STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04597

FUN'M REBIN'S HOYF

Yitshak Even

Permanent preservation of this book was made possible
by Ben & Sarah Torchinsky
in memory of
"Yosl" Mlotek, a good friend and excellent teacher from long ago

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פון'ם רבינ'ס הויף

זכרונות און מעשיות
געזעהען, געהערט און נאָכדערצעהלט

פון

יצחק אבן

נדפס בארץ-ישראל, שנת תש"ל

PRINTED IN ISRAEL

חסידות

דער אונפּאַרטייאישער היסטאָריקער וואָס וועט אמאָל בעשרייבען די געשיכטע פון׳ם חסידות און איהר השפעה אויף׳ן אידענטהום, וועט ניט קענען אוועקגעהן פון׳ם היסטאָרישען אמת, אז ניט די מאָדערנע מענדעלזאָנישע השכלה אויך ניט די טרוקענע למודים אין די מתנגדישע בתי-מדרשות האָבען דערהאַלטען דעם טראַדיציאָנעלען גייסט פון דעם אידישקייט און דאצו געגעבען דעם פאָרם און כאראקטער פון איהר איצ־טיגעם אויסזעהן, נאָר גאָר דאָס חסידות, דוקא דאָס אזוי פיעל בעליידיגטע חסידות, האָט דאָס צושטאנד געבראַכט.

ווען די רעפאָרם-בעוועגונג פון דער איינער זייט קען בעטראַכט ווערען אלס דער אָנהויב פון א לאנגע גסיסה פון דעם טראַדיציאָנעלען אידענטום, זיינען אָבער אויך די טרוקענע בית-המדרש-למודים פון דער צווייטער זייט צו שוואך געוואָרען צו קענען דערהאַלטען אין איהר דאָס חיות. זיי האָבען פערלאָרען דעם פריהערדיגען כח און השפעה צו קענען בעאיינפלוסען דעם המון-עם מיט אכטונג און ליעבע צו דער תורה און אמונה.

דער המון-עם איז ענדליך מיעד געוואָרען פון׳ם הונדערטער יעה־ריגען פאסיווען צושטאנד. ניט די משא פון חומרות און נייע שווערע דינים וואָס די רבנים האָבען כסדר פון דור צו דור מחדש געווען, האָבען אויף איהם געדרוקט און איהם טעמפּיג געמאכט זיין גייסט און זיין נשמה, ווי די רעפאָרמער בעהויפּטען. דער מקור פון דער אונצופריעדענ־הייט איז געווען דאָס אויספעהלען פון גייסטיגע זעלבסטשטענדיגקייט, פון אן אידעאל וואָס זאָל איהם פערשאפען דירעקטע רוחניות׳דיגע בע־פרידיגונג פון אייגענע מעשים, ניט צו זיין שטענדיג א סמוך על שלחן אחרים.

דער אלטער איינגעוואָרצעלטער מנהג, אז דער ניט-געלערענטער איז מחויב איינצוהאנדלען פאַר זיין טאָכטער א מאַן א צאַצקעלע, א זיי־דענעם יונגענמאַנטשיק, וואָס זאָל זיצען יומם ולילה על התורה ועל העבודה, עסען און האָבען קינדער אויף שווער און שוויגער׳ס רעכנונג, און פאַר דאָס זיי ערלויבען, נאָך הונדערט און צוואַנציג יאָהר, צו זיין אין גן-עדן זיין פיסען-ביינקעלע, דיעזער מנהג האָט פערלאָרען זיין ווערטה און צוציהונגסקראַפט ביי דעם אדם מן השוק, דעם ניט-געלערנ־טען מענש, וועלכער האָט שוין דערגרייכט א מצב פון זעלבסטאַכטונג און ניט געוואָלט לעבען גייסטיג אויף אן אנדערען׳ס חשבון און זכות.

די תלמידי חכמים, די מיוחסים פון׳ם דור, האָבען הפנים געהאַט אביסעל איבערגעצויגען דעם שטריקעל.

לויט דעם מצב פון יענעם דור האָט עס אויסגעזעהען, אז דאָס גאַנ־צע אידענטום איז פערקערפערט אין א זשמעניע בית-המדרש-לומדים וואָס האָבען זיך פורש געווען פון די עניני העולם כדי זיך צו ווידמען צום למוד התורה. אז זיי נאָר זיי זיינען דער תכלית הבריאה. דער עיקר און תמצית פון׳ם אידישען פאָלק. די איבריגע אָבער, דער גרויסער המון־עם, איז נאָר א מין קליפה צו דער פרי, א שאל, וועמעס צוועק און תכלית איז אויסשליסליך נאָר אום צו בעשיצען די פרי גופא, ניט מעהר.

דער מענש פון׳ם פאָלק האָט ניט געהאַט קיין שום אויסזיכט צו קענען קומען אמאָל צו א שטיקעל מדרגה פון א תלמיד חכם, צו קענען פעררעכענט ווערען אלס איינער פון זיין סביבה, צו זיין ביכולת צו פער־שאפען צו השם יתברך עפּיס א דירעקטען נחת-רוח, כאָטש אזוי ווי דער קלענסטער פון די בית-המדרש׳ניקעס.

אָט אין יענער פעריאָדע איז געבוירען געוואָרען דאָס חסידות. די אומשטענדען האָבען בעשאפען א גרויסען פיהרער א „בעל-שם״, וועל־כער האָט געבראַכט דעם פאָלק, דעם פּראָסטען המון-עם, א טהייערע מתנה, א נייעם סיסטעם פון עבודת הבורא, וואָס איז צוגענגליך צו אלע פאָלקס-שיכטען.

ס׳איז דאָך ממש געוואָרען א מחיה. מען מוז ניט דוקא זיצען אין בית-המדרש און לערנען: מען דאַרף אפילו גאָר ניט קענען לערנען: מען מעג עוסק זיין אין וואָס ס׳איז פאַר א מלאכה און ארויסשטאַמען פון וואָס ס׳איז פאַר א משפחה, פונדעסטוועגען קען מען פאָרט זיין א גרויסער מענש, נאָך אפשר גאָר גרעסער פון אָט דיעזע מיוחס׳דיגע בית־המדרש-לומדים! מען דאַרף זיך נאָר בעהעפטען אין׳ם צדיק, זיך אַנ־שליסען אָן זיינע חסידים, ווארעם דאווענען, ליעב האָבען א אידען בלב

ונפש, האבען אמונת צדיקים, פאהרען אמאל צו זיי כדי זיך אפצולערנען זייערע דרכים און מנהגים. דאס איז אלעס. וויבאלד מען טהוט אזוי, קען מען ווערען א גרויסער איד, א איד פון וועמען כביכול שעפט ממש תענוג. דאס אלעס זיינען דאך אזעלכע זאכען וואס יעדער איינער קען זיי אויספיהרען און די טהיר איז פאר קיינעם ניט צוגעמאכט ווי ביי די מתנגדים.

אט דאס איז געווען דער גרויסער סוד פון דער שנעלער פערשפרייטונג פון'ם חסידישען געדאנק. דער גרינדער פון חסידות האט פערשטאנען צו געבען דעם דור דאס וואס ס'האט איהם געפעהלט. מיט זיין סיסטעם, האט ער געגעבען צו יעדען איינעם, פון קליין ביז גרוים, פון נידריג ביז הויך, מיטעל און געלעגענהייט, ווי זיך מאראליש צו דערהויבען און צו ווערען א מענש מיט הויכע, עדעלע אידעאלען און דאצו א מעורב בין הבריות.

דאס חסידות איז דאן געווארען די ליעבלינגס-אידעע פון'ם גרויסען רוב פון'ם אידישען פאלק און איהר השפעה פון ברידערליכקייט, לעבעדיגקייט, בעוועגליכקייט און ווארימקייט צייגט זיך ארוים בולט אין אלע געגענווערטיגע פאלקס-בעוועגונגען.

דער מחבר.

פאָרוואָרט

די חסידישע ליטעראַטור פערמאָגט א גאַנצען אוצר פון פערשיע־דענע ערליי ספרי חסידות. די ספרים ענטהאַלטען: ספורי מעשיות, טיש־תורות און דבורים פון צדיקים, דרכים און למודים פון חסידות און נאָך כדומה. אין די לעצטע צעהנדליגע יאָהרען האָבען מאַנכע פון די זשעניאַלע שריפטשטעלער גענומען פיעל פון די גוט־אידישע מעשה׳לאך אלם טהע־מא׳ס צו זייערע וואונד׳ערשעהנע ערצעהלונגען, כדי דאַדורך צו מאַכען בולט דעם "מאור שבחסידות".

אָבער אין דעם גאַנצען גרויסען אוצר פון די ספרי חסידות, געפינט זיך נים אפילו איין איינציג ספר וואָס זאָל זיך בעפאַסען מיט א חסידות כמות שהיא, דאָס מיינט, א ספר אין וועלכען דער מחבר זאָל האָבען בע־שריבען א נאַטירליך חסידות, ווי ס׳שטעהט און געהט, אָהן וועלכע פער־פוצונגען און פאָעטישע אנפאַרבונגען, כדי דאַמיט צו געבען דעם ניט־חסיד, וואָס וויל זיך בעקענען מיט דעם מהות ,דעם טהון און וועזען פון׳ם חסידות, א קלאָרען בעגריף פון אלצדינג וואָס קומט פאָר אין דער סביבה פון׳ם צדיק מיט זיינע חסידים.

עס איז קיין ספק נים, אז צוזאַמען מיט׳ן איצטיגען וועלטס־חורבן איז אויך געקומען א חורבן צו דער אלטער פאָרם פון׳ם חסידות, ווען אפילו דער עצם ענין פון חסידות זאָל נים לגמרי בטל ווערען, ווי מאַנכע דענקען און בעהויפטען, איז עס אָבער פאַר יעדען איינעם כמעט קיין ספק נים, אז די ביז אהעריגע דרכים און מנהגים פון גוטע־אידען לגבי זייערע חסידים, וועלען מוזען געענדערט ווערען און אָננעהמען א פנים חדשות וואָס זאָל זיך צופאַסען צו די השגות און בעגריפען פון דיעניגע מקומות וואו אהין דאָס חסידות וועט ערגיץ מגולגל ווערען און צו דעם דור אויף וועלכען ס׳וועט וועלען האָבען איהר השפעה.

און ווען דער קומענדער פאָרשער פון חסידות וועט וועלען וויסען, ווי אזוי די פריהעריגע גוטע־אידען האָבען זיך נוהג געווען ביים דאַווענען, ביים "פיהרען זייערע טישען", ביים פּראַווען די חסידים אָדער כדומה הנהגות פון'ם גאַנצען יאָהר, און בכלל ווי אזוי ס'האָט זיך געלעבט צווי־שען חסידים, וועט ער אומזיסט אויסבלעטערן אלע ספרים און פון זיי אלע ניט קענען קלוג ווערען צו האָבען דעם ריכטיגען בעגריף וואָס ס'מיינט א "רבי" מיט "חסידים".

אַט דיזען מאַנגעל אין דער ליטעראַטור פון חסידות, בעאַבזיכטיגט דער שרייבער פון דיזען בוך **"פון'ם רבין'ס הויף"** צו ערזעצען, א חוץ וואָס ער בעמיהט זיך איבערצוגעבען, נאָך מעגליכקייט, די גענויע ביאָגראַפיעס פון דיעניגע צדיקים וועלכע ער בעשרייבט, ווי אויך נאָכ־צודערצעהלען כמעט אלע ספורי מעשיות וואָס די חסידים פון דעם בע־טרעפענדען צדיק דערצעהלען זיך אין דער חסידישער שענק אָדער אין דער קלויז ביי א חסידישען "זיץ", גיט ער אויך איבער די אייגענע זכרונות מכח די דרכים, מנהגים, טועכצער און אויפפיהרונגען פון'ם צדיק און פון זיינע חסידים דורך'ן גאַנצען יאָהר, וועלכע ער האָט פערזענליך ביינעוואָהנט און זיך צוגעזעהן אין א משך פון צעהנדליגע יאָהרען.

אין דיעזען בוך, דאָס ערשטע פון א רייהע ביכער וועלכע וועלען נאָך ערשיינען אונטער דעמזעלבען נאָמען, ווערט לעת־עתה נאָר בעשרי־בען דער ריזינער און דער סאַדאַגורער הויף. אין די שפּעטער ערשיי־נענדע ביכער, וועט אויף דעמזעלבען אויספיהרליכען אופן בעשריבען ווע־רען דיא הויפען פון: טשאָרטקאָוו, הוסיאַטין, סאַנז, בעלז, וויזניץ, אלעסק, ראַפּשיץ, (ראָזוואַדאָוו, דזשיקאָוו), רימאַנאָוו, דינאָוו, זידאַטשאָוו און קאָ־מאַרנאָ.

יצחק אבן.

קאפיטעל פערצייכנים:

		זייטע
1)	א חסידישער שמועס	1
2)	די נסיעה קיין סאדאגורע	4
3)	א יאָהר צייט "זיץ"	8
4)	דער סאדאגורער יחוס	12
5)	די אצילות'דיגע נשמה	16
6)	די גוט־אידישע מלוכה	19
7)	די מסירה אויף'ן ריזינער	23
8)	אין דער תפיסה	27
9)	די בריחה	31
10)	דער נייער מקום מנוחה	35
11)	אן עק פון די צרות	39
12)	א רבי פון רביים	43
13)	א פגישה פון צדיקים	46
14)	דער שדוך	51
15)	דעם ריזינער'ס לעצטע יאָהרען	56
16)	דעם ריזינער'ס פטירה	59
17)	די דריי עיקרים	64
18)	די אהבת חברים	68
19)	אויף דער באהן	72
20)	די סטאנציע	76
21)	דעם רבין'ס קלויז	80
22)	דער רבי געהט	85
23)	דער שלש־סעודות־זיץ	90
24)	די ירושה	94
25)	דער בלבול אויף'ן סאדאגורער	99
26)	די בעפרייאונג	103
27)	די סאדאגורער קלויז אין ירושלים	108
28)	עובדות און דבורים	112
29)	די קינדער־ערציהונג	118
30)	לארענס אליפאנט אין סאדאגורע	122
31)	די פריצישע געסט	126

קאפיטעל פערציייכנים

		זייטע
(32	ר׳ אברהם׳לע מלאך	130
(33	ר׳ דוד׳ל טאלנער	137
(34	שמועסען פון צדיקים	143
(35	דעם צדיקס כח	147
(36	דאָס דאווענען	152
(37	דעם רביןס "טיש"	157
(38	די טיש־זמירות	162
(39	דער "לחיים"	166
(40	פערשיעדענעס	174
(41	דער שפּאציער	178
(42	דאָס פּראווען	182
(43	דער כח פון א דבור	187
(44	מעמדות	191
(45	די "מטבע"	195
(46	דרשה־געשענק	201
(47	א חתונה	205
(48	אנטיקען פון׳ם הויף	210
(49	קלויז־אנטיקען	214
(50	חסידישע פילאָזאָפיע	218
(51	דעם צדיק׳ס מקורבים	222
(52	דאָס קאנאריקעל	226
(53	א מופת	230
(54	מיין יום־טוב אורח	234
(55	א פארצייטיגע נסיעה	239
(56	דער בעל־תשובה	243
(57	הנאהבים והנעימים	248
(58	כלל ופרט	253
(59	דאָס הסתלקות	258
(60	אשבת אין באיאן	262
(61	בעלז און סאדאגורע	266
(62	דאס חנוכה ליכטעל — אנר נשמה	269
(63	דער לאכעדיגער פורים	275
(64	פסח ביים ריזנער רב׳ין	279
(65	דער לעצטער שבועות אין סאדאגורע	286

ריזין און סאדאגורע

קאפיטעל I.

א חסידישער שמועס.

די קונץ פון ווערבעווען חסידים—לויב אהן ווערטער—א כפרה די הוים פאר א "נסיעה"—דאס הימלישע התעוררות פאר'ן אויוועו—דער סוד פון צווייערליי מינים דאוונען—די דבורים האבען עושה־רושם געווען.

דיא סאדאגורער חסידים בעזיצען גרויס בריות'קייט און אן אייזערנע גבורה צו מאכען חסידים. אזוי באלד וויא א חסיד פון אן אנדערן גוטען־אידען האט זיך נור געלאזט איבעררעדען צו שליסען חבר'שאפט מיט א "סאדאגורט־שיק", צו שמועסען מיט איהם ענינים פון חסידות, קען מען שוין זיכער זיין, אז דער צווייטער חסיד וועט ניט מעהר קענען אויסהאלטען דעם נסיון. ער וועט שוין מוזען, פריהער אדער שפעטער, מאכען א נסיעה קיין סאדאגורע. ס'האט זיך אבער קיינמאל ניט געטראפען, אז דער אנדערער חסיד זאל גובר זיין דעם סאדאגורער איהם צו איבער'דבר'ן ער זאל א פרוף טהאן אמאל צו מאכען א נסיעה צו אן אנדער'ן רבי'ן.

דער כח צו ווערבעווען חסידים, איז ניט בעשטאנען אין דערצעהלען משונה'דיגע מופתים. א סאדאגורער חסיד בעטראכט עס פאר צו קליינליך צו לויבען זיין רבי'ן מיט קונצען־מאכעריי. דיא אנציהונגס־קראפט פון סאדאגורער חסידות האט געשטעקט אין'ם שמועסען הויכע דבורים פון חסידות און אין'ם אופן פון נאכדערצעהלען דעם רבין'ס עובדות און התנהגות; אין נאכמאכען מיט התפעלות דעם רבין'ס וויינענדיגען קרעכץ און זיינע יאמערליכע תנועות. דאס משונה'דיגע לויבען דעם צדיק, איז אם מיינסטען בעשטאנען פון קורצע, אבגע־האקטע, כמעט גארניט זאגענדיגע ווערטער, וויא למשל: "דער רבי זאל מאריך ימים זיין, א פייער, ממש אן אש־להבה! דאס בלויזע אנקוקען זיין היילינגע צורה מוז מעורר זיין א הרהור תשובה". אדער אזוי: "א טיש איז געווען דעם שבת, א פחד שבפחדים, מורא'דיג, מען האט פשוט געפיהלט דעם טעם גן־עדן!" דער פרעמדער חסיד וואס האט זיך צוגעהערט צו דיא דאזיגע התפעלות'דיגע דבורים, איז אזוי נתפעל געווארען אז ער האט ממש ניט געוואוסט אויף וואס פאר א וועלט ער איז. אויך דאס שטארקע מבטל זיין, מיט א טאן פון זיכערהייט, דיא איבריגע צדיקים, ערקלערענדיג אז זיי אלע זיינען לגבי דעם סאדאגורער וויא א שאהל פון קנאבעל. און דער משונה'דיגער מאך מיט דער האנד ביים מזכיר זיין דעם "היילינגען צדיק", אין וועלכען ס'האט זיך אויסגעדריקט א ים מיט

גרויסקייט, א פולע וועלט מיט ערהויבענקייט, דאס אלעס האט געווירקט אויפ׳ן צוהערער וויא אן עלעקטרישע קראפט. ער איז ממש היפנאטיזירט געווארען, פערלירענדיג דעם אייגענעם רצון און ווערענדיג בעל־כרחו אחד ״מאנשי שלומנו״.

און וויסען מוז מען, אז נאכ׳ן ריזינער׳ס הסתלקות, בעזאנדערס אין דער צייט פון דער סאנזער־סאדאגורער מחלוקת, איז לחלוטין גאר נישט געווען קיין גרויסער תענוג און כבוד פאר א גאליציאנער צו ווערען א סאדאגורער חסיד. מען האט זיך פשוטו כפשוטו געמוזט מפקיר זיין, פערציכטען אויף דער היים, אויף ווייב און קינדער און זיך, אפטמאל, נאך ממש איינשטעלען דאס לעבען. אזוי פערהאסט פון דער סביבה איז דעמאלט געווען א סאדאגורער חסיד.

אונטער אזעלכע מורא׳דיגע אומשטענדען, איז דער שרייבער פון דיא דאזיגע שורות, וועלכער איז פריהער געווען א פערקאכטער חסיד פונ׳ם ראזוואדאווער צדיק, דעם סאדאגורער׳ס א בעל־פלוגתא, פלוצים געווארען א הייסער, פייערדיגער סאדאגורטשיק מיט אלע מפורשים.

און דער גורם דאצו איז געווען א חסידישער שמועס אין א ווינטער־נאכט 12 א זייגער, פאר׳ן אויווען פונ׳ם ראזוואדאווער בית־המדרש.

אין בית־המדרש האט געהערשט א מורא׳דיגע שטילקייט. אלע לערנערס זיינען שוין לאנג געהאט אהיים געגאנגען. דיא ליכט אין דיא הענג־לייכטערס זיינען שוין געווען אויסגעלאשען, נאר אויפ׳ן טיש וואס איז געשטאנען נעבען דעם אויווען האט געברענט א חלב׳ן ליכטעל וועמעס טונקעלע שיין האט וויא ס׳איז בעלייכט דריי פנימ׳ער פון וועלכע מען האט געקענט דערקענען, אז זייערע מוחות זיינען איצט פערטיפט אין גאר הויכע ענינים, און אז דיא פחדים׳דיגע בעוועגליכע שאטענס אויף דיא שווארצע פער׳חשכ׳טע ווענט, האבען אויף דיא דריי נפשות גאר נישט עושה רושם געווען.

איינער פון דיא דאזיגע דריי ברואים איז געווען אן עלטערער, דארער איד, מיט א פנים פון אן אמת אויסגעוויקטען חסיד, ר׳ נפתלי ״רבי״ (דאס איז געווען א צונאמען) פון דזיקאוו, וועלכער איז אייגענטליך געווען א פערברענטער סאדאגורער חסיד, נור כדי נישט צו האבען רדיפות אין דזיקאוו, פונ׳ם רבי׳ן וואס האט דארט געוואהנט, טאקע דעם ראזוואדאווער׳ס א ברודער און אויך זיינס א בעל־מחלוקת, האט ער זיך אויך אנגעשלאסען אן דיא ראזוואדאווער חסידים וואס האבען געוואהנט אין דזיקאוו. און אויף צו להכעיס דעם דזיקאווער, האט דער ראזוואדאווער רבי דוקא מקרב געווען אט דעם דאזיגען סאדאגורטשיק, וועלכער איז אגב געווען א זעהר גרויסער תלמיד־חכם.

דאס צווייטע פנים איז געווען פון א בית־המדרש בחור, אברהמ׳לע איטשעלע־קצב׳ס, א חתן־בחור, וועמען זיין פאטער האט דוקא געוואלט מאכען פאר א תלמיד־חכם, און דאס דריטע איז געווען פון אן אכצעהן־יעהריגען אויסגעדארטען יונגענמאנטשיק, א שנה־ראשונה׳ניק, דער שרייבער פון די דאזיגע שורות.

און פון ר׳ נפתלי׳ס מויל שיטען זיך הויכע, פייערדיגע נישט פערשטענדליכע דבורים. און דיא פיער אויגען גלאצען אויף איהם מיט א יראת הרוממות, מיט א מין פערגעטערונג און מיט אן אונפערשטענדליך בענקעניש נאך עפיס גרויסעס, ערהויבענעס, און מיט א געוואלדיגע קנאה צו דעם גרויסען חסיד, וואס האט זוכה

געוועז צו זעהן דעם היילינען צדיק פנים אל פנים און צו הערען מפיו הקדוש אזעלכע הויכע דבורים.

"נאך גרעסער פון׳ם רב?" האב איך א פרעג געטהאן ר׳ נפתלי׳ן. מיט׳ן ווארט "רב", האב איך געמיינט דעם ראזוואדאווער צדיק, וועלכער איז ביי מיר געוועזן איינגעבאקען אין׳ם הארץ, אזוי דאס איך האב מיר ניט געקענט פארשטע־לען אז עס איז פארהאנען נאך א גרעסערער צדיק פון איהם.

"קינד, האט דער אלטער ר׳ נפתלי מיר געענטפערט, עס איז זעהר שווער צו געבען צו פערשטעהען אזעלכע ענינים אזוי לאנג וויא מען זעהט עס ניט מיט אייגענע אויגען. דער ראזוואדאווער רבי איז גרויס, זעהר גרויס, א בעל מדרגה מעג מען זאגען, אבער אנטקעגען היליגען רבי׳ן—דא האט ער אן אייגענטימלי־כען חסידישען מאך געגעבען מיט דער רעכטער האנד — איז ער "כנר לגבי אבוקה", אזוי וויא א ליכט געגען א גרויסען פלאם. דער סאדאגורער רבי שרייט ניט ביים דאווענען, ער וויינט ניט אויפ׳ן קול וויא דער ראזוואדאווער, מען זעהט איהם איבערהויפט זעהר זעלטען ביים דאווענען, ווייל ער דאווענט תמיד אין א חדר מיוחד. אבער דעם היילינען רבין׳ס א הויהלער קרעכץ מאכט ציטערן אלע עולמות עליונים. דאס דארף מען ניט גלויבען, מען זעהט עס, מען פיהלט עס. ווער עס קוקט זיך נור אריין אין זיין הייליגער צורה מוז חוזר בתשובה זיין. ווער עס הערט נור זיין׳ס א קרעכץ, דעם׳ס נשמה ווערט דורך און דורך צובראָ־כען, און ניט ווילענדיג מוז ער גערייניגט ווערען כקטן שנולד.

האר און נעגעל האבען זיך אויפגעשטעלט ביי אונז,ביידע צוהערער.

דאס חלב׳נע ליכטעל האט אנגעהויבען צו צאנקען און ר׳ נפתלי דערצעהלט און דערצעהלט. זיין פנים האט ממש געלייכט פאר גרוים שמחה צוליעב דאס דערמאנען זיך אן דעם צדיק, זיינע אויגען האבען געקוקט וויא פער׳חלומ׳ט ערגיץ אין דער וויטקייט, אודאי קיין סאדאגורע. ער האט נאכגעמאכט, אין א צושטאנד פון דבקות, דעם רבין׳ס קרעכצענדיגע תנועות, וועלכע גיבען באמת א טיעפען ריס ביי דער נשמה. פון אונזערעביידענס אויגען האבען זיך אנגעהוי־בען צו קייקלען טרעהרען, הייסע טרעהרען, וועלכע זיינען א פועל־יוצא פון אן אמת׳ן הרהור־תשובה.

און ר׳ נפתלי האט פערגלאצט דיא אויגען, געפויקט מיט דיא מיטעלסטע דריי פינגער פון זיין רעכטע האנד אויפ׳ן טיש, זינגענדיג שטילערהייד, דאס בע־ריהמטע ניגונ׳דעל וואס אלע ריזינער קינדער זינגען ביים "טיש" בעת די דבקות, א ניגונ׳דעל וועלכעס קומט דירעקט פון׳ם הימלישען "היכל־הזמרה", און וועלכעס דער מלאך מט"ט האט דאס געגעבען אלס דרשה־געשאנק צו ר׳ אברהמ׳לע מלאך, דעם ריזינער׳ס זיידע.

ס׳האט זיך געפיהלט אין אונזער קליינע סביבה א תענוג רוחני וועלכער דער־קוויקט דאס נפש און מאכט עפיס אזוי זיס אויף דער נשמה.

"אבער איין זאך קען איך ניט פערשטעהן — האב איך געפרעגט ר׳ נפתלי׳ן מיט גרוים דרך־ארץ, וויא א תלמיד פרעגט עפיס א שאלה דעם רבי׳ן. — וויא אזוי קען דער רבי קומען צו א התפעלות וועלכעס זאל אויך בעאיינפלוסען זיינע חסידים, בעת ער דאווענט שטיל, און זיך כמעט גאר ניט א ריהר טהוענדיג?"

"קודם מוזט דוא פערשטעהן וואס ס׳הייסט דאווענען — האט ר׳ נפתלי

געענטפערט אין א שטילען טאן. — ביים דאווגען דארף דער מענש זיך באהעפ־טען אין׳ם באשעפער, גאנץ זיך פערגעסען אן דעם גוף און זיינע בעדירפנישען, זיך אויסטהאן אינגאנצען פון זיך אליין, א מצב וואס הייסט ביי חסידים ״התפשטות הגשמיות״. ווען דיא נשמה איז א גאנץ קליינער מחותן מיט׳ן גוף, דאס הייסט א מיתה אויף דערוויל.

״אזוי וויא ס׳זיינען פערהאנען צווייערליי מיתות, דאס הייסט צווייערליי וועגען וויא אזוי דיא נשמה צושיידט זיך מיט׳ן גוף. איין דרך איז א געוועהנלי־כעם שטארבען, וועלכעס צייגט ארויס סימנים פון א שווערע גסיסה, דורך קרעכ־צען, ציטערען, אפטמאל אויך דורך משונה׳דיגע שרעקליכע קולות, און דער צוויי־טער דרך איז א שטילע מיתה, וועלכע מען רופט מיתת־נשיקה. ווען דער שטאר־בענדער שלאפט איין שטיל אהן דיא מינדעסטע בעוועגונג. אזוי זיינען אויך פערהאנען צווייערליי מינים דאווגען. מאנכע צדיקים רייסען דעמאלט איין וועלטען, און מאנכע, דיא גאר גרויסע, זיינען זיך מדבק אין׳ם באשעפער שטיל און אהן דיא מינדעסטע בעוועגונג.״

מיר האבען דעם ענין גוט פערשטאנען. אין דערזעלבער נאכט האבען מיר ביידע בית־המדרש חברים בעשלאסען צו פערלאזען אונזער אלטען רבי׳ן און פאהרען קיין סאדאגורע זעהען דעם נייעם הימלישען דרך. מיין חבר האט באלד נאכדעם חתונה געהאט און ניט מקיים דבור געווען, איך אבער בין אום ראש־חודש אלול תר״מ בשתיקה עוקר געווען פון מיין היים און געפאהרען מיר זוכען א נייעם רבי׳ן, דעם אזוי בעריהמטען סאדאגורער צדיק.

קאפיטעל 2.

די נסיעה.

די ערשטע סטאציע — די חורבה׳דיגע קלויז — א מאוס פנים אבער א גוט הארץ—דער ערשטער קבלת־פנים—די יאהרצייט־סעודה— מען טרינקט ניט ״בראנפען״ נור ״לחיים״—אן אלטע מעשה וועלכע איז שטענדיג ניי—די הכנה צום חסידים־שמועס.

אויב דו ווילסט האבען א תענוג און א חסידישע השגה (בעגריף) פון א נסיעה צו אונזער צדיק — האט דעמאלט איין זיין חסידישען שמועס געזאגט צו מיר ר׳ נפתלי רבי — דאן זאלסט דו ניט פאהרען גלייך מיט איין נסיעה קיין סאדאגורע, נור מאכען סטאציעס אין אזעלכע שטעדטלאך, וואו ס׳זיינען פער־האנען אונזערע קלויזען מיט אונזערע חסידים.

מיין ערשטע סטאציע אויף מיין נסיעה קיין סאדאגורע איז געווען דאס שטעדטעל באריסלאוו, און מיין ערשטער גאנג איז געווען אין דער סאדאגורער קלויז אריין. עס איז געווען זמן מנחה.

פון דעם אויסזעהן פון דער קלויז בין איך דוקא ניט זעהר נתפעל געווארען.

דעם אמת געזאגט, האבען דיא קלויז מיט איהרע איינריכטונגען אויף מיר געמאכט א זעהר אומעטיגען רושם.

דער בנין פון דער קלויז איז געווען א פשוט׳ע חורבה, וועלכע איז נור נעשטאנען בדרך נס, איז׳ם זכות פון׳ם דארטיגען אידישען בירגערמייסטער (סיטי מעיאר), וועלכער, אוים סימפאטיע צו דיא סאדאגורער חסידים, האט ער זיא נים ערקלערט בויפעלינ על פי "דינא דמלכותא", לויט וויא דאס געזעץ האט פערלאנגט. דיא בענק, דיא טישען און דיא ספרים־שאפעס, האבען זיך לחלוטין גאר נים געהאט צו שעהמען אקעגען דעם בנין. אלעס איז געווען צערבראכען, פערנאכלעסיגט און שרעקליך שמוציג. אין אלע ווינקעלאך האט מען געקענט זעהן ליעגען פעקלעך, צעררימענע מלבושים; בעזאנדערס אין דער וויבערישער קלויז, וואו ס׳האבען זיך אויך געפונען שטרוי־זעק און שמוציגע וועש פון דיא אורחים. וועלכע מאכען דיא קלויז פאר זייער סטאנציע. דארטען האט אויך דאצו געהערשט א נים זעהר אנגענעהמער ריח.

איך בין מודה ומתודה, אז ס׳האט מיר דעמאלט שוין באנג געטהאן אויף׳ן גאנצען עסק. מחמת איך האב נאך נים געהאט פריהער דיא געלעגענהייט מיך נעהענטער צו בעקענען מיט דעם גייסט פון דיא סאדאגורער חסידים, כדי געוואהר צו ווערען, אז אין דער דאזיגער נים זעהר ריינער קלויז, געפינט זיך אבער דאס אמת׳דיגע אידישע הארץ, ברודערליכע אהבה און מסירות־נפש פאר א חבר א סאדאגורער חסיד.

פון אלע זייטען האט מען מיר אקעגען געטראגען א ברודערליכען, הארציגען "שלום עליכם". דערוויסענדיג זיך, אז איך קום פון דער זאמד־געגענד, וואו א סאדאגורער חסיד איז א זעלטענהייט און אז איך פאהר איצט דאס ערשטע מאל צו זייער רבי׳ן קיין סאדאגורע, האט יעדער איינער זיך בעמיהט מיך מקרב צו זיין מיט גוטע דבורים און אין איינוועגס טאפען טאקע ביי מיר דעם דופק, אויב עס פעהלט מיר נים אוים דיא נויטיגע מזומנים אויף הוצאות־הדרך.

עס איז א בעקאנטע זאך צווישען חסידים, אז א חסיד וואס וויל פאהרען קיין סאדאגורע צום רבי׳ן, דארף זיך לחלוטין גאר נים זארגען פאר רייזע־שפעזען. ער דארף נור האבען אזוי פיעל מזומנים, וועלכע זאלען גענוגען פאר איהם זיך צוצושלאגען ביז א שטאדט וואו ס׳איז פערהאנען א סאדאגורער קלויז. דאן איז ער שוין אויסגעזארגט מיט עסען, מיט סטאנציע און מיט אלע נויטיגע הוצאות הדרך, לכל־הפחות, ביז צו אן אנדערע שטאדט וואו ס׳געפינען זיך "אנשי שלומנו". ביי יעדען סאדאגורער חסיד, וויא ארים ער זאל נים זיין, איז עס פעררעכענט פאר׳ן גרעסטען חוב, און אויך פאר א כבוד, צו געבען עסען און סטאנציע צו א דורכרייזענדען חסיד. און זיי זיינען טאקע ממלא דעם דאזיגען חסידישען חוב מיט אן אמת׳ער שמחה. עס איז דא כדאי צו בעמערקען, אז בנונע שלאפען, פלעגען ס׳רוב חסידים פארציהען דיא קלויז איידער א פריוואט־סטאנציע. אין דער קלויז פיהלט זיך דער פרעמדער חסיד מעהר היימיש, עס שלאפט זיך עפעס אויף דיא טישען אדער אויף דיא בענק מיט א בעזאנדערע רחבה.

איך האב מיך זעהר גע׳חידוש׳ט צו זעהן אז אלע הענג־לייכטער זיינען אנגעשטעלט מיט חלב׳נע ליכטלעך. אויך אויף אלע טישען און אויף דיא געזימסען פון׳ם אויוועז זיינען געווען אנגעשטעלט לייםענע לייכטערלעך אין וועלכע ס׳האבען

געשטעקט ניט אנגעצונדע ליכטלעך. משער האָב איך מיך געווען, אז היינט ביי־נאכט איז אודאי א גרויסע יאָהרצייט, און אז אט דיא דאָזיגע אלע ליכטלעך וועלען ערשט אָנגעצונדען ווערען פאר מעריב. כ'האָב אבער ניט אנגעהויבען צו ווי־סען וואָס א מין יאָהרצייט עס געפאלט איז י"א אלול. מחמת בנוגע דיא יומי־דהילולא פון דער ריזינער גזע, בין איך דעמאָלט נאָך געווען א גאנץ קליינער ידען.

ווער עם יאָהרצייט איז עפעס היינט ביינאכט? האָב איך א פרעג געטהאָן א חסידישען בחור וועלכער איז געשטאנען נעבען דער כפרים־שאַפע פערטיעפט אין א חסידיש ספר.

דער יונגער חסיד האָט אויף מיר ארויסגעשטעלט א פּאָר חידושליכע אויגען, וויא אויף איינעם וואס זאָל פרעגען אין שוהל אים יום־כפור צו "כל נדרי", וואס פאר א מין יום־טוב ס'איז דעמאָלט.

האַ? איהר ווייסט, הפנים, גאָר ניט אז היינט ביינאכט איז י"א אלול?

— וועלכער צדיק איז דאָס נפטר געוואָרען אין אָט דעם דאָזיגען י"א אלול? — האָב איך געוואגט איהם ווייטער צו פרעגען.

איצט האָט ערשט דער יונגער חסיד אנגעהויבען צו פערשטעהן, אז ער האָט דאָ צו טהאָן מיט א "פריטע". ער האָט מיר דערצעהלט, אז היינט ביינאכט איז די יאָהרצייט פון ר' שלום'ניו, דער עלטסטער זוהן פון'ם היילינען ריזינער, און אז ער איז נפטר געווארען ניין חדשים נאָך'ן פאטער'ס פטירה, אין לייפציג, אויף זיין נסיעה אין א ווארימבאד אריין, און אז ער ליעגט טאקע דאָרטען בעגראָבען, לויט דעם פערלאנג פון זיין צוואה.

תיכף נאָך מעריב זיינען אויף מיר צוגעקומען דיא ראשי החסידים פון דער קלויז, מיך איינצולאַדען צו דער סעודת־הילולא וואס וועט שטאטפינדען היינט ביינאכט אין דער קלויז לכבוד דעם גרויסען נפטר.

באלד האָט זיך אָנגעהויבען א פּארעדע פון אלע זייטען, דיא בחורים האָבען צוזאמען גערוקט דיא טישען, זיי אויסגעשטעלט אין א לאנגע שורה אין מיטען דער שמאָל־לאנגער קלויז, מיט לאנגע בענק אויףביידע זייטען. דיא טישען זיינען באלד איבערגעדעקט געוואָרען מיט לאנגע דיקע לייוועגטענע טישטיכער, אויף וועלכע ס'איז געווען צוגעגרייט אין א סדר א היבש עטליכע פלעשלעך בראָנפען, טעלערם פול מיט צערשניטענעם הערינג, ברויט און דיא איבריגע צרכי אכילה.

אבער דאָס גרעסטע קאָבעניש איז געווען אין דער ווייבערשער שוהל. דיא חסידישע ווייבער האָבען עס געהאלטען פאר א גרויסע מצוה אבצוקאָכען און אב־צוברא͏טען דיא מאכלים און זיך טאקע אליין צו פּאָרען לכבוד דער גרויסער הלולא. גרויסע טעפּ מיט זופּ און פלייש, פאנען מיט געבראָטענס און נאָך אנדערע מאכלים, האָבען פון זיך געלאָזט הערען א ריח ניחוח וואס האָט זיך פערשפּרייט אזש ביז אין דער מענישער קלויז און צורייצט דעם אפעטיט פון'ם עולם. אויף אלע פּנים'ער האָט געהערשט א הימלישער שמחה־שטראהל, בעת יעדער איינער איז געווען מיט עפּעס בעשעפטיגט צוליעב דעם גרויסען יומא דפגרא. אין א ווינקעל, נעבען דער טהיר, זיינען געלעגען צוויי פעסלעך ביער, צו וועלכע יעדער פארבייגע־הער האָט א שמייכעלע געטהאָן מיט א פערבאָרגענעם נחת־רוח.

אָט זיץ איך שוין אויך ביים טיש. דאס ערשטע מאָל אין מיין לעבען, צווישען דיא אזוי פיעל בעריהמטע און אויך אזוי פיעל פערהאסטע סאדאגורער חסידים.

אַט טרינקט מען שוין איינער צום אנדערן, דעם וואַרימען, הערצליכען, ברידער־ליכען, איינענטימליכען סאדאגורער "לחיים", וועלכען קיין שום אנדער חסיד קען באין אופן נים נאכמאכען. איך קוק מיך גוט צו צו זייערע התנהגות און מינעס, כדי איך זאָל נים פערשעהמט ווערען ווען איך וועל קומען אין דער רייהע, אויסזעהענדיג וויא א מין שור הבר.

סאדאגורער חסידים טרינקען קיינמאל נים קיין בראַנפען נור "לחיים". דאס מיינט, אז דאס טרינקען איז א דבר טפל, נור כדי צו דערכאפען זיך אביסעל דאס הארץ און דאביי מקיים צו זיין וואס דיא גמרא זאגט: "אף על פי שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט", באטשבי דאס אמת'ע הארץ־פייער, דארף קומען פון אויבען, דורך שמועסען פון צדיקים און ספורים פון זייערע דרכים, אף על פי כן איז א מצוה מען זאל דאס נפש אביסעל אונטערוואַרימען מיט א ביסעלע משקה אויך. אבער דאס עיקר טרינקען איז כדי זיך צו ווינשען "לחיים" דורך וועלכען ס'פעראייניגען זיך אלע מוחות, אלע מחשבות און אויך אלע פעולות, צו איין גאנצעס, צו א "קומה שלמה".

און אזוי איז דער סדר פון א סאדאגורער לחיים:

קוים האט מען "אבגענעפט" (טועם געווען) א קאפקעלע משקה פון׳ם כוס, הויבט מען זיך אן צו קוקען גלייך אין דיא אויגען אריין, וועלכעס איז א סימן צו אמת'ער אהבה. דאן דערלאנגט מען זיך דיא הענד מיט אן אויסטערלישען שמחה־קרעכץ, זאגענדיג דאביי:

"לחיים ברידער, לחיים! השם יתברך זאָל העלפען אז דער הייליגער רבי מיט דיא קינדערלעך זאָלען מאריך ימים ושנים זיין, דער זכות פון׳ם גרויסען נפטר זאָל אויף אונז אלע מגין זיין. אונזער צדיק זאָל במהרה נתגלה ווערען. מיר זאָלען האבען א חלק אין זיינע הייליגע טישען און ער זאָל זעהן הימליש נחת ביים כלל ישראל, לחיים און טאקע לחיים!"

עס פערשטעהט זיך, אז מיין "לחיים" האט א היבש ביסעל אונטערגעהינקט. אבער אלס א "פריטץ" (גרינער), האט מען מיט מיר נים זעהר שטארק מדקדק געווען.

און טאקע באלד נאָך׳ן "לחיים" צו׳שמועסט מען זיך טאקע מכח דעם בעל היאָהרצייט.

ביי חסידים מאכט גאר נים אויס וואס זיי האבען שוין דיזעלבע מעשיות געהערט מאה פעמים ואחד. אלעס שטעלט אויפ׳ס ניי אויף מויל און אויערען, מען הערט נים, נור מען שלינגט ממש דיא דבורים גלייך זיי וואָלטען געווען לגמרי גאר נייע. מיט׳ן דערצעהלען "ספורי צדיקים", אלע איינס, אויב אלטע אָדער נייע, ציהט מען אראב פון אויבען א הימלישעס התעוררות, א פרייד און א ליכטיגקייט אין אלע הערצער אריין, א מין הנאה מזיו השכינה.

און דער ראש המדברים, א דארער עלטערער איד מיט אַן אויסגעוויקסט פנים, גיסט זיך ווידער אן א ביסעלע בראנפען אין גלעזעל אריין, ער טרינקט עס אבער נים אויס, ער פאהרט ארום מיט׳ן מיטעלסטען פינגער פון דער רעכטער האנד אויף ראנד פון׳ם כוס׳עלע, דאס איז א מין הכנה צום שיחת־חסידים. אלע חסידים ארום דעם לאנגען טיש פערשטעהען וואס דאס מיינט, עס הערט זיך א "שא", "שטיל" פון עטליכע מיילער. דער עולם בויגט זיך צו צום טיש, כדי צו

קענען אנקוקען דעם דערצעהלער און זיך גוט צוהערען צו זיינע דבורים. עס ווערט שטיל ממש מאהן צו זייען, דער ראש־המדברים גיט זיך א גלעט מיט דער לינקער האנד איבער דער בארד, בעגלייטעט פון א טיעפען סאראגורער נשמה קרעכץ און הויבט אן זיין חסידישען שמועס.

קאפיטעל 3.

א יאָהרצייט "זיץ".

אַן זיינע קינדער וועט מען וויסען וואָס גאָט איז—א צדיק וואָס שטאַרבט כדי מגין צו זיין אויף דייטשע אידען—די סבה וואָס דער סטרע־ליסקער האָט געפיהרט מחלוקת מיט פּרעמישליאַן—אַן עצה צו האָבען קינדער—ער לאָזט ניט אויסרייסען א מייער׳ל פון׳ם גאָרטען—ער האָט ניט מורא פאר אן עונש און יאָ מורא—דאָס מחלוקת האָט איהם דערהאַלטען ביים לעבען.

ווען דער הייליגער ריזינער ז״ל האָט חתונה געמאכט דעם גרויסען צדיק ר׳ שלום יוסף דעם בעל היאהרצייט — האָט דער אַלטער חסיד אנגעהויבען דעם חסידישען שמועס מעניינא דיומא — האָט ער פאר דער חופה ארויפגעלעגט זיינע הייליגע הענט אויפ׳ן חתן׳ס קאָפּ און געזאָגט דיא דאָזיגע דבורים:

מיין פאטער ז״ל האָט געזאָגט: "אַן מיינע קינדער וועט מען דערקענען וואָס איך בין". איך זאָג: "אַן מיינע קינדער וועט מען דערקענען וואָס גאָט איז".
און אזוי איז עס טאַקע.

א געמיינזאמער טיעפער קרעכץ רייסט זיך ארויס פון אַלע הערצער פון דער טיש־געזעלשאַפט, אַלס אַן הסכמה אויף דיא דאָזיגע הויכע און טיעפע דבורים.

עפּעס א קליינינקייט פון א צדיק? ער האָט זיך דאָך פּשוט מקריב געווען לטובת ישראל. א כפרת הדור. איהר ווייסט דאָך, רבותי אז דער צדיק ר׳ שלום ז״ל איז נסתלק געוואָרען אויף א נסיעה. נו, קען מען אפילו קלערען אז דער צדיק וואָס דער הייליגער פאָטער האָט אויף איהם אמאָל געזאָגט: "לפניו נגלו כל תעלומות", האָט ניט געוואוסט פריהער אז ס׳איז בא יומו. ער דאַרף באַלד נסתלק ווערען? נאָר גאָר נים. אַז אמת׳ער צדיק לעבט ניט פון זיינעט וועגען און שטאַרבט נים פון זיינעט וועגען. אַלע זיינע פּעולות, הן לטב או לביש, חלילה, זיינען נאָר אַלץ צוליעב דעם כלל ישראל.

און כדי מען זאָל איהם נים פון וועגן אהיימפיהרען קיין סאראגורע צו לעגען איהם נעבען הייליגען פאָטער, האָט ר׳ שלום בפרוש אָנגעזאָגט פאר דער פּטירה, אז זיין לעצטער רצון איז מען זאָל איהם ניט אהיימפיהרען, נור לעגען אויפ׳ן לייפּציגער בית־החיים. ער האָט דאמיט אודאי געוואָלט מגין זיין אויף דיא אידישע

פון דעם רבינ׳ס תויף

דייטשען פון יענע מקומות, וועלכע זיינען נעבעך אומשולדיג געכאפט אין דער קליפה, רחמנא ליצלן, כתינוק שנשבה לבין הגוים (וויא א אידיש קינד וואס איז יונגערהייד געפאנגען געווארען צווישען גוים). מיט דעם אבער וואס ער איז דארטען נסתלק געווארען און ליעגט אויך טאקע דארטען אין זייער סביבה, וועט ער זיי מיט זיך מעלה זיין און זיי טהון אויבען א גרויסע טובה. אט דאס הייסט אמת׳דיג אהבת ישראל.

א דבקות׳דיג התעוררות פיהלט זיך אין דער נאנצער סביבה. מען פערגעסט אן דעם געבראטענעס און אן דעם ביער. עס ווילט זיך הערען און הערען פון׳ם גרויסקייט פון אונזערע צדיקים.

—און נאך טאקע מבטן אמו איז ער שוין געהייליגט געווארן אלס א קרבן־עולה פאר דיא דייטשע אידען — האט דער בעל ספור־המעשה פארטגעזעצט דעם שמועס. — ביים ריזינער ז״ל איז געווען א מנהג, אז באלד נאכדעם וויא מען האט איהם אנגעזאגט דיא בשורה אז דיא רביצין האט געבוירען א קינד אין א מזל׳דיגער שעה, האט ער געהייסען צו זיך אריינברענגען דאס קינד ער זאל עס אנקוקען. פערשטעהט איהר מיך, דאס איז געווען כדי דער צדיק זאל זיך איבער־ציינגען אויב ס׳איז ניט חלילה געשעהען א טעות. אויב מען האט איהם טאקע אראבגעגעבען דיזעלבע נשמה, וואס ער האט זיך פריהער אויסגעקליעבען.

אזוי וויא מען האט אויפגעדעקט דאס פנים׳ל פון׳ם ״רך הנולד״ (דאס ניי געבוירענע קינד) ר׳ שלום׳ל, האט איהם דער הייליגער רבי א קוק אן געטהאן און א זאג געגעבען צו דיא מקורבים:

״א שעהן שטיקעל לייפציגער סחורה ! ״

אזוי וויא אלע גוטע סחורות פלעגען פארצייטענס קומען נאר פון לייפציג, האט מען פערטייטשט דיא כונה פון׳ם צדיק׳ס דבורים, אז ס׳איז א שעהן און א גוט שטיקעל סחורה ; א גרויסע נשמה.

נו געה זיי א נביא און וויים, אז מיט אט דיא דאזיגע דבורים האט גאר דער צדיק מרמז געווען, אז דאס געבוירענע קינד וועט שפעטער גאר ליעגען אויף׳ן לייפציגער בית־החיים !

״לחיים, רבותי, לחיים!״ די וועלט איז אויך א וועלט; מען מוז דעם גוף אויך אבגעבען זיין חלק. ״לחיים, זיין זכות זאל אויף אונז מגין זיין.״

דער עולם האט זיך אויפ׳ס ניי אנגענאסען צו קאפאלעך בראנפען, גע־טרונקען א פשוט׳ן לחיים, און אנגעהויבען צו פראווען דיא סעודה כהלכה.

וויסענדיג אז איך בין פון סאנזער נעגענד, וואו ס׳האט געהערשט א שטארק מחלוקת מיט סאדאגורע, האט מען דאן מיך אויסגעפרעגט בנוגע דיא שטעלונג וואס מיין פריהערינער רבי, דער ראזוואדאווער רב, האט גענומען צו אט דעם דאזיגען מחלוקת.

איך האב זיי דערצעהלט, אז כאטש איך האב פון זיין מויל קיינמאל ניט געהערט רעדען שלעכטס, חלילה, אויף דיא ריזינער קינדער, אף על פי כן, בין איך זיכער, אז מיר וועט ער דעם חטא קיינמאל ניט מוחל זיין. איך האב דעריבער בעשלאסען קיינמאל ניט מעהר צוריק צוקומען אין מיין געבורטס־שטעדטיל צו מיין בני־בית.

יעדער איינער האט מיך אנגעהויבען מחזק צו זיין מיט גוטע דבורים. ס׳האט

זיך צוליעב דעם ענטוויקעלט א שמועס מכח מחלוקת צווישען צדיקים. איינער פון דער חבריא האט דאן דערצעהלט אזא מעשה:

אלע חסידים ווייסען, אז ר׳ אורי סטרעליסקער איז געווען א שטארקער געגנער פון ר׳ מאיר׳ל פרעמישליאנער און אז דיא סטרעליסקער חסידים האבען ניט אמאל געוואלט זעהן דיא צורה פון׳ם פרעמישליאנער, לויט א מפורש׳דיגע פקודה פון זייער רבי׳ן, אז עס איז אסור צו קוקען אין זיין פנים אריין.

און ארויסגעקומען איז דאס מחלוקת צוליעב אן ארענדאר וואס איז זיך געפאהרען מופת׳ן ביי ר׳ מאיר׳לען אז זיין ווייב זאל געהאלפען ווערען מיט א קינדער־ישועה.

דער דאזיגער ארענדאר איז דוקא ניט געווען קיין עם־הארץ. ער האט פערשטאנען דיא קליינע אותיות און פלעגט אויך אפט פאהרען צו ר׳ אורי קיין סטרעליסק און אויך דעם צדיק מהנה זיין כדרך הארענדארים.

אזוי וויא ער איז שוין ניט מעהר געווען קיין יונגערמאן און זיין פרוי האט איהם אלץ נאך ניט געבוירען קיין קינד טראץ דעם סטרעליסקער רבינ׳ס אנווינשונגען יאהר־איין יאהר־אויס, האט ער זיך געלאזט צורעדען פון מאנכע דורכרייזענדע פרעמישליאנער חסידים, צו פרובירען זיין גליק אמאל אין פרעמישליאן, מחמת ר׳ מאיר׳ל איז דער גרעסטער בעל־מופת אין׳ם דור און דארטען זעהט מען זיך צו טאג טעגליך וואונדער איבער וואונדער.

און דער ארענדאר האט זיי געפאלגט און אוועקגעפאהרען קיין פרעמישליאן אויף שבת פרשה לך־לך.

דער רבי ר׳ מאיר׳ל פלעגט אליין אויפרופען אים שבת דיא 7 קרואים צו דער תורה און טאקע אויך אליין לייענען אין דער תורה. דעם ארענדאר האט ער אויפגערופען צו דער תורה דעם ערשטען, במקום כהן, אזוי וויא ער האט אנגענומען דיא עצי־חיים און געוואלט מאכען דיא ברכה איבער דער תורה, האט איהם ר׳ מאיר׳ל אבגעהאלטען, זאגענדיג צו איהם:

ווארט א ביסעל, כ׳האב געהערט אז איהר זיינט ניט קיין עם־הארץ וויא דאס רוב ארענדארעס, וויל איך אייך פערהערען א פסוק רש״י פון דער וואכעדיגער סדרה.

און ר׳ מאיר׳ל האט פאר איהם געעפענט דאס חומש׳ל און איהם געהייסען זאגען דעם פשט אין רש״י, וועלכער זאגט אויף דעם פסוק לך—לך אזוי: כאן אי אתה זוכה לבנים (היער אין חוץ לארץ וועסטו אברהם ניט זוכה זיין צו האבען קינדער סיידען אין ארץ ישראל). דער ארענדאר האט איהם פערטייטשט דיא רש״י וויא ס׳געהער צו זיין.

ניט אזוי טייטשט מאיר אוי̦ם דיא רש״י — האט זיך ר׳ מאיר׳ל צו איהם אנגערופען. מאיר טיילט דעם רש״י־פסוק אין צוויי טייל און טייטשט איהם אויס אביסעל דייטשמעריש, און איהר הערט אייך גוט צו:

״כאן אי״, היער ניט, כלומר, זיי ניט אויסגעלאסען און טהו ניט מאוסע מעשים אין צניעות־זאכען, דאן ״אתה זוכה לבנים״, וועסטו זוכה זיין צו האבען קינדער; איצט מאכט דיא ברכה.

דער ארענדאר איז זעהר פערשעהמט געווארען.

אזוי וויא ר׳ אורי סטרעליסקער איז געוואר געווארען פון דער דאזיגער עובדה, האט ער געזאגט צו זיינע מקורבים.

מהיום והלאה, האב איך מעהר מיט איהם (ר׳ מאיר׳לען) ניט קיין שום מגע ומשא, מחמת ער איז א ״הולך רכיל מגלה סוד״, ער זאגט אוים וואס ער ווייסט, און דאס איז גאר ניט קיין מדה פון א צדיק. ביי משה רבנו שטעהט, אז השם יתברך האט איהם געלויבט ״בכל ביתי נאמן הוא״, ער איז דער פערטרויטער אין מיין גאנץ הימלישעס הויז, ער זעהט און הערט אלעס און זאגט עס ניט אוים. ווער ס׳זאגט אבער יא אוים, געהערט צו קליפת נגה.

פון דעמאלט אן, האבען דיא סטרעליסקער חסידים גע׳רודפ׳ט דעם פרעמישליאנער ממש עד חרמה, וואו זיי האבען נאר געהאט א געלעגענהייט.

האט דער סטרעליסקער געשיקט א שליח מיוחד צום ראפשיצער צדיק ר׳ נפתלי, ער זאל איהם צוהעלפען אוועקצונעהמען ביים רבי׳ן ר׳ מאיר׳ל אלע הימלישע מדרגות.

איך קען איהם דאצו ניט מיטהעלפען — האט דער ראפשיצער געענטפערט דעם שליח. — אט ערשט א נאכט פריהער, האט זיך צו מיר בעוויזען אין חלום ר׳ ארון ליב, ר׳ מאירל׳ס פאטער, און האט צו מיר אזוי געזאגט:

״ראפשיצער רב, אייז גוט מייערל (מאיר׳ל) האב איך מיר איינגעזעצט אין מיין גארטען ווילט איהר עס אויך אויסרייסען? זאל אייך גאט דאפון אבהיטען״.

צוליעב דעם, איז ר׳ מאיר׳ל ווייטער פערבליבען ביי זיינע מדרגות און מעניש געוועזען אלע סטרעליסקער חסידים וואס האבען געוואגט קעגען איהם פוגע בכבוד צו זיין. איינעם מיט א פשוטע מיתה ר״ל, א צווייטען מיט חולי־נופל, א דריטען, מיט א שגעון, דעם פערטען מיט קינדער־אומגליק, לא עלינו. דיא חסידים האבען אבער דארויף גאר ניט געקוקט. טאמער איז ר׳ מאיר׳ל געקומען אין א שטעדטיל אריין וואו ס׳זיינען פערהאנען געוועזען סטרעליסקער חסידים, האבען זיי אבגעזאגט וודוי וויסענדיג אז זיי וועלען זיכער באלד כאפען אן עונש, זיך געשטעלט אויף׳ן וועג וואו ר׳ מאיר׳ל האט בעדארפט פארביי געהן פון דער מקוה, און אזוי וויא זיי האבען איהם דערזעהען, האבען זיי אויסגעשפיעגען דריי מאל און אויסגעשריען א געוויסען פסוק אין דער תורה וואס אידען זאגען ווען זיי דערזעהן א ניט־ריינע זאך.

און דער רוב פון זיי האט טאקע געהאט אן עונש.

— האסט איהם עפעס דערקוטשעט ווען ער איז געוועזען ביי אייך אין שטעדטיל — האט אמאל ר׳ אורי געפרעגט איינעם פון זיינע אלטע חסידים, וועלכער האט דוקא קיינמאל ניט געוואגט ארויסצורעדען א שלעכט ווארט אויף ר׳ מאיר׳ל פרעמישליאנער, ניט אכטענדיג דעם רבינ׳ס פקודה.

— ניין, איך האב איהם גאר ניט מצער געוועזן.

— האסט מורא געהאט פאר אן עונש ? האט איהם דער צדיק געפרעגט.

— וואס ? פאר אן עונש?... יא, רבי, כ׳האב טאקע מורא געהאט, שטארק מורא. אבער ניט פאר מיין גוף אויך ניט פאר מיין נפש. פאר׳ן רבינ׳ס כבוד בין איך מוכן ומזומן יעדע מינוט און יעדער רגע צו איבערגעבען מיין גוף מיט דער נשמה צוזאמען צו דיא שבעה מדורי גיהנם. נאר...

"נאַר וואס ?" האָט דער סטרעליסקער אויסגעשריען. "רעד קלאָרע דבורים !"

"נאַר, רבי, מיין עונש וועט דאך אבער זיין א גורם צו זיין גרויסקייט און דאָס רבי וויל איך ניט און קען עס ניט טהאָן".

— דו ביסט א א חכם — האָט צו איהם דער רבי געזאגט — דו פערשטעהסט אן עסק. הלואי וואלטען אלע אזוי קלוג געווען וויא דו.

און דיא סטרעליסקער חסידים האָבען דאן אויפגעהערט צו פיהרען מחלוקת מיט ר׳ מאיר׳ל פרעמישליאנער.

אבער באותה שנה איז ר׳ אורי נסתלק געווארען.

— הלואי וואלטען זיי מיך ניט אויפגעהערט צו שעלטען וואלט דער צדיק נאך געווען געלעבט — האָט ר׳ מאיר׳ל דאן געזאגט.

און איצט געה זיי קלוג און וויים פארוואס צדיקים פיהרען צווישען זיך מחלוקת.

קאפיטעל 4.

דער סאדאגורער יחוס.

א יחוס-בריעף ביז דוד המלך—א שידוך צווישען "בית שאול" און "בית-דוד—דער עונש פאר זיין א דוחק את הקץ—דעם בעל שם׳ס ברכה צום רבי׳ן ר׳ בער—די הייליגע אמהות בעגלייטען זי—א מלאך קען ניט זיין א חסידישער רבי.

איידער איך הויב אָן צו בעשרייבען דיא אייגענע זכרונות, וואס כ׳האָב געזעהען און געהערט אין דיא "הויפען" פון דיא סאדאגורער רביים, איז זעהר וויכטיג, קלאָר צו מאכען דיא לעזער מיט׳ן סדר־היחוס פון דער ריזינער גזע, מיט מאנכע אינטערעסאנטע חסידישע אגדות, מיט די הויפט־שיטה פון׳ם סא־דאגורער חסידות, און ועל כלם מיט דיא אויספיהרליכע פאסירונגען פון׳ם ריזי־נער און דיא סבות פון זיין אנטלויפען פון רוסלאנד קיין גאליציען, כדי דאדורך צו בעקומען א קלאָרען בעגריעף אין אלע ענינים וואָס וועלען שפעטער דערצעהלט ווערען.

קודם כל איז כדאי צו בעמערקען, אז מיט דעם אויסדרוק "סאדאגורער חסידות" איז אויך געמיינט דאָס חסידות פון טשארטקאוו און הוסיאטין, וויא אויך דיא גאנצע גזע, וועלכע, אלס קינדער פון׳ם ריזינער וועלכער האָט דיא לעצ־טע צעהן יאָהר געוואָהנט אין סאדאגורע, ווערען אלע אָנגערופען סתם דיא "סאדאגורער רביים".

די ריזינער קינדער זיינען פעררעכענט אלס די גרעסטע מיוחסים צווישען אלע גוטע־אידען. ס׳הייסט זאגאר צווישען חסידים, אז זיי, דיא סאדאגורער רביים, האָבען א יחוס־בריעף ביז צו ר׳ יהודה הנשיא, וועלכער האָט זיך גערעכענט אלס אָן אבשטאמונג פון דוד המלך. איך האָב אליין געהערט פון כמה חסידים, וואס האָ־

בען זוכה געווען צו קענען דעם ריזינער צדיק ר׳ ישראלטשי, בעהויפטען אז ער האט געהאט אויף׳ן קאפ דעם בעקאנטען צייכען, פון וועלכען דיא גמרא בעהויפ־טעט, אז דאס איז א סימן מובהק דאס דער בעטרעפענדער קומט ארויס פון מלכי בית דוד, וואס נור אויף אזא מין קאפ האט זיך געקענט גוט צופאסען דיא קעניגליכע קרוין.

דאנגעגען הייסט דאס ביי דיא טשערנאבלער חסידים, אז זייער רבי שטאמט אב פון שאול המלך, און מכח דיא דאזיגע צוויי יחוסים, דערצעהלט מען זיך אט אזא מעשה:

צווישען דעם טשערנאבלער רבי, ר׳ מאטילע, און דעם ריזינער רבי ר׳ ישראל׳טשי, האט געהערשט א שטארק מחלוקת, א פועל יוצא פון׳ם פערצייטיגען מחלוקת צווישען "בית שאול" און "בית דוד".

אזוי וויא דער ריזיניער האט בעדארפט א שדוך טהאן מיט זיין קינד ר׳ בער׳ניו, האבען דיא געהויבענע חסידים זעהר געגארט אז דער ריזינער זאל זיך משדך זיין מיט ר׳ מאטילע טשערנאבלער׳ס מיידעל. מחמת עס איז א דבר ידוע, אז וויבאלד "בית־שאול" זאל זיך משדך זיין מיט "בית־דוד" און פון׳ם זיווג זאל ארויסקומען א דור, וואלט זיכער געבוירען געווארען "משיח" און די גאולה שלמה וואלט געקומען. דאס איז געווען דיא אמת׳ע כונה וואס דוד בן ישי האט אזוי גע־גארט חתונה צו האבען מיט שאול׳ס טאכטער מיכל. ליידער האט זיין ווייב מיכל פון איהם ניט געבוירען קיין קינדער. זינט דעמאלט, איז ניט געמאכט געווארען קיין פערזוך צו פערבינדען מיט א שידוך־קשר די דאזיגע צוויי קעניגליכע דינאס־טיעס. דעריבער האבען זיך דיא מוח־מענשען פוןביידע "הויפען" געלעגט אין דער לענג און אין דער ברייט, דיא ביידע רבי׳שע דינאסטיעס, טשערנאבעל און ריזין, ווידער צוזאמען צו קניפען, אפשר וועט דאך זיין אן עת רצון און דער זווג וועט נושא פרי זיין. ליידער איז דיא מיה געווען אומזיסט. דער שדוך איז ס׳וואהר צושטאנד געקומען, אבער דאס פאר פאלק האט קיין קינדער ניט געהאט. ס׳הייסט אפילו, אז דיא גיפטיגע מחלוקת וואס האט שפעטער אויסגעבראכען צווישען סאנז און סאדאגורע, און דיא אנדערע טרויריגע עראייגניסע, זיינען געקומען אלס אן עונש, ווייל מען האט געוואלט זיין א "דוחק את הקץ", ברענגען דיא גאולה פאר דער צייט.

אבער דאס אלעס זיינען חסידישע אגדות, א היסטארישער אמת וועלכען מען ווייס בלתי ספק איז, אז דיא סאדאגורער רביים זיינען דיא אוהר־אייניקלעך פון דעם גרויסען רבי׳ן ר׳ בער פון מעזעריטש, דער שטעלפערטרעטער פון׳ם הייליגען בעל־שם־טוב, דער גרינדער פון׳ם חסידות.

ר׳ בער איז געווען א גרויסער גאון און א שטארקער מתנגד פון׳ם בעל־שם. כאטש ער האט יאהרען לאנג געליטען פון פיס־רהומאטיזם שרעקליכע יסורים, האט ער זיך בשום אופן ניט געוואלט לאזען איבעררעדען פון זיינע פריינד, ער זאל פרופען געהען צום בעל־שם וועלכער איז גראד געווען אין זיין שטאדט וואו ער האט געוואהנט און דארט געהיילט מיט סגולות און רפואות פערשיעדענע חולאים. ענדליך דורך א סבה, האט ער זיך געזעהן מיט׳ן בעל־שם און צו איהם אזוי צוגעקלעפט געווארען אז ער האט זיך ממש מעהר ניט געקענט פון איהם אברייסען.

ניט וועלענדיג ציהען פרנסה פון רבנות, האט ר׳ בער געוואהנט אין א דארף נעבען דער שטאדט טורטשין פון וואנעט ער איז געווען אן איידים, און זיך מפרנס געווען אין גרוים דחקות פון מלומדות. ער איז געווען א מלמד ביים ארענדאר. קיינער האט איהם ניט רעכט געקענט, ווייל ער האט זיך בעמיהט אויסצובעהאל־טען פאר מענשען, זיי זאלען ניט וויסען פון זיין גרויסקייט אין תורה און אין חסידות.

עס איז ־ערשט עטליכע וואכען זייט ער איז צוריקגעקומען פון מעזיבוש, פון׳ם בעל־שם, פון וועלכען דיא וועלט פלעגט זיך אנדערצעהלען אזוי פיעל הימלי־שע וואונדער אין וועלכע ער האט לחלוטין ניט געגלויבט. איצט אבער, האט ער דאס אליין געזעהען מיט זיינע אייגענע אויגען, אמת׳דיגע נפלאות הבורא. ער האט געהערט מיט זיינע אייגענע אויערען אזעלכע סודות התורה וואס ס׳איז גאר ניט מענשליך זיי משיג צו זיין, און נאך ביז היינט פיהלט ער אין זיין הארץ עפעס א מין משונה׳דיג זיס ווארעמקייט, ממש א גן־עדן תענוג, פון וועלכען ער האט פריהער ניט געהאט קיין שום הרגשה און קיין שום בעגריף.

און אין זיינע אויערען קלינגען נאך דיא פלאים׳דיגע דבורים וואס דער בעל־שם האט איהם געזאגט ביי דער ברכה ביים געזעגנען: "יהי רצון אז דוא זאלסט האבען א זוהן, וועלכער זאל זיין כלו קודש, בלויז רוחניות, א מלאך איז א מענשען געשטאלט".

ער האט זיך שוין געהאט גאנץ מיאש געווען פון צו האבען קינדער. אליין איז ער א קראנקער א גובראכענער, דאס ווייב אויך ניט קיין גרויסע בעל־גבורה׳ניצי. בפרט ווען ס׳זיינען שוין אוועק אזוי פיעל יאהר נאך זייער חתונה און מען הערט ניט און מען זעהט ניט . . .

און איצט ? עפים פיהלט ער וויא א דבר ברור, אז דעם בעל־שם׳ס דבורים מוזען מקוים ווערען. ס׳איז ביי איהם מעהר גאר קיין ספק ניט. אז דער בעל־שם האט געזאגט מוז עס אזוי זיין.

עס איז א קאלטע ווינטער־נאכט. ר׳ בער זיצט אין דעם חדר׳ל פערטיעפט אין לערנען, ניט וויסענדיג אז זיין ווייב געהט איצט אין דער פראסטיגער נאכט צו פוס אין שטאדט אריין, כדי מקיים צו זיין, וויא א כשר׳ע אידישע טאכטער, מצות־טבילה אין דער צייט. ציטערענדיג מיט אלע איברים, קוים לעבענדיג, איז זי אנגעקומען שפעט ביינאכט אין טורטשין, אבער דער אכזריות׳דיגער נייער בעדער האט זיא באין אופן ניט געוואלט אריינלאזען אין מקוה ביז זיא וועט ניט בעצאה־לען דיא טאקסע. זיא האט אבער ניט אפילו א פרוטה ביי דער נשמה, און דאצו נאך איז זיא זעהר שעהמעוודיג איהם שטארק צו בעטען, כדי איהם ניט ארויסצו־ברענגען אוים דער העזה זיא אבצושרייען מיט ציניש׳ע אויסדריקע.

און דיא צדקת געהט ווידער צוריק אהיים אין דארף אריין. פון איהר׳ע אויגען קייקלען זיך הייסע טרעהרען, וועלכע ווערען אויף דיא באקען געפרוירען און פאלען אראב וויא האגעל־גרויפען. זיא פיהלט אז איהרע כחות לאזען זיך איהר אויס, אט, אט פאלט זיא צוזאמען . . .

פלוצים דערזעהט זיא אנקומען אקעגען איהר א שליטען אין וועלכען ס׳זיינען געזעסען פיער ווייבער. דער שליטען האט זיך אבגעשטעלט, און איינע פון דיא

פרויען, האָט זיא געפּרעגט פון וואַנעט און וואו אהין זיא געהט אין אזא קאַלטע נאכט גאנץ אליין.

דערהערענדיג אז דיא ווייבער רעדען צו איהר פּראָסטע אידיש, האָט זיא בעקו־מען מוטה און אַלעס זיי דערצעהלט וואס מיט איהר האָט פּאַסירט, און דאבייא אנ־געהויבען שטאַרק צו וויינען.

וויינט ניט ווייבעל. אָט פאָהרען מיר איצט אין שטאדט אריין, זעצט אייך מיט אונז אויף, און מיר וועלען אייך צו פיהרען וויא אהין איהר בעדאַרפט, אייך אויסבאָרגען דעם קליינעם בעטראַג און דאן אייך אָבפיהרען אהיים.

זיי האָבען ר׳ בער׳ס ווייב ארויפגענומען אויף׳ן שליטען, זיא גוט ארום גע־היעלט זיא זאָל זיך איינוואַרעמען, דאן מקיים דבור געווען אלצדינג ווי זיי האָבען איהר צוגעזאגט.

״מיר טהוען אייך דאמיט גאר ניט קיין בעזאנדערע טובה — האָבען זיי גע־זאָגט צום ווייבעל. — מיר פאָהרען סיי־ווי א נסיעה לשם תענוג, כדי זיך אביסעל דורכצושליטלען, וואס׳זשע פאר א חילוק איז פאר אונז וועלכען וועג מיר פאָהרען? אדרבה, ס׳איז גאר פאר אונז א טובה. מיזהר א מענש, מעהר היימישער״

קומענדיג אהיים, האָט דאָס ווייבעל דערצעהלט איהר מאן ר׳ בער אלעס וואס מיט איהר האָט פּאַסירט.

״ווייסטו ווער אָט יענע פיער ווייבער זיינען דאָס געווען ? האָט צו איהר דאן ר׳ בער געזאגט. דאס זיינען געווען אונזערע הייליגע מוטערס : שרה, רבקה, רחל ולאה, און געשיקט האָט זיי צו דיר, מיין רבי דער בעל־שם״.

אין דעמזעלבען יאָהר איז ביי זיי געבוירען געוואָרען ר׳ אברהם המלאך, דער זיידע פון׳ם ריזינער. דאס איז געווען אים יאָהר תק״א.

אזוי דערצעהלט דיא חסידישע אגדה.

דער רבי ר׳ בער האָט שפּעטער, נאכדעם וויא דער בעל־שם איז נסתלק גע־וואָרען, איבערנומען דיא גאַנצע גייסטיגע ממשלה פון זיין רבי׳ן און זיא נאך אויסגעברייטערט מיט כבוד און גדולה, ער האָט איינגעפיהרט, אז דער רבי זאָל שטענדיג זיצען אין דער היים, ניט וויא זיין רבי פלעגט שטענדיג ארומפאָהרען אין דיא שטעדטלעך וואו ס׳זיינען פערהאנען געווען חסידים. ער האָט עס אויך איינגעפיהרט, אז יעדער חסיד דאַרף געבען דעם רבי׳ן א קוויטעל מיט א פּדיון, צו ער האָט צום רבי׳ן עפּעס א בקשה אדער ניט. אין זיינע צייטען, האָט זיך דאס חסידות פערשפּרייט אויף א האלבע וועלט, דורך דער השפעה פון זיינע פיעל תלמידים. דיא בלוטיגע מלחמה פון דיא מתנגדישע רבנים מיט׳ן ווילנער גאון בראש, האָט גאר געהאט א פּערקעהרטע ווירקונג : דאס חסידות איז דאדורך נאך מעהר געשטאַרקט און בעפעסטיגט געוואָרען.

דער רבי ר׳ בער האָט אבער נאך בחייו געזעהען אז זיין רוחניות׳דיגער זוהן וועט ניט זיין ביכולת פאָרטצוזעצען זיין גוט־אידישע ארבייט. מחמת א צדיק הדור, א רבי פון חסידים, מוז האָבען א שייכות מיט דיא חסידים און דאבייא אויך א ידיעה אין ענינים פון דער וועלט, בעת זיין זוהן האָט זיך כל ימי חייו גאנץ פּורש געווען פון ענינים פון עולם הזה, ניט וועלענדיג האָבען קיין שום מגע ומשא מיט וועמען עס איז. דאס האָט דעם רבי׳ן ר׳ בער זעהר געקרענקט.

האט זיך צו איהם אין יאהר פון זיין פטירה בעוויזען זיין רבי דער בעל־שם און צו איהם אזוי געזאגט:

ניט דיין זוהן וועט זיין מיין און דיין ממלא מקום. ער איז נור דער סלם (דיא לייטער), פון וועלכער ס'שטעהט: "והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו". האב איך דיר ניט געזאגט פאר מיין שטארבען, אז באם משיח וועט ניט קומען מוז איך נאך אמאל אראבקומען? איך וועל טאקע אראב קומען דורך דיא דאזיגע הייליגע לייטער, אין א קורצע צייט ארום.

געמיינט האט ער דאמיט זיין נאמען־טרעגער ר' ישראל'טשי פון ריזין, פון וועמען ס'הייסט, אז ר'האט געהאט נשמת בעל־שם.

קאפיטעל 5.

די אצילות'דיגע נשמה.

א צוויי טויזענד יעהריגע נשמה—דער תהו-ובהו אין די עולמות עליונים—פאר א הימלישע מתנה לאזט ער זיך איינבעטען—דעם צדיק'ס עונש—די אינטערעסאנטע צואה—ווי אזוי מען נארט אוים דעם בעל-דבר—דער מלאך האט איהם פערגעסען צו געבען א שנעל אין נאז—א גוף וואס איז הייליג ווי א ספר-תורה.

אין דער חסידישער סביבה דערצעהלט מען זיך אזוי:

ס'איז א דבר ידוע, אז דאס גאנצע אראבקומען פון'ם מלאך'ם נשמה אויף דעם עולם השפל, איז נור געווען כדי ער זאל דאן אראבציהען פון די הימלישע בעהאלטענע היכלות די גרויסע נשמה פון ר' ישראל'טשי ריזינער.

מעהר פון צוויי טויזענד יאהר איז די דאזיגע עדעלע נשמה געווען בעהאלטען הינטער דעם כסא־הכבוד פון גאט־ברוך הוא, געלוסטענדיג און גארענדיג אראבצוגעהען אויף דעם דאזיגען עולם.

עדעלע נשמות האבען ניט קיין נחת־רוח פון די הימלישע געשענקטע תענוגים; פאר זיי שמעקט בעסער א מיט יגיע־כפים פערדיענטע עולם־הבא.

אבער ניט יעדער מענש, אפילו פון די גאר גרויסע, איז ראוי און בעזיצט דעם נויטיגען כח אראבצוציהען אזא נשמה. דאצו מוז מען האבען א הייליגען גוף, קריסטאל־ריינע, קיינמאל ניט געווען בעפלעקטע, איברים, א מוח אהן די קלענסטע פגימה פון א ניט־פאסענדען געדאנקען, א מין אדם השלם.

און אזא מענש מיט אט די אלע אויסגערעכענטע מעלות, איז נור געווען דער צדיק, ר' אברהמ'לע מלאך.

אבער טאקע ווייל ער איז געווען "כלו קודש", בלויז רוחניות, האט ער זיך בשום אופן ניט געקענט אבגעבען צו עולם־הזה'דיגע נארישקייטען, צו בהמות'דיגע נאטירליכקייטען...

איז געווארען א מורא׳דיגער רעש אין דעם היכל פון די נשמות. די גאנצע פמליא של מעלה איז, כביכול, געווען ווי פערוווירט; ס׳טייטש, די הויכע, ערדעלע, געטליכע נשמה, וואס וועט זיין איהר סוף? ווי לאנג נאך וועט זי זיצען און ווארטען מיט אן אין־סוף׳דיג בענקעניש צו דער מעשים־וועלט. וואו מען קען דיענען דעם בעשעפער ניט נור מיט זינגען מלאכים־שירה, נאר מיט ממשות׳דיגע פעולות און גוטע מעשים?

האט דער מעזעריטשער מגיד, דעם מלאך׳ס פאטער, דערפיהלט דעם תהו־ובהו׳דיגען צושטאנד אין דיא הימלישע ספירות (ספערען) צוליעב זיין זוהנ׳ס מלאך׳דיג פרישות.

האט ער זיך ביים זוהן געבעטען רחמים: "די תורה איז ניט געגעבען געווארען צו מלאכים. השם יתברך איז "מלא כל הארץ כבודו", אומעטום פול. ס׳איז לחלוטין ניט פערהאנען קיין בהמות׳דיגעס. אומעטום קען מען געפינען דעם זוהר־אין־סוף (דעם אבגלאנץ פון דער שכינה)".

"אומעטום קען מען איהם געפינען און אין רוחניות׳דיגע מעשים מוז מען איהם געפינען" — האט איהם דער מלאך געענטפערט.

— בין איך אויף דיר גוזר בגזרת כבוד אב, דו זאלסט מעמיד דורות זיין.

דער מלאך האט גאר ניט געענטפערט. שפעטער האט ער געזאגט צו זיין חבר ר׳ שניאור זלמן פון לאדי: "איך קען ניט מבטל זיין דעם ווילען פון מיין רוחניות׳דיגען פאטער (גאט־ברוך־הוא), צוליעב דעם ווילען פון מיין גשמיות׳־דיגען פאטער".

צעהן יאהר נאך דער חתונה איז דאס ווייב געשטארבען פאר גרויס צער און צוריקהאלטונג.

צוליעב א וואונק מן השמים און א מתנה וואס דער מלאך מיכאל האט איהם צוגעזאגט אלס דרשה־געשאנק (דעריבער וועט נאך דערצעהלט ווערען) האט דער מלאך איינגעווילינגט חתונה צו האבען און צו ברענגען דורות אויף דער וועלט.

ווייל ער האט אבער פריהער ניט געפאלגט זיין פאטער, האט ער געהאט אן עונש. די הימעל־ערדעלע־נשמה איז ניט מעהר אראבגעקומען דירעקט פון איהם אליין, נור אינדירעקט פון זיין זוהן, ר׳ שלום שכנא.

און דער מלאך הקדוש, באלד נאכדעם ווי ער האט ערפילט דאס הימלישע שליחות, איז ער נסתלק געווארען אים אלטער פון קוים 37 יאהר. בעת זיין קינד ר׳ שלום שכנא איז קוים אלט געווען ניין יאהר.

פאר׳ן הסתלקות, האט דער "מלאך" צוגערופען זיין ניין יעהריג איינגעל צו זיין שטארבע־בעט און איהם איבערגעגעבען א טיעפען עניו, זאגענדיג צו איהם כהאי לישנא:

"דו זאלסט וויסען, מיין קינד, אז ס׳איז זעהר שווער אויסצוקומען מיט׳ן בעל־דבר דורכ׳ן אמת. פון אונזער פאטער האבען מיר בירושה א מין "עבודה", דורך וועלכע מיר וואלטען אימשטאנד געווען צו טהון גרויסע טובות פאר׳ן כלל ישראל, און אפשר גאר אויך מקרב זיין די גאולה. די צרה איז אבער, וואס דער ס"ם, דער בעל־דבר, היט אונז די טריט. אזוי ווי מיר ווילען נור עפיס אנהויבען צו טהון, פערשטעלט ער אונז אלע וועגען. אט וועל איך דיר איבער־געבען דעם סוד פון דיזער עבודה, און דו האב שכל. פערשטעל זיך, ווייז ניט

ארוים דעם אמת. מיט׳ן "בעל־דבר", וועלכער איז "כלו שקר", מוז מען ניט געהן דוקא מיט׳ן הוילען אמת".

און ר׳ שלום האט פערשטאנען דעם פאטער׳ס דבורים. ער האט זיך פערשטעלט, זיך מכלומר׳שט געפיהרט אויף גאר א נייעם דרך; ניט געפיהרט קיין סיגופים (פלאגען זיך), ניט קיין מקואות און ניט פערארבייט מעשים ביים דאווענען ווי די פריהריגע צדיקים, נור דוקא זיך געפיהרט מיט גרוים רחבה, מיט כל׳ערליי פערגניגענס, ממש ווי א פריץ, להבדיל, כדי דער בעל־דבר זאל זיך טועה זיין און מיינען אז ער, דער צדיק, איז, חלילה וחס, איינער פון זיין חבריא, און זיך לחלוטין צו איהם גאר ניט טשעפען. אזוי ווי אבער ער וועט נור פון איהם מסיח־דעת זיין און איהם צורוה לאזען, וועט דער צדיק דאן זיין ביכולת אויסצופיהרען זיין נייע "עבודה" אהן א שטערונג.

נאר געה שפיעל דיך מיט׳ן "בעל־דבר", וויבאלד די כנסת־ישראל איז נאך ניט ווערטה צו האבען די ישועה. דער ס"ם האט באלד דערפיהלט אז ר׳ שלום איז עוסק אין יחודים און געוואלט איהם כאפען טאקע ביי דער האנד, דאס הייסט בשעת "עבודה", כדי ער זאל זיך מיט איהם אברעכענען כדבעי. איז אבער ר׳ שלום אויך ניט קיין שלים־מזל׳ניק, און ווי ער האט דאס דער־פיהלט, איז ער תיכף ומיד ארויסגעלאפען אין מארק אריין, בעצמו געקויפט א הוהן פון א "נכרית", און איהר צוגעצעהלט דאס געלד פשוט פון האנד צו האנד, פון זיין הייליגער יד, צו איהרע טומאה׳דיגע ידים. דער בעל־דבר האט זיך ווידער געלאזט אבנארען און ר׳ שלום איז ניצול געווארען. מעהר האט ער ניט געוואלט מאכען קיין יחודים, שטעלען זיך אין א סכנה. ער האט די דאזיגע שווערע עבודה איבערגעלאזט פאר זיין יונגען יורש, ר׳ ישראל פון ריזין.

שוין אלס פינף־יעהריג קינד, האט אויף איהם זיין פאטער עדות געזאגט אז ער בעזיצט הימלישע אייגענשאפטען. ווען זיין מלמד האט איהם אמאל פער׳מסר׳ט פאר׳ן פאטער, אז ער וויל ניט אריינקוקען אינ׳ם ספר, האט זיך ר׳ שלום צו איהם אנגערופען:

"ער קוקט שוין גוט און ווייסט דוקא וואו צו קוקען. הימעל און ערד זיינען מיינע עדות, אז דער מלאך וואס האט די ממשלה איבער די ניי־געבוירענע קינדער, האט פערגעסען איהם צו געבען א שנעל הינטער דער נאז; ער געדענקט נאך אלצדינג וואס ער האט געלערנט אין דער מוטער׳ס לייב בעת דאס הימלישע ליכט האט איהם געלייכט צו קאפענס".

אבער ניט נור זיין פאטער, נאר אויך דער אלטער אפטער צדיק, דער עלטעסטער און אנגעזעהענסטער פון אלע צדיקים אין דור האט אויפ׳ן ריזינער, בעת ער איז נאך געווען א בלוט־יונגערמאן, דאסזעלבע עדות געזאגט.

דאס איז געווען אויף דער גרויסער חתונה אין אסטיליע. אלע צדיקים פונ׳ם דור האבען זיך דעמאלט בעטייליגט אויף דיזע אינטערעסאנטע חתונה, צווישען זיי דער אלטער אפטער און דער גאר יונגיטשקער ריזינער.

צו יענער צייט — און ביי פיעל רביים נאך היינטיגע צייטען — האט קיין איינציגער גוטער איד, אפילו ניט קיין רעכטער חסיד, געטראגען א מלבוש וועלכעס איז געמאכט פון וואל, איבער א חשש (א קלעהר) פון שעטנז.

ניט קוקענדיג אויף דעם דאזיגען אלטען רבי׳שען מנהג, האט זיך דער

יונגער ריזינער געקליידעט אין א טוכענע קאפאטע, געניייט לויט דער דאמאלס־דיגער נייעסטער מאָדע מיט אלע מפורשים. מאנכע רביים, וועלכע האבען ניט פערשטאנען די כונה פון דעם דאזיגען ני־עם דרך, האבען אין זייער מחשבה, ניט וואגענדיג עס ארויס צו זאָגען, דארויף מתרעם געווען. הפנים אז דער אלטער אפטער צדיק האט דערפיהלט זייער הקפדה (דאס פאראיבעל האבען). דערזעהענדיג דעם ריזינער פארבייגעהן, האט ער זיך אנגערופען צו די איבריגע רביים כהאי לישנא:

"אז איך קוק אָן דעם דאזיגען "מלך ישראל", ווערט מיר ליכטיג אין די אויגען. איך האב נאך קיינמאָל ניט געזעהען, אז די גאנצע תורה, מיט תלמוד בבלי און ירושלמי, ספרא, ספרי און תוספתא, זאלען אלע צוזאמען זיין איינגעוויקעלט אין א טוכענע קאפאטע, וויא איך זעה דאס ביי דעם דאזיגען יונגען מאן. פון די ספרי האר"י (קבלה־ספרים), איז דאך גאר קיין שמועס ניט; זיי קען ער דאך ממש אויסענווייניג, בעסער ווי מיר אשרי".

בעת דער ריזינער האט זיך דעמאָלט געזעגענט מיט דעם אפטער אהיימצו־פאָהרען, האט איהם דער אלטער צדיק בעגלייט צו פיס א שטיק מהלך. אויפ'ן וועג, האט זיך ביים ריזינער נאכגעלאזט דער גארטעל און זיך נאכגעשלעפט אויף דער ערד. האט זיך דער אלטער אפטער אראבגעבויגען, אויפגעהויבען דעם גארטעל און איהם מיט זיינע הענט ארומגעוויקעלט ארום ריזינער'ס קערפער.

האט דאס זעהר געארט זיין זוהן ר' יצחק מאיר. ער האט דאן דעם פאטער געפרעגט:

"היתכן? איז דאס רעכט, אז אזא אלטער צדיק ווי דו ביזט, זאל זיך אזוי ערנידריגען צו בעדיענען אזא יונגען מאן?"

"מיין קינד — האט איהם דער אלטער פאטער געענטפערט — דו זאלסט וויסען, אז בעת כ'האב ארומגעוויקעלט זיין הייליגען גוף, האב איך מקיים געווען די מצוה גלילה ביי א ספר־תורה".

אזא מין צדיק איז דאס געווען דער ריזינער, דער פאטער פון די סאדאגורער רביים.

קאפיטעל 6.

די גוט־אידישע מלוכה.

די סמיכה אלס א זעקס יעהריג קינד — אן עונש פאר דעם קינדישען גאות — דער פרעכטיגער הויף אין ריזין — פערבאָרגענע סגופים — דער רבי טראָגט ווינטער שטיוועל אָהן פאדעשוועס — דער סאווראנער ביים ריזינער — ער לערנט אין שטאל "מעשה־מרכבה".

דער ריזינער רבי, ר' ישראלטשי, איז געווען דער צענטער פון'ם סאדאגורער יחוס. זעהר גרויס איז געווען דער זיידע ר' בער, דער מגיד פון מעזריטש, נאך

אפשר גרעסער איז געווען זיין זוהן דער "הייליגער מלאך", אבער דער אמת׳ער רבי פון חסידים, דער שאפער פון נייעם גוט־אידישען דרך און פון דער אמת׳ער אהבת־חברים, איז ניט געווען קיין אנדערער ווי דער ריזינער צדיק.

ער איז געווען דער איינציגער צדיק וואס האט נאך אלס גאר יונגעס קינד געהאט סמיכה אלס א "רבי", און ניט פון עפעס ווענען ס׳איז, נור טאקע פון׳ם הייליגען בערדיטשעווער צדיק ר׳ לוי יצחק.

בעת דיא מוטער פון ר׳ ישראל׳טשי איז מיט איהם געפאהרען טהאן א שדוך קיין בערדיטשעוו, איז ער דעמאלט אלט געווען זעקס יאהר און איז שוין געווען א יתום פון׳ם פאטער.

האט דער בערדיטשעווער צדיק דעמאלט א בעפעהל געגעבען צו אלע מלמדים פון דער שטאדט, זיי זאלען אקעגען שיקען זייערע תלמידים מקבל פנים צו זיין דעם חתן. עס איז גאר א סברא צווישען חסידים, אז דער בערדיטשעווער האט דעמאלט געזאגט, אז ווער עס וועט מקבל פנים זיין דעם יונגען חתן, וועט האבען צו ודערנקען פאר כל ימי חייו אז ער האט געזעהן דאס פנים פון א מלאך אלקים.

אן ערך פון א האלבען מייל זיינען געווען אויסגעשטעלט די חדר־קינדער אויף ביידע זייטען פון׳ם וועג, וואו דיא הערליכע קאליעסע וואס האט געפיהרט דעם חתן איז דורכגעפאהרען מיט גרויס פאראד. פערשיעדענע׳ערליי מוזיק האט געשפיעלט, און אין שטאדט איז ניט געבליבען קיין אידיש נפש וואס זאל ניט געווען אקעגען געהן צום קבלת פנים.

שפעטער מיט יאהרען, ווען דער ריזינער איז צוליעב א פאלשען בלבול געזעסען אין קרימינאל, האט ער געזאגט צו זיינע מקורבים, אז ער פיהלט זיך ניט אין קיין שום חטא, פאר וועלכען ס׳האט איהם געזאלט קומען אזא מין עונש. וויבאלד דאס איז ניט אלס א כפרת־הדור, וואס אן אידישער ראש מוז אמאל ליידען, ניט פאר זיינע אייגענע חטאים נור פאר׳ן כלל, קען עס ניט אנדערש זיין נור פאר דעם איין־איינציגען חטא, וואס ער האט געזינדיגט אלס קינד, האבענדיג גאות בשעת דעם קבלת־פנים אין בערדיטשעוו.

דער בערדיטשעווער האט דעמאלט געבענשט דעם חתן מיט ביידע הענד, וועלכעס ווערט בעטראכט פאר א דייטליכע סמיכה, זאגענדיג דאביי צו דער מוטער: "רביצין, היט מיר גוט אב דעם דאזיגען טהייערען אוצר אויף וועמען דיא שכינה הקדושה זאגט: "ישראל אשר בך אתפאר" (ישראל, מיט דיר טהו איך מיך ריהמען).

באלד נאך דער חתונה, אלס פיערצעהן יעהריגער יונגער מאן, האט ער שוין געהאט א גרויסען עולם פון דיא געקליבענסטע וואהלינער און פאדאליער חסידים. עס איז געגוג געווען פאר א בר־דעת איהם נור איינמאל צו זעהן כדי צו ווערען צו איהם צוגעקלעפט בלב ונפש. ער האט באלד איינגעשלאגען א נייעם וועג, גאנץ אנדערש פון דעם וויא דאס רוב גוטע־אידען, פון׳ם בעל־שם אן, פלעגען זיך פיהרען. ער האט זיך אויפגעשטעלט א פראכטפאלען הויף, ממש וויא א מלך, און זיך אנגעהויבען צו פיהרען מיט כבוד און גדולה וויא אן אמת׳ער פירשט.

פון דעמאלט אן איז דער ריזינער הויף בעריהמט געווארען ניט נור צווישען חסידים נור אויך צווישען דיא גוי'שע פריצים. אלע צייטונגען האבען בעשריבען דאס שעהנקייט פון דעם רבינ'ס הויף מיט זיינע פרעכטיגע איינריכטונגען, א זאך וואס האט ארויסגערופען א שרעקליכע קנאה אין דיא הויכע, ניט־אידישע ספערען.

עס וועט אפשר אינטערעסאנט זיין פאר דיא לעזער זיך צו בעקענען מיט דער פרעכטיגקייט פון'ם ריזינער הויף לויט ער איז בעשריבען אין דעם בוך "בראמא פאקוטא" (דיא טויערן פון תשובה), פון דעם פוילישען שרייבער בראניצקי וויא אויך אין דער דייטשער צייטונג "גארטענלויבע", וועלכע דער־צעהלען אונז פאלגענדעס:

"דיא גרעסטע ארכיטעקטען, בילדהויער, מאהלער און דעקאראטארען, זיינען עקסטרא געקומען פון פאריז און איטאליען אין דעם קליינעם שטעדטיל ריזין אין וואלין, כדי דיעזען וואונדערבארען בוי אויפצובויען און אויסצופוצען. דער הויף איז ניט נור געווען שעהן אויפגעפוצט פון אויסוועניג, פארן אויג, נור אויך אלצדינג איז געמאכט געווען פון'ם טהייערסטען און בעסטען מאטעריאל אין דער וועלט. דער פוסבאדען (פלאר) פון'ם גרויסען שפייזעזאל, איז געווען אויסגעפלאסטערט מיט זילבערנע רובעל. אלע הענטלעך פון דיא טיהרען־שלעסער זיינען געווען פון בורשטין, וועלכער איז אין רוסלאנד זעהר טהייער. דיא כלים און מעבעל זיינען געווען פערשווענדעריש רייך אויסגעשטאטעט אז מען האט ממש ניט געוואוסט וואו דיא אויגען אהינצוטהאן.

ארום און ארום דער הויפט געביידע איז געווען א ריעזען־גרויסער הויף, אין וועלכען ס'האט זיך געפונען א פרעכטיגער שפאציער־גארטען, וויא אויך גרויסע, הערליכע שטאלונגען פאר דיא טהייערע פערד. דיא פערד האבען געהאט א גרויסען שם אין דער רוסישער ספארט־וועלט, און דיא פראכט פון דיא וואונדערשעהנע קאליעסען האבען פערארזאכט א געוואלדיגע קנאה פון דיא גרויסע רייכע פריצים וועלכע האבען ניט פערגונען דעם אידישען "קרול" (קעניג) אזא לוקסוס.

ארויסגעפאהרען איז דער ריזינער רבי תמיד אין א קאליעסע געשפאנט צו זעקס פערד וויא א קייזער. טאמער איז ער געפאהרען פאר א וויטערע נסיעה, האבען זיך געצויגען, פאר זיין קאליעסע און הינטער איהר, גאנצע שורות פון צוויי־שפאניגע וועגען, אין וועלכע ס'פלעגען זיצען זיין הויפס־שטאאט, דיא כלי־קודש: דיא גבאים, חזנים, סתם מקורבים, דיא שוחטים, דיענערשאפט, דאס גאנצע קיכען־פערסאנאל און נאך כהנה. ארום זיין אייגענע קארעטע האבען געריטען א מחנה טשערקעסישע רייטער (אודאי פערשטעלטע חסידים), ממש איינגעטונקט אין די גאלד־מונדירען. ביינאכט פלעגט פאהרען פאראויס פאר'ן רבין'ס קאליעסע, א צוויי־ראדיגער וואגען, מיט ברענעדיגע פעסער מיט פעך. עס איז געווען אן אמת'ער קעניגליכער הויף מיט אלע מפורשים, אפילו מיט א מוזיק־קאפעלע, וועלכע האט פאר איהם געשפיעלט ערב ובוקר.

אלטע חסידים דערצעהלען זיך, אז ־טראץ דעם אויסערליכען גלאנץ און קעניגליכער פראכט פון דעם ריזינער'ס פיהרונג אין כל'ערליי ענינים, בעזאנ־דערס אין דער מאדערנער קליידונג, האט ער זיך פונדעסטוועגען שטארק מסגף

געוועז (געפלאגט). זיינע סגופים זיינען אבער אזוי פערשטעלט געווען, אז אחוץ די גאנץ נאהענטע מקורבים, האט קיין שום מענש ניט געקענט זיי בעמערקען. ער האט, למשל, געשלונגען גאנצע שטיקלעך פלייש ביים עסען, ניט זיי צוקייעט, כדי פון פלייש קיין הנאה ניט צו האבען. עס וועט זיין גענוג צו ברענגען אט דיעזע עובדה פון די פיעלע מעשיות וואס ס׳ווערט פון איהם דערצעהלט מכח די געהיימע פלאגען.

עס איז געווען אין א שעהנע שבת-נאכט. די לבנה האט העל געלייכט. דער שנעע האט געגלאנצט וויא פינקעלדיגע בריליאנטען און דער פראסט האט געברענט וויא א פלאם פייער. דער ריזינער, נאך אלס גאר א יונגער רבי, איז דעמאלט געשטאנען מיט זיין חבריא אין׳ם הויף און מחדש געווען די לבנה. דער גאנצער עולם איז שוין לאנג פערטיג געווען מיט די ברכות, און דער רבי שטעהט נאך אלץ פערטראכט. דער פראסט ברענט יעדען אב די אויערן, מען רייבט זיך די הענד, מען טופעט מיט די פיס, אבער צום צדיק׳ס דבקות נעהמט גאר ניט קיין עק. ענדליך איז דער רבי צו זיך געקומען, געגעבען א וואונק מיט דער האנד, און אונטער א קלאנג פון דער הויפס-מוזיק, מיט דער בעגלייטונג פון א הארמאנישעם זינגען דעם זמר ״טובים מאורות״ פון זיין זינגער-קאפעליע, איז זיך דער רבי פאמעלעך צוריק אריינגעגאנגען אין זיין צימער. עס האט זיך דאן שפעטער ארויסגעוויעזען, אז די שעהן פערפוצטע הירש-לעדערנע שטיוועלעך, וועלכע דער ריזינער האט געטראגען ביי קידוש לבנה, האבען לגמרי גאר ניט געהאט קיין זוילען; מיט נאקעטע פאדעשוועס, איז דער יונגער געפוצטער רבי געשטאנען אויף דעם געפרוירענעם שנעע, כדי מיטצומאכען, אויף א שטילען פערבארגענעם אופן דעם סגוף פון ״גלגול שלג״ (זיך קייקלען אין שנעע כדי צו פלאגען דעם גוף, איז געווען א מנהג פון פיעלע גרויסע רביים).

א מזל האט אבער דער ריזינער רבי געהאט, אז אלע צדיקים פון׳ם דור האבען פאר איהם גרויס דרך-ארץ געהאט, בעהויפטענדיג, אז זיין נייער דרך, צו פיהרען זיך מלכות׳דיג, איז זעהר הויך, אזוי, אז ניט איעדער קען דאס משיג זיין. ווען דער סאווראנער רבי ר׳ משה איז אמאל געווען ביים אלטען אפטער צדיק, האט ר׳ משה איהם געפרעגט אויף דער אורזאכע וואס אלע צדיקים בויגען זייערע קעפ פאר׳ן יונגען ריזינער, כאטש ער איז לגמרי גאר ניט קיין גרויסער למדן און בעל-מקובל, לויט וויא מען האט איהם דערצעהלט.

האט צו איהם דער אפטער אזוי געזאגט: ״סאווראנער רבי איך זאג אייך, אז ר׳ ישראל׳טשי ריזינער איז מיחד יחודים יעדע מינוט און יעדע רגע. אין יעדער פעולה פון זיינע האנדלונגען שטעקט א קדושה און אין יעדער שיחת-הולין א ים פון סודות-התורה. טהוט אייך אן א כח און פאהרט איהם קענען, איהר וועט ניט קיין חרטה האבען.

האט זיך דער סאווראנער מטריח געווען און איז געפאהרען קיין ריזין. דער ריזינער האט איהם קאלט אויפגענומען, זיך מיט איהם וועניג אבגעגעבען און איהם ניט געוויזען קיין שום קורבות. דער סאווראנער רבי האט געהאט גרויס חרטה אויף זיין נסיעה, מחמת ער האט פון רבי׳ן גאר ניט געזעהן און גאר ניט געהערט. וואו׳זשע זיינען ערגיץ די סודות התורה מיט די הימלישע יחודים פון וועלכע דער אפטער האט איהם דערצעהלט?

פאר׳ן אוועקפאָהרען, האָט איהם דער ריזינער איינגעלאַדען מיטצוגעהן מיט איהם אין שטאל אריין אַנצוקוקען זיינע קאַליעסען און זיינע פערד.

ניט גערן האָט דער סאווראַנער געמוזט אַננעהמען דיא זאָנדערבאַרע איינ־לאַדונג. דער ריזינער האָט איהם אריינגעפיהרט אין שטאל אריין, איהם געוויזען דיא שעהנע קאַליעסען מיט זייערע הערליכע רעדער, און איהם ערקלעהרט דיא גאנצע צוזאַמענשטעלונג פון דער קאַליעסע מיט איהרע פיער רעדער. ניט אויס־לאָזענדיג אפילו דיא קלענסטע פלעקלעך און שרייפלעך.

״ער האָט דעמאָלט מיט מיר געלערנט אין שטאל דיא גאנצע ״מעשה מרכבה״ (א מין טיעף הימלישער קבלה־למוד), האָט דער סאווראַנער דערנאָך דערצעהלט זיינע מקורבים, און איז פון דעמאָלט אָן געוואָרען דעם ריזינער׳ס א גרויסער אנהענגער.

אזוי וויא אָבער דיא אומות־העולם פערשטעהען ניט קיין סודות, האָבען זיי דעם גאַנצען ענין בעטראַכט פאר א פשוט׳ן לוקסוס, וועלכען זיי האָבען א אידען ניט געקענט פערגינען. און ביי דער ערשטער געלעגענהייט, צוליעב א בלבול פון אידישע מוסרים, האָבען זיי גענומען נקמה און גורם געווען דעם צדיק גרויס צער און א ים מיט צרות און ענויים קשים.

קאַפּיטעל 7.

די מסירה.

דער שושן־פורים־זיץ — פאַרוואָס הייסט חסידי׳שע משקה ״תיקון״? — דער צדיק האָט עס פריהער געוואוסט — וואָס ס׳מיינט ״צדיק הדור״ — די דוניוויצער מוסרים — דער שרעקליכער עונש אין שוויץ־באָד — יוסף מוז געהן קיין מצרים.

דיא אמת׳דיגע אורזאכע פאר וואָס מען האָט דעם ריזינער רבי׳ן געהאַלטען אין דער תפיסה מעהר פון צוויי יאהר, איז נאָך ביז היינט דאקומענטאַריש ניט בעוויזען געוואָרען. פון דיא בעריכטען אין דיא פערשיעדענע צייטונגען פון יענער צייט, קען מען ניט גענוג קלוג ווערען, ווייל כמעט אלע יענע בעריכטען זיינען ארומגעפוצט מיט אזוי פיעל שקרים און כזבים, אז ס׳איז ניט מעגליך צו דערגעהן פון זיי א טאָלק. ס׳איז דאפיר גלייכער פאר מיר מיך סומך צו זיין אויף דיא ספורים וואָס כ׳האָב געהערט פון אלטע חסידים, וועלכע האָבען דאָס דערצעהלט אין א שושן־פורים אין׳ם יאָהר תרמ״ב, אין טעבעל׳ס שענק.

שושן־פורים איז דער טאָג וואָס דער ריזינער רבי ר׳ ישראל׳טשי איז ארויס פון דער תפיסה (קערקער) אין קיוב. דיא אלטע חסידים וואָס האָבען נאָך זוכה געווען צו קענען דעם ריזינער צדיק פנים אל פנים, פלעגען אָבהאַלטען א ספּע־ציעלען חסידישען זיץ אין דעם חסידישען שענק צוליעב דער גרויסער בעפריי־

אונגס־ערקייננים. דער עלטעסטער פון דער חבריא, פלעגט דערצעהלען באריכות די גאנצע מעשה וואס ס׳האט מיט׳ן צדיק פאסירט ביז ער האט געפונען זיין מקום־מנוחה אין סאדאגורע. דאס איז ביי דער גאנצער חבריא בעטראכט געווארען כמעט וויא א חוב פון קריאת־המגלה. עס וועט דארום, דענק איך, וויכטיג זיין צו איבערגעבען דיא ספורים, וועלכע זיינען אויך פערמישט מיט שעהנע דבורים פון׳ם צדיק, אזוי וויא איך האב זיי געהערט נאכדערצעהלען נאך דעם טרינקען פון תיקון לכבוד היום, ניט אויס־לאזענדיג אפילו דיא זייטען־בעמערקונגען פון דיא חסידישע צוהערער:

— איידער כ׳הויב אן צו דערציילען דיא גרויסע וואונדער וואס השם־יתברך האט דעמאלט געטהאן מיט׳ן הייליגען צדיק — האט דער זקן פון דער חבורה אנגעהויבען — לאמיר טרינקען "לחיים", און איך וועל אייך אין איינוועגס נאכזאגען א טהייערען דבור פון׳ם צדיק, פאר וואס דאס טרינקען משקה ווערט ביי חסידים אנגערופען "תיקון", וועלכעס מיינט פעררעכטען. מחמת מיט דעם טרינקען תיקון, ווערען דיא הערצער דערנעהנט איינס צו דאס אנדערע, מען דערצעהלט זיך דאביי ספורים פון צדיקים דורך וועלכע די אמונה ווערט פער־שטארקט, דאס בריינגט צו אן אמת׳ן הרהור תשובה, השם יתברך איז דארום מוחל דיא עונות און אלע פעהלערס ווערען דאדורך פאררעכט. א רמז דאצו איז דאסווארט "כוס" (גלעזעל). די דריי אותיות כ׳ ו׳ ס׳, זיינען דיא אנהויב אותיות (ראשי תיבות) פון דיא דריי ווערטער: ויאמר ס׳לחתי כ׳דבריך (גאט זאגט, איך בין דיר מוחל אזוי וו״א דו האסט מיך געבעטען).

האט איהם איינער געפרעגט: רבי, אין דער תורה שטעהט דאך בפירוש: ויאמר ה׳, גאט האט געזאגט, וואו זשע איז ערגיץ פאראנען ביים "כוס" גאט׳ס נאמען אויך?

"תיקון" מוזען דאך טרינקען צוויי אידען לכל הפחות, כדי זיי זאלען זיך קענען ווינשען "לחיים", — האט דער הייליגער צדיק געענטפערט — און וויא איהר ווייסט, זיינען דאך צוויי אידען (צוויי יודען) א שם, דער נאמען פון גאט־ברוך־הוא.

איצט לאמיר שמועסען מענינא:

עס איז פחדים, ממש פחדים נוראים, זיך נאר צו דערמאנען וואס דער צדיק הדור האט זיך אנגעליטען אין דעם משך פון דער צוויי יעהריגער תפיסה. און צוליעב וועמען האט ער דאס געליטען אויב ניט צוליעב דעם זינדיגען דור, וויא דיא גמרא זאגט בפרוש: "צדיק נתפס בעון הדור", דער צדיק ווערט גע־נומען אין דער תפיסה אריין נאר צוליעב דיא זינד פון׳ם דור.

און געוואוסט האט דאס דער רבי נאך מיט יאהרען פריהער אז ער איז אויסגעוועהלט אלס צדיק הדור צו זיין אויך דער קרבן פון׳ם דור. דאס איז געווען בעת דער רבי ז״ל האט זיך אמאל צוזאמענגעטראפען אין א שטעדטיל אין א שבת פרשה וישב, מיט ר׳ מאטילע טשערנאבלער. כאטש דיא צוויי צדיקים זיינען ניט געווען שוה־בשוה, פונדעסטוועגען האבען זיי ביידע דעמאלט איינגעווילינגט צו פיהרען דעם טיש בשותפות, ביידע צוזאמען.

וואס פאר א טיש ס׳איז דעמאלט געווען, זאלט איהר מיך שוין גאר ניט

פרעגען. דער הייליגער רבי איז כסדר געזעסען פערטראכט, כמעט גאר ניט טועם געווען אפילו פון דיא מאכלים, און דער אלטער טשערנאבלער האט פון איהם ביים גאנצען טיש קיין אויג ניט אראבגעלאזט. וואס פרעגט איהר? זיי קענען זיך שוין און פערשטעהען זיך שוין איינס דאס אנדערע.

האט דער טשערנאבלער זיך אנגערופען צו אונזער רבין: ריזינער רבי, זאגט עפעס תורה. האט דער רבי ז"ל אנגעהויבען כהאי לישנא:

"ויוסף הורד מצרימה" (יוסף איז געבראכט געווארען קיין מצרים). "יוסף" מיינט דעם צדיק הדור", "מצרים" מיינט "קיוב". דאס איז געווען דיא גאנצע תורה. דער טשערנאבלער רבי איז שטארק נתפעל געווארען און אויסגערופען אין גרויס אויפרעגונג: "מיך לאזט צורוה, איך בין שוין צו אלט, מיינע כחות דיענען מיר ניט מעהר דאצו."

פערשטעהט איהר א מעשה? שוין פריהער מיט 10 יאהר, האט דער רבי מרמז געווען אז דער צדיק הדור וועט זיצען תפוס אין קיוב. מעהר ניט, ער האט געוואלט מיט דעם כבוד מכבד זיין דעם טשערנאבלער צדיק, האט יענער שכל געהאט און איהם ניט געוואלט אננעהמען, מחמת אין אמת'ן האט דער עניין טאקע געהערט צו אונזער רבי'ן, ווארום ער, נאר ער איז געווען דער צדיק הדור.

איהר ווילט איך זאל אייך קלאהר מאכען וואס הייסט "צדיק הדור"? הערט זיך צו:

וויא איהר ווייסט, האט יעדער חסידישער רבי געהאט א בעזונדערען כח אין עפעט א ספעציעלען עניין. ר' מאיר'ל פרעמישליאנער'ס כח איז בעשטאנען משפיע צו זיין אידען מיט פרנסה: ר' שלום בעלזער'ס כח איז געווען צו היילען געלעהמטע און משוגעים; דער קאמארנער צדיק האט זיך אויסגעצייכענט אין דעם עניין פון פקידת־עקרות און דער זידאטשובער אין משפיע זיין עשירות. אבער דאס, רבותי, איז נאך ניט אלעס. אמת, אז כדי צו קומען צו אזא מדרגה מוז מען זיין א זעהר גרויסער צדיק, אויף וועמען דער פסוק זאגט: "רצון יראיו יעשה", השם־יתברך טהוט צוליעב דעם צדיק'ס רצון; אבער דאס הייסט נאך אלץ ניט געהאט אין דער האנד דיא גאנצע ממשלה פון אלע כחות־הטבע. דאצו איז נאר ראוי דער "צדיק הדור", וועלכער קען פערגליכען ווערען, להבדיל, צו אן אבערקאמענדאנט, און אזעלכער געפינט זיך קיינמאל ניט מעהר וויא איין איינציגער אין יעדען דור.

ובכן, אז מען איז דער צדיק הדור מוז מען אויך ליידען פאר'ן דור.

עס האט זיך פון תמיד אויף געפונען צווישען אונזער פאלק, ס'זאל ניט אויסגערעדט זיין, שמוציגע ברואים, וועלכע ניט זייענדיג אימשטאנד צו פיהרען א מלחמה מיט'ן וואקסענדען חסידות מיט עהרליכע כלי־זיין, מיט אנשטענדיגע וכוחים, ווייסענדיג אין פאראויס, אז דאס חסידות איז צו שטארק זיי זאלען עס קענען מנצח זיין אויף אן עהרליכען אופן, האבען זיי זיך בעדיענט מיט פאסקודנע מיטעל, מיט פשוטע מסירות פאר דער רעגיערונג.

דאס איז געווען אים יאהר תקצ"ז. דאס מזל פון'ם ריזינער צדיק האט דעמאלט געשיינט וויא דיא זון, דיא גאנצע חסידישע וועלט האט זיך צו איהם

צוגעבויגען און אלע גרעסטע רביים האבען פאר איהם געהאט הכנעה און גרויס דרך ארץ. דאס האבען ,יא מתנגדים ניט געקענט גלייכגילטיג צוקוקען. האבען זיי אויסגעזוכט צוויי בעקאנטע מוסרים פון׳ם שטעדטיל דוניוויץ, וועלכע האבען אריינגעבראכט א מסירה דירעקט קיין פעטערבורג, אז דער חסידישער רבי פון ריזין האט זיך ערקלעהרט אלס א אידישער מלך. זיינע טויזענדער אנהענגער טהיילען איהם צו א קעניגליכען כבוד און בעפאלגען זיינע גזרות גיכער וויא דיא גזרות המלכות.

עס האט זיך באלד אנגעהויבען א שטילע אונטערזוכונג אויסצוגעפינען וויפיעל אמת ס׳איז פאראנען אין דיעזע מסירה. דיא פריצים וועלכע האבען שוין פון א לאנגע צייט געקוקט מיט קנאה־אויגען אויף דיא מלכות׳דיגע הנהגה פון׳ם צדיק, האבען צוגעהאלפען בעשטעטיגען דעם חשד. מען איז דאן אין א סאמע שבת, בעת דער צדיק איז געזעסען ביים טיש, איבערפאלען דעם הויף, געמאכט א רעוויזיאן און אלע כתבים אוועקגענומען. דעמאלט האט מען געקענט זעהן דעם כח פון׳ם צדיק. ער איז זיך גלייכגילטיג געזעסען ביים טיש, גלייך ניט איהם מיינט מען דאס, און געפראוועט דעם טיש וויא געוועהנליך אהן א שום ענדערונג.

עס פערשטעהט זיך, אז מען האט גאר ניט געקענט אויסגעפינען פון אלע כתבים. חוץ פון איין בריעף וואס איז געשריבען געוועזען פון א חסיד צום רבי׳ן, וועלכער האט זיך אנגעהויבען מיט אזא מין טיטעל: ״ישתבח שמך לעד מלכנו מורנו ורבנו״ (געריהמט זאל זיין דיין נאמען אויף אייביג. אונזער קעניג, אונזער לעהרער און אונזער רבי). דיעזער בריעף האט גורם געוועזען דעם רבי׳ן א סך צער, אבער סוף כל סוף, נאך גרויסער פראטעקציע איז עס געלונגען צו בעווייזען דער רעגיערונג, אז דאס איז נור א מעשה נארישער־חסיד און עס האט ניט קיין שום ממשות׳דיגע בעדייטונג.

וואלט דאך שויז אלצדינג וויעדער גוט געווארען. טרעפט זיך אבער, מעשה בעל־דבר, א שרעקליכע מעשה, וועלכע האט צוגעגאסען עהל (אויל) אויף דעם מסירה־פייער און דער שטן האט איצט געהאט הצלחה.

איינעם פון דיא צוויי מוסרים, האט געטראפען אן אונגליק בעת ער איז געוועזען פרייטאג אין שוויץ־באד, נאכדעם וויא ער האט זיך גוט אויסגעשוויצט, האט ער גענומען דאס קענדעל וואסער וואס ס׳איז נעבען איהם געשטאנען און זיך דאמיט אבגעגאסען, מיינענדיג אז ס׳איז קאלטע וואסער, בעת ס׳איז גאר געוועזען קאכעדיג וואסער. ער האט זיך שרעקליך אבגעבריהט און דאן געשטארבען פון גרויסע יסורים. עס פערשטעהט זיך, אז דאס איז געוועזען אן עונש מן השמים, פאר דעם צער וואס ער האט דורך דער מסירה גורם געוועזען צום צדיק. דיא רשעי הדור, ימח־שמם, האבען אבער דעם ענין גאנץ אנדערש אויסגעטייטשט. זיי האבען בעהויפטעט, אז דאס קענדעל מיט קאכעדיג וואסער איז בכונה אונטער־גערוקט געווארען פון א ריזינער חסיד, מיט׳ן רבינ׳ס ידיעה, כדי זיך אן איהם נוקם צו זיין. דאפון האבען זיי געזוכט צו בעווייזען דער רעגיערונג, אז דער ריזינער רבי ווערט ביי זיינע חסידים בעטראכט פאר א מלך. און טאמער וואגט

אימיצער איהם פונע בכבוד צו זיין, איז מען איהם דן מיט מיתה וויא א מורד במלכות.

דער גובערנאטאר פון קיוב, גראף באבריקאף, האט לכתחלה דער מסירה ניט געשענקט קיין אויפמערקזאמקייט. האבען אבער דיא בעהאלטענע פינסטערע כחות ניט גערוהט. זיי האבען געגעבען דער אלמנה פון׳ם מסור אויף דער הוצאה קיין פעטערבורג און פאר איהר אויסגע׳פועל׳ט אן אודיענץ ביים צאר ניקאלאי, וועלכער האט דעם ענין ערנסט גענומען און אראבגעשיקט קיין קיוב א ספעציעלע אונטערזוכונגס־קאמיסיע. דא האט זיך שוין דער קיובער גובער־נאטאר דערשראקען און געענדערט זיין פריהערדיגע טאקטיק. ער איז פשוט געווארען אן אכזר, א המן, וואהרשיינליך צוליעב א וואונק פון אויבען. אהן וועלכען ריכטיגען גרונד, אהן א געהעריגע אונטערזוכונג און אהן צו מאכען אפילו א פראטאקאל, איז מען איבערפאלען דעם רבין׳ס הויף און גענומען דעם צדיק תפוס, קודם איז א פריוואט־תפיסה, דאן איהם אוועקגעפיהרט קיין קיוב, מקיים צו זיין דעם פסוק. ״יוסף הורד מצרימה״.

קאפיטעל 8.

אין דער תפיסה.

מען מוז פיהלען דעם טעם פון ביטערקייט — יסורים זיינען אמאל וויכטיגער ווי תורה און תפלה — דער ריזינער פאר׳ן קייזער ניקאלאי — רעוואלוציאנערע אויגען — די בעפרייאונג — א פלאן צו פערשיקען דעם צדיק קיין סיביר — מסירות נפש פון א געשטארבענעם חסיד — דער צדיק איז מנצח די מתיבתא דרקיעא.

בעת מען האט דעם ריזינער צדיק צום ערשטען מאל מודיע געווען, אז ער מוז מיט דיא רעגיערונגס־בעאמטע מיטגעהן אין דער תפיסה אריין, איז ער שטארק איבערראשט געווארען און אנגעהויבען צו וויינען וויא א קליין קינד. באלד האט ער זיך אבער מחזק געווען און אויסגעטייטשט א פסוק אין תהלים אויף אזא מין דרך: ״גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא״, אפילו ווען איך דארף געהן אין דעם טהאל פונ׳ם טויט׳ס־שאטען, האב איך גאר ניט קיין מורא; ״רע כי אתה עמדי״, מיך ארט נאר דאס וואס דיא שכינה ליידעט מיט מיר. דאמיט האט דער צדיק געמיינט, אז זייענדיג תפוס, וועט ער ניט זיין מעהר אימשטאנדע מיחד צו זיין דיא יחידים און אויפצובויען הימלישע וועלטען מיט זיינע עובדות און מחשבות, וועלכע וועלען געשטערט ווערען דורך די משרתים פון דער סטרא־אחרא, דיא אויפזעהער פון דער תפיסה.

״אבער וויא קומט דאס עפעס, וואס אונזער צדיק וועלכער פלעגט תמיד

זאגעז. אז דיא קדושה איז בלויז שמחה, זיא ווייסט ניט פון קיין טרויער אפילו אונטער די ערגסטע עולם־הזה'דיגע אומשטענדען, זאל זיך פלוצים צוּאווייגען, בעת ס'האט איהם אליין געטראָפען א צרה?" האט געוואגט א יונגערמאן פון דער חבריא צו פרעגען דעם דערצעהלער מיט רעספעקט וויא א תלמיד פרעגט עפּעס א שאלה דעם רבי'ן.

— כדי דאס צו פערשטעהן, מוז איך אייך דערצעהלען אן עובדה וואס ס'האט זיך טאקע געטראפען ביים ריזינער גופא. פון וועלכער איהר וועט זעהן בעשיינפערליך, אז יעדע פעולה פונ'ם צדיק האט אין זיך א בעשטימטע כוונה:

געקומען איז אמאָל אן אויסגערופענער חסיד, א גרויסער בעל־יסורים, לא עלינו, צום ריזינער, און איהם געגעבען א קוויטעל ער זאל מתפלל זיין דיא יסורים זאלען זיך פון איהם אבטרעטען. "מיך ארט להלוטין ניט דער צער פון דיא יסורים גופא — האט דער חסיד געזאגט צום רבי'ן — מחמת ווען עס איז אזוי דער רצון פונ'ם בורא־כל־העולמים, דארף מען זיי, דיא יסורים, ניט נאר מקבל זיין באהבה נאר טאקע בשמחה. עס ארט מיך נאר, וואס צוליעב זיי מוז איך מבטל זיין פון תורה און תפלה; אט דאס, נאר דאס, טהוט מיר שטארק וועה".

האט איהם דער קלוגער צדיק אזוי געענטפערט:

"מנין אתה יודע, פון וואנעט קענסטו וויסען, פון וועלכען דער בורא כל העולמים איז מעהר מקבל תענוג, צו פון דיין תורה און תפלה אדער גאר דוקא פון דיינע יסורים?"

"איהר פערשטעהט דבורים? אז השם־יתברך שיקט אויף א מענש יסורים, חלילה, וויל ער דאך אז דער מענש זאל פיהלען דיא יסורים, אלא ווען ניט, צו וואס דען האט ער זיי געשיקט? דאס איז אויך דער אמת'ער פשט פון דעם דין אין שלחן־ערוך מכח עסען "מרור" אין פסח. "בלע מרור לא יצא". וויא באלד מען האט דעם "מרור" ניט צוקייעט כדי צו פיהלען דעם טעם פון ביטערקייט, נאר איהם גלייכגילטיג אראבגעשלונגען מיט אמאָל, ניט צוקייעטערהייט, האט דער מענש דאמיט ניט יוצא געווען, מחמת דער רצון פון השם־יתברך איז, אז וויא באלד מען הייסט איינעם טועם זיין דעם טעם פון מרור, זאל ער עס אויך פיהלען אין אלע אברים, אז ס'איז ביטער; ניט עס אראבשלונגען סבלנות'דיג. דאס איז געווען דיא סבה פונ'ם צדיק'ס וויינען.

דיא ידיעה אז דער וועלט־צדיק זיצט אין תפיסה, האט זיך באלד פערברייטעט ניט נור אין גאנץ רוסלאנד, נאר טאקי אויף דער גאנצער וועלט. דיא איינפלוסרייכע חסידים האבען אנגעווענדעט כל'ערליי פּראָטעקציעס, כדי דעם רבי'ן צו בעפרייען. ס'האט אבער גאר ניט געהאָלפען. ניט מען האט אויסגע־ארבייט אויף איהם אן אנקלאגע־אקט, ניט מען האט איהם בעפרייט. עס איז זיך גרינג משער צו זיין אז דאס איז געווען א וואונק פון אויבען, פון מקור הטומאה גופא ימח־שמם.

וויא ווייט דער רוסישער צאר גופא איז געווען פעראינטערעסירט אין דעם פּראָצעס פונ'ם צדיק, לאזט זיך קלאהר ארויסזעהן פון דער דאזיגער עובדה.

בעת דער צאר איז אמאל געווען אין קיעוו, האט ער געגעבען אן אויפטראג אז מען זאל איהם פארפיהרען דעם "אידישען קעניג". דערזעהענדיג דעם ריזינער צדיק האט זיך דער קייזער אזוי אנגערופען: "ער איז ניט קיין מאוס'ער מענש אפילו, דיא אויגען זיינע זעהען אבער אויס וויא פון א רעוואלוציאנער!"

עס איז גרינג צו פערשטעהן, אז נאך אזעלכע דבורים פונ'ם קייזער אליין, האט קיין גוטעס שוין מעהר ניט געקענט ערווארטען דעם צדיק, ווען עס וואלט ניט געשעהן מיט איהם ממש נסים מן השמים.

ניט אומזיסט האט שלמה המלך געזאגט אז "לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפץ יטנו". דורך גרויסע פראטעקציע איז עס געלונגען צו בעוועגען דעם קיעווער גובערנאטאר ער זאל דיא אקטען אליין גוט נאכשטודירען. נאכדעם וויא ער האט אויסגעפונען אז ס'איז ניט פערהאנען קיין איין איינציגער בעגרינ־דעטער חשד אויפ'ן צדיק גופא, האט ער איהם אין א שעת־רצון געהייסען בע־פרייען פון דער תפיסה.

דער רבי ז"ל איז פון דער בעפרייאונגס־בשורה לגמרי גאר ניט נתפעל גע־ווארען. ער האט דאמאלס גראד געזאגט דאס הונדערט ניינצעהנטע קאפיטעל פון תהלים, דעם פסוק: "שרים רדפוני חנם". האט ער זיך צו זיינע מקורבים אנגערופען אויסטייטשענדיג דעם פסוק אזוי: "דאס וואס דיא שרים פון דיא אומות־העולם רודפ'ן מיך, דאס איז אומזיסט, אויס זייערע רדיפות מיט דיא יסורים וואלט איך מיך אויסגעלאכט, נאר "ומדברך", טאמער הייסט דוא, רבונו של עולם, מיט א בעשטימטע כונה זיי זאלען מיך מצער זיין, פאר אט דעם "פחד לבי", שרעקט זיך זעהר מיין הארץ". דאן האט ער א רגע מפסיק געווען און געזאגט דעם צווייטען פסוק: "שש אנכי על אמרתך", צוריק געשמועסט, אז ס'איז באמת אזוי דיין רצון, נעהם איך אלצדינג אן מיט שמחה, **אפילו דיא בעפרייאונג.**

ביים ארויסגאנג פון דעם קערקער, האט זיך דער רבי צוריקגעקעהרט פאר א ווילע אין דער קאזשנע אריין, און דאן ערשט ארויסגעגאנגען, בעמערקענדיג דאביי: "דיא וועלט זאגט, וואו מען איז איינמאל מוז מען זיין נאך אמאל. נו, האב איך איצט שוין יוצא געווען אויך פאר'ן צווייטען מאל".

איידער ער איז אהיימגעפאהרען קיין ריזין, האבען זיך אין קיעוו פערזא־מעלט דיא וויכטיגסטע פערזענליכקייטען פון זיינע חסידים, כדי צו האלטען אן עצה וואס ווייטער צו טהאן. עס איז געווען א מורא, אז דיא רעגיערונג זאל זיך ניט דאן ווידער ארומזעהן און איהם אויפ'ס ניי אנהויבען רודף צו זיין. בלבולים זיינען דאך קיין דאגה ניט, זיי זיינען לייכט אויסצוקריגען. עס איז געווארען א שפארעכץ. הללו אומרים, מאנכע פון דיא קלוגע יועצים האבען בעהויפטעט, אז דער רבי זאל זיך בעזעצען אין קישינעוו, און די אנדערע האבען געזאגט, אז עס איז א זינד פאר השם־יתברך איבערצולאזען אין ריזין אזא מלכות'דיג הויף מיט כל'ערליי גדולות און געהן קיין בעסאראביען דארט צו גרינדען א נייע, גוט־אידישע רעזידענץ שטאדט. אויף דעם רבינ'ס עצה, האט א גורל מכריע געווען צו פאהרען קיין קישינעוו. און וויא סהאט זיך באלד ארויסגעוויזען איז דער גורל גערעכט געווען.

וויא ביי פרעה אין מצרים נאכדעם וויא ער האט דיא אידען פון דארט

ארויסגעשיקט, איז אויך איבערגעקעהרט געווארען פלוצים דאס הארץ פונ׳ם גובערנאטאר באבריקאוו און ער האט חרטה געהאט אויף דער בעפרייאונג פונ׳ם צדיק. ער האט איצט אין דער שטיל געוואלט אויס׳פועל׳ן אין פעטערבורג א ספעציעלעם געזעץ פאר׳ן רבי׳ן, אז ער טאר ניט מעהר וואהנען אין דעם אידישען תחום, נאר ערגיץ ווייט אין סיביריען וואו דיא חסידים וועלען ניט אימשטאנדע זיין איהם מעהר אויפצוזוכען.

דיא דאזיגע געהיימע נאכריכט, האט דער רבי ז״ל דערהאלטען, קוים וואס ער האט זיך געהאט בעזעצט אין קישיניעוו, דורך א שליח מיוחד, וואס זיין מחותן ר׳ יעקב יוסף האלפערן פון בערדיטשעוו האט צו איהם געשיקט. דער־הערענדיג דיא דאזיגע טרויעריגע בשורה, און וויסענדיג פאר זיכער, אז דאס געזעץ מכח פערשיקען דעם רבי׳ן קיין סיביר וועט זיכער בעשטעטיגט ווערען אין פעטערבורג, האט דער צדיק בעשלאסען, צו פערלאזען דאס ארץ־הדמים רוס־לאנד אין גאנצען, טאקע לעולם ועד, און זיך בעזעצען אין רומעניען אין דער שטאדט יאסי, וואו ער האט געהאט הונדערטער חסידים.

צווישען אונזערע חסידים ווערט דערצעהלט א זעהר שעהנע מעשה מכח דעם וויא אזוי דער רבי ז״ל האט זיך דערוואוסט פון דער גזרה־סיביר וואס דער צורר יהודי באבריקאוו האט אויף איהם געפלאנט בסוד סודות. דערצעהלט האט דאס ניט קיין ווער ס׳איז, נור דער גרויסער רבי ר׳ משה פון קאברין, וועלכער האט זיכער געוואוסט וואס ער דערצעהלט. הערט זיך צו חידושים:

שמועסנדיג אמאל מכח אמונת צדיקים, האט זיך דער קאברינער אנגערופען צו זיינע חסידים כהאי לישנא:

אמונה אין צדיקים קען מען אם מייסטען זעהען בולט ביי דיא חסידים פון ר׳ ישראל׳טשי ריזינער. זיינע חסידים זיינען באמת תמיד מוכן ומזומן צו האבען פאר׳ן רבין אמת׳דיג מסירת־הנפש, ניט נור ביים לעבען, נור אויך נאכ׳ן טויט. און בעוויזען האט דאס דוקא א ליטווישער חסיד, בעקאנט צווישען אלע ריזינער חסידים מיט׳ן נאמען ליב ליטוואק.

בעת דער ריזינער איז ארויס פון דער קיעווער תפיסה, מחמת מען האט ניט געקענט געפינען קיין שום יסוד צו דער אנקלאגע כדי מען זאל איהם נאך לענגער האלטען תפוס, האט דער קיעווער גובערנאטאר, א רשע מרושע, פארגעלעגט א פראיעקט פאר׳ן צאר ניקאלאי, וועלכער האט פיינד געהאט דיא גוטע אידען תכלית שנאה, אז כדי ר׳ ישראל׳טשי זאל ניט אימשטאנדע זיין צו פערבלייבען וויא ביז אהער א אידישער פיהרער, איז דער בעסטער וועג מען זאל איהם פערשיקען קיין סיביר מיט דער בעשרענקונג, אז מעהר פון 10 מענשען וואס זיינען פאר איהם נויטיג אלס א מנין, טארען מיט איהם דארט ניט זיין. עס איז א קבלה ביי חסידים, אז אויך מן השמים האט מען שוין געהאט מסכים געווען צו דער דאזיגער גזרה, און אויסגערופען: ווער עס וועט דעם סוד אויסזאגען צו ר׳ ישראל׳טשי ריזינער, זאל מען איהם בעשטראפען מיט זעבציג פייערדיגע ריטער (שיתין פולסי דנורא).

האט זיך אבער דאפון דערוואוסט דער ריזינער חסיד, א מת[illegible]אס איז שוין געהאט געלייטערט געווען מכמה שנים, און האט אויף זיך מקבל געווען צו ווערען בעשטראפט מיט דעם שווערען עונש אבי מציל צו זיין דעם רבין זיינעם פון גלות. מחמת געוואוסט האט ער, אז קוים וועט זיך זיין רבי דערפון

דערוויסעז. וועט ער שוין מיט זיין הימלישען כח מבטל זיין דיא גזרה באטש זיא איז שוין כתוב וחתום.

מען וויים ניט אויב אין א חלום אדער גאר בהקיץ (אויפ׳ס וואהר), נאר אן אמת׳ע עובדא איז עס, אז ר׳ ליב ליטוואק האט דעם רבין מגלה געווען פון דער הימלישער גזרה. האט צו איהם דער ריזינער אזוי געזאגט:

״קודם כל, קומט דיר א יישר כח פאר דיין אמת׳דיג מסירת־הנפש. איך וועל עס דיר ניט פערגעסען. איצט געה ארויף אין מיין שליחות צו דער ״מתיבתא דרקיעא״ (א מין הימלישער פארלאמענט) און זאג זיי, אז ס׳וועט לחלוטין ניט זיין אזוי וויא זיי ווילען, נאר אזוי וויא איך וויל״.

און ס׳איז טאקע אזוי געווען וויא דער צדיק האט געוואלט.

קאפיטעל 9.

די בריחה.

פון קעשינעוו קיין יאסי — א קוק פון ר׳ מאיר׳ל פרעמישליאנער — דער רבי זאגט אוים א סוד — א חידוש׳ליכער ״מי שבירך״ — א בן-זכר אלס א שכר פאר א גוטער עובדא—פרעסט אוים ביים רבי׳ן א צוזאג אויף עולם הבא—די לעת-עתה׳דיגע מנוחה.

דאס איז געווען נאך ימים טובים תר״ב.

דורך גרויסע פראטעקציאן און שווער געלד, האט דער קישינעווער גובער־נאטאר קאקאווצאוו ארויסגעגעבען פאר דעם רבי׳ן ר׳ ישראלטשי א רייזע־פאס קיין רומעניען, נאכדעם וויא צוויי אנגעזעהענע רוסישע בירגער האבען פאר איהם געהאפטעט, אז נאך א בעשטימטע צייט וועט ער צוריק קומען קיין רוסלאנד, און ער איז תיכף אוועק קיין יאסי.

אבער אויך דארט האט ער ניט געפונען קיין מנוחה. עס איז נאך ניט געהאט פאראיבער קיין דריי חדשים אפילו, האט זיך דער רבי דערוואוסט, אז דיא רוסישע רעגיערונג ווייסט פון זיין אויפענטהאלטונגס ארט און האט שוין אויפגעפאדערט אפיציעל דיא רומענישע רעגיערונג, איהם צוריקצושטעלען קיין רוסלאנד.

דיא דאזיגע טרויעריגע בשורה האט מען איהם דערצעהלט אין א מאנטאג פאר נאכט, דיא וואך פון פרשת ״בא״. קיין צייט האט מען ניט געטארט מעהר פערליערען. און נאך אין דערזעלבער נאכט איז ער מיט זיינע געטרייע מקורבים אנטלאפען פון יאסי צו דער עסטרייכישער גרעניץ, וואו א בעריהמ־טער גביר פון דער שטאדט שאטץ (סוטשאווא) אין בוקאווינא, וועלכער איז געווען א שווארצער (איבערגעפיהרט סחורות דורך דער גנב׳ישער גרעניץ) און געפיהרט גרויסע מסחרים צווישען רומעניען און עסטרייך, איז איהם געקומען צו הילף, איהם אריבערגעפיהרט אין מיטען דער ווינטער נאכט דיא רומענישע גרעניץ און איהם געבראכט אויפ׳ן עסטרייכישען באדען.

מכח דיזען גביר וועלכער האט געהייסען נתן שמעון ווערט דערצעהלט פון אלטע חסידים דיא דאזיגע אינטערעסאנטע מעשה.

ער איז געוועזן א גרויסער און רייכער סוחר. צוליעב זיינע מסחרים פון רומעניען קיין עסטרייך, פלעגט ער אבזיצען גאנצע חדשים אין גאלאץ אדער אין יאסי.

עס פערשטעהט זיך, אז א סוחר וואס האט ס׳רוב פון זיינע יאהרען פער־בראכט אין דער פרעמד, דערצו נאך אין רומעניען, איז ניט געוועזן קיין גרוי־סער ירא־שמים און ניט שטארק זיך אבגעהיט פון אן עברה. פון האבען אמונה אין א צדיק קען אודאי גאר קיין מדובר אפילו ניט זיין.

דאגעגען אבער איז זיין ווייב רחל׳ע שוין געוועזן א גרויסע חסידה. קוים איז איהר מאן נאר וואס געהאט אוועקגעפאהרען קיין מאלדאווע, האט זיא תיכף ומיד געמאכט א נסיעה צום רבי׳ן ר׳ מאיר׳ל קיין פרעמישליאן. זייענדיג אן עקרה, פלעגט זיא כסדר דערקוטשען דעם רבי׳ן ער זאל פאר איהר מתפלל זיין, זיא זאל געהאלפען ווערען מיט א "זרע של קימא" (א קינד וואס זאל האבען אריכות ימים ושנים).

ר׳ מאירל׳ס תשובה איז כסדר געוועזן, אז ער קען איהר ניט העלפען סיידען זיא וועט מיטברייינגען איהר מאן צו איהם קיין פרעמישליאן. אזוי וויא זיא האט דעם דאזיגען תנאי ניט געקענט נאכקומען, וויסענדיג אז דער מאן וועט זיא אויסלאכען איבער אזא מין פארשלאג, איז עס א היבש עטליכע יאהר געבליבען ביים אלטען, פערבלייבענדיג אן עקרה וויא ביז אהער.

ויהי היום, אין זומער תר״א, ווען רחל׳ע איז געוועזן ביים רבי׳ן אין פרעמישליאן, האט זיא ר׳ מאיר׳ל געשיקט אריינרופען און צו איהר געזאגט דיזע ווערטער:

פאהר אהיים, און אזוי וויא דיין מאן וועט קומען צו פאהרען פון גאלאץ, זאלסט דוא דיר מאכען הארץ און איהם זאגען, אז דער רבי ר׳ מאיר׳ל פון פרעמישליאן האט איהם בעפוילען ער זאל תיכף ומיד צו איהם קומען קיין פרעמישליאן. וויבאלד ער וועט זיך פון דיר אויסלאכען און אנהויבען חוזק צו מאכען פון דיינע דבורים, זאלסטו איהם געבען א סימן, אז פאר אכט־טאג דאנערשטאג, אין סאמע ל״ג בעומר, האט ער עובר געוועזן אין זיין האטעל אזא און אזא הארבע עברה. נאך דיזע דבורים וועט ער שוין זיכער קומען און דוא וועסט האבען דיא ישועה.

וכך הוה. קוים איז נתן שמעון געקומען אהיימצופאהרען פון גאלאץ, האט איהם זיין ווייב רחל׳ע איבערגעגעבען דעם רבינ׳ס פקודה. תחלת האט ער זיך גוט אויסגעלאכט. דערהערענדיג אבער דעם סימן וואס דער רבי האט איהם געגעבען, איז ער שטעהען געבליבען נבהל ונשתומם, וויסענדיג, אז קיין ילוד־אשה ווייסט ניט פון דעם ענין. ער האט איהר אויף׳ן ארט און שטעלע מבטיח געווען, אז ער וועט בקרב פאהרען צום רבי׳ן קיין פרעמישליאן.

אזוי וויא ער האט עס אבער געהאלטען פאר א פחיתות הכבוד ווען זיינע בעקאנטע וועלען זיך דערוויסען פון זיין נסיעה צום רבי׳ן, האט ער זיי דער־צעהלט, אז ער מוז אוועקפאהרען קיין לעמבערג מכח א זעהר וויכטיגען ענין., און א פוהר האט ער זיך געדונגען נאר ביז לעמבערג, כדי קיינער זאל ניט וויסען

דעם תכלית פון זיין נסיעה. פון לעמבערג קיין פרעמישליאן איז אין גאנצען עטליכע מייל.

ארייַנקומענדיג צום רבי'ן, האט איהם ר' מאיר'ל געגעבען "שלום", פרעג־גענדיג דאביי: "פון וואנעט איז א איד?"

— "איך בין פון שאטץ נעבען טשערנאוויץ און הייס נתן שמעון בן רבקה רייזעל".

— צו וואס־זשע זיינט איהר עפעס געקומען אהער?—האט איהם ר' מאיר'ל ווייטער געפרעגט.

— "איך בין געקומען צום רבי'ן. מיין בקשה איז, אז מיין ווייב זאל געהאלפען ווערען מיט זרע של קיימא". — האט נתן שמעון געענטפערט און אנידערגעלעגט אויפ'ן טיש א קוויטעל מיט א היבשען פדיון.

"זאגט ניט קיין ליגען, מיין ליעבער איד — האט צו איהם ר' מאיר'ל געזאגט. — מאיר זעהט אין הימעל אז איהר זיינט גאר געפאהרען קיין לעמבערג ניט קיין פרעמישליאן צו מאיר'ן. מאיר וויל אבער אז איהר זאלט דוקא קומען נאר צו איהם, טאקע קיין פרעמישליאן גופא. נעהמט אייך צוריק, זייט מוחל, דאס קוויטעל מיט'ן פדיון און פאהרט צוריק אהיים. וויבאלד איהר ווילט קומען צו מאיר'ן, מוזט איהר דינגען א בעל עגלה, ניט קיין לעמבערג, נאר בפירוש קיין פרעמישליאן און זיך ניט שעהמען צו דערצעהלען אייערע בעקאנטע אז איהר זיינט געפאהרען צו מאיר'ן קיין פרעמישליאן.

נתן שמעון האט געטהאן ווי דער רבי האט איהם געהייסען און געפאהרען אהיים קיין שאטץ.

צוריקגעקומען צו ר' מאיר'לען איז ער אויף שבת פרשת "עקב". ר' מאיר'ל האט איהם אויפגענומען מיט כבוד, איהם אויפגערופען צו דער תורה "במקום כהן". און ר' מאיר'ל אליין האט איהם פארגעלייענט דיא ערשטע פרשה פון דער וואכעדיגער סדרה. דעם פסוק: "ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה" (דוא זאלסט זיין געבענשט, אז ס'זאל זיך צווישען דיר ניט גע־פינען קיין קינדערלאזע פאר־פאלק), האט ער איבערגע'חזר'ט צוויי מאל.

ביים "מי שברך" נאך דער עליה, קומענדיג צו דיא ווערטער "בעבור שנדר", האט נתן שמעון געוואלט מנדר זיין א היבשע סומע געלד. דער רבי, וועלכער האט אויך אליין געמאכט דעם "מי שברך", האט זיך אבער צו איהם גאר ניט אומגעקוקט, נור געזאגט: "בעבור שנדר לעזור לישראל".

נאכדעם וויא ר' מאיר'ל האט געענדיגט דעם "מי שברך", האט ער זיך געווענדעט צו נתן שמעון'ען און אנגעהויבען שרייען אויף א הויך קול: "ווייסטו וואס "ישראל" איז דער טייטש? ישראל מיינט א איד, אז אמת'ער איד, "כי שרית עם אלקים ועם אנשים ותוכל". ער האט מלחמה געהאלטען מיט דער פמליא של מטה און מיט דער פמליא של מעלה און האט זיי אלע בייגעקומען. דעם אידען מוזטו העלפען ווען דיא צייט וועט קומען, אפילו ווען ס'זאל זיך האנדלען אין סכנת נפשות. דעם שכר פאר דער מצוה וועסטו מקבל זיין אין פאראויס. נאך דאס יאהר, וועט דיין ווייב רחל בת יוטא האבען למזל א בן זכר".

דיזעלבע נאכט וואס דער ריזינער איז אנגעקומען צו דער עסטרייכישער

גרעניץ, איז גראד נתן שמעון געווען דארט געשעפטליך. ער האט זיך דער־וואוסט, אז א גרויסער רבי ר' ישראל פון ריזין איז איצט אין א גרויסע צרה. מניה וביה האט ער זיך דערמאנט אין ר' מאירל'ס דבורים און זיך מוסר נפש געווען אריבערצוטראגען בגנבה דעם רבי'ן אויף זיינע פלייצעס, איבערן אייז וועלכעס בעדעקט דעם טייך וואס איז דיא גרעניץ צווישען רומעניען און עסטרייך.

אין מיטען טייך האט זיך פלוצים נתן שמעון אבגעשטעלט. דער רבי האט זיך זעהר דערשראקען און איהם געפרעגט אויף דער סבה פון זיך אבשטעלען אין אזא מקום סכנה.

"רבי, האט זיך נתן שמעון אנגערופען, איך וועל ניט ווייטער געהען ביז איהר וועט מיר ניט מבטיח זיין עולם הבא. איך בין געווען תמיד א גרויסער חוטא און איצט איז דיא צייט מיר צו קויפען עולם הבא אין איין שעה; אבער איהר מוזט מיר דאס הייליג פערשפרעכען, רבי".

דער ריזינער האט איהם דאס מבטיח געווען. נתן שמעון איז דאן געווא־רען א הייסער חסיד פונ'ם רבי'ן ר' ישראלטשי און טאקע אויך אן אמת'ער ירא־שמים.

קומענדיג אריבער אויף דעם עסטרייכישען בארען, האט נתן שמעון געדונגען א שליטען און אבגעפיהרט דעם רבי'ן ביז צום שטעדטעל קימפעלינג.

דעם ענין אז דער גרויסער ריזינער געפינט זיך אין קימפעלינג, האט מען געהאלטען בסוד, האבענדיג מורא פאר מסירות. דורך א שליח מיוחד האט מען דאס צו וויסען געגעבען דעם צדיק ר' חיים'ל פון קאסעוו, דעם ריזינער'ס א מחותן און דעם צדיק ר' שמעלקע פון סאסעוו, וועלכער האט דאמאלס געוואהנט אין קאלעמעא.ביידע צדיקים זיינען דאמאלס געקומען צו פאהרען בשתיקה אויף שבת פרשת "בא" קיין קימפעלינג צום ריזינער. מען האט דאן נאך שבת געהאלטען אן עצה, וואו דער ריזינער זאל זיך קובע מקום זיין. מען האט ניט געקענט קומען צו קיין טאלק, מען האט זיך געשראקען פאר דער איינענער שיין.

באלד איז אבער געקומען א ישועה פון אן אונערוואַרטעטער זייט. דער בארון צו וועמען דאס שטעדטעל סאדאגורע געהערט, האט זיך דערוואוסט אויף אן אונבעקאנטען אופן, אז א גרויסער וואונדער־רבי פון רוסלאנד, צו וועמען ס'פלעגען פאהרען טויזענדער חסידים, איז אריבערגעקומען קיין עסטרייך און זוכט א מקום־מנוחה. אלס א גוטער געשעפטסמאן, האט ער באלד פער־שטאנען, אז וויבאלד דער רבי זאל וואהנען אין סאדאגורע, וועט זיין פראפינאציאן ווערטה זיין צעהן מאל מעהר פון איצטיגען ווערטה און דאס גאנצע ארימע שטעדטעל קען דאדורך ווערען א צענטער פון מסחר און מקום פון שפע און ברכה. ער האט דארום געשיקט א שליח מיוחד צום ריזינער קיין קימפעלינג, בעטענדיג דעם רבי'ן ער זאל זיך בעזעצען אין סאדאגורא און צוגלייך איהם פערזיכערט, אז ער נעהמט איהם איבער אויף זיין אחריות, האפטענדיג איהם אז קיין האר וועט איהם ניט געקרימט ווערען, מחמת ער איז א גרויסער חשוב אין דער שטאטהאלטעריי פון טשערנאוויץ. מיט דער הסכמה

פונ'ם קאסאווער צדיק, האט דער ריזינער אנגענומען דיא איינלאדונג און איז באלד אין א שעה מוצלחת אנגעקומען קיין סאדאגורע.

קאפיטעל 10.

דער מקום מנוחה.

ווידער א מופת פון ר' מאיר'לן—סאדאגורע בעקומט א נייעם נאמען— דער באראן גיט איבער דעם רבי'ן זיין גאנצען הויף—מען געפינט אויס אז דער רבי איז גאר א געבארענער סאדאגורער — אן אלטער גוי דערקענט דעם רבי'ן אלס א סאדאגורער אינגעל.

דאס וואס דער סאדאגורער באראן האט זיך אזוי פעראינטערעסירט אינ'ם ריזינער רבי'ן, האט גורם געווען דער אידישער פראפינאטאר, וועלכער האט געהאלטען פונ'ם פריץ דיא סאדאגורער פראפינאציע, און אויך ביי דיזען ענין שפיעלט ר' מאיר'ל פרעמישליאנער א בעדייטענדע ראלע.

אין סאדאגורע האט דעמאלט געלעבט א איד, וועלכער האט כמה שנים גע־האלטען דיא פראפינאציע פונ'ם באראן. אין דיא פריהערדיגע יאהרען האט ער פון איהר געהאט פרנסה בשופי און אויך געשפארט עטליכע גולדען. שפעטער אבער האט זיך דאס רעדיל א דרעה געטהאן, דיא שטעדטישע מארקטעגע זיינען וועניג בעזוכט געווארען, דיא פרנסות פון דיא שטעדטיל־אידען זיינען נעשלאגען געווארען און אויך דער פראפינאטאר איז דאדורך פעראריםט געווארען און גע־האלטען ביי באנקראט.

צו יענער צייט האט זיך א מעטום געהערט דיא גרויסע וואונדער פון ר' מאיר'ל פרעמישליאנער, וועמען דער המון־עם האט געהאלטען פאר א נביא און א גרויסער פועל ישועות, בפרט אין ענינים פון פרנסה. דאפון האט אויך געהערט דער סאדאגורער פראפינאטאר און בעשלאסען צו פאהרען קיין פרעמישליאן צום רבי'ן ר' מאיר'ל ביי איהם צו פועל'ן שפע ברכה און הצלחה.

אריינקומענדיג צו ר' מאירל'ן אין זיין חדר אריין, האט זיך דער רבי לכתחלה אויף איהם גארניט אומגעקוקט, ניט אמאל איהם קיין "שלום" געגעבען. דער איד איז נעבעך געשטאנען אין געהאקטע צרות ביי דער טהיר, ניט וויסענדיג פארוואס דער צדיק האט עפעס אויף איהם אזא תרעומות און וויל אפילו ניט קוקען אין זיין פנים אריין. דאס האט אזוי געדויערט עטליכע מינוט.

"אריה ! " — האט פלוצים ר' מאיר'ל אויסגעשריען מיט א משונה'דיג קוויטשיג קול צו זיין גבאי. — "אריה, פארוואס שטעהסטו ווי א גולם און פרעגסט ניט דעם אידען פון וואנעט ער איז ? "

— פון סאדאגורע בין איך — האט דער דערשראקענער איד זיך אנגערופען צום גבאי אויף דער אינדירעקטער שאלה פונ'ם רבי'ן.

"אריה ! " האָט ר׳ מאיר׳ל אָנגעהויבען נאָך העכער צו קוויטשען. "זאָג איהם, שוטה איינער, אז מאיר ווייסט בעסער פון איהם. מאיר זאָגט, אז ער איז גאר פון "סאָדעטאָוו" נישט פון "סאַדאַגורע". וואס׳זשע שטעהסטו, גולם ? פאַר־וואס זאָגסטו איהם ניט דאס ? ".

"דער רבי זאָגט אז איהר זיינט פון סאָדעטאָוו" — האָט דער גבאי אריה געזאָגט צום אידען מיט אן ערנסט, וויסענדיג אז זיין רבינ׳ס הלצות האָבען תמיד א גרויסע בעדייטונג.

דער איד איז געשטאַנען וויא צוטומעלט, ניט וויסענדיג אויף וואס פאַר א וועלט ער איז.

"שלום עליכם סאָדעטאָווער איד — האָט זיך צו איהם ר׳ מאיר׳ל געווענדעט מיט א פריינדליכער מינע, אויסשטרעקענדיג זיין רעכטע האַנד און געבענדיג איהם א ברייטען "שלום עליכם". — נעהמט אייך גוט אין זין אריין וואס מאיר זאָגט אייך. מאיר קריכט אין הימעל, ער זעהט אַלצדינג און ווייסט אַלצדינג. מאיר ווייסט אז איהר וואהנט אין סאָדעטאָוו נישט אין סאַדאַגורע. ווייסט איהר פאַרוואָס ? מחמת דער צדיק הדור איז בכח צו מאַכען פון א שדה־גרוע (סאָדע־גערי), פון א שלעכט און געמיין פעלט, א שדה־טוב (סאָדעטאָוו), א גוט, פרוכט־באַר און פרנסה׳דיג פעלד. איהר שטעהט, גולם ? אהא, איהר ווייסט אודאי ניט, ווער עס איז דאס דער צדיק הדור ? מאיר ווייסט אבער יאָ, ער וועט עס אייך אויך זאָגען: דער צדיק הדור איז ר׳ ישראל׳טשי פון ריזין. איהר מעגט דאָס זאָגען אייער פריץ ווען דיא צייט וועט קומען. איהר זאָלט דאָס ניט פערגעסען. איהר הערט ? אויב איהר ווילט האָבען פרנסה, נעהמט׳זשע אייך דאָס גוט אין זין אריין. איצט פאָהרט מיר לחיים ולשלום פון וואַנעט איהר זיינט געקומען.

און ניט פערשטעהענדיג דעם רבינ׳ס דבורים, איז דער איד אהיימגעפאהרען איז צרות און אין לייד, מיט דעמזעלבען וואס ער איז געקומען.

ערשט שפּעטער, אין א צייט ארום, ווען עס איז אומעטום בעקאַנט געוואָרען אז ר׳ ישראלטשי ריזינער איז געקומען קיין גאַליציען און זוכט פאר זיך א מקום מנוחה, האָט זיך דער פּראָפּינאַטאָר דערמאָנט אן ר׳ מאירל׳ס דבורים און אנגע־הויבען צו פערשטעהען וואס דער וויטזעהענדער רבי האָט דאמיט געמיינט. אלס איינגעהער צום באַראָן, האָט דער איד געהאט דיא געלעגענהייט דעם פּריץ צו פערשטעהען צו געבען, אז וויבאלד אזא גרויסער רבי, צו וועמען עס קומען יעהרליך צו פאָהרען טויזענדער חסידים, צווישען וועלכע ס׳געפינען זיך הונדערטער גבירים אדירים, וואלט זיך בעזעצט אין סאַדאַגורע, וואָלט דיא שפּע אין׳ם שטעדטיל גרויס געוואָרען, דיא פּראָפּינאַציע וואלט פיעל געשטיעגען און דאס "גוט" בכלל וואָלט געהאט א צעהנפאַכיגען ווערטה. דעם פּריץ איז דער דאָזיגער פּלאַן זעהר געפעלען. ער האָט דעריבער בעשלאָסען איינצולאַדען דעם רבי׳ן צו זיך קיין סאַדאַגורע און איהם איבערצוגעבען אויף דערווייל זיין פּרעכטיגען הויף פאר א וואָהנונג. דאס דאָזיגע הויף האָט שפּעטער דער ריזינער אָבגעקויפט פון׳ם באַראָן, און זיינע קינדער האָבען איהם אויסגעפּוצט און פיעל פאַך פערשענערט.

זייענדיג שוין אין סאַדאַגורע, האָבען דיא מקורבים אנגעהויבען צו זוכען עצות וויא אזוי זיכער צושטעלען דעם רבינ׳ס פּאָזיציאָן ער זאָל ניט ווידער פער־פּאָלגט ווערען. מחמת מען האָט גוט געוואוסט, אז דיא רוסישע רעגיערונג וועט

ניט דוהען ; זיא וועט בעשטימט אויפפאָדערען דיא עסטרייכישע רעגיערונג אויס־צוליפערען "ישראל סאלאָמאָוויטש" (אזוי האָט דער ריזינער רבי פריהער געהייסען. דאפון האָט זיך גענומען דער נאָמען פריעדמאַן, ווייל "שלום" איז טייטש "פריעדען"), אלס רוסישער אונטערטהאַן.

דעם רבין׳ס הויף אין סאדאגורע

צום גליק האָט מען אויסגעפונען אין דיא קאָנסקריפציאָן־ביכער (וואו אלע נייגעבוירענע קינדער ווערען דארט פון דער רעגיערונג איינגעשריעבען), א נאָמען ישראל דאָנענפעלד, וועלכער איז מיט 40 יאהר צוריק, אלס אינגעל, פלוצים נעלם געווארען און קיינער ווייסט ניט וואו זיין געביין איז אהינגעקומען. דיא יאהרען האָבען אלזא געשטימט, פארוואס זאל מען פון דיזען צופאל ניט מאַכען קיין געברויך צו בעהויפטען אז דער ריזינער רבי איז דאס טאקע דער נעלם׳דיגער "ישראל" דאָנענפעלד ?

מען האָט תיכף איבערגערייכט א געזוך צו דער שטאט־האלטעריי אין טשערנאָוויץ, דערצעהלענדיג איהר א געשיכטע, אז דער פאר 40 יאהר פערלאָרענער ישראל

דאַנענפעלד, איז איצט צוריק געקומען אהיים אונטער דעם נאָמען ישראל פריד־מאַן. דיא סבה דאפון איז דאס : ישראל׳ס פאטער איז געווען א גרויסער אביון און ניט געווען אימשטאנד מפרנס צו זיין דאס בני בית. פלוצים איז דעמאָלט גע־קומען צו פאָהרען קיין סאדאגורע דאנענפעלד׳ס א קרוב, וועלכער האָט ״יהי־שלום״, א איד אן עשיר, און זעהענדיג דאָס גרויסע דחקות אין זיין קרוב׳ס הויז, האָט ער דאס קינד ישראל מיט זיך מיטגענומען. דעריבער האָט מען איהם אין רוסלאנד גערופען סאלאָמאָוויטש, און אין דייטשען עסטרייך רופט ער זיך פריעד־מאַן. און היינט צוריק קומענדיג אין זיין געבורטסשטאדט, בעט ישראל פרידמאַן איהם אנצוערקענען אלס עסטרייכישען בירגער.

דער סאדאגורער באראן, א בעל־פראָטעקציע ביים טשערנאוויצער שטאט־האלטען, איז דעם רבי׳ן דאצו פיעל בעהילפליך געווען, אז זיין בקשה זאָל אויף א גוטען אופן ערלעדיגט ווערען. עס איז אבער גאר ניט אזוי גרינג אנגעקומען. דיא רוסישע רעגיערונג האָט לחלוטין ניט געשוויגען, זיא האָט פערהאנדעלט די־רעקט מיט וויען, מען זאָל דעם אנטלאָפענעם רוסישען בירגער פריעדמאַן צוריק־שטעלען קיין רוסלאנד. דיא שטאטהאלטעריי פון טשערנאָוויץ, האָט דעריבער מורא געהאט ארויסצוגעבען דיא נויטיגע פאפירען, ביז ס׳וועלען ניט שווערען פיער עדות פון סאדאגורע, צווישען וועלכע ס׳זאָל לכל הפחות זיין איין ״גוי״, אז זיי ווייסען בעשטימט, דאס דער איצטיגער רבי ר׳ ישראל פריעדמאַן איז דאס דער פערלוירענער ישראל דאָנענפעלד.

מילא אידישע דריי עדות האָבען זיך שוין געפונען, וויא עס איז, וועלכע האָבען אין רבי׳ן דערקענט דעם פערלוירענעם דאנענפעלד מיט כל׳ערליי סימנים. אבער וויא בעקומט מען ערגיץ אזא גוי׳שען עדות ?

אבער וויא זאָגט עפעס דוד המלך אין זיין תהלים׳ל : ״הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל״. וויבאלד מען זוכט און השם־יתברך העלפט צו, געפינט מען, יגעתי ומצאתי.

האָט מען געפונען אן אלטען גוי, וועלכער איז געווען טאקע דעם אלטען דאָנענפעלד׳ס א שכן. דער דאָזיגער גוי האָט בפרוש בעהויפטעט, אז ער גערענקט נאָך זעהר גוט דיא צורה פון דאָנענפעלד׳ס פערשוואונדענעם אינגעל. וועלכעס ער פלעגט דעמאלט טעגליך זעהען. דערהערענדיג דאס קאָבעניש אין שטאדט צוליעב דעם צוריקגעקומענעם דאנענפעלד אלס ״וואונדער־ראבי״, האָט ער, דער גוי, זעהר געגארט איהם צו זעהען, זייענדיג איבערצייגט אז ער וועט איהם זיכער דערקענען.

דיא חסידים האָבען דעם אלטען גוי געבראכט אין׳ם רבינ׳ס הויף, און איהם געהייסען ווארטען א ווײלע. באלד איז דער רבי ארויסגעגאנגען און זיך אנידער־געשטעלט נעבען דער טהיר וואס געהט אין הויף אריין.

קוים האָט דער אלטער גוי דערזעהען דעם רבינ׳ס צורה איז ער שטעהען גע־בליבען כאבן דומם, ער האָט זיך אמאל ניט געקענט בעוועגען פאר גרויס שרעק. פלוצים האָט ער זיך וויא ראזדראָכעט און אויסגעשריען מיט אן אויסטערלישער שטימע : ״דאָנענפעלד ! דאָנענפעלד ! איך גאָה שווערען אז דאס איז ניט קיין אנדערער וויא ״סרולקע דאנענפעלד״. איך דערקען זיין פנים גלייך עס וואלט היינט געווען ! ״

און דער גוי האָט מקיים דבור געווען. ער האָט אין געריכט געשוואוירען צו־

זאמען מיט דיא דריי אידען, אז ער דערקענט דעם רבי'ן פאר זיכער אהן א שום ספק, אז ער איז דאס פערלוירענע איגעל. דיא שטאטהאלטעריי האט דאן דיא אקטען גוט בעגלייטעט קיין וויען, און דער רבי האט לעת־עתה געפונען אין סאַ־דאגורע א גוטע מנוחה.

קאפיטעל 11.

אן עק פון די צרות.

א פערשטערטע שבת-שמחה—דאָס בעריהמטע ספר-תורה'לע—דער בלבול הדעת פון'ם צדיק—א קאָמישע סצענע אין'ם רבי'ןס חדר—די צווייערליי דרכים וואָס קומען צו דער זעלבער נקודה—פּראָ-טעקציעביים פירסט מעטערניך — די תמימות'דיגע ישועה.

דיא מנוחה וואס דער ריזינער האט אין דער תחלה געפונען אין סאדאגורע צוליעב דעם באראנ'ס פראטעקציע, איז נור געווען א מאמענטאנע, אזוי לאנג וויא דיא וויענער צענטראל רעגיערונג האט איהם נאך ניט אנערקענט אפיציעל פאר אן עסטרייכישען בירגער. ער האט דאריבער ניט געוואלט אריבערנעהמען זיין בני־בית פון קישינעוו, ביז ער וועט ניט וויסען פאר זיכער וואו ער האלט ערגיץ אין דער וועלט.

מיטלערווייל איז געקומען דער זמן החתונה פון זיין טאכטער, וועלכע איז געווען א כלה צום קאסאווער רבינ'ס זוהן ר' מענדעלי, שפעטער דער וויזניצער רבי. ר' חיימ'ל קאסאווער, דער מחותן, האט ניט געוואלט לענגער ווארטען. ער האט בעשלאסען דעם חתן אויפצורופען אין סאדאגורע ביים מחותן דעם ריזינער, און דאן וועלען זיי, דער מחותן מיט'ן חתן, פאהרען קיין קישינעוו און דארטען מאכען דיא חתונה אהן דעם אבי הכלה.

אויף דעם פארשפיעל זיינען געקומען טויזענדער חסידים צו פאהרען קיין סאדאגורע. עס איז ממש געווען ערד־ציטערניש פון דעם אונגעהויערען טאראראם פון דיא כסדר אנגעקומענע חסידים פון רוס־לאנד און פון גאנץ גאליציען. אלע האבען געוואלט זעהען דעם גרויסען צדיק, וועלכער איז בעריהמט געווען אויף דער וועלט מיט זיין הימליש שעהנע צורה, און אויך בייצואוואהנען דעם חתנ'ס אויפרופען צו דער תורה.

אבער צו דער גרויסער ענטטוישונג פונ'ם גאנצען עולם, האבען זיי יענעם שבת דוקא גאר ניט געזעהען און גאר ניט געהערט. דיא פיעל טויזענדער אורחים האבען זיך אלע צוגעשטופט צום איינגאנג פונ'ם רבינ'ס הויף, פערשטעלענדיג דעם דורכגאנג צו דער קלויז. דיא צוויי מחותנים־צדיקים זיינען געשטאנען א ווייל'ע ביי דער טיהר, האפענדיג, אז דער עולם וועט מאכען א "ווארע" און זיי דורכ־לאזען מיט דעם יונגען חתן. דאס געדרענג איז אבער צו שטארק געווען, דיא

גבאים האבען באין אופן ניט געקענט מאכען וועלכע ארדנונג. דאן האט זיך דער ריזינער אנגערופען צום קאסאווער:

„קומט צוריק מחותן, לאמיר דאווענען אין מיינע דירות מיט א מנין פון אונזערע מקורבים וואס זיינען אינעווייניג. לייענען וועט מען אין מיין תורה׳לע וועלכעס איך פיהר תמיד מיט מיר מיט".

דער ריזינער האט געהאט א גאנץ קליין ספר־תורה׳לע בירושה, פון וועלכען ס׳האט געהייסען אז ר׳ משה סופר פון פשעווארסק האט עס געשריבען פינף יאהר רצופים מכוונ׳דיג זיין ביי יעדער אות און אנדערען „שם". דאס קליינטשיגע תורה׳לע האט ער תמיד מיט זיך מיטגעפיהרט וואו ער איז געפאהרען. ס׳האט געקאסט גרויס מיה און פּראטעקציע אז מען זאל איהם ערלויבען צו האלטען דאס תורה׳לע ביי זיך אין דער תפיסה. חסידים האבען געגעבען א טעם דאצו: מחמת דער ריזינער איז געווען דער אמת׳ער מלך־ישראל, און דער דין איז, אז א אידי־שער מלך מוז תמיד מיט זיך מיטפיהרען א ספר תורה, אזוי וויא אין פסוק שטעהט „והיתה עמו וקרא בה כל ימי חייו".

דער ריזינער מיט׳ן מחותן האבען דאמאלס געדאווענט מיט א מנין מצומצם. דער עולם האט זיך אבער ניט אבגעטרעטען און געדאווענט אין דרויסען, נעבען דעם הויף.

דיא רוסישע רעגיערונג האט אבער אלץ ניט געשוויגען. עס איז שוין געגאנ־גען אין נצחון. ס׳איז גאר א סברא, אז פונ׳ם העכסטען מקום אין פעטערבורג האט מען געבעטען דיא וויענער רעגיערונג אויסצוליעפערען דעם רבי׳ן. טשערנאוויץ האט שוין איצט גאר קיין דעה ניט געהאט. מען האט בעדארפט האבען גרויס פּראטעקציע אין וויען. אים סאמע שבת זיינען צוויי געהויבענע סטרעליסקער חסידים אוועקגעפאהרען קיין וויען צום ראבינער דר. מאנהיימער ער זאל פועל׳ן ביים פירסט מעטערניך, ביי וועמען ער איז געווען א גרויסער חשוב. ער זאל איינמאל פאר אלע מאל אנערקענען דאס בירגער רעכט פאר ר׳ ישראל פריעדמאן.

דיא גאנצע צייט וואס דיא אנגעלעגענהייט וועגען זיין אויסליעפערונג איז פערהאנדעלט געווארען אין וויען, איז דער ריזינער געווען זעהר צורודערט, געגען זיין טבע צו זיין תמיד מלא שמחה. ער האט קיין מענש צו זיך ניט געוואלט צו־לאזען, א חוץ זיינע נאהענטע מקורבים. ער איז ארומגעלאפען אין זיין חדר הי׳ן און צוריק אויסרופענדיג: וואו איז ערגיץ מיין פאטער ר׳ שלום, מיין זיידע דער „מלאך" און מיין עלטער־זיידע ר׳ בער? וואס שווייגען זיי?"

פון דעם דאזיגען עניין דערצעהלען זיך דיא ריזינער חסידים אזא מין מעשה פון ר׳ מאיר׳ל פּרעמישליאנער:

אין סטשערזעץ נעבען לעמבערג האט געוואהנט א איד א פּרעמישליאנער חסיד, וועלכער האט יאהרען לאנג ניט געהאט קיין קינדער. פיערצעהן יאהר רצופים איז ער געפאהרען צו ר׳ מאיר׳ל פּרעמישליאנער איהם דערקוטשעט ער זאל פאר איהם מתפלל זיין ער זאל געהאלפען ווערען מיט א קינד. דער רבי האט איהם כסדר אבגעווינשען, אבער דיא ברכה איז ניט מקוים געווארען.

דער דאזיגער חסיד האט אויך געהאט א חזקה צו זינגען ביי ר׳ מאירל׳ס טיש מיט א געוויסען סקארבאווע ניגון דעם זמר „יום זה מכובד". יעדען שבת ווען ער איז געווען ביים רבי׳ן אין פּרעמישליאן.

ויהי היום, און דער סטשערזיצער חסיד האט זיך געפראוועט מיט א קוויטעל ביים רבי׳ן ר׳ מאיר׳ל, דערקוטשענדיג איהם, דער רבי זאל איהם געבען א ברכה.

"היינט האסטו גראד געטראפען — האט צו איהם ר׳ מאיר׳ל געזאגט.—דוא וועסט שוין סוף כל סוף האבען א ישועה. אג.ער דיא ישועה וועט ניט קומען דורך מאיר׳ן, נאר דורך ר׳ ישראלטשי ריזינער וואס וואהנט איצט אין סאדאגורע. הער מיך אוים וואס איך וועל דיר זאגען; דוא מוזט אבער אלצדינג פינקטליך אויספאלגען אזוי וויא איך וועל דיר הייסען טהאן, ניט משנה צו זיין אפילו כקוצו של יוד.

אזוי ריידענדיג, האט ר׳ מאיר׳ל ארויסגענומען א שליסעלע פון זיין הויזען־קעשענע, איז צוגעגאנגען צו א שאפע, זיא אויפגעשלאסען און פון איהר ארויסגע־נומען א קליין חלה׳לע.

אין דער שאפע זיינען תמיד געלעגען זיינע י״ב חלות, וועלכע מען האט פאר איהם יעדען פרייטאג אבגעבאקען לכבוד שבת, וויא דער מנהג איז ביי פיעל גרויסע גוטע־אידען. נאר אנשטאט וואס אנדערע רביים מאכען טאקע א מוציא איבער דיא צוועלף חלות, האט ער, וויא א פראסטער בעל־בית, א מוציא גע־מאכט איבער א קובען מיט א קויילעטש, און מיט דיא י״ב חלות פלעגט ער מא־כען פערשיעדענע צערעמאניען ווען ער האט געוואלט א אידען געבען א ישועה, בעזאנדערס, איהם מכבד צו זיין מיט פרנסה.

דאס חלה׳לע האט ער איבערגעגעבען צום סטשערזיצער אידען, זאגענדיג צו איהם כהאי לישנא:

פאהר אריבער קיין סאדאגורע צום ריזינער צדיק, דארט וועסטו האבען א ישועה. דאס חלה׳לע זאלסטו איהם איבערגעבען אלס א סימן אז איך האב דיך צו איהם געשיקט.

"ווארט אוים". האט ר׳ מאיר׳ל ווייטער געזאגט גלייך ער וואלט זיך עפעס מיישב געווען. "ווארט אוים, איך וועל דיר געבען צו איהם נאך א סימן. זאג דעם ריזינער, אז כאטש ער געהט אויפ׳ן קייזער־שטראס און איך נאר אויף א זייטען־סטעשקע, קומען מיר זיך דאך סוף כל סוף צוזאמען אויף איינע און דיעזעלבע שטעלע און נקודה. אודאי קען מאיר ניט אליין שלעפען אזא שווערע משא, דעם כלל ישראל, ווי דער ריזינער. ער איז אבער א גוטער נאכשטופער."

דער חסיד האט צוגענומען דיא חלה, אויסגעהערט דעם סימן און זיך גע־וואלט לאזען אוועקגעהן.

"אייל דיך ניט, שוטה! האט אויף איהם ר׳ מאיר׳ל א געשריי געגעבען. קינדער צו האבען קומט ניט אן אזוי גרינג; עס איז ניט קיין בייגעל פאר א גראַ־שען אויפצועסען. אט האסטו צום ריזינער נאך א דריטען סימן. אזוי וויא דוא וועסט נאר אריינקומען צום צדיק אין זיין חדר און איהם איבערגעבען דיא צוויי סמנים, זאלסטו, ניט אמאל נעהמענדיג פון איהם א רשות, אנהויבען צו זינגען דעם זמר "יום זה מכובד", מיט דעמזעלבען ניגון וואס דוא פלעגסט זינגען ביי מיין טיש. ס׳מעג אפילו זיין אין א מיטוואך; דער צדיק וועט דאפון גרויס הנאה האבען.

קומענדיג קיין סאדאגורע, האט זיך דער סטשערזיצער איד געמעלדעט ביים

רבינ׳ס גבאים, דערצעהלענדיג זיי, אז ער האט צום רבי׳ן א בעזאנדערע פקודה פון ר׳ מאיר׳ל פרעמישליאנער. דאס איז געווען פונקט אין דעמזעלבען טאג וואס דער ריזינער איז געווען שטארק צורודערט מעהר וויא תמיד, צוליעב דעם ספק פונ׳ם אויסגאנג און רעזולטאט פון דער וויענער ענטשיידונג.

״לאזט איהם תיכף אריין אין מיין חדר — האט דער רבי געזאגט צו די גבאים וואס האבען איהם דערצעהלט פון ר׳ מאירל׳ס שליח. — ר׳ מאיר׳ל ווייסט וואס ער טהוט. עס איז אודאי א זעהר וויכטיגע שליחות״.

אריינקומענדיג אינ׳ם ריזינער׳ס חדר, קוים וואס ער האט געהאט מקבל שלום געווען, האט דער חסיד דערצעהלט דעם ריזינער דעם תכלית פון זיין נסיעה צום צדיק.

״מיין רבי ר׳ מאיר׳ל פון פרעמישליאן, האט מיך צו אייך געשיקט איהר זאלט מיר געבען א ישועה מיין ווייב זאל פון מיר געבארען א קינד. פאר א סימן, האט ער צו אייך געשיקט א חלה פון זיינע י״ב חלות״.

דער ריזינער האט צוגענומען די חלה און בידים זיא אריינגעלעגט אין דער שאפע פון זיינע זילבערנע כלים.

״נאך א סימן האט מיר מיין רבי מיטגעגעבען״ — האט איהם דער חסיד געזאגט, און איהם דערצעהלט דעם דבור פונ׳ם קייזער־וועג און דעם זייטען־שטעג.

דער צדיק האט אנגעהויבען צו שמייכלען.

איך האב נאך א דריטען סימן — האט דער איד ווייטער געזאגט, און מניה וביה אנגעהויבען צו זינגען אויף א הויך קול דעם זמר ״יום זה מכובד״ פון אנהויב ביז צום סוף.

דא האט זיך דער צדיק זעהר צולאכט, און געלאכט האט ער טאקע אויף א הויך קול געגען זיין טבע.

״פאהרט אהיים — האט דאן דער ריזינער געזאגט צום אידען — פאהרט לחיים ולשלום; איך האף צו השם יתברך, אז איהר וועט בקרב געהאלפען ווערען. אייער ר׳ מאירל׳ן זאלט איהר זאגען, דאס איך זאג, אז ער איז א בעל־שכל, א מנהיג־הדור, א גוטער פיהרער ניט קיין נאכשטופער. ער געהט אויף דעם אויסגעטרעטענעם וועג און פערשטעהט גוט וויא אזוי צו זיין א גוטער איד״.

שפעטער האט מען זיך דערוואוסט, אז אין דעמזעלבען טאג וואס ר׳ מאירל׳ס חסיד האט געזונגען פאר׳ן ריזינער ״יום זה מכובד מכל הימים״, דיעזער טאג איז דער געעהרטעסטער פון אלע טעג, האט די וויענער רעגיערונג בעשטעטיגט דאס בירגער־רעכט פונ׳ם ריזינער. נאר כדי ער זאל שוין בשום אופן ניט קענען מעהר בעלעסטיגט ווערען פון דער רוסישער רעגיערונג, האט פירסט מעטערניך איהם געראטען, דורך דעם וויענער ראבינער׳ס פראטעקציע, דער ריזינער זאל זיך קויפען אן איינגען גוט אויף זיין נאמען, דאן קען די רוסישע רעגיערונג ניט מעהר פערלאנגען זיין אויסליעפערונג.

דאמאלס האט דער רבי געקויפט דאס גוט פאטאק־זלאטי, וואו ער האט אויך א קורצע צייט געוואהנט. און אויף שבת פ׳ שופטים תר״ב, איז זיין גאנצע בני־בית אנגעקומען בשלום קיין סאדאגורע.

קאפיטעל 12.

א רבי פון רביים.

א שמועס פון צדיקים מכח דעם ריזינער—רביים ווערען חסידים—דעם סאנזער'ס נסיעה קיין סאדאגורע—א זעהר הויכער דבור פון סאנזער איבער דעם גרויסקייט פון ריזינער—פארוואס א גרויסער צדיק מעג דאווענען שפעט—א משל מיט א נמשל.

קוים האט זיך דער ריזינער אנזעסיג געמאכט אין סאדאגורע פאר א תמידות, איז געשעהען איינס פון דיא גרעסטע וואונדער אין דער חסידישער וועלט: אלע גאליציאנער רביים, האבען אט דעם דאזיגען אויסלענדישען רבי'ן אנער־קענט אלס דעם גרעסטען צדיק אין דור, און ערקלעהרט בפירוש, אז זיין נייער דרך, וויא פרעמד ער זאל ניט אויסזעהען אין דיא אויגען פון דיא חסידים, איז ער דאך א הויכער, הייליגער, הימלישער דרך. און מאנכע פון דיא דאזיגע גרויסע און אלטע רביים, האבען זיך אויך מכניע געווען און געמאכט א נסיעה קיין סאדאגורע, צו זעהען פנים אל פנים דעם גרויסען צדיק.

דער ערשטער פון דיא צדיקים וואס האט געמאכט אזא נסיעה, איז געווען דער בעריהמטער גאון און צדיק ר' שלום פון קאמיענקע, א תלמיד מובהק פון דעם בעלזער רבי'ן ר' שלום און פונ'ם רימאנאווער רבי'ן ר' הירש.

דאס איז געווען אין רימאנאוו, ביים אלטען צדיק, דער רבי ר' הירש. דארט פלעגען זיך יעדעס יאהר, אים י"ט אייר, דיא יאהר־צייט פונ'ם רבי'ן ר' מענדעלע, דעם רבי'ן ר' הירש'ם רבי, צוזאמענקומען אלע גרויסע און בעריהמ־טע צדיקים פון גאליציען, טאקע צוליעב דעם בעל־היאהרצייט גופא, אבער ניט וועניגער אויך כדי זיך אבצולערנען ביים רימאנאווער דעם דרך פון חסידות און עבודות ה'.

א שמועס האט זיך דאמאלס ענטוויקעלט צווישען דעם דזיקאווער צדיק ר' אליעזר'ל, ר' חיים'ל דעם סאנזער און ר' שלום דעם קאמיענקער מכח דיא צדיקים פונ'ם דור.

"גבורות זעהט מען אין בעלז", האט ר' שלום קאמיענקער, וועלכער איז ערשט ניט לאנג געהאט צוריקגעקומען פון סאדאגורע, בעמערקט צו דער היי־ליגער חבריא. "עבודות ה' זעהט מען דא ביים רימאנאווער, נביאות זאגען הערט מען ביים פרעמישליאנער, אבער דער "מקור", דיא אמת'ע קוואל פון אלע מדרגות איז נאר ר' ישראלטשי ריזינער. ער איז דער צדיק, וועמען דער היי־ליגער "זוהר" פערגלייכט מיט דער בחינה פון "שבת", זאגענדיג "מהאי יומא מתברכין כל שיתא יומין עילאין", פון איהם געהט ארויס דיא הימלישע שפע,

זייענדיג דער מקור פון דער קדושה, פון וועלכע אלע איבעריגע צדיקים האבען א יניקה: זיי אלע ווערען אקעגען איהם אנגערופען די "בני הנביאים" (יונגע נביאים).
"מען זעהט דאך אבער ביי איהם לחלוטין גאר ניט אזא עבודות וויא ביים היגען רבי'ן, למשל, אדער א ממשלה איבער די כחות הטבע וויא אין בעלז?" האט צו איהם דער סאנזער געזאגט בדרך שאלה.
"גאר הויכע ענינים קען מען ניט זעהען. ניט הערען נור פיהלען — האט זיך דער דזיקאווער צדיק ר' אליעזר'ל אנגערופען. — עס פערשטעהט זיך אז דאצו מוז מען האבען א חוש ההרגשה" (א שטארק געפיהל).
"דער אמת'ער צדיק הדור — האט ר' שלום ווייטער געזאגט — איז דער כלל הכולל, דער הויפט כח פון אלע כחות, ביי איהם קען מען ניט זעהען קיין איינצעלהייטען, קיין ספעציאליזם, מחמת ער איז דער קוואל פון וואנעט אלע כחות קוועלען ארויס און ער שטעהט העכער איבער אלעם. ער איז דער צענטער וואו אלע ליכט־שטראהלען פערזאמלען זיך צו איין פונקט און פון וואנעט זיי שיינען וויעדער צוריק ארויס וויא אן אונענדליכעם ליכט. אויף איהם איז ניטא קיין תמיהות און קיין קשיות. זיין דרך, וויא משונה'דיג ער זאל ניט זיין, איז דער דרך המלך, דער קייזער־שטראס, פון וואנעט עס ציהען זיך ארויס פערשיעדענע זייטען־וועגען. פאר אזא מין צדיק בעטראכט איך ר' ישראל'טשי ריזינער."
באותו מעמד האט ־ער סאנזער צדיק בעשלאסען צו פאהרען קיין סאַדאגורע, און האט אויך שפעטער געהאלטען ווארט.
די געטרייע מקורבים פונ'ם סאנזער, האבען אנגעווענדעט אַלערליי מיטלען דעם רבי'ן אבצוהאלטען פון אזא ווייטע און געפעהרליכע רייזע. מחמת עס איז געווען אין מיטען ווינטער. די פרעסט זיינען געווען שרעקליך און דער סאנזער איז דאמאלס שוין ניט מעהר געווען קיין יונגערמאן. א חוץ דעם האט ער געהאט א קראנקען פוס וועלכער האט ניט געקענט פערטראגען קיין קעלט. עס האט אבער גאר ניט געהאלפען. דער סאנזער האט זיך איינמאל ענטשלאסען צו פאהרען, און דאס האט געמוזט געשעהען, זאל עס אויך זיין אפילו מיט סכנת נפשות.
געפאהרען איז דער סאנזער צדיק אין א בויד פון סאנז ביז סאדאגורע, א מהלך פון קרוב צו הונדערט מייל (הינגע פיער הונדערט). דער פראסט האט געברענט וויא פייער און די מקורבים זיינען שיער פערפרוירען געווארען. ער אליין אבער האט, פאר גרויס תשוקה צו זעהען דעם ריזינער, גאר ניט געפיהלט די קעלט.
גערוהט האבען זיי נאר אין דער צייט פונ'ם דאווענען ערב ובוקר און ביינאכט צום שלאפען פיער שעה. און דאס איז תמיד געווען נאר אין א דארף. אין קיין שטאדט האט ער ניט געהייסען זיך אבשטעלען, וויסענדיג אז טויזענ־דער חסידים וועלען איהם וועלען זעהען און זיך ביי איהם פראווען. ער האט צו זיינע מקורבים אזוי געזאגט: "איצט ביז איך א חסיד ניט קיין רבי!"
פון אלע אלטע חסידים האב איך ניט געקענט דערגעהען קיין טאלק וויא אזוי דער סאנזער איז אויפגענומען געווארען אין סאדאגורע און וואס ס'האט

איבערהויפט פאסירט יענעם שבת ביים טיש. מחמת נאכדעם וויא דער סאנזער איז, שפעטער מיט יאהרען, ארויס אין א מחלוקת מיט דיא סאדאגורער רביים, האבען דיא סאדאגורער חסידים ניט אמאל געוואלט דערמאנען אפילו דעם סאנזער'ס נאמען צום גוטען. אבער דעם איינדרוק וואס דער ריזינער צדיק האט דאמאלס געמאכט אויפ'ן סאנזער, קען מען זיך משער זיין פון אט דיעזע עפיזאדע:

צוריקפאהרענדיג פון סאדאגורע, האט זיך דער סאנזער רבי צוזאמענגע־טראפען מיט'ן קראקויער רב ר' שמעון סופר, דער זוהן פונ'ם פרעסבורגער גאון ר' משה סופר.

דער קראקויער רב, וועלכער איז ניט געווען קיין חסיד, האט געפרעגט דעם סאנזער רב, פאר וואס אזא גאון וויא ער איז, זאל זיך אזוי ערנידריגען און פאהרען צום ריזינער רבי'ן? וואס א שטייגער קען זיך אזא גאון אבלערנען ביים סאדאגורער רבי'ן?

האט איהם דאמאלס דער סאנזער רב אזוי געענטפערט:

אויף דער ערד זיינען פאראהנען צווייערליי הייליגע ערטער: איינער איז דער בארג "סיני" אויף וועלכען גאט האט געגעבען צו דיא אידען דיא תורה, און דער צווייטער ארט איז דער בארג "מוריה", אויף וועלכען יצחק אבינו האט אויסגעשטרעקט זיין האלז, צו לאזען זיך מקריב זיין פאר א קרבן צו השם יתברך, און אויף וועלכען שלמה המלך האט שפעטער געבויט דאס בית־המקדש. איז דאך דיא קשיא, פאר וואס האט מען טאקי באמת ניט בעסער געבויט דאס בית־המקדש אויף דעם בארג סיני וואו מען האט דיא אידען גע־געבען א תורה? מיט וואס איז עפעס דער הר מוריה חשוב'ער פון הר סיני?

דער תירוץ איז אבער גאר פשוט: דער ארט וואו א איד האט אויסגע־שטרעקט זיין האלז וועלענדיג זיך מוסר נפש זיין פון זיין ליעבען נאמען'ס וועגען, איז ביי השם יתברך פיעל מעהר חשוב פון דעם ארט אויף וועלכען ס'איז געגעבען געווארען דיא תורה.

"גלויבט מיר באמונה — האט דער סאנזער רב געענדיגט זיינע דבורים צו ר' שמעון סופר — אז דער ריזינער רבי ר' ישראלטשי האט מסירות נפש פאר השם יתברך יעדער מינוט אין יעדער רגע. אזא צדיק איז דאס אמת'ע בית־המקדש. אויף איהם האט דער פסוק געזאגט: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", אז דיא שכינה רוהט אין בית המקדש. איצט קענט איהר שוין פער־שטעהען אז מיין וויטע נסיעה האט זיך מיר אויסגעצאהלט".

דאס חידוש איז, וואס ניט נאר אנדערע צדיקים האבען אויף איהם געזאגט הויכע דבורים, נאר אויך ער, דער ריזינער אליין, פלעגט אויף זיך זאגען, אין דער נעגענווארט פון דיא גרעסטע צדיקים, געוואלטיגע עניינים.

דער ריזינער פלעגט ניט האבען א בעשטימטע צייט צום דאווענען וויא דיא אנדערע רביים. על פי רוב פלעגט ער זעהר שפעט דאווענען. האט איהם דער עלטעסטער רבי אין דור, דער אפטער צדיק, געפרעגט פאר וואס ער בעשטימט זיך ניט א זמן תפלה?

האט איהם דער ריזינער אזוי געענטפערט:

יעדער קעניג האט געוויסע אודיענץ־שטונדען אין טאג, ווען יעדער וואס האט עפעס א בקשה צום מלך קען דאמאלס פארטרעטען און פארלעגען פאר

איהם זיין פערלאנג. נאך דער אודיענץ־שטונדע, וועט קיינער מעהר ניט צו־געלאזט צום מלך.

אמאל איז געקומען א מאן נאך דיא אודיענץ־שטונדען און געבעטען רשות מען זאל איהם פארלאזען פאר׳ן קעניג, מחמת ער האט איהם מודיע צו זיין א זעהר וויכטיגען ענין לטובת המדינה.

״פאר וואס זיינט איהר ניט געקומען אין דיא אודיענץ־שטונדען צוזאמען מיט דיא איבעריגע?״ — האבען איהם דיא דיענער געפרעגט.

— ווייל יענע קומען מיט בקשות צום קעניג צוליעב זייער אייגענע טובה, קענען זיי אויפפאסען און אבווארטען דיא בעשטימטע שעה. איך אבער קום צום קעניג וועגען א נויטיגען ענין לטובת דער מדינה און לטובת דעם קעניג גופא, דעריבער איז פאר מיר אונמעגליך צו וויסען פריהער, ווען איך וועל האבען איהם מודיע צו זיין וויכטיגע ענינים, און אויפצופאסען, אז דאס זאל פונקט געשעהען אין דער אודיענץ־שטונדע?

״אונזער תפלה ביים דאווענען איז ניט צוליעב אונזער אייגענע צרכים (בעדירפניסע), נאר ״לתקן עולם במלכות שדי״, מתקן צו זיין דיא עולמות עליונים, כדי ס׳זאל דאדורך געגרויסט ווערען דער כבוד פון השם־יתברך. דעריבער קענען מיר ניט דאווענען אין א בעשטימטע שעה, נאר דאמאלס ווען מיר פיהלען זיך בכח עפעס אויפצוטהון מיט אונזער תפלה לקיום העולם״.

וויא דער אפטער האט דאס דערהערט, האט ער זיך אנגענומען מיט ביידע הענד ביי זיין גרייז־גרויע בארד אויסרופענדיג: ״איצט איז מקוים געווארען דער מאמר פון דער גמרא, אז בעקבתא דמשיחא, אין דיא צייטען ווען משיח וועט דארפען קומען, וועט זיין ״נערים פני זקנים ילבינו״, יונגעלייט וועלען פערשעהמען דאס פנים פון דיא אלטע לייט. איך, דער גרייז־גרויער, שעהם מיך באמת פאר אט דעם דאזיגען יונגענמאן, פאר זיין גרויס צדקות און מורא׳דיגע קדושה: א פחד שבפחדים!״

קאפיטעל 13.

די צדיקים׳ס פגישה.

דאס עניוות פון פארצייטיגע צדיקים—שיקט א מבין צום ריזינער—הויכע דבורים איבער׳ן ריזינער—א צדיק וואס מאכט נסיעות אום שבת און אום יום טוב—דער אלטער פאהרט צום יונגען—מען מוז וויסען דעם סוד פון א קוש—א מדרגה פון אברהם אבינו.

ווען שוין האט דיא רייזע פון דיא צוויי בעקאנטע צדיקים, דעם סאנזער און דעם קאמיענקער, קיין סאדאגורע צום רבי׳ן ר׳ ישראלטשי, שטארק עושה רושם געווען אין דער גאנצער חסידישער וועלט, האט דאגעגען דיא רייזע פונ׳ם רבי׳ן ר׳ הירש פון רימאנאוו קיין סאדאגורע, ממש איבערראשט דיא

גאנצע רבי׳שע וועלט, און יעדער פון דיא רביים וואס האבען דאס געהערט זיינען פשוט געבליבען פער׳חושמ׳ט.

וויא איך האב שוין פריהער בעמערקט, איז דער אלטער רבי ר׳ הירש געווען ניט נור דעם סאנזער׳ס און דעם קאמיענקער׳ס רבי, נור אויך דער רבי פון אלע גרויסע צדיקים אין גאליציען; אפילו דער רבי ר׳ אליעזר׳ל פון דזיקאוו, דער גרעסטער מיוחס׳דיגער רבי אין דור און דער רבי ר׳ שמעון פון יערעסלאוו, דער עלטסטער זקן פון אלע רביים, פלעגען פאהרען צום רבי׳ן ר׳ הירש אבצולערנען ביי איהם עבודת הבורא, און זיך ביי איהם געלאזט בענשען. ס׳האט דאריבער געהייסען אין דער גוט־אידישער סביבה, אז דער רבי ר׳ הירש פון רימאנאוו איז דער צדיק הדור, דער ראש פון אלע רביים. צום סוף איז זיך גאר אט דער דאזיגער גרויסער צדיק מיישב אויף זיינע עלטערע יאהרען — ער איז שוין דאמאלס געווען קרוב צו שבעים — צו פאהרען צו׳ן א רבי׳ן וואס איז פיעל אינגער פון איהם, און נאך דאצו אזא ווייטע, מסוכנ׳דיגע נסיעה. הדא דתימא, פון דאניט איז דאך בפירוש געדרונגען, אז דער אלטער צדיק איז דאמיט אליין מודה אז גאר דער ריזינער, ניט ער, איז דער אמת׳ער מנהיג פונ׳ם דור!

און אזוי ארומעט איז דיא דאזיגע זעלטענע נסיעה צושטאנד גע־קומען.

דער רבי ר׳ הירש האט געהאט פאר א מקורב אן אלטען חסיד, ר׳ הירש׳לע איטשי׳ס האט ער געהייסען. דער דאזיגער מקורב און משמש האט פלוצים בעקומען א ברענעדיגען חשק צו זעהען דיא שעהנע צורה פונ׳ם ריזינער רבי׳ן, וועלכער איז גראד צו יענער צייט אנגעקומען קיין סאדאגורע, אויף וועמען דער אפטער צדיק האט עדות געזאגט, אז ער האט א פנים וויא א מלאך אלקים.

גרינג איז פאר איהם געווען צו האבען חשק אבער נאך מעהר וויא שווער דעם רצון אויסצופיהרען, מחמת אוועקצופאהרען פון זיין רבי׳ן, וועמעס מקורב ער איז, צו׳אן אנדערען צדיק, הייסט א גרויסער פחיתות הכבוד פאר זיין רבי׳ן, ער האט דעריבער מורא געהאט פאר דעם רבינ׳ס הקפדה און געבליעבען א קנאפ יאהר ביים בלויזען חשק.

אן אמת׳ער חסיד, וויבאלד ער זעצט זיך אמאל א געדאנקען אין קאפ אריין צו פאהרען צו א געוויסען צדיק, מוז פריהער אדער שפעטער זיין רצון אויסגעפיהרט ווערען. וויסענדיג אז דער רבי ר׳ הירש איז בטבע א זעהר גוטיטשקער, האט ער אמאל ביי א געלעגענהייט, ווען דער רבי האט גראד גע־שמועסט פון ריזינער און אויך געווען צופעליג גוט אויפגעלעגט, אויסגעשפרא־כען פאר׳ן רבי׳ן זיין הייסען וואונש, צו זעהען דעם ריזינער צדיק, ניט חלילה אלס קבלת־מרות, איהם אנצוערקענען פאר זיין רבי׳ן, נור פשוט אנצוקוקען זיין ליכטיגע צורה, וועלכע איז בעריהמט אויף דער גאנצער וועלט מיט איהר געט־ליכער שעהנהייט.

וויא דערפרעהט איז דער אלטיטשקער געווארען דערהערענדיג פון זיין רבינ׳ס הייליגע מויל, אז ניט נאר ער, דער רבי, האט גאר ניט וואס איינצו־ווענדען געגען אזא נסיעה, נאר דוקא אדרבה, ער האט איהם נאך מעורר

געווען מיט ווארימע דבורים. ער זאל ניט אבלעגען דיא נסיעה אויף שפעטער נאר טאקע גיך און באלד זיך לאזען אין וועג אריין.

עס איז א גרויסע סברא, אז דער רבי ר' הירש האט דורך זיין מקורב געוואלט געוואהר ווערען מכח דעם ריזינער'ס דרכים און מנהגים וכדומה. ער האט גוט געוואוסט, אז אזא אלטער אויסגעזוייקטער חסיד וויא זיין ר' הירש'לע איטשיס, איז א בר־סמכא און אויך א מומחה אין ענינים פון חסידות, און פון איהם וועט ער זיך קענען דערוויסען פיעל וויכטיגע ענינים וועלכע ער האט געגארט צו וויסען פון א זיכערער קוועלע.

היינטיגע צייטען וואלט קיין שום רבי ניט ערלויבט זיינס א חסיד מובהק צו פאהרען צו אן אנדערען רבי'ן. מחמת אויך אויפ'ן חסידישען מארקעט געהט היינט אן א גרויסע קאנקורענץ; ער וואלט מורא געהאט, אז דיא חסידים קענען נאך דאס בעטראכטען אלס א הודאה. דאס יענער רבי איז גרעסער פון איהם. און דאס גלוסט זיך זעהר ניט צו צוגעבען, אפילו פאר א גוטען אידען.

דאמאלס אבער, איז אויך אין ענינים פון חסידות געווען אן אנדערע וועלט. א ליעבע צום אמת האט בעוועלטיגט דיא רביים אליין; יעדער פון זיי האט געזוכט און געגארט צו זעהען עפעס א נייעם דרך וויא אזוי צו דיענען השם־יתברך, ניט קימערענדיג זיך וואס זיינע חסידים וועלען דענקען אדער זאגען. דאס איז געווען דיא סיבה, וואס אזא גרויסער רבי וויא דער דזיקאווער. דעם אלטען ראפשיצער'ס א זוהן, א דורכגעפלאכטענער מיוחס פון דורי דורות, און אזא אלטער רבי וויא דער יעראסלאווער רבי ר' שמעון, וועלכער האט זוכה געווען צו קענען און צו האבען סמיכה פון דיא גאר אלטע צדיקים, דעם בעל־שם'ס תלמידים, וואס אזעלכע צוויי מאורי־הגולה, האבען ניט בעטראכט פאר א פחיתות הכבוד צו פאהרען צום רבי'ן ר' הירש, וועלכער איז לחלוטין גאר קיין מיוחס ניט געווען און וועלכער האט זיך ארויפגעארבייט פון א פראסטען שניידער־איינגעל צו דער מדרגה פון א גרויסען צדיק. און דאס איז אויך געווען דיא אורזאכע, וואס טאקע דיעזער גרויסער רבי ר' הירש האט מסכים געווען, אז זיין לייב־מקורב זאל פאהרען צום ריזינער אויסצובאהנען א וועג פאר זיין אייגענער נסיעה.

אין יאהר תר"ג, א יאהר נאכדעם וויא דער ריזינער האט זיך בעזעצט אין סאדאגורע, איז דעם רימאנאווער'ס מקורב ר' הירש'לע געפאהרען קיין סאדאגורע.

ביים קבלת־שלום האט איהם דער ריזינער געפרעגט, וויא זיין סדר פלעגט זיין:

"פון וואנעט זייט איהר?"

— איך בין פון א קליין שטעדטעל אין גאליציען, עס הייסט "רי־מאנאוו".

"וואס? — האט דער ריזינער אויסגערופען מיט א האלב־הויך קול און דאביי א ציטער געטהון — וואס זאגט איהר עפעס? א מקום :ואו דער גרויסער ר' הירש וואהנט, רופט איהר אז א קליין שטעדטעל! ווייסט איהר אז אייער רבי איז א פלאם פייער, טאקע אן אש להבה? רימאנאוו איז א גרויסע שטאדט, טאקע גאר א גרויסע! ביי אברהם אבינו שטעהט געשריעבען "ויעש אברהם משתה גדול", ווען מען האט אנטוויינט יצחק'ן. האט אברהם אבינו

געמאכט א גרויסע סעודה, איז רש״י מפורש, אז נור דארורך האט דיא הייליגע תורה אנגערופען דיא סעודה א ״גרויסע״, ווייל דיא ״גרעסטע״ לייט פונ׳ם דור האבען זיך ביי איהר בעטהייליגט. אן ארט וואס פערמאגט אזא גרויסען ״איד״ וויא ר׳ הירש איז, איז א זעהר גרויסער מקום. אוי, וואלט איך געוואלט אייער רבי׳ן זעהען און זיך איינקוקען אין זיין אמת׳ע אידישע צורה!״

״איך האב געהערט אז אייער רבי איז א כהן, טאקע אן אמת׳ער כהן— האט דער ריזינער פארטגעזעצט זיינע דבורים. — זאגט מיר, כ׳בעט אייך, דוכנ׳ט ער טאקע אזוי וו׳א אזא כהן צו שטעהט?״

— אודאי דוכנ׳ט ער יעדען יום־טוב — האט ר׳ הירש׳לע געענטפערט נימ פערשטעהענדיג דיא כונה פונ׳ם ריזינער׳ס דבורים.

״איך פרעג אייך ניט אויב ער דוכנ׳ט אים יום־טוב — האט זיך דער ריזינער אנגערופען וויא מיט א תרעומות טאן — אייער רבי איז א כהן גדול. פאר איהם וואלט זיך געפאסט צו דוכנ׳ען יעדען טאג״.

״אייער רבי זאל אויך מאכען א היבש ביסעל נסיעות״ — האט צו איהם דער ריזינער ווייטער געזאגט.

— דוקא זעהר זעלטען — האט ר׳ הירש׳לע געענטפערט — ס׳איז שוין א סך יאהרען וואס מיין רבי איז א יושב־בית. ער האט ניט ליעב צו מאכען נסיעות. ער פאהרט נאר אמאל אין ווארים־באד אריין צו זוכען א רפואה צו זיינע קראנקע פיס, מחמת ער לייד זעהר פון רהומאטים״.

״וואס ווייסט איהר?״ האט צו איהם דער ריזינער געזאגט מיט א שמייכעל, ״וויבאלד איך זאג אייך אז ער מאכט נסיעות, מעגט איהר מיר גלויבען. ער מאכט אפילו זיינע נסיעות אויף אין שבת און אין יום־טוב, און דוקא צו זעהר ווייטע מקומות, אזוי ווייט, וואו קיין שום מלאך און קיין שום שרף קען ניט אמאל אהין קומען״.

ר׳ הירש׳לע האט געשטוינט הערענדיג פונ׳ם הייליגען ריזינער׳ס מויל אזעלכע הויכע דבורים איבער זיין רבי׳ן. ער האט דאן געהאלטען שבת אין סאדאגורע און זעהר מקבל תענוג געווען.

קומענדיג אהיים קיין רימאנאוו, האט ער דערצעהלט דעם רבי׳ן ר׳ הירש אלע דבורים פונ׳ם ריזינער מלה במלה.

״אויך איך אליין האב שוין לאנג משתוקק געווען צו זעהען בחיים חיותי (כל זמן איך לעב) דיא הייליגע צורה פונ׳ם ריזינער — האט צו איהם דער רבי געזאגט. — איך האף אי״ה זיך בקרב מיט א׳הט צו זעהען״.

וכך הוה. אין דעמזעלבען יאהר איז דער רבי ר׳ הירש געפאהרען קיין סאדאגורע, מיטנעהמענדיג מיט זיך א גאנץ מנין. מחמת דיא נסיעה האט בעדארפט דויערען צעהן טעג און ער האט ניט געוואלט דאווענען אהן מנין. וואו ער איז דורכגעפאהרען האבען איהם אבגעווארט טויזענדער חסידים. ער האט זיך אבער מיט זיי ניט געוואלט אבגעבען, זיי פערשפרעכענדיג, אז ווען ער וועט צוריקפאהרען, וועט ער זיך צייט נעהמען אומעטום אבצושטעלען פאר א ווייל׳ע.

אין דעם סאדאגורער הויף איז א רעש און א געטומעל. הונדערטע חסידים שטעהען אין א געדיכטער ווארע (צוויי שורות מענשען וואס שטעהען פנים אל פנים), פונ׳ם הויפ׳ס טויער ביז צום רבינ׳ס טהיר. ווארטענדיג שעות׳ווייז

אויפ׳ן אנקומען פונ׳ם רימאנאווער צדיק. עס ווילט זיך יעדען זעהען די פגישה פון די צוויי מאורות גדולים. שייך, אז מען וועט ניט עפּים זעהען חידושים?

ווערענדיג מיעד פונ׳ם לאנגען ווארטען, זעהט מען אלע מאל און אנדערען ארויסנעהמען פון דער בוזים קעשענע א פלעשעלע מיט א קעלעשיקעל, זייענדיג מכבד די שכנים מיט א קאפּעלע משקה און ווינשענדיג איינער צום אנדערען א ווארימען "לחיים".

"יהי רצון אז מיט דעם צוזאמענקומען פון די דאזיגע צוויי מאורות גדולים, זאל שוין פול ווערען דער פגם פונ׳ם "מאור הקטן" (די לבנה) און זיין ליכט זאל ווידער לייכטען אזוי העל וויא דאס ליכט פון דער זון. אוי, א גאולה שלמה, רבונו של עולם, און טאקע דורך א ו נ ז ע ר משיח."

דאס ווארט "אונזער", מיינט טאקע דעם ריזינער, אז ער זאל זוכה זיין צו זיין דער "גואל צדק".

פלוצים ווערט א געשטופּעריי, יעדער איינער וויל זעהען. א גבאי פונ׳ם ריזינער׳ס הויף געהט פאראויס דורך דער ווארע, פאכענדיג מיט א פאטשיילע געגען די פנים׳ער פון דעם עולם. נאך איהם געהט פאמעלעך אן אלטער, קליינגשיקער מאן, אנגעטאהן אין הוילע ווייסע קליידער, פון דעם קאפ ביז צו די פיס, בעגלייט פון דעם ריזינער׳ס עלטערע קינדער, וועלכע זיינען דעם רימאנאווער צדיק אקעגען געפאהרען ביז דעם דארף זוטשקא.

דער רבי ר׳ ישראל׳טשי בעצמו איז ניט אקעגען געפאהרען. ער האט געהאט גרויס הכנה פאר דעם קבלת־שלום. צוויי שעות דורכאיינאנד, איז ער געווען אבגעשלאסען אין זיין חדר, רויכענדיג כסדר די לולקע־ציבעק מיט גרויס דבקות.

ער איז אקעגען געגאנגען דעם רימאנאווער ביז צו דער טהיר פון דער אלטער קלויז.

ביים קבלת־שלום, האט דער ריזינער א קוש געגעבען דעם רבי׳: ר׳ הירש אין שטערען אריין, דער רימאנאווער אבער האט איהם ניט צוריקגעקושט.

ביים צוריקגעהען פון רבינ׳ס הויף אויף זיין סטאנציע, האט ר׳ ליבוש, דער איידעם פון רבי׳ן ר׳ הירש געפרעגט דעם שוועהר, פאר וואס ער האט ניט געקושט דעם ריזינער בעת יענער האט איהם יא געקושט.

"מחמת ער ווייסט דעם סוד פון "נשיקה" — האט איהם דער רבי ר׳ הירש געענטפערט. — מיר האט מען פון הימעל ניט מגלה געווען דעם סוד און ביי מיינע רביים האב איך דאס אויך ניט געלערנט".

"וויא געפעלט אייך עפּעס זיין דרך?" — האט איהם דער איידעם ר׳ ליבוש ווייטער געפרעגט.

"ער האט זיך אויסגעוועהלט דעם דרך פון חנוך, דער איצטיגער מלאך מטטרון, מיר אבער, א דאנק זיין ליעבען נאמען, האבען זיך אויסגעקליבען דעם דרך פון אברהם אבינו".

"אזא צדיק האט מען ניט געזעהען זייט הונדערטער דורות — האט דאמאלס דער ריזינער געזאגט צו זיינע מקורבים אויפ׳ן רימאנאווער. — ער איז אין א בחינה פון אברהם אבינו. פון ווען דער מדרש דערצעהלט, אז נאכדעם וויא ער האט יאהרען לאנג נאכגעזוכט און נאכגעגישטערט אויסצוגעפינען דעם

אמת׳ען מנהיג פון דער וועלט, האט זיך השי״ת בכבודו ובעצמו צו איהם בעוויזען און געזאגט: ״אני הוא בעל הבירה!״ איך בין דער וועלטס בעל־הבית!״
גמיינט האט דער ריזינער מיט דיעזע דבורים מרמז צו זיין, אז דער רבי ר׳ הירש איז געקומען צו זיין הויכע מדרגה דורך זיין אייגענע ארבייט, מיט אייגענעם כח, אהן זכות אבות — נאר מיט דיא הילף פון גאט ברוך הוא.

קאפיטעל 14.

דער שדוך.

דער צדיק איז מקריב קרבנות—צווייערליי דאווענען—״ברוך שאמר״ א סימן פאר פאסטוכער—ער קען ניט דאווענען במנוחה—פערשיעדענע מינים פון יחוס—מחותן איז מחותן און נדן איז נדן—דער צדיק האט גאר קיין טעות ניט געהאט.

דיא נסיעה פון׳ם רבי׳ן ר׳ הירש צום ריזינער קיין סאדאגורע, האט איבערראשט דיא גאנצע חסידישע וועלט. עס איז לחלוטין גאר ניט מעגליך געווען זיך פארצושטעלען אין דער מחשבה אפילו, אז דער גרויסער רבי ר׳ הירש מיט זיין היים־ברענעדיגע עבודה, זאל קענען איבעראיינשטימען מיט דעם אין גאליציען נייעם מאדנעם דרך, וועלכער קאנצענטרירט זיך נאר אין פנימיות, הארץ־עבודה, וואס ערפאדערט נאר בלויז אמונה. מחמת פון דרויסען זעהט מען כמעט גאר ניט, נאר ״הוד שבתפארת״, אן אויסענווייניגסטען גלאנץ. און וואס עס טהוט זיך אינעווייניג מוז מען שוין גלויבען.

אבער טראצדעם אלעם, איז דער אלטער רימאנאווער צדיק אזוי צופריעדען געווען פון זיין נסיעה קיין סאדאגורע, אז אויף דער גאנצער היים־נסיעה האט ער ניט אויפגעהערט צו ריהמען דאס גרויסקייט פון׳ם ריזינער און פון זיין דרך.
״דער צדיק איז דער כהן־גדול פון׳ם דור — האט דער רבי ר׳ הירש געזאגט אויפ׳ן וועג צו זיין איידים ר׳ ליבוש — און זיין הארץ איז דער מזבח אויף וועלכען ער איז מקריב קרבנות, קוילענדיג דעם יצר־הרע, און אויך מקטיר קטורת דורך זיינע מעשים־טובים. דאס האב איך געזעהן ביי ר׳ ישראלטשי. ביי איהם איז מקוים געווארען דער פסוק: ״אש תמיד תוקד על המזבח״. א שטענדיגעס פייער פון א ליעבע צו גאט־ברוך־הוא, פון מסירת נפש צו זיין ליבען נאמען, און פון התדבקות (זיך באהעפטען) אין׳ם אין סוף ברוך הוא, ברענט כסדר אין זיין הארץ אהן אן אויפהער, כאטש עס זעהט זיך ניט ארויס און דיא עבודה זיינע זעהט אויס קאלט, שטיל און רוהיג״.

מעהר חדוש איז אבער געווען דער נשיאות־חן וואס דער רימאנאווער רבי האט געפונען אין דיא אויגען פון׳ם ריזינער. עס איז א באקאנטע זאך, אז דער ריזינער האט לגמרי ניט געהאלטען פון דעם דרך־העבודה וואס דער רבי ר׳ הירש האט זיך געפיהרט. אן עבודה, וועלכע איז בעשטאנען אין ארויסווייזען התפעלות

דורך געוואלטיגע קולות און אומגעהויערע תנועות און העויות (בעוועגונגען)ביים דאווענען, פונקט וויא דער גרויסער רבי ר׳ אורי פון סטרעליסק.

אז דער ריזינער האט ניט גערן אזא מין עבודה, האט מען זיך דערוואוסט פון דיזער עובדה:

ווען דער צדיק ר׳ אורי פון סטרעליסק איז נסתלק געווארען, האבען פיעלע פון זיינע געהויבענע חסידים זיך אויסגעקליבען דעם ריזינער פאר זייער רבי׳ן. סטרעליסק מיט ריזין זיינען אבער געווען, בנוגע עבודת־הבורא, כמעט וויא צוויי עקסטרעמען. דיא סטרעליסקער חסידים פלעגען דאווענען מיט אזא מין התלהבות מיט אזעלכע הילכעדיגע קולות וברקים, אז זיי זיינען אזש דורכגעווייקט געווארען פון שוויים; עס האט געגרייכט צו א מדרגה פון כלות הנפש.

צווישען חסידים דערצעהלט מען זיך, אז דיא פאסטוכער אין פעלד אונטער סטרעליסק, האבען געהאט א קלארען סימן ווען אהיים צו טרייבען דיא בהמות, מיטאג צייט, אז דיא קולות וואס דער רבי האט געמאכט ביי "ברוך שאמר". מיט דעם זעלבען רעש און וועלטען־איינרייסעניש האבען אויך געדאווענט אלע סטרעליסקער חסידים.

דאגעגען אבער ביי דיא ריזינער חסידים איז אלעס צוגעגאנגען געלאסען, שטיל, בהדרגה, בעל־בתיש אהן "הימעל עפען זיך"— א הארץ־עבודה.

דיא סטרעליסקער חסידים, וועלכע האבען נאך זייער רביז׳ס פטירה בעשלאסען מקבל מרות צו זיין (אנצונעהמען פאר א רבי׳ן) פון׳ם ריזינער, האבען זיך בשום אופן ניט געקענט אבגעוועהנען פון זייער רביז׳ס דרך. זיי פלעגען ביים דאווענען אין דער ריזינער קלויז, פאטשען מיט דיא הענט און טופען מיט דיא פיס, פשוט מרעיש עולמות זיין.

דער ריזינער רבי וועלכער האט אייגענטליך זעהר חשוב געהאלטען דיא סטרעליסקער חסידים, זאגענדיג, אז קיין שום רבי האט נאך ניט ארויסגעגעבען אזעלכע געלייטערטע נשמות וויא דער סטרעליסקער, האט אף על פי כן ניט געקענט פערטראגען דאס געוואלדיגע שרייען, דאס משונה׳דיגע ווארפען זיך וויא א שלאנג און טופען מיט דיא פיס מיט כל הכחות. ער האט זיי אלע געלאזט רופען צו זיך אין צימער און זיי געגעבען דיא ברירה: ענטווערער זיי זאלען אויפגעבען דאס שרייען, געוואלטעווען און העויות־מאכעריי, נאר דאווענען במתינות, מיט געלאסענקייט פונקט וויא זיינע איבריגע חסידים, אדער זיי זאלען איהם פערלאזען און זיך אויפזוכען אן אנדערן רבי׳ן.

און דיא דאזיגע הייסע, ברענעדיגע חסידים, האבען מיט מסירות הנפש זיך ענטשלאסען אויפצוגעבען זייער פריהערדיגען דרך און אנהויבען צו דאווענען רוהיג און שטיל. איך האב אונטערשטראכען דיא ווערטער "מסירות הנפש", מחמת עס איז פאר זיי פיעל שווערער אנגעקומען דאס איינהאלטען זיך ניט צו ארבייטען מיט אלע אברים ביים דאווענען לויט זייער געוואהנהייט, וויא דיא עבודה גופא פון וועלטען־איינרייסען. איינער פון יענע חסידים, ר׳ לייזער טאפאראווער, האט, דורך דער גרויסער גייסטיגער אנשטרענגונג זיך צו־ריקצוהאלטען מיט כל הכחות פון צו בעווייזען אייסערליכע התפעלות און התעוררות, בעקומען אין מיטען דאווענען א שרעקליכען בלוט־שטורץ, וועלכער האט באלד גורם געווען זיין טויט.

דיזע עובדה ווייזט קלאר, וויא ווייט דער ריזינער צדיק האט ניט געקענט פערטראגען דעם דרך פון דיא גאליציאנער גוטע אידען מיט זייער מין עבודה. ער האט זיך אויך אמאל בפרוש אויסגעשפראכען טאקע איבער דעם דאזיגען ענין לאמר, אזוי צו זאגען:

"אזוי לאנג וויא דער לובלינער האט געלעבט, האט דאס חסידות געפלא־קערט פלאמען פייער. קוים אבער איז ער נסתלק געווארען, האט עס תיכף אבגע־קיהלט, מיר אבער, איך און מיין פעטער ר׳ מאטילע פון טשערנאבעל, פערדעקען דיא ברענענדיגע קוילען פון׳ם חסידות פון אויבען מיט אש. עס דאכט זיך דעריבער אויס, אז ס׳איז דארט אינעווייניג, אין׳ם פנימיות, גאר ניטא מעהר קיין פייער. אין אמת׳ן אבער, ברענט עס דארט מיט א הימלישע היץ און דאס חסידישע חמימות (ווארימקייט) האט א קיום און ס׳ווערט גאר ניט אבגעקיהלט.

פון דעסטוועגען, אחרי כל אלה, האט דער רבי ר׳ הירש, טראץ זיין הייסע, התפעלות׳דיגע עבודה, אזוי אויסגענומען ביים ריזינער, דאס ניט נאר ער האט איהם ניט געקענט אויסלויבען פאר זיין "קדושה וטהרה", נאר ער האט זיך זא־גאר ענטשלאסען מיט׳ן רימאנאווער משדך צו זיין, אן ענין וואס קיין שום חסיד וואלט עס זיך קיינמאל ניט געווען פארגעשטעלט אפילו אין חלום. מי האמין, ווער וואלט דאס געגלויבט, אז דער ריזינער ווּעלכער האט זעהר געשטעלט אויף זיין גרויסען יחוס, וואס גרייכט ביז צו ר׳ יהודה הנשיא, זאל ווּעלען האבען פאר א מחותן דעם רבי׳ן ר׳ הירש, וואס איז לגמרי גאר ניט געווען קיין מיוחס. ער איז געווען א קינד פון פּראסטע עלטערען; געארבייט יונגערהייט אלס יתום ביי א שניידער 5 יאהר רצופים, און נאר דורך זיין אייגענער עבודה זיך שפּעטער ארויפגעארבייט צו דער מדרגה פון א גרויסען רבי.

דער ריזינער האט דעמאלט געהאט א פיער יעהריג אייניקעל, א קינד פון׳ם שפּעטערן בעריהמטען סאדאגורער ר׳ אברהם יעקב ז״ל, ווּעלכעס האט געהייסען אשר. איז עמיצען פון דיא מקורבים פּלוצים איינגעפאלען צו פרעגען דעם רבי׳ן אויב ער וואלט זיך געוואלט משדך זיין מיט׳ן רבי׳ן ר׳ הירש׳ס א דריי יעהריג מיידעלע, א וואונדער שעהנעס קינד, רחל לאה. דער רבי האט מסכים געווען צום שדוך און נאך א מאנאטליכע קארעספאנדענציע, איז בעשלאסען געווארען אז דער רבי ר׳ הירש זאל נאך אמאל קומען קיין סאדאגורע צו שליסען דעם שדוך.

אים זומער פון׳ם יאהר תר״ד, איז דער אלטער רימאנאווער רבי מיט זיין יונגע רביצין מלכה און בת־זקונים רחל לאה געפאהרען קיין סאדאגורע אויף די תנאים.

דער קבלת־פנים פון׳ם רימאנאווער איז געווען מיט גרוים בעגייסטערונג. דאן האט זיך דער ריזינער אנגערופען צום רבי׳ן ר׳ הירש כהאי לישנא:

"הכלל, רימאנאווער רבי, ווילט איהר אייך באמת משדך זיין מיט אונז, נעהמענדיג מיין אייניקעל שלמה׳לע... הא? כ׳האב מיך טועה געווען, כ׳האב געוואלט זאגען אשר׳ל — פאר א חתן צו אייער מיידעלע"

"אודאי און אודאי וויל איך — האט איהם דער רימאנאווער געענטפערט.— ס׳איז פאר מיר א גרויס כבוד זיך צו פעראייניגען אין אזא מיוחס׳דיגע משפחה וויא אייערע, און פאר דעם דאזיגען צוועק בין איך מיט מיין בני־בית אהער געקומען, כדי צו שרייבען תנאים".

—אויב איהר ווילט טאקע שרייבען תנאים — האט צו איהם דער ריזינער געזאגט — מוזט איהר דאך אודאי זיין פארבערייטעט מיט'ן נדן אויך. ווארום איך וועל ניט לאזען איינטונקען א פעדער אפילו, ביז איהר וועט ניט פריהער מסלק זיין דיא זעקס הונדערט רענדלעך נדן וואס איהר האט זיך מתחייב געווען. פערשטעהט איהר, רימאנאווער רבי? מחותנים זיינען מחותנים און געשעפט איז געשעפט!

דער אלטער רימאנאווער איז איבערראשט געווארען הערענדיג דיזע דבורים און זיך אנגערופען:

"הפנים, אז איהר האלט מיך גאר ניט פאר קיין בטוח, ריזינער רבי!"

—"איך וויים גאנץ גוט אז איהר, רימאנאווער רבי, זיינט אן אונגעהויערער בעל־בטחון. איך אבער, האב אין אזעלכע ענינים ניט קיין בטחון. איהר זיינט שוין ב"ה אן אלטער מאן, מאריך ימים זאלט איהר זיין, און דאס קינד איז נאך גאר יונג, איך קען דעריבער ניט שליעסען דעם שדוך ביז עס וועט ניט ליעגען אבגעצעהלט אויף מיין טיש כאטש דיא העלפט פון דעם נדן וואס איהר האט צוגעזאגט.

"אויף דעם האב איך מיך גאר ניט געריכט — האט צו איהם דער רימאנאווער געזאגט. — איך האב מיך דארום גאר ניט פארגעזעהען מיט געלד".

דער שמועס מכח דיא תנאים איז תיכף אבגעהאקט געווארען. דער רימאנאווער האט אומר ועושה, אויף ארט און שטעלע, זיך געזעגנט מיט'ן ריזינער, געגאנגען דאן מיט זיין חבריא אויף זיין סטאנציע און געהייסען תיכף איינשפאנען.

ער איז אוועקגעפאהרען מיט גרוים שברון־לב.

פאהרענדיג צוריק אהיים, האט דער רימאנאווער געהאט אין קאלאמעא א געוואלדיג־בכבוד'ע אויפנאהמע. דיא גאנצע שטאדט, מקטן ועד גדול, זיינען איהם אנטקעגען געפאהרען און איהם שטארק מפציר געווען, ער זאל דארט האלטען שבת. טויזענדער חסידים פון דער גאנצער סביבה זיינען געקומען לכבוד דעם רבי'ן צופאהרען אויף שבת און אין דער שטאדט איז געווען ששון ושמחה.

דער סכום וואס דער רימאנאווער האט דארט איינגענומען פון "פדיונות", האט איבערשטיגען פיעל דעם סכום וואס דער נדן האט בעטראפען.

דיא מקורבים האבען איהם דעריבער צוגערעדט, אז ער זאל תיכף צוריקפאהרען קיין סאדאגורע און מסלק זיין דעם נדן, ווארום השם־יתברך האט איהם מזמין געווען. אין דער תחלה האט ער ניט זעהר קיין חשק געהאט צו פאלגען זיי, זאגענדיג "כיון דאידחי־אידחי" (אז ס'פיהרט זיך ניט דארף מען ניט) אבער נאך פיעל הפצרות פון דער רביצין, האט ער זיך געלאזט צורעדען און איז צוריק געפאהרען.

אריינקומענדיג צום ריזינער אין חדר, האט דער רבי ר' הירש ארויסגענומען א זעקעלע מיט גאלדענע רענדלעך, עס אויסגעשיט אויפ'ן טיש, זאגענדיג: "דא האט איהר, ריזינער רבי, דעם גאנצען נדן. וויבאלד מען האט אמת׳דיגען בטחון, העלפט השם יתברך".

פאר דיא תנאים, האט דער ריזינער געזאגט צום רימאנאווער: "ווייסט איהר, רימאנאווער רבי, פון אונזער מנהג? ביי אונזער משפחה איז מען זיך נוהג,

אז פאר דיא תנאים, מוזען ביידע צדדים מחותנים אויסרעכנען זייער יחוס. איך וועל אלזא אנהויבען:

„דער גרינדער פון אונזער יחוס איז געווען דער זיידע ר׳ בער, נאך איהם, ר׳ אברהם דער מלאך און זיין זוהן מיין פאטער. מיין עלטער-פעטער איז געווען ר׳ נחום און זיין זוהן איז געווען ר׳ מאטיל (דער טשערנאבלער). איך בין יונגער-הייט געווארען א יתום, אלס זעקס-יעהריג אינגעל בין איך געפאהרען מיט מיין מוטער קיין בערדיטשעוו צו ווערען א חתן פון א גרויסען גביר דעם רמ״א׳ס אן איינעקעל. איצט, מחותן, דערצעהלט איהר אייער יחוס״.

„מיין פאטער האט געהייסען ר׳ ליבוש און מיין מוטער שפרינצע — האט דער רימאנאווער אנגעהויבען אויסרעכנען זיין יחוס — ווען איך בין אלט געווען צעהן יאהר זיינען זיי ביידע געשטארבען, איך האב זיי דאדורך אפילו ניט רעכט געקענט איך זאל אימשטאנד זיין צו דערצעהלען זייער שבח (לויב). דאס ווייס איך אבער, אז זיי ביידע זיינען געווען עהרליכע און פרומע מענשען. אלס צעהניעהריגער יתום, האט מיך מיין משפחה איבערגעגעבען צו א שניידער, ביי וועלכען כ׳האב פינף יאהר געלערענט דיא מלאכה פון שניידעריי. דיא גאנצע צייט האב איך ביי איהם עהרליך און טריי געארבייט. איך האב מיר מיה געגעבען אז קיין נייע זאך זאל איך ניט קאליע מאכען, און אלטע זאכען זאל איך גוט פעררריכטען און אויסבעסערן״.

הערענדיג דיא לעצטע דבורים און פערשטעהענדיג זייער טיעפע כונה, האט דער ריזינער אויסגערופען: „גענוג, מחותן! דער שדוך איז געשלאסען״.

באלד נאכדעם וויא דער רימאנאווער איז אהיים געקומען פון דיא תנאים, האט ער ערהאלטען דיא טרויריגע בשורה אז דער חתן איז פלוצלינג געשטארבען. דער רבי ר׳ הירש האט דאפון געהאט גרויס צער. מיט פיער וואכען שפעטער, האט ער ערהאלטען א בריעף מיט׳ן ריזינער׳ס כתב יד, אז ער איז מוכן ומזומן צו בענייען דעם שדוך מיט דעם צווייטען איינעקעל שלמה-ניו, דעם געשטארבענעם חתן׳ס א ברודער׳ל. דער רימאנאווער האט תיכף מסכים געווען און דער שדוך איז איצט געשלאסען געווארען שטילערהייט אהן קולות און רעש.

ערשט איצט האבען דיא חסידים פערשטאנען דיא בעדייטונג פון׳ם ריזינער׳ס טעות בשעת דיא ערשטע תנאים, צו דערמאנען דעם נאמען „שלמה״ אנשטאט „אשר״. עס איז שוין גאר קיין טעות ניט געווען.

קאפיטעל 15.

די לעצטע יאָהרען.

דיא הלבשה פון די סאדאגורער צדיקים. — די מורא פון מאנכע גוטע אידען. — דעם דזיקאווער׳ס מי שברך אין ראש-השנה תרי״א. — דער סוד פון שלש-סעודות. — די פירות אָדער דער בוים. — א למוד מכח יראת-שמים. — דער צדיק מוז קענען געהן אויף א שטריק.

עס זעהט אויס, אז דיא לעצטע פאר יאהר פון׳ם ריזינער, נאך דעם הסתלקות פון׳ם רבי׳ן ר׳ הירש, האט אנגעהויבען צו בלאזען אן אנדער ווינטעל אין דער סביבה פון מאנכע רביים בנוגע דעם סאדיגורער׳ס דרכים.

מאנכע פון דיעזע רביים פלעגען אזוי טענה׳ן: אזוי ווי די נשמה פונ׳ם ריזינער איז פון אזא הויכען היכל וואס ״לית מחשבא תפיסא ביה״ (קיין מענש קען דאס ניט בעגרייפען), אזוי זיינען אויך זיינע פיהרונגען און דרכים צו הויך, לחלוטין גאר ניט צונעפאסט צו דער השגה און בעגריף פון גאליציאנער אידען. דיעזער הויכער דרך קען נאך מיט דער צייט גאר שאדען טהון דעם גאליציאנער חסידות.

אין דער אמת׳ן געזאגט, זיינען טאקע דיא מנהגים פונ׳ם ריזינער בפרט און דיא רוסישע רביים בכלל, געווען צו פרעמד פאר דיא אויפפאסונג פון גאליציאנער רביים מיט גאליצישע חסידים. שוין דיא הלבשה אליין פון דיא סאדאגורער קינדער און זייערע פרויען, האט געקענט ברענגען מאנכע רביים וויא אויך גרויסע חסידים צו א הרהור נאך דעם הייליגען צדיק.

ווען האט דאס פריהער א גאליציאנער חסיד געזעהען א רבי פון טויזענדער חסידים זאל טראגען אידיש-מאדערנע מלבושים, א ווייסען געפרעסטען קראגען (קאלער) ארומגערינגעלט מיט א שעהן שמאל זיידען טיכעלע, א ראַ־שענדיג־פארבענדיגע זיידענע וועסט פערציערט מיט א לאנגע גאלדענע קייט, וועלכע הנ׳ט אן איהר ענד געטראגען א פרעכטיגען גאלדענעם זייגער און אין דער מיטען, פונקט א קעגען דיא ברוסט, א גאלדענעם ״רוקער״ בעזעצט מיט דיאמאנ־טען? און היינט זשע די געפוצטע שטיוועלעך אָן וועלכע מען האט זיך ממש עקענט אָנשפיגלען. דאצו פלעגט מען טאקע אויך דערצעהלען, אז ניט נאר דיא קינדער, נאר טאקע דער רבי אליין וואשט זיך יעדען טאג דיא הענט מיט׳ן פנים מיט שמעקעדיגען זייף. וויא איז דאס געהערט געווארען אז א רבי פון חסידים זאל זיך וואשען מיט זייף, פערקעמען שעהן דיא האאר און נאך דאצו האבען קורצע פאות, וועלכע גרייכען קוים ביז אין דער מיטען פון דיא אויערן?

מילא דער רבי יאך דער רבי. דאס וואלט שוין אפשר געווען צו דערליידען. דיא מאדערנע קליידונג פון דער רביצין און איהרע טעכטער און שנירען און דיא

זיידענע און סאמעטענע מלבושים פון דיא יונגע קינדערלעך, ממש ווי פרינצלעך. דאס האט שטארק אינערליך דערקוטשעט דיא פרומע נשמה פון דיא פער'דבק'טע חסידים. אבער וויא ס'איז שוין פריהער געזאגט, האט מען אויפ'ן רבי'ן מיט דיא קינדער ניט געקענט מתרעם זיין, מחמת ס'האט א יעדער געוואוסט אז דיא ריזי־נער גזע האט א שיכות־משפחה מיט דיא מלכים פון בית־דוד, ובכן האבען זיי אויך דאס רעכט זיך צו פיהרען וויא "בני מלכים".

דיא מורא זייערע איז אבער געווען פאר גאר עפיס אנדערש. דער חסידישער עולם זאל זיך ניט חלילה אבלערנען פון דיא רבי'שע קינדער און זיך אנהויבען צו קליידען נאך דער מאדע. דיא יונגע לייטלעך זאלען ניט אנהויבען אונטער־שניידען צו ביסלעך דיא לאנגע פאות, אויסטהון שיך־און־זאקען און אנטהון געפיצטע שטיוועלעך, געפרעסטע העמדער, וועסטלעך און אפשר נאך לאנגע הויזען אויך.

בעזאנדערס איז זיך געווען צו שרעקען פאר דיא פרויען, מחמת "נשים דעתן קלות" און זיי וועלען זיך בשום אופן ניט לאזען פערדרעהען א ספאדיק אז דאס איז אזא מין הויכער דרך נאר פאר רבישע קינדער. "אז דיא רביצין מיט דיא קינדער מעגען זיך אזוי קליידען, מעגען מיר אודאי און אודאי".

אט אזעלכע מינים מחשבות האבען געבאהרט ווי אן עגבער די מוחות פון מאנכע גאליצישע צדיקים און זיי האבען דעריבער ניט געהאט קיין מנוחת־הנפש. פאר גאליציען איז אזא דרך געווען צו הויך.

דער רבי ר' אליעזר פון דזיקאוו, דעם אלטען ראפשיצער צדיק'ס א זוהן, האט זיך נוהג געווען יעדען ראש־השנה צו מאכען א "מי שברך" פאר אלע צדיקים אין דור. לויט וויא ער אליין האט מסדר געווען דיא ארדנונג פון דיא נעמען, האט ר' הירש סופר אויפגעשריבען אלע פאר ראש־השנה אויף פארמעט דיא נעמען פון אלע צדיקים מיט דיא נעמען פון זייערע מוטערס. דאן ווען דער רבי ר' אליעזר האט עולה לתורה געווען, האט ער לעזענדיג אראב פון דיעזע ליסטע פאר יעדען פון זיי געמאכט א "מי שברך".

פיעל יאהרען איז דער נאמען ישראל בן חוה (דאס איז דער נאמען פונ'ם ריזינער און זיין מוטער) געווען דער ערשטער אויף דער ליסטע, און נאך איהם זיינען ערשט געקומען דיא איבעריגע צדיקי הדור.

אין'ם יאהר תר"י האט פלוצים ר' אליעזר משנה געווען דעם סדר. ערב ראש־השנה, האט דער דזיקאווער געשיקט רופען דעם סופר ר' הירש און איהם געפרעגט אויב ער האט שוין פארטיג געמאכט דיא רשימה פון דיא צדיקים.

"זיא איז שוין פערטיג" — האט ר' הירש סופר געענטפערט.

— וועמענ'ס נאמען האסטו צום ערשטען געשטעלט? — האט איהם דער רבי געפרעגט.

"אזוי ווי תמיד — האט ר' הירש געענטפערט. — דעם נאמען פון ר' ישראלטשי ריזינער. דער רבי האט דאך מיר תמיד אזוי געהייסען!"

— וואס? דו ווילסט מיר שוין דעות זאגען — האט זיך אויף איהם דער רבי ר' אליעזר א בייזער געטהאן. — שרייב צום ערשטען דעם נאמען "חיים בן מרים" (דער נאמען פון סאנזער רב), דיא אנהויב אותיות פון דעם דאזיגען נא־

מען זיינען דיזעלבע אנהויב פון דיא דריי ווערטער "מכלכל חיים בחסד" (נאָכ שפּייזט דיא לעבעדיגע מיט זיין גנאָד).

איבער דער סבה פון דיזער ענדערונג איז פאַרהאַנען חלוקי דעות. מאַנכע חסידים בעהויפּטען, אז דאס איז געווען ווייל ס'האט זיך שוין אנגעהויבען צו ציינען אין גאַליציען די פאָלגען פון דער סאדאגורער מאָדערנער הלבשה. דאַ־נעגען בעהויפּטען אבער דיא גרעסערע און מעהר ערפאַהרענע חסידים, אז דאס איז נאָר געווען פּשוט ווייל ר' אליעזר'ל האט געזעהען ברוח הקודש אז באלד נאָך ימים טובים וועט דער ריזינער נסתלק ווערען.

צוויי חדשים פאַר'ן הסתלקות, האט ער געזאגט צו זיינע קינדער אז ער וויל פאַהרען אויף שבת אין זיין גוט אריין קיין פאַטאַק זלאַטע, וואו ער האט געהאט א פרעכטיגען הויף. פון זיינע קינדער האט ער נאָר מיטגענומען זיין דריטען זוהן ר' בער'ניו. דיא איבעריגע קינדער האט ער געהייסען פערבלייבען אין סאַ־דאַגורע. דער בכור ר' שלום יוסף זאָל פיהרען דעם פרייטאג־צונאַכטס'דיגען טיש און ר' אברהם יעקב, דער צווייטער פון'ם בכור, זאָל פיהרען דעם שבת־פריה'דיגען טיש. אלע חסידים וואס זיינען געקומען צו פאַהרען אויף יענעם שבת, האט ער געהייסען פערבלייבען אין סאַדאַגורע. נור א פּאָר געצעהלטע מקורבים, צווישען וועלכע ס'איז געווען דער צדיק ר' משה פון קאָבריןֿ, וועלכער איז גראד געקומען צו פאַהרען אויף יענעם שבת, האט ער ערלויבט זיי זאָלען מיטפאַהרען קיין פּאַטאַק.

דיא נאָהענטע מקורבים, וועלכע האבען דאס גאנצע יאָהר כסדר געהערט פון'ם ריזינער דבורים וואס האבען געהאט א רמז פון זיין באַלדיגעם הסתלקות, האבען שוין פערשטאַנען דעם סוד פון דער דאָזיגער נסיעה: דאס איז געווען א מין הכנה לדרך, א פּאָרבערייטונג צו דער באַלדיגער פּטירה.

דיא ערשטע צוויי סעודות פון שבת, האט דעמאָלט דער ריזינער געגעסען ביחידות, גאנץ אליין. ערשט שבת פאַר'ן נאַכט, איז דער ריזינער אריינגעגאַנגען אין דעם שעהנעם פּרוכט־גאָרטען, זיך דאָרטען אנידערגעזעצט אין א ביידעל גע־מאַכט פון צווייגען און פערציערט מיט כל'ערליי בלומען, און געהייסען צו זיך אריינרופען דעם קאָברינער רבי'ן ר' משה און זיין זוהן ר' בער'ניו. ער האט דאָן מיט זיי געשמועסט הויכע ענינים און געזאָגט טיעפע תורות:

"דער סוד פון דער דריטער סעודה — האט ער דעמאָלט געזאָגט — מיינט דעם צדיק הדור. ווייל פון דיזער סעודה, וועלכע הייסט "רעוא דרעוין", געהט ארויס די השפּעה פאַר'ן כלל ישראל אויף דער גאנצער וואָך. דאָס זעלבע איז אויך מיט'ן צדיק הדור. דאָס איז דער סוד פון "ויוסף הוא המשביר בר", דער צדיק הדור ווערט אנגערופען יוסף, איז דער וועלט'ס פּרנסה־געבער.

"איך מיין", האט ער זיך דאָן געווענדעט צום קאָברינער — "איך מיין, אז מען מעג יוצא זיין שלש־סעודות מיט פּירות. לאָמיר טאַקע אָט דאָ אין גאָרטען עסען עטליכע פּירות, טאַקע "מפּרי הגן הזה", אָט פון דעם דאָזיגען, יאָרטען און יוצא זיין שלש־סעודות, איאָ, קאָברינער רבי, ס'זיינען שעהנע פּירות?"

דער קאָברינער צדיק וועלכער האט פאַרשטאַנען צו וואָס דער ריזינער ציעלט מיט דיזע דבורים איז שטאַרק פערציטערט געוואָרען און אין א מורא'דיגער פערצווייפלונג אויסגערופען:

"ניין, ניין, הייליגער צדיק! מיר ווילען נאך ניט נהנה זיין פון די פרות. זיי זיינען טאקע זעהר גוט און זעהר שעהן, אבער דיא וועלט דארף נאך האבען דעם בוים גופא. דער כלל ישראל מוז אייך האבען!"

"וויבאלד דער דור זאל מיך דארפען וועט ער מיך האבען" — איז געווען דעם ריזינער'ס קורצע תשובה.

"זאגט מיר, רבי, וועלכעס איז דער בעסטער וועג משיג צו זיין עבודת ה', ווי אזוי צו דיענען דעם באשעפער?" — האט דער קאברינער דעמאלט געפרעגט דעם ריזינער, האפענדיג צו דערלאנגען פון איהם עפים א רוחניות'דיגע נאדיעזשנע.

"ווייס איך?" — האט צו איהם דער ריזינער געזאגט, זיך פאר א ווייל פערטראכט און דאן אנגעהויבען צו דערצעהלען דאס דאזיגע מעשה'לע:

"א קעניג האט אמאל געהאט צוויי פריינד וועלכע ער האט שטארק ליעב געהאט. אמאל האבען זיי ביידע בעגאנגען א זינד פאר וועלכע ס'איז זיי געקומען א טויט־שטראף. צוליעב דעם קעניג'ס רעכטס־ליעבע, האט ער דיא פריינד ניט געוואלט גאנץ בעגנאדיגען, נאר געהייסען אויף זיי ארויפלעגען אזא מין עונש: מען זאל ציהען א שטריק איבער א טיעפען שטראם און ביידע פריינד זאלען איינער נאך דעם אנדערן איבערגעהען דיא ברייט פון'ם שטראם אויף דעם שטריק. ווער ס'וועט דאס קענען טהון זאל דאן בלייבען לעבען, מחמת ס'איז א סימן פון הימעל אז ער האט ניט פערדיענט דעם טויט.

"איינער פון די ביידע פריינד איז אריבערגעגאנגען בשלום און איז נצול געווארען.

"האט איהם דאן דער צווייטער געפרעגט: זאג מיר, כ'בעט דיך, און לערן מיך, וויא אזוי מען קען געהען אויף א שטריק און ניט ניזק ווערען?

"דאס קען מען ניט לערנען, מען מוז דאס אליין בשעת מעשה תופס זיין — האט איהם דער פריינד געענטפערט — איין זאך אבער וועל איך דיר יא זאגען: מען מוז טראכטען כסדר אהן און אויפהער צו דערהאלטען דאס גלייך־געוויכט; טאמער גיט עס א ציה פון איין זייט, זאל מען באותו רגע זיך א בויג געבען אויף דער צווייטער זייט. דאס האב איך געטהון און בין דעריבער דורכ־געגאנגען בשלום".

קאפיטעל 16.

די פטירה.

א מעשה מיט א חבד'ניק. — מען טאר ניט פאסטען אז מען קען ניט. — זוכט אן עצה פאר א "זכרון" אויף יענעם עולם. — מען דארף האבען סגופים בשעת דער הנאה. — שטארבט פאר דארשט. — לעצטער דבור. — א רב דארף אויך קלוג זיין.

דאס יאהר תר"י איז געווען פאר אלע סאדאגורער מקורבים א יאהר פון גרויס קרענקונג און נשמה־צער, מחמת זיי האבען אלע זיך געמערקט אין דעם

ריזינער'ס דבורים, אז עפּיס נייעס, שרעקליכעס וועט באלד געשעהען. אנגע־הויבען האט עס זיך דורך דיזער סבה:

צום ריזינער פלעגט יעדעס יאהר קומען צופאהרען אויף גאנץ ימים־נוראים א רוסישער חסיד, א חבד'ניק, ר' אשר האט ער געהייסען. דער דאזיגער חסיד האט געהאט, לא עלינו, א הארץ־קראנקהייט. דער ריזינער ז"ל האט געוואוסט, אז דאס פאסטען אום יום כפור איז פאר ר' אשר'ן א גרויסע סכנה. אזוי וויא ער האט אבער אויך געוואוסט, אז ר' אשר וועט ניט עסען אום יום כפור אפילו ווען דיא גרעטע דאקטוירים זאלען איהם דאס הייסען טהאן, פלעגט דער ריזי־נער ז"ל נעהמען אויף זיך דיא דאזיגע מצוה. יעדען יום כפור פאר מוסף, בעת דער צדיק איז אריין געגאנגען אין זיין חדר־מיוחד (פּריוואט צימער) זיך אבי־סעל אבצורוהען און טאקע האבען הכנה צו דער "עבודה", האט ער קודם כל געהייסען אריינרופען ר' אשר חבד'ניק אין זיין חדר אריין, אויף איהם גוזר גע־ווען ער זאל עפּיס טועם זיין פון דיא מאכלים וואס דער גבאי האט אריינגע־בראכט, און ר' אשר האט געמוזט טועם זיין, כדי זיך צו דער־באפען דאס קראנקע הארץ אין דער געגענווארט פון'ם רבי'ן. אזוי האט זיך דיא זאך געפיהרט כמה שנים.

אום יום כפור תר"י, האט זיך געמאכט א סבה דאס דער ריזינער האט פער־געסען צו הייסען אריינרופען דעם חבד'ניק ער זאל עפּיס טועם זיין. חסידים דערצעהלען, אז אין יענעם יאהר איז דער צדיק לחלוטין זיך גאר ניט געגאנגען אברוהען פאר דער עבודה. ער איז פערבליבען כסדר אין קלויז און ר' אשר האט געפאסט.

אין מיטען פון דער עבודה, איז פּלוצים געווארען צווישען עולם א שרעק־ליך געוואלד. ר' אשר חבד'ניק איז צוזאמענגעפאלען פאר חלשות־הלב און גע־בליבען טויט אויפ'ן ארט. דערהערענדיג פון דעם דאזיגען אונגליק, האט דער ריזינער א שטארקען קלאפּ געטהאן מיט דער האנד אויף זיין שטענדער, פער־ווארפען דעם קאפּ ארונטער און פערבליבען אין אזא מצב א לאנגע צייט. זיין שמערץ איז געווען אונגעהייער גרויס, ניט נאר צוליעב דעם וואס ער האט ר' אשר'ן זעהר ליעב געהאט, נאר אויך מחמת ער האט זיך בעשולדיגט דאס ער איז געווען אין א געוויסער מאס א שטיקעל גורם צו ר' אשר'ס שטארבען. פון יענעם יום כפור אן, האט מען געקענט בעמערקען פערענדערונגען אינ'ם גאנ־צען אויפפיהרען פונ'ם ריזינער. דיא היימישע האבען כמעט געזעהן בחוש, אז דער צדיק בערייטעט זיך שוין פאר צום הסתלקות, וועלכעס איז טאקע געווען נעקסטעס יאהר.

תיכף אים סכות תר"י, נאך דער פאסירונג מיט ר' אשר'ן האט מען שוין אנגעהויבען צו הערען פונ'ם ריזינער דבורים וואס האבען געהאט א רמז אויף זיין באלדיגער פּטירה. דיא צווייטע נאכט סכות, נאכ'ן בענשען, האט דער צדיק געמאכט א שמועס מכח דער ברכה "הרחמן הוא יזכנו לישב בסכה של לויתן" (דער בארמהערציגער גאט זאל אונז מאכען זוכה זיין צו זיצען אין דער סוכה פונ'ם לויתן) זאגענדיג דאביי כהאי לישנא:

"מיר זאגען "יזכנו", א לשון רבים, מיר זאלען האבען דיא זכיה, מחמת ביים צדיק האט דער גאנצער עולם הבא זיינער גאר קיין ווערטה ניט, וויבאלד

ער פיהלט דארף צרות ישראל, ניט דוקא צרות הכלל, נאר אפילו צרות הפרט. יעדער חסיד פונ'ם צדיק איז א טהייל פון אז אבר אינ'ם צדיק'ס "קומה שלמה" (קערפערשאפט). טאמער איז א חסיד זיינער שרוי בצער (אין טראבעל) אויף דער וועלט אדער אויף יענער וועלט, האט דארט דער צדיק ניט קיין מנוחה און דיא אלע עולם־הבא'דיגע תענוגים בעקומען איהם לחלוטין גאר ניט.

"וואס טהוט מען זיך עפים אן עצה? האט דער ריזינער דעמאלט אויסגערופען אין א מצב פון גרויס התעוררות (אויפרעגונג). געוואלד, וואו נעהמט מען ערגיץ א מיטעל ניט צו פערגעסען אויף יענער וועלט דעם צער פון דיא כנסת ישראל אויף דער וועלט? אט האט דער בערדיטשעווער צדיק צוגעזאגט בפרוש פאר זיין הסתלקות, אז ער וועט ניט רוהען במנוחה אין קבר ביז ער וועט נים אויס'פועל'ן ביי השם יתברך א ישועה, אדער גאר דיא גאולה פאר אידען. נו, האט ער אפשר מקיים דבור געווען? ווייסט איהר פארוואס? מען האט איהם דארט פערפיהרט ביז צו אזעלכע הויכע ערטער און צו אזעלכע וואונדערבארע אין־סוף'דיגע היכלות, אז ער האט זיך גאנץ פערגעסען פונ'ם גאנצען עולם השפל, פונ'ם גסיסה צער פון דער כנסת ישראל און דעם ביטערען טעם פון גלות השכינה. אוי, ווי געפינט מען ערגיץ א מיטעל פאר דעם דאזיגען כח־השכחה און זיך ניט לאזען פערבלענדען פון דיא הימלישע תענוגים!"

ער איז דאן אריינגעפאלען אין א מורא'דיג דבקות, זינגענדיג דאס בעקאנטע ירושה־ניגון'דעל צעהנדליגע מאל: עס איז געווען א שרעקליכער פחד און אימה אין דער גאנצער סביבה. ביים ראזדראכען זיך, האט מען איהם געהערט מורמלען דיא ווערטער: "הרחמן הוא יזכנו לישב בסכה של לויתן".

"העלפט אייך ארוים דא וויא איהר וועט קענען און פערלאזט אייך ניט אויף מיר — האט ער נאכ'ן "טיש" געזאגט צו זיינע קינדער. — ווער ווייסט? אפשר וועט מען אויך מיך דארטען פערנארען און פערבלענדען דיא אויגען? דאס גרעסטע וואונדער וואס דיא הייליגע תורה דערצעהלט פון משה בשעת פטירה, און דער גרעסטער שבח וואס זיא זאגט איהם נאך, איז ניט געווען דיא הימלישע מופתים וואס ער האט בעוויזען, נאר וואס "לא כהתה עינו", זיין אויג איז ניט פערבלענדעט געווארען בשעת פטירה פון דיא גרויסע "אורות" פון דיא עולמות עליונים. ער האט זיך ניט געלאזט פערנארען, פערפיהרען און פערבלענדען כדי צו פערגעסען דארט אז דיא אידישע צרות. ער ווייסט אלצדינג און ליידעט מיט אונז מיט. אט דאס הייסט אז אמת'ער "רועה ישראל" (אידישער פיהרער). וועל איך דארטען אויך קענען זיין ביי אזא מדרגה?!"

דאס שווערסטע און גרעסטע עבודות ה', ליעגט ניט אין סגופים און אין פרישות, נאר דוקא אין תענוגים — האט דער ריזינער דעמאלט געזאגט צו זיינע קינדער. — דער טייטש פונ'ם ווארט "התבודדות" (איינזאמקייט) מיינט ניט אז מען זאל זיך אויסשליסען און אבזונדערען פון דער וועלט און פון דיא מענשען. מען דארף קענען האבען "התבודדות" דוקא צווישען טויזענדער מענשען און "פרישות" דוקא אין מיטען דער הנאה. סגופים האבען, מיינט ניט דוקא אין דרויסען אין א קאלטער ווינטער־נאכט קוליענדיג זיך נאקעט אין שנעע, נאר דוקא אונטער'ן ווארימען איבערבעט, דעמאלט דארף מען פיהלען דעם טעם פון חיבוט־הקבר דערמאנענדיג זיך אז זיין "אפס", נישטיגקייט געגען דעם אין־סוף: דעמאלט דארף מען דורכוויקען דיא קישענס מיט טרערען, וויא דוד המלך

האט געזאגט אין תהלים: ״ברמעתי ערשי אמסה״ (כ׳צואוויי מיין בעט מיט טרערען).

כהנה וכהנה זיינען געווען דיא דבורים פון׳ם ריזינער אין זיין לעצטען לעבענסיאהר, פון וועלכען מען האט געקענט זעהען בעשיינפערלעך, אז דאס איז א מין הכנה לדרך (א פארבערייטונג אין׳ם וויטען וועג אריין).

דאס גאנצע יאהר האט מען יעדען פריהמארגען געטראפען די קישענס דורכגעווייקט פון טרערען.

און דאס איז געווען גאר אויף צרות ישראל.

אום יום כפור פון יאהר תרי״א, נאך דער גרויסער עבודה וואס דער ריזינער האט פארבראכט ביי די תפלות פון ״כל נדרי״, איז ער פלוצלינג זעהר דורשטיג געווארען. ער איז באלד נאך ״שיר־היחוד״ אריינגעגאנגען אין זיין חדר מיוחד זיך א ביסעל צוגעלעגט אויף דער קנאפע, האפענדיג, אז ער וועט א ביסעל איינ־דרעמלען און דער גרויסער דורשט וועט דאדורך געלאשען ווערען. ס׳איז אבער אונמעגליך געווען איינצושלאפען, מחמת דער דורשט האט איהם געברענט ווי פייער. ער האט געפיהלט, אז ס׳האלט ממש ביי סכנות נפשות.

דער ריזינער האט גאנץ גוט געוואוסט דעם דין, אז וואו ס׳האנדעלט זיך אין א לעבענס־געפאהר, מעג מען, לכל הדעות טרינקען אום יום כפור. פונדעסט־וועגען האט ער ניט געוואלט פסק׳ענען פאר זיך אליין דעם דין, ביז ער וועט ניט האבען א בפרוש׳ען היתר פון׳ם שטעדטישען רב, ר׳ יהודה׳לע לאנדוי.

ארום צוועלף אזייגער ביינאכט איז דעם ריזינער׳ס גבאי געקומען צום סאדאגורער רב פרעגען א שאלה מכח דעם ריזינער׳ס דורשט.

אבער וויא זאגט עפעס איוב? ״משיב חכמים אחור ודעתם יסכל״, ווי־באלד ס׳איז באשערט אן אומגליק, מאכט השם־יתברך דעם גרעסטען חכם פאר א נאר. אנשטאט וואס דער רב האט באדארפט פארשטעהען, אז מן הסתם ווען דער רבי ר׳ ישראל׳טשי שיקט איהם פרעגען א שאלה איז אודאי שוין ״באו מים עד נפש״ (ס׳געהט איהם שוין אויס דאס חיות), האט ער זיך דעם ענין גאנץ גרינג געהאלטען, זאגענדיג צום גבאי, אז צו טרינקען וואסער קען ער דעם רבין ניט מתיר זיין, נאר ער קען איהם אן עצה געבען, ער זאל נעהמען א פולען קרוג מיט וואסער, צולעגען דאס מויל צום מויל פון קרוג, און אריינאטהעמען דעם הבל (פייכטקייט) פון׳ם וואסער.

״ער איז א שוטה!״ — האט דער ריזינער געזאגט בעת ער האט געהערט פון׳ם גבאי דעם רב׳ס עצה. געטרונקען האט ער אבער פארט ניט. ער איז דאן באלד קראנק געווארען, און ג׳ חשוון נסתלק געווארען.

״עס איז א מורא׳דיגער צער — האט דער ריזינער געזאגט צו מארגענס, א טאג נאך יום־כפור — זיך צו דערוויסען, אז בעת איך האב אויף מיינע פלייצעס געקענט טראגען דעם אחריות פון טויזענדער אידען אזוי פיעל יאהרען, האט זיך צווישען מיינע טויזענדער חסידים ניט געפונען איין איינציגער וואס זאל געווען זאגען: ״רבי, טרינקט אויף מיין אחריות, איך נעהם די עברה אויף מיינע פלייצעס מיט קנין און מיט מנין, כאטש כ׳וואלט סיי־ווי ניט געווען געטרונקען אהן דעם רב׳ס הסכמה.״

אלטע חסידים דערצעהלען, אז יענעם ערב יום כפור, בעת דער ריזינער איז

ארייננעגאנגען פאר כל נדרי אין קלויז אריין דאווענען, האט ער ארויפגעלעגט די האנד אויף דער מזוזה און געזאגט שטילערהייד די דאזיגע ווערטער: ״הריני כפרת כל ישראל״ (איך ווינש מיר צו זיין א כפרה פאר כל ישראל).

בשעת יציאת נשמה, האט ער אויפגעהויבן זיינע הענד אנטקעגען דעם הימעל, זאגענדיג כהאי לישנא:

״די גמרא דערצעהלט אונז, אז רבנו הקדוש (ר׳ יהודה הנשיא, דער מחבר פון ״משניות״) האט פאר זיין פטירה אויפגעהויבן זיינע הענד זאגענדיג צו השם יתברך: ״גלוי וידוע לפניך. נאר דו אליין, רבונו של עולם, ווייסט, אז טראץ מיין גרויס עשירות, האב איך פון דיעזער וועלט ניט נהנה געווען אפילו אזוי פיעל ווי דער קליינער פינגער״. און איך שווער, אז איך האב ניט הנאה געהאט פון דעם עולם אפילו כחוט השערה!״

די כונה פון דיא דאזיגע דבורים איז, אז דיא הנאות זיינע זיינען תמיד געווען בלויז רוחניות, ניט אמאל מיט א תערובות (פערמישונג) פון אן עוקץ גשמיות.

און דער גרויסער ריזינער איז נסתלק געווארען, איבערלאזענדיג זעקס זיהן און פיער טעכטער. די זיהן זיינען געווען: ר׳ שלום יוסף, וועלכער איז מיט ניין חדשים שפעטער אויך נפטר געווארען אונטערוועגס, און ליעגט אין לייפ־ציג; ר׳ אברהם יעקב ז״ל, וועלכער איז פערבליבען דער ממלא מקומו פון זיין פאטער אין סאדאגורע א משך פון 33 יאהר און וועלכער וועט זיין דער הויפט צענטער פון מיינע פערזענליכע זכרונות; ר׳ מנחם נחום, וועלכער איז דאן גע־ווארען רבי אין שטיפינעשטי, רומעניען; ר׳ בער׳ניו, דער פיעל בעקאנטער רבי פון ליאווע, רומעניען; ר׳ דוד משה, שפעטער דער טשארטקאווער רבי און ר׳ מרדכי פייבוש, דער בעריהמטער וואונדערפולער צדיק פון הוסיאטין.

די איידעמעס זיינען געווען: דער סאקווערער רבי ר׳ איציק׳ל, דער וויז־ניצער רבי ר׳ מענדעל האגער, א זוהן פונ׳ם צדיק ר׳ חיים פון קאסאוו; ר׳ דוד היילפערן, א גרויסער גביר און א מיוחס פון בערדיטשעוו, און ר׳ יאסעלע מאנזאן, אויך א גביר און א בן־גדולים פון בערדיטשעוו. עס מאכט דעם איינ־דרוק, אז בנוגע איידימס, האט דער ריזינער מאנכמאל גיכער פארגעצויגען עהר־ליכע גבירים פונ׳ם ״עולם העשיה״ איידער רביים, וועמעס הויפט־פערמעגען איז נאר אין ״עולם האצילות״.

צווישען חסידים דערצעהלט מען זיך אזא מין עפיזאדע:

בעת די ריזינער קינדער זיינען געזעסען שבעה נאכ׳ן פאטער, איז דער סאדאגורער שטאדט־רב, ר׳ יהודה ליבוש לאנדוי, געקומען זיי מנחם אבל זיין. אלע קינדער האבען געשוויגען, ניט גערעדט קיין דבור מיט׳ן רב, זיי זיינען געווען אויף איהם אין גרויס תרעומות, ווייל ער איז געווען דער גורם פון דעם טויט פון זייער גרויסען פאטער.

האט זיך ר׳ בער׳ניו אויפגעהויבן פון זיין זיץ אויף א נידריג בענקעלע, איז צוגעגאנגען צו דער ספרים־שאפע, ארויסגענומען ספר יחזקאל, זיך צו־ריקגעזעצט און אנגעהויבען צו לערנען קאפיטעל כ׳.

״אן אבל לערנט געוועהנליך ספר איוב״ — האט דער רב לאנדוי געוואנט איהם אויפמערקזאם צו מאכען אויף אן ערעלען אופן.

״איך ווייס דאס, איך ווייס — האט איהם ר׳ בער׳ניו געענטפערט — אבער איך פערשטעה איצט דא א פסוק, וועלכען איך האב ביז היינט קיינמאל ניט רעכט פערשטאנען״. דערביי האט ער געוויעזען מיט׳ן פינגער אויפ׳ן פסוק כ״ה, וואו דער נביא זאגט צו די אידען אין׳ם נאמען פון השם־יתברך: ״וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם״ (איך האב זיי, די אידען, געגעבען ניט גוטע געזעצע און אזעלכע דינים ביי וועלכע מען קען ניט אויסקומען מיט זיי אין לעבען). ״היתכן? האב איך מיך תמיד געפרעגט, איז עס מעגליך, אז השם־יתברך אליין זאל זאגען אז מיט די דינים פון דער תורה קען מען ניט אויסקומען אין לעבען? היינט אבער, פערשטעה איך דעם פסוק גאנץ גוט: וויבאלד די דינים פון דער תורה קומען אן צו ניט קיין קלוגען רב אין דער האנד אריין, איז אפטמאל טאקי שווער מיט זיי אויסצוקומען״.

קאפיטעל 17.

די דריי עיקרים.

די חסידישע שמחה — די קלויז איז דער גן־עדן — א לוסטיגער דייטש איז בעסער ווי א מרה־שחורה׳דיגער חסיד — דאס טאנצען אונטער דעם רבינ׳ס פענסטער — ער ווערט געהאלפען אינ׳ם זכות פון אמונה — דער רבי קען לייענען א קוויטעל פון דערווייטענס.

על שלשה דברים, אויף דריי זאכען, בעשטעהט הויפטזעכליך דאס סאדאגער־ער חסידות. אויף שמחה, אמונת צדיקים און אהבת חברים.

פאר א מענשען וועלכער קומט ניט אפט אין דער בעריהרונג מיט חסידים, איז לחלוטין גאר ניט מעגליך זיך א בעגריף צו מאכען וויא גרויס דער כח השמחה איז ביי דיא סאדאגורער חסידים. איך מיין דא ניט דיא צייט ווען דער חסיד איז ביים רבי׳ן, דאמאלס פיהלט ער דאך פשוט כפשוטו טעם גן־עדן, און דיא גאנצע צייט וואס ער האלט זיך אויף אין דעם צדיק׳ס סביבה איז ביי איהם א יום שכולו טוב. נאר אפילו ווען ער איז אין זיין שטעדטיל, בעת דיא טעגליכע צרות פון דאגת פרנסה קענען איינעם איינפאך משוגע מאכען, לאזט דער סאדאגורער חסיד דאס עגמת־נפש קיינמאל ניט צו צום הארצען. ער גריזיט זיך נאר פון אויסענווענינ, מן השפה ולחוץ, אינעווענינ אבער, בעזיצט ער א זעלטענעם הימלישען כח, זיך צו שטארקען איבער אלע ענויים קשים, דיא פער־שידענע טעגליכע צרות, און איז תמיד לוסטיג און פרעהליך אין דער סביבה פון זיינע חברים, דיא סאדאגורער חבריא.

דיא דאזיגע בעריהמטע מדה פון שמחה, האבען זיי צו פערדאנקען דיא למודים פונ׳ם ריזינער ז״ל, וועלכער איז געווען א גרויסער פריינד פון שמחה און א געוואלטיגער שונא פון עצבות (טרויריגקייט) און מרה־שחורה. א פער־ווייניטער, צוקראכענער, זויער־פנים׳דיגער חסיד, האט ניט געטארט קומען אונ־

טער זיינע אויגען. "ער האט א יניקה פון דער טומאה", פלעגט ער זאגען: "א איד וואס וויל זיך אמת'דיג בעהעפטען אין השם־יתברך, פון וועמען דער פסוק זאגט "עוז וחדוה במקומו", דארטען וואו ער איז, איז דא שטארקייט און פרייד, אזא איד קען קיינמאל ניט טרויעריג זיין. אז א איד פערגעסט אן שמחה, איז א סימן אז ער האט פערגעסען אין גאט־ברוך־הוא. כ'האב זעהר מורא האט ער דאן געזאגט, אז דיא טשערנאוויצער דייטשען זאלען ניט צוליעב זייער שטענדיגע שמחה, נאך האבען עולם־הבא אויך. א שעהנע זאך וואלט דאס געווען!"

דיא דאזיגע און נאך פיעל אזעלכע דבורים, האבען געוויזען א וועג פאר אלע סאדאגורער חסידים, אז אונטער אלע אומשטענדען, זאלען זיי זיך בעמיהען משמח צו זיין און אוועקטרייבען יעדען שטן פון צוגעלעגטקייט.

דיא גרעסטע קבצנים, וועלכע האבען פשוט ניט קיין גאנץ שטיקעל בגד אויף זייערע לייבער און ברויט צו דער זעט פאר זיך און זייער בני בית, לאזען זיך דאך קיינמאל ניט בעהערשען פון דער "סטרא אחרא", פון דער "עצבות־קלפה". טאמער ווערט פאר זיי זייער היים אביסעל ענג, מחמת זייערע ווייבער זיינען נאך ניט ביי דער דאזיגער מדרגה צו קענען לוסטיג זיין הונגעריגערהייט, מאכען זיי תיכף פליטה און לויפען גיך צו זייער מקום מקלט, אין קלויז אריין. דארט איז פאר זיי דער אמת'ער מקום מנוחה, דער גן־עדן התחתון: דארט ווערט דער חסיד א בריה חדשה, א גאנץ נייער מענש. דארט פערשווינדעט פון איהם דאס וואכעדיגע, דאס גשמיות, און עס רוהט אויף איהם א מין יום־טוב'דיגע קדושה. צווישען דיא היימישע חבריא צורינט זיך דאס גאנצע עולם־הזה'דיגע וויא זייפען־בלאזען און עס פעהלט איהם שוין גאר ניט, ווארום ער דארף שוין מעהר גאר נים. מען זיצט צוזאמען, מען שמועסט פון צדיק און פון זיינע דרכים. דיא אויגען לייכטען, דיא נשמה איז זיך טובל אין א ים פון פון רוחניות'דיגע, אין־סוף'עדיגע תענוגים. דאס הארץ פלאטערט פאר בענקעניש צום צדיק, און דיא מעשיות דערצעהלען זיך מיט אזא זיסקייט, מיט אזא מין נעימות'דיגען ניגון, אז מען קען זעהען בחוש וויא דאס נפש גיעסט זיך ארוים צוזאמען מיט'ן ספור המעשה.

ווער שמועסט אז "כ'בין ניט ווערטה אנצורופען" העלפט נאך אז ס'איז דא אביסעל משקה אין קלויז, ניט חלילה צום אנ'שכור'ן, נאר א קאפקעלע צו דערכאפען זיך דאס אויסגעטריקענטע הארץ— ווארום צוריקגעשמועסט, דער זינדיגער גוף איז דאך פארט נאר א חומר און פערלאנגט זיינס. אמת, מען האט איהם שוין צוגעוואהנט אז ער זאל אויך קענען הנאה האבען פון רוחניות'דיגע ענינים גלייך מיט דער נשמה, אבער זעטיגען זיך מיט בלויז רוחניות קען ער זיך דאך נים. ער וויל כאטש אויפ'ן שפיץ מעסער עולם־הזה־חיונה, ניט חלילה קיין מותרות, נאר קוים, קוים להחיות את נפשו—ובכן, וויבאלד ס'איז דא אזא בראנפען־פראזדניקעל, דעמאלס פעהלט שוין דעם ארימען חסיד לחלוטין גאר ניט; ער איז דער גליקליכסטער אויף דער וועלט. און זיין שמחה איז ניט קיין פאבריצירטע, קיין געמאכטע, קיין געצוואונגענע, נאר טאקע אן אמת'ע הארץ שמחה. דאמאלס שוועבט ער ארום אין די עולמות עליונים און ציהט זיין תענוג און זיין חיות פון דעם היכל־השמחה גופא; וואס'זשע פאר א ווערטה קען דאמאלס

ביי איהם האבען דיזע גראבע, חומר׳דיגע וועלט מיט איהרע פוסטע, נארישע, בהמות׳דיגע תענוגים ?!

איצט קען מען זיך שוין פארשטעלען דיא שמחה וואס אט דער סאדאגורער חסיד פיהלט בעת ער איז ביים רבי׳ן, טאקע ביי דעם "מקור השמחה" גופא! ער פערגעסט לגמרי אין עסען און אין טרינקען, שטעהט שעות־ווייז תארטענדיג מקבל־פנים זיין דעם רבי׳ן, מיט א הארץ פול מיט פלאטערניש; מיט א פייער־דיגע השתוקקות און הימלישען חשק צאפעלט ער צו דערזעהען דעם צדיק. שוין פון דערווייטענס, קוים דערזעהט ער דיא שפורען פון׳ם רביז׳ס הייליגע צורה, נעהט ער ממש ארוים אוים דיא כלים און פיהלט דעם זיסען טעם פון "נהנה מזיו השכינה" (קוויקענדיג זיך פון דעם לויטערן גלאנץ פון דער שכינה).

עס איז אינטערעסאנט געווען צו זעהען דאס הימלישע התעוררות צווישען דיא חסידים אין א שבת אדער א יום־טוב, בעת זיי האבען געטאנצט גאנצע שעות פאר׳ן רביז׳ס פענסטער, אלס אן ארויספאדערונג, דער צדיק זאל זיך בעווייזען נעבען דעם פענסטער. קוים איז ערשיענען דיא הייליגע צורה פון׳ם רבי׳ן מיט א שמייכעל אויף דיא ליפען—מחמת לאכען זעהט מען איהם קיינ־מאל ניט — האט עס דאן אלע חסידים ממש אונטערגעטראגען. ס׳האט זיך אויפ׳ס ניי אנגעהויבען א מין ווירוואר׳ענדיג טאנצעריי, שפרינגעריי און זינ־געריי, א מין משונה ווילדע שמחה, וועלבע קיין מענש אויף דער וועלט קען דאס ניט טועם זיין א חוץ דער אמת׳ער סאדאגורער חסיד.

דיא מדה פון אמונת צדיקים, האט ביי דיא סאדאגורער חסידים דער־גרייכט דיא העכסטע מדרגה. א גרויסער רוב פון זיי, בעזאנדערס דיא רוסישע חסידים, האבען געגלויבט באמונה שלמה אז דער רבי איז פיעל גרעסער פון א מלאך און איז א מושל ניט נאר איבער דער טבע, נאר אויך איבער אלע עולמות עליונים. דער אמת׳ער סאדאגורער חסיד לערנט פירושים אין׳ם רביז׳ס קלענסטען דבור, אין א תנועה, א וואונק, א מאך מיט דער האנד אדער א קלאפ מיט׳ן טאבאק־פושקעלע און איז מאמין אין דעם פירוש וויא אין אן אורים ותומים. דיזע איבערנאטירליכע אמונה, ברענגט זיי באמת א היבש מאל אויף איבערנאטירליכע ישועות.

ר׳ יעקב יאשי קארעצער, א בעקאנטער גבירישער סאדאגורער חסיד, איז געווען אין דער יוגענד א דארפס־מלמד. ער איז געווען א שטארקער מאמין אז דעם ריזינער, און איז איינמאל צו איהם געפאהרען נאך קיין ריזין. וויא אלע סאדאגורער חסידים, האט ער אויך דאמאלס ניט דערקוטשעט דעם רבי׳ן איבער ענינים פון עולם הזה. דאס איז דער גרויסער כח פון דיא סאדאגורער חסידים. כאטש זיי ווייסען פאר זיכער, אז דער רבי קען זיי משפיע זיין פרנסה און כל־טוב מיט איין איינציגען דבור, ווילען זיי ניט דעם רבי׳ן מטריח זיין, זיך אראבצולאזען צו אזעלכע קליינליכקייטען פון זיינע הימלישע מוחות און הויכע מדרגות. "עס איז א בעליידיגונג, פאר׳ן צדיק, זאגען זיי, צו פאהרען צו איהם מכח פרנסה און איהם צו בעטראכטען, למבדיל באלף אלפי הבדלות, פאר א מעלקעדיגע קוה".

נאכדעם וויא דער ריזינער איז אוועק פון רוסלאנד און זיך בעזעצט אין

סאדאגורע, האט זיך ר׳ יעקב יאשי געזאמעלט דאס מלמדות־געלד פון צוויי זמנים, כדי צו זיין ביכולת צו מאכען א נסיעה קיין סאדאגורע. די הוצאה האט איהם געזאלט קאסטען די העלפט פון זיינע אלע מזומנים.

דערזעהענדיג דעם ריזינער׳ס צורה צום צווייטען מאל אין זיין לעבען, איז ער אזוי נתפעל געווארען פון גרויס שמחה, אז ער האט ארויסגענומען די גאנצע מזומנים וואס ער האט נאך געהאט אין קעשענע און זיי געגעבען דעם צדיק פאר א פדיון־נפש. ער האט זיך אפילו ניט איבערגעלאזט אויף דער הוצאה אהיים.

"וואס איז דיין בעשעפטיגונג, יונגערמאן?"—האט דער רבי איהם גע־פרעגט, פערשטעהענדיג אז דער "פדיון" איז אביסעל צו גרויס לויט דעם יונגען מאן׳ס אויסזעהן.

— א דארפס־מלמד בין איך — איז געווען די תשובה.

"עס פאסט גאר ניט פאר דיר צו זיין א מלמד" — האט זיך דער ריזינער צו איהם אנגערופען — "לויט דיין נדבת הלב (גוטהערציגקייט), וואלט דיר אנגעשטאנען צו זיין א גרויסער, טאקע א זעהר גרויסער עשיר!"

ר׳ יעקב יאשי דער גלויביגער, האט געשלאגען מינצען פון די דאזיגע פשוט׳ע דבורים. ער האט זיך א שבועה געטהאן, אז ווען ער זאל אפילו ממש אויסגעהען פאר הונגער, וועט ער בשום אופן ניט מעהר קנעלען. אוים מלמד!

מיט אן אויסערארדענטליכע ענערגיע, אלס א פועל יוצא פון זיין גרויסע אמונה אין דעם צדיק׳ס דבורים, האט זיך ר׳ יעקב יאשי גענומען צום מסחר. ער האט באלד מצליח געווען. זיין עשירות איז געוואקסען פון טאג צו טאג און ער איז דאן געווארן א מיליאנער. דאס סאדאגורער חסידות פלעגט איהם דאן, און שפעטער אויך זיינע רייכע יורשים, קאסטען יעהרליך א פערמעגען.

אזוי גרויס איז ביי די סאדאגורער חסידים דער כח פון אמונה.

צוליעב אט דיזע גרויסע אמונה אין׳ם צדיק, איז ביי די סאדאגורער חסידים געווען א מנהג צו געבען דעם רבי׳ן א קוויטעל מיט א פדיון אפילו פון מיילען ווייט. וויבאלד ס׳האט זיך געטראפען ביי א חסיד אין הויז עפעס א צרה וואס האט ערפאָרדערט א באלדיגע ישועה און ס׳איז ניט קיין צייט געווען צו שרייבען צום רבי׳ן אדער צו איהם צו פאהרען, איהם צו בעטען ער זאל מתפלל זיין פאר א ישועה, האט זיך דער חסיד אזוי נוהג געווען: ער האט אבגעשריבען, אדער זיך געלאזט פון עמיצען אבשרייבען, א "קוויטעל" אין וועלכען ס׳איז געווען איינגעשריבען די בקשה געהאלפען צו ווערען פון דער צרה. דאס קווי־טעל האט מען אבער ניט אוועקגעשיקט צום רבי׳ן תיכף, נאר מען האט דאצו בייגעלעגט א פדיון, עס דאן צוזאמענגעלעגט מיט׳ן פדיון און בעהאלטען אין די ספרים־שאפע און דערביי געזאגט: "יהי רצון מלפני אבינו שבשמים, אז דאס זאל אזוי גוט זיין גלייך איך וואלט דאס קוויטעל מיט׳ן פדיון איבערגעגע־בען דעם הייליגען רבי׳ן אין דער האנד אריין".

דער חסיד האט דאן געהאט די אמת׳ע אמונה, אז דער רבי ווייסט וואס ס׳האט ביי איהם פאסירט, ער לייענט פון דער ווייטענס דאס קוויטעל און איז פאר איהם מתפלל.

בעת איך בין געווען דאן אין רעזאוונייע, בעסאראביען, וויא איך וועל שפעטער אויספיהרליך בעשרייבען צוליעב וויכטיגע חסידישע זכרונות, האט ר׳ איצי פוכמאן, א בעקאנטער סאדאגורער חסיד, מיך כמה פעמים מכבד געווען מיט שרייבען אזא מין קוויטעל, וועלכעס איז דאן ליעגען געבליבען אין א ספר פאר א געוויסע צייט. ״עס איז לחלוטין גאר קיין חילוק ניט—האט ער צו מיר בעמערקט, דערזעהענדיג אין מיין פנים א חדוש׳ליכע מינע — אויב דאס קוויטעל ווערט איבערגעגעבען איז׳ם רביז׳ס האנד אדער עס איז אוועקגע-לעגט געווארען פאר דעם דאזיגען צוועק; דער רבי לייענט עס דאך סיי־ווי־ סיי מיט זיינע אפענע, ווייטזעהענדע אויגען״.

מיט אזא דורכדרינגענדע אמונה, האבען זיך ספעציעל אויסגעצייכענט דיא רוסישע חסידים.

קאפיטעל 18.

די אהבת חברים

ער איז מפקיר דעם זוהן צוליעב דעם רבינ׳ס ברית הנוך — עס איז געווען וויבאלד מען בעטרעט דעם רבינ׳ס שוועל — דאס ברידערליכע פער-העלטניסע צווישען די חסידים — מען פערזעצט משכנות פון א נצרך׳ס וועגען — דאס פריינדליכע צוזאמען זיצען ביי א סעודת-מרעים.

מכח דעם אוננאטירליכען אמונת צדיקים וואס איז שכיח ביי די סאדא־גורער חסידים וועל איך נאך האבען א געלעגענהייט צו שילדערען מיט פאקטען בעת איך וועל דערצעהלען מיינע אייגענע זכרונות פונ׳ם סאדאגורער הויף. איצט וויל איך מיך בעגנוגען מיט דערצעהלען נאך איין־איינציגען אינצידענט.

ביי דעם בעריהמטען גביר ארנשטיין, ר׳ נפתלי ראדאמישלער׳ס פאטער, א פערברענטער ריזינער חסיד, איז קראנק געווארען א זוהן (אפשר טאקע ר׳ נפתלי) אויף א סכנה׳דיגע קראנקהייט. דער אלטער ארנשטיין, וועלכער האט דעם זוהן שטערבליך ליעב געהאט, איז שיעור נעריהרט געווארען פון זיינען פאר גרויס צער. ער האט גענוצט די בעסטע דאקטוירים, אבער געוואוסט האט ער, אז ברענגען די ישועה קען נאר דער ריזינער רבי.

אנשטאט ער זאל שיקען א קוויטעל מיט א פדיון דורך דער פאסט צום רבי׳ן, אדער אוועקלעגען דאס קוויטעל מיט׳ן פדיון אין א ספר אריין, ווי מאנ־כע חסידים האבען זיך נוהג געווען, האט ער געהייסען איינשפאנען די פערד און קאלעסע, איבערגעלאזט דעם ליעבען קראנקען זוהן אונטער דער אויפ־זיכט פון דאקטוירים, און אוועקגעפאהרען קיין ריזין, מיט א הארץ פול מיט בטחון, אז זייענדיג אליין ביים צדיק פנים אל פנים, וועט ער ניכער

פועל'ן אז דער רבי זאל מעורר רחמים זיין אויף זיין קינד, ווי ער זאל דאס טהאן דורך א געשיקט קוויטעל דורך דער פאסט.

קומענדיג קיין ריזין איז ער גלייך פערפאהרען אין דעם רבינ'ס פרעכטיגען הויף אריין, כדי ניט צו פערזאמען אפילו א מינוט. געוואוסט האט ער גאנץ גוט, אז איהם, דעם גביר ארנשטיין, וועמען דער רבי קאסט שווערע טויזענדער א יאהר, וועט מען זיכער תיכף ומיד צולאזען צום רבי'ן, כאטש עס איז ניט דאמאלס די צייט פון פראווען חסידים.

קומענדיג אינ'ם רבינ'ס הויף אריין, האט איהם דער גבאי געזאגט, אז שוין עטליכע טעג דאס דער רבי איז ניט אין גאנצען בקו הבריאה, האט איהם דער לייב-דאקטאר געהייסען רוהען און איהם ניט אויפרעגען מיט וועלכע ס'איז בקשות פון צרות ישראל. מען לאזט דאריבער קיינעם ניט צו צום צדיק. נאר אזוי ווי איצט האנדעלט זיך דאך אין אן ענין פון א סכנה, בעזאנדערס ביי אזא היימי־שען מקורב, א ידיד נאמן פונ'ם צדיק, איז ער מוכן ומזומן דאס מודיע צו זיין דעם רבי'ן. מעגליך אז דער רבי וועט איהם הייסען צו זיך צולאזען, אבער אפילו באם לאו, וועט ער, לכל הפחות, הייסען זיך פארלייענען דאס קוויטעל און וויג־שען א ישועה.

חלילה, חלילה! האט דער אלטער ארנשטיין אויסגערופען צום גבאי — אסור זאל איך זיין איהר זאלט אפילו מזכיר זיין מיין זוהן איצט פאר'ן צדיק. איך דארף עס לגמרי ניט. איך בין בטוח, אז מיט מיין נסיעה אהער און איר בערטרעטענדיג דעם הייליגען צדיק'ס שוועל, האב איך שון געהאט די ישועה.

"פונ'ם רבי'ן, זאל לעבען, האב איך אמאל בפירוש געהערט — האט ארנשטיין ווייטער געזאגט צו די מענשען וואס האבען זיך פערזאמעלט נעבען איהם — אז א צדיק וואס האט ניט בכח צו ברענגען א ישועה אין דער צרה, תיכף בעת דער חסיד האט נאר בדעה צו איהם צו פאהרען מכח א הילף, אזא צדיק האט ניט קיין שום רעכט זיך צו רופען א רבי פון חסידים. איז באשערט פאר מיין זוהן די ישועה, ווייסט עס דער צדיק שוין סיי־ווי, פון דער צייט וואס איך בין נאר ארויסגעפאהרען פון מיין היים. אלא ניט, איז ניט כדאי אז צו־ליעב מיין צער זאל מען דעם הייליגען צדיק מבלבל זיין בעת ער איז אליין ניט מיט אלעמען, און טאקע אין דעם זכות אליין וועט מיין זוהן האבען די רפואה שלמה."

און איבערגעבענדיג דעם גבאי א פדיון פונ'ם רבינ'ס וועגען און א מטבע פאר איהם אליין, איז ער תיכף צוריק אהיים געפאהרען.

די מדה פון אהבת חברים, שטעהט ביי די סאדאגורער חסידים אין די ערשטע שורה פון הלכות חסידות. פונקט ווי ביי די קאצקער חסידים, הערט מען אויך צווישען די סאדאגורער כמעט קיינמאל ניט דעם אויסדרוק "איהר", בעת א איגנגערער שמועסט צו אן עלטערען חסיד, וואס מען רופט "איהרצען". דער חלוק איז נאר, וואס די קאצקער יונגע חסידים האבען גע'דו'צט זייערע אלטע צוליעב א געוויסען גראד פון שטאלצקייט און אראבקוקען פון אויבען אויף די אלטע חסידים פון די פריהעריגע רביים, אלס א פועל יוצא פון דעם נייעם חסידישען דרך וואס דער קאצקער האט מחדש געווען, בעת אבער ביי די סא־דאגורער איז דער אויסדרוק "דו" צום עלטעסטען חסיד געווען נאר אן אויס־

דרוק פון אמת׳ער ליעבשאפט און ברידערליכקייט. ווי מען שמועסט צו א ברו־דער אדער צו א פאטער. טאמער וואלט א אינגערער חסיד געמוזט אין זיין הא־בען ביים געמיינשאפטליכען חסידישען "זיץ" אבצוהיטען די דינים פון עטי־קעטע און "איהר׳צען" דעם אלטען חסיד, וואלט דאן דער "זיץ" פערלוירען דעם חן און די אינערליכע אהבה, דאס היימליכקייט און דאס חמימות, ס׳וואלט זיך געפיהלט אן אונבעקוועמליכקייט און אן אייז־קאלטע בעציהונג אין דער סביבה, ממש מעשה מתנגדים.

עס איז זעהר אינטערעסאנט צו זיין גראד אין א סאדאגורער קלויז, בעת א צונערייזטער "אחד מאנשי שלומנו", קומט זיך אריין ברחבה אין קלויז אריין און נאך איהם א גאסען־אינגעל, וועלכער טראגט איהם נאך דאס פעקיל מיט זיינע זיבען זאכען. דער קבלת־פנים פון אלע אנוועזענדע חסידים, מגדול ועד קטן, איז א זעהר הארציגער, פיעל מעהר פון ברידערליך. אלע פנים׳ער שיינען פאר שמחה לכבוד דעם אורח, וועלכער איז, אגב, נאר געקומען כדי צו מאכען א פאר גולדען.

ווי ארים דער אורח זאל ניט זיין, מוז ער קודם כל געבען "תיקון", דאס הייסט, אז ער דארף זיין דער מתחיל, דאן ווארפט מען זיך שוין צוזאמען, מען טרינקט לחיים, מען צוואווארימט זיך אביסעל און מען איז זיך עוסק אין ענינים פון חסידות. ביים שמועסען ווייזט זיך באלד ארויס, אז דאס ווארט "פרעמדער" געפינט זיך לגמרי גאר ניט אין דעם ווערטערבוך פון סאדאגורער חסידים. דער אורח פיהלט זיך תיכף אזוי היימיש ווי ביי זיך אין דערהיים. ער ווערט איינ־געלאדען מיט כבוד פון יעדען איינעם פאר עסען, טרינקען און שלאפען, היינט ביי דעם, מארגען ביי יענעם, כדי יעדער זאל קענען האבען דאס פערגניגען איהם צו האבען ביי זיין טיש.

טאמער פערבלייבט דאן דער פרעמדער חסיד איבער א שבת, טרעפט זיך אפטמאל אז מען ווארפט גורל ווער ס׳זאל זיין דער גליקליכער, זוכה צו זיין צו האבען דעם חסיד פאר א שבת־אורח. מחמת לכבוד דעם אורח, קומען דאן די חסידים צוגעהן צום טיש און מען טרינקט דארט און מען הוליעט, פרייטאג צו נאכט און שבת בייטאג, אויף וואס די וועלט שטעהט.

די סאדאגורער חסידים וועלען קיינמאל ניט ערלויבען זייער׳ס א חסיד, ווי ארים ער זאל ניט זיין, ער זאל זיך מבזה זיין און געהן אליין בעטען נדבות. זאל גאט שומר ומציל זיין. דאס וואלט געווען א פחיתות הכבוד ניט נאר פאר זיין איינענע פערזאן נאר טאקע פאר׳ן גאנצען סאדאגורער חסידות ווי אויך פאר׳ן צדיק גופא. און אזוי זיינען זיי זיך נוהג:

קודם כל טאפען זיי דעם דופק פונ׳ם אורח אין וואס פאר א מין "תמיכה" ער בענויטיגט זיך. וויבאלד עס האנדעלט זיך נאר אין א געוועהנליכע תמיכה, ווי אויף דער וויטערער נסיעה צום צדיק, אדער טאקע אהיימצושיקען צום בני־בית עטליכע גולדען, דאן מאכט מען ניט קיין גרויסע אנשטרענגונגען. די בעלי יכולת פון קלויז ניבען לויט זיי פערשטעהען, און די קלויז־בחורים לעגען אוים א געוויסען סכום, וועלכען זיי פערשאפען זיך פארלויפיג דורך פערזעצען וועל־כען טלית אדער עטליכע פאר תפילין. דאס געלד ווערט תיכף איבערגעגעבען צום אורח, און שפעטער מיט עטליכע טעג, אדער וואכען, לאזען זיך ארויס

עטליכע פארלעך בחורים איבער דער שטאדט אבצומאכען די אויסגעלעגטע סומע און אויסצולייזען די משכנות. עס טרעפט זיך אבער ניט זעלטען, אז צוליעב א גרויסע שפע פון ארימע חסידים, ליגען די משכנות פערזעצט א לאנגע צייט, ווארטענדיג ביז "פורים", דאמאלס מוז שוין קומען זייער גאולה.

טאמער איז דער אורח אבער א נצרך אין א ספעציעל גרעסערע נדבה, ווי למשל חתונה צו מאכען א טאכטער וכדומה, אדער ווער שמועסט אז ער האט נאך מיטגעבראכט א מכתב־פקודה פונ׳ם רבי׳ן איהם צו שטיצען, דאמאלס איז שוין גאר אן אנדער זאך. יעדער איינער פון דער חברה, ווי ארים ער אליין זאל ניט זיין, סטארעט זיך צו שטייער צו געבען איבער׳ן כח. די קלויז־בחורים טראגען באלד אוועק די לעצטע משכנות זייערע, און די "פני" פון קלויז, פערזעצען דעם ווינטערדיגען פעלץ אדער אנדערע ווערטהפולע זאכען, כדי מהנה צו זיין דעם אורח ברחבה און דאצו ממלא צו זיין דעם רצון פונ׳ם צדיק.

מען לאזט אבער דעם אורח קיינמאל ניט פיהלען אז ער נעהמט א נדבה. זיי טהוען עס מיט אזא פריינדשאפט און מיט אזא ווארימקייט, פונקט ווי מען טהוט עפעס א הייליגען חוב. דער מקבל פיהלט זיך דאביי אזוי פריי און מונטער, פונקט ווי א קינד נעהמט עפעס א מתנה ביי זיינע עלטערען.

מעהר ווי אינטערעסאנט איז אבער געווען, ווען עס איז געקומען צופאהרען איינער פון די חסידים־גענעראלען ווי, למשל, ר׳ וועלוועלע גריידינגער, ר׳ איטצי טויסטער, ר׳ שואל בילקאמינער אדער אפילו ר׳ יוסף קלמן דראהאביטשער, דעמאלט איז די קלויז ממש געגאנגען אויף רעדער. יעדערער האט זיך געריבען די הענט פאר שמחה, וויסענדיג אז אט די אלע טעג וואס דער חסיד־גענעראל פערבלייבט אין שטעדטעל, וועט זיין א יום־טוב. מען וועט זיך אנהערען מיט מעשיות און דבורים פון די הייליגע צדיקים וועלכע וועלען זיין מחיה נפשות.

די גאנצע צייט וואס די דאזיגע ראשי החסידים האבען זיך אויפגעהאלטען אין דער שטאדט, פלעגט מען על פי רוב פראווען די סעודות אין דער קלויז יעדע נאכט מיט אזא פאמפ ווי מען מאכט א חתונה. מען האט אין א פראסטען מיטוואך געזונגען און אויך געבאפט א רקידה׳לע לכבוד דעם גרויסען גאסט, וועלכער האט מיט זיינע תנועות, דבורים און בעוועגונגען זיי דערמאנט אן דעם צדיק מיט זיינע הייליגע קינדער.

זיצען זיך די גאנצע חברה ביים טיש און ר׳ וועלוועלע בראש און מען האט הכנה צו דער סעודה דורך נעהמען צו קאפקעלאך משקה. גיסט זיך קודם אן ר׳ וועלוועלע אביסעל בראנפען מעהר ווי די העלפט פונ׳ם גלעזעל. הויבט עס אויף ביז צום אויג, קוקט אן די משקה מיט א מין ערנסטקייט, מאכענדיג אביסעל שהיות, הפנים, כדי צו אונטערדריקען די תאוה וועלכע פערלאנגט גלאט א פשוט טרינקען לשם הנאת הגוף, און קומען צו דער מדרגה פון טרינקען לשם "תיקון", ווענען הנאת הנשמה, צוליעב דעם "לחיים", וועלכער פעראייניגט די נשמות און פערברידערט די נפשות.

פלוצים גיט ר׳ וועלוועלע א טיעפען לאנגגעצויגענעם קרעכץ, א מין אימיטאציאן פונ׳ם בעוואוסטען איינענטימליכען זיפץ, וועלכען קיין אנדערער אלס די קינדער פון דער ריזינער גזע קען איהם ניט פינקטליך נאכמאכען. און די

גאנצע חבריא ענטפערט איהם יעדערער מיט א שטילען זיפץ, א רמז אויף א הרהור־תשובה. דאן ערשט מאכט ער א ברכה, איז טועם אביסעל און הויבט אן צו דערלאנגען יעדען איינעם א ״לחיים״, קוקענדיג זיך גלייך אין די אויגען אריין, א סגולה צו ברענגעןביידע נשמות, וואס שטאמען אייגענטליך פון אייז שורש, אין קאנטאקט.

די דאזיגע סעודות ווערען ביי די חסידים בעטראכט אלס א בחינה פון ״זעיר אנפין״ (מיניאטור בילד) פונם רבינ׳ס טיש.

און טאמער דארף דער דאזיגער ראש החסידים האבען א פאר גולדען פון זיינעטוועגען (מחמת אפטמאל קומען זיי צופאהרען צוליעב הויפ׳ס אינטערע־סען, ווי ס׳וועט שפעטער ביי א געלעגענהייט דערצעהלט ווערען), דאן פערזע־צען די ארימע די קישעלעך, די בעלי־בתים די פעלצלעך, און מען גיט איהם די עטליכע גולדען מיט אזא שמחה און לעבהאפטיגקייט גלייך זיי וואלטען געברענגט בכורים אין בית־המקדש אריין, טאקע מיט אמת׳ער אהבה.

דיעזע מדה קען מען נאר זעהן ביי סאדאגורער חסידים.

קאפיטעל 19.

אויף דער באהן.

ס׳ווילט זיך טהון א טובה — דער הילוק פון ״פרושים״ ביז ״יושבים״ — די ענטוויקלונג פון דער יושבים־חברה — א פגישה אויף דער באהן — מחשבות זרות — א סימן צו דערקענען א סאדאגורער חסיד —משונה׳דיגע הלבשה איז א שמירה פאר אן עבירה — א שמועסעל ״כלאחר יד״ פון א חסיד.

נאכדעם וויא דיא סאדאגורער חסידים אין באריסלאוו האבען זיך פון מיר דערוואוסט, אז איך דארף ניט, אדער איך וויל ניט, נעהמען ביי זיי אויף רייזע שפעזען קיין סאדאגורע, האבען זיי מיר געטהון אן אנדערע טובה, מיר איינצוברענגען דיא העלפט פון דער הוצאות הדרך. פערשאפענדיג מיר דאס רעכט פון א האלבע קארטע, דאס הייסט, אז איך זאל נאר בעדארפען צאהלען אויף דער באהן פאר מיין נסיעה ביז סאדאגורע דיא העלפט פרייז. דאס דאזיגע רעכט האט נאר געהאט אן אנדערער חסיד, נאר ער האט עס מיר צוגעלאזט, כדי מיר איינשפארען עטליכע גולדען, וועלכע וועלען מיר, לויט ער האט צו מיר בע־מערקט, אין סאדאגורע זעהר צונוץ קומען; מחמת ער זעהט, אז איך בין א גרויסער שלימזל׳ניק צו זיין א ״יושב״.

דיא ״יושבים״ ביי א רבי׳ן, זיינען אין א געוויסער מאס אן עהנליכקייט צו דיא ״פרושים״ פון דער וואלאזינער אדער מירער ישיבות. דער חילוק איז נאר וואס אנשטאט דיא לעצטע טהון דאס לשם התמדה אין דער תורה, אויס־צוואקסען רבנים, טהון דאס דיא חסידישע ״פרושים״ אדער ״יושבים״ גאר לחלוטין ניט לשם וועלכען עולם־הזה׳דיגען תכלית, זיי פאלט אפילו

ניט איין אין דער מחשבה זיך ביים רבי׳ן ארויפצואַרבייטען צו ווערען אַליין אַמאָל אַ גוטער־איד, נור בלתי לה׳ לבדו. זיי טהון דאָס נאָר אויס אהבה צום צדיק, כדי צו זיין שטענדיג אין זיין סביבה, פון וועלכער זיי פיה־לען אַ תענוג מעין העולם הבא.

ווען כמעט ביי אַלע גרויסע גוטע אידען האָט מען תמיד געטראָפען זיך "וואַלגערן" אין דיא קלויזען בטלנים אַדער וויא מען האָט זיי שפּעטער אַ נאָמען געגעבען "יושבים", קענען זיי אָבער פערערעכענט ווערען אַ בעזאָנדערער שפּע־ציאַליטעט אין סאַדאַגורע און אויך אין בעלז. אין סאַדאַגורע האָט דער דאָזיגער פּראָדוקט געהאַט אַ נאַטירליכע ענטוויקלונג. נאָכדעם וויא ס׳האָט אויסגעבראָכען דאָס בלוטיגע מחלוקת צווישען סאַנז און סאַדאַגורע, האָבען דיא איינצעלנע סאַ־דאַגורער חסידים וואָס האָבען געוואָהנט אין דיא שטעדטלעך וואו סאַנז האָט גע־האַט דיא ממשלה, געוואוסט, אַז קוים פאָהרט ווער אַוועק צום רבי׳ן קיין סאַדאַ־גורע, קען ער שוין, ווער ווייסט וויפיעל, ניט אהיימקומען אין זיין שטעדטיל אריין צו זיינע עלטערן, אדער צו זיין ווייב און קינדער, ווייל מען וואָלט איהם פשוט כפשוטו געוועןן פערשטיינערט. אַזוי וויא אָבער דער רבי איז ביי דעם אמת׳ן חסיד טייערער וויא אַלע עולם־הזה זאַכען, אויך מעהר פון ווייב און קינדער, האָט דער חסיד מיט אַלעם כפּרה געשלאָגען און זיך געפאָהרען צום רבי׳ן. מאַנכע זיינען געוואָרען שפּעטער מלמדים אין בוקאָווינע, כדי צו זיין ביכולת צו פאָהרען צום רבי׳ן אָהן אַ מניעה אויף יעדען יום־טוב און יומא דפגרא׳ס. שפּעטער האָבען זיי דיא ווייבער צו זיך בעצויגען, אַדער זיי אַבגעג׳גט, וויבאַלד זיי האָבען ניט מסכים געווען צו פערלאָזען זייער געבורטס־שטעדטעל. אַנדערע אָבער, וועלכע האָבען ניט געקענט אָדער געוואָלט ווערען מלמדים, זיינען פערבליבען אין רבינ׳ס הויף, ימים ושנים, מאַנכע האָבען טאַקע עוסק געווען אין חסידות און אין ענינים פון יראת־שמים, אָבער אויך כסדר גע׳בטל׳ט אין קלויז, געטרונקען תיקון און געשמועסט חסידות.

תחלת האָבען דיא "יושבים" געלעבט אויפ׳ן חשבון פון דיא נגידים וואָס פלעגען קומען צום רבי׳ן, יעדער בעזונדער. שפּעטער אָבער, ווען זייער צאָהל האָט זיך פערגרעסערט, האָט דער רבי אנגעהויבען זיי צו בעזאָרגען מיט "מחיה", יעדען טאָג מיט ברויט און זופּ וכדומה, און דיא חברה יושבים אַליין האָבען זיך אָרגאַניזירט אין אַ חברה; וועמעס ראש ס׳איז געווען אַ געוויסער חסיד, אַ בטלן אָבער גאָר ניט קיין נאַר, ר׳ ליבוש׳ל פון איסטריק.

פון דאַמאָלס אָן איז איינגעפיהרט געוואָרען, אַז יעדער חסיד וואָס איז גע־קומען צו פאָהרען קיין סאַדאַגורע, האָט געמוזט אָדער געהמען, אַדער געבען תיקון, אויסצוהאַלטען דיא חברה יושבים מיט דיא איבריגע נויטיגע הצטרכות. דאָס געלד איז שוין איצט געגאַנגען אין איין קאַסע אריין, פון וועלכער ר׳ ליבוש׳ל איז געווען דער קאַסירער, און בעזאָרגט דיא יושבים מיט "תיקון" ערב ובוקר און נאָך אַנדערע נויטיגע ענינים.

ס׳זיינען נאָך פערהאַנגען געווען "יושבים", וועלכע האָבען יאָ געקענט און געמעגט אהיימקומען, נאָר זיי האָבען זיך ניט צופריעדענגעשטעלט מיט איינעם אַדער צוויי שבת׳דיגע טישען, זיי האָבען געוואָלט זעהן דעם צדיק פיעל מאָל און ביי פערשיעדענע אַנגעלעגענהייטען. אַזוי וויא אָבער ס׳לאָזט זיך ניט יעדעס־

מאל מאכען א פרישע נסיעה, זיינען זיי אבגעזעסען ביים רבי'ן א משך פון 7—8 חדשים, זאגען מיר פון ימים־טובים, ביז נאך פסח אדער נאך שבועות. צווישען דיא דאזיגע יושבים, פלעגען זיך שוין געפינען אזעלכע וואס האבען געלעבט אויף זייער אייגענעם חשבון און אויך נאך עפעס אבגעשפארט פאר אנדערע, וואס זיינען ניט געוועזן ביכולת זיך אליין אויסצוהאלטען.

ובכן, בין איך געפאהרען קיין סאדאגורע אדעתא דהכי צו ווערען דארטען א יושב, מחמת פון צוריק אהיימקומען צו מיין בני־בית האט ניט געקענט זיין קיין מדובר, וויא כ'האב שוין ערוועהנט פריהער אין ערשטען קאפיטעל. מיין וואהלטהעטער, וואס האט מיר אבגעטרעטען זיין האלבע באהן קארטע, מיט וועמעס נאמען איך האב מיך בעדארפט בענוצען פאר'ן קאנדוקטאר, איז אלזא זעהר גערעכט געוועזן, אז דיא פאר גולדען וועלען מיר שפעטער צו נוצען קומען.

אָט פאהר איך שוין אויף דער באהן. מיין קאפ איז פול מיט שרעקליכע רעיונות. וועט זיך מיר אויסצאָהלען דיא נסיעה ? וועט דער געווינס מיינער אין חסידות באמת ווערטה זיין דיא גרויסע קרבנות וואס איך האב דאפיר געבראכט? וועט מיר דער נייער רבי, מיט זיינע נייע דרכים און מנהגים, צושטעהען צום הארצען און פון דארטען גאנץ פערטיליגען אלעם וואס איך האב אין מיר אריינגעזאפט פון מיין קינדהייט אָן, פון דיא דרכים, מנהגים, נוסח־נגינה פונ'ם דאווינען און תענוגים רוחניים פון דיא טישען פון מיין רבי'ן דעם ראזאוואדאווער צדיק?

"פון וואנעט ביזסטו, בחור'ל, און וואו אהין פאהרסטו ? " — האט מיך פלוצים א פרעג געטהון מיט ברייטקייט א אידעל אָנגעטהון אין א "שיפקע" (א מין האלב־מאדערנער אידישער מלבוש) און טראגענדיג אויף'ן קאפ א סאמעטענעם קאפעלוש. "דו פאהרסט אודאי אין א ישיבה אריין. הא ?"

איך האב מיך אפילו געפונען שטארק בעליידיגט פון דעם טיטעל "בחור'ל", נאכדעם וויא איך בין שוין געוועזן דרייצעהן חדשים רצופים א בעווייבטער, אבער כדי צו מאכען אויף מיין לאנגער נסיעה עפעס א בעקאנטשאפט, האב איך איהם געענטפערט :

"איך פאהר ניט אין קיין ישיבה אריין, איך פאהר גאר צו א רבי'ן אויף ימים טובים."

"צו'ן א רבי'ן ? אודאי צו אונזער'ם א צדיק ! שלום עליכם, יונגערמאן. וואו אהין איז דיא נסיעה ? " — האט צו מיר געזאגט דאס אידעל במעט בנשימה אחת מיט א פריינדליך פנים.

"אודאי צו אייער'ם א צדיק, וואו דען ? — האב איך איהם געענטפערט, דערקענענדיג אין זיין הילוך אז ער איז בלי ספק א חסיד פון דיא ריזינער קינדער.

א סאדאגורער חסיד איז דאמאלס געוועזן זעהר גרינג צו דערקענען, צוליעב זיין האלב־מאדערנע הלבשה. א בעלזער, א סאנזער אדער א ראזוואדאווער חסיד, האט געטראגען א בעקעשע אוים "קיטאי" אדער "גארן" (אזא מין פאדים וואס איז ניט קיין "וואל") מיט דיא קעשענים פון הינטען, אויף דעם קאפ א ספאדיק און אויף די פיס שיך מיט ווייסע זאקען, וועלכע זיינען הינטער דיא קניעס געווען ארומגעבונדען מיט בענדלעך פון דיא הויזען, וועלכע האבען ניט בעדארפט גרייכען ווייטער ווי אז עוקץ איבער דער קניע. אויבען ביים העמד האט ניט געטארט

זיין קיין קנעפלעך צו צוקנעפלען נאר בענדלעך צו צובינדען; דיא גרויסע חסידים האבען דוקא ניט מדקדק געווען צו צובינדען דיא בענדלעך און גענאנגען כ'יט'ן הארץ אפען. דיא ארבעל פון דעם העמד האבען ניט געטארט זיין שמאל צום סוף און צום צוקנעפלען, נאר זעהר ברייט, מחמת זיי פלעגען זיך דאמיט בעדיענען אים זומער, צו זייען דאס וואסער פון דיא קליינע ווערימלעך (א פרומער איד האט ניט געטרונקען קיין וואסער וואס איז ניט "גזייגען"), אויסשפרייטענדיג דעם ארבעל איבער דעם חלק פון דער קווארט מיט וואסער וואס זיי האבען צוגע־נומען צום מויל צו טרינקען, כדי דאס וואסער זאל ניט זיין מיט שמוץ.

אזא מין הלבשה איז געווען ביי דיא פריהער דערמאנטע רביים דער הויפט עיקר פון חסידות, פון וועלכען מען טאר ניט משנה זיין אפילו כקוצו של יו"ד, בעהויפטענדיג, אז א איד וואס טראגט אט דיא דאזיגע שפעציעלע אידישע מלבושים, מוז בעל כרחו פערבלייבען אין זיין חסידישער סביבה און קען ניט באין אופן פערבלאנדזעט ווערען אין אזא מקום וואו דער יצר הרע האט שליטה איהם מכשיל צו זיין מיט וועלכע עס איז עברה.

עס איז קיין ספק נים, אז אין דער דאזיגער בעהויפטונג, שטעקט כמעט א גאנצער אמת.

דיא סאדאגורער רביים (דאס הייסט אלע ריזינער קינדער), האבען אבער אין דעם ענין א גאנץ אנדערע שיטה. ביי זיי איז דער עיקר דאס הארץ, דאס פנימיות, דאס אינעווייניגסטע. א חסיד דארף האבען א הארץ פול אנגעשטאפט מיט חסידות, מיט אהבה צום בורא העולמים און צום צדיק, ס'זאל זיך דארט ניט געפינען אפילו אן עוקץ פלאץ פאר ענינים פון עברות. אויך א חסיד, בעהויפטען זיי, דארף זיין געקליידעט ריין און אידיש־מאדערנע, ניט אויסצוזעהן משונה'דיג ווילד דורך זיין הלבשה און ווילד־משונה'דיגע תנועות. דעריבער טראגען זיך דיא סאדאגורער חסידים שוין אין א שיפקע, מיט דיא קעשינעס פון פארינט און א שפאלט פון הינטען, מיט קנעפלעך ביי דיא העמדער פון אויבען און ביי דיא ארבעל, טראגען א סאמעטענעם קאפאלוש אויפ'ן קאפ, פון וועלכען דאס קאפעל שטארט ניט דוקא אפיר, אויף די פים שטיוולעטען מיט הויזען־פים אריבער זיי, אדער שטיוועל מיט דיא הויזען־פים אינעווייניג.

דאס איז געווען דיא סבה וואס כ'האב אין דעם אידען תיכף ומיד דערקענט, אז ער איז "אחד משלנו".

"צו אונזער'ס א צדיק פאהרסטו?" האט דער איד איבער'חזר'ט דיא ווער־טער אביסעל תמיה'דיג. דאביי האט ער מיך געמוסטערט פון אויבען ביז אראב: מחמת חוץ דעם ספאדיק וואס האט געפעהלט אויף מיין קאפ, האב איך געטראגען דיא הלבשה לויט דיא חוקים פון בעלז און פון סאנז — אודאי נאך א פריץ, ערשט דאס ערשטע מאל פאהרסטו איצט. איא? וואוהין איז דיא נסיעה? קיין סאדאגורע, קיין טשארטקאוו אדער גאר קיין הוסיאטאן?"

— "קיין סאדאגורע!"

"אזוי? פאהרען מיר דאך צוזאמען! ווייסטו באטש וואו איינצושטעהן אין סטאנציע. איך שטעה ביי נחום פאלאק. און דו וואס דענקסטו צו טהאן?"

— דיא באריסלאווער חסידים האבען מיר אנגעוויזען א סטאנציע ביי

יאסיל בארשטשיוועד—האב איך מיך צו איהם אנגערופען.—איז דארט עפּיס א גוטע סטאנציע?

"המ... אז מען דענקט צו זיין א "יושב" מוז מען דאך זוכען דיא ביליגסטע סטאנציע — האט זיך דער איד אנגערופען. "אודאי ניט קיין גביריש קינד, הא?"

מיר איז אביסעל מוטנע געווארען אויפ׳ן הארץ. איך האב פערשטאנען פון זיינע דבורים אז אויף מיין סטאנציע ביי יאסיל בארשטשיוועד וועל איך אודאי ניט לעקען קיין האניג. אבער וויסענדיג אז מיין קאסע ערלויבט מיר ניט צו מאַכען איבעריגע הוצאות, האב איך געשוויגען.

"אודאי קאסט ביי נחום פּאָלאַק טייערער און ניט איעדער קען זיך דאס פערגינען. אָבער אין תוך גענומען איז׳ס שטותים. א גוטע סטאנציע אָדער א שלעכטע; דער עיקר איז דער תענוג רוחני וואס מען איז מקבל פונ׳ם צדיק גופא און פון זיין הייליגע סביבה, דיא איבריגע זאכען זיינען הבל־הבלים. מען האט פון זיי איבער־גענוג אין דער היים. וואויל דיר, יונגערמאן, וואס גאט האט דיר איינגעגעבען אינ׳ם שכל זיך מדבק צו זיין אין אונזער׳ם א צדיק. דו וועסט ערשט וויסען פון גוטס צו זאָגען. נאר ניט געזאָרגט. שמחה, ברודער, שמחה איז דער עיקר פונ׳ם חסידות, דאן קומט ערשט דיא אמונה. מען מוז גלויבען אין צדיק בלב ונפש, אז אלע זיינע תנועות זיינען קודש־קדשים."

זיינע אויגען האבען געשיינט ביים רעדען דיזע דבורים. ער האט, הפּנים, געפיהלט אז ער בלאזט אין מיר אריין א נייע חיות און א הימליש התחזקות.

מיר האבען דאן עוסק געווען אין ענינים פון חסידות ביז דער צוג איז אנ־געקומען קיין "זוטשקא", פון וואנים מען האט געמוזט צופאהרען מיט א פוהר ביז סאדאגורע.

קאפּיטעל 20.

דיא סטאנציע.

דער ערשטער אריינפאָהר קיין סאדאגורע — די פיער-ערליי אכסניות — פאר "שבת" מוז מען צאָהלען און פאר "עסען" בעזונדער — דריי־טהאלבען פארשוין אין איין בעט הייסט נאָך א שטיקעל הרחבה.— די כניאָקישע סטאנציע — אן אומגערעכטע דוך-פריינדין — ביים ציעל.

זוטשקא, איז איין שטאציאן פאר טשערנאוויץ. היינט, געהט פון דאָר־טען א פליגעל־באהן צו דער בעסאראבישער גרענעץ, נאוואסיעליץ, וועלכע געהט דורך די שטעדטלאך סאדאגורע און באיאן, וואו ס׳זיינען פאראנען באהן שטאציאנען. דעמאלט אבער, אין יאהר 1880, האט נאך די דאזיגע באהן ניט עקזיסטירט. די פארשוינען וואס זיינען געפאהרען קיין סאדאגורע זיינען אב־

נעשטינגע איז זוטשקא און פון דאַרטען צונעפאָהרען פער אקס ביז סאדאגורע, א מרחק פון קרוב צו א מייל.

פלעגען שוין ביי דער באהן־שטאציאָן אין זוטשקא אבוואַרטען א מאסע פון סאדאגורער בעלי־עגלות, בעזאנדערס פאר די ימים טובים ווען די געסט (חסידים) זיינען געווען אין די טויזענדער, צו ברענגען די אורחים אין שטאדט אריין. די נגידים, וואס זיינען בכח געווען צו בעצאהלען א האלבען גולדען פאר דער נסיעה, זיינען געפאהרען אין פיאקערס, מעשה פריצים, און די בטלנים און אָרימע חסידים, וועלכע האבען געמוזט לעבען מיט חשבון, האבען זיך גע־שלעפּט אין שטאדט אריין מיט וועגעלאך געשפּאנט צו איין אויסגעדארט פערד. פאר 15 קרייצער.

דער איך, וועלכער האט געזאלט איינשטעהען ביי נחום פּאליאק, האט זיך אויפגעזעצט אויף א פיאקער און איך, מיט מיינע געצעהלטע עטליכע גול־דען, האָב אויף איהם געקוקט מיט א ביסעל קנאה, ניט אכטענדיג זיין פריהעריגע ערקלערונג אז אלצדינג אויף דער וועלט איז הבל־הבלים, און זיך אויפגעזעצט צווישען צוואנציג חסידים, מיינע חברים אין נגידות׳שאפט, אויף אן אָבגע־רומעלטע טאראדייקע. און מיט א הארץ פול מיט בענקעניש, ניט וויסענדיג אליין נאך וואס, און מיט פאנטאסטישע רעיונות, בין איך אריינגעפאהרען אין דער וועלט־בעריהמטער שטאדט סאדאגורע.

מען האט מיר אנגעוויזען מיין סטאנציע ביי יאָסעל בּארשטשיווער.

די אכסניות (גאסטהייזער) אין סאדאגורע קענען איינגעטהיילט ווערען אין פיער קלאסען:

די ערשטע קלאס. דאס הייסט די בעסטע און טהייערסטע אכסניה, איז געווען ביי טעבעל׳ן, א איד א בעל צורה און א גרויסער חשוב אין הויף. ביי איהם זיינען איינגעשטאנען נאר די יחידי סגולה פון די נגידים. ער האט גע־האט א שענק אויך. אין וועלכער מען פלעגט אפט טרעפען זיצען ביי א גלע־זעל משקה ניט נאר די פשוטע חסידים, נאר טאקע די קארפען־קעפּ, די גע־נראלען, די בעלי מוחות און געהויבענע אידען. דאָרטען האט מען געקענט זעהען די "רברביא דמן חבריא" טרינקען משקה און עוסק זיין אין "דברים העומדים ברומו של עולם". גרויסע און הויכע ענינים פון חסידות, ווי ר׳ מאיר ליבוש טארקער (דער טארקער רב), ר׳ הירש ליב בּיליג, די רעכטע האנד פון׳ם רבי׳ן, ר׳ יחזקאלי נאוואסיעליצער (דער רב פון דאָרט), ר׳ איטצי טויסטער, ר׳ וועלוועלי גריידינגער און נאך אזעלכע גדולים.

איינצושטעהן ביי ר׳ טעבעל׳ן האט בעדארפט קאסטען אן אוצר. ער־שטענס, איז די סטאנציע אליין בעצם געווען טייער. א נאכט שלאפען א גול־דען אדער צוויי. די צוויי שבת־סעודות האבען געקאסט, א טאקסע, צוויי גולדען. ביים בעצאהלען איז אָבער געווארען פון די צוויי פיער, מחמת פאר פיש, פאר וויין, פאר בראנפען מיט פערבייסען און א טיילמאל אויך פאר׳ן קוגעל, האט מען געמוזט עקסטרא בעצאהלען, ווייל די דאזיגע מאכלים און משקאות זיינען ביי טעבעל׳ן ניט געווען אריינגערעכענט אין׳ם "שבת". צווייר־טענס, האבען שוין די חסידים געצאפט משקה און תקון אהן אן אויפהער. "ווי־באלד דו שטעהסט איין ביי טעבעל׳ן ביזט דוא דאך אודאי אן עשיר, ובכן, זיי

זשע ניט קיין דבר־אחר!״ און אז די חסידים האבען זיך אן איינעם אנגע־משעפּעט האט ער שוין אפילו ווען ער וואלט געוואלט, אויך ניט מעהר גע־קענט זיין קיין דבר־אחר. אויך די הוצאות איז׳ם הויף בנוגע ווייז־שטעלען, דעם קוויטעל־שרייבער און דיא גבאים־הוצאות, האבען שוין געמוזט קאסטען מעהר ווי געוועהנליך. אלץ אויף דער קאנטא: ״דו שטעהסט דאך ביי טעבעל׳ן!״

די צווייטע קלאס אכסניה איז געוועז ביי א געוויסען ר׳ אלקנה ווי אויך ביי נחום פּאליאק, דער אויבער־שמש אין דער בעריהמטער, שעהנער סאדאגורער קלויז. ער איז געוועזן אן אינטערעסאנטע פיגור, א גאנצער מאכער אין הויף. דאס הייסט, אז ער אליין בעצמו איז ניט געוועזן דער מאכער גופא, נאר זיין ווייב פעסיע איז אייגענטליך געוועזן די מאכערקע. זי איז געוועזן די איינקויפערין פאר׳ן הויף און די פערזארגערין מיט צדקות פון די רביצין פאר די ארימע ווייב־לעך אין שטאדט. און אין איהר זכות, האט איהר מאן נחום אויך שוין געהייסען א שטיקעל קנאקער, כאטש ער בעצמו איז לגמרי גאר ניט געוועזן א גרויסער חסיד, דורך וועלכער סבה מען האט איהם גערופען (אלס א צונאמען) פּאליאק, וועלכער איז געמיינט וויא ״פּאלסקי בראט״.

די אכסניות ביי אלקנה׳ן און נחום פּאליאק זיינען ניט געוועזן אזוי פיין ווי ביי טעבעל׳ן אבער פערהעלטניסמעסיג ריין און צום דערליידען. מחמת יע־דער איינער האט געהאט, ווען שוין ניט קיין עקסטרא צימער, לכל הפּחות אן עקסטרא בעט צום שלאפען. וועלכעס האט ניט מעהר געקאסט ווי פופציג קרייצער א נאכט. דארט האט מען זיך געקענט צוזאמענטרעפען מיט די חסידישע פערמעגליכע בעלי־בתים. אויך פון זייערע סטאנציעס האט מען שוין געקענט זאגען מיט א ביסעל גאות: ״איך שטעה מיר איין ביי אלקנה׳ן!״ ״איך שטעה איין ביי נחום פּאליאק!״ וועלכעס האט געמיינט: איך בין ברוך־השם א בעל הבית, א סוחר, און קען מיר שפּענדען מעהר א גולדען ביים הייליגען צדיק.

די דריטע קלאס אכסניות זיינען געוועזן על פּי רוב די געלעגענהייטס אכסניות. דאמיט מיין איך, א בעל־בית וויא אויך א בעל־מלאכה וויבאלד ער האט נאר געהאט א בעקוועמע דירה, האט ער פאר א יום־טוב אדער אין אן אנדערען יומא־דפגרא, ווי, למשל, אויף א חתונה אין הויף ווען טויזענדער חסידים זיינען זיך צוזאמען געקומען, געמאכט אויס זיין דירה אן אכסניה. דארט האט נאר געקאסט 20 קרייצער א לינת־לילה (נאכטלעגער), אבער דיא בעקוועמליכקייטען ביים שלאפען זיינען ניט געוועזן איבעריג גוט. אין א בעט פלעגען שלאפען צוויי מענשען בייזאמען און ביי א גרוים געדרענג האט זיך דער בעל־בית ערלויבט צו צוגעבען א צולאג, צו לייגען צו פיסענס א יונגען בחור, א צוקינפטיגען חסיד. אין א באנקבעטעל אבער, האט מען קיינמאל ניט געלעגט נאר א גרויסען מענש מיט א אינגעל.

מיין סטאנציע, צו וועלכער איך בין נאך אנגעוויזען געווארען פון באַ־ריסלאוו אוים, יוסעל בארישטשאווער׳ס אכסניא, האט בעלאנגט צו דער פערטער קלאס. דער פּרייז פאר שלאפען א נאכט האט ניט מעהר געקאסט ווי צעהן קרייצער. בייטאג האט מען געקענט שלאפען אומזיסט, וויבאלד מען האט נאר פּלאץ געהאט וואו דעם קאפּ אנידערצולעגען. דאס שלאפען אפילו ביי־

נאכט האט ניט דוקא געמוזט זיין אין א בעט אדער אויף א שטרוי־זאק אויף א טיש, נאר וואו ס׳האט זיך געלאזט אפילו אויף דער פאדלאגע גופא, צומאל אויך איינער אויפ׳ן אנדערען ממש. דארטען זיינען, ימים נוראים איינגעשטאנען אלע כנאקעס, און אין דער פריה איז דארט געווען וואס צו הערען און וואס צו זעהען . . .

פון די אלע צוואנציג חסידים וואס זיינען געזעסען אויף דעמזעלבען וואגען מיט מיר, בין איך געווען דער איינציגער צו נעהמען אכסניה ביי יאסיל בארשטשאוּוער, ניט וויסענדיג וואס פאר א מין הקדש דאס איז . . .

מיט מיין פעקיל אין דער האנד, אין וועלכען ס׳זיינען געלעגען מיינע שבת־בגדים, טלית און תפלין, א סדור, א שערי־ציונ׳דעל, א חק־לישראל, א מחזור לימים נוראים און עטליכע מוסר ספרים׳לעך וועלכע זיינען געווען איינגעוויקעלט אין די ווייסע וועש, בין איך אין א שעהנעם אלול־מארגען אריינגעקומען אין דער חסידישער סטאנציע. שוין ביים עפענען די טהיר פון דעם גאסט־הויז איז מיר געווארען פינסטער אין די אויגען. א משונה׳דיגער ריח וועלכען איך קען ביז היינט ניט פערגעסען, איז מיר פערגאנגען אין דער נאז. אין די קליינע צימערלעך זיינען געלעגען אויסגעלעגט אויף שטרוי־זעק, וועלכע זיינען געווען אויסגעשפּרייט אויף צוויי צוזאמענגעשטעלטע לאנגע בענק, אויף די טישען און אונטער די טישען, צורות פון מענשען, יונגע און אלטע, אלע כראפּענדיג פון א זיסען שלאף. ארום און ארום זיינען געלעגען צר־ווארפען אבגעריסענע און אבגערומעלטע בגדים, אזוי אז איך האב לגמרי ניט געזעהן אפילו א שטיקעל פלאץ וואו מיין פעקיל אנידערצולייגען.

ענדליך האט ר׳ יאסעל דער בעל אכסניה, נאכדעם ווי ער האט מיר אריינגעשטעקט א ברייטען פריינדליכען "שלום־עליכם". מיר אנגעוויזען א מקום־מנוחה פאר מיינע קליינינקייטען און ווי א רוח א מלמד, האט עס מיך באלד ארויסגעטראגען אין דרויסען אויף דער גאס ארוים, איינצואטהעמען א ביסעל פרישע לופט און צו איבערקלערען וואס איך זאל עפּעם ווייטער טהאן. דאס הארץ האט אין מיר געצאפּעלט ווי א פיש. אט בין איך מיר שוין אויך א סאדאגורער חסיד און אקארשט באלד, וועל איך זוכה זיין צו זעהן אזוינס וואס מיינע אלע חברים האבען עס קיינמאל ניט געזעהן און וועלען עס אודאי אויך קיינמאל ניט זוכה זיין צו זעהן.

"וואו וואהנט דא ערגיץ דער רבי ?" — האב איך א פרעג געטהאן א אי־דענע, וועלכע איז פאר מיר פאריבער געגאנגען טראגענדיג אין דער האנד א טעפּעל מילך.

די אידענע האט מיך אנגעקוקט מיט א משונה׳דיגען קוק, כלומר, ווי איינער וואס זאגט: אט איז א פריש־געבאקען יונג־מאנטשיקעל, וועלכער ווייס נאך ניט אמאל וואו א טהיר עפענט זיך. און מיט א פערבארגענעם שמייכעל האט זי מיר א וויזז געטהאן מיט׳ן פינגער זאגענדיג: "אט דארט האסטו דאך דעם רביז׳ס הויף כמעט אונטער דער נאז דיינער !"

וויסענדיג אז די סאדאגורער חסידים "איהרצען" זיך ניט איינער דעם אנדערען, פאר א סימן פון ברידערליכקייט, איז מיר אויך רעכט געווען ווען א גאנץ פרעמד ווייבעל, וועלכע האט מיך קיינמאל ניט געזעהן, איז מיט מיר פלוצים א דוץ־פריינד געווארען. איבריגענס בין איך סיי־ווי געווען א גע־

שטראפטער צוליעב מיין אינגלישעם אויסזעהן און כאטש שוין א בעוויבטער פון איבער א יאהר, האב איך ניט די זכיה געהאט צו פערזוכען דעם טעם פון הערען דאס ווארט "איהר". איך בין דעריבער מיט דער תשובה צופרידען געווען און מיך געלאזט געהען אין דער ריכטונג וואו מיין דוץ־פריינדין האט מיר אנגעוויזען מיט'ן פינגער.

אין אמת'ן האב איך דעם דאזיגען גרויסען, פרעכטיגען הויף תיכף געזעהן ביי מיין אנקומען און האב איהם בעוואונדערט נאך זיצענדיג אויף דעם וועג־נעלע וואס האט אונז אריינגעפיהרט אין שטאדט אריין. עס האט מיר אבער אבסאלוט אפילו ניט אמאל גע'חלומ'ט, אז אין דעם דאזיגען מאדערנעם פריצי־שען הויף קען וואהנען א גוטער־איד פון חסידים. געמיינט האב איך אז דא וואהנט אודאי דער גראף אדער דער באראן צו וועמען דאס גוט געהערט.

מיט אן אימפעט און גרוים הארץ־קלאפעניש, האב איך מיך געלאזט צוגעהן צום שעהנעם הויף מיט א געוויסען שטאלץ, אז דיזער פרעכטיגער הויף, זיינע שעהנע בנינים און דער טייערער שפאציער־גארטען געהערט צו אונזער רבי'ן, און אלס איינער פון דעם רבינ'ס חסידים וועל איך אודאי האבען דאס רעכט מיך ארומצודרעהען אין דעם גרויסען חצר פון אט דעם דאזיגען פירסט־ליכען הויף פראנק און פריי . . .

ס'האט זיך שוין באלד אפשר אויסגעצאהלט די נסיעה.

קאפיטעל 21.

דעם רבין'ס קלויז

דאס ערשטע בעגעגנים — א קלויז וואס זעהט אויס וויא א פירסטליכער פאלאץ — דאס בית המקדש און דער כהן גדול — א מטבע וואס איז ווערטה עטליכע טויזענד רובעל — דיא ברכה ווערט תיכף מקוים — א געפעהרליכער בוי-פלאן.

אט שטעה איך מיר אין דער מיטען פון דעם גרויסען פארהויף אינ'ם רבינ'ס הויף, בעטראכטענדיג מיט אן איבערראשענדען ערשטוינען דיא וואונ־דערבארע בנינים, וועלכע זיינען געבויעט אין דער פארמע פון א געדרוקטען ח, און דיא גרויסע הויכע פענסטער פון וועלכע ס'האבען זיך ארויסגעזעהן שנעע־ווייסע געשטיקטע פארהאנגען. מיינע מחשבות פערטיעפען זיך דאן אין דעם גרויסען הימלישען כח פון דעם בעל־בית פון דעם דאזיגען פרעכטיגען הויף, אין דעם כח־המושך פונ'ם צדיק צו צוציהען צו זיך מענשען מארבע כנפות הארץ, וויא מיט א מאגנעט. דאס הארץ פלאטערט, עס ווילט זיך שוין זעהר זעהן אט דעם דאזיגען גרויסען איש־האלקים...

א קלאפ אין דער פלייצע האט מיך אויפגעוועקט פון מיינע פערמישטע

פאנטאזיען. איך האב מיך אומגעדרעהט צו זעהן ווער אט דאס איז דער דאזיגער גוט־ברודערליכער קלאפער.

און א קליינטשיק אבגערומעלט, טל־ומטר׳דיג חסיד׳ל, שטעקט מיר אין דער האנד אריין א ברייטען ״שלום־עליכם״, מיט א לוסטיג, לאכענ־דיג פנים, זאגענדיג צו מיר: ״אנו, וואס קוקסטו אזוי, שוטה איי־

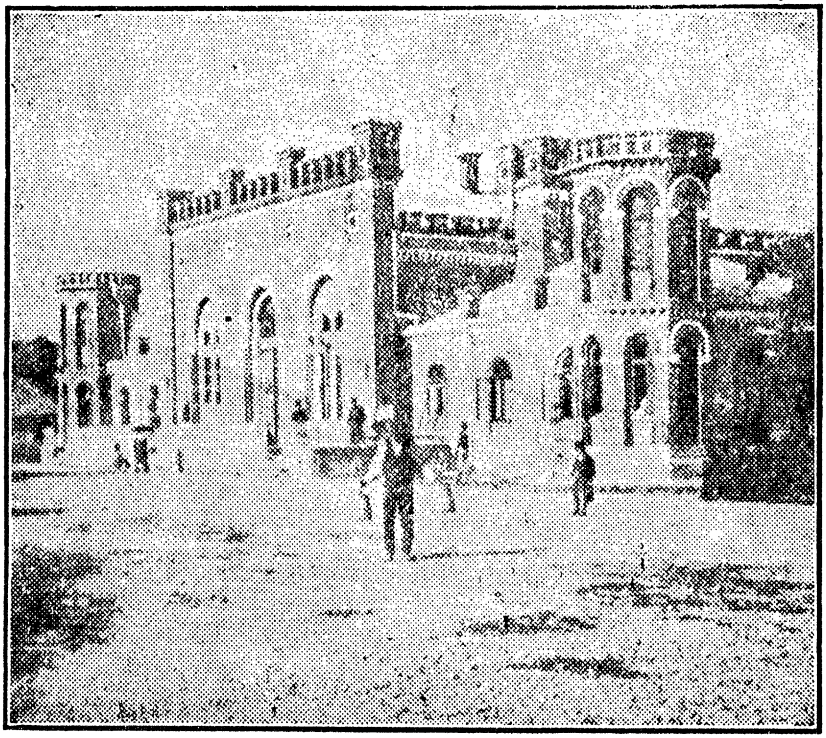

דעם רבין׳ס קלויז אין סאדאגורע

נער? אודאי א פריטץ, דאס ערשטע מאל ביים רבין, הא? וואס זשע שווייגסטו, גולם? פון וואנעט ביזטו? שוין געדאווענט? איך האב שוין געדאווענט. גיב אהער אויף תקון!״ אט דאס אלעס האט ער געזאגט בנשימה אחת, איידער איך האב נאך רעכט געהאט דיא געלעגענהייט איהם עפעס צו ענטפערען אויף זיינע שאלות.

ווויסענדיג נאך פון פריהער, אז יעדער חסיד וואס קומט צופאהרען צום רבי׳ן מוז געבען תקון, האב איך איהם דערלאנגט א זעקסערל. דערצעהלט איהם

פון וואנעט איך בין און אז איך בין זעהר משתוקק צו זעהן דעם רבי׳ן און פון איהם מקבל שלום צו זיין.

"נאך זייגער עלף געהט דער רבי־זאל־לעבען דאוונען אין קלויז אריין" — האט מיר דאס אויסגעווייקטע חסיד׳ל געענטפערט (שפעטער האב איך מיך דער־וואוסט, אז זיין נאמען איז נח׳ל לינסקער, און אז ער איז א בעקאנטע פיגור צווישען דיא יושבים) — "דאן שטעלען זיך אלע נייע־אנגעקומענע אורחים אויס אין א שורה, פון ביידע זייטען, און זיינען מקבל שלום. דו האסט נאך גענוג צייט, דו קענסט דערווייל אריינגעהן אין דער נייער קלויז איבער דעם שטראס."

אין דער ריכטונג, וואו ער האט מיר אנגעוויזען מיט דער האנד, האב איך געזעהן שטעהן אויף דער צווייטער זייט פון׳ם קייזער־שטראס, וועלכער פיהרט פון סאדאגורע ביז נאוואסעליץ, בעסאראביען, א פרעכטיגע, וואונדערפולע גע־ביידע, פון רויטע ציגעל, געבויעט אין א גאטישען סטיל. דיא געביידע איז גע־ווען זעהר הויך און אונגעהויער ברייט. פון ביידע ווינקלען פון דער פראנט זיי־נען געווען צוויי הויכע קייל־עכדיגע טהורמען מיט שעהנע פארביגע פענסטער־לעך און פראכטפולע פערפוצונגען. דיא זעלטענע שעהנהייט פון דער געביידע גופא, דיא מארמארנע טרעפ ביים איינגאנג און דיא שטאלענע שטאכעטען ארום איהר, האבען איהר גיכער געגעבען דאס אויסזעהן פון א פירסטליכען פא־לאץ וויא פון א חסידישע קלויז.

איך האב לכתחלה געמיינט אז דאס חסיד׳ל מאכט זיך מיט מיר א שפאס ווייל איך בין א פריטץ (גרינער), און האב ניט געוואגט אריבערצוגעהן דעם שטראס און אריינטרעטען אין דעם דאזיגען פאלאץ. איך האב זיך לחלוטין גאר ניט געקענט צוגעוועהנען צום געדאנקען, אז א רבי׳שע קלויז קען האבען אזא מין אויסזעהן, און אז כניאקעס זאלען דארט האבען א פרייען צוטריט וויא צו א רשות הרבים. זעהענדיג אבער באלד, וויא בטל׳נישדיגע חסידים געהען דאר־טען אריין און ארויס, האב איך מיר געמאכט מוטה און בין אויך אריינגעגאנגען אין דער נייער קלויז אריין.

אינעווענייג איז דיא קלויז נאך שעהנער געווען פון אויסענווענייג. דאס גרויס־קייט איז געווען אונגעהייער. עס האבען אין איהר געקענט אריין בעקוועם אז, ערך פון דריי טויזענד מענשען. פונדעסטוועגען האט זיך ניט געפונען קיין איי־איינציגער זייל אפילו, וועלכער זאל אונטערשפארען דעם באלקען. דיא שעהנע מאלערייען פון דיא ווענט וויא אויך פונ׳ם באלקען און דיא הערליכע האלצשני־צערייען און פערפוצונגען, האבען פשוט פערנומען דיא אויגען. אין דער מיטען פונ׳ם באלקען האט געהאנגען עפעס א גרויסע איבערגעדעקטע מאסע. דאס איז געווען א וואונדערפולער הענגעל־לייכטער פון בראנז, וועלכער האט געקאסט אי־בער צוויי טויזענד גולדען. אלע איבריגע הענגעל־לייכטער זיינען געווען פון טייער בעשניטען גלאז, דיא בענק זיינען געווען פאליטורט און האבען געגלאנצט פון ריינליכקייט.

שפעטער האב איך מיך דערוואוסט, אז נחום פאליאק, דער אויבער־שמש פון דער קלויז, לאזט ניט צו אז דיא חסידים זאלען דיא קלויז מאכען וואכעדיג. אפילו תיקון טרינקען מוזען דיא חסידים געהן אין פאליש (פארהויז) אריין. פון שלאפען דארטען קען אפילו קיין מדובר ניט זיין: זיא האט איז א געוויסער מאס דיא קדושה פון א שוהל.

דערצעהלט האט מען מיר דארט באלד, אז אין דער זייט פון מערבית־דרומית פון דער קלויז (זיד־וועסט־זייט), געפינט זיך דאס חדר־מיוחד וואו דער רבי, זאל מאריך ימים זיין, דאווענט דארט גאנץ אליין, אז דארט אין דעם דאזיגען חדר, געפינען זיך וועלטס־אנטיקען וואס עין לא ראתה און אז די ווענט זיינען פערציערט מיט גאלד, טאקע מיט זהב טהור, נאר דעריבער אז אנדערט־מאל.

האב איך דעמאלט אנגעהויבען צו קומען צו דער איבערציינונג אז ס׳איז אמת וואס ר׳ נפתלי רבי פון דזיקאוו האט מיר געזאגט, אז דעם רבינ׳ס קלויז איז אין דערזעלבער בחינה וויא דאס בית־המקדש, און דער צדיק וואס טהוט דארט די הימלישע עבודה ביים דאווענען, איז דער כהן־גדול.

האב איך מיר געטראכט: ווען דאס בית־המקדש איז אזוי נאבעל און פרעכטיג, מוז אודאי דער כהן־גדול, דער צדיק, אויסזעהען וויא א מלאך אלקים. איך האב שוין דעריבער ממש געצעהלט די מינוטען זיך צו דערווארטען צו זעהן דעם רבי׳ן געהן צום דאווענען.

מכח דעם בנין פון דער דאזיגער קלויז דערצעהלען זיך די חסידים נפלאות:

בעת ר׳ ישראל׳טשי ריזינער האט נאך געוואהנט אין זיין וואונדערבארען הויף אין ריזין, פלעגען די גבאים צו איהם צולאזען בלויז די יחידי־סגולה, בעקאנטע חסידים און גבירים. די אונבעקאנטע און די ארימע חסידים, האבען זיך געמוזט בעגנוגען בלויז מיט זעהן דעם רבינ׳ס צורה פרייטאג פאר־נאכט, ביים קבלת־שלום. די בקשה־קוויטלעך האט ביי זיי דער גבאי צוגענומען און זיי דאן פארגעלעגט פאר׳ן רבי׳ן.

איז אמאל געקומען קיין ריזין צופאהרען, אדער צוגעהן, א דארפס־מלמד, וועלכער האט פערשוועטדעט זיין גאנצען שכר־למוד אויף הוצאות־הדרך צו קענען מקבל־פנים זיין און זעהן דעם הייליגען צדיק׳ס צורה. זייענדיג ארים און אונבעקאנט, האט איהם דער גבאי ניט געוואלט צולאזען צום רבי׳ן, נאר איהם געהייסען ווארטען ביז פרייטאג צום אלגעמיינעם קבלת־שלום.

דאס ארימע מלמד׳ל, וועלכער האט זעהר געגארט צו זעהן דעם צדיק׳ס צורה און ניט געהאט קיין געדולד צו ווארטען פון מאנטאג, דעם טאג וואס ער איז אנגעקומען קיין ריזין, ביז פרייטאג פארנאכט, די צייט פון קבלת־שלום, האט זיך מיישב געווען און אנידערגעזעצט אויף די טרעפ וואס פיהרען פונ׳ם הויף צו רבינ׳ס חדרים. אזוי איז ער דארט געזעסען טאג און נאכט אהן עסען און אהן טרינקען. ערקלערענדיג, אז ער איז מוכן ומזומן צו שטארבען פאר הונ־גער און דורשט אויף די טרעפ פונ׳ם רבינ׳ס הויז, וויבאלד מען וועט איהם ניט צולאזען צום צדיק. ער האט בשום אופן ניט געוואלט טועם זיין דאס מינ־דעסטע. טאמער האט מען איהם פון דארט אוועקגעטריבען, איז ער תיכף ומיד ווידער צוריקגעקומען.

די גבאים האבען דאס געמעלדעט צום רבי׳ן און דער צדיק האט בעפוי־לען מען זאל איהם תיכף צולאזען.

א גאנצען זמן האב איך געקנעלט אין א דארף — האט דער יונגערמאן דערצעהלט דעם ריזינער נאכ׳ן געוועהנליכען קבלת־שלום — כדי איך זאל פער־דיענען אויף הוצאות צום הייליגען צדיק. פון מיין גאנצען פערדיענסט איז מיר ניט מעהר פערבליבען וויא איין־איינציגער זילבער־רובעל. נעהמט, הייליגער רבי,

פון מיר דיעזען ארימען פדיון און פערשעהמט מיך ניט. השם־יתברך האט אויף אנגענומען אין בית־המקדש דעם ארימאנ׳ס קרבן־מנחה אויס אביסעלע מעהל, פונקט וויא דעם עשיר׳ס קרבן־בהמה.

דער רבי האט דעם זילבער־רובעל צוגענומען, איהם געהאלטען אביסעל אין דער האנד און געמורמעלט עפעס א שטילע תפלה, דאן האט ער דעם רובעל צו־ריקגעגעבען צום יונגענמאן זאגענדיג צו איהם:

״דא האסטו א ״מטבע״ וועלכע וועט דיר ברענגען ברכה און הצלחה!״

צו אזא קלארע הבטחה פונ׳ם ריזינער, האט נאך קיין שום חסיד ניט זוכה געווען. עס איז דאריבער גאר ניט קיין חידוש, וואס דיא גבירים, וועלכע האבען זיך דעמאלט גראד געפונען אין ריזין און זיך דערוואוסט פון דיא דאזיגע דבורים פונ׳ם צדיק, האבען אלעם אנגעווענדעט צו קענען ארויסבעקומען דיא ״ברכה והצלחה׳דיגע מטבע״ פון דעם ארימען חסיד׳ס הענט. מען האט געמאכט א ליציטאציע ווער ס׳וועט פאר איהר געבען מעהר. א גביר פון דער ראדאמיש־לער ארנשטיין־פאמיליע האט ענדליך זיא אבגעקויפט פאר עטליכע טויזענד רובעל.

דיא ״מטבע״ האט אלזא געברענגט דעם ארימען חסיד, טאקע ״אומר ועושה״, ברכה און הצלחה.

ער איז דאן אריינגעגאנגען צום רבי׳ן, איהם געגעבען א גרויסען פדיון, דערצעהלענדיג איהם פון זיין ישועה.

דיין פדיון וועט פערנוצט ווערען פאר א דבר שבקדושה — האט צו איהם דער רבי געזאגט. — ער איז דיא ערשטע נדבה פאר א בנין פון א שעהנער קלויז.

דער ריזינער האט אבער דיא קלויז ניט געבויעט, כאטש דער פלאן איהם איז שוין געווען פערטיג.

לויט אלטע חסידים דערצעהלען זיך, איז דאס געווען די סבה וואס דער ריזינער האט געצעגערט און ניט אנגעהויבען צו בויען דיא קלויז.

בעת דער בעריהמטער צדיק ר׳ משה פון סעווראן איז געווען ביים ריזי־נער, און דער צדיק האט איהם אריינגעפיהרט אין שטאל אריין און דארט איהם געוויזען ״מעשה־מרכבה״, וויא ס׳איז שוין פריהער דערצעהלט געווארען, איז ער, דער סעווראנער, געווארען א גרויסער אנהענגער פונ׳ם ריזינער און א גרוי־סער חשוב ביי איהם.

פאר׳ן אוועקפאהרען, האט צו איהם דער ריזינער געזאגט:

״סעווראנער רבי, איך וויל אייך איצט ווייזען עפעס אן אנטיקעל.״

ער האט איהם דאן געוויזען דעם פלאן פון דער נייער קלויז.

איז דער סעווראנער געווארען בלאס וויא דיא וואנט און אויסגערופען:

״האט רחמנות, רבי, און בויעט ניט דיא דאזיגע קלויז!״

דער ריזינער האט איהם צוליעב געטהאן.

פאר דער פטירה, האט דער סעווראנער אליין ערקלערט דעם טעם פון יענ־נער זעלטענער בקשה:

ער האט דערזעהן אין פלאן, אז דער ריזינער האט דאביי מכוין געווען די־זעלבע כונות וואס משה רבנו האט מכוין געווען ביים בויען דאס משכן. ער האט דאריבער מורא געהאט, אז ס׳זאל ניט זיין, חלילה, ביים חנוכת־הבית פון דער

קלויז, דערזעלבער קדוש־השם וואס ס׳איז געוועז ביים משכן, וואס אהרן הכהן׳ס צוויי עלטעסטע זיהן זיינען פלוצים געשטארבען.

ערשט נאך פיעל יאהרען, האט דעם ריזינער׳ס ממלא מקומו אין סאדא־גורע, אויסגעפיהרט דעם פאטער׳ס רצון אויפצובויען א קלויז מיט דער שעהנ־קייט פון א בית־המקדש. דער צדיק ר׳ אברהם יעקב ז״ל האט געהאפט, אז מיט׳ן פאטער׳ס כח וויא אויך מיט זיין אייגענעם כח, וועט ער מגין זיין אויף זיינע קינדער זיי זאלען ניט פאלען אלס קרבנות.

דער זכות פון דיא צוויי גרויסע צדיקים האט אבער נאר געקענט מגין זיין אויף א געוויסער צייט. אין א משך פון צוויי יאהר, תרמ״ב און תרמ״ג, זיינען זיינע צוויי טייערסטע קינדער, זיין בכור ר׳ שלמה׳ניו און זיין איידעם ר׳ נחום בער׳ניו נסתלק געווארען. באלד נאך עטליכע חדשים איז אויך דער אלטער צדיק אליין נפטר געווארען, אזוי וויא עס וועט דא דערצעהלט ווערען אויספיהרליך אין דיא שפעטערע קאפיטלען.

קאפיטעל 22

דער רבי געהט

דיא חסידישע ״ווארע״ — דער רבי איז א ״פושט צורה ולובש צורה״ — מקיים דיא מצוה פון ״תרומת הדשן״ — מען מוז האבען א הרהור תשובה — פערגעסען זיך טובל צו זיין — דעם צדיק׳ס אויסזעהן — דיא הערליכקייטען פונ׳ם דאווען־שטיבעל — דאס בית־המקדש׳ל.

פון דעם קליינעם טהירעל פונ׳ם רבינ׳ס הויף, אויף מזרח זייט פון דער אלטער קלויז, איבער׳ן שטראס ביז צום איינגאנג פון דער נייער קלויז, האט זיך געבילדעט א ״ווארע״. דאס הייסט, צוויי שורות מענשען האבען זיך אויס־געשטעלט פון ביידע זייטען, פנים צו פנים, איבערלאזענדיג אין דער מיטען בענוג פלאץ, אז דער רבי זאל קענען בעקוועהם דורכגעהן.

די דאזיגע ביידע שורות, זיינען געוועזן פון צוויי דיקע לעבענדיגע ווענט, געבויעט פון הונדערטער פארשוינען, וועלכע האבען אויסגעזעהן, צוליעב דעם ענגשאפט און געדרענג, ווי א בעוועגליכע מויער. גליקליך זיינען געוועזן די יעניגע וואס האבען זוכה געוועזן צו שטעהען אין דער פראנט נאהענט וואו דער רבי דארף פאריבער געהן. אבער אויך די הינטערשטע צווייטע שורה איז ניט געוועזן וואס צובעדויערען, מחמת זיי האבען געקענט גאנץ גוט דורכקוקען צווי־שען די אקסלען פון די שטעהענדיגע אין דער ערשטער שורה און זעהן די גאנצע צורה פונ׳ם צדיק פנים אל פנים. די דריטע און די שפעטערע שורות הינטער איהר, האבען שוין געמוזט זיך שטעלען אויף די שפיץ־פינגער און זיך אויס־שטרעקען מיט כל הכחות, כדי צו כאפען כאטש א בליק פאר א רגע אויפ׳ן צדיק׳ס צורה. אדער באדיי בלויז אויפן קאפעלוש זיינעם.

מיין תיקון וואס כ׳האב נעגעבען פריהער צו נח׳ל לינסקער, איז מיר איצט

ביינעשטאנען איך זאל האבען די זכיה צו שטעהען נעבען איהם אין דער ער־שטער שורה.

מעהר ווי א שעה זיינען אלע חסידים, וגם אני הקטן צווישען זיי, געשטא־נען געדולדיג אין די שורות כדי צו זעהן דעם הייליגען צדיק געהן דאווענען. פיעל פון אט די דאזיגע נייגעריגע, זיינען געווען וואס נאר ערשט אנגעקומענע חסידים אויף די ימים נוראים, וועלכע האבען נעגארט צו זעהן דעם צדיק, נאך אן אבוועזענהייט פון 6 חדשים אדער אפשר גאר פון א גאנץ יאהר, און פון איהם מקבל שלום זיין. אבער א גרויסער רוב פון די שטעהענדיגע חסידים זיינען גע־ווען אלטע "יושבים", וואס ווערען ניט מיד טאג־טעגליך צו שטעהן גאנצע שטונ־דען און ווארטען צו זעהן די צורה פון׳ם רבי׳ן.

די חסידים בעלי־מות בעהויפטען, אז וויפיעל מאל זיי זאלען ניט זעהן דעם רבי׳ן דערזעהען זיי תמיד אין זיין הייליגע צורה עפעס א נייע פארם. מחמת דער צדיק איז א "פושט צורה ולובש צורה", יעדעס מאל האט ער אן אנדער פנים און אן אנדערעס אויסזעהן, דאריבער זיינען זיי משתוקק צו זעהן דעם צדיק און צו קוקען אין זיין ליכטיג פנים וויפיעל מאל ס׳לאזט זיך; ס׳איז פאר זיי גאר ניט פארהאנען קיין נענוג.

בעת מיר זיינען אזוי געשטאנען אויסגעשטעלט אין צוויי "ווארעס", איינע נעגען די אנדערע, האב איך פלוצים דערזעהן א מארנע זאך: אן אלטער איד, אן אויסגעוויקטער כניאק, איז כסדר געגאנגען, אדער ריכטיגער געזאגט, געקרא־כען אויף אלע פיער, צווישען די צוויי ווארעס און מיט א פאטשיילע אין דער האנד, האט ער אבגעווישט דעם שטויב פון די שטיינער אויף וועלכע דער רבי דארף טרעטען מיט זיינע הייליגע פיס, פון זיינע חדרים ביז אין דער קלויז אריין.

אויף מיין פראגע, האט מיר מיין שכן ערקלערט, אז דער דאזיגער חסיד הייסט הירשל בראדער, און שוין זייט 30 יאהר איז דאס זיין מצוה ווען ער קומט צום רבי׳ן — און געווען איז ער דארט במעט דאס גאנצע יאהר אלס א "יושב" — אבצו־ווישען דעם שטויב פון די שטיינער, אויף וועלכע דער רבי דארף טרע־טען, טאג טעגליך איידער דער רבי געהט דאווענען אין קלויז אריין. ניט איין חסיד האט איהם מורא׳דיג מקנא געווען איבער דער דאזיגער גרויסער זכיה. ס׳איז אבער געווען זיין חזקה און קיין אנדערער האט ניט געוואגט איהם מסיג גבול צו זיין, אפילו דאמאלס ווען ער איז גראד ניט געווען ביים רבי׳ן אין סאדאגורע.

און געטהאן האט ער דיזע עבודה, מיט אזא תמימות און מיט אזא פנים פון פרומקייט, פונקט ווי א כהן וואלט געטהאן די עבודה אין בית המקדש אויף׳ן מזבח ביים "תרומת־הדשן".

שטעה איך מיר אין דער ערשטער שורה אנהאלטענדיג מיך אין נח׳לען מען זאל מיך פון דארט ניט אוועקשטופען חלילה, און קוק מיט א קלאפענדיג הארץ צום פריהער ערוועהנטען קליינטשיקען טהירעלע, וועלכעס איז עקסטרא געמאכט געווארען פאר א דורכגאנג פאר׳ן צדיק, און קיין אנדערער מענש בענוצט זיך ניט דערמיט און צו וועלכען ס׳זיינען איצט נעריכטעט הונדערטער פארען אויגען.

"נעהם דיך צוזאמען, יונגערמאן" — האט מיר נח׳ל איינגערוימט אין אויער, לערנענדיג מיך א פרק אין הלכות חסידות. אויף חסידיש לשון הייסט עס: "האב א הרהור תשובה !"

איך האב מיך צוזאמען גענומען און מיך פערטראכט אינ׳ם יום המיתה.

"ביזטו שוין געווען אין מקוה ? — האט ער מיך ווייטער א פרעג געטהאן. — אהן מקוה טאר מען דאך ניט אנריהרען דעם צדיק׳ס הייליגע ידים. ווייסטו דען דאס ניט ? דו ביזט דאך ניט קיין דארפס־ארענדאר !"

ווען א פלוצליכער דונער פון׳ם הימעל וואלט מיך געווען געטראפען וואלט איך ניט געווען אזוי איבערגעציטערט געווארען ווי פון די דאזיגע עטליכע דבורים. ס׳האט מיך א שוידער געגעבען ביז אין דער טיפעניש פון מיין יונגע נשמה. איך בין טאקע ביי מיר אליין אין מיינע אויגען שטארק אראפגעפאלען. סטייטש, וואס איז מיט מיר עפּיס אזוינס געשעהן ? ווי אזוי האט דאס געקענט מעגליך זיין אז איך זאל אין אזא בעוואוסטען עניז, דער א׳ ב׳ פון׳ם חסידות, גאנץ פערגעסען ? און טאקע אין אמת׳ן ווי אזוי וואגט מען עפּיס אריינצושטעקען א מנושם׳דיגע, ניט גע׳טובל׳טע האנד אינ׳ם רבינ׳ס הייליגע ידים ? ס׳איז דאך א חרפּה אפילו א פּנים פאר איהם ארויסצואווייזען אין אזא וואכעדיגען מצב !

איך האב שוין בדעה געהאט מיך ארויסצודרעהען פון דער "ווארע" און ווארטען אויף מארגען. באותו רגע, האב איך מיך טאקע דערמאנט, אז כאטש איך בין געווען פון מיין קינדהייט אן א יוצא ונכנס, גאר א היימישער, ביי מיין פריהערדיגען רבי׳ן דעם ראזוואדאווער צדיק, האב איך דאך, זייט איך בין צו מיין שכל געקומען, קיין איינציגעס מאל מיך ניט געוויזען פאר זיינע אויגען אין א טאג, וואס איך בין, על פי סבה, ניט געווען אין מקוה. מכל־שכן נאך דא, ביים צדיק הדור, וועלכער פארשט אויס, מיט איין קוק מיט׳ן אויג, וואס ס׳טוט זיך אין די טיפעניישען פון די חדרי־חדרים פון דער נשמה, מוז מען זיך דאך אודאי און אודאי פריהער מקדש ומטהר זיין איידער מען האט מיט איהם די קלענסטע נגיעה !

נח׳ל מיט זיינע קליינע שארפע אויגעלעך, האט פערשטאנען מיין גרויסע פערלעגענהייט און, הפּנים, באמערקט אז איך וויל מיך ארויסדרעהען. ער האט מיר געראטען איך זאל בלייבען שטעהן כדי צו זעהן דעם רבי׳ן. מקבל שלום זיין אבער זאל איך ערשט מארגען נאך מקוה.

פלוצים האט זיך דערהערט א פיעלפאכיגער "שא !" א סימן אז דער רבי געהט. מיט א פערצויגענעם אטהעם האבען אלע אויגען געקוקט צו איין נקודה...

דאס בעקאנטע טהירעל האט זיך געעפענט. פאראויס איז ארויסגעקומען פּנחס גבאי, א הויכער ברייט־פּלייציגער איד. געגאנגען איז ער ריקווערטס, מיט׳ן פּנים געריכטעט צו זיין נאכפאלגער, ביידע הענט זיינע זיינען געווען אויס־געשטרעקט צו ביידע זייטען פון דער "ווארע", כדי צו בעשיצען פון א געדרענג זיין גרויסען נאכגעהער, דאס איז געווען דער אלטער צדיק ר׳ אברהם יעקב ז״ל.

אויב זיין צורה איז גליייך געווען צום אויסזעהן פון א מלאך, ווי ר׳ נפתלי רבי פון דזיקאוו האט מיר געהאט פארגעשטעלט, קען איך לחלוטין ניט וויסען, מחמת איך האב נאך קיינמאל אין מיין לעבען ניט געזעהן א מלאך פאר די אוי־גען. מודה זיין מוז מען אבער, אז זיין צורה איז ניט געווען ווי פון א געוועהנלי־כען בשר־ודם, עפּיס האט פון איהר ארויסגעשיינט העכערעס, איבערמענשליכעם און ווען איהר ווילט, רופט עס "געטליכעס". א מורא׳דיגער ציטער האט דורכ־געדרונגען אלע מיינע איברים און געגרייכט ביז אין דער טיעפסטער טיפעניש פון מיין נשמה.

"פארוואס ?" כ׳לעבען, איך ווייס אליין ניט פארוואס. אפשר צוליעב דער

השפעה פון דער פחדים׳דיגער סביבה, און אפשר גאר איז דאס טאקע א פועל יוצא פון׳ם צדיק׳ס כח.

א צערבראכענע בריאה, וועמעס האלטונג איז גלייך און אויסגעשטרעקט. א בלייך, מארמאר בלאס פנים, ערדעל געשניטענע, אהן א טפה דם, אבער בעדעקט מיט א זעלטען קדושה׳דיגען חן. טונקעל־גרויע אויגען, האלב פערדעקט מיט די אויבערשטע ברעמען, וועלכע האבען, אנקוקענדיג א מענשען, איהם דורכגע־באהרט ביז אין די טיפעניש פון זיין הארץ, קוקען איצט ווי גלאט אין דער וועלט אריין, קיהל און אהן וועלכען בעשטימטען אויסדרוק. א לאנגע זילבערווייס, דאפעל־שפיציגע בארד פון וועלכע מען קען כמעט צעהלען יעדער האאר, און ווייסע, קורצע איינגעקרייזעלטע פאות וועמעס עקען זיינען אריינגעדרעהט אין אויער אריין, קיינע שפורען פון שמייכעל קען מען בעמערקען אויף די שמאלע בלוטלאזע ליפען. דאס גאנצע וועזען זיינס האט אויסגעזעהן ווי אן אויטאמאטישע פיגור. אויטאמאטיש האט ער אויסגעשטרעקט האלבוועגס די האנד, בעריהרענדיג קוים מיט די שפיץ פינגער די פיעל הענט וואס האבען זיך צו איהם אויסגעשטרעקט כדי פון איהם מקבל־שלום צו זיין, ניט בעמערקענדיג צו עמיצען פון׳ם גאנצען עולם אפילו א דבור קל.

ער איז געווען גאנץ פער׳מוח׳ט, ווי אויסגעטהאן פון אלע ענינים פון דיע־זער וועלט.

דער כהן־גדול געהט איצט טהאן די עבודה.

די קליידונג זיינע איז געווען געשמאקפול, ווי איך האב שוין פריהער בע־שריבען דעם הילוך פון אלע ריזינער קינדער, אמת׳דיג אידיש־אריסטאקראטיש.

די פנים׳ער פון אלע חסידים האבען אויפגעלייכט דערזעהענדיג דעם רבי׳ן. נאכדעם ווי דער רבי איז זיך אריינגעגאנגען אין זיין יחוד־חדר, וועלכעס איז פאר איהם בעשטימט געווען אין דער נייער קלויז, איז דער גאנצער עולם אריין אין דער קלויז צו דאווענען מיט׳ן רבינ׳ס מנין אהן שום הכנות.

דער סאדאגורער רבי איז געווען דאגעגען אז זיינע חסידים זאלען האבען צופיעל הכנות צום דאווענען. דער סדר פון די גרויסע חסידים פון אלע רביים, בעזאנדערס פון די חבד׳ניקעס, איז געווען, צו כאפען מוחות פאר׳ן דאווענען גאנצע שעות׳ן. די גליצישע חסידים, פלעגען דאס טהון דורך פיעל רויכערן. די רוסישע, דורך ארומלויפען אין קלויז אהין און צוריק פער׳מוח׳ט, מיט׳ן קאשקעט פערשארצט ארויף, און געצויגען מוחות. דער סאדאגורער רבי האט דאס ביי זיינע חסידים מבטל געווען. ״קריכט ניט צו הויך — פלעגט ער צו זיי זאגען — וועט איהר קיינמאל ניט שרעקליך אראבפאלען.״

די הכנה צום דאווענען ביי די סאדאגורער חסידים, בעשטעהט דעריבער אויסשליסליך אין דעם מקבל פנים זיין דעם רבינ׳ס צורה, א זאך, וועלכע איז אין זיי משפיע א הימליש התעוררות צו עבודת הבורא מיט הארץ און התלהבות.

״מקבל שלום״ געווען האב איך ערשט דעם צווייטען טאג נאך מקוה.

ביי דער דאזיגער געלעגענהייט וועט, מיין איך, אינטערעסאנט זיין פאר פיעלע זיך צו דערוויסען וואס פאר אן אויסזעהן ס׳האט דעם רבינ׳ס דאווען־חדר׳ל :

אין דער רעכטער זייט פון דער פרעכטיגער קלויז, מצד מערב, געפינט זיך

דעם רבינ׳ס דאווען־חדר, וועלכעס איז בעריהמט אויף דער וועלט מיט זיין הער־ליכע אויסשטאטונג.

ביז אין די העלפט זיינען די פיער ווענט פון׳ם חדר באדעקט מיט טאוולען פון מאסיווען נוס־האלץ, אין וועלכע ס׳זיינען אויסגעשניצט וואונדערשענע קרענצען און פערשידענערליי בלעטער פון אלערליי מינים. דאס גאנצע האלץ־מאטעריאל פון׳ם חדר, ווי אויך די פערקליידונג פון די טירען און די פענסטער, איז אויסשליסליך פון נוס־בוים־מאטעריאל.

די ווענט זיינען באדעקט מיט אמת גאלדענע טאפעטען, וועלכע האבען גע־קאסט א הון־רב. פון דעם הערליכען באלקען הענגט אראב א קריסטאל־לייכטער. די פארקעט דילען זיינען באדעקט מיט א שווערען גרויסען עכט־פערזישען טע־פיך, אויף וועלכען ס׳שטעהען ווייס־לאקירטע שטוהלען, מיט א וואונדערפולע בלומען פערצירונג, אויסגעבעט מיט רויטען סאמעט, ארום אן עלעגאנטען בראנז־טיש מיט א מארמאר־פלאטע.

אין מזרח־זייט איז איינגעפאסט אין דער וואנד אן ארון־קודש׳ל, געשניצט פון עצי־זית (אליוו האלץ) פון ארץ־ישראל, בעדעקט מיט טהייערע שטיינער אין גאלדענער איינפאסונג, וואס פערבלענדט ממש די אויגען פון גלאנץ און שעהנקייט.

נעבען ארון־קודש שטעהט א קליינער געשניצטער "עמוד", אויך "עץ־זית", אויף וועלכען ס׳ליגט אן אנטיקשנער "סדור", א כתב־יד, א ירושה פון דורי־דורות, געשריבען אויף פארמעט און איינגעבונדען אין געשניצטע דעקלעך פון אליוו־האלץ.

רעכטס פון דעם עמוד, אין ווינקעל, שטעהט דאס בעריהמטע בית־המקדש׳ל, א קונסטפאלע ארבייט, וועלכעס דער רבי האט בעקומען א מתנה פון זיינע ארץ־ישראל חסידים.

דאס גאנצע בית־המקדש׳ל איז געשניצט געווארען פון הויל עצי־זית פון ארץ־ישראל און שטעלט פאר, אין א קליינע פארמאט, דאס בית־המקדש וועלכעס שלמה המלך האט אויסגעבויט, מיט אלע זיינע איינריכטונגען און כלי־שרת. אן אנטיקשנע שטיקעל ארבייט, וועלכעס איז בעוואונדערט געווארען פון פיעלע וועלט־קינסטלער. ווען סיר לאורענס אליפענט האט בעזוכט דעם סאדאגורער רבי׳ן, צוליעב א ציוניסטישען פלאן, פון וועלכען איך וועל דערצעהלען אין א שפעטערעם קאפיטעל, האט ער זיך געאייסערט, אז דאס בית־המקדש׳ל איז די וואונדערפולסטע זאך וואס ער האט געזעהן אין זיין לעבען.

קאפיטעל 23

א חסידישער שלש-סעודות

דאס התעודדות ביים זמר ״בני היכלא״ — פיהלען זיך העכער פון מלאכים — דער ספור-המעשה ביים שלש-סעודות. — ווער ס׳געניעסט דעם העכערען עולם-הזה. — מען קען גאר ניט וויסען ווער ס׳איז א בן עולם-הבא. — גאט האט ניט ליעב קיין ״וצדקתך.״

אין דער אלטער קלויז וועלכע איז א חלק פון דעם בנין אין וועלכען ס׳גע־פינען זיך דעם רבינ׳ס דירות, זיצט דיא חברה יושבים און פראוועט שלש-סעודות. ביי דער דאזיגער רעוא־דרעוין סעודה, האבען די חסידים ניט קיין זכיה צו זיין ביים רבינ׳ס טיש אדער אפילו ביים רבינ׳ס קינדער. דיא נגידישע און בעל־בתישע אורחים זיינען מקיים דיא מצוה פון דער דריטער סעודה יעדער ביי זיך אויף דער סטאנציע. דיא יושבים, אבער, דיא פשוט׳ע חניאקים, זיי ווילען ניט וויסען פון סטאנציעס. זיי קענען נאר דעמאלט פיהלען דאס אמת׳ע התעוררות ווען זיי זיינען אין רבינ׳ס הויף מיט׳ן הייליגען צדיק חאטש אונטער איין דאך.

שוין האט איעדער אויפגעגעסען זיין כזית און דאס פיטצעלע פיש וואס דער ראש החברה ליבוש׳ל איסטריקער האט איהם דערלאנגט מיט דיא שפיץ פינגער דירעקט אין האנד אריין; שוין האט איעדער אויסגעטרונקען דאס קאפע־לע בראנפען וואס ס׳איז געפאלען אויף זיין חלק, און די גאנצע טיש חברה האט מיט א מאל פון זיך אראפגעווארפען די גאנצע גשמיות און געווארען הויל רוחניות. דער גאנצער עולם צושאקעלט זיך, אלס אן הכנה צום זמר פון ״בני היכלא״ און דאס התעוררות פון רעוא דרעוין הויבט זיך אן צוביסלעך, און לאנג־זאם צופלאקערט עס זיך צו א מדרגה פון אש-קודש.

אין קלויז אין פינסטער, מען זעהט ניט איינער זיין שכן אפילו. אלעס איז פערפרומט, פער׳דבק׳עט, בעת ר׳ ליבוש׳ל הויבט אן צו זינגען ״בני היכלא״, מיט יהושע׳קע סאקווערערס אן התעוררות׳דיגען ניגון, א ניגון וועלכער איז א מישונג פון טרויעריגקייט מיט שמחה צוזאמען, א בחינה, וועלכע הייסט ביי חסידים ״עצבות דקדושה״.

דער גאנצער טיש-עולם זינגט מיט; די סמוטנע, וויינענדיגע, זיך רחמים בעטענדע קולות שווימען ארום ווי צאפעלדיגע נשמות אינ׳ם חלל פון דער קלויז, דרינגען אריין טיעף, טיעף אין דער נשמה, הייצען אונטער דיא הערצער און רייסען מיט זיך ארויס התלהבות׳דיגע זיפצען געמישט מיט טענער פון נסיסה קרעכצען; אוי הייליגער פאטער בעל הרחמים ! ״דכסיפין למחזיה זיו דזעיר אנפין״ (עס פערגלוסט זיי, דיא מלאכים, צו זעהען דאס פנים פון דער

שכינה), בעת פון דער צווייטער זייט רופט אויס א קול מיט א טאָן פון שטאָלץ ״יהון הכא בהאי תכא״ (לאָזען זיי קומען דאָ אהער צו דעם טיש). קוויקענדיג זיך מיט דעם בעוואוסטזיין, אז ביים רבינ׳ס טיש איז מען זוכה צו זעהען און משיג צו זיין אזוינס וואָס מלאכים און שרפים קענען ניט זוכה זיין דאצו.

און אין דער גאנצער סביבה פיהלט זיך עפּיס א מין מאָדנע פערגעניגענדיג בענקעניש נאָך גרויסעס, הויכעס, הייליגעס, זיך מדבק צו זיין בלב ונפש, מיט׳ן תוך תוכה פון דער נשמה אין דעם צדיק, דורך וועמעס פערמיטלונג און כח זיי וועלען זוכה זיין ״למחזיה זיו דזעיר אנפּין״.

אָט האָט זיך דער זמר געענדיגט. אין דער קלויז ווערט שטיל ממש מאָה: צו זייען. ר׳ ליבוש׳ל דאַרף איצט אָנהויבען צו דערצעהלען דיא שלש־סעודות מעשה. ביי סאדאגורער חסידים טאָר מען ניט פּראָווען קיין שלש־סעודות אָהן א דבור אָדער א מעשה פון בעל־שם.

און נאָך א לאנג אויסגעצויגענעם טיעפען אייגענטימליכען סאדאגורער קרעכץ, הויבט ר׳ ליבוש׳ל אָן דיא דבורים:

א מחיה, וואָס פאר א תענוג עס איז צו זיין א איד! זיי, די בעל־תאוה׳ניקעס מיינען אז זיי ווייסען פון עולם הזה׳דיגע תענוגים. א טפּשות, הבל הבלים. מ׳שטיינס געזאָגט וואָס מען קען שוין אין גאנצען פיהלען א טעם אין א תענוג וואָס אָט געהט איבער די רגע, ואיננו, אויס תענוג. א מכה פיהלען זיי אונזערס אָן עונג שבת. זאָלען זיי קומען אהער און זעהן ביי אונזער צדיק׳ס א טיש וואָס הייסט א תענוג רוחני. וואָס מעהר מען איז טועם דעם תענוג אלץ מעהר פער־גרעסערט זיך דיא תשוקה און דער חשק צו מעהר הנאה און מעהר תענוג. כמ־־ית דאָס פערגעניגען קומט פון דער קדושה, א חלק פון אין סוף. דעריבער איז ־אָס השתוקקות צום תענוג און די הימלישע הנאה גופא אויך א בחינה פון ״אין סוף״.

ניט נאָר ווייסען ניט דיא בעלי עברה׳ניקעס, דיא שוטים, וויא גוט עס איז צו זיין א איד. נאָר זיי ווייסען אויך ניט וויא גרינג עס איז צו זיין א איד. וואָ־רים וואָס וויל דען השם יתברך פון׳ם מענשען? נאָר אן ערנסטע מחשבה, א גוטען רצון, אָהן דריידלעך און אָהן אויפטהועכצער, און אלעס מיט שמחה.

פונ׳ם הייליגען בעל־שם דערצעהלט מען, אז ווען ער האָט נאָך געהאלטען ביי דער עבודה אויסצוגעפינען דעם אמת׳ן דרך וויא צו דיענען גאָט ברוך הוא, פלעגט ער כסדר זיין פול מיט עצבות (טרויעריגקייט): טאָמער האָט ער ניט מקיים געווען מצות סוכה כהלכתה, טאָמער האָט ער זיך חלילה פערזינדיגט ניט אָבהיטענדיג דעם שבת וויא ס׳קעהר צו זיין. א קליינינגקייט פון חומרות וואָס מיר האָבען? און ווער קען זיי אלע אָבהיטען כדת וכדין אָהן א פּגימה?

האָט ער אמאָל געבעטען זיין רבי׳ן, דעם נביא אחיה פון שילה, ער זאָל איהם ווייזען דעם אָרט אין גן־עדן פון דיא מענשען וואָס זיינען געווען אם בעס־טען זהיר אין שמירת שבת.

האָט איהם דער נביא געפיהרט פון היכל צו היכל ביז אזוינע הויכע מקומות וואָס מלאכים און שרפים האָבען דאָרטען ניט קיין צוטריט. און געזעהן האָט ער דאָרט וואָס קיין שום אויג האָט ניט זוכה געווען צו זעהן.

אויבען־אָן, האָט ער געזעהן שטעהן צוויי שטוהלען אויס גינגאָלד איינגע־פאסט מיט לייכטענדיגע חשמל־בריליאנטען.

פאר וועמען זיינען דיא דאזיגע צוויי שטוהלען? האט דער בעל־שם גע־פרעגט דעם רבי׳ן אחיה השילוני.

פאר דיר, וויבאלד דוא וועסט האבען שכל, און פאר איינעם וועמען דוא דארפסט אויסגעפינען — האט איהם דער רבי געענטפערט.

און כדי עפּיס אויסצוגעפינען, האט דער בעל־שם געהאט א זעהר לייכט מיטעל. ער האט געמאכט א נסיעה דורכ׳ן שם פון ״קפיצות־הדרך״, און דאן זיינען שוין דיא פערד אליין געפאהרען דארטען אהין וואו ער האט בעדארפט.

דעם זעלבען שבת־צו־נאכט נאך הבדלה, האט דער בעל־שם א בעפעהל גע־געבען זיין בעל־עגלה אלעקסי איינצושפאנען און צו פאהרען.

ארויספאהרענדיג פון מעזיבוש, האט אלעקסי אוועקגעקעהרט דאס פנים פון דיא פערד, געלאזט דיא פערד אליין פאהרען אויף גאט׳ס בעראטה. דיא פערד זיינען געפלויגען איבער טייכען און ימים, טאל און בערג, פעלדער און וועל־דער, ביז זיי זיינען אנגעקומען אין א גרויסע שטאדט פון בלויז גוים און האבען זיך אבגעשטעלט ביי א קליינע הייזקע אונטער דיא שטאדט.

ארויסגעקומען פון דער הייזקע איז א דייטש, גאר ניט קיין פנים פון א איד, און דער בעל־שם האט איהם געפרעגט אויף גוי׳ש לשון, אויב ער קען ביי איהם איינשטעהן עטליכע טעג.

מהיכא תיתא — האט איהם דער דייטש געענטפערט.

געזעהן האט דער בעל־שם אז דער חברה־מאן איז א פשוט׳ער גוי, וואשט זיך ניט, דאווענט ניט, עסט טרפות און נאך אזעלכע ניט אידישע זאכען, אבער וויבאלד די פערד האבען זיך דא אבגעשטעלט מוז מעןווארטען און זיך גוט צוקוקען.

און דער בעל־שם האט דארטען ביים דייטש געהאלטען שבת. געגעסען האט ער נאר טרוקען ברויט וואס ער האט זיך פון דער היים מיטגענומען.

אום שבת האבען זיך ביים דייטש פערזאמעלט א חברה גוים. מען האט כסדר געטרונקען, געגעסען, געראיבערט און געטאנצט כמנהג הגוים.

איז דער בעל־שם געוואָרען מלא צער. וואס? זאל דיעזער כל־בוניק זיין זיינס א שכן אין גן־עדן?

״וואס איז מיט אייך היינט עפּיס געוועזן דיא שמחה?״ האט דער בעל־שם געפרעגט דעם דייטש שבת־צו־נאכט, ווען ער האט זיך מיט איהם געזעגענט אבצופאהרען.

״אלס קליין קינד האט מען מיך פון מיין אידישע היים אהער גענומען. פון אידישקייט וויים איך לחלוטין גאר ניט. איך געדענק נאר וואס מיין פאטער פלעגט מיך לערנען, אז ס׳איז א מצוה צו זיין לוסטיג אין שבת. דעריבער בין איך מיך נוהג יעדען שבת צו מאכען א סעודה פאר מיינע שכנים און מיך מיט זיי צוזאמען משמח צו זיין״ — האט איהם דער דייטש געענטפערט.

האט דער בעל־שם פערשטאנען אז ער האט דא פאר זיך א מענש מיט אן אמת׳דיג אידיש הארץ, א הויכע נשמה, האט ער זיא געוואלט אויפהויבען און צוריקברענגען צו איהר שורש, דורך ערקלעהרען איהם אידישקייט און דיא דינים פון שמירת שבת. האט מען פון איהם, פון הימעל, צוגענומען דעם כח הדבור.

מחמת, וויא איהר ווייסט, זיינען ביים צדיק הדור אזוי אויסגעארבייט

זיינע אברים אז דיא אויערען הערען ניט וואס זיי דארפען ניט הערען, דיא אויגען זעהן ניט וואס זיי דארפען ניט זעהן און דאס מויל רעדט ניט וואס עס דארף ניט רעדען.

האט דער בעל־שם פערשטאנען, אז אין הימעל איז מען פון זיין משונה'דיגען אופן פון שמירת שבת, ווייל ער טהוט דאס מיט הארץ, מיט תמימות און מיט שמחה, מעהר צופריעדען וויא מען זאל אויף איהם ארויפלעגען חובות פון דינים וועלכע ער וועט אין יענער סביבה ניט קענען אבהיטען און פון איהם דאדורך אוועקרויבען דיא שמחה פון שבת וואס ער האט לויט זיין השגה.

אט דא, רבותי, ליעגט דער גרויסער כח פון חסידות: שכל מוז מען האבען, וויא אזוי, און אויך וואס פאר א דרך צו דיענען דעם בורא עולם. און דאס לערנען אונז אונזערע צדיקים.

וועו די פושעי ישראל זאלען דאס וויסען! אבער דאמאלס וואלטען זיי דאך ניט געווען קיין פושעי ישראל.

"ווייזט מיר דעם פלאץ פון די מחללי שבת" — האט זיך שפעטער דער בעל־שם געבעטען ביי זיין רבי'ן.

און געפיהרט האט איהם דאן דער רבי דורך וויסטע מדבריות און הרי חשך ביז צום גיהנם התחתון. דורכשפאציערענדיג מיט איהם אלע שבעה מדורי גיהנם, האט דער בעל־שם דערזעהן אין דער זיעבענטער אבטיילונג, צוויי שוועפעל־ברענענדיגע שטוהלען שטעהן אויבען־אן.

"פאר וועמען זיינען דיא דאזיגע מורא'דיגע ברענענדיגע שטוהלען?" — האט דער בעל־שם געפרעגט דעם רבי'ן.

— פאר דעם בעל־שם אויב ער וועט ניט שכל האבען און פאר זיינם א חבר.

און וויעדער האט דער בעל־שם געמאכט א קפיצות־הדרך נסיעה אויסצוגעפינען זיין שותף אין גיהנם. דאס מאהל זיינען דיא פערד פערפאהרען אין א שטאדט פון בלויז כשר'ע אידען, וואו דאס אידישקייט האט ממש געזונגען אין דיא גאסען, און אפגעשטעלט האבען זיי זיך ביי א הויז פון וועלכען ס'האט ארויסגעקלונגען א זיס קול פון תורה־לערנען.

דאס איז דאס הויז פון'ם רב. אן אבגעהיטענער איד מיט אלע פיטצעניונקאלעך.

דער רב האט זיך אויף דעם אורח אפילו ניט אומגעקוקט, כדי ניט מפסיק צו זיין חלילה פון לערנען.

אבער דער בעל־שם האט ניט געמאכט קיין שאלות און איז אינ'ם רב'ס הויז פערבליעבען איבער שבת.

א מרה־שחורה האט געהערשט אים שבת אינ'ם רב'ס הויז. דער אבגעהיטענער צדיק האט מורא געהאט א ריהר צו געבען מיט דער האנד טאמער וועט ער חלילה אנריהרען א דבר מוקצה; א טרעט צו טהון מיט'ן פוס, טאמער וועט ער חלילה צוטרעטען א קליין ניט זעהבארעס שרץ. ער איז געזעסען אויף איין ארט פול מיט זארג פאר א חשש עברה און געהאט דאדורך פערשטערטע שבתים.

האט איהם דער בעל־שם געוואלט צו פערשטעהן געבען אז "לא נתנה תורה למלאכי השרת" (דיא תורה האט מען ניט געגעבען פאר מלאכים), און

אז מען טאר ניט זיין קיין אויבער־חכם, נור זיין לוסטיג און פריילין, ווי דער נביא האט געזאגט: ״וקראת לשבת עונג״ (שבת דארף מען זיך צוטיילען פער־געניגען.)

האט זיך דער כח־הדבור פון איהם אפגעכאהן.

הפנים, איבער דעם טעם פון דער גמרא: כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע (פונקט ווי ס׳איז א מצוה צו זאגען אימי־צען עפים, ווייבאלד דו ווייסט ער וועט דיך פאלגען, אזוי איז ווידער אן עברה צו זאגען איהם ווען דוא ווייסט ער וועט דיך ניט פאלגען).

דא שטעקט דיא קונץ, רבותי, מען דארף וויסען וואו מען איז אין דער וועלט. און אחרי כל אלה קען מען לגמרי גאר ניט וויסען, וואס ס׳איז חשוב אין כביכול׳ס אויגען. דאס פערשטעהט נור דער אמת׳ער צדיק. דעריבער טאר מען נאך זיינע דרכים, וויא פרעמד זיי זאלען ניט אויסזעהן פאר אונזערע מגושם־דיגע, קורצזיכטיגע אויגען, גאר ניט מהרהר זיין, מחמת זיי אלע זיינען קודש־קדשים. סוד ה׳ ליראיו.

ניט אהער דעם כוס־של־ברכה!

קאפיטעל 24

דיא ירושה

די רוחניות׳דיגע ירושה. — א סכסוך איבער א פאר תפילין. — א מעשה פלא. — אויב ס׳איז בעשערט קומט עס אהיים. — א בשותפות׳דיג גוט־אידישקייט. — די גרופירונג פון די חסידים. — סאדאגורע פערבלייבט דער הויפט צענטער פון די חסידים.

איך דענק, אז ס׳איז כדאי זיך איצט אביסעל אבצושטעלען, כדי צו בע־שרייבען קודם כל דיא אינטערעסאנטעסטע פאסירונגען פונ׳ם אלטען סאדא־גורער ז״ל, דער צענטער פון מיינע איצטיגע שילדערונגען, לויט כ׳האב דעמאלט געהערט נאכדערצעהלען פון אלטע חסידים, פון וועלכע מען קען, ביז א געוויסער מאס, ארויסזעהען און משיג זיין דיא רוחניות׳דיגע צורה פונ׳ם וועלט־צדיק.

דער מנהג איז ביי אלע צדיקי הדור, אז פאר זייער הסתלקות זיינען זיי מסמיך איינעם פון דיא קינדער פאר א ממלא מקומם (שטעלפערטרעטער). דער סדר פון דער סמיכה איז אזוי:

דער צדיק רופט צו דעם זוהן פון וועלכען ער דענקט אז ער פערשטעהט, אז ער איז ראוי און פאסענד איהם צו פערטרעטען, צו זיין קראנקען־בעט, איז איהם מגלה וויכטיגע און טיפע ענינים, וועלכע ער, דער חולה, אליין האט ערשט משיג געווען אין די לעצטע שטונדען פון זיין לעבען, דאן בענשט ער איהם און הייסט איהם זיך זעצען אויף זיין שטוהל תיכף ומיד, אין דער געגענ־ווארט פון די נאהענטע מקורבים און די ראשי החסידים. געוועהנליך איז דער זוהן מסרב, ער האלט זיך צוריק פון תיכף איהם צו פאלגען, ניט וועלענדיג פונם

זיין אינ׳ם כבוד פונ׳ם פאטער. ערשט נאכדעם ווי דער צדיק איז אויף איהם גוזר בגזרת ״כבוד אב״ צו פאלגען, זעצט זיך דער זוהן אויף דער שטוהל, און די מקורבים ווי אויך די הויפט־חסידים גיבען איהם תיכף ״קוויטלעך״ מיט ״פדיונות״ אין דער געגענוואַרט פונ׳ם שטאַרבענדען צדיק.

דער ריזינער רבי האט אבער פאר זיין פטירה קיין איינציגען פון זיינע זעקס זיהן ניט מסמיך געווען, אדער, ווי די חסידים בעהויפטען, ער האט זיי אלע צוזאמען מסמיך געווען, מחמת ער האט זיי אלע צוגערופען צום בעט און זיי איינגעטהיילט די דאזיגע רוחניות׳דיגע ירושה:

צום בכור, ר׳ שלום יוסף, זיין צורה; צו ר׳ אברהם יעקב, זיין מוח; צו ר׳ בער׳ניו, זיין שפלות; צו ר׳ נחום, זיין חכמה; צו ר׳ דוד משה, זיין יראה; און צום אינגסטען, ר׳ מרדכי פייבעל, זיין ״מושכל ראשון״, וועלכעס מיינט, אז זיין ערשטער געדאנקט אין יעדער אנגעלעגענהייט איז א קלארער ״רוח הקודש״.

תיכף נאכ׳ן ריזינער׳ס הסתלקות זיינען אלע זעקס זיהן מיט מאנכע איי־דעמס אוועקגעפאהרען צו וואהנען אין זייער הערליך גוט פאטאק־זלאטי. א חוץ דעם עלטסטען איידעם, ר׳ מענדעלי דער זוהן פון ר׳ חיים׳ל קאסא־ווער, וועלכער האט פון פריהער נאך געגעסען קעסט ביי זיין פאטער אין קאסאוו און באלד נאכ׳ן שווער׳ס פטירה געווארען וויזניצער רב, א חוץ איהם, זיינע די גאנצע הויזפאמיליע פונ׳ם ריזינער געווען די ערשטע צייט צוזאמען אין זייער גוט, וואו זיי האבען זיך באלד צוטהיילט מיט דער ירושה און אויך בעטראכט פלענער פאר דער נאהענטער צוקונפט.

ביים צוטיילען פון דער ירושה איז ענטשטאנען א סכסוך צווישען דיא יורשים, ניט איבער גאלדענע און זילבערנע כלים אדער אנדערע זעלטענע אנ־טיקען וואס האבען זיך געפונען אין סאדאגורער הויף, נאר גאר איבער א פאר תפילין.

די דאזיגע תפילין האט דער ריזינער בעקומען בירושה פון זיין פאטער ר׳ שלום שכנא ז״ל, וועלכער האט זיי וויעדער גע׳ירש׳ענט פון זיין פאטער ר׳ אברהם׳לע מלאך. עס הייסט, אז די תפילין האבען געהערט צום בעל־שם און זיי זיינען געשריבען געווארען פון זייני׳ס א תלמיד מובהק בקדושה וטהרה.

אן ענין פלא האבען אין זיך געהאט די דאזיגע פאר תפילין, וואס דאס כתב פון די פרשיות האט זיך געהאלטען תמיד ריין, די אותיות האבען אזוי געגלאנצט גלייך ווי זיי וואלטען אט ערשט פאר א מינוט ארויסגעגאנגען פונ׳ם סופר׳ס פעדער.

די דאזיגע תפילין זיינען ביים ריזינער ז״ל, חשוב׳ער געווען ווי דאס טייערסטע אוצר. ווען ס׳איז צו איהם געקומען עפעס א חשוב׳ער אורח, פלעגט ער זיך תמיד בעריהמען מיט דיזע אנטיקשנע תפילין. בעת דער טריסקער מגיד האט זיך אמאל געזעהן מיט׳ן ריזינער, האט דער מגיד איהם געבעטען ער זאל איהם ווייזען די אזוי בעריהמטע תפילין. דער ריזינער האט זיי איהם געוויזען און דאביי דערצעהלט דיזע מעשה:

״בעת מען האט מיך גענומען תפוס, האב איך מורא געהאט מיטצונעה־מען מיט מיר די דאזיגע טייערע תפילין, זיי זאלען ניט חלילה ערגעץ פערלא־רען ווערען. איך האב זיי דעריבער בעהאלטען ביי מיר אין דערהיים אויף א

פערבארגען ארט. און אין דער תפיסה אריין האב איך מיטגענומען אנדערע תפילין.

פארוואס איך האב דוקא אזוי מורא געהאט פאר דיא תפילין, בעת איך האב גאר ניט מורא געהאט מיט מיר מיטצונעהמען דאס בעריהמטע ירושה־ספר־תורה'לע? דאס איז אן ענין פון "ליבא לפומיה לא גליא" (מען טאר עס ניט ארויסריידען).

סוים בין איך נאר וואס געהאט ארוים פון דער תפיסה, איז מיין ערשטע עובדה געווען ארויסצונעהמען דיא טייערע תפילין און זיי צו עפענען, כדי מיך צו איבערצייגען אויב די פרשיות זיינען דארט ווי ס'געהער צו זיין. ווי איבערראשט בין איך געווארען דערזעהענדיג, אז דיא אותיות זיינען איינגאנצען אדבערנעדעקט מיט שימעל.

מיין הארץ האט מיר אזש אנגעהויבען צו ברעכען פאר גרוים צער, פארוואס דיזעלבע תפילין וועלכע האבען זיך ביי מיינע אבות געהאלטען אזוי ריין אהן א פגימה, אז זיי האבען קיינמאל ניט בעדארפט וואס ס'איז פאר א תקון, זאלען פלוצים ביי מיר בעקומען א שנוי דורך אן אנדערע האנד און פון אנדערע מינט.

מיט טרערען אין דיא אויגען האב איך בעפוילען מיין משרת ער זאל געהן רופען מיין סופר.

אזוי וויא דער סופר איז אנגעקומ'ען און זיי גענומען אין דער האנד צו בעטראכטען, האבען מיר ביידע פלוצים דערזעהן, אז דיא פרשיות זיינען ריין און שעהן און, דארפען לחלוטין גאר ניט קיין שום תיקון. איך האב מיך משער געווען, אז מיין פריהעריגער חלישות־הדעת איז נאר געווען אלס אן עונש ווייל כ'האב זיי פערלאזט אזא לאנגע צייט."

ס'פערשטעהט זיך, אז אלע קינדער האבען געהאט גרוים חשק צו בעקומען דיא דאזיגע תפילין אין זייער חלק ירושה. זיי האבען זיך דעריבער אין דער תחלה געאייניגט, אז יעדער פון זיי זאל אריינלעגען א צעטעלע אין א פערשלאסענעם קאנווערט, אויפ'ן צעטעלע זאל זיין אויפגעשריבען וויפיעל דער יורש איז מסכים אנצוזאווערען פון זיין חלק ירושה, כדי צו ערהאלטען דיא דאזיגע תפילין, און וועלכער בעטראג ס'וועט זיין דער גרעסטער, אט יענער יורש וועט זוכה זיין אין דיא תפילין.

נאכדעם וויא מען האט שוין געהאט איבערגעגעבען אלע קאנווערטס אין דער האנד פון עלטסטען ברודער, ר' שלום יוסף ז"ל, האבען זיך דיא ברידער מיישב געווען, אז ס'איז גלייכער מען זאל פשוט ווארפען גורל וועלכער יורש ס'זאל זוכה זיין דיא תפילין. מען האט אזוי געטהאן, און דער טשארטקאווער רבי, ר' דוד משה, איז געווען דער זוכה בגורל.

פאר א טשיקאווע זאך האט מען דערנאך געעפענט דיא קאנווערטס כדי צו זעהן וויפיעל דיא תפילין האבען א ווערטה ביי יעדען איינעם פון זיי. מען האט דאן אויסגעפונען אז אינ'ם טשארטקאווער'ס צעטעלע איז געווען געשריבען אז ער איז מוותר אויף זיין גאנץ חלק ירושה צוליעב דיזע תפילין.

"וואס חדוש'ט איהר אייך אזוי? — האט זיך דער טשארטקאווער אנגערופען צו זיינע ברידער בעת ער האט בעמערקט, אז זיי זיינען איהם מקנא איבער דעם גוטען צופאל. — עס איז לגמרי גאר ניט קיין צופאל וואס איך האב

זוכה בגורל געווען, מחמת דיא תפילין געהערען מיר לויט דעם הייליגען טאַ־טענ׳ס רצון.

"עטליכע חדשים איידער כ׳האב אנגעהויבען צו לעגען תפילין, האט מיך דער טאטע ז״ל אריינגערופען צו זיך אין חדר און צו מיר אזוי געזאָגט:

"דוד משה׳ניו, איי האב איך פון דיינעטוועגען א פאר טייערע תפילין! אן אמת׳ער אוצר יקר!" דיעזע דבורים האט ער צו מיר איבערגע׳חזר׳ט עטליכע מאל.

"דאן האט ער געשיקט רופען דעם סופר און איהם געהייסען שרייבען פון מיינעטוועגען א פאר תפילין.

"האב איך דעם גאנצען ענין ניט געקענט משיג זיין. וואס הייסט דאס? תפילין געשריבען פון א פשוט׳ען סופר, א סופר פון א גאנץ יאהר וויא אנדערע פרומע סופרים, זאל דער טאטע אנרופען "אן אמת׳ער אוצר יקר"?

"ערשט מיט יאהרען שפעטער בין איך געפאלען אויף דער סברה, אז דער טאטע ז״ל האט מכוין געווען מיט זיינע דבורים אויף זיינע טייערע תפילין, וועלכע זיינען באמת אן אוצר יקר און וועלכע וועלען אמאל געהערען צו מיר."

לויט דעם דין פון דער תורה האט דער בכור ר׳ שלום יוסף געזאלט נעה־מען צוויי חלקים, וויא אויך דיא וויכטיגסטע אנטיקען וואס זיינען פערבליבען פון פאטער אלס זיין ממלא מקומו. פיהלענדיג אבער אז ער איז קראנק און וועט ניט מאריך ימים זיין, האט ער דאס מוחל געווען פאר יענעם ברודער וואס וועט האבען דאן דיא זכיה צו זיצען אויף דעם פאטער׳ס שטוהל אין סאדאגורע.

זייענדיג אין פאטאק־זלאטי, האבען דיא קינדער געפיהרט דאס רבי׳שאפט בשותפות. דיא סאדאגורער חסידים האבען דעריבער געהאט פינף רביים אנשטאט איינעם. ווארום דער אינגסטער, זעכצעהן יעהריגער זוהן, ר׳ מרדכי פייבל, שפע־טער דער בעריהמטער הוסיאטינער רבי, האט זיך צייט דעם פאטער׳ס הסתלקות מתבודד געווען אין א בעזונדער חדר ניט צולאזענדיג צו זיך אפילו א נפש. ביי דיא שבת׳דיגע טישען, פלעגען אלע קינדער זיצען ארום א קיילעכדיגען טיש, כדי עס זאל ניט זיין אן "אויבען־אן". "תורה" ביים טיש האט דעמאלט נאך קיינער פון זיי ניט געזאגט.

באלד נאך פסח תרי״א, איז דער עלטסטער ברודער, ר׳ שלום יוסף, שטארק קראנק געווארען און דיא טשערנאוויצער דאקטוירים האבען איהם געהייסען אוועקפאהרען פאר א קור קיין נויהיים אין דייטשלאנד. אזוי וויא ער איז נאר וואס אוועקגעפאהרען, איז דיא הארמאניע צווישען דיא ברידער־צדיקים גע־שטערט געווארען. דיא געמיינשאפטליכע "טישען" האבען אויפגעהערט, יעדער איינער פון דיא ברידער, א חוץ דער שפעטערער הוסיאטינער, האט אנגעהויבען צו פיהרען א בעזונדערען שבת־טיש, ביי וועלכען ס׳האבען זיך בעטייליגט נאר דיא יעניגע חסידים, וועלכע האבען ביי זיך אבגעמאכט צו האלטען אט דעם דאַ־זיגען ברודער פאר זייער רבי מובהק. דאמאלס האט מען שוין געקענט זעהן און וויסען אויף וואס פאר אן אופן דיא ריזינער חסידים וועלען זיך איינטיילען און גרופירען.

ביים טיש פון ר׳ אברהם יעקב, האבען זיך בעטייליגט על פי רוב דיא רוד־סיש־נגיד׳ישע חסידים, צווישען זיי דיא בעקאנטע גבירים פון קארעץ און פון ראדאמישלע. ביי ר׳ בער׳ניוס טיש האט מען געקענט זעהן חסידים וועלכע ..א־

בען געהאט א ברייטערען קוק אויפ'ן חסידות בכלל. ביי ר' נחומ'ס טיש זיינען געווען ס'מיינסט בוקאווינער, בעסאראביער און רומענישע חסידים, ביי ר' דוד משה'ן האבען זיך צונויפגעקליבען פיעל פון דיא גאליציאנער חסידים, ס'מיינסט דיא פרומע בטלנים, וועלכע זיינען נאך געבליבען בירושה פונ'ם סטרעליסקער און פון דעם אלטען רימאנאווער, זכרונם לברכה.

ביי זייערע בעזונדערע טישען, פלעגען שוין אלע פיער ברידער זאגען טיש־תורה און זיך נוהג זיין כמעט מיט דיזעלבע הנהגות וויא דער פאטער, זכרונו לברכה.

פאר ראש־השנה תרי"ב, זיינען דיא ראשי הקהל פון סאדאגורע געקומען צופאהרען קיין פאטאק און געבעטען דעם עלטסטען פון דיא ברידער, ר' אברהם יעקב, צו פאהרען קיין סאדאגורע אויף ימים טובים און איבערנעהמען דיא רוחניות'דיגע מלוכה פונ'ם פאטער.

דאס איז געווען וויל דער בכור, ר' שלום יוסף, איז אים י"א אלול נסתלק געווארען אויפ'ן וועג און דער רבי, ר' אברהם יעקב, איז דעריבער, אלס דער גרעסטער פון דיא ברידער, דער ממלא מקומו פונ'ם פאטער.

ר' אברהם יעקב ז"ל האט זייער רצון ממלא געווען.

יענעם ראש־השנה איז אין סאדאגורע געווען ממש ערד־ציטערניש פון דיא טויזענדער חסידים וואס זיינען געקומען אלס צייכען פון אונטערוואַרפען זיך אונטער דער הנהגה פונ'ם נייעם רבי'ן וועלכער איז דעמאלט אלט געווען עטלי־כע און דרייסיג יאהר. דארט האט מען דאמאלס געקענט זעהן די גרעסטע מוח־מענשען און חסידים־פיהרער, וועלכע האבען נאך בימי הריזינער געשפיעלט א גרויסע ראלע, ווערענדיג בעטראכט אלס דיא הויפט־גענעראלען פונ'ם צדיק.

אלע האבען זיך אין יענע ימים טובים איבערצייגט, אז סאדאגורע וועט נים נאר ווייטער פערבלייבען דער הייליגער צענטער פון זייער סביבה, נאר אז דער יונ־גער רבי וועט נאך פערגרעסערען און אויסברייטען דיא חסידישע השפעה אין אלע מקומות וואו דער נאמען פונ'ם ריזינער איז טייער געווען.

דער כוח איז טאקע אזוי געווען. אבער אין דער תחלה פון זיין גוט־אידישע מלוכה, איז געקומען דער שטן און פערמישט די וועלט, צוליעב א פאלשען בלבול וואס דיא רשעים פונ'ם דור האבען געמאכט אויפ'ן יונגען צדיק, וויא ס'וועט דערצעהלט ווערען אינ'ם נעקסטען קאפיטעל.

קאפיטעל 25

דער בלבול

צרות צוליעב א ברכה צו א געלד־פעלשער. — א מורה־הוראה פערוויקעלט אין פערברעכען. — די רעוויזיאָן אין רבינ׳ס הויף. — דער צדיק מיט זיינע צוועלף מקורבים פערהאפטעט אין תפיסה. — צרות פון א פּאָליאק א רשע. — די טומאה מוז וויי̇כען פאר דער קדושה. — די פאָלגען פון דער תפיסה.

באלד אין דיא ערשטע עטליכע יאהר וואס דער צדיק ר׳ אברהם יעקב האט איבערגענומען דיא חסידישע ממשלה, האט ער גענומען דעם גאנצען חסידישען עולם מיט שטורם. דיא צאהל פון זיינע אנהענגער זיינען געוואקסען פון טאג צו טאג. עס איז גאר א סברא, אז בנוגע כבוד און גדולה, האט ער נאך איבערגעטראָפען זיין גרויסען פאטער, דעם ריזינער, אויך אלע צדיקי הדור האָבען צו איהם ס׳וואהר געקוקט מיט קנאה־אויגען, אבער מיט גרוים דרך ארץ.

פלוצים אבער איז דער נייער וועלט־רבי פערוויקעלט געוואָרען אין א שרעקליכען בלבול.

אים זומער תרט״ז (1856) האט מען אין רוסלאנד געכאפּט א איד מיט׳ן נאמען חייקעל מאכענדיג פאלשע רובעל. ביי א הויז־דורכזוכונג, האט מען ביי איהם געפונען א בריעף פון ר׳ אלטער כארפין, א מורה־הוראה אין דער שטאדט באר, אין וועלכען ס׳זיינען געווען געשריבען דיא דאָזיגע ווערטער:

״האב גאר ניט קיין מורא. איך האב דיך מזכיר געווען ביים רבי׳ן, זאל מאריך ימים זיין. ער האט דיר געוואונשען בפיו הקדוש (מיט זיין הייליג מויל) ״ברכה והצלחה בכל אשר תפנה״ (גליק און מזל וואו דו וועסט דיך קעהרען און ווענדען).״

אויך אין דעם הויז פונ׳ם מורה־הוראה האט מען געפונען עטליכע בריעף פונ׳ם גבאי פונ׳ם סאדאגורער צדיק, אין וועלכע ס׳איז געווען געשריבען, אז דיא קוויטלעך זיינען פון איהם, דעם גבאי, איבערגעגעבען געוואָרען צום צדיק, וועלכער האט געוואונשען צו חייקעל בן שרה־חאשע הצלחה אין זיינע מסחרים. צוגלייך האט אויך דער גבאי בעשטעטיגט דיא קבלה פון פיעל פדיונות.

ביי יערען בר־דעת, חסיד אדער ניט־חסיד, וויבאלד ער איז נאר אונפּאַרטייאיש, ווערט אמאל קיין ספק ניט זיין אויף א רגע אפילו, אז דער רבי האט ביים געבען זיין ברכה ניט געהאט דיא קלענסטע אהנונג, אז דער בקשה־זוכער איז א געלד־פעלשער, א פערברעכער, אדער וואס נאך שרעקליכער, אז דער צדיק

האט גענומען די פדיונות אלס א חלק צום פערברעכערישען מסחר. נים נאר צוליעב דעם וואס די חסידישע רביים זיינען תמיד די ערשטע וואס האלטען אז "דינא דמלכותא דינא" (א געזעץ פון דער רעגיערונג איז גלייך צו א געזעץ פון דער תורה), נאר צוליעב א פשוט׳ע שכל־זאך. א רבי וועלכער האט כבוד און גדולה פון א האלבער וועלט, און וועלכער קען האבען פון זיינע רייכע חסידים א הון רב פאר איין דבור אדער פאר איין שמייכעל, וועט דאך שוין אוים פשוט׳ע געשעפטס־אינטערעסען ווען ער זאל אפילו זיין אן אוהב בצע, נים שטעלען אלצ־דינג אין קאן צוליעב וואס ס׳איז פאר א סומע געלד.

די רוסישע רעגיערונג האט אבער פון אזא לאגישער טענה נים געוואלט וויסען. מעגליך אז ס׳האט דארונטער געשטעקט א האנד פון מוסרים, שונאים פון חסידים, און אפשר גאר האט דער געלד־פעלשער, חייקעל אליין, פערוויקעלט דעם רבי׳ן אין דעם עניין, האפענדיג אז אזוי ארומעט, צוליעב דעם רבינ׳ס גרויסער פראטעקציאן, וועט עס איהם גיכער געלינגען זיך ארויסצודרעהען פון דער רעגיערונג׳ס הענט און בעפרייעט צו ווערען. זאל זיין פון וואס פאר א סבה ס׳וויל, א פאקט איז עס, אז די רוסישע רעגיערונג האט בעטראכט דעם צדיק פאר א שותף צום טרפה׳נעם מסחר און אויפגעפאדערט די עסטרייכישע רעגיערונג צו פערהאפטען דעם צדיק מיט אלע זיינע נאהענטע מקורבים.

באלד נאך פסח האט די רעגיערונג פון טשערנאוויץ געמאכט אן איבערפאל אויפ׳ן רבינ׳ס הויף, פערנומען אלצדינג וואס מען האט געפונען פאר נויטיג עס צוצונעהמען, און גענומען תפוס דעם רבי׳ן מיט אלע זיינע מקורבים, און זיי איינגעשפארט אין דער תפיסה אין טשערנאוויץ.

דאס זעצען דעם צדיק אין דער תפיסה האט געמאכט א רעש אויף דער גאנצער וועלט. די ביטערע שונאים פון די חסידים, האבען דאדורך געפונען א געלעגענהייט צו פערשפרייטען דורך די צייטונגען שקרים און כזבים וועלכע זיינען נים געשטויגען און נים געפלויגען, כדי צו פערשווארצען דעם כבוד פון חסידישע רביים אין די אויגען פון דער וועלט.

אזוי, למשל, האט א שרייבער אהן אן אונטערשריפט מודיע געווען צו דער אידיש־דייטשער "אלגעמיינע צייטונג" דאס נייעס אויף אזא מאדנע ליגנערישען אופן:

"א גרויסען שקאנדאל האט ערועגט דער פאקט, וואס דער רבי פון חסידים אין סאדאגורע איז פערהאפטעט געווארען וויל ער האט געפעלשט רוסישע שטאאטס נאטען. מען האט ביים רבי׳ן אין קעלער געפונען די געלד־פרעס (די מאשין מיט וועלכער מען מאכט די רובעל). מען האט תיכף איינגעזעצט דעם רבי׳ן צוזאמען מיט אכט מקורבים זיינע וואס האבען זיך בעטייליגט אין דעם דאזיגען עסק. אויך האט מען איינגעזעצט די יונגע אלמנה פונ׳ם רבינ׳ס פאטער. זיין גרוים גוט קאלאמעא (?) האט דערוויל די רעגיערונג איבערנומען. ביי דער פערהאפטונג, הייסט עס, זיינען צוויי חסידים דערשאסען געווארען". (1856 זייטע 381).

אזא נארישען אומגעלומפערטען שקר, האבען אויך די אנשטענדיגע געגנער פון די חסידים נים געקענט פערטראגען. אין א צווייטער קארעספאנדענץ פון א טשערנאוויצער שרייבער, פון וועלכען מען קען ארויסלעזען אז ער איז **אויך נים קיין גרויסער פריינד פון רביים מיט חסידים, שרייבט זיך שפעטער אזוי:**

"מיר, וואס וואהנען טאקע דא וואו דער רבי זיצט אין תפיסה, האבען קיינמאל ניט געהערט אז מען האט געזאלט האבען געפונען ביים רבי'ן אין קעלער א פרעס פון פאלשע רובעל. אויך האט מען דעם אלטען רבינ'ס אלמנה ניט פערהאפטעט. נאר דעם רבי'ן מיט צוועלף פון זיינע מענשען האט מען גענומען אין דער תפיסה. דאס גוט פאטאק־זלאטי האט דיא רעגיערונג דערוייל פערנומען פאר א משכון, וויא אויך דעם רבינ'ס גאנצע מזומן פערמעגען, דארונטער פופצעהן טויזענד גולדען וואס געהערען צ"ם ארץ־ישראל־כולל, איבער וועלכען דער רבי איז דער נשיא, און אלע ווערטה־זאכען פון זיין הויף. דיא דאזיגע איוב'ס־פאסט (שלעכטע בשורה), האט געמאכט א טיעפען און שטארקען איינדרוק ביי אלע ארטאדאקסישע קרייזען אין גאליציען."

דער שרייבער בעהויפטעט וויטער (אין א ניט פריינדליכען טאן צו רביים און חסידים), אז דיא גאנצע מעשה איז א פשוט'ער בלבול, מחמת דער רבי אליין האט לגמרי גאר ניט צו טהאן מיט געלד־אנגעלעגענהייטען און פערשטעהט לחלוטין גאר ניט, צוליעב בטלנות, צו פיהרען אדער זיך צו בעטייליגען אין אזא מין עסק.

פופצעהן חדשים רצופים איז דער צדיק געזעסען אין דער טשערנאוויצער תפיסה. דער צער פונ'ם צדיק איז, לויט דער בעהויפטונג פון דיא חסידים, ניט געווען דאס עצם זיצען אין דער תפיסה, מחמת וואס איז דען דיא גאנצע עולם־הזה־וועלט ביים צדיק אין דיא אויגען, אויב ניט א לאנגע תפיסה? זיינע יסורי־הנפש זיינען נאר בעשטאנען אין דעם, וואס דארט אין דער תפיסה האט ער געהאט גרויסע הינדערונגען צו דיענען השם־יתברך וויא ער איז געוועהנט געווען פון תמיד אויף.

איינגעשפארט האט מען דעם רבי'ן ז"ל צוזאמען אין איין חדר מיט, להבדיל, א פאליאק, א שונא ישראל. דורך גרוים פראטעקציע האבען די חסידים גע'פועל'ט מען זאל אריינשטעלען אין דעם חדר'ל א סאפע, אויף וועלכער דער רבי זאל זיך קענען אביסעל צולעגען אבצורוהען. האט אבער דער פאליאק, דער רשע, ימח שמו זאל ער ווערען, אויסגענעהט א "שתי וערב" אויף דער סאפע, צו להכעים דעם הייליגען צדיק.

דער רבי ז"ל האט זיך דאריבער ניט אנידערגעזעצט דיא גאנצע טעג אויף דער קנאפע. ער איז כסדר געשטאנען אויף דיא פיס אין א ווינקעל פערטראכט אין זיינע ענינים.

איז גראדע נעבען דער תפיסה געווען א קירכע, און דאס קלינגען פון דיא קירכען־גלאקען האבען דעם צדיק שטארק מבלבל געווען אין זיין הימלישער עבודה. האט ער כסדר זיך פערשטאפט דיא אויערען מיט דיא שפיץ־פינגער און זיך פערטיעפט אין זיין עבודת ד'. אזוי פלעגט ער שטעהן גאנצע טעג, ניט אמאל זיך צו געבען אפילו א ריהר.

ויהי היום, א מאנטאג איז עס געווען, דער רבי האט געהאלטען ביים דאווענען און דער פאליאק האט אויף צו־להכעים געזונגען פוילישע ליעדער, אזוי הויך אויפ'ן קול, אז דער צדיק איז שטארק צומישט געווארען. ביים זאגען דעם פסוק אין לאנגען "והוא רחום": "הבט משמים וראה כי היינו לעג וקלס בגוים", וואס מיינט: "קוק אראפ, גאט, פונ'ם הימעל און זעה זיך צו, וויא מיר זיינען געווארען צו שאנד און שפאט צווישען דיא גוים", האט זיך דער רבי שטארק

צואוויינט. באלד דארויף האט ער זיך אבער מחזק געווען און ווייטער געזאגט מיט גרוים התלהבות: "ובכל זאת שמך לא שכחנו, נא אל תשכחנו" (פונדעסט־וועגן האבען מיר ניט פערגעסען דיין נאמען, מיר בעטען דיך דאריבער, פער־געס דו אויך ניט אן אונז). דעם דאזיגען פסוק האט דער רבי איבערגע׳חזר׳ט מעהרערע מאל.

פלוצלינג איז געפאלען אויפ׳ן פאליאק א טויט־שרעק. ער האט אנגעהויבען צו ציטערען מיט אלע אברים וויא אין א שווער קדחת. געמאכט משונה׳דיגע קולות און געקלאפט אין דער טהיר שרייענדיג: "נעהמט מיך ארויס פון דאנען. דער "ראבין" טויטעט מיך!"

באלד זיינען געקומען צולויפען דער וועכטער מיט א בעאמטען. זיי האבען געזעהן דעם רבי׳ן שטעהן אין א ווינקעלע, מיט׳ן פנים צו דער וואנד, איינגעוויקעלט אין טלית און תפילין, ניט זיך אמאל צו בעוועגען. בעת דער פאליאק רייסט זיך אזש אויף דיא גלייכע ווענט פאר שרעק, האלטענדיג אין איין שרייען און געוואלטעווען מען זאל איהם בעפרייען פון דעם "ראבינ׳ס" הענט.

ערשט דעמאלט האט מען דעם רשע ארויסגענומען פונ׳ם רבינ׳ס חדר. דער רבי איז דאן געבליבען אליין און פריי אויפגעאטהעמט.

נאך א קורצער צייט האט מען אויסגע׳פועל׳ט ביי דיא בעאמטע מאנכע הנחות. מען האט ערלויבט דעם גבאי צו זיצען מיט׳ן רבי׳ן צוזאמען אין איין חדר. אויך האט מען מאנכע מאל צוגעלאזט צו איהם בעזוכער. יום טוב און טייל־מאל אויך שבת. האט ער ביי זיך געהאט א מנין און דער צדיק האט דאן בעקר־מען "התרוממות הנפש" (אויפגעלעבטקייט).

פונ׳ם לאנגען שטעהן טעג און נעכט אויף דיא פיס, האט דער רבי זייט דעמאלט בעקומען שוואכע פיס פון וועלכע ער האט געהאט צו ליידען כל ימי חייו. ער האט דאן אויך בעקומען אן אויערען קראנקהייט. פון דעם שטענדיגען האלטען אין זיי דיא שפיץ פינגער, האבען זיך איהם געמאכט קנאטען אונטער דיא אויערען, וועלכע האבען איהם תמיד פערשאפט שמערצען. און דאס אלץ האט ער געהאט צו ליידען צוליעב אן אויסגעטראכטען בלבול פון דיא רשעי הדור.

קאפיטעל 26

די בעפרייאונג

א גרויסער גאסט אין דער תפיסה. — טיפע דבורים צווישען צוויי צדיקים. — צדיקים זוכען א ישועה ביי פראסטע שוהל־אידען. — א חסיד ווערט א קרבן־כפרה פאר׳ן רבי׳ן. — געהט צום טויט ווי צום טאנץ. — ״לחיים״ בשעת יציאת נשמה. — דער נייער נוסח ביים ״תיקון.״

אין דעם משך פון די פופצעהן חדשים וואס דער סאדאגורער רבי איז געזעסען אין תפיסה, האט ער איבערגע׳חזר׳ט פיעל מאל די פיער חלקים ״שלחן ערוך״, אזוי, אז ער האט זיי דאן געקענט ממש בעל־פה, און דאביי אויך עוסק געווען כסדר אין זיין הימלישע מח־עבודה.

דורך פראטעקציע איז אויך געלונגען דעם גרויסען רבין ר׳ אהרן קארלינער ארייןצוקומען אין דער תפיסה, וואו זיין איידים, דער סאדאגורער רבי, איז געזעסען, און מיט איהם צו פערברענגען עטליכע שטונדען אין טיפע גרויסע שמועסען.

פון יענער צוזאמענקונפט פון די צוויי גרויסע וועלט־צדיקים, דער שווער מיט׳ן איידים, וויסען די סאדאגורער חסידים צו דערצעהלען אט די דאזיגע אינטערעסאנטע הויכע דבורים:

״וויא פיהלט איהר אייך (א גרויסער רבי ווערט גע׳איהר׳צט אפילו פון זיינע אייגענע עלטערען), סאדאגורער רבי, עפעס דא אין דער תפיסה?״ האט איהם דער קארלינער געפרעגט.

״מה לי הכא מה לי התם״? וואס איז עפעס פאר א חלוק דא אדער דארט? — האט איהם דער איידים געענטפערט. — השם יתברך איז ״מלא כל הארץ כבודו״, מען געפינט איהם אומעטום, אזוי גוט אין גיהנום וויא אין גן־עדן. ווען יוסף הצדיק איז געזעסען אין דער תפיסה אין מצרים, וועלכעס ווערט אנגערופען ״ערות הארץ״, דאס נידריגסטע, דאס טנופת־מקום פון דער וועלט, דערצעהלט דאך פון איהם די תורה: ״ויהי ה׳ את יוסף״, אויך דארט איז כביכול מיט איהם געווען. מען דארף נאר האבען שכל און וויסען וויא אזוי צו זוכען איהם, געפינען, געפינט מען איהם שוין אומעטום״.

״נו, און ביי וועלכער מדרגה האלט איהר איצט?״ — האט איהם דער קארלינער ווייטער געפרעגט.

"איך האלט נאך אלץ ביי שויתי, ביי ה' נאך אלץ ניט, ס'דארף נאך קאס־טען נענוג עבודה" — איז געווען דעם סאדאגורער'ס תשובה.

און דאס איז דיא כונה פון זייערע דבורים:

דער צדיק הדור דארף זיך אזוי ווייט און אזוי הויך אויסארבייטען, אז ער זאל תמיד אהן אן אויפהער זיין בעהעפט אן השם־יתברך, אזוי וויא דוד המלך האט געזאגט: "שויתי ה' לנגדי תמיד". ווען דער צדיק איז שוין ביי אט דער דאזיגער מדרגה, הערט ער דאמאלס די גאנצע נארישע וועלט ווי דעם נעכ־טיגען טאג. אלע עולם הזה'דיגע יסורים מאכען אויף זיין נפש ניט מעהר אפילו דעם קלענסטען איינדרוק און שפיעלען אין זיין לעבען קיין שום ראלע ניט. זיין גרויסער תענוג פון זיין בעהעפט אן דער שכינה, מאכט איהם פערגעסען אלע וועלטליכע קלייניגקייטען און פאראיבערגעהענדע שמערצען. דיא שאלה פונ'ם קארלינער צדיק איז געווען, זיך צו דערוויסען, אויב זיין איידים, דער סאדא־גורער רבי, האלט שוין ביי אזא הויכער מדרגה, מבטל צו זיין דיא אלע יסורים וואס ער האט זיך אויסצושטעהן אין דער תפיסה, ניט אכטענדיג און ניט פיה־לענדיג זיי מעהר, צוליעב דאס בעהעפט זיין אין דער שכינה.

דיא תשובה פונ'ם סאדאגורער האט געמיינט, אז ער האלט ערשט ביי "שויתי", כלומר, ער האט שוין אויסגעפונען דעם דרך עבודה וויא אזוי צוצו־קומען צו דער דאזיגער הויכער מדרגה, אבער צו דער מדרגה גופא, וועלכע הייסט ה', איז ער נאך לעת עתה ניט צוגעקומען.

"דא אין דער תפיסה איז א גינסטיגער ארט זיך אויסצוטהאן פון אלערליי גשמיות" — האט דער קארלינער ווייטער בעמערקט. — "מען האט אמת'דיג התבודדות, מען איז אבגעזונדערט פון דער גאנצער וועלט און מען זעהט לחלוטין גאר ניט קיין שלעכטעס פאר דיא אויגען."

"איך זאג — האט דארויף דער סאדאגורער געענטפערט — אז כדי צו קענען זיך אמת'דיג אויסטהאן פון אלערליי גשמיות'דיגע ענינים, איז נויטיג מען זאל דוקא יא זיין ארומגערינגעלט פון תאוות און האבען דיא אמת'ע בחירה (וואהל). ערשט דאמאלס קען מען ביי זיך זיין פיעל זיכערער אז מען וועט ניט מעהר קאליע ווערען, פון דעם יעניגען וואס האט זיך אויסגעארבייט גרוים אין אזא ארט וואס מען זעהט ניט פאר זיך דיא וועלט און איהרע רייצענדע פערפיהרע־רישע געלוסטיגקייטען".

"איבריגענס — האט דער סאדאגורער ווייטער געזאגט צו זיין שווער — וואס, מיינט איהר, איז שוין גאר וויבאלד מען איז שוין טאקע אמת'דיג ריין פון אלע שלעכטע נייגונגען פונ'ם יצר הרע און פון דיא בהמה'דיגע תאוות? דאמאלס איז מען ערשט קוים ביי דער מדרגה פון די חסידים פון די אומות העולם, פון וועלכע דיא גמרא זאגט, אז זיי האבען א חלק לעולם הבא. און ווען מען איז שוין גאר מקיים דיא גאנצע תורה פון "בראשית" ביז "לעיני כל ישראל" (פון דער תחלה ביז צום סוף) מיינט איהר אפשר אז דאס הייסט שוין א הויכע מדרגה? לא מניה ולא מקצתיה. דאמאלס איז מען ערשט קוים א פשוט'ער איד, אלס נאך ניט קיין "צדיק". וואס דאס ווארט "צדיק" בעדייטעט, דאס איז א צו הויכער ענין "מה שאין הפה יכול לדבר", וואס מען קען עס גאר ניט אויסריידען און צו פערשטעהן געבען. און דיא דאזיגע מדרגה קען מען זיכער ניט משיג זיין זייענדיג ווייט פון א "מקוה־ישראל" (אידישע פערזאמלונג).

פופצעהן חדשים האט דער צדיק געשמאכטעט אין דער תפיסה. אין משך פון דער דאזיגער צייט האט מען פון פערשידענע זייטען אנגעווענדעט כל־ערליי פראטעקציעס צו בעפרייען דעם רבי'ן. דער גרויסער וועלט־פילאנטראפ, ר' משה מאנטעפיארע, איז צוליעב דעם עקסטרא געפאהרען מיט זיין פרוי יהודית קיין ווין א טובה צו טהאן דעם צדיק וועלכער ליידעט וועגען א פאלשען בלבול. הפנים אז זיין פראטעקציע האט טאקע פיעל געהאלפען. די רעגירונג האט גוט נאכשטודירט אלע אקטען און אויסגעפונען אז די גאנצע קלאגע איז געגרינדעט אויף בלויז השערות (מיינונגען). און אין מיטוואך, כ"ג תמוז, תרי"ז, איז דער צדיק צוזאמען מיט אלע זיינע מענשען גענצליך בעפרייט געווארען.

ער האט אבער ניט לאנג צייט געהאט אבצודאנקען צו ר' משה מאנטיפיארע פאר דער טרחה זיינער און פאר דער גרויסער טובה וואס ער האט איהם געטהאן, ביז זעקס חדשים שפעטער, מחמת אזוי וויא ער איז נאר ארויס פון דער תפיסה צובראכען פון די פיעל יסורי הגוף והנפש, איז ער באלד שווער קראנק געווארען אויף א לונגען־ענטצינדונג. ער איז שוין געווען אין אזא סכנה'דיגער מדרגה, אז אלע גרעסטע וויענער און טשערנאוויצער פראפעסארען האבען איהם שוין געהאט גענצליך מיאש געווען.

פון אט דער דאזיגער קראנקהייט, דערצעהלען זיך די סאדאגורער חסידים א זעהר וואונדערבארע אינטערעסאנטע מעשה:

אלע פינף ברידער האבען זיך דעמאלט פערזאמעלט קיין סאדאגורע. זיי האבען זיך נאך געוואלט זעהן און געזעגענען מיט זייער עלטסטען ברודער פאר זיין הסתלקות.

די הונדערטע חסידים וואס זיינען דעמאלט געווען ביים רבי'ן אין סאדאגורע, וויא גרויס זייער מרה־שחורה איז ניט געווען, האבען אלע ניט פערלארען דעם בטחון, אז די פינף ברידער, די גרעסטע צדיקים אין דור, וועלען סוף כל סוף זיין אימשטאנד ארויסצורייסען, דורך זייערע תפלות, דעם הייליגען קרבן פונ'ם בעל־דבר'ס הענד. בפרט נאך, ווען זיי אליין, טאקע די חסידים גופא, האבען דאצו אויך מיטגעהאלפען. מען האט געזאגט תהלים, געטרונקען "תיקון" און געוואונשען א הארצעדיגען "לחיים" און א "רפואה שלמה", זייער ליעבען רבי'ן, דעם הייליגען צדיק.

"אלע טויערען זיינען פערשלאסען — האט אויסגערופען דער טשארטקאווער רבי (דעמאלט האט ער נאך געוואוינט אין פאטאק־זלאטי), אריינקומענדיג אין קלויז בעת די חבריא האט געטרונקען "לחיים". — מיר קענען גאר ניט מעהר טהאן, מען האט ביי אונז אוועקגענומען אלע מדרגות. פרואווט נאך אויס איין מיטעל: לאזט צוזאמענרופען אין קלויז אריין דעם שטאדטישען עולם, פראסטע אידען. לאזען ז י י זאגען תהלים; זאלען ז י י אנקלאפען אין די שערי שמים. א קאפיטעל תהלים וואס ווערט געזאגט מיט הארץ פון א פראסטען אידען, קען אמאל האבען א פיעל גרעסערע ווירקונג וויא די תפלה פונ'ם גרעסטען צדיק".

עס האט ניט געדויערט קיין שעה, און די קלויז איז געווען פול געפאקט מיט חסידים און פראסטאקעס צוזאמען; אלעס האט געזאגט תהלים. און געזאגט האט מען דאס קאפיטעל "אשרי תמימי דרך", אין וועלכען עס געפינט זיך דאס גאנצע אלף־בית. מען האט עס אבער ניט געזאגט כסדר, נור לויט דער

ריהע פון דיא אותיות פונ׳ם חולה׳ס נאמען: "אברהם יעקב בן שרה". דיא געשרייען און דיא געוויינען זיינען געגאנגען עד לב השמים. ווען דיא הימלען זאלען אפילו געווען געמאכט פון אייזען, און די מחיצה וואס כביכול האט זיך געמאכט פאר זיין כסא־כבוד װאלט געווען פון קופער, װאלטען אויך דיא ביטערע בכיות און דיא שרעקליכע יללות בעדארפט זיין בכח זיי דורכצובּרע־כען.

ווען דיא תהלים־זאגערס האבען געהאלטען ביים אות י׳, זאגענדיג דעם פסוק: "יבואונו רחמיך ואחיה כי תורתך שעשועי", איז פלוצים דער שטע־פּענעשטער צדיק, ר׳ נחום׳טשי, ארייגעלאפען אין קלויז, ארויפגעשפּרונגען אויפ׳ן בעלעמער און אויסגעשריען אז דיא קלויז האט אזש געציטערט:

"חסידים, דיא צרה איז נאהענט! אונזער קרוין פאלט באלד אראב פון אונזער קאפּ. ווער פון אייך װאלט געווען ווילּיג צו זיין א קרבן־כפרה (אן אויס־לייזער)? ווער פון אייך װאלט געווען מוכן ומזומן אויף זיך צו נעהמען דעם גזר־דין פון מיין טהייערען ברודער און פון אייער היילינגען רבי׳ן, זיך מקריב זיין פאר א קרבן אלס א "פדיון נפש" פאר׳ן גרויסען צדיק? איצט, חברה, האט איהר א שעת־הכשר (געלעגענהייט) זיך קונה צו זיין עולם־הבא."

א שרעק איז דורכגעגאנגען אלע חסידים׳ס הערצער, דערהערענדיג דיזע דבורים. ביי יעדען איינעם האבען זיך געביטען דיא פארבען אין פנים. מען האט געקענט בעשיינפערליך ארויסזעהן דיא אינעווענינגסטע מלחמת־הנפש (װעלען־קאמפּף) פון "זיין אדער ניט־זיין".

א טויט שטילקייט האט געהערשט אין קלויז עטליכע סעקונדען. פלוצים האט זיך א בעקאנטער חסיד, ר׳ מרדכי מישעל פון לינסק, אויפגעשטעלט אויף א באנק און מיט א פעסטער ענטשלאסענהייט, מיט שטראהלענדע אויגען פאר גרויס שמחה, אויסגעשריען: "רבי, איך בין אויף מיר מקבל דעם גזר־דין פון הצדיק רבי אברהם יעקב בן שרה; איך בין מוכן ומזומן פון מיין גאנצען האר־צען צו זיין א קרבן־כפּרה פאר איהם. אתם עדי!"

ס׳איז אבער באלד געווארען אין קלויז א גערודער צוליעב א גרויסען וכוח. מחמת תוך־כדי־דבור, האבען אויך אנדערע חסידים געמעלדעט זייער בערייט־ווילינקייט צו מאכען דיזען מסחר. יעדער איינער פון זיי האט איצט געוואלט זיין דעם הייליגען צדיק׳ס כפרה.

"מרדכי מישעל האט זוכה געווען!" האט זיך דער שטעפּענעשטער צדיק אנגערופען און האט תיכף פערלאזען דיא קלויז.

מרדכי מישעל איז תיכף געגאנגען אויף זיין סטאנציע, געשריבען א בריעף מיט א צוואה צו זיין ווייב און קינדער קיין לינסק און געמאכט אלע נויטיגע הכנות צו א זיכערען טויט.

תיכף אין דערזעלבער נאכט איז מרדכי מישעל שווער קראנק געווארען. בעת דער צדיק האט געשוויצט און ס׳האט אנגעהויבען איהם בעסער צו ווע־רען. דער קראנקער האט זיך כסדר נאכגעפרעגט איבער׳ן רבינ׳ס בעפינדען, און הערענדיג אז עס געהט איהם, ברוך־השם, בעסער, האט זיין בלייך פנים אויפ־געלויכטען פאר שמחה.

ער האט תיכף געהייסען שיקען נאך דיא "חברה קדישא", זיי אנגעזאגט וויא זיי זאלען זיך מיט איהם נוהג זיין בשעת יציאת־נשמה. זעהענדיג אז עס

ווערט איהם זעהר שלעכט, האט ער געהייסען דיא חברה חסידים שיקען נאך אביסעל משקה. ער האט אויך מיטגעטרונקען, געוואונשען אלע א הארציגען "לחיים", מיט דעם זאנדערבארען נוסח: "דער היילינער רבי זאל האבען א רפואה שלמה און איך א "מנוחה נכונה תחת כנפי השכינה."

מיט א לוסטיגען "זייט׳ס מיר אלע געזונד און זייט מיך מזכיר פאר׳ן הייליגען צדיק", האט דער טרייער חסיד געלאזט זיין כשר׳ע נשמה.

דער רבי איז דאן גאנץ געזונד געווארען.

אויף דער חתונה פון דעם רבינ׳ס א זוהן, ר׳ שלמה׳ניו, וועלכע האט שטאטגעפונען באלד נאכדעם וויא דער צדיק איז געזונד געווארען, איז דיא שמחה פון דיא חסידים געוועז איבער נאטירליך. מען האט געהאלטען אין איין זינגען און טאנצען דיא גאנצע שבעת ימי המשתה. דעם זיבעטען טאג פון דער שמחה, בשעת דער עולם האט שטארק געהוליעט אין הויף און דער רבי האט זיך צוגעקוקט דורכ׳ן פענסטער, איז צוגעגאנגען אן אלטער חסיד פון לינקס צום פענסטער און געבעטען דעם רבי׳ן א "מטבע" אויף משקה פאר א תיקון צו דער נשמה פון מרדכי מישעל.

"איהר האט אייך אן איהם קוים דערמאנט — האט דער צדיק געענטפערט מיט א שמייכעל. — איך אבער האב אן איהם ניט פערגעסען אפילו איין איינציגע רגע. מען איז אויף יענעם עולם געלאפען איהם אנקוקען פאר א וואונדער. ער בענוטיגט זיך לחלוטין ניט אין אייער תקון. מיין פאטער און דער זיידע, דער "מלאך", זיינען זיינע צוויי גוטע רוקענהאלטערס. וואס אנבעלאנגט א מטבע, מהיכא תיתא!"

דער רבי האט איהם דערלאנגט א האלבען רובעל, וועלכער איז דאן פערקויפט געווארען צווישען דיא חסידים פאר א היבשע סומע. פאר דעם געלד האט מען דאן געטרונקען און געמאכט שמחה וששון.

פון יענעם טאג אן, האבען דיא חסידים ביים דערמאנען מרדכי מישעל׳ס נאמען ביי א גלעזעלע משקה, אויפגעהערט צו ווינשען, וויא זייער סדר איז געווען פריהער, אז "זיין נשמה זאל דארטען האבען אן עליה און מיר דא א ישועה", נאר איהם דערמאנט מיט א נוסח פון א צדיק: "זיין זכות זאל אויף אונז מגין זיין."

קאפיטעל 27

די קלויז אין ירושלים

אן אייגנהענדיג שרייבען צו ר' משה מאנטעפיארע און זיין פרוי יהודית. — דער ווארקער רבי ביים ריזינער. — ער האפט אויף א מופת און ערהאלט א תשובה בדרך הטבע. — די הערליכע קלויז "תפארת ישראל" פון ירושלים. — דעם עסטרייכישען קייזער'ס נדבה. — ער ווארט אויף דער הסכמה פונ'ם "שר של עשו". — אן איבערבלייבעכץ פון סאנז־סאדאגורער מחלוקת.

אז דיא פראטעקציאן פון ר' משה מאנטעפיארע האט פיעל מיטגעהאלפען צו דער בעפרייאונג פונ'ם סאדאגורער רבי'ן קען מען ארויסזעהן בולט פון אן אייגענהענדיגען דאנק־בריעף וואס דער רבי ז"ל האט געשריבען אים ווינטער תרי"ח, נאכדעם וויא ער איז געזונד געווארען פון זיין שווערער קראנקהייט, צו ר' משה מאנטעפיארען און זיין פרוי יהודית.

ווי אינטערעסאנט דער בריעף זאל ניט זיין פאר די סאדאגורער חסידים, וועלכע האבען איהם וואהרשיינליך נאך ניט געזעהן, קען איך מיר דאך ניט ערלויבען איהם דא צו איבערגעבען, מחמת ער איז געשריבען אין אלט העברעאישען סטייל און פיעל לעזער וועלען איהם ניט פערשטעהען. איך וועל מיך דערווייל בעגנוגענען צו געבען דעם אנהויב און דעם סוף "ככתבו וכלשונו" אין העברעאיש און א קורצען אויסצוג פון זיין אינהאלט אין אידיש, ווי ווייט עס קען ניצליך זיין צו אונזערע זכרונות:

בע"ה יום ג' לסדר וארא, כ"ו טבת תרח"י פה סאדאגורא.

חדות ימים ושנות עולמים לכבוד מעלת ידיד נפשי, השר היקר הנכבד לבית ישראל, גבר חכם בעוז, טוב ומטיב לשלומי אמוני ישראל, המפורסים בשם טוב ותהלות, רודף צדקה וחסד, בש"ת מו"ה סיר משה מאנטעפיארה נ"י ועל ידי בעלה מנשים באוהל תבורך שרת יהודית הנכבדת המפורסמת תחי'. ה' עליהם יחיו, אורך ימים בימינם, בימינו תושע יהודה אמן.

נאך אן הקדמה אין וועלכער דער צדיק שילדערט דאס גרויסקייט פון מאנטעפיארע, דערצעהלענדיג איהם, אז ער איז זעהר חשוב געווען אין דיא אויגען פונ'ם פאטער, דער ריזינער ז"ל, וועלכער פלעגט תמיד איהם לויבען און דערצעהלען זיין שבח און גרויסקייט און וועלכער האט איהם געבענשט מיט א ברכה וועלכע איז "לעילא מכל ברכתא", און טאקע צוליעב דעם גרויסען שם טוב זיינעם, האבען זיינע חסידים פון חוץ לארץ און פון ארץ ישראל געוואנט זיך צו ווענדען צו איהם צו זיין א מליץ יושר פאר'ן צדיק, ענטשולדיגט ער זיך וואס צוליעב א שווערער קראנקהייט האט ער ביז איצט ניט געקענט שרייבען א פערזענליכען דאנק־בריעף. איצט אבער דאנקט ער הערצליך איהם און זיין גוטע פרוי פאר

זייער גרויסער טרחה צו פאהרען אזש קיין וויען פון זיין טובה ווענען. און ג׳ס איהם דאן א רבי׳שע ברכה : יזכו לרב טוב הצפון, נעימות בימינם נצח, ותחזינה עיניהם בגבול בנימין בצלצח, בחדות ישועות יעקב, משה ידבר והאלקים יעננו, הכהן העומד לאורים ותומים יעמוד יבנה בית־מועדו, כהן ילבש מדו, להקריב תמיד במועדו, כחפץ נפשו היקרה ונפש ידידו המעתיר בעד אריכות ימיו ונות ביתו היקרה ומצפה להרמת קרן ישראל, וציון במשפט תפדה ושביה בצדקה, השתא בעגלא ובזמן קריב אמן.

מכח דעם פערהעלטנים פון׳ם ריזינער צו ר׳ משה מאנטעפיארע, דערצעהלען חסידים דיזע היסטארישע עובדא.

ווען מען האט אין רוסלאנד אונטער צאר ניקאליי דעם ערשטען אנגעהויבען אוועקצורויבען קליינע קינדער פון זייערע עלטערן און זיי מגדל זיין בדרך הגוים, האט דער צדיק ר׳ יצחק פון ווארקע, דער תלמיד פון׳ם פרשיסכער צדיק ר׳ שמחה בונם, א גרויסער רבי פון פיעלע הונדערטער חסידים, בעשלאסען צו פאהרען קיין סאדאגורע צום ריזינער, פאר איהם צו שילדערען די ביטערע לאגע פון דיא רוסישע אידען, מיט דער האפנונג, אז דער גרויסער ריזינער, מיט וועמען דיא גאנ־צע חסידישע וועלט האט דעמאלט געקלונגען, וועט אודאי בעווייזען עפעס א הימלישען מופת און דיא גזרה וועט בטל ווערען.

אבער דער ריזינער האט איהם, דעם ווארקער, גאר געגעבען א בדרך הטבע׳דיגע עצה. ער האט איהם געראטען, ער זאל אויסזוכען אין קראקוי אן אדם חשוב, איהם שיקען קיין לאנדאן צו ר׳ משה מאנטעפיארע, איהם צו בעטען אין זיין, ר׳ ישראלטשיס, נאמען און אין נאמען פון אלע רוסישע צדיקים, ער זאל זיך אננעהמען דיא רוסישע אידענס קריוודע, זיך משתדל צו זיין ביי דער ענגלישער רעגיערונג זיא זאל נעברויכען איהר איינפלוס ביים צאר ניקאליי ער זאל מבטל זיין דיא ביטערע גזרה.

אויף זיין היימרייזע פון סאדאגורע, האט דער ווארקער רבי זיך אבגעשטעלט אין קראקוי און דארט אויסגעקליבען א חשוב׳ען אידען ר׳ ישראל בירקענפעלד (וועלכער איז שפעטער, אים יאהר 1849, בעת דער אונגארישער רעוואלוציע, גע׳הרג׳עט געווארען), איהם אוועקגעשיקט קיין לאנדאן צו מאנטעפיארען. דורך זיין פערמיטלונג, איז עס באמת געלונגען צו ציהען מאנטעפיארעס אויפמערקזאמ־קייט צו דיא צרות פון דיא רוסישע אידען. מיט דער הילף פון זיינע פריינד דיזרא־עלי און לארד פאלמערסטאן, איז איהם געלונגען דורכצופיהרען, אז דיא ענגלישע רעגיערונג זאל איהם פערטרויען מיט א שפעציעל שליחות צו דיא אידען פון פעט־ערסבורג.

זיין מיסיאן האט ליידער ניט געטראגען קיין פרוכט, צוליעב דער פערביסענער שנאה פון דער רוסישער רעגיערונג צו דיא אידען. אבער דער דורכפאל פון זיין שליחות האט דאן געהאט א געוויסע ווירקונג ביים קרים־קריעג.

נאך אין ריזינער׳ס צייטען האבען דיא סאדאגורער חסידים אנגעהויבען צו גרינדען פאר זייער סביבה בעזונדערע קלויזען, בעטראכטענדיג זיך העכער פון די חסידים פון אנדערע רביים. דיא דאזיגע עובדא האט אנגענומען א געוואלדיגע אויסברייטונג און פעסטע פארמען אין דיא צייטען פון דעם צדיק ר׳ אברהם יעקב ז״ל. קוים איז אין א שטעדטעל געווען א מנין סאדאגורער חסידים, האבען זיי זיך תיכף געדונגען א ״קלייזעל״ כדי צו זיין אין דער סביבה פון אייגענע, ״אנשי

שלומנו". אט דאס איז געווען איינס פון די פאקטארען וואס האבען שפעטער מיט יאהרען גורם געווען דאס שרעקליך בלוטיגע מחלוקת פון סאנז און סאדאגורע, וועלכעס וועט אן אנדערס מאל אויספיהרליך בעשריבען ווערען.

דער סאדאגורער רבי ר' אברהם יעקב ז"ל, האט אויך גע'ירש'נט פון זיין פאטער דעם ריזינער דאס נשיאות פון כולל וואהלין אין ארץ ישראל. אלע סאדאגורער חסידים האבען געהערט צו דעם דאזיגען כולל דורך וועלכען די השפעה פון סאדאגורע איז אויך זעהר גרויס געווארען אין ארץ ישראל. אין אלע הייליגע שטעדט וואו ס'האט זיך געפונען א וויכטיגער אידישער ישוב, האט זיך אויך געפונען א סאדאגורער קלויז, וואו די סאדאגורער חסידים האבען געדאווענט און געווען די בעלי־בתים און טאן־געבער.

דער ארץ־ישראל נשיא פון'ם כולל, איז געווען א בעקאנטער אנגעזעהענער, זעהר חשוב'ער מענש ר' ניסן ב"ק, דער זוהן פון'ם דרוקער ר' ישראל ב"ק פון ירושלים. ר' ניסן ב"ק איז געווען א געבוירענער אין ארץ־ישראל, א גרויסער חכם, א גוטער דברן אין דער לאנד־שפראך און אונגעהויער אנגעזעהען ביי די אידען פון ירושלים אזוי, אז זיי האבען א נאמען נעגעבען די גאס, וועלכע איז אויסענווייניג פון'ם "שער שכם", אויף זיין נאמען "שכנות ניסן ב"ק" (ניסן־ב"ק־גאס). די ראשים פון ירושלים האבען קיינמאל נים געטהאן קיין וויכטיגע שטעדטישע זאך, ביז זיי האבען זיך ניט פריהער בעראטען מיט דעם פייערדיגען סאדאגורער חסיד און נשיא פון'ם סאדאגורער (וואהלינער) כולל, ר' ניסן ב"ק.

ר' ניסן ב"ק האט פעראנלאסט דעם סאדאגורער רבי'ן צו בויען א קלויז אין ירושלים פאר די פיעלע סאדאגורער חסידים, וועלכע איז איינע פון די שעהנס־טע בנינים אין ירושלים. די קלויז הייסט "תפארת ישראל", צום אנדענקען פון'ם ריזינער רבי ר' ישראל'טשי. דאס פאלק אין ירושלים רופט זיא אבער "ניסן בק'ס שוהל", ווייל ער איז געווען דער גאנצער עסקן פון'ם בויען און דער הויפט־פער־וואלטער בנוגע די הכנסות און הוצאות.

די דאזיגע פראכטפאלע סאדאגורער קלויז שטעהט אין די קאראימער גאס, און זעהט אויס וויא א פירסטליכע געביידע. די געביידע איז קוואדראט (סקווער) 25 איילען לאנג און 25 ברייט, בעת די הויך איז 45 איילען. דער באלקען איז געוועלבט קיילעכיג און האלט זיך נאר אויף די פיער ווענט, נים האבענדיג קיין שום שטיצונגס־זייל אין דער מיטען. אין יעדער וואנד זיינען פערהאנען צוויי שורות פענסטער, איין שורה אונטער דער אנדערער, וועמס שויבען זיינען פון פערשיעדענע ערליי הערליכע פארבען. אין'ם באלקען זיינען פערהאנען 12 פענס־טער מיט פארביגע שויבען און ער איז וואונדער שעהן אויסגעמאלט.

פון ביידע זייטען פון'ם ארון קודש און אין דער מיטען פון זיין פראנט־זייט, הענגען פרעכטיגע קריסטאל הענג־לייכטער, וועלכע זיינען אן אנטיקישע זאך און האבען געקאסט א פערמעגען. דורך די פענסטער פון מזרח־זייט, זעהט זיך גוט ארויס די הערליכקייט פון'ם פלאץ וואו דאס בית־המקדש איז אמאל געשטאנען. אויבען נעבען דעם רונדען באלקען איז פערהאנען ארום און ארום א גאניק, מיט שטאלענע שטאכעטען, פון אינעווייניג און פון אויסענווייניג. אויף דעם אויסענווע־ניגסטען גאניק, מאכט מען יעדען ל"ג בעומר אן הדלקה (בעלייכטונג) לכבוד דער יאהר־צייט פון ר' שמעון בן יוחאי. אויף דעם אינעווייניגסטען גאניק, פון מזרח־

זייט, דאווענט מען יעדען יום טוב דיא תפלה פון מוסף, ווייל פון דארטען זעהט מען נוט ארויס דאס ארט פון'ם בית המקדש.

אנגעהויבען צו בויען דיא דאזיגע שעהנע קלויז האט מען נאך אין יאהר תרכ"ד. דיא הוצאות פון'ם בנין האט געשיקט דער סאדאגורער רבי. אזוי וויא דיא געביידע האט דאן ארייגעטריבען אין זעהר גרויסע הוצאות, האט מען איינגע־שטעלט דאס בויען ביז א געוויסע צייט. דיא שעהנע ניט־געענדיגטע געביידע איז אזוי געשטאנען עטליכע יאהר. אים זומער פון תר"ל, ווען דער עסטרייכישער קייזער פראנץ יאזעף האט בעזוכט ירושלים, איז ער פארבייגעפאהרען פאר דער דאזי־גער שעהנער ניט פערפערטיגטער קלויז.

וואס פאר א בנין איז דאס עפעס? — האט דער קייזער געפרעגט דיא הער־שאפטען פון ירושלים וואס האבען איהם בעגלייטעט.

דאס איז א אידישע שוהל וועלכע האט ניט געקענט פערפערטיגט ווערען צו־ליעב מאנגעל אין מזומנים.

"א שאד, א שאד, ס'איז א זעהר היבשע געביידע ! " האט דער קייזער בע־מערקט און דאן בעאויפטראגט זיין אדיוטאנט צו געבען אין זיין נאמען א נדבה פון 1000 גולדען צו דער פערפערטיגונג פון דער שוהל.

דעם קייזער'ס דבורים האבען דאן עושה רושם געווען. דער סאדאגורער רבי האט באלד געשיקט א שפעציעלען שליח קיין ירושלים מיט דיא נויטיגע מזומנים, צו ענדיגען תיכף ומיד דעם בנין און ניט אהיימצוקומען ביז אלצדינג וועט זיין פיקס־און־פערטיג.

לויט דיא חסידים בעהויפטען, איז דאס אונטערברעכען פון'ם בוי געווען צו־ליעב א בעשטימטע כונה. דער צדיק האט געוואלט אז דער "שר של עשו" זאל גע־בען זיין הסכמה צום בנין...

אים שבת נחמו תרל"ב האט מען געפייערט דעם "חנכת הבית" מיט גרויס פאראד און מיט נגינות פון דעם גרויסען חזן ר' בצלאל אדעסער און זיין בעריהמ־טען כאהר.

אונטער דער שוהל "תפארת ישראל" געפינט זיך אויך א הערליכע מקוה, פיין איינגעריכטעט, וועלכע ווערט אויך געווארימט טעגליך, כדי די חסידים זא־לען זיין ביכולת צו געהען אלע טאג אין מקוה אריין. אויך די סאנזער חסידים, די מורא'דיגע געגנער פון סאדאגורע, וועלכע היטען זיך אוים צו בעזוכען די שוהל "תפארת ישראל", בעטראכטענדיג זי ווי א רעפארם־טעמפעל, מוזען אנקומען צו די סאדאגורטשיקעס זיך צו בענוצען מיט זייער גוט איינגעריכטעטער מקוה, נים האבענדיג דאביי קיין שום שטערונג מצד די סאדאגורער חסידים.

א בעקאנטער סאנזער חסיד, ר' נפתלי פאקושער (אונגארן), האט זיך אמאל בפרוש בעריהמט פאר מיינ'ס א בעקאנטען, אז ער האט, א דאנק זיין ליבען נא־מען, נאך קיינמאל אין זיין לעבען נים בעזוכט די שוהל "תפארת ישראל", כאטש ער איז געצוואונגען צו געהען טעגליך אין דער מקוה וואס איז אונטער דער שוהל. ער וויל אפילו נים ארייגעהען אין פאליש אריין, כדי זיך צו וואשען די הענד נאך דער מקוה. ער געהט בעסער אהיים אומגעוואשען.

דאס איז נאך אן איבערבלייבעכץ פונ'ם געפעהרליכען סאנז־סאדאגורער מחלוקת.

קאפיטעל 28

עובדות און דבורים

"לחיים" דארף מען טרינקען נאר איבער כשר'ה משקה. — פארוואס פארצייטיגע רביים האבען זיך מתבודד געווען אין די וועלדער און היינטיגע ניט. — א שוחט מוז זיין א מכנים אורח, אויב ניט, איז זיין שחיטה נבלה. — א ברכה צו ראשי הקהל. — אן אמת'ער דין־תורה מוז צופריעדען שטעלעןביידע פארטייען. — דער בלבול־הדעת פאר קבלת־שבת. — דער צדיק זעצט א בית־דין מציל צו זיין א נשמה.

דער סאדאגורער רבי ז"ל האט זיך ניט באגנוגען געלאזט מיט הימלישע עובדות אליין, צו טהון תפלה פאר דעם כלל ישראל אדער פאר א פרט, נאר ער האט זיך אויך געמישט בפועל אין דער־וועלטליכע ענינים, זיך אנצונעהמען אידישע קריוודעס און זיי העלפען מיט זיין גאנצען איינפלוס.

זיינען אמאל גיקומען צו איהם עטליכע שענקערס פון'ם שטעדטיל סטריזיניץ און האבען זיך פאר איהם בעקלאגט אויף דעם נייעם פראפינאטאר, א וויזניצער חסיד, וועלכער רייסט פון זיי דיא הויט, מחמת זיי זיינען געצוואונגען לויט דעם געזעץ צו קויפען דעם בראנפען נאר ביי איהם, און ער האט אויף זיי גאר ניט קיין רחמנות, ער נעהמט ביי זיי ארויס דאס דם־התמצית פאר דעם בראנפין וואס ער פערקויפט זיי.

"נו ? — האט זיי דער רבי געפרעגט — און דיא אידען פון סטריניץ טרינקען זיין בראנפען ? וויא אזוי עפים קענען זיי טרינקען "לחיים" ביי א משקה וואס אין איהר איז אויסגעמישט אידיש בלוט און אידישע טרעהרען ?

אט דיזער איינער דבור פון'ם צדיק האט גורם געווען, אז אלע אידען פון סטריזיניץ, טשודין און סביבות, האבען אויפגעהערט צו טרינקען משקה.

דער פראפינאטאר האט אנגעהויבען שטארק צו־דערפיהלען דעם עונש פון'ם סאדאגורער רבי. ער איז געקומען צום רבי'ן און איהם געפרעגט א "מה נשתנה" קשיא:

"פארוואס מישט זיך עפים דער רבי זאל לעבען אין פראפינאציע־אנגעלעגנהייטען, בעת דער ערשטער רבי, דער בעל־שם, האט לגמרי גאר געוויכט דיא שטאדט, ניט האבענדיג מיט דיא מענשען קיין שום פארקעהר נאר ס'רוב פון

זיינע יאהרען האט ער אבגעלעבט פאראיינזאמט אין דיא דערפער און אין דיא וועלדער ?

האט דער רבי א שמייכעל געגעבען און איהם אזוי געענטפערט :

"אין יענע יאהרען האבען דיא רויבער און די גזלנים זיך אויפגעהאלטען אין דיא וועלדער, האט דער צדיק זיך געמוזט דארט געפינען כדי צו באשיצען פון זייערע הענט דיא ארימע אידלעך. היינט אבער, וואהנען דיא גזלנים אין דיא שטעדט און שפיעלען אפטמאל נאך די ראלע פון חסידים און שעהנע אידען, מוז דער רבי אויך וואהנען אין שטאדט, כדי זיך צו שטעלען אין וועג פון זייערע רויבערישע דרכים. "להציל עשוק מיד עושקו" (צו רעטען דעם אונטערדריקטען פון דעם בעדריקער'ס האנד)".

זיינען ווידער צו איהם אמאל געקומען דיא חסידים פון קאלאמעא און איהם דערצעהלט אז דער שוחט פ. איז א גרויסער קמצן, ער גיט קיינמאל נים קיין אורח א לינת לילה אדער א סעודה אין דער וואכען אדער אים שבת.

"און דיא קאלאמעאר אידען עסען פון זיין שחיטה ?" — האט זיי דער רבי געפרעגט מיט א לשון פון תמיה.

עס פערשטעהט זיך אז די סאדאגורער חסידים פון קאלאמעא האבען תיכף ומיד אויפגעהערט צו עסען פון יענעם שוחט'ס שחיטה.

איז דער שוחט געקומען צו לויפען קיין סאדאגורע צום רבי'ן און געפרעגט מיט א טאן פון חוצפה דיא דאזיגע שאלה :

"וויא שטעהט דאס ערגיץ, רבי, אז א שוחט איז מחויב מעהר וויא אן אנ־דערער איד צו זיין א מכנים אורח, וויבאלד נים, טארען אידען נים עסען פון זיין שחיטה ?".

"הערט מיך אוים, וועט איהר זעהען אז מען דארף נים עסען פון אייער שחיטה — האט צו איהם דער צדיק געזאגט. — דיא גמרא זאגט : "מאן דנולד במאדים יהא גבר אשיד דמא". ווער עס איז געבוירען געווארען אין דעם מזל פון'ם שטערען "מאדים", וועט זיין א בלוט־פערגיסער. האט ער א זכיה, ווערט ער א שוחט און פערגיסט בלוט בדרך מצוה. האט ער אבער נים קיין זכיה, ווערט ער א פראסטער מערדער.

"איז דאך דיא פראגע וואס איז דער חילוק ? סוף כל סוף פערגיסט דאך דער שוחט אויך בלוט פון א לעבעדיג נפש ?

"דער תירוץ איז אבער, דאס דער שוחט טהוט דאס נים אוים אכזריות, אומדערבארמקייט, נאר מחמת השם־יתברך האט איהם דאס געהייסען טהאן : אבער וויא אזוי קענען מיר דאס וויסען ? אפשר טהוט דאס דער שוחט אויך נאר אוים אכזריות, אוים שלעכטהארציגקייט און אויף אזא אופן איז דאך זיין שחיטה נבלה ?

"איז אט דאס דער סימן: איז א שוחט א בעל־רחמנות, א מזג טוב און האט ליעב צו טהאן גוטס מיט מענשען, איז דאס א סימן מובהק, אז זיין שחיטה איז נים צוליעב אכזריות נאר לשם־שמים. טאמער איז אבער דער שוחט אן אכזר, א קמצן און אונ'ברחמנות'דיג, איז דאס ווידער א סימן אז ער איז אן אמת'ער "מאדים", א מענש וואס האט נחת פון בלוט פערגיסען און זיין שחיטה איז נבלה. דארויף איז פאראנען א רמז אין דער תורה: "ולא נתן "אדום" נתון את ישראל

עבור בגבולו״. וויבאלד א שוחט וואס קומט פון מזל ״מאדים״ וויל ניט אריינלאזען אן אורח אין זיין גבול אריין, דאן ״וימ ישראל מעליו״. דארפען אידען זיך דער־ווייטערען פון איהם ניט צו עסען פון זיין שחיטה״.

באלד נאכדעם וויא דער רבי ר׳ אברהם יעקב ז״ל איז געקומען פון פאטאס קיין סאדאגורע צו זיצען אויף זיין פאטער׳ס שטוהל, איז אין סאדאגורע געווען א וואהל פאר ראשי הקהל. און דיא נייע געוועהלטע ראשים זיינען געקומען צום נייעם רבי׳ן ער זאל זיי געבען א ברכה אלס דיא נייע מנהיגים פון דער אידישער קהלה. האט צו זיי דער רבי אזוי געזאגט:

״ווייסט איהר פארוואס די פאלקס־פיהרער ווערען אנגערופען ״נשיאים״? וייל דאסווארט ״נשיאים״ האט צוויי ערליי טייטשען. נשיאים איז טייטש ״דער־הויבענע״ און נשיאים איז אויך טייטש וואלקענס. זיינען די ראשי־הקהלה גוטע פיהרער, בעלי רחמנות, געטרייע פאסטוכער, דאן ווערען זיי דערהויבען צו א הויכער בכבוד׳ער מדרגה און זייער נאמען בלייבט לזכר עולם. זיינען זיי אבער שלעכטע מנהיגים, זעלבסטזיכטיג און אייגעננוציג, דאן פערשווינדען זיי באלד ווי א וואלקען, וואס קיינער ווייסט ניט וויא זיי זיינען ערגיץ אהינגעקומען.

איצט האט איהר דיא ברכה אין אייערע אייגענע הענד״.

דער סאדאגורער רבי פלעגט ליעב האבען צו דערציעהלען אין דער סביבה פון זיינע מקורבים קליינע מעשה׳לעך פון רבי׳ן ר׳ הירש, פון וועלכע, וויא ער פלעגט זיך אויסדריקען, ס׳האט ארויסגעשיינט דאס תמימות, דיא קדושה און יראת הרוממות.

די דאזיגע עובדא האט דער רבי אמאל דערציעהלט זיינע קינדער:

דער טארנאווער רב ר׳ ישראל ראפאפארט, איז געווען אן איידעם ביי א גביר אין רימאנאוו, ביי וועלכען ער האט געגעסען קעסט. זייענדיג אבער א גאון מיט סמיכה פון אלע גאונים פון׳ם דור, פלעגט ער אין רימאנאוו זיצען צווישען די דיינים ביי א דין תורה.

אמאל איז פאר׳ן בית דין געקומען אן אלמנה צום דין־תורה און לויט דעם פסק פון׳ם בית־דין האט זי פערלארען דעם משפט.

איז די אשה געקומען צום רבי׳ן ר׳ הירש און האט פאר איהם ביטער גע־וויינט איבער דעם פסק בית דין פון וועלכען זיא וועט ליידען א גרויסען שאדען. דער רבי האט איהר אויסגערעדט און מבטיח געווען אז השם־יתברך וועט איהר דערזעצען דעם שאדען כפל כפלים. אבער דיא אשה האט זיך באין אופן ניט געקענט צוריקהאלטען פון וויינען. מען האט געזעהען בחוש אז איהר הארץ איז שרעקליך געבראכען פון׳ם פסק דין.

האט דער רבי ר׳ הירש געשיקט זיין מקורב ר׳ שמואל יעטרא צום בית־דין, בעטענדיג די דיינים זיי זאלען מוחל זיין און צו איהם קומען.

איז דער ענין געווען פאר דיא דיינים א גרויס חדוש. מחמת דער רבי ר׳ הירש איז ניט געווען קיין למדן, וואס׳זשע קען ער דארפען האבען דיא דיינים וויב..לד ער איז ניט ביכולת זיך מיט זיי מפלפל צו זיין אין דין.

ר׳ ישראל ראפאפארט איז דוקא ניט געווען קיין גרויסער חסיד, פונדעסטוועגען איז ער געווען דער ערשטער צו געהען צום רבי׳ן צו הערען וואס דער רבי האט זיי עפיס צו זאגען.

״איהר האט אייך טועה געווען אין דעם פסק דין צו דער אשה — האט

צו זיי דער צדיק געזאגט. — זעצט אייך, זייט מוחל, אנידער, אט טאקע דא ביי מיר אין חדר, הייסט אייך אריינברייינגען דעם שלחן ערוך, און קלערט נאכאמאל נאך דעם דין״.

איבערשמועסענדיג דעם ענין צווישען זיך נאך אמאל, האבען די דיינים באמת דערזעהען אז זיי האבען פריהער געמאכט א טעות און די אלמנה איז גאר נערעכט געווען.

זיי האבען דאן געענדערט דעם פסק דין לטובת דער אלמנה, וועלכע האט אזש געטאנצט פאר שמחה.

די דיינים האבען דאס בעטראכט פאר א רוח־הקודש מצד דעם רבי׳ן, מחמת זיי האבען אין איהם געהאט גרויס אמונה, אז ער האט אפענע אויגען צו זעהען אזוינס וואס קיין אנדערער קען ניט זעהען. דער יונגער גאון ראפאפארט האט אבער ניט געהאט אזא שטארקע אמונה. ער האט דאריבער געפרעגט דעם צדיק גופא, ער זאל איהם ערקלערען פון וואנעט ער האט געוואוסט, אז דאס בית־דין האט געמאכט א טעות אין פסק דין.

״עס שטעהט אין תהלים — האט איהם דער צדיק געענטפערט: ״תורת ה׳ תמימה משיבת נפש״, ״פקודי ה׳ ישרים משמחי לב״ (גאט׳ס תורה און גאט׳ס דינים דערפרעהען דאס הארץ און דערקוויקען די נשמה). וויבאלד אייער פסק וואלט געווען דער אמת׳ער דין תורה, וואלט ניט מעגליך געווען, אז די אשה זאל צוליעב איהם האבען אזא צובראכען הארץ, אזא פערביטערטע נשמה און אזוי יעמערליך וויינען, הא למדתי, פון דאנעט האב איך מיר געדרונגען, אז ס׳איז ניט אנדערש נאר איהר האט אודאי געמוזט האבען א טעות״.

״א שעהנער, אמת׳ער תירוץ — האט דאן דער רבי באמערקט צו די קינדער — אבער ס׳איז דאך געווען א רוח הקודש, טאקע א קלארער רוח הקודש״.

״א צדיק מוז קענען א טובה טהון זיינע חסידים אויך ווען זיי זיינען שוין אויפ׳ן עולם האמת — האט אמאל אין ג׳ חשון, דעם ריזינער׳ס יאהרצייט, דער סאדאגורער רבי געזאגט צו זיינע חסידים. — דער רבי ר׳ משה ליב פון סאסאוו, האט צוגעזאגט זיינע חסידים, אז נאך זיין הסתלקות, וועט ער בשום אופן ניט וועלען געהען אין גן־עדן אריין, אפילו ער וועט דאצו זוכה זיין, וויבאלד מען וועט איהם ניט מיטגעבען אלע זיינע חסידים, פון וועלכע ער האט בחייו וואס ס׳איז א הנאה געהאט. ער האט אויך אודאי מקיים דבור געווען. מיין פאטער ז״ל, האט אבער ניט געוואלט לאזען זיינע חסידים נפטרים ווארטען ביז נאך זיין פטירה. ער האט זיי א טובה געטאהן טאקע נאך בחייו, זייענדיג פאר זיי א מליץ יושר.״

דארויף האט ער דערצעהלט די דאזיגע מעשה פלא:

״ווען מיין פאטער, ר׳ ישראל׳טשי ז״ל, האט זיך אמאל געהאט אויפגעד־האלטען אין סקאלע, איז ער אמאל אין א פרייטאג נאכמיטאג צוריקגעקומען פון דער מקוה זעהר צורודערט. ער האט זיך בסדר ארומגעדרעהט אין זיין חדר אויף און אב, אין אן אויפגערעגטען צושטאנד, רייבענענדיג די לולקע און לאזענדיג פונ׳ם מויל גאנצע וואלקענס מיט רויך, א סימן פון גרויס בלבול־הדעת.

״פלוצים האט ער א רוף געטהאן זיין גבאי שמואל׳יק, איהם דערלאנגט די לולקע־ציבעס זאגענדיג: ״געה גיך צום רב, בעט איהם ער זאל מוחל זיין און

תיכף אהערקומען, ווײל איך קען ניט גײען צו קבלת־שבת ביז ער וועט ניט פריהער זיין ביי מיר.״

״פאר דעם גבאי שמואל׳יק איז אפילו דער דאזיגער נאנצער ענין געווען א דבר־פלא. גראד עפּיס אין א פרייטאג פאר נאכט פאר קבלת־שבת זיך אזוי צו בעגויטיגען אין דעם שטאדט־רב! אבער וואס טהוט ניט א מקורב וויבאלד דער רבי הייסט?!

״און דער שטאדט־רב ר׳ שלמה, א בעוואוסטער גדול הדור האט זיך אנגע־טהאן די ראזשעוואולקע און אומר ועושה געקומען צו גײען צום ריזינער.

״דער רבי האט איהם געהייסען זיצען און אנגעהויבען איהם צו דערצעהלען א מעשה:

״עס איז געווען א איד א חסיד, טאקע אן אמת׳ער חסיד מיט׳ן פולען מויל און דאצו אויך א גרויסער עושר. זיין עשירות האט איהם אבער קיינמאל ניט פערפיהרט עובר צו זיין אפילו אויף דעם קלענסטען איסור. אזא איד איז דאס געווען.

דער דאזיגער אמת׳ער חסיד, האט אמאל איבערגענומען ביי דער רעגיערונג א געשעפטס־אונטערנעהמונג, פון וועלכער ס׳איז געשטאנען צו פערדיענען א הון רב. אזוי ווי ער האט אבער ניט געהאט גענוג אייגענעם בארעם געלד צו.געבען דער רעגיערונג די פערלאנגטע קויציאן (סעקיורטי), האט ער זיך מורה־היתר געווען (ערלויבט), זיך אויסצובארגען פון זיין קאסע דאס געלד וואס איז ביי איהם, אלס שטאדט בטוח, געווען איינגעלעגט פון אלמנות און יתומים, עס צו געבען אלס קויציאן, וויסענדיג אז דאס געלד איז דאך זיכער, ווייל דער מסחר איז א קוואל פון א גרויס עשירות.״

איהר זיצט אויף שפּילקעס, סקאלער רב, איהר איילט אייך אודאי צו גײען אין שוהל, וואו דער עולם ווארט שוין אויף אייך. האט געדולד נאך עטליכע מינוט, איך דארף אויך גײען דאווגען: ס׳האנדעלט זיך אבער דא אין א זעהר וויכטיגען ענין, א דין־תורה.

און מיין פאטער דערצעהלט וויימער:

״דער שר ביי וועמען דער פערטראג האט געזאלט אונטערגעשריבען ווערען, איז געווען א גרויסער שונא־ישראל. וויסענדיג אז דער אונטערנעהמער איז א פרומ־מער איד, האט ער בכיון (אומישנע) בעשטימט דעם טאג צום אונטערשרייבען דעם פערטראג פונקט אויף שבת.

״דערזעהענדיג דעם בריעף פון דעם פריץ, איז דעם חסידישען סוחר פינ־סטער געווארען אין די אויגען. אין איילעניש האט ער ביים אבשליסען דאס גע־שעפט און געבען די קויציאן, גאנץ פערגעסען זיך אויסצורעדען, אז דער פערטראג זאל ניט געשריבען ווערען אום שבת. איצט מאכט מען איהם אויפמערקזאם, אז באם ער וועט ניט קומען אין דעם בעשטימטען טאג, איז דער מקח בטל און די איינגעלעגטע קויציאן איז פארפאלען.

דער חסיד האט אנגעווענדעט כל׳ערליי מיטעל מדחה צו זיין דאס אונטער־שרייבען אויף אן אנדערען טאג, עס איז אבער ניט געגאנגען: ס׳איז ניטא קיין שום אויסוועג. וואס איז צו טהון? זאל ער דעם פערטראג ניט אונטערשרייבען, וועט דאך די גאנצע קויציאן פערפאלען ווערען. ס׳געהט איהם שוין ניט אין זיין

אייגענעם געלד. א שֵהנע ריינע כפרה, ר' נתן ור' לקח, אבער צוזאמען מיט זיין געלד וועט דאך אויך פערלוירען געהען די הארעוואניע פון ארימע אלמנות און די פראצע פון בידנע יתומים. יא אונטערשרייבען? זאל גאט איהם ניט שטראפען פאר'ן בלויזען הרהור־עברה. אזוי פיעל יאהרען זיך אבגעהיטען פון א נדנוד עברה און פיעל מאל אויסגעהאלטען שווערע נסיונות, און היינט פלוצים ווערען א מחלל שבת, און צוליעב וואס? צוליעב געלד, וועלכעס מען קען זיך ניט מיטנעהמען אויף יענעם עולם ארויף!

"שוין האט דער חסיד געהאט ביי זיך פעסט אבגעמאכט צו שלאגען אלעס אין די שאנצען אריין און אהיימצופאהרען, פערלאזענדיג זיך אויף גאט'ס בעראטה.

"פלוצים האט זיך איהם גערעכט, אז ער איז אהיימגעקומען און געטראפען די גאנצע שטאדט אין א שרעקליך קאכעניש. אין זיין פאנטאזיע האט ער געזעהען ווי די ארימע אלמנות בעפאלען איהם אויף דער גאס פון אלע זייטען אויסשרייענדיג מיט א ביטערע ילֵלה: "גזלן, רויבער, גיב אונז אב אונזער שווער פערהארעוועטע פראצע!" זיינע אויערען האבען שוין געהערט דאס געוויין פון די הונגעריגע, אבגעריסענע און אונפערזארגטע יתומים. בעטענדיג איהם רחמים אויף זיי רחמנות צו האבען און זיי אבגעבען די ארימע פאר גולדען זייער פאטער'ס בידנע מאיאנטעק.

"דאס מאל האט דאס רחמנות גובר געווען. ער האט ניט מעהר געקענט עומד בנסיון זיין. ער האט מחלל שבת געווען!

"איצט פרעג איך אייך, סקאלער רב, פסק'ענט מיר דעם דין אויב דאס קען בעטראכט ווערען פאר אן "אונס", און מיר האבען דאך א קימא־לן, אז "אונס רחמנא פטריה" (פאר א געצוואונגענע עברה קומט ניט קיין שטראף), און דער חסיד דארף ניט בעשטראפט ווערען פאר חלול־שבת, אדער ווייל ס'האט זיך דאך נאר געהאנדעלט אין דיני ממונות ניט אין דיני נפשות (א געלד שאדען אבער ניט א לעבענס־געפאהר), הייסט דאס ניט קיין "אונס" און עס קומט איהם דאפיר אן עונש."

נאך א היבשען דין־ודברים, האט ר' שלמה דער רב גע'פסק'ענט, אז דאס הייסט יא אן "אונס", מחמת ער האט דאס ניט געטהאן צוליעב זיין אייגענעם נוצען, נאר צוליעב די אלמנות און יתומים, דעריבער איז ער פטור פון אן עונש.

דאס פנים פון'ם טאטען ז"ל האט אויפגעלייכט פאר גרויס שמחה. "איהר זיינט דאס דער דיין פון וועמען די גמרא זאגט אז "כל דיין הדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקדוש־ברוך־הוא" (א ריכטער וואס משפט א דין מיט'ן אמת'דיגען אמת. דאס הייסט ניט לויט די טויטע בוכשטאבען, נאר זיך בענוצענדיג מיט'ן שכל הישר און אורטהיילענדיג לויט די אומשטענדען, ווערט ער אנגערופען גאט'ס שותף). דאס בית־דין של מעלה האט מסכים געווען צו אייער פסק־דין.

שפעטער האט מען זיך דערוואוסט, טאקע פון מיין טאטער גופא, אז דער מחלל־שבת איז טאקע געווען זיינס א חסיד, וועלכער איז שוין געווען אויפ'ן עולם האמת. זייענדיג אין דער מקוה, האט ער דערפיהלט, אז די נשמה איז אין א גרויסע פערלעגענהייט און קען נור האבען א תיקון דורך א פסק פון א רב א גדול.

און דער פאטער מיינער ז״ל, האט איהר פערשאפט דעם תיקון.
״עס איז א זעהר שווערע הלכה צו זיין אן א מ ת ׳ ע ר גוטער איד״ — האט דער סאדאגורער ז״ל געענדיגט זיין דאמאלסדיגען שמועס.

קאפיטעל 29

די ערציהונג

דער הויפס-לעהרער וויכסעלבוים. — די קינדער־משרתים׳ס הכנסה. — קליינע רביים׳לעך. — די גענעראלסקע מונדירען. — מלמדים און לעהרער. — געכשר׳ט דעם מלבי״ם. — צרות פאר פרומע דרשות. — פון באלעמער אין קרימינאל אריין. — דער רבי און ר׳ משה מאנטעפיארע. — די בפרושדיגע סמיכה.

אין ר׳ יאסעל בארשטשיווער׳ס כניאקישער סטאנציע האב איך ניט זוכה געווען צו שלאפען אפילו איין איינציגע נאכט. דאס האב איך געהאט צו פערדאנקען דעם הויפ׳ס לעהרער, ר׳ מאניס וויכסעלבוים אוים רודניק, וועלכער איז געוועז, נאך פון דערהיים אוים, מיינס א גוטער בעקאנטער, מחמת אויך ער איז פריהער געוועז א הייסער חסיד פונ׳ם ראזוואדאווער צדיק, ר׳ משה הורוויץ ז״ל.

צוליעב עקאנאמישע סבות איז ר׳ מאנים אוועקגעפאהרען קיין סאדאגורע און געווארען א לעהרער ביי דיא קינדער (גרויסע בחורים) פון דעם רבינ׳ס מקורבים. זייענדיג א גרויסער חכם, אן אמת׳ער ספרא רבא אין לשון קודש, א מענש מיט גוטע מאנירען, א בעריהמטער בעל תנ״ך, לויט דעם פירוש פונ׳ם מלבי״ם, א גוטער שרייבער אין פויליש און אין דייטש און דאצו אויך א חסיד און דוקא ניט קיין כניאק, האט ער באלד מוצא חן געוועז אין דעם רבינ׳ס הויף. געווארען דער לעהרער פון די יונגערע און דער ליעבלינג פון די עלטערע קינדער פונ׳ם רביז, און דאן אויך געווארען טאקע לפני ולפנים ״פערזאנא גראטא״, וועלכעם הייסט אויף חסידיש לשון אן ״עייל בלא בר״, ווערענדיג דעם רבינ׳ס דאלמעטש אין וויכטיגע אנגעלעגענהייטען.

אט דיעזער פריינד האט מיך אויסגעלעזט פון מיין אכסניה־גלות אריינגעהמענדיג מיך אלס אן אורח צום שלאפען אין זיין פריוואט לערן־חדר.

ביי דיעזער געלעגענהייט איז זיך כדאי אביסעל אבצושטעלען כדי צו בעשרייבען מאנכע ענינים וועגען דער קינדער ערציהונג אינ׳ם סאדאגורער הויף.

דיא קינדער פונ׳ם סאדאגורער הויף זיינען ערצויגען געווארען ממש וויא בני מלכים. אזוי וויא דאס קינד איז נאר וואס אלט געווארען דריי יאהר, האט מען עס ארויסגענומען פון דעם רשות פון דיא גאווערנאנטקעס (ערציהערינס) און איבערגעגעבען אינ׳ם רשות פון צוויי מענער־משרתים, וועלכע האבען בעדארפט אבהיטען דאס קינד בייטאג און ביינאכט, וויא אויך אין דער האנד פון

א מלמד, וועמעס אויפגאבע ס׳איז געווען צו לערנען דאס קינד עברי, דערציילען רבישע מעשיות, כדי עס צו בעאיינפלוסען מיט גרויס יראת שמים און צוגלייך עס אויך אָבצוריכטען איך להתנהג, וויא אזוי ס׳זאל זיך פערהאלטען אין דער סביבה פון חסידים און פרעמדע מענשען. ס׳זאל כמעט גאר ניט ריידען, און ענטפערען נאר געצעהלטע ווערטער.

דיא משרתים מיט׳ן מלמד פלעגען אפטמאל אויסנוצען דעם קינד׳ס חכמה און חשיבות ביי דיא חסידים צוליעב זייערע אייגענע צוועקען, זיך צו מאכען דאפון א וואזשנע הכנסה.

בעת דער רבי האט געפראוועט זיינע חסידים, פלעגט דער משרת אריינפיהרען דאס קליינע רבי׳שע קינד אינ׳ם חדר וואו דער גרויסער עולם האט געווארט ביז זיי וועלען קענען צוקומען צום רבי׳ן, און דאס קינד האט יעדען נגיד׳ישען אורח געגעבען א רבי׳שען ״שלום עליכם״, דערלאנגענדיג איהם דיא שפּיץ פינגערלעך. דער אורח האט שוין געוואוסט אז פאר דעם דאזיגען כבוד דארף ער דעם קינד געבען ״שלום-עליכם-געלד״ און קריגען פון איהם א ברכה.

טאמער איז אבער דער אורח געווען א ״פּריטץ״, דאס הייסט, א פרישגעבאקענער חסיד, וועלכער האט ניט געוואוסט פון דיא הויפּס-מנהגים, האט איהם דאס קינד בפירוש אויפמערקזאם געמאכט אויף זיין חוב, פרעגענדיג: ״נו? וואו איז ערגיץ מיין שלום-עליכם געלד?״

דיא חסידים פלעגען געבען מיט פערגניגען און שמחה א קלענערע אדער א גרעסערע מטבע, פאר וועלכער דאס קינד האט זיי דאן געגעבען דיא דאזיגע ברכה:

״השם יתברך זאל אייך העלפען, אז איהר מיט אייער גאנץ בני-בית זאלט זיין געזונד און שטארק, האבען ברכה און הצלחה, און וואס דער זיידע׳ניו האט אייך געוואונשען און וועט ווינשען זאל מקוים ווערען.״

דיא שלום-עליכם-געלדער זיינען דאן פערטהיילט געווארען צווישען דעם מלמד און דיא משרתים לויט א פריהערדיג איינפערשטענדנים, און אלע דריי שותפים האבען דאפון געמאכט א היבשע מטבע.

דיא הלבשה פון דיא קליינע קינדער ביז צו בר-מצוה איז געווען אמת׳דיג מעשה פרינצען. על פי רוב פלעגען זיי טראגען גענעראלסקע מונדירען וועלכע זיינען פערציערט געווען מיט אמת׳ע גאלדענע פראנזען און דאצו אנגעגורט אין א שווערט מיט א גאלדען הענטעל וועלכע האט געהאנגען אויף א גאלד-געשטיקטע גירטעל. א חוץ דעם פלעגען זיי טראגען פערשידענערליי אנדערע מאדנע פרינצליכע טראכטען.

קוים אבער זיינען זיי געווארען בעלי-מצוה, האבען זיי משנה געווען דיא בגדים, אנקליידענדיג שעהנע, מאדערנע זיידענע רבי׳שע מלבושים.

ווען דיא קינדערלעך זיינען אביסעל אונטערגעוואקסען, פלעגט מען פאר זיי האלטען א מלמד און עקסטרא אויך א לעהרער. דעם מלמד׳ס עובדה איז געווען צו לערנען מיט זיי חומש און רש״י, אור החיים, גמרא. זיי צוצוגוואויינען דיא התנהגות פון צדיקים אויף טריט און שריט דורך לערנען מיט זיי דיא ספרי החסידות און נאכצודערצעהלען מעשיות און דבורים פון ״גוטע אידען״ וכדומה אלערליי ענינים וואס האבען א שייכות מיט גוט-אידישקייט. דאגעגען איז גע־

ווען דעם לעהרערס עובדה צו לערנען דיא קינדער תנ״ך מיט׳ן מלבי״ם, שרייבען לשון קודש און אידיש און אביסעל לעזען און שרייבען דייטש.

עס איז א בעקאנטע זאך אז חסידים פון אנדערע רביים האלטען ניט זעהר שטארק פונ׳ם מלבי״ם. מאנכע פון זיי זיינען גאר מחמיר ניט צו האלטען זיינע פירושים אין שטוב אפילו. אמת, ער איז ביי זיי נאך ניט אזוי טרפה וויא דער ״באור״ פון מענדעלזאהן, אבער יעדענפאלס ניט אזוי כשר וויא דער ״מצודות״. עס קען דאריבער גערעכענט ווערען פאר א גרויסען פארשריט, וואס דער אלטער רבי ז״ל האט געהאלטען אין זיין ספרים שאפע תנ״ך מיט׳ן מלבי״ם און האט אויך מתיר געווען דעם תנ״ך-לעהרער פון זיינע קינדער מיט זיי צו לערנען תנ״ך מיט׳ן פירוש מלבי״ם. עס פערשטעהט זיך, אז די סאדאגורער חסידים האבען באלד דעם רבי׳ן נאכגעטהאן און דער מלבי״ם איז געקויפט געווארען אין אלע סאדאגורער קלויזען אריין.

דיא מעשה דאפון, ווען און וויא אזוי דער סאדאגורער רבי האט מכשיר געווען דעם מלבי״ם, איז אזוי געווען:

אים יאהר תר״כ האט דער מלבי״ם פערלאזט זיין רבנות-שטעלע אין דייטשלאנד און אנגענומען א כסא-הרבנות אין בוקארעסט. דורך זיין שטרענגקייט אין רעליגיעזע ענינים און ניט נושא פנים זיין צו דיא רייכע בעל-עברה׳ניקעס, האט ער זיך דארט פערפיינדעט ביי דער קהלה און געהאט אויסצושטעהן מחלוקת און גרויסע צרות. דאס האט געדויערט אזוי פינף יאהר רצופים.

ביי א געלעגענהייט האבען אמאל דיא סאדאגורער חסידים פון בוקארעסט דערצעהלט דעם רבי׳ן ז״ל פון דיא רדיפות און עגויים קשים וואס דער קעמפנער מגיד (דער מלבי״ם) ליידעט זיך אז פון די אידישע רשעים. דער רבי האט זיי אויסגעפרעגט איבער זיינע דרכים, דאן האט ער זיך פאר א וויילע פערטראכט און בעמערקט אז ס׳איז א גרויסע מצוה איהם מחזק צו זיין.

פון דאמאלס אן, האבען איהם די סאדאגורער חסידים געשטיצט און איהם בעאיינפלוסט מיט פרישען מוטה און קוראזש.

דיא געגנער פונ׳ם מלבי״ם, וועלכע האבען געהאט א גרויסען איינפלוס ביי דער רעגיערונג, האבען בעשלאסען איינמאל פאר אלע מאל פון איהם פטור צו ווערען אויף יעדען פאל און דורך וואס פאר א מיטעל ס׳וועט זיך נאר לאזען. דער גרויסער כעס אויף איהם איז געווען ווייל ער האט דיא גראביאנסקע אויסגעלאסענע נגידים ניט פערשוינט ביי זיינע דרשות און פון זיי אראבגעריסען זייערע צבוע׳דיגע מאסקעס. זיי האבען דאריבער אנגעגעבען א מסירה אויפ׳ן מלבי״ם, אז אין זיינע דרשות העצט ער אויף דאס פאלק געגען דער רעגיערונג. און אין א שבת אין מיטען דער דרשה, זיינען איהם דיא זשאנדארען איבערפאלען, פון איהם אראבגעריסען דעם טלית און איהם געשלעפט מיט בזיון אין קערקער אריין.

דיא מיה און דיא פראטעקציע פון דיא סאדאגורער חסידים איהם צו בעפרייען האט ניט געהאלפען. האבען זיי תיכף מודיע געווען צום רבי׳ן דורך א שליח מיוחד.

חסידים דערצעהלען, אז בעת דער שליח איז אריינגעקומען אין רבינ׳ס חדר, איז פאר׳ן צדיק געלעגען א תהלים׳ל און ער האט גראד געענדיגט א פאר ביטעל מיט דעם דאזיגען פסוק: ״וכל קרני רשעים אגדע, תרוממנה קרנות

צדיק״. האבען זיך דיא מקורבים דאפון נעדרונגען, אז דער רבי האלט דעם מלבי״ם פאר א צדיק, וועלכער וועט בקרב צוריקקומען צו זיין כבוד און גדולה, בעת זיינע פערפאלגער וועלען האבען א שווארצע מפלה.

און אז מען האלט שוין אין דערצעהלען, דערצעהלען זיי טאקע ווייטער אזא מין עובדה:

אין דערזעלבער צייט ווען דער רבי האט געזאגט אין תהלים דעם פריהער דערמאהנטען פסוק, איז איינער פון דיא ראשי בריוני אין בוקארעסט, וועלכער האט גורם געווען דיא תפיסה פון ר׳ מאיר ליבוש מלבי״ם, געפאהרען צוזאמען אין א קארעטע מיט א הויכען בעאמטען. פלוצים האט דער מסור א געשריי געטהאן: ״געוואלד, וואס ווילט איהר פון מיר האבען!״ און איז תוך כדי דבור שלאגמעסיג געשטארבען.

אבער דאס זיינען נאר פאלקס־אגדות. א פאקט איז אבער, אז דער רבי ז״ל האט געשריבען א פערזענליכען בריעף צו ר׳ משה מאנטיפיארע, בעטענדיג איהם, ער זאל אויסנוצען זיין איינפלוס ביי דער רומענישער רעגיערונג צו רעטען דעם וועלטס־גאון פון דער תפיסה.

מאנטעפיארע האט זיך ריכטיג פאר׳ן מלבי״ם משתדל געווען ביי דער רומענישער רעגיערונג און דער גאון איז ארויס פריי, בתנאי אז ער זאל תיכף ומיד פערלאזען רומעניען.

דער מלבי״ם האט דעמאלט, אויף זיין רייזע, אבגעשטאטעט א וויזיט אין סאדאגורע, כדי צו בעדאנקען דעם רבי׳ן פאר דיא טובות, וואס ער האט איהם געטהאן דורך דער גאנצער צייט וואס ער איז געווען אין בוקארעסט און, ועל כלם, פאר דער בעפרייאונג.

דער רבי האט דעמאלט דעם מלבי״ם צוגעטהיילט גרויס כבוד. ער האט איהם געהייסען זעצען נעבען זיך, בעפוילען דיא מקורבים זיי זאלען זיך אבטרעטען און דאן פנים אל פנים מיט איהם עוסק געווען אין, ביז היינט, א ניט בעוואוסטען ענין, מעהר פון א שעה. אזא עובדה איז אין סאדאגורע געווען פיעל ווייניגער פון א זעלטענהייט.

דער רבי ז״ל האט דעם מלבי״ם דאן בעגלייט ביז צו דער טהיר. שפעטער האט ער בעמערקט צו דיא מקורבים זאגענדיג כהאי לישנא:

״ער איז גאר א וואוילער איד, טאקע אן עהרליכער איד!״

אזעלכע דבורים פונ׳ם רבינ׳ס פה קדוש, האבען אלע חסידים בעטראכט פאר א בפירוש׳דיגע סמיכה. פון דעמאלט אן, איז דער מלבי״ם בעטראכט געווארען ביי דיא חסידים פאר אן ״אחד משלנו״.

קאפיטעל 30

סיר לארענס אליפאנט

א קריסטליכער ציוניסט און אוהב ישראל. — דער בעזוך אין סאדאגורע. — די פערשיעדענע שמועות מכח זיין קומען. — רבי און אנטנינוס. — דער לאנגער סוד קומט דאך ארוים. — דעם רבינ׳ס תשובה. — אליפאנט׳ס בעריכט מכח דעם בעזוך. — מאכט א שווייג פון עיקר.

אין מיין לעצטען קאפיטעל האב איך געשריבען, אז דער געבילדעטער הויפס-לעהרער, ווייכסעלבוים, איז אין הויף בענוצט געווארען, זעהר אפט, אלס א דאלמעטשער. דיעזע דבורים, דענק איך, פאדערען א דייטליכען פירוש:

דער סאדאגורער רבי, ר׳ אברהם יעקב ז״ל, פלעגט האבען גרויס כבוד ניט נאר פון אידען נאר אויך פון פראמינענטע קריסטען. עס איז שוין גאר ניט געווען פון דיא זעלטענהייטען צו זעהן אין סאדאגורע וועלטס-גרעסען: פירסטען, גראפען, בעריהמטע זשורנאליסטען און אנדערע פערזענליכקייטען, וועלכע זיינען, על פי רוב, געקומען אייגענס קיין סאדאגורע כדי קענען צו לערנען דעם "וואונדער-ראבי", וויא זיי פלעגען איהם רופען, און מיט איהם צו ריידען עטליכע דבורים. עס זיינען אויך מעהרערע מאל געשריבען געווארען פעליעטאנען אין דיא גרעסטע וועלטס-צייטונגען וויא, למשל: "דיא נייע פרייע פרעסע" אין וויען, "בערלינער טאגעבלאט", "פראנקפורטער צייטונג" און נאך פיעל אנדערע, איבער דער גרויסקייט פונ׳ם סאדאגורער רבי און דיא אנטיקען פון זיין פרעכטיג הויף.

עס פערשטעהט זיך, אז צו אט דיא דאזיגע בעזוכען האט מען געמוזט האבען א היימישען פערלעסליכען דאלמעטשער, מחמת דער רבי אליין האט דאך ניט געקענט ריידען קיין דייטש. אט צו דעם דאזיגען אמט איז דאס אויסגעקליבען געווארען מיין יוגענד-פריינד, מר. ווייכסעלבוים.

אן אינטערעסאנטען בעזוך האב איך אליין בייגעוואהנט אין סאדאגורע אין יאהר תרמ״א, דעמאלט ווען סיר לארענס אליפאנט, דער לאנדאנער פאליטיקער און בעקאנטער אוהב ישראל האט פלוצים אנגעמעלדעט זיין בעזוך אין סאדאגורע. דיא פארבערייטונגען, וועלכע זיינען דעמאלט געמאכט געווארען אינ׳ם סאדאגורער הויף לכבוד זיין קבלת-פנים, זיינען אונבעשרייבליך. עס האט אבגעקאסט ממש א הון רב. אלעס, דיא צימער, דיא מעבעל און דער גאנצער הויף, זיינען וויא ניי אויפגעפרישט געווארען. דאס קאכעניש צווישען גאנצען

הויפס־פערזאנאל איז געווען אין לשער. דער גאנצער הויף איז געגאנגען אויף רעדער.

סיר לארענס אליפאנט איז געווען א רייכער אנגעזעהענער פאליטיקער אין לאנדאן, וועלכער האט אויך געהאט א געוואלדיגען איינפלוס אויף דער ענגלי־שער רעגיערונג. דורך פאליטישע סבות און אויך פון אן אויסשליסליך פאלי־טישען שטאנדפונקט, האט ער זיך פלוצים אנגעהויבען צו בעפאסען מיט דעם געדאנקען פון ״ישוב ארץ ישראל״.

די פערהעלטניסע אין דער טערקיי זיינען דאמאלס געווען זעהר קאמפלי־צירט. מען האט געהאלטען אין גלויבען אז פריהער אדער שפעטער, וועט מען זיך צוטהיילען מיט דעם אייראפעאישען טערקיי. אליפאנט האט זיך דאריבער בעמיהט צו בעווייזען דיא ענגלישע רעגיערונג, וועלכע האט תמיד געהאט א גרויס אינטערעסע אין דער טערקיי, אז וויבאלד ס׳זאל קומען צו א פערטיילונג, וואלט עס געווען דער בעסטער און ראטזאמסטער וועג, כדי אויסצומיידען קנאה צווישען דיא רעגיערונגען, אז דיא אידען זאלען איבערנעהמען ארץ ישראל, דאס לאנד פון זייערע פעטער, און דארט צוריק מאכען זייער היים מיט א אידישער אויטאנאמיע.

צו דעם דאזיגען צוועק האט ער זיך אנגעהויבען צו בעשטרעבען טאקע תיכף צו פערמעהרען און פערגרעסערען דעם אידישען ישוב אין ארץ ישראל. ער האט דעריבער געפלאנט אבצוקויפען פאר דיא אידען דאס גאנצע לאנד פא־לעסטינא. אויסגעשטאטעט מיט בריעף פון דער ענגלישער רעגיערונג איז אלי־פאנט קודם כל אבגעפאהרען קיין קאנסטאנטינאפאל צו פועל׳ן ביי דער דאר־טיגער רעגיערונג פאר דיא אידען געוויסע קאנצעסיאנען בנוגע דעם קויף פון איינגענטום אין ארץ ישראל.

דיא טערקישע רעגיערונג האט אבער, אוים מיסטרויען, פערוויינערט איהם צו געבען דיא געווינשטע קאנצעסיאנען. אליפאנט איז דאן געווען דאנעגען פון צו גרינדען אידישע קאלאניעס אין ארץ ישראל אויף ״תולה ארץ על בלימה״, ביז דיא ריכטיגע צייט און דיא ריכטיגע געלעגענהייט וועט קומען. ער איז אבער געווען דאפיר, אז דיא אידען זאלען זיך פארבערייטען פאר דעם דאזיגען געדאנקען און אויך גרינדען א פאנד צו דיעזען צוועק.

דורך זיין ענערגישעם אויפטרעטען לטובת ישראל און צוליב זיין פערשווענ־דען פיעל געלד צו דיעזען צוועק, האבען פיעל אידען איהם חושד געווען, אז ער ארבייט דאס אלעס פאר דער ענגלישער מיסיאן. אליפאנט האט זיך דאדורך געפונען פעראנלאסט צו פערעפענטליכען א בריעף אינ׳ם ״דזשואיש קראניקעל״, דעם 5טען נאוועמבער 1880, אין וועלכען ער שרייבט פאלגענדע שורות:

פיעל מענשען מיינען אז איך בין גאר א איד. דעריבער מאך איך דא עפענט־ליך בעקאנט, אז איך בין ניט קיין איד. פונדעסטוועגען בין איך אבער אויך ניט קיין מיטגליעד צו קיין איינציגע רעליגיעזע קריסטליכע סעקטע, און איך גלויב איבערהויפט ניט אין דעם וואס זיי גלויבען. אבער זינט איך בין נעקומען צום שכל, האב איך תמיד געגארט צו זעהן ארץ ישראל בעוואהנט פון דיא קינ־דער פון דעם יעניגען פאלק וועלכעס האט א היסטארישעם רעכט דאס לאנד צו־ריקצונעהמען אין זייער בעזיץ און צו בעארבייטען איהר בארען, און דאס זיי־נען דיא קינדער ישראל.

"לעצטעם יאהר (1879), האב איך דורכגערייזט גאנץ ארץ ישראל, כדי אויסצוגעפינען א גוטען פלאץ פאר דיא אידען. אבער מיין האפנונג איז ליידער איצט ניט ערפילט געווארען; זיא וועט אבער ענדליך, פריהער אדער שפעטער, אין אונזערע צייטען ערפילט ווערען.

"איך פיהל א ביטערען שמערץ זעהענדיג פיעל פון דעם אידישען פאלק ווערען אין מאנכע לענדער געפלאגט און אונטערדריקט אהן א פארוואס. ווער זעהט דען ניט בעשיינפערליך, אז אט באלד, טאקע נאך אין אונזערע צייטען, וועלען פארקומען פערשיעדענע ענדערונגען, דורך דיא אריענטאלישע (מזרח) פאליטיק, אויך אין ארץ ישראל? און אייראפא וועט זיך דאן דארפען גוט איבערלעגען ווער ס׳זיינען ראוי צו זיין דיא איינוואהנער פון ארץ ישראל. איך, פון מיין זייט, האב דיא אנגעלעגענהייט שוין גוט בעטראכט פון אלע זייטען און בין געקומען צו דער איבערצייגונג, אז נאר דאס פאלק ישראל פאסט זיך גוט און געהעריג צו צום הייליגען לאנד."

אליפאנט האט דאן אויך בעאיינפלוסט זיין פרוי מיט אהבת ישראל. שפעטער, ווען ער האט זיך בעזעצט אין ארץ ישראל, אין דער שטאדט חיפה, נעבען בארג כרמל, האט זיין פרוי, וועלכע איז געווען א בעריהמטע פיאנא־שפיעלערין, קיינמאל ניט געשפיעלט פיאנא. אויף דער שאלה פון איהר מאנ׳ס סעקרעטער נפתלי הערץ אימבער, איבער דער סבה פארוואס מען הערט זי קיינמאל ניט שפיעלען, האט זי איהם אזוי געענטפערט:

"וויא אזוי קען איך זינגען ליעדער און שפיעלען געזאנגען, בעת איך זעה פאר מיר דאס הייליגע לאנד פערוויסטעט און איהרע קינדער פערוואונגליקט?!"

אליפאנט איז אין זיינע לעצטע יאהרען לגמרי צוריקגעטראטען פון דער קריסטליכער רעליגיאן, אנהויבענדיג צו גלויבען אין תורת משה און אז דיא אידען וועלען נאך אמאל זיין א בעזונדער פאלק אין זייער אייגען לאנד.

בעת ער האט דערהאלטען א בריעף פון יוסף ראבינאוויץ פון קישינעוו, דער פלאנער אדער גרינדער פון א נייער רעליגיאן, וועלכע זאל זיין צוזאמענגעשטעלט פון קריסטליכע און אידישע דאגמען (עיקרים), בעטענדיג איהם, אליפאנטען, ער זאל איהם מיטהעלפען אין דיעזען ענין, האט אליפאנט דעמאלט געזאגט צו אימבער׳ן: "ענטפער איהם ניט אמאל. דער מאן איז ניט ווערטה מען זאל פון זיינעטוועגען קאליע מאכען פאפיער און טינט."

איך האב געפונען פאר נויטיג דיא לעזער בעקאנט צו מאכען מיט דעם כאראקטער פון סיר לארענס אליפאנט, כדי זיי זאלען, מעהר וועניגער, פערשטעהן פארוואס ס׳האט זיך דאמאלס אין סאדאגורע אזוי געקאכט ביי זיין קבלת־פנים, און פארוואס דיעזער קבלת־פנים האט דאמאלס געגעבען אן אנלאס צו פערשיעדענע אויסטייטשונגען און זאנדערבארע פירושים.

איבער דער סבה פון דעם דאזיגען זאנדערבארען בעזוך, האבען דאמאלס צירקולירט צווישען דיא חסידים פערשיעדענארטיגע שמועות. מאנכע האבען בעהויפטעט, אז דער "גרויסער פריץ" האט מיטגעבראכט זעהר וויכטיגע פאליטישע סודות, בנוגע דעם אידישען פאלק, וועלכע מען טאר פאר קיינעם ניט מגלה זיין, מען דארף דאס אפילו ניט שרייבען אויף פאפיער. ער איז דעריבער געקומען דאס צו איבערגעבען פה אל פה צום צדיק הדור, וועמען ער בעטראכט אלס דער פיהרער און פערטרעטער פונ׳ם גאנצען אידענטום.

אנדערע ווידער האבען ערקלערט צו וויסען, אז דער "אדון הגדול" וויל זיך גאר מגייר זיין. צו דיזען צוועק איז ער געקומען האבען א וכוח מיט׳ן רבי׳ן, זאל לעבען, און אזוי באלד וויא דער רבי וועט איהם איבערצייגען פון דעם מאַראלישען ווערטה פון תורת משה און פון דער אידישער רעליגיאָן, דאן שענקט ער אוועק דעם רבי׳ן א האלב פון זיין גרויס פערמעגען, דער רבי זאל דאמיט מעגען טהאָן וואס ער וועט וועלען, און ער, אליפאנט בכבודו ובעצמו, וועט זיך תיכף איבערטראָגען מיט זאק און פאק צו אונז אידען, ווערענדיג א איד מיט׳ן פולען מויל און א סאדאגורער חסיד דאצו. ביי דיזער כתה איז שוין אפילו ענטשטאנען א הייסע דעבאטע, וואס אייגענטליך דער רבי וועט טהאָן מיט אזא גרויס פערמעגען.

א טהייל חסידים זיינען גאר אזוי וויט פערקראכען צו דרשנ׳ען סמוכין. דער רבי, וועלכער קומט ארויס פון זרע מלכי בית דוד, האט אודאי דיא נשמה פון ר׳ יהודה הנשיא (רבי), אויך דוד המלך׳ס אן אייניקעל, און דער גוי׳שער שר אליפאנט, איז ווידער בלתי ספק א גלגול פונ׳ם רוימישען קייזער אנטנינוס. דעריבער קומט דער איצטיגער אנטנינוס, וויא אין יענע גוטע אלטע צייטען, בעזוכען רבי׳ן.

אליפאנט איז ריכטיג געקומען. ער האט געפונען אין הויף אן אונגעהייערע ווארימע אויפנאהמע פונ׳ם אלטען צדיק מיט זיינע קינדער. ער האט זיך ניט לאנג פערזאמט אין סאדאגורע. תיכף נאכ׳ן בעזוך איז ער אוועקגעפאהרען. וואס דער מדובר איז דעמאלט געוועזען מיט׳ן רבי׳ן איז פערבליבען א סוד. דער דאַלמעטשער וויכסעלבוים און ר׳ נחום בער׳ניו ז״ל, דיא איינציגע צוויי פארשוינען וואס האבען בייגעוואהנט דעם וויזיט, האבען פון דעם ענין קיינמאל ניט גערעדט קיין ווארט.

ערשט מיט דרייסיג יאהר שפעטער, טאקע היער אין ניו יארק, האט מיר וויכסעלבוים מגלה געוועזען האלב בסוד און האלב ברמז ראשי פרקים, פון וועלכע כ׳האב מיר געקענט דרינגען, אז אליפאנט גלויבענדיג אז דער סאדאגורער רבי איז דער ראש פון דער גאנצער "כנסת ישראל", האט דעם סאדאגורער געוואָלט אריינציהען אין דער פאליטיק פון גרינדען א גרויסען פאנד (קרן־קימת), כדי מען זאל איהם קענען אויסנוצען אין דער ריכטיגער צייט אבצוקויפען ארץ ישראל פונ׳ם טערק׳ס הענט.

דארויף זאל איהם דער צדיק האבען געענטפערט אזא תשובה.

ערשטענס טאר ער ניט, לויט דעם אידישען געזעץ, ארבייטען געגען דיא אינטערעסען פון דער טערקישער רעגיערונג, מחמת ער אליין איז א טערקישער אונטערטהאן (בירגער) נאך פון זיין פאטער׳ס צייטען (דיא גאנצע סאדאגורער משפחה האבען זיך ערקלערט פאר טערקישע בירגער, כדי פטור צו זיין פון מיליטער דיענסט; זיי האבען געוואהנט אין עסטרייך נאר אויף א טערקישען פאס ווי פיעלע אנדערע טערקישע אידען וואס וואהנען אין וויען אדער אין פעסט). צווייטענס, דארפען אידען האפען און ווארטען אויף א גאולה בדרך נס, ניט על פי דרך הטבע.

איבער דעם דאזיגען בעזוך האט אליפאנט שפעטער נאכ׳ן סאדאגורער׳ס פטירה (1883) געשריבען א קליינעם בעריכט אין מאקסמיליאנס א מאגאזין, וועלכער לייענט זיך אזוי:

"בעת איך בין געווען אין וויען, בין איך בעקאנט געווארען מיט מענשען וואס מען מעג זיי גלויבען. זיי האבען מיר אזוי פיעל אנדערצעהלט פון דעם סאדאגורער רבי׳ן, אז איך האב אזש בעקומען א שטארקען חשק איהם קענען צו לערנען. ווייל איך האב מיר אזוי געטראכט: זאל זיין וויא ס׳וויל, א מענש וואס איז אימשטאנד דורך זיין גייסט צו בעהערשען טויזענדער מענשען, קען ניט זיין קיין געוועהנליכעס אלטאגס וועזען (א פשוט׳ע בריאה).

אזוי וויא איך בין צו יענער צייט גראד געווען ניט ווייט פון סאדאגורע, האב איך געלאזט דעם רבי מעלדען, אז איך מיט מיין פרוי ווילען איהם בעזוכען. תיכף האט דער רבי מיר געשיקט זיין הערליכע קאלעסע. ביי אונזער אנקומען, איז דאס גאנצע אידישע פאלק פון סאדאגורע געשטאנען אויף ביידע זייטען פונ׳ם שטראס, אנצוקוקען דעם קריסט וואס קומט צו זייער רבי׳ן.

פאר דעם רבינ׳ס הויז, האבען אונז בעגריסט דיא זיהן און דיא איידימס פונ׳ם רבי, וועלכע זיינען אלע געווען געקליידעט אין פוילישער טראכט. אינ׳ם הויף האבען דיא טעכטער פונ׳ם רבי איבערגענומען מיין פרוי אין זייער רשות אריין. מיך האבען דיא "הערען" אריינגעפיהרט אין א צימער, וועלכעס איז געווען אויסגעפוצט מיט זילבערנע, גאלדענע און אנדערע טהייערע קאסטבארקייטען, וויא א פירסטליכער הויף. דארטען האב איך מיך צוזאמענגעטראפען מיט׳ן רבי׳ן, וועלכער איז אריינגעקומען בעגלייטעט פון צוויי משרתים. מלכות׳דיגער רעספעקט האט ארויסגעשטראהלט פון זיין פנים. אין א זעהר פערשטענדיגער וויזע האט ער צו מיר גערעדט איבער דער לאגע פון דיא רוסישע אידען. כאטש זיין "טהאן און לאסען" (בענעהמען) איז מיר ניט גאנץ קלאר געווען, האב איך מיך אבער אט דאס איבערצייגט, אז ער איז אימשטאנד צו לייטען און קאמאנדירען זיין סביבה מיט איין־איינציגען וואונק."

מכח זיין אונטערערדונג און דעם הויפט־צוועק פון זיין נסיעה צום רבי׳ן, דערמאנט ניט אליפאנט אפילו א דבור.

קאפיטעל 31

די פריץ׳ישע געסט

דער ערשטער מופת צו א קריסטליכער פריצה — צו טהאן אידען טובות איז דער בעסטער "פדיון" — דער רבי א "בורר" צווישען קריסטען און אידען — א גראף פערלירט א גרויסען פראצעס און פאהרט אהיים צופריעדען — ווי אזוי גוי׳שע שרייבער האבען בעשריבען א סאדאגורער חתונה.

דיא קריסטליכע געסט וואס פלעגען אפט קומען קיין סאדאגורע צום רבי׳ן, זיינען געווען פערשיעדען־ארטיגע. מאנכע פריצים זיינען געקומען צופאהרען פשוט וויא, להבדיל, חסידים צו זוכען א ישועה אין אן עת צרה, בעזאנדערס דיא יעניגע פריצים וועלכע האבען געהאט נעבען זיך פערטרויטע "מאשקעס", פון

וועלכע זיי פלעגען זיך אפט אנהערען מיט מופתים וואס דער רבי האט בעוויזען דורך אן עצה פון עטליכע געצעהלטע דבורים. זיי פלעגען אזוי בע־איינפלוסט ווערען, אז קוים זיינען זיי געקומען אין עפיס א פערפלאנטערטער פערלעגענהייט אדער אין א פאמיליען־צרה, זיינען זיי געפאהרען צום רבי׳ן זיך שואל בעצה צו זיין. דער רבי פלעגט זיי תמיד צו זיך צולאזען און זיי געבען אן עצה אדער אויך ווינשען א ישועה. פדיונות און געלד־מתנות האט אבער דער רבי ביי זיי קיינמאל ניט געוואלט צונעהמען.

גאר אין דיא תחלה, ווען ר׳ אברהם יעקב ז״ל איז נאר וואס געווארען רבי אין סאדאגורע אויף דעם פאטער׳ס ארט, איז געקומען צו איהם צופאהרען דיא פריצה פון לעשנאוויצע מיט איהר׳ס א איד, דער גאנצער כל־ולך אין איהר הויף, א סאדאגורער חסיד, מיט א בקשה דער רבי זאל מתפלל זיין אז איהר טאכטער וועלכע איז מסוכן קראנק זאל האבען א רפואה.

דער רבי ז״ל האט איבערהויפט פאר זיך ניט צוגעלאזט קיין פרויען מיט בקשות. דאס קוויטעל האט געמוזט פאר׳ן רבי׳ן פארגעלעגט ווערען פון׳ם גבאי, בעת דיא פרוי איז געשטאנען אין אן אנדער חדר, נעבען דער טיר פון׳ם רבין׳ס פראווע־צימער. האט דער רבי געוואלט עפיס איבערפרעגען דיא אשה, איז עס אלץ געגאנגען דורכ׳ן גבאי, וועלכער האט געדיענט בשעת מעשה אלס א דאל־מעטש.

דער רבי האט לכתחלה גאר ניט קיין חשק געהאט זיך אבצוגעבען מיט א בקשה פון א פרוי פון אן אנדערע נאציאן, זיא פארצולאזען פאר זיך אפילו דורכ׳ן גבאי׳ס פערמיטלונג. אבער נאכדעם וויא דער חסיד זיינער, דער פריצה׳ס הויפס־איד, האט איהם געבעטען רחמים ער זאל איהר ניט אבזאגען מחמת עס קאן שאדען ניט נאר איהם אליין נאר פיעל אידען וואס ציהען זייער מחיה פון איהר הויף, און נאכדעם וויא דער גבאי האט דערקלערט אז ס׳קען דאפון ארויסקומען א גרויסער קדוש־השם וויבאלד דיא קראנקע וועט האבען א רפואה, האט דער רבי מסכים געווען צו לייענען דאס קוויטעל, בעת דיא פריצה איז גע־שטאנען אין דעם איינגאנג פון דער טיר פון׳ם צדיק׳ס חדר.

דעם הונדערטער־פדיון האט ער געהייסען דעם גבאי איהר צוריקגעבען, נאר זיא זאל געבען אנשטאט א פדיון דיא הבטחה צו טהון טובות מיט דיא אידען פון איהר געגענד.

״וואס זאגט דער דאקטאר צום מצב פון חולה?״ — האט זי דער רבי געלאזט פרעגען דורכ׳ן גבאי.

— דער דאקטאר האט געזאגט, אז זי איז אין א גרויסע סכנה. ס׳איז ניטא מעהר קיין רפואה — איז געווען דיא תשובה.

״זאג איהר, אז דער דאקטאר איז א שוטה — האט זיך דער רבי אנגערופען צ׳ם גבאי. — ער האט נאר א רעכט צו זאגען אז ער ווייסט ניט קיין מיטעל צו דער קראנקהייט. השם־יתברך בעשאפט גאר דיא רפואה פאר דער מכה. מען דארף נאר האבען א זכות אין הימעל, דאן איז צו יעדער קראנקהייט, וויא גע־פעהרליך זי זאל ניט זיין, פערהאנען א רפואה״.

דער צדיק האט איהר דאן איבערגעגעבען דורך׳ן גבאי זיין ברכה. דיא פריצה איז אהיימגעפאהרען צופריעדען, און איהר טאכטער האט באמת געהאט א

רפואה. דיזער ענין האט גורם געווען אז פיעל אנגעזעהענע קריסטען זאלען קור־
מען מיט זייערע בקשות צו זוכען הילף ביים צדיק.

בעזאנדערס פון רוסיש־פוילען פלעגען זעהר אפט קומען צו פאהרען רייכע
פירסטליכע אדער גרעפליכע גוטס־בעזיצער, צום רבי׳ן, בעת זיי האבען געהאט
עפּיס א דין־ודברים און א סכסוך מיט זייערע פעכטערס (פאסעסארס) אדער
מיט זייערע אידישע וואלד־סוחרים, וועלכע זיינען געווען סאדאגורער חסידים,
כדי זיך צו פערלאזען אויף׳ן רבי׳נס פסק. דאס צוטרויען פון דיא פריצים צום
רבי׳נס דבורים איז געווען איבערנאטירליך. זיי זיינען אויך תמיד אהיימגעפאהרען
צופרידען. וויא אזוי דער פסק־דין האט ניט געזאלט אויספאלען, לזכות אדער
לחובה, האבען זיי אבער תמיד געהאט דיא איבערצייגונג, אז דער פסק איז געווען
ארויסגעגעבען מיט אן אונשולדיגער, אמת׳ער כונה, אהן וועלכע ס׳איז פארטיי־
ליכקייט.

און דער רבי ז״ל האט טאקע ניט נושא־פנים געווען צו קיין שום צד. ער
האט זיך גענומען צייט און מיה דעם ענין גוט חוקר ודורש צו זיין פון כל
עבר׳ צדדים. דאריבער האט עס מאנכעס מאל פאסירט, דאס ביי פערוויקעלטע
סכסוכים האבען דיא פריצים געמוזט אבזיצען אין סאדאגורע עטליכע וואכען.
מחמת דער רבי האט געקענט דאצו פערווענדען נאר א געוויסע צייט אין
טאג, און דאס אויך ניט יעדען טאג, נאר בעשטימטע טעג אין דער וואך.

אינטערעסאנט איז געווען — לויט וויא דער דאלמעטש מר. ווייכסעלבוים
האט מיר פערזיכערט, — וואס דער רבי האט תמיד מדקדק געווען, ניט אויסצו־
הערען פון איין צד דבורים וועלכע דער צווייטער פערשטעהט ניט, אפילו ניט
מאותו ענין, דאס מיינט, אפילו ווען דיא דבורים האבען ניט געהאט קיין שום
שייכות מיט דעם פראצעס. אזוי האט זיך געטראפען כמה פעמים, אז בשעת
ביידע צדדים, דער פריץ מיט׳ן איד, זיינען געווען ביי איהם אין חדר, האט דער
חסיד ביי דיזער געלעגענהייט דערצעהלט דעם רבי׳ן גאר אן אנדער ענין וועל־
כעס האט ניט געהאט קיין שום בעציהונג צו דעם דאזיגען סכסוך, פלעגט זיך
דער רבי פלוצים אנרופען צו ר׳ מאניס ווייכסעלבוים: ״דערצעהלט דעם אדון
אלצדינג וואס ער האט מיר דערצעהלט, מרישא לסיפא״. דאס האט ער געטהאן
כדי דער פריץ זאל ניט חושד זיין, אז דער חסיד בעמיהט זיך איצט צו בעאיינ־
פלוסען דעם רבי׳ן טאקע אין דיזען עסק און שמועסט דאס אויף אזא אופן
דער פריץ זאל עס ניט פערשטעהען.

ווייכסעלבוים האט מיר אויך דערצעהלט דיזע עובדה: דער גראף טשער־
ניצקי האט אמאל געהאט א סכסוך מיט זיינע אידישע וואלד־סוחרים אויף א
בעטראג פון פופציג טויזענד רובעל. אזוי וויא דיא סוחרים זיינען אלע געווען
סאדאגורער חסידים, האט דער גראף איינגעווילגט צו פאהרען צום רבי׳ן קיין
סאדאגורע און זיך פערלאזען אויף זיין פסק. דער פריץ איז דארט אבגעזעסען
א לאנגע צייט און ענדליך האט דער רבי ארויסגעזאגט דעם פסק לחובת הפריץ,
אז דער גראף איז אומגערעכט. עס פערשטעהט זיך, אז דער רבי האט ניט גע־
זאגט דעם פסק גלאט אזוי אין דער וועלט אריין אהן א שום טעם, נאר ער האט
איהם בעגרינדעט על פי היושר. בעת דער פריץ איז אוועקגעגאנגען פון׳ם רבי׳ן
אהיימצופאהרען, האט איהם ווייכסעלבוים בעגלייט ביז אין זיין סטאנציע. דארט

האט דער גראף ארויסגענומען א פינף־און־צוואנציגער רובעל און דערלאנגענדיג איהם פאר זיין טרחה אלס דאלמעטש, האט ער אזוי געזאגט:

״ערשט איצט זעה איך ארויס בחוש אז אייער רבי איז באמת א געטליכער מאן. אהערגעקומען בין איך מיט דער אינערליכער איבערצייגונג אז איך בין אין דעם פולסטען רעכט און דיא אידען ווילען מיך בעשווינדלען. איצט דאגע־גען בין איך איבערצייגט, אז דיא אידען, מיינע סוחרים, זיינען אין גאנצען גע־רעכט און אויך טאקע אנשטענדיגע מענשען. דאס האט מיך דייטליך איבער־צייגט אייער רבי מיט זיין דעפינירען און נאכזוכען דעם אמת אין דיעזען פער־וויקעלטען ענין״.

דער גראף האט דאמאלס אויך געוואלט געבען דעם רבי׳ן א שעהנע מתנה, וועלכע דער רבי האט אבער צוריקגעוויזען, מיט דער ערקלערונג, אז ער איז ניט קיין רב און נעהמט פאר זיינע פסקים איבערהויפט ניט קיין שכר.

און ער האט טאקע קיינמאל ניט גענומען דאפיר קיין שום שכר אפילו פון׳ם גערעכטען צד. דאמיט האט דער רבי טאקע מקדש השם געווען.

דער פעליטאניסט פון דער פראנקפורטער צייטונג, ווען ער האט אויף זיין רייזע אין עסטרייך אבגעשטאטעט א בעזוך דעם סאדאגורער רבי׳ן, פון וועל־כען ער האט דאן געשריבען א פעליטאן אין דער ערוועהנטער צייטונג איבער דעם סאדאגורער הויף בכלל און איבער דעם רבין׳ס פערזענליכקייט בפרט, האט זיך בנוגע דעם רבי׳ן אזוי אויסגעדריקט:

״אלס קריסט קען איך ניט, און בין איבערהויפט ניט קאמפעטענט, צו אור־טיילען איבער דעם רבי׳ס פערזענליכקייט אלס וואונדער־ראבי און הייליגער. אלס מענש אבער, האט ער אויף מיר געמאכט אן איינדרוק אלס פיעל מעהר פון א פשוט׳ען מענש. איך קען מיר אליין דאריבער ניט אבגעבען קיין רעכנונג. דער ערשטער איינדרוק האט אויף מיר געווירקט בעצויבערענדיג און איך שטעה נאך ביז איצט אונטער דעמזעלבען איינדרוק״.

ס׳רוב זשורנאליסטען און שרייבער פון גרויסע וועלט־צייטונגען, האבען זיך אבער מעהר אבגעגעבען מיט אויסערע ענינים, מיט די טראכט (הלבשה) פון די צדיקים און זייערע פרויען און מיט די הויפ׳ס־אנטיקען ווי מיט דעם צדיק׳ס פערזענליכקייט גופא.

אזוי, למשל, וועט אינטערעסאנט זיין צו לעזען ווי אזוי א גוי׳שער שריי־בער האט בעשריבען דאס אויסזעהען פון דעם בעריהמטען צדיק ר׳ נחום בער׳ניו, דעם סאדאגורער׳ס איידעם און דיא אויסערע הערליכקייט פון זיין חתונה:

״ער איז א יונגערמאן פון עטליכע צוואנציג יאהר (1876), און ווערט שוין געעהרט פון פיעל חסידים אלס א רבי. אין זיין פיזיגנאמיע, געשטאלט, האלטונג און קליידונג איז ער עהנליך צום רבי׳ן, זיין שווער און אנקעל. אויך זיין בליק איז האלב פערשלייערט און קיהל, זיין הויט פון א דורכזיכטיגע ווייסקייט, זיינע באקען, וועלכע ס׳רינגעלט ארום א קעסטען־ברוינע שפיציגע בארד, זיינען צארט און עטוואס פארביג. אן אריסטאקראטישעם אויסזעהען.

״אין טשערנאוויץ האט מען מיר דערצעהלט וואונדער־זאכען פון דער פראכט און שעהנהייט מיט וועלכע זיין חתונה איז געפייערט געווארען. טויזענ־דער חסידים פון דיא ווייטעסטע מקומות זיינען געקומען צו פאהרען קיין סא־דאגורע כדי זיך צו צוזעהען צו דער חתונה־פאראדע. פאר אומגלויבליכע הויכע

פרייזען האט מען גערדונגען א פלאץ ביי דיא פענסטער אין יענע גאסען וואו דיא חתן־כלה פאראדע האט געזאלט דורכפאהרען. דיא כלה איז געפאהרען פאר־אוים אין א רייך פערגאלדעטער חופה־ארטיגע קאלעסע, וועלכע איז געוועזן אויס־געשלאגען מיט הימעל־בלויען אטלאס. אין אן עהנליכען פאראדע־וואגען איז דאן נאכגעפאהרען דער חתן, וועלכער — דער וואגען — איז ווידער געוועזן אויס־געשלאגען מיט רויטען סאמעט.

״צו דער כלה׳ס קאלעסא זיינען געשפאנט געוועזן פיער שנעע־ווייסע פערד, בעת צום חתן׳ס קאלעסע זיינען געשפאנט געוועזן פיער קויל־שווארצע פערד. פופציג משרתים פון׳ם הויף, אלע אנגעקליידעט אין גאלד פערציערטע טשער־קעסען קאסטיומען, רייטענדיג אויף טהייערע פערד, האבען ארומגערינגעלט דיע־זעביידע פאראדע־וועגען, נאך וועלכע ס׳האט זיך געצויגען א לאנגע שורה מיט קאלעסען.

דיא צאהל פון חסידים וואס האבען זיך בעטייליגט אויף דער דאזיגער חתונה איז געווען, לויט א גרינדליכער אבשאצונג, איבער פופציג טויזענד״.

עהנליכע און נאך פיעל מעהר פארביגע שילדערונגען איבער דיא הויפס־אנטיקען און דיא הויפס־עטיקעטען, זיינען אפט בעשריבען געווארען אין פער־שיעדענע צייטונגען און מאגאזינען. כמעט אלע קריסטליכע שרייבער האבען גע־רעדט איבער דער סאדאגורער דינאסטי מיט א שטיק יראת הכבוד, מיט דעם גרעסטען רעספעקט.

קאפיטעל 32

ר׳ אברהמ׳לע מלאך

דער הלולא־זיץ. — די ניט־מענשליכע קדושה. — א בעל־כרחו׳דיגע חתונה. — דער אבי־הכלה בלייבט אין דערהיים. — דברים שבינו לבינה. — דער צדיק גלויבט ניט אין חלומות. — דער עונש שרפה. — דער פאמיליען פירוד. — דאס דור איז ניט ראוי געווען צום צדיק און צו דער גאולה. — גוטע אידען ווילען ניט זייערע אלמנות זאלען חתונה האבען. — א שלש־סעודות׳דיגען חלום. — דעם נפטר׳ס הבטחות ווערען מקוים.

י״ב תשרי, דיא יאהרצייט פון ר׳ אברהמ׳לע מלאך, איז דיא חסידישע חברה געזעסען אין טעבעל׳ס שענק אבהאלטענדיג דעם גרויסען צדיק׳ס הלולא ביי א גלעזעל משקה.

איצט שטעהען שוין די גלעזעלעך מאנכע האלב און מאנכע אין גאנצען אויסגעליידיגט. זיי ווערען איצט ניט אנגעפילט אויפ׳ס ניי, מחמת ס׳איז אן ערנסטער מאמענט. ר׳ איטצי טויסטער געהט איצט אויסנוצען זיין חזקה, דער־צעהלען ענינים פונ׳ם בר־הלולא, דעם ״מלאך״.

אלע פּנים׳ער ווייזען אַז ערנסטע מינע און אַ געוואַלדיגע נייגירדע צו דעם ספּור המעשה, וועלכע יעדער סאַדאַגורער חסיד וויסט זיא און האָט זיא געהערט שוין פיעל מאָל. ס׳מאַכט ניט אויס. דיא מעשיות האָבען תמיד דיזעלבע הימלישע צוציהונגס קראַפט, וויא אויך יעדעס מאָל אַ ניי פּנים.

און ר׳ איטצי גיט זיך מיט די צוויי פינגער פון דער רעכטער האַנד אַ וויש איבער דיא וואַנצעס, און פון דאָרט מאַכען דיא פינגער אַן הקפה איבערן מויל, אַרומנעהמענדיג און אַראָבגלעטענדיג דאָז, מיט דער הילף פון דיא איבעריגע פינגער, די לאַנגע צוויי־שפּיציגע באָרד, אַ פערמאַך פּאַר אַ ווײַלע די אויגען, אַלס אַן הכנה און אַ ישוב הדעת, און הויבט דאָן אָן:

„אַ פּחד פון אַ צדיק איז׳ס געווען, ממש אַ מלאך אלקים. צעהן יאָהר רצופים האָט ער געוואָהנט מיט׳ן ערשטען ווייב ניט האָבענדיג מיט איהר קיין שום מגע־ומשא, זייענדיג אַזוי ווייט פון מענשליכע ענינים וויא הימעל פון דער ערד. אַ קליינינגקייט? אַ נשמה וואָס איז אַראָבגעצויגען געוואָרען פון היכל הנשמות גופא!

ס׳איז עפּעס משיג צו זיין מיט אַ מענשליכען מוח? אַז אַלמן פון קוים פינף אין צוואַנציג יאָהר און האָט ניט קיין רמז פון אַ מחשבה אפילו מעהר חתונה צו האָבען. דאָס הייסט אמת׳דיגע הייליגע אויסגעאַרבייטעטע אברים!

האָט אָבער דער הייליגער פאָטער דער רבי ר׳ בער ז״ל געוואוסט „עד היכן הדברים מגיעים״ און אויף איהם גוזר געווען בגזרת כבוד־אב אַז ער מוז חתונה האָבען.

און געשיקט האָט ער צוויי שליחים, אַהן דעם זוהנ׳ס ידיעה אפילו, קיין קרעמעניץ צום גרויסען מגיד ר׳ פייבוש, דער „משנת חכמים“, ביי איהם צו פועל׳ן ער זאָל געבען זיין צוועלף יעהריגע טאָכטער גיטעלע פאַר אַ ווייב צום הייליגען מלאך.

ער האָט זיי אַנגעזאָגט אַז זיי זאָלען טאַקע תיכף מיטברענגען די כלה, כדי באַלד צו מאַכען דיא חתונה.

אויף אַ גביר׳שען אופן אין אַ פּרעכטיגע קאַלעסע, זיינען דיא צוויי משולחים אָבגעפאָהרען קיין קרעמעניץ, מיטנעהמענדיג מיט זיך טהייערע כלה־מתנות וויא אויך שעהנע חתונה־מלבושים פאַר דער כלה און דיא אָרימע מחותנים, כדי ס׳זאָל ניט זיין קיין שום מניעה.

זיי זיינען אין אַ שעה מוצלחת אָנגעקומען קיין קרעמעניץ און גלייך פער־פאָהרען צום מגיד׳ס הויז.

געטראָפען האָבען זיי אין הויז נאָר דיא מגיד׳עכע אַליין. מחמת ר׳ פייבוש פלעגט זיצען יומם ולילה אין בית־המדרש על התורה ועל העבודה, זיך גאָר ניט מישענדיג אין עולם־הזה אַנגעלעגענהייטען.

וויא דיא מגיד׳עכע האָט זיך דערוואוסט פון דיא משולחים דעם מבוקש זייערן, האָט זיא זיך אין דער תחלה זעהר צולאַכט.

„אַ קינד פון צוועלף יאָהר חתונה מאַכען און נאָך דאַצו מיט עפּעס אַן אַלמן?״

אַן אשת בלייבט אַן אשה. דער „מלאך הקדוש“ איז ביי איהר געווען עפּעס

אן "אלמן". זיא האט נאך זיך גאר דארונטער געהאלטען, אנשטאט זיך אנצו־באפען מיט הענט און פיס.

אבער מניה וביה האט זיא זיך וויא מיישב געוועזן און זיך אנגערופען:

"כ׳וועל באלד שיקען אהיימרופען מיין "מגיד" און הערען וואס ער זאגט עפעס דאצו".

איהר פערשטעהט דאך, אז דאס איז נאר געוועזן דער גרויסער כח פונ׳ם מעזעריטשער צדיק.

דער מגיד ר׳ פייבוש האט זיך אין דעם ענין אנגעכאפט מיטביידע הענט. א קליינינקייט? דעם גרויסען ר׳ בער פאר א מחותן און דעם הייליגען מלאך פאר אן איידעם!

א מאן איז טאקע א מאן.

געפאהרען אויף דער חתונה איז אבער נאר די כלה און איהר מוטער: ר׳ פייבוש אליין איז געבליבען אין דערהיים. ער האט ניט געוואלט מבטל זיין פון זיין תורה און תפלה.

ס׳האט מן הסתם ניט געטויגט אז דיא צוויי צדיקים זאלען זיך צוזאַ־מענקומען. ווער קען פערשטעהן זייערע ענינים?

מיט גרויס כבוד און גדולה איז דאן אבגעהאלטען געווארען דיא חתונה ביי וועלכער ס׳האבען זיך בעטהייליגט אלע תלמידים פונ׳ם רבין ר׳ בער. ס׳איז שוין געוועזן דארט וואס צו זעהען און וואס צו הערען.

די מחותנת׳טע איז אהיים געפאהרען א גליקליכע מיט א הארץ פול מיט שמחה איבער דעם הימלישען מזל פון איהר טאכטער.

דאס יונגע ווייבעל אבער האט, הפנים, ניט געקענט משיג זיין דאס גרויסקייט פון איהר הייליגען מאן און זיך געפיהלט שטארק געקרענקט איבער דעם צדיק׳ס הימלישע פרישות.

הוא אשר דברתי. אט דאס האב איך דאך שוין פריהער געזאגט: אן אשה פערבלייבט אן אשה, מעג זיא זיין אפילו דעם תנא־קמא׳ס טאכטער. ביי איהר שפיעלט דיא גרעסטע ראלע דיא "עניני אישות"...

אבער פארט א צדקת. זיא האט דעם הייליגען מאן ניט מצער געוועזן...

דער רבי ר׳ בער האט געפיהלט איהר פערבארגענעם צער און זיא שטארק מקרב געוועזן, מעהר נאך וויא אן אייגען קינד.

פאר דער פטירה, האט דער רבי ר׳ בער צוגערופען צום בעט דיא שנור, גיטעלע, וועלכע האט ביטער געוויינט פיהלענדיג אז איצט בלייבט זיא איבער גאנץ עלענד, און איהר צוגעזאגט, אז ווען זיא וועט זיך בענויטיגען אין זיינ׳ס אן עצה, וועט ער זיא ניט פערלאזען.

זיבען יאהר נאך איהר חתונה איז דער רבי ר׳ בער נסתלק געווארען אין אניפאליע, וואו ער האט געוואהנט דאס לעצטע יאהר. דארטען איז אויך ר׳ אברהמ׳לע געבליבען וואהנען נאכ׳ן פאטער׳ס פטירה.

דער מלאך האט באין אופן ניט געוואלט זיך זעצען אויף זיין פאטער׳ס שטוהל. א מנהיג הדור מוז פערשטעהען מענשליכע ענינים כדי צו האבען א בעגריף אין דיא מענשליכע בקשות פון זיינע חסידים.

ר׳ אברהמ׳לע מלאך׳ס נשמה איז צו הויך געוועזן פאר אזעלכע ענינים.

האט גיטעלע געמוזט אנהויבען אליין צו טראכטען פאר פרנסה. זיא האט זיך געעפענט א קרעמעל און דאפון געצויגען מחיה.

געהאט האט זיא דאמאלס צוויי קינדער.

דער תכלית פונ׳ם מלאך׳ס אראבקומען אויף דעם עולם איז דאמיט שוין געהאט דערפילט געווארען.

נאכ׳ן מעזערעריטשער׳ס פטירה, האט דער מלאך בעשלאסען זיך גאנץ פורש צו זיין פון מענשליכע ענינים. ער האט בעפוילען דעם גבאי ארויסצו־נעהמען זיין בעט פונ׳ם וויב׳ס שלאפצימער און עס אריינשטעלען אין זיין ספרים־חדר.

ס׳הייסט צווישען אלטע חסידים, אז דאס איז געווען די סבה צו דיעזער עובדה:

זיצענדיג פרייטאג צו נאכטס ביים טיש, בעת ער האט צוגענומען דעם ערשטען לעפעל יויך צום מויל, האט ער פלוצים א שרעקליכען ציטער געטאהן, אויסגעגאסען דיא יויך פונ׳ם לעפעל אויסרופענדיג אין גרוים אויפרעגונג:

״סגולות גאר! ״ויתאוו תאוה״. געלוסטען צו האבען א תאוה, רחמנא לצלן, טהון דאצו מיטעל, אוי, ווי נידריג, ווי בהמות׳דיג איז דאס!״

זי האט עפעס אריינגעטהאן אין די יויך א מין סגולה צו עניני אהבה...

שפעטער מיט עטליכע יאהר, אין א שבת נאכמיטאג, איז גיטעלע אריינ־געגאנגען צו איהר מאן אין זיין ספרים חדר אומגעמאלדען.

דער הייליגער מלאך האט אויפגעציטערט און געפרעגט: וואס ווילסטו?

— געכטען ביינאכט איז צו מיר דיין הייליגער פאטער געקומען צום חלום און געהייסען דיר זאגען דיא דאזיגע דבורים:

״דוא זאלסט מהיום והלאה וואהנען אין מיין חדר, אדער לכל הפחות, זאלסטו דארטען אריינשטעלען אלע דיינע ספרים. וויא באלד דוא וועסט ניט פאלגען וועסטו חרטה האבען״.

דער מלאך, מוזט איהר וויסען, האט געהאט א גרויסע ביבליאטהעק פון אלטע טהייערע, ניט־במציאות׳דיגע ספרים, וועלכע האבען געקאסט אלפים ורבבות.

״וויא באלד מיין הייליגער פאטער וויל מיר עפעס זאגען — האט איהר דער מלאך געענטפערט — טא קען ער דאך צו מיר אליין קומען, ניט שיקען א פקודה דורך א שליח״.

דער צדיק האט מן הסתם געוואוסט וואס ער טהוט. דער עונש פאר ניט פאלגען איז אבער באלד געקומען. דיזעלבע וואך האט אויסגעבראכען א פייער אינ׳ם ספרים־חדר, און אלע ספרים זיינען פערברענט געווארען.

באלד נאך דער ספרים־שרפה איז דער מלאך אוועק קיין כוואסטאוו און דארט געווארען א שטאדט־מגיד, מיט א געהאלט, ער זאל קענען האבען פרנסה פאר זיין בני־בית. מחמת ער האט ניט געוואלט נעהמען פדיונות.

דאס איז געווען אים זומער תקל״ז.

פאר ראש־השנה, האט ער געשיקט א שליח־מיוחד קיין אניפאליע צו ברענגען זיין בני־בית צו איהם אויף דיא ימים נוראים.

ער האט געוואלט מקיים זיין "וכפר בעדו ובעד ביתו".

האט אבער דיא רביצין בשום אופן ניט געוואלט פאהרען, ניט זיך צוהער־ענדיג צו דיא צוויי גרויסע צדיקים דער רבי ר' זושא און ר' יהודה ליב הכהן, וועלכע האבען זיא געבעטען צוליעב צו טהאן דעם רצון פונ'ם מלאך.

זיא האט בעהויפטעט, אז דער רבי ר' בער האט איהר געווארענט אין חלום זיא זאל ניט פאהרען.

און זי איז טאקע ניט געפאהרען, און דאמיט גורם געווען דאס פריהע הסתלקות פונ'ם צדיק.

מן הסתם האט אזוי בעדארפט זיין מן השמים, דאס דור איז צו איהם ניט ראוי געווען.

דעמזעלבען יום־כפור בשעת נעילה, איז דער הייליגער צדיק פער'חלש'ט געווארען און באלד איז פון איהם, לא עלינו, אוועקגענומען געווארען דער כח־הדבור.

מען האט ניט געוואלט מן השמים אז ער זאל אין דיא לעצטע רגעים מגלה זיין וואס פאר א נשמה ער האט געהאט.

צוויי טעג נאך יום כפור איז דער מלאך נסתלק געווארען.

און א מורא'דיגער רעש איז געווארען אין אלע שבעה רקיעים (7 הימלען). און א פחדים'דיגע קאכעניש האט מען געקענט זעהן אין די היכלות פון דער פמליא של מעלה. אלע צדיקים פון דער מתיבתא דרקיעא (הימלישע ישיבה), האבען א ציטער געטאהן, מפסיק געווען פון זייערע למודים און זיך אנגעקוקט געגענזייטיג מיט גרויס ערשטוינען.

א כרוז איז ארוים פון אונטער'ן כסא כבוד: פנו מקום! אלע שרי מעלה און נשמות קדושות זאלען געהן מקבל פנים זיין דיא נשמה פון ר' אברהם המלאך.

שרפים'דיגע מלאכים זיינען דארטען פערהאנען לאלפים ולרבבות. בשר־ודם'דיגע מלאכים אבער — זעהר ווייניג, כמעט גאר ניט במציאות.

און דערהערט האט דעם דאזיגען כרוז אויך דער גרויסער צדיק ר' נחום פון טשערנאבעל, בעת ער האט עוסק געווען אין דער מצוה פון מאכען א סוכה.

ער האט זיך קריעה געריסען נאך זיין יונגען רבי'ן און חבר, ארומגעלאפען אין חצר, וויא, חלילה, א חסר־דעת אויסשרייענדיג:

"אומזיסט מיין אזוי שווערע טעגליכע עבודה. אונזער קרוין איז אראב־גענומען געווארען פון אונזער קאפ. צוויי יאהר! צוויי יאהר האט נאך גע־פעהלט".

ר' נחום האט טעגליך מתפלל געווען א בעזונדערע תפלה פאר דעם לעבען פונ'ם מלאך, ער זאל דערלעבען צו ווערען א בן־ארבעים.

ער וואלט דאן משיג געווען אלע "ארבעים שערי בינה" און געבראכט די גאולה־השלמה פאר'ן כלל ישראל. אבער בעונותינו הרבים איז געווען "נצחו אראלים את חמצוקים", דיא פערבארגענע הימלישע כחות האבען נובר געווען.

לאמיר נעהמען צו ביסעלעך משקה.

* * *

נאכדעם ווי די חבריא האבען זיך אביסעל בענעצט די ליפען און דערכאפט

דאס הארץ, האט ר׳ איטצי טויסטער אנגעהויבען ווייטער פארטצוזעצען זיין ספור המעשה:

עס איז א בעקאנטע זאך ביי חסידים, אז די גרויסע גוטע אידען זיינען פאר׳ן הסתלקות געווען שטארק פּראַ־נטערעסירט צו פועל׳ן ביי זייערע ווייבער, וועלכע זיינען געווען אין בעגריעף צו ווערען אלמנות, ניט מעהר חתונה צו האבען נאך זייער פטירה. אזוי, למשל, האט זיך דער לובלינער געבעטען רחמים ביי זיין יונגע רביצין, א האלבע שעה פאר זיין הסתלקות, זי זאל איהם צוליעב טהאן און פערבלייבען אן אייביגע אלמנה. ער האט איהר דאפיר צוגעזאגט עולם הבא. דאס ווייב אבער האט איהם ניט געוואלט צוזאגען, און האט שפעטער יא חתונה געהאט און אויך געבראכט קינדער אויף דער וועלט.

עס איז אבער צו זעהר וועניג מענשען בעקאנט, אז אויך דער גרויסער צדיק ר׳ אברהם׳לע מלאך, וועלכער איז געווען אן אויסנאהם פון אלע אנדערע צדיקים מיט זיין התנהגות מיט זיינע צוויי ווייבער אין דברים שבצנעה, צניעות־ענינים, אפילו ער, וואס האט כמה שנים ניט געהאט מיט זיין ווייב קיין שום מגע ומשא, האט אויך, לויט ווי אלטע חסידים דערצעהלען, זעהר געגארט, אז זיין פיער־און־צוואנציג יעהריגע אלמנה זאל ניט מעהר חתונה האבען.

נאכדעם ווי דער "מלאך" איז נסתלק געווארען, איז זיין ווייב גיטעלע גע־קומען צו פאהרען פון אניפאליע, וואו זי האט געוואהנט מיט די קליינע יתומים, קיין כוואסטאוו, וואו דער מלאך האט געוואהנט דאס לעצטע יאהר אהן דעם בני־בית, איבערצונעהמען די ירושה פון איהר מאן. די חסידים פון כוואסטאוו האבען זי אויפגענומען מיט גרוים כבוד. זיי האבען זי ניט געוואלט אוועקלאזען פאר שבת. אים שבת, האבען די חסידים ביי איהר אין דער אכסניה געפיהרט א "טיש" ווי ביי א רבי׳ן. אלע גרעסטע חסידים האבען זיך בעטהייליגט ביי איהר טיש כדי זי צו טרייסטען.

בעזאנדערס איז דער שליש־סעודות־טיש אבגעהאלטען געווארען פייערליך מיט זמירות, שירות ותשבחות און פיעל דברי תורה, גלייך דער צדיק וואלט דארט געווען. די יונגע אלמנה איז געזעסען אויף א סאפע צוזאמען מיט דער בעלת־אכסניא (הויז ווירטהין) זעהר בעטריעבט.

די חסידים האבען געזונגען און די רביצין די אלמנה האט איינגעדרימעלט.

און גע׳חלום׳ט האט זיך איהר, אז זי זיצט אין א הערליכען פאלאץ, ממש א היכל מלכים, ניט וויסענדיג וואו זי איז ערגעץ אין דער וועלט. פלוצים האט זיך געעפענט א טהיר און איהר מאן דער מלאך איז אריינגעקומען. ער איז גע־גאנגען פאראוים מיט א פנים וואס האט געשיינט ווי די זון. און הינטער איהם זיינען נאכגעגאנגען א מאסע פון הדרת פנים׳דיגע זקנים. ר׳ אברהם׳לע מלאך האט זיי אלע געהייסען זיך זעצען און צו זיי אזוי געזאגט:

"פאר אייך, איהר הימלישעם בית־דין, בעט איך א מחילה גמורה פון מיין ווייב גיטעלע, צו וועלכע איך האב, שלא בכונה, גורם געווען פיעל צער דורך מיין ניט־מענשליכעם אויפפיהרען בנוגע בדברים שביני לבינה, צוליעב מיין גרוים פרישות."

"איך בין דיר מוחל, מיין הייליגער מאן, במחילה גמורה ובלב שלם" — האט איהם די רביצין געענטפערט אין חלום.

אין דער צדיק ר' אברהם'לע האט צו זיין ווייטער געזאגט:
"עס איז אמאל קיין חשש ספק ניט אפילו, אז על פי התורה, על פי יושר און על פי מענשליכקייט, וואלט ניט געווען מעהר ווי רעכט, אז מיין אלמנה גיטעלע זאל חתונה האבען מיט אן אנדערען מאן, בפרט נאך בעת זי איז נאך כמעט א קינד, קוים פיער־און־צוואנציג יאהר אלט. איך האב דאריבער ניט קיין שום רעכט און זכות זי פון דעם צוריקצוהאלטען. פונדעסטוועגען, ערקלער איך דא פאר אייך הימלישעס בית־דין, אז וויבאלד זי וועט מסכים זיין צו פערבלייבען מיין אלמנה און ניט מעהר חתונה צו האבען, בין איך איהר מבטיח, אז כ'וועל פאר איהר זארגען ס'זאל איהר גוט זיין בזה ובבא, אויף דער און אויף יענער וועלט, אז די קינדער וועלען טהאן גוטע שידוכים און שפעטער פערשיינען די גאנצע וועלט".

ביי די דאזיגע ווערטער האט זי זיך אויפגעכאפט. די חסידים האבען דאר־מאלס גראד פייערליך געזונגען דעם זאץ: "ויזכו לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות, על ישראל שלום", האט זי דאפון גע'דרשנ'ט סמיכות הפרשיות, אז איהר קינד שלום וועט זיין א ראש "על ישראל".

זינט דעם דאזיגען חלום איז די אלמנה בערוהיגט געווארען. זי האט מעהר ניט ארויסגעוויזען קיין צייכען פון איבערגעטריבענעם טרויער. ביי זיך אין האר־צען האט זי פעסט בעשלאסען, צו טהאן איהר פערשטארבענעם מאנ'ס רצון, ניט מעהר חתונה צו האבען.

קוים ווי די אלמנה איז נאר וואס אהיימגעקומען קיין אניפאליע, האט זי זיך גענומען מיט מעהר קוראזש און מיט מעהר ענערגיע צו איהר מסחר אין דעם געוועלב. זי האט פון דאמאלס אן געהאט ברכה און הצלחה און מפרנס געווען דאס בני־בית בכבוד.

באלד נאכדעם איז צו איהר געקומען צו פאהרען דער גרויסער צדיק ר' נחום פון טשערנאבעל, א הארץ־פריינד פונ'ם פערשטארבענעם מלאך, און זי געבעטען זי זאל צו איהם איבערגעבען דעם קליינעם יתום שלום שכנא. ער זאל איהם ערציהען ביי זיך אין הויז, כדי אויס איהם צו מאכען א לייט אזוי ווי עס שטעהט אן דעם הייליגען מלאך'ס א קינד. ער האט איהר אויך מגלה געווען, אז ער האט בדעה צו נעהמען דאס קינד פאר א חתן צו זיינם אן אייניקעל חוה.

די אלמנה האט דאצו מסכים געווען. שפעטער מיט עטליכע יאהר האט טאקע ר' שלום שכנא חתונה געהאט מיט'ן טשערנאבלער'ס אייניקעל, און דאן געווארען א גרויסער רבי וועלכער האט באמת פערשיינט די חסידישע וועלט.

מיט יאהרען שפעטער איז ר' נחום טשערנאבלער געווארען אן אלמן. אזוי ווי ער האט נאך בדעה געהאט חתונה צו האבען, און זיין מחותנת'טע גיטעלע איז נאך אלץ געווען אן אלמנה, פאלגענדיג דעם מאנ'ס רצון, לויט איהר חלום ביים שלש־סעודות, האט דער צדיק ר' נחום גע'דיינקט, אז זיין חבר דער "מלאך" וועט ניט האבען קיין תרעומות וויבאלד ער, ר' נחום, זיינם א הארץ פריינד, וועט מיט איהר חתונה האבען.

האט ר' נחום דעם ענין איבערגעשמועסט מיט זיין טאכטער'ס איידעם ר' שלום שכנא. ר' שלום האט זיך צו דעם דאזיגען פארשלאג צוגעכאפט מיט ביידע הענד, מחמת ער האט געוואלט האבען זיין געליעבטע מוטער געבען זיך און

דאצו וועט זי נאך זיין דאס ווייב פון אזא גרויסען צדיק, וועלכער שטעהט כמעט אין דער זעלבער מדרגה פון קדושה וטהרה ווי זיין היילינער פאטער.

ער האט אויך מסכים געווען נאכצוקומען זיין עלטער־שווער׳ס בקשה, אז ער, ר׳ שלום אליין, זאל אריבערפאהרען קיין אניפאליע און אנשלאגען דער מו־טער דעם דאזיגען שדוך.

איז אבער ווידער געקומען א חלום און צושטערט דעם גאנצען עסק.

זייענדיג שוין אויף דער נסיעה האט זיך איהם גע׳חלומ׳ט, אז ער האט גע־זעהן פאר זיך שטעהן א וואונדער שעהנעם פאלאץ. ער איז געווען נייגעריג צו זעהן וואס ס׳טהוט זיך אינעווענינ אין דער דאזיגער שעהנער געביידע און גע־וואלט אריינגעהן. צוקומענדיג צום אריינגאנג, האט ער דערזעהן זיין פאטער שטעהן מיט אויסגעשטרעקטע הענד, גלייך ווי ער וואלט פערוועהרען דעם אריינ־גאנג פאר פרעמדע, אויסרופענדיג:

„ווער איז דאס דער יעניגער וואס האט די העזה זיך צו לאזען אריינגעהן אין מיין פאלאץ?"

ר׳ שלום האט זיך דארויף אויפגעכאפט פון שלאף און זיך דערפון געדרונ־גען, אז דער פאטער איז ניט צופריעדען פון דעם שדוך.

ער איז צוריק אהיים געפאהרען צום שווער, איהם דערצעהלט דעם חלום און דער שדוך איז ניט מעהר געשלאסען געווארען.

און גיטעלע איז טאקע פערבליבען אן אלמנה כל ימי חייה, מקיים צו זיין דעם מאנ׳ס רצון.

די בקשה פון דעם נפטר׳דיגען מלאך בחלום, האט מעהר ווירקונג געהאט ווי די בקשה פונ׳ם שטערבענדען לובלינער בהקיץ.

קאפיטעל 33

ר׳ דוד׳ל טאלנער

פארוואס דער טאלנער איז געקומען קיין גאליציען — א וואונדערבארע כמא-מלוכה פון א צדיק — דעם טאלנער׳ס פערזענליכקייט — דאס גלות פון די טשערנאבלער קינדער — די שלעכטע גזרה בערויבט איהם זיין בן יחיד — דעם טאלנער׳ס כבוד אין גאליציען — ס׳איז גרינגער צו טהאן א טובה אויף דער וועלט ווי אויף יענער וועלט.

איינע פון דיא וויכטינסטע פאסירונגען פונ׳ם אלטען סאדאנורער׳ס צייטען, איז געווען דאס גרויסע עראייגניס צו האבען צו גאסט אויף שבת דעם גרויסען און בעריהמטען רבי׳ן ר׳ דוד׳ל טאלנער ז״ל.

ריזין מיט טשערנאבעל, דאס הייסט ר׳ ישראל׳טשי מיט ר׳ מאטילע, האָ־בען די לעצטע יאהרען ניט געלעבט גאנץ בשלום. חסידים ווייסען אויך פיעל צו דערצעהלען פון מאנכען פחיתות הכבוד וואס ר׳ דוד׳ל האט געהאט אויסצושטעהן

באלד נאך זיין פאטער'ס פטירה מצד די ריזינער חסידים, וועלכע האבען מורא געהאט אז זיין גדולה זאל ניט וואקסען אויפ'ן חשבון פון זייער רבינ'ס כבוד.

אזוי, למשל, דערצעהלען די טאלנער חסידים, מכח דעם פירוד פונ'ם ריזינער און ר' דוד'לען, דיעזע עפיזאדע:

ר' דוד'ל טאלנער, האט זיך נאך זיין פאטער'ס פטירה (תקצ"ז) בעזעצט אין וואסילקאוו. ער האט אין דער ערשטער צייט ממש געליטען דחקות; מחמת דער גרויסער רוב פונ'ם פאטער'ס חסידים האבען זיך, נאך ר' מאטילע'ס הסתלקות, צוגעבויגען צום עלטעסטען זוהן ר' אהרן, אין א קליינער טהייל צו זיינע איבעריגע ברידער, און ער, ר' דוד'ל האט לכתחלה כמעט גאר קיין פאה־רעבצ ניט געהאט.

אמאל איז דורכגעפאהרען א ריזינער חסיד, א רייכער בעל הבית פון סאק־ווערע, דורך וואסילקאוו. כאטש ער האט געוואוסט אז ר' ישראל'טשי ריזינער איז ניט גאנץ שוה־בשוה מיט ר' דוד'לען, אדער ריכטיגער געזאגט, מיט אלע ר' מאטילע'ס קינדער, פונדעסטוועגען האט איהם דאס חסידישע הארץ ניט דער־לאזט דורכצופאהרען וואסילקאוו און ניט צו זעהן דעם טשערנאבלער צדיק'ס קינד, ווענען ער האט געקענט נאך פון לאנג, בעת ער פלעגט אמאל פאהרען קיין טשערנאבעל. ער איז אריינגעגאנגען צו ר' דוד'לען און איהם אויך מהנה געווען מיט א שעהנע מטבע.

זייט דאמאלס האט דער גביר פון סאקווערע ליעב בעקומען דעם טאלנער אהבת נפש און איז פעררעכענט געווארען פאר ר' דוד'לס א הארץ־פריינד. עס פערשטעהט זיך אז מיט חסידות האט דאס גאר ניט געהאט וואס צו טהאן, און דער גביר איז פערבליבען אויך וויטער אן אמת'ער, טרייער ריזינער חסיד.

טרעפט זיך אמאל, אז ר' דוד'ל איז געווען אין א זעהר גרויסער געלד פער־לעגענהייט. די בעלי חובות האבען איהם אנגעהויבען שטארק צו צודריקען פאר אלטע חובות און ניט געוואלט איהם מעהר געבען קרעדיט אויף נייע חובות.

האט ר' דוד'ל ביי זיך אבגעמאכט, אריינצופאהרען אויף א שבת קיין סאקווערע. כאטש ער האט גוט געוואוסט אז דער רוב שטעדטישער עולם זיינען ריזינער חסידים וואס ווילען ניט וועלען האבען מיט קיין אנדערען רבי'ן קיין שום מגע ומשא, און אפשר איהם נאך גאר רודף זיין עד חרמה, האט ער פונ־דעסטוועגען געהאפט, אז זיין פריינד, דער אנגעזעהענסטער גביר אינ'ם שטעד־טעל, וועט אויף איהם מגין זיין און איהם נאך ווי ס'איז צוהעלפען צו האבען שפע אין שטעדטעל פונ'ם פראסטען עולם.

פרייטאג פארמיטאג איז ר' דוד'ל אנגעקומען קיין סאקווערע און גלייך דערפאהרען צו זיין פריינד, וועלכער האט איהם צוגענומען אויף סטאנציע מיט גרויס כבוד.

אבער איידער ס'איז נאך געווארען שבת, איז געווארען א שרעקליכער רעש אין שטעדטעל. אין אלע ווינקעלעך האט זיך געקאכט. ס'טייטש, ר' דוד'ל איז געקומען אין ריזינער'ס תחום אריין איהם משיג גבול צו זיין! מען טאר עס ניט דערלאזען.

די ריזינער חסידים האבען ארומגערינגעלט דאס הויז וואו ר' דוד'ל האט [...]אט אכסניה און געפאדערט שטרענג פונ'ם בעל־הבית מיט ביטערקייט, אז

ר׳ דוד׳ל זאָל אומר ועושה פערלאָזען די שטאָדט. דער רעש איז אזוי שטארק געווען, אז ר׳ דוד׳ל האָט געמוזט פערשפּרעכען ניט צו פיהרען זיך גוט־אידיש דעם גאנצען שבת, און דאָצו נאָך תיכף מוצאי שבת זאָל ער צוזאַמען מיט׳ן בעל אכסניא אוועקפאָהרען קיין ריזין מפייס צו זיין דעם צדיק פאר דעם חלול הכבוד וואָס ר׳ דוד׳ל האָט איהם געוואָלט גורם זיין. ער האָט אויך מקיים דבור געווען.

״אפשר האָב איך נאָך ניט בעדאַרפט זיין קיין רבי — האָט ר׳ דוד׳ל דאַן בעמערקט צו זיינע מקורבים — אז מען ווערט א גוטער־איד אין דער ריכטיגער צייט, מאַכט דאָס וואָרט ״רבי״ ר׳אש ב׳ני י׳שראל (א ראש איבער די אידען), וויל מען אָבער ווערען א רבי פאר דער צייט, מאַכט דאָסזעלבע וואָרט ״רבי״ ר׳ע ב׳עיני י׳ (שלעכט אין גאָט׳ס אויגען)״.

ער איז אָבער באַלד נאָכדעם גרויס געוואָרען אלס אן אמת׳ער ראש בני ישראל.

עס פערשטעהט זיך דאָפון, אז די ניט־פריינדשאַפט איז אויך איבערגעגאַנ־גען צום ריזינער׳ס קינדער. בעזאָנדערס נאָכדעם ווי שיינדעלי דעם לעאָווער׳ס ווייב, די שוועסטער פון׳ם טאַלנער, האָט זיך אין דער אונאננעהמער אפּערע וואָס האָט פּאַסירט מיט איהר מאַן דעם לעאָווער רבי׳ן, ניט בענומען ווי ס׳קעהר צו זיין און דאָמיט גורם געווען צו א יש אומרים, אז זי א גרויסער חיב געווען אין דעם גאנצען טאַראַראַם וועלכער וואָלט געווען געקענט אויסגעמידען ווערען ביי אן אנדער מאָדע בעהאַנדלונג.

דעריבער איז דאָס צווישען די חסידים פאַררעכענט געוואָרען פאר איינס פון דיא וויכטיגסטע פּאַסירונגען, דאָס וואָס ר׳ דוד׳ל טאַלנער איז געקומען פאר א בעזוך צום סאַדאַגורער און נאָך דאָצו אויף א שבת.

און געקומען איז ער ניט צו פאָהרען פון טאַלנע אויס, נאָר גאָר פון בראָד, א שטאָדט אין גאַליציען וואו ר׳ דוד׳ל האָט געוואָהנט אַנדערטהאַלבען יאָהר.

דיא סבה פאר וואָס דער גרויסער טאַלנער האָט פּלוצים פערלאָזט זיין פּראַכטפאָלען הויף און זיין טהייער היים און אויסגעוואַנדערט קיין גאַליציען כדי זיך דאָרט אויסצואוועהלען א נייעם מקום מנוחה, איז ביז היינט נאָך ניט קלאָהר געוואָרען פאר פיעל חסידים. צווישען דיא טאַלנער חסידים אליין, ווערט דער ענין בעטראַכט אלס א מין ״סוד״ פון וועלכען מען טאָר איבערהויפּט לגמרי גאָר ניט רעדען.

מר. זלמן קאַטלער, רעדאַקציאָנס מיטגליעד פון׳ם ״אידישען טאַגעבלאַט״, א געוועזענער טאַלנער חסיד אלס ״בחור״, האָט מיר א מאָל דערצעהלט, אז אין דער טאַלנער קלויז פלעגט ער זיך אָנהערען פון דיא חסידים דערצעהלען ״פּלאי פּלאים״ פון דער צייט וואָס דער הייליגער טאַלנער איז געווען אין בראָד.

איינמאָל, האָט ער אויס נייגעריגקייט א פרעג געטאָהן איינעם פון דיא חסידים א שאלה:

״זאָגט מיר, כ׳בעט אייך, וואָס האָט אייגענטליך דער רבי געהאַט צו טאָהן אין בראָד?״

״שטיל, שיינעץ איינער! האָט איהם דער חסיד אָבגעשריען. דאָס איז א זעהר הויכער ענין, בחינת ״לבא לפומא לא גליא״. מען טאָר דאַריבער גאָר ניט שמועסען דאָפון אפילו.״

אין גאליציען האבען דאמאלס קורסירט פערשיעדענע שמועות איבער דער סבה פון׳ם טאלנער׳ס קומען קיין בראד. נעהייסען האט עס אזוי:

״דיא טאלנער חסידים האט זיך פערגלוסט מכבד צו זיין זייער גרויסען רבי׳ן מיט אן אינטערעסאנטע מתנה. מה עשו? וואס האבען זיי אויסגעקלעהרט? האבען זיי געלאזט מאכען א פראכטפאלע שטוהל אין דער פארם פון א קע־ניגליכען טראהן, אויס כסף טהור, ריין זילבער. אויף דעם רוקען פון דער שטוהל פון אויבען, האט זיך געפונען א מין גאלדען קרוינדעל, א רמז צו כתר־מלוכה, און אויף דעם קרוינדעל זיינען געווען איינגראווירט דיא ווערטער ״דוד מלך ישראל חי וקים״.

האבען זיך אבער באלד געפונען מוסרים וועלכע האבען דאפון מודיע גע־ווען דער בעהערדע, אז דער טאלנער רבי איז א מורד־במלכות. מען איז בע־פאלען דעם הויף, קאנפיסצירט דיא שטוהל און געוואלט דעם רבי׳ן נעהמען אין תפיסה. אבער איידער וואס, איידער ווען, האט דער טאלנער געמאכט פלטה קיין גאליציען.״

דיא דאזיגע מעשה איז בכלל אמת. אבער זיא איז ניט געווען דיא סבה צוליעב וועלכע דער טאלנער האט דעמאלט פערלאזט רוסלאנד, מחמת דער פאל מיט דער שטוהל איז געווען מיט אן ערך פון צוואנציג יאהר פריהער איידער דער טאלנער איז אוועק קיין גאליציען. דיא דאזיגע קעניגליכע שטוהל האט דע־מאלט דעם טאלנער אפגעקאסט א הון רב, ביז ער האט זיך גאנץ און אומבע־שטראפט ארויסגעדרעהט פון דעם עסק. דאס קרוינדעל האט מען דאן פערניכ־טעט און דיא שטוהל האט מען איהם צוריקגעגעבען.

עס איז אבער אין דער אמת׳ן געווען א גאנץ אנדערע סבה וואס האט דע־מאלט פעראנלאסט דעם טאלנער זיך צו בעזעצען אין גאליציען. עס איז אין דעם גאנצען ענין לחלוטין גאר ניט פערהאנען קיין גרויסע סודות.

זייט דער מעשה מיט דער שטוהל, האט דיא רוסישע רעגיערונג כסדר גע־קוקט מיט פערדעכטיגע אויגען אויף אלע צדיקים פון דער טשערנאבלער גזע, זובענדיג מיטעל צו בעשרענקען זייער פרייהייט, פערקלענערען זייער גרויסקייט און פערמינדערען זייער גרויסען איינפלוס.

א דאנק דעם העפטיגען מחלוקת צווישען טאלנע און רזישטשאוו, וועלכע האט פעראורזאכט פיעל קלאגען און פראצעסען פון ביידערליי חסידים, האט דיא רוסישע רעגיערונג געפונען דיא ריכטיגע געלעגענהייט ארויסצוגעבען א גזרה אויף אלע צדיקים פון דער טשערנאבלער גזע, דאס יעדער פון זיי מוז זיין א לעבענס־לענגליכער ״תפוס״ אין דער שטאדט וואו ער וואהנט. קיינער פון זיי טאר ניט פערלאזען דיא שטאדט ארויסצופאהרען אין אן אנדערע שטאדט אריין אהן אן עקסטרא ערלויבניס פון׳ם מיניסטער פאר אינערליכע אנגעלעגענהייטען. דיא דאזיגע גזרה האט פיעל מאל גורם געווען פאר דיא טשערנאבעלער רביים גרויסע אונאנגענעהמליכקייטען.

ר׳ דוד׳ל טאלנער איז געווען איינער פון דיא אכט זיהן, אלע גרויסע גוטע אידען, וואס ר׳ מאטיל׳ע טשערנאבלער האט איבערגעלאזט. ס׳האט ניט לאנג גע־דויערט נאך זיין פאטער׳ס פטירה און ר׳ דוד׳ל האט גענומען די חסידישע וועלט מיט שטורם. די גרעסטע גבירים פון רוסלאנד האבען זיך אין איהם באהעפט

און איהם ממש בעשיט מיט געלד. דאס שטעדטיל טאלנע, גרויס וויא א געניץ, וועלכעס האט געהערט צום גראף שובאלאוו, האט דאן געהאט די זכיה צו ווערען דעם צדיק׳ס רעזידענץ. באלד איז דארט אויפגעשטעלט געווארען א פרעכטינער הויף, וועלכער האט בעשיינט דאס גאנצע שטעדטעל מיט זיין גלאנץ און הערליכקייט, אן אמת׳ער היכל מלכים, א קעניגליכער פאלאסט פול מיט כל טוב.

ווען שוין אלע ברידער האבען דורך דיא פריהער דערמאנטע גזרה געפיהלט דעם טעם פון גלות מיט אלע איהרע פירושים, האט אבער דער טאלנער פערזוכט טאקע באמת דעם ביטערען טעם פון דיזער גזרה. מחמת צוליעב איהר האט ער פערלארען זיין איינציג אויג אין קאפ דעם בן יחיד ר׳ מאטילע, וועלכער האט געזאלט זיין דער ממלא מקומו פון׳ם פאטער.

פערקיהלענדיג זיך א מאל אין דער מקוה, האט ר׳ מאטילע בעקומען א שוואכע ברוסט מיט בעדייטענדע צייכענס פון א לונגענפעהלער. דיא דאקטוי־רים וועלכע האבען פערשטאנען אז דער יונגער צדיק איז אין א סכנה, האבען איהם בעפוילען אוועקצופאהרען אין דער נעגענד פון קרים־לאנד, וואו ס׳איז פערהאנען א מילדעס קלימא. האט אבער דיא רוסישע רעגיערונג אין קיינעם פאל ניט געוואלט איהם געבען דיא פערלאנגטע בעוויליגונג צו פערלאזען זיין וואהנונגס־שטעדטעל און צו זוכען א רפואה אין אן אנדערער געגענד. ס׳האט ניט געהאלפען קיין געלד און קיין שום פראטעקציע. שפעטער אבער ווען מען האט דערזעהן אז די סכנה איז שוין צו נאהענט, האט מען געפאסט א בעשלוס איהם אוועקצונעהמען פון דער היים אהן דעם רשות פון דער רעגיערונג, זייענ־דיג געפאסט אויף אלערליי שטראפען, אפילו סיביר בכלל. ס׳איז אבער ליידער שוין געווען צו שפעט. דעם טאלנער׳ס בן יחיד איז אים ה׳ תשרי (תרל״ז) נפטר געווארען אויפ׳ן וועג.

דיזער שרעקליכער גרויסער אונגליק, האט געמאכט פיהלען דעם גרויסען פירסטליכען רבי׳ן ר׳ דוד׳ל דאס גאנצע גלות־מרירות פון דעם צאר און זיינע "יוצר משרתים". דאס האט אין איהם איינגעפרעגט א געוואלדיגע שנאה צו דער רוסישער רעגיערונג און איהרע פינסטערע גזרות. ער האט נאר געזוכט א געלעגענהייט וויא אזוי איהרע פטור צו ווערען כאטש ער איז שוין דעמאלט גע־ווע׳ אן אלטער מאן.

און דיא געלעגענהייט האט זיך איהם אויך באלד געטראפען.

זיין איידעם, ר׳ נחום׳טשע, דעם טריסקער מגיד׳ס זוהן, האט בעדארפט חתונה מאכען א קינד מיט ר׳ איטצי׳ניו פון באהוש, רומעניען. דיא חתונה האט טאקע בעדארפט זיין אין באהוש, תחלת ווינטער תרל״ט. האט דער זיידע, ר׳ דוד׳ל בעשלאסען צו פאהרען אויף דער חתונה קיין באהוש, ניט קוקענדיג אויף דער מעגליכקייט אז דיא רוסישע רעגיערונג זאל איהם דאן ניט אריינלאזען צו־ריק אין לאנד. און אפשר איז דאס טאקע לכתחלה געווען זיין כונה און זיין וואונש.

אריבערקומענדיג דיא גאליצישע גרעניץ, קיין בראד, איז ר׳ דוד׳ל נבהל ומשתומם געווארען צו זעהען דעם אומגעהויערען כבוד וואס דיא גאליצישע אי־דען האבען איהם צוגעטהיילט. צעהנדליגע טויזענדער אידען האבען איהם עמפ־

פאנגען אויף דעם עסטרייכישען באָדען מיט שטורמדיגע הורא־געשרייען און מיט א קעניגליכען כבוד ניט ווערענדיג געשטערט אָדער בעלעסטיגט פון א זשאנדאר אָדער א פּאָליציימאן. ערשט דאָ האָט דער טאלנער אנגעהויבען דאָס ערשטע מאָל פריי אויפצואטהעמען פיהלענדיג דעם אמת׳ן פרייען אויר. און אין זיין טיעפער נשמה האָט אנגעהויבען אויפצושווימען א געדאנק: "וואָלט ניט אפשר גלייך געווען מיך צו באזעצען אָט טאקע דאָ אין פרייען גאליציען. געפּי־נענדיג א מנוחה אויף מיינע עלטערע יאָהרען און שפּייען א קלעק אויף רוס־לאנד ? !"

הפּנים, אז דיעזע מחשבה, צו פערבלייבען אין גאליציען, איז ביי איהם באלד געוואָרען א בעשלוס. מחמת עטליכע וואָכען נאָך דער חתונה, האָט זיך ר׳ דוד׳ל קובע מקום געווען אין בראָד און האָט דאָרטען ממש אָבגענומען דיא וועלט.

איידער ער האָט זיך בעזעצט אין בראָד, האָט ער זיך אויפגעהאלטען אין לעמבערג זיבען וואָכען רצופים. זיין גאנץ בני בית איז איינגעשטאנען אין א חסידיש האָטעל ביי מאיר קאַ״ץ, בעת דער רבי אליין מיט זיינע גבאים, האָט גאָר געוואָהנט אין אן אנדער דירה, ביי זיינם א חסיד, ר׳ שמעון ראפּפּורט, אין ר׳ שמואל מארגאשים׳עס הויז.

ווארום וויסען מוזט איהר, אז אויך אין טאלנע האָט דער רבי ניט געוואָהנט אינ׳ם זעלבען הויז מיט דער רביצין, זייט דעם וויא זיין זוהן ר׳ מאָטילע איז גע־באָרען געוואָרען, דאָס הייסט זייט דעם יאָהר תר״ה. דיא רביצין מיט דיא קינ־דער האָבען זייט יענעם יאָהר געוואָהנט אין א גאנץ אנדער הויז. דער רבי מיט דער רביצין האָבען קיינמאָל מעהר ניט גענעכטיגט אפילו אונטער איין דאָך. דאָס וויסען אלע טאלנער חסידים און זיי שטאָלצירען דאריבער מיט זייער רבי׳ן, וועלכער איז אן ערך פון זיעבען־און־דרייסיג יאָהר רצופים געווען גאנץ אויסגעטאָהן פון עולם־הזה׳דיגע, חומריות׳דיגע ענינים.

דיא הוצאה פון׳ם טאלנער אין לעמבערג איז געווען אין לשער. עטליכע הונדערט בורחים פון רוסלאנד, גערופען דיא "איינאונצוואנציגער", האָבען כסדר דיא גאנצע צייט געלעבט אויף זיין חשבון. דיא הכנסה זיינע איז אָבער געווען פיעל גרעסער פון דער הוצאה. עס פערשטעהט זיך, אז פון דיא גאליצישע אידענס פּדיונות וואָלט ער ניט אימשטאנדע געווען צו פיהרען אזא הויז. דאָס אלעס איז נאָר געווען צו פערדאנקען דיא רוסישע גבירים וועלכע האָבען ביי איהם נעטאָגט און גענאכט און ניט געלאזט איהם פיהלען דעם טעם פון מאנגעל.

דער האָטעליער, קאַ״ץ, האָט מיר דערצעהלט. אז אין דעם משך פון דיא זיעבען וואָכען וואָס דעם רבינ׳ס בני בית איז ביי איהם איינגעשטאנען, האָט ער אָפּגעשפּאָרט ריינע פיער טויזענד גולדען. פאר דאָס האָט ער זיך נוהג געווען צו פראווען ביים רבי׳ן איינמאָל אין דער וואָך און איהם אויך מכבד געווען מיט א שעהנעם פּדיון. איידער דער רבי איז אוועקגעפאָהרען, האָט ער זיך ווידער ביי איהם געפּראוועט און געבעטען, אז דער רבי זאָל איהם ניט פערגעסען און איהם אויך א טובה טאָהן אויף יענעם עולם. לאחר מאה ועשרים שנה.

דער קלוגער טאלנער האָט א שמייכעל געטאָהן און זיך אנגערופען:
"אויף דער וועלט, וואו כ׳בין געווען בכח, האָב איך אייך דאָך שוין א טובת

נעטאָהן: אויף יענער וועלט, וויבאלד ב'וועל נאָר קענען וועל איך אייך אוראי אויך טאָהן א טובה."

אָט דער ראָזיגער גרויסער רבי האָט זיך דאָן ענטשלאָסען צו מאכען א נסיעה פון בראָד קיין סאדאגורע, צום אלטען רבי'ן ז"ל. דאריבער איז דאָס ביי אלע חסידים בעטראכט געוואָרען פאר א זעלטענעם וועלטס־עראייגניס.

קאַפּיטעל 34

צדיקים'ס שמועסען

דער קבלת פנים. — דער חלוק פון גאליציאנער און רוסישע חסידים. — וואָס א סאדאגורער חסיד זעהט ביי אן אנדערן רבי'ן אויפ'ן שטע־רען. — חסידים וואָס האָבען נאָר איין גאָט און איין רבי'ן. — א חלוק פון צדיקים ביז גוטע־אידען. — פארצייטענס און היינט.

אין סאדאגורער הויף האָט זיך געקאָכט וויא אין א קעסעל און געפּארעט האָט מען זיך וויא אויף א חתונה. חסידים האָבען זיך געריבען דיא הענד פאר שמחה. סטייטש, דער טאלנער רבי וועט זיין זייער רבינ'ס גאסט אויף שבת! עפּעס א קליינער כבוד?

און נעוואוסט האָט מען, אז ס'וועט זיין עפּעס צו זעהן און צו הערען. א קלייניגקייט? צו זעהן אזעלכע צוויי גרויסע וועלטס־צדיקים זיצען ביי איין טיש! אמת, זיי האָבען שוין געזעהן צוויי און אויך דריי צדיקים בייזאמען, מאקע די דריי גרויסע ברידער, דעם ריזינער'ס קינדער, אבער דאָס זיינען דאָך געווען בלויז אייגענע...

ס'האָט זיך אנגעהויבען א פּלפּול צווישען די חסידים, ווי אזוי דער סאדא־גורער רבי וועט זיך נוהג זיין מיט זיין גרויסען גאסט? ווי אזוי ער וועט איהם מקבל פּנים זיין? און, ועל כלם, ווי אזוי וועט דער "טיש" געפיהרט ווערען?

און דער בכבוד'יגער גאסט איז איז א שעה מוצלחת אנגעקומען. אלע גרע־סערע קינדער פונ'ם רבי'ן ז"ל, די זיהן און די איידעמס, זיינען אקעגען געפּאה־רען ר' דוד'לען ביז צום טשערנאָוויצער באהנהויף. טויזענדער חסידים, וועלכע זיינען איינגענס געקומען קיין סאדאגורע אויף דעם דאזיגען שבת, האָבען ניט געהאט קיין געדולד צו וואַרטען ביז דער גאסט וועט אנקומען קיין סאדאגורע, נאָר זיי זיינען איהם אקעגען געפּאהרען ביז טשערנאָוויץ. הונדערטער ארימע חסידים האָבען "עולי־רגל" געווען ביז צום באהנהויף, א מעשה פון עטליכע מייל. דיא טשערנאָוויצער באהן־בעאמטע האָבען בעהויפּטעט, אז קיינמאָל איז לעבען האָבען זיי נאָך ניט געזעהן אזא גרויסען עולם צוזאמען.

דאָס אנקומען קיין סאדאגורע איז געווען מיט גרויס פּאראד. דער רבי, ר' אברהם יעקב ז"ל, איז דעם טאלנער אקעגען געגאנגען ביז אין הויף אריין. דער קבלת־פּנים איז געווען הערצליך. דיאביידע צדיקים זיינען דאָן געבליבען א

צייט לאנג אין רבינ׳ס חדר צוזאמען. געשמועסט איז דאמאלס געווארען הויכע דבורים פון וועלכע דיא צוהערער, דיא נאהענטע מקורבים, האבען געהאט א קליינע השגה.

און ר׳ דוד׳ל טאלנער האט זיך באלד ביים סאדאגורער רבי׳ן געפיהלט היימיש. ער האט באלד צוריקבעקומען זיין בעקאנטען הומאר און אבגעענטפערט דעם סאדאגורער׳ס פראגען מיט א וויץ.

״וויא געפעלט אייך עפעס גאליציען?״ האט איהם דער סאדאגורער רבי נעפרעגט ביי יענער צוזאמענקונפט.

״סדנא דארעא חד הוא״ (די גאנצע וועלט האט דאס זעלבע פנים) — האט איהם דער טאלנער געענטפערט. — עס איז נאר א קליינער חילוק. ביי אונז אין רוסלאנד איז מען זיך נוהג צו געבען דעם רבי׳ן אויף דער דאזיגער זייט פון דער האנד (דאביי האט ער געצייגט דעם סאדאגורער דיא רעכטע האנד־פלעבע, דיא זייט מיט וועלכער מען נעהמט צו געלד). און ביי אייך אין גאליציען איז מען געוועהנט צו געבען דעם רבי׳ן אויף דער אנדערער זייט פון דער האנד (דאביי האט ער ווידער געוויזען דיא זייט האנד אויף וועלכער מען גיט נע־וועהנליך א קוש. ווי דער מנהג איז ביי גאליציאנער חסידים). אבער סיי דא, סיי דארט, מיינען זיי דאס ערנסט און גיבען עס מיט׳ן גאנצען הארץ.״

נעמיינט האט ער דאמיט, אז דיא רוסישע חסידים גיבען דעם רבי׳ן געלד, בעת דיא גאליציאנער חסידים זיינען יוצא מיט א קוש געבען אין דער האנד.

דער סאדאגורער ז״ל האט דאביי א שמייכעל געטהאן.

״דערצעהלט אונז עפעס פון אייער נסיעה וואס איהר האט געזעהן און גע־הערט״ — האט צו איהם דאן דער סאדאגורער געזאגט.

״איין זאך קען איך אייך זאגען סאדאגורער רבי — האט צו איהם דער טאלנער דעמאלט געזאגט. — עס איז אייך באמת מקנא צו זיין מיט דער טריי־היים און גרויסע אמונה פון אייערע חסידים. אט הערט וואס ס׳האט מיט מיר אויפ׳ן וועג פאסירט מיט אייערם א חסיד״.

און דער טאלנער האט אנגעהויבען דערצעהלען:

״אויף מיין נסיעה אהער צוזאמען מיט מיין חבריא, האבען מיר אויפ׳ן וועג געמאכט א סטאנציע, כדי זיך אביסעל אויסצורוהען. ניט וועלענדיג נעכטיגען איז א שטאדט, וואו מען קען ניט האבען קיין מנוחה צוליעב דיא פיעל חסידים און טויזענדער שלום־עליכם׳ס, זיינען מיר ביינאכט אונגעריכט אויסגעשטיגען אין קאלאמעא און געדונגען א וואגען צוצופאהרען אין א דארף אריין צו אן ארענ־דאר פון וועלכען מיר האבען געהערט אז ער איז א סאדאגורער חסיד און א גרויסער מכניס אורח.

איינער פון מיינע מענשען האט פאראויס געריטען אויף א פערד צו וויסען צו טהאן דעם ארענדאר, אז דער טאלנער רבי פאהרט און וויל ביי איהם נעכ־טיגען.

״מחיכא תיתא — האט איהם דער ארענדאר געענטפערט גאנץ קאלטבלו־טיג. — אויב דער טאלנער וויל דא נעכטיגען וועט ער ביי מיר נעפינען אפענע טהירען ווי אלע אורחים וואס קומען אהער״.

דער שליח איז געבליבען אויסער זיך פון אזא תשובה. סטייטש, ער פער־גלייכט זיין רבי׳ן מיט אלע אנדערע אורחים.

אבער ס׳איז פערפאלען, מען מוז שוין דא איבערנעכטיגען.

אנקומענדיג אין דער קרעטשמע, האב איך געטראפען א וואונדערפול ריין חדר פון מיינעמוועגען בעזונדער. דער בעל־הבית האט מיר געגעבען "שלום" ווי צו א געוועהנליכען אורח און איז באלד פערשוואונדען געווארען, ניט געבענדיג מיר דיא געלעגענהייט אפילו מיט איהם צו ריידען א דבור.

א נאכטמאל איז געוועזן צוגעגרייט פאר מיר און פאר מיינע מקורבים, אן אמת׳ע סעודה יפה, מעדני מלכים פון מילכיגע מאכלים.

דער בעל־הבית האט אויסגעבעט פאר אלע אורחים, לויט עס איז איהם מעגליך געווען, בכבוד גדול. אבער וועגען מיין פערזאן האט ער מיט זיי ניט גע־רעדט אפילו א דבור. ער האט זיך בכלל אין מיר אלס גוטער־איד לחלוטין גאר ניט אינטערעסירט.

פאר מיר און פאר מיין חבריא איז דאס פערהאלטען פון אט דעם דאזי־גען חסיד געווען א חידה סתומה (א ניט לעזבארעס רעטזעל).

אין דער פריה נאכ׳ן דאווענען, האבען מיר ווידער געהאט אן אנשטענדיג אנבייסען צו אונזער אלעמענס צופריעדענהייט.

פאר׳ן אוועקפאהרען, האב איך צו איהם אריינגעשיקט דעם גבאי ער זאל מיר ברענגען דעם רעכנונג פאר דעם עסען און פאר סטאנציע.

"איך שיק ניט קיין רעכנונגען צו אידישע אורחים און נעהם ביי זיי אי־בערהויפט ניט קיין געלד פאר אכסניה" — האט דער ארענדאר געענטפערט מיין גבאי.

בין איך שוין נייגיעריג געווארען זיך מיט דעם אידען בעסער צו בעקענען און איהם געלאזט בעטען דורך מיין גבאי ער זאל צו מיר אין חדר אריינקומען.

ער איז אריינגעקומען גלייכגילטיג.

"פארוואס ווילט איהר ביי מיר ניט נעהמען קיין געלד?" האב איך איהם געפרעגט.

"ווייל איך נעהם ביי אידישע אורחים קיינמאל ניט קיין געלד" — האט ער מיר געענטפערט.

— אינטערעסירט אייך גאר ניט צו וויסען ווער איך בין און וואס איך בין?

"איך אינטערעסיר מיך מיט מיינע אורחים גאר ניט, נאר אויף אזוי פיעל זיי צו מאכען היימיש און בעקוועם נאך מעגליכקייט. מעהר געהען זיי מיך גאר ניט אן" — האט דער ארענדאר ווייטער געזאגט.

— אבער מיט מיר און מיט מיינם גלייכען?

"וואס זיינט איהר עפעס אנדערש וויא דיא אנדערע אורחים?" — האט ער געפרעגט מיט א פאבריצירט תמימות.

"וויא הייסט?" — האב איך שוין צו איהם געזאגט בדרך הלצה — איך בין דאך א רבי, און קען ארבלייענען פון אייער שטערען אלע אייערע מעשים".

— איך בין ניט קיין רבי און קען אויך דיזעלבע קונץ — האט מיר דער איד געענטפערט תוך כדי דבור.

ער האט מיך געמאכט נייגיעריג. איך האב מיר ארויפגערוקט מיין סאמע־טענעם קאפעלוש און צו איהם געזאגט:

"אנו, לייענט פון מיין שטערן וואס איהר זעהט".

— איך זעה אויפ׳ן רבינ׳ס שטערן אז דער רבי קען גאר ניט זעהן אויף מיין שטערן — האט ער זיך געענטפערט גאנץ בפשיטות, רופענדיג מיך צום ערשטען מאל מיט׳ן טיטול "רבי".

מיינע חבריא זיינען אויפגעקאכט געווארען פון דער דאזיגער תשובה, נאר אויף מיינס א וואונק האבען זיי זיך בערוהיגט.

מיך האט דער איד אבער שטארק פעראינטערעסירט.

"אזוי שמועסט א גאליציאנער איד מיט א רבי פון טויזענדער חסידים?" — האב איך איהם געפרעגט.

"איך בין א סאדאגורער חסיד — האט ער מיר געענטפערט מיט א ווארים חסידישען טאן. — מיר סאדאגורער חסידים, האבען נאר איין גאט און איין רבי׳ן. דיא איבריגע רביים, ווער זיי זאלען ניט זיין, זיינען ביי אונז פער־רעכענט נאר פאר פשוט׳ע אידען, ניט מעהר".

"איהר מעגט אייך בעריהמען, סאדאגורער רבי מיט אייערע חסידים"—האט דער טאלנער נאכאמאל איבער׳חזר׳ט דיא פריהערדיגע רבורים.

בעת איינעם פון זייע׳רע שמועסען, האט דעמאלט דער סאדאגורער גע־פרעגט ר׳ דוד׳לן אזא שאלה:

"טאלנער רבי, איהר זיינט דאך א וועלט־חכם, קענט איהר מיר אפשר זאגען דעם טעם, פארוואס האט מען דיא פערצייטיגע רביים גערופען סתם "צדיקים", בעת דיא היינטיגע רביים רופט מען "גוטע אידען?"

דער טאלנער רבי, וועלכער האט ליעב געהאט צו זאגען חכמה׳לאך, האט א שמייכעל געטאהן.

"איך מיין — האט ער זיך נאך א ווייל׳ע אנגערופען — אז דער טעם איז פשוט כפשוטו. דיא פערצייטיגע צדיקים זיינען ניט געווען קיין גוטע אידען. זיי האבען דעם רבונו של עולם ניט געוואלט געדעכט מאכען און איהם ניט גע־וואלט נאכגעבען וואו ס׳האט נוגע געווען דעם כלל ישראל. קוים האבען זיי דערפיהלט עפיס א הימלישען גזר־דין איבער׳ן כלל אדער אפילו איבער א פרט, האבען זיי תיכף מרעיש עולם געווען דעם גזר־דין בטל צו מאכען, זיך ניט גע־וואלט אבטרעטען ביז זיי האבען זייערס אויסגעפיהרט. זיי זיינען דעריבער געווען אין דער מדרגה פון "צדיקים", פון וועלכע דיא גמרא זאגט: "הקדוש ברוך הוא גוזר וצדיק מבטל", גאט ברוך הוא מעג זיך מאכען א גזרה, קומט אבער צו געהן דער צדיק און מאכט זיא בטל.

אזוי האבען זיך געפיהרט דיא פארצייטיגע צדיקים.

היינטיגע צדיקים אבער, זיינען גוטע אידען. זיי ווילען גוט לעבען און זיך ניט צוקריגען מיט זיין ליעבען נאמען. וויבאלד זיי דערפיהלען עפיס א גזר־דין, טראכטען זיי זיך: "אויב דו, רבונו של עולם, פארשטעהסט אז ס׳דארף אזוי זיין, מהיכא־תיתא, צו וואס זיך עפיס איינשפארען נעגען דיין הימלישען ווילען?"

זיי זיינען דאריבער גוטע אידען, כלומר, עס ארט זיי גאר ניט."

און דער סאדאגורער צדיק האט ווידער א שמייכעל נעגעבען.

קאפיטעל 35

דעם צדיק׳ס כח

דער טאלנער פיהרט דעם טיש אהן "תורה"—דבורים ביים שלש-סעודות — רמזים אויף שפעטערע פאסירונגען — די פטירה פונ׳ם טאלנער׳ס בן-יחיד — דער כח-המעצור פון א צדיק — שלאפט אין דערהיים און איז ביי א לויה אין דער פרעמד — מה שאירע לטאלנע אירע לסא־דאגורע.

מכח יענעם בעריהמטען שבת ווען דער טאלנער צדיק איז געווען צו גאסט ביים אלטען סאדאגורער, דערצעהלען זיך דיא אלטע חסידים אט דיא דאזיגע עובדה:

דער סאדאגורער האט דאמאלס איבערגעגעבען זיין חשוב׳ן גאסט די פיה־רונג פונ׳ם "טיש". אויף גוט־אידיש לשון הייסט עס, אז דער גאסט דארף זיך ניט אונטערווארפען די מנהגים פונ׳ם גאסטגעבער ביים פיהרען דעם "טיש" מיט דיא חסידים, נאר זיין פריי צו פיהרען זיך פונקט וויא ער איז זיך נוהג ביי זיך אין דערהיים. דאס איז דער גרעסטער כבוד וואס איין רבי קען צוטהיילען דעם צווייטען רבי׳ן.

ביים טיש, האט דער סאדאגורער מכבד געווען דעם טאלנער מיט זאגען "תורה". דער טאלנער האט אבער דעם כבוד צוריקגעוויזען מיט דער תשובה: ""מיר זעמיר איצט ניט דאביי".

ערשט ביי שלש־סעודות, בעת ס׳זיינען נאר געווען ביים טיש דיא ביידע צדיקים, דיא קינדער און דיא נאהענטע מקורבים, האט דער טאלנער געזאגט עט־ליכע דבורים:

. . . . און דאס איז דער ענין פון "וזרח השמש ובא השמש": דער צדיק דארף איבערלאזען א ממלא מקומו. ווען חלילה ניט, הייסט עס "שקעה חמה שלא בעונתה", דער היפוך פונ׳ם סדר העולם. דאס איז דער סוד פון "לקוי המאורות", פון וועלכען דיא גמרא זאגט אז ס׳איז א פועל יוצא פון א "תלמיד חכם שנספד שלא כהלכה", דאס הייסט בחיי אביו. דאריבער שטעהט גע־שריבען ביי דוד המלך "ויקרבו ימי דוד למות"", נאר דיא טעג זיינען ביי איהם אבגעשטארבען, אבער ניט ער אליין, מחמת ער האט איבערגעלאזט זיין אמת׳ן ממלא מקומו. ער האט דארום געקענט זאגען מיט שמחה: "**הנני הולך בדרך כל הארץ**", וויא דער סדר העולם איז: האב קודם לבנו...

מורא׳דיג איז געווען דעם סאדאגורער׳ס דבקות בשעת דיזע תורה־דבורים. דיא מקורבים האבען גוט פערשטאנען אז דיא דאזיגע תורה איז ניט עפעס אזוי פשוט געזאגט אין דער וועלט אריין...

"דיא וועלט זאגט אז ער איז א קלוגער — האט דאמאלס שבת־נאכטס דער סאדאגורער געזאגט צו זיינע קינדער, — און איך זאג אז ער איז פון יענע חכמים וואס דיא גמרא זאגט: "חכם עדיף מנביא" (א חכם איז בעסער פון א נביא). ווייסט איהר פארוואס? ווייל א נביא זאגט וואס ער ווייסט: און א חכם ווייסט וואס ער זאגט. א נביא זאגט נאר פון יענעמס וועגען, און א חכם זאגט פאר יענעם און פאר זיך. די דאזיגע מדרגה פון חכם איז בחינת אדם. אויף אזא חכם האבען אונזערע חכמים געזאגט: איזה חכם? הלומד מכל אדם".

וויא ס׳האט זיך דאן מיט דריי־פיער יאהר שפעטער ארויסגעוויזען, האט דער סאדאגורער אויך געהאט דעם זעלבען קלאפ וויא דער טאלנער צו פערלי־רען ביים לעבען זיין ממלא מקומו. דעם טאלנער׳ס "תורה" האט זיך דעריבער אויך צוגעפאסט צום סאדאגורער אויך...

דעמזעלבען שבת־צו־נאכטס, האט דער סאדאגורער געשיקט צו זיך אריינ־רופען דעם טאלנער׳ס מקורב ר׳ ליב יאשעס, און איהם געבעטען ער זאל איהם דערצעהלען בפרטות פון דער פטירה פון ר׳ מאטעלי, דעם טאלנער׳ס בן יחיד.

האט איהם דאמאלס ר׳ ליב׳טשע אזוי דערצעהלט:

שוין א מעשה פון עטליכע יאהר, וויא דיא דאקטוירים האבען בעהויפ־טעט אז ר׳ מאטעלי האט א שוואכע ברוסט און ער מוז אוועקפאהרען אין א ווארימע געגענד אין דער קרים. דיא רוסישע רעגיערונג האט אבער בשום אופן ניט געוואלט געבען דיא ערלויבנים דאצו, און ר׳ מאטעלי איז פערבליבען אין דערהיים.

און דער ביטערער גזר־דין איז באלד געקומען.

דאס איז געווען פאר צוויי יאהר, תרל"ז. ראש השנה איז געפאלען דא־מאלס אין דיענסטאג און מיטוואך. ר׳ מאטעלי האט שוין מעהר ניט געקענט אריינקומען צום דאווענען. דער עולם האט געפיהלט, אז אן אונגליק שטעהט פאר צום נייעם יאהר. דאס געוויין ביים דאווענען איז געווען מורא׳דיג.

פאר דיא תקיעות איז מיין רבי אריינגעגאנגען מבקר חולה זיין דעם בן יחיד און געהייסען דעם בעל־תוקע דארט בלאזען דיא תקיעות.

"ווי זיינען עפים צוגעגאנגען די תקיעות בכלל?" — האט איהם דער סא־דאגורער געפרעגט.

— דאס איז דאך טאקע די מעשה פון וואנעט דער עולם האט פערשטאנען אז דיא צרה איז נאהענט. דאכט זיך דערזעלבער שופר, דערזעל־בער בעל־תוקע און דיזעלבע כונות, צום סוף ביי ר׳ מאטעלין אין חדר זיינען דיא תקיעות געגאנגען וויא א מזמור, ממש א מחיה׳ניש, און דארטען אין בית־המדרש ביים עולם איז געווען אין קול. דער בעל־תוקע האט בשום אופן ניט גע־קענט ארויסברענגען א פשוט׳ע תקיעה און כאטש צוריים זיך.

"און אייער רבי?" האט איהם דער סאדאגורער ווייטער געפרעגט.

"קיין צייכען אפילו פון צורודערטקייט — האט ר׳ ליב׳טשע געענטפערט, — חכל כנהוג, גלייך ס׳וואלט גאר ניט געשעהן."

חפנים, אז ר׳ מאטעלי אלייז האט שוין גוט געוואוסט אז ס׳האלט מיט איהם שמאל — האט דער טאלנער גבאי ווייטער דערצעהלט. — מחמת מאנטאג, ערב ראש השנה, איז געבארען געווארען א זוהן צו מיין איידעם נחום. זייענדיג א בן בית ביי ר׳ מאטעלי, איז מיין איידעם צו איהם אריינגעגאנגען צו וואונשען מזל טוב. ר׳ מאטעלי האט א שמייכעל געטהאן, געדריקט מיין איידעם ברידער־לעך די האנד און זיך אנגערופען:

״דעם בעסטען מזל־טוב דארף איך גאר דיר ביעטען״.

וויא דער רבי וועט ווייטער הערען, האט מען טאקע דאס דאזיגע קינד א נאמען געגעבען נאך ר׳ מאטעלי.

מוצאי ראש־השנה, דערזעהענדיג אז ס׳ווערט צוזעהענדיג ערגער, האט מען בעשלאסען מיט איהם אוועקצופאהרען אין דיא קרים־געגענד אהן דער בעווילי־גונג פון דער רעגיערונג.

אין טאלנע גופא איז ניטא קיין באהן־סטאציאן, נאר אין באפאליע, א שטעדטעל וואס ליגט 90 ווייערסט פון טאלנע. מען האט דעריבער געמוזט אהין צופאהרען מיט א וואגען. מיין רבי האט זיך מיט ר׳ מאטעלי געזעגענט גאנץ קאלט און גלייכגילטיג. איהם אפילו ניט בעגלייט ביז אין הויף ארויס, נאר ביז צו דער טהיר. צוריק קומענדיג אין זיין חדר, האט ער געזאגט מיט א שרעקליך אויפרעגונג דאס קאפיטעל פ״ח אין תהלים. דאס ערשטע און איינציגע מאל וואס איך האב געזעהן מיין רבי׳ן אזוי יאמערליך וויינען.

מיטגעפאהרען זיינען נאר זיין ווייב יוכבד׳ל, זיין גבאי און דיא נויטיגע משרתים. דיא נסיעה ביז באפאליע האט געדויערט א גאנצען מעת־לעת. זיי האבען דארטען געמוזט האלטען שבת.

מען האט תיכף טעלעגראפירט צו מיין רבי׳ן, אז דעם חולה געהט עס ערגער. דאס טעלעגראפען־אמט, איז אבער ניט אין טאלנע נאר אין זווינא־גראדקע, פון וואנעט דער טעלעגראם מוז איבערגעשיקט ווערען דורך א שליח. ער איז ערשט אנגעקומען קיין טאלנע בעת דער רבי מיינער האט געהאלטען אין מיטען פראווען פונ׳ם שבת׳דיגען טיש.

״שבת היא מלזעוק״, האט זיך מיין רבי אנגערופען און ווייטער געפיהרט דעם טיש בהרחבה וויא געוועהנליך.

אין מיטען דער סעודה פון שלש־סעודות, האט מען מיין רבי׳ן מודיע גע־ווען פון א טעלעגראם, אז דעם חולה איז בעדייטענד בעסער געווארען. וויא איבערראשט אבער זיינען מיר אלע געווארען, זעהענדיג פלוצים דעם רבי׳ן אונטערברעכען דעם טיש. ער האט געהייסען זיך געבען מים אחרונים און האט אין איילעניש געבענשט. דאן איז ער אריינגעגאנגען אין זיין חדר, גע־מאכט הבדלה און געהייסען אונז אלע אבטרעטען.

ארום עלף א זייגער ביינאכט, איז אנגעקומען א דעפעשע, אז דער חולה דארף גרויס רחמים. דיא רביצין מיט דיא מקורבים זיינען אריינגעלאפען אין רבינ׳ס חדר מיט א גרויס געוויין. זיי האבען אבער געטראפען ליגען דעם רבי׳ן אויף דער קנאפע שלאפענדיג. מיין רבי פלעגט האבען א זעהר וויכען שלאף, דער מינדעסטער ריהר אינ׳ם חדר האט איהם אויפגעוועקט. דאס מאל

אבער איז ער אזוי הארט געשלאפען אז ער האט לחלוטין גאר ניט געהערט דיא געוויינען און געשרייען פון זיין בני־בית.

מיר האבען אנגעווענדעט בל׳ערליי מיטעל איהם אויפצואוועקען. אין דער תחלה האבען מיר אלע געטופעט מיט דיא פיס. דאן האבען מיר אנגעהויבען קלאפען מיט טאצען. שפעטער האבען מיר ארויסגעשיקט איינעם ער זאל קלאפען אין פענסטער פון רבינ׳ס חדר אהן רחמנות. אבער אלצדינג איז געווען אומזיסט. דער רבי האט זיך קיין ריהר אפילו ניט געגעבען. מיר האבען זיך אנגעהויבען זעהר צו שרעקען. האב איך געוואגט אויפצוהויבען דעם רבינ׳ס קאפ, דער צווייטער מקורב האט ארונטערגענומען דיא פיס צו דער ערד, אבער אומזיסט, דער רבי איז אזוי געשלאפען זיצענדיגערהייט.

פונקט איינס א זייגער, האט זיך מיין רבי פון זיך אליין אויפגעכאפט פונ׳ם שלאף.

״וואס שווייגסטו, פארוואס ביסטו דו ניט מרעיש עולמות? — האט די רביצין ביטער געקלאגט. — אונזער איינציגעס אויג אין קאפ איז אין אזא סכנה און דוא שלאפסט גאר!״

״התחת אלקים אנכי?״ — האט איהר דער רבי גאנץ געלאסען געענטפערט —מען דארף דאנקען און לויבען זיין ליעבען נאמען פאר׳ן שלעכטען פונקט וויא פאר׳ן גוטען.

האבען מיר תיכף פערשטאנען אז ס׳איז שוין נאך אלעם.

שפעטער האבען מיר זיך דערוואוסט, אז זייגער עלף ביינאכט האט ר׳ מאטעלי געלאזט זיין כשר׳ע נשמה און אז זייגער איינס איז ער שוין געהאט גע־קומען צו קבר ישראל.

יוכבד׳ל וויא אויך ר׳ מאטעלי׳ס גבאי האבען דאן דערצעהלט, אז בשעת גסיסה האט ער פלוצים אויפגעמאכט די אויגען און א זאג געטהאן: ״פאר וואס צינדט מען ניט אן די ליכט? זעהט איהר דען ניט וואס פאר א גאסט מיר האבען דא? דער טאטע איז דאך געקומען!״

אין טאלנע האט מען נאך פון דעם גרויסען אונגליק ניט געוואוסט. מען האט זיך ס׳וואהר משער געווען, אבער משער זיין, הייסט ניט וויסען.

כדי קלאהר צו מאכען דיא לאגע, האט מען אוועקגעשיקט א הויפ׳ס־מענש, שלום שכנא, צום טעלעגראפענאמט קיין זווינא־גראדקע, ער זאל אנפרעגען טע־לעגראפיש וואס ס׳הערט זיך עפיס מיט ר׳ מאטעלי. ער האט אבער קיין תשובה בעקומען אויף אלע זיינע טעלעגראמעם. ער האט שוין פערשטאנען דיא סבה דאפון, און כדי ניט צו ברענגען דעם רבי׳ן דיא שלעכטע בשורה, איז שלום שכנא פערבליבען אין זווינא־גראדקע עטליכע טעג.

דיא שטאדט טאלנע איז געווען דעריבער גאנץ צוטומעלט.

מאנטאג פריה, ווען ס׳האט בעדארפט זיין דער ברית ביי מיין איידעם, זיינען מיר אריינגעגאנגען צום רבי׳ן פרעגען מכח א נאמען, וויא דער מנהג איז ביי דיא טאלנער מקורבים.

״וואס איילט איהר אייך? — האט צו אונז דער רבי געזאגט — א נאמען

אין א זעהר וויכטיגער ענין. עס שאדט גאר ניט ווען דער ברית וועט זיין אביסעל שפעטער.״

פונקט אין צוויי שעה ארום, איז יוכבד׳ל, דעם רבינ׳ס שנור, געקומען אנגע־פאהרען אין הויף אריין. דער טויזענד־קעפיגער עולם וואס איז געווען פערזאמעלט אין הויף, האט ארויסגעלאזט א שרעקליך געוויין דערזעהענדיג יוכבד׳לען אליין צוריקקומען. אלע האבען פערשטאנען דאס גרויסע אומגליק.

אין׳ם אומגליקליכען מאמענט, האב איך גאנץ פערגעסען אין׳ם ברית. כהרף עין בין איך אריינגעלאפען אין רבינ׳ס חדר, כדי צו זיין נעבען איהם אין דער קרי־טישער רגע.

״וואס איז דיא גרויסע יללה? האט מיך דער רבי געפרעגט מיט א גאנץ גלייכגילטיגען טאן — איז שוין אפשר שלום שכנא צוריקגעקומען ?״

״יוכבד׳ל איז צוריקגעקומען !״—האב איך געענטפערט דעם רבי׳ן, קוקענדיג וואס פאר א מינע ער וועט מאכען.

״אט האט שוין דיין איידעם א נאמען — האט צו מיר דער רבי געזאגט אויסטהוענדיג דאביי דיא שיך — געה גיך אהיים, ס׳איז דאך שוין שפעט. לאז מען מאכען דעם ברית״.

״איהר קענט שוין געהן — האט דאן דער סאדאגורער געזאגט צו ליב׳טשע יאשעס. — איך וויים שוין אלצדינג וואס כ׳האב געוואלט וויסען. עס קומט אייך א יישר כח. איך בין מקנא אייער רבי׳ן מיט זיין כח־המעצור. חכמה איז איבער אלעם״.

ביים געזעגנען זיך מיט׳ן טאלנער, האט איהם דער סאדאגורער געגעבען א מתנה זיין גאלדען טאבאק־פושקעלע, וואס ער האט געהאט בירושה פון׳ם ריזינער.

פארוואס דער סאדאגורער רבי האט זיך דעמאלט אזוי פעראינטערעסירט אין דעם ענין פון ר׳ מאטיל׳עס פטירה, איז בשעת מעשה געבליבען א רעטזעל. שפע־טער מיט דריי יאהר, ווען ס׳האט דעם סאדאגורער געטראפען נאך א גרעסער אומ־גליק. דורך דעם אבשטארבען פון זיין עלטערן זוהן און טייערן איידעם, האט מען ערשט אנגעהויבן צו לערנען רמזים און פשטים אין די פאר־דריי־יעהריגע דבורים.

דער סאדאגורער רבי האט דאן ביי זיין אונגליק ארויסגעוויזען נאך א פיעל גרעסערען כח. מען האט דאמאלס געזעהן בחוש דעם בטול וואס דער צדיק איז מבטל אלע ענינים פון עולם הזה, ווי נאהענט צום הארצען זיי זאלען איהם ניט זיין.

קאפיטעל 36

דאָס דאווענען

די מיטעל דורך וועלכע דער חסיד ווערט פעראייניגט מיט זיין רבי׳ן — פערשיעדענע מנהגים ביים דאווענען — מען טאָר ניט זעהן דעם צדיק׳ס צורה בשעת דאווענען — די בעריהמטע בעלי־תפלה — פערבאָרגענע כחות ארבייטען — די הויפט־קעסט א סגולה צו דער נשמה.

דער גרעסטער כח־המושך (אָנציהונגס קראפט) וואס ציהט צו דעם חסיד צו זיין רבי׳ן, איז על פי רוב דעם רבינ׳ס "טיש". ביי אלע חסידים פון אלע רביים, ווערט דער טיש בעטראכט פאר א "מזבח" און דער צדיק פאר׳ן כהן, וועלכער איז מיט זיין כונות׳דיג עסען מקריב קרבנות, פערשאפענדיג א ריח־ניחוח פאר זיין ליעבען גאָמען. ביים טיש, הייסט עס, ווערען דיא נשמות פון דיא חסידים געלייטערט, פונקט וויא דיא נשמה פונ׳ם חוטא פלעגט אין בית המקדש געלייטערט ווערען דורך ברענגען א קרבן, און מען מוז בעקומען א הרהור תשובה.

ביים "טיש" ווערט אויך געשאפען דיא גייסטיגע פערבינדונג און נשמה־פעראייניגונג צווישען דעם צדיק און זיינע חסידים. דאָרט דערפיהלען דיא חסידים דאָס פערוואנדשאפט מיט׳ן שורש, דעם צדיק, שמעלצען זיך צוזאמען און ווערען א "קומה שלמה", א גאנצע רוחניות׳דיגע קערפערשאפט, א מין גייס־טיגער גוף, פון וועלכען דער רבי איז דער מוח און דיא חסידים זיינען דיא אברים, יעדער איינער לויט זיין מדרגה.

אָבער דאָס התעוררות און ממש ארויסגעהן פון דיא כלים, וואס מען האָט זיך געקענט צוזעהן ביי א סאדאגורער טיש, האָט מען ניט געזעהן ביי קיין שום רבי׳ן אויף דער וועלט אין אזא מין מדרגה.

איך האָב פריהער אונטערגעשטראָכען דיא ווערטער "על פי רוב", מחמת אין אמת׳ן זיינען געווען נאָך אנדערע ענינים וואס האָבען פערשאפט א גייס־טיגע פערבינדונג צווישען דעם צדיק און זיינע חסידים, שאפענדיג א התדבקות און א גרויסען קרבת־נשמה. דאָס זיינען געווען דאָס פראווען און דאָס דאווענען.

ס׳רוב רביים, ניט פון דער סאדאגורער גזע, האָבען ניט נאָר געדאווענט צוזאמען מיט זייערע חסידים צווישען דעם עולם, נאָר טאקע זעהר אָפטמאָל געווען אליין דיא בעלי־תפלה פאר׳ן עמוד. דיא חסידים האָבען דעריבער גע־האט ביים דאווענען א דירעקטע השפעה (איינפלוס) פון זייערע רביים. מיט

זייערע בכיות, העויות און אויך התעוררות׳דיגע זינגעריי, האבען זיי אריינגע־בראכט די חסידים זייערע אין א מורא׳דיג התלהבות, אז זיי פלעגען ממש ברע־נען וועלטען. זיי האבען געהאט די געלעגנהייט צו פיהלען בחוש דעם גרוי־סען כח פונ׳ם צדיק׳ס עבודה, און זעטיגען זייערע אויגען פון זיין ליכטיגער צורה, בעת ער איז עוסק אין ״יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה״, צו וועבען און אויך דאן צוזאמענקניפען די פעדים, וועלכע זאלען פעראייניגען דאס פאלק ישראל מיט זייער פאטער אין הימעל.

אין סאדאגורע דאגעגען איז דאס דאזיגע דאוונען־התעוררות ניט געקומען דירעקט פונ׳ם צדיק, וועלכען די חסידים האבען לגמרי גאר ניט געזעהן ביים דאוונען, נאר דורך די וואונדערבארע בעלי־תפלה וועלכע זיינען בעריהמט געווען אין דער גאנצער חסידישער וועלט. דעריבער האבען די חסידים גע־שטעלט די מדרגה פונ׳ם ״טיש״ פיעל העכער פון דער מדרגה פונ׳ם דאוונען, בנוגע צו קומען צום ריכטיגען התעוררות און זיך ״אנקעהרען״ מיט׳ן צדיק. כאטש דאס דאוונען און די עבודה האבען געשפיעלט א געוואלדיגע ראלע.

געדאוונט האט דער רבי ז״ל תמיד אין א בעזונדער חדר, וועלכעס איז געווען אויף דער זיד־וועסט זייט פון דער קלויז. גאנץ אליין, קיין איינציגער מענש, אויך דער נאהענטסטער מקורב, האט זיך ניט געטארט געפינען אין דעם דאזיגען התבודדות שטיבעל בשעת דעם רבינ׳ס תפלה. ביים גאנצען דאוונען האט מען ניט געקענט בעמערקען וועלכען ס׳איז צייכען זיך צו דרינגען דאפון, אויב דער רבי דאווענט מיט׳ן צבור צוזאמען אדער ניט. עס איז ניט געווען קיין שום מיטעל וויא אזוי א חסיד זאל קענען כאפען א בליק צום רבינ׳ס עבודה אין יענעם חדר אריין. אבער אפילו ווען ער וואלט געפונען די מיטעל, וואלט ער זיך אויך ניט געוועזן דאמיט בענוצט. די אמונה אין דעם צדיק איז אזוי גרויס, אז ס׳ווילט זיך לגמרי ניט קוקען וואו מען הייסט ניט.

דער בעל־תפלה האט אבער געהאט אן אנזאג צו ווארטען מיט דער הויי־כער שמונה־עשרה, ניט אנהויבען צו זאגען זיא. ביז ס׳וועט ניט קומען דער בעוואוסטער צייכען אז דער צדיק איז שוין פארטיג מיט דער שמונה־עשרה. געוועהנליך האט דאס ווארטען געדויערט זעהר לאנג. פון דער צייט וואס דער חזן האט געענדיגט זיין שטילע שמונה־עשרה ביז ער האט ערהאלטען דעם צייי־כען אנצוהויבען די הויכע, האט דער פרומסטער חסיד געהאט גענוג צייט אבצודאוונען פון ״אדון עולם״ ביז נאך דער ״שמונה עשרה״.

בעת דער רבי איז אויסגעגאנגען פון דער שמונה־עשרה זיינער, האט ער א ריהר געטהאן מיט דער קליאמקע פון דער טהיר, וועלכע האט געפיהרט אין דער קלויז אריין. נעבען יענער טיהר, איז תמיד געשטאנען, אדער געזעסען, דעם רבינ׳ס מקורב אכטונג צו געבען אויב דער רבי גיט שוין דעם צייכען. קוים האט דער גבאי בעמערקט דאס לייכטע בעוועגען פון דער קליאמקע, האט ער געגעבען א צייכען מיט דער האנד, וועלכער איז דאן ווייטער איבערגעגעבען גע־ווארען דורך פיעל אויפגעהויבענע הענד ביז צום בעל־תפלה, און דער חזן האט דאן אנגעהויבען די תפלה.

וויבאלד מען האט דעם רבי׳ן אויפגערופען צו דער תורה, האט ער אויפ־געמאכט די טהיר און געווארט א רגע. דער מקורב וואס פלעגט דארט תמיד

שטעהן איז דאן געגאנגען פאראויס. מיט'ן רוקען געווענדעט צום בעלעמער און מיט'ן פנים צום רבי'ן, מאכען ריקווערטס מיט ביידע הענד, וויא א שווימער, א "ווארע" פאר'ן רבי'ן. שריט ביי שריט איז איהם דער צדיק נאכגעגאנגען ביז צום בעלעמער, איינגעהיעלט אינ'ם גרויסען טלית וועלכער איז איצט געווען ארונגעלאזט איבער'ן קאפ ביז צום גארטעל, און האלטענדיג מיט ביידע הענד דיא עטרה פונ'ם טלית אביסעל אוועק פונ'ם גוף, אזוי, אז ער זאל זיין ביכולת צו זעהן אויף דער ערד דעם וועג נאכצופאלגען דעם גבאי. וויא גרויס דער עולם האט ניט געזאלט זיין, האט זיך אלעם צו־ריקגעשטופט און צוזאמענגעדריקט, מאכענדיג צוויי פעסטע שורות צווישען וועלכע דער רבי זאל קענען פריי און ברחבה דורכגעהן ביז צום בעלעמער. דעם רבינ'ס צורה האט אבער קיין בן אדם ניט געקענט זעהן בשעת דאוונען, מחמת דעם צדיק'ס עבודה ביים דאוונען איז גלייך צום כהן'ס עבודה ביים דוכנ'ען, מען טאר אויף איהם דאמאלס ניט קוקען.

דאסזעלבע איז אויך געווען בעת דער רבי איז צוריקגעגאנגען פון דער קריאה אין זיין חדר אריין.

דער ראש־השנה'דיגער בעל קורא וויא אויך דער בעל תוקע, איז געווען ר' יעקל'ע מרגליות פון בערדיטשעוו, דעם קדושת לוי'ס אן אייניקעל. מיט זיינע זיסע מאדנע טענער ביי דעם לייענען איז ער געווען א חד בדרא. יעדע תנועה זיינע איז זיך צוגאנגען אין יעדען אבר. פיעל סאדאגורער חסידים פרו־ווען איהם נאכמאכען דיא קריאה, בעזאנדערס האט זיך דאס גענומען צו טהאן זיין אייגענער זוהן ישראל מרגליות, דער הויפט־מקורב פונ'ם ניט לאנג פער־שטארבענעם באיאנער רבי, אבער קיינער פון זיי איז ניט אימשטאנד צו מאכען דעם בע'טעם'טען קנייטש און פערמאגען ניט זיין מתיקות'דיגען טאן.

כאטש מען האט אין סאדאגורע ניט געזעהן דעם רבי'ן בשעת דאווענען, פונדעסטוועגען האט דאס דאוונען אין דעם רבינ'ס קלויז געהאט א בעזונדערע, מורא'דיגע התעוררות. ניט ווילענדיג האט יעדער איינער געמוזט נתפעל ווער־רען פון דיא וויינענדיגע תנועות און קרעכצענדיגע ניגונים וועלכע האבען ממש געריסען שטיקער פון דער נשמה. מען איז בעל כרחו אריינגעפאלען אין א מין נערוועז־בעוועגונג און זעלען ערשיטערונג ניט וויסענדיג דיא אמת'דיגע סבה דאפון.

דער שטענדיגער בעל תפלה ביים אלטען צדיק ז"ל איז געווען ר' יהושע סאקווערער. זיין דאווענען איז געווען מלא טעם, זיינע ניגונים וועלכע ער האט אליין פערפאסט, זיינען ניט געווען קונציג מיט דרעהדלעך, נאר איינפאך גלאטיג, גיסענדיג זיסע ווייכע תנועות וויא א בוימעל, וועלכע פלעגען יעדען צו־הערער ציפען ביים הארצען. ביים דאווענען פלעגט מען פון זיין נוסח נגינה פשוט עלעקטריזירט ווערען. פון די מיילער פון'ם רבינ'ס זיהן און איידעמעס, וועלכע זיינען אלע געשטאנען ביי דער מזרח־וואנד מיט דיא טליתים אראפגע־לאזט איבער זייערע פנימ'ער, האט זיך אלע מאל ארויסגעריסען א לאנגער, טיעפער קרעכץ וועלכער האט הארמאניש צוגעקלינגען צו דיא הארץ־רייסענדע תנועות פון'ם חזן.

ביי דיזער געלעגענהייט איז אויך כדאי צו דערמאנען דעם ראש־השנה'דיגען בעל־שחרית ר' יוסף ישראל, וועלכער איז אויך געווען דעם בערדיטשעווער

צדיק׳ס אן אייניקעל. ווער עס האט איהם נאר איינמאל אין לעבען געהערט זא־גען זיין מאדנעם, אריגינעלען "שיר המעלות ממעמקים" און "לאל עורך דין", קען איהם קיינמאל אין לעבען ניט פערגעסען. וויא פון א שטורם איז פון איהם דער גאנצער עולם הינגעריסען געווארען. ס׳איז געווען אמת׳דיג: הימעל עפען זיך!

עס פערשטעהט זיך, אז דאס גרויסע הימלישע התעוררות און השתפכות הנפש האבען די חסידים צוגעשריבען ניט אויף דער קאנטע פון די גוטע זיסע בעלי תפלה, נאר צו דער השפעה פון׳ם צדיק, וועמעס כח ווירקט אין דער שטיל דורך פערבארגענע עלעקטרישע שטראהלען, וועלכע שיינען אריין אין׳ם טיפען הארץ און מאכען דארט אן די מורא׳דיגע מהפכה. אבער אחרי כל אלה, האבען אלע מודה געווען פה אחד, אז גרעסער איז דער כח השפעה פון׳ם צדיק וואס ווערט געשאפען ביי זיין "טיש", וואו מען זעהט זיין עבודה טאקע פנים אל פנים.

נאר איידער מיר געהען בעשרייבען דעם רבין׳ס טיש מיט אלע זיינע פרטים, וויל איך פריהער שילדערן די מענאזש וואס דיא חסידים פאסען אוים יעדען שבת און יום טוב פון׳ם רבינ׳ס הויף פאר זייער אייגענער מחיה.

אין א מין גרויסען מאגאזין פון׳ם רבינ׳ס הויף איז געשטאנען יעדען ערב שבת און ערב יום טוב דער גבאי יצחק דוד לייזעראוויטש, ביי א ברייט פענסטער, ארום וועלכען ס׳זיינען געשטאנען הונדערטער חסידים, אויסטיילענדיג זיי מע־נאש (עסען) פאר שבת אדער פאר יום־טוב. פאר דיא פיער טעג ראש השנה, האב איך דעמאלט אויסגעפאסט פון יצחק דוד׳ס האנד, נאך א מסירות־נפש׳דיג שטופען און נאך דעם ווי כ׳האב ארייגעכאפט א היבש עטליכע גוטע שטורכעס פון מיינע שכנים׳ס עלענבויגענס, פיער בולקעס, א פלעשעלע ב־אנפען און צוויי שטיקלעך לעקעך.

אבער ניט נאר דיא יושבים פלעגען זיך בעדיענען מיט דער דאזיגער פריווע־ליגע, צוליעב זייער ארימקייט און ניט זייענדיג אימשטאנד צו עסען אין אן אכסניה אויף אייגענעם חשבון, נאר אויך טאקע פיעל בעלי־בתישע מענשען וואס האבען אויף דער סטאנציע סיי וויא געצאהלט פאר אלע פיער סעודות פון ראש־השנה צו דרייסיג אדער פערציג קרייצער פאר א סעודה, האבען אבער דאך ניט געוואלט פערציכטען אויף דעם דאזיגען הויפס־מענאש און גלייך מיט דיא ארימע יושבים זיך געטראגען אהיים אויף דער סטאנציע מיט׳ן פעקעל בולקעס און שאר ירקות.

קידוש האבען אט דיא דאזיגע חסידים געמאכט נאר איבער׳ן רבינ׳ס בראנפען און דיא "מוציא" ביי יעדער סעודה האבען זיי תמיד אנגעהויבען נאר פון׳ם רבינ׳ס בולקעס.

מחמת כדי צו קענען האבען פון׳ם רבי׳ן א יניקה רוחנית, דיא נשמה זאל זיין בכח צוזונעהמען דיא שפע פון קדושה וואס דער רבי איז אויף איהר משפיע, דארף מען אויך אב׳חורש׳ן דעם גוף, איהם אויך מהנה צו זיין מיט׳ן רבינ׳ס סעודה. א זאך וועלכע גיט אויך כח ס׳זאל אויף׳ן מענש קענען חל זיין דיא ברכה עליונה. אט האט שאול, דער ערשטער אידישער קעניג, ניט געקענט גע־

זאלבט ווערען אלס קעניג פון דעם צדיק הדור שמואל הנביא, ביז ער האט ניט פריהער טועם געווען א פארציע פון דעם נביא׳ס סעודה.

דעריבער זיינען פערהאנענע געווען פיל רביים וועלכע האבען שטארק מקפיד געווען, אז דער גאנצער עולם פון שבת אדער יום טוב (דיא "אורחים" ווערען. ביי רביים גערופען "עולם"), ארים אדער רייך, זאל ניט עסען אויף דער סטאנ־ציע נאר ביים רבינ׳ס טיש. אפילו דיא גרעסטע גבירים, וואס האבען ביי זיך אין דער היים געפלעגט עסען געבראטענע טויבען אפילו, האבען אים שבת אדער יום טוב, זייענדיג ביים רבי׳ן, געמוזט עסען, ביי פיעל רביים, מיט א שותף אויס איין שיסעלע די בעבעלעך מיט די וואסער־יויך, אין וועלכער ס׳האבען אויך ארומגעשווימען עטליכע לאקשען. על פי רוב האט זיי דאס בעסער געשמעקט ווי זייערע מאכלים אין דערהיים, וויסענדיג וויא גרוים דער ענין איז צו עסען דיא סעודה פון׳ם רבינ׳ס הויף און נאך דאצו מיט׳ן רבי׳ן בייזאמען.

ביי דיא סאדאגורער רביים איז שוין דער ענין נים אזוי שטרענג געווען. א חוץ די יושבים וואס פלעגען עסען אין שאלאש ווען דער רבי האט ניט געפיהרט קיין טיש, אדער ביים רבינ׳ס טיש געכאפט שטעהענדיגערהייט א פארציע וואו ס׳האט זיך געלאזט, און א חוץ דיא אנשים מצוינים, דיא גרויסע מיוחסים, רבנים און גבירים וואס זיינען געזעסען ביים רבינ׳ס טיש, האבען אלע חסידים געגעסען אויף זייערע סטאנציעס און דאן געקומען צום טיש.

אבער כדי צו האבען אן הנאה פון דיא הויפס מאכלים, פלעגען דיא אמת׳ע חסידים זיך נוהג זיין, יוצא צו זיין מיט עסען די בולקעס און טועם זיין פון דעם לעקעך און בראנפען וואס יצחק דוד האט אויסגעטיילט צו יעדען איינעם וואס האט נאר געוואלט נעהמען.

נאכדעם ווי די חסידים האבען קידוש געמאכט, זיך געוואשען און עפיס טועם געווען לכבוד שבת אדער לכבוד יום טוב, זיינען זיי גיך געלאפען צום רבינ׳ס טיש, וויבאלד דער רבי האט נאר דעמאלט איבערהויפט געפיהרט א טיש, כדי צו כאפען א גוטען פלאץ פון וועלכען מען קען גוט זעהען דעם צדיק׳ס עובדות ביים טיש.

קאפיטעל 37

דעם רבינ׳ס טיש

דעם רבינ׳ס שאלאש — א דין פון כל דאלים גבר — פנחס גבאי ווארפט שטריימלעך — אן עונש פאר געבען א חסיד א פאטש — דער רבי היפנאטיזירט דעם גרויסען עולם — דאס גרויסע התעוררות צוליעב דעם שטילען נגונ׳דעל — פאר וואס דער צדיק עסט קוגעל מיט דער הוילער האנד — דער תנאי מיט׳ן גוף — פאר וואס מען זאגט פריי־טאג צו נאכטס ״צאתכם לשלום״.

דער סאדאגורער רבי ז״ל פלעגט פיהרען אים שבת אדער אים יום־טוב נאר איין ״טיש״ מיט דיא חסידים. ווינטער שבתים פלעגט דער טיש גע־פיהרט ווערען נאר אים פרייטאג־צו־נאכט און אין דיא זומער שבתים — שבת בייטאג. אים ראש־השנה פלעגט לגמרי נאר ניט געפיהרט ווערען א טיש מיט די חסידים צוזאמען.

איז דער עולם געווען קליין איז דער טיש געפיהרט געווארען אין דער אל־טער קלויז. טאמער איז אבער געווען א גרויסער עולם וויא אין א יום טוב אדער א חתונה־סעודה, איז דער טיש געפיהרט געווארען אין גרויסען סאלאש. דער סאלאש איז געווען א גרויסע געביידע, אין וועלכער ס׳זיינען פון אלע זייטען גע־מאכט געווען בענק, איינע העכער פון דער אנדערער, וויא אין א שוויץ־באד, להבדיל, אויף וועלכע דיא חסידים פלעגען שטעהן און זיך צוקוקען צום רבינ׳ס עובדות ביים טיש.

דער דאך פונ׳ם סאלאש איז געמאכט געווען אויף רעדער, מען זאל איהם קענען אוועקשיבען אויף דעם הילצערנעם געשטעל וואס איז אייגענס דאצו גע־מאכט געווארען, כדי דער סאלאש זאל קענען דאן דיענען פאר א סוכה.

דאס גרויסקייט פונ׳ם רבינ׳ס טיש האט זיך ס׳מיינסט געלאזט זעהן און פיהלען בעת דער טיש איז געפיהרט געווארען אין שאלאש, אין דער בחינה פון ״ברב עם הדרת מלך.״

נאך מיט עטליכע שעה פריהער, איידער דער רבי האט נאך אפילו במחשבה געהאט אריינצוגעהן צום טיש, איז שוין דער שאלאש געווען פול. אלע בענק זיינען שוין געווען ״בעשטאנען״ פון דיא הונדערטער אדער טויזענדער חסידים, וועלכע האבען אויף זיי ״קונה שביתה״ געווען. קעפ אויף קעפ, ממש, זיינען זיי געשטאנען, אדער געהאנגען אויף דיא באלקענס צוגעבונדען מיט׳ן גארטעל, פיער פינף שעה אויף א פלאץ וואו זיי האבען זיך אויסגעקליבען כל זמן ס׳איז נאך געווען צייט צו קלויבען.

ביי דיא רביים געהט אבער ניט אן דער דין פון חזקה, נאר פון ״כל דאלים גבר״, ווער ס׳איז שטארקער און האט געזונטערע עלענבויגענס דער האט דאס רעכט, און געגען זיין זעלבסטהערשאפט אויף דער שאלאש־באנק איז ״לית דין ולית דיין״. האט געמעגט א חסיד אבשטעהן אפילו א האלבען מעת־לעת כדי צו

זיין א מוהזק אויף זיין פלאץ, ווען ס׳איז אבער אויסגעוואקסען וויא פון דער ערד אן אנדערער, וועלכער האט געמאכט אן איבערקעהרעניש כדי זיך פעסט־צושטעלען מיט זיין "כח־גברא" אויף יענעמ׳ס פלאץ, איז געווען וויא דיא גמרא דריקט זיך ערגיץ אויס: "מה שעשוי עשוי ואין לו עליו אלא תרעומות". וועל־כעם מיינט: אבגעטהאן איז פערפאלען, און געה [illegible] איהם צום "ונתנה תוקף".

דעריבער פלעגט זיין א מנהג צווישען דיא חסידים פון יעדער שטאדט בע־זונדער, צו כאפען זיך פלעצער בייזאמען, איינער נעבען דעם אנדערען, דאן זיך צונויפגעבונדען, יעדער פון זיי צו זיין חבר׳ס גארטעל, אזוי אז דיא גאנצע שורה אויף דער באנק איז געווען איין קערפערשאפט, איינער איז בעפעסטיגט געווארען פונ׳ם צווייטען. דאס האט אפילו פיעל געהאלפען צו פערשטארקען דיא פאזיציאן פונ׳ם יחיד. אבער אפטמאל האט זיך געטראפען אז מען האט איינעם אראפגעשלעפט און דיא גאנצע שורה איז מיטגעפאלען. און איידער זיי האבען נאך צייט געהאט זיך אומצוקוקען וואס ס׳איז געשעהן, איז שוין דיא באנק געווען אנגעפילט פון אנדערע, ממש מעשה נסים.

אבער דיא אלע מלחמות מיט גערוישען זיינען נאר פארגעקומען איידער דער רבי איז אריינגעקומען. טאמער האט מען נאר געגעבען א צייכען אז דער רבי געהט, איז געווארען פלוצים פון זיך אליין שא, שטיל, מאהן צו זעען.

איידער דער רבי איז אריינגעקומען האט פנחס גבאי אויסגעזעצט דיא אורחים ביי דיא לאנגע טישען, איינער צוגעשלאסען צום צווייטען, אזוי אז זיי האבען אויסגעזעהן וויא איין איינציגער גאנץ לאנגער טיש, ארום וועלכען ס׳האבען געקענט זיצען ניט מעהר וויא העכסטענס הונדערט חסידים. אין דער פראנט פון אט דעם דאזיגען טיש, איז געשטאנען א גרויסער פיער־עקיגער טיש, ביי וועלכען ס׳זיינען געזעסען אויבען־אן דער רבי און ארום איהם זיינע קינדער און אייניקלעך. על פי רוב זיינען געזעסען ביים טיש, א חוץ מאנכע געצעהלטע מיוחסים אדער גבירים, נאר אלטע חסידים מיט גרויע בערד, וועלכע זיינען ראוי געווען, לויט פנחס גבאי׳ס מבינות, צו זיצען ביים רבינ׳ס טיש.

דיא דאזיגע ארדנונג פלעגט ער מאכען ארומגעהענדיג אין דיא זאקען אויפ׳ן טיש, בעת ער האט אויסגעלעגט דאס עס־געצייג פאר׳ן רבינ׳ס טיש און פאר דעם חסידים־טיש. אזוי וויא ס׳האבען זיך אבער געשטופט פיעל הונדער־טער אידען, יעדער איינער וועלענדיג האבען דיא זכיה צו זיצען ביים רבינ׳ס טיש, פלעגט פנחס גבאי האבען גענוג צרות ביז ער האט געמאכט ארדנונג און דיא בעלי זכיה אויסגעזעצט. ער האט געפאכט מיט דער פאטשיילע, כדי פון זיך אוועקצוטרייבען דיא צודרינגליכע, און וויבאלד ער האט אנגעטראפען אן עזות פנים פון וועלכען ער האט ניט געקענט פטור ווערען, האט ער פון איהם אראפגעכאפט דאס שטריימעל פונ׳ם קאפ, צוזאמען מיט דער יארמעלקע, און זיי אוועקגעווארפען העט וויט צווישען עולם. דער בלויז־קעפיגער האט גיך גע־מוזט מאכען פלטה פונ׳ם טיש, בעדעקענדיג זיך דעם קאפ מיט ביידע הענט, אויפצוזוכען דאס שטריימעל. מעהר האט ער זיך שוין ניט צוגע׳טופט צום טיש אלס אן אונגעבעטענער אורח.

דאס דאזיגע שירות, אויסצוזעצען דיא אורחים ביים טיש, האט מיט יאה־רען פריהער, איידער איך בין געקומען קיין סאדאגורע, געהאט דעם רבינ׳ס איי־

נענטליכער געהיים־ראטה, ר׳ משה דוד, א מענש א בעל־מח און א שטיק בעל־מדרגה. וועמען דער רבי האט זעהר ליעב געהאט און ניט געטהאן קיין איין וויכטיגע זאך ביז ער האט זיך ניט פריהער בעראטהען מיט ר׳ משה דוד׳ן. אבער מפני מעשה שהיה, האט ניט נאר דער רבי פון איהם אוועקגענומען דאס דאזיגע בכבוד׳ע שירות, נאר איהם אויך הארט בעשטראפט מיט א זעהר שווערען עונש.

דיא מעשה דערפון איז אזוי געווען:

זייענדיג מסדר דיא אורחים ביים טיש, האט ער אמאל אנגעוויזען א אידען א פלאץ וועלכען יענער האט ניט אנגענומען, נאר זיך געזעצט נעהענטער אביסעל צום רבינ׳ס מקום. ער האט דאס ניט געטהאן וועגען רדיפת הכבוד, א זאך וועלכע איז געווען זעהר זעלטען צו טרעפען צווישען דיא סאדאגורער חסידים, נאר פשוט, כדי צו קענען בעסער זעהן דעם צדיק און זיינע מנהגים ביים טיש. עס האט ניט געהאלפען משה דוד׳ס בקשות, ס׳האט ניט גע׳פועל׳ט דאס פאכען מיט דער פאטשיילע און שלאגען מיט איהר מכלומרש׳ט אין פנים אריין, אהן וועלכע נוצען איז אויך געווען דאס אוועקוואַרפען דאס שטריימעל ערגיץ אין דערמיטען פון שאלאש אריין, דער איד זיצענדיג איצט אין בלויזען קאפ האט זיך ניט געוואלט א ריהר טהאן פונם פלאץ און שנייד זיינע אברים. און דא האט דער רבי באלד בעדארפט אריינקומען. איז ר׳ משה דוד ארוים אוים היא כלים, אריינגעפאלען אין כעס און דעם חסיד מכבד געווען מיט א הילכעדיגען פאטש.

איצט ערשט האט דער חסיד אבגעטראטען פונ׳ם פלאץ מיט דער בעמערקונג: איהר זיינט ניט ראוי צו זיין דעם רבינ׳ס משמש, ווייל ״המרים יד נקרא רשע״.

דאס גערודער האט זיך נאך ניט געהאט געשטעלט און דער רבי איז אריינגעקומען צום טיש. ער האט זיך באלד דערוואוסט וואס ס׳איז געשעהן. ער איז ביי יענעם טיש געווען שטארק צורודערט.

נאכ׳ן טיש האט ער אריינגערופען ר׳ משה דוד׳ן און צו איהם אזוי געזאגט:

״דיא ערשטע מדה פון א אידען איז צו האבען ״אהבת ישראל״. וואלסטו אין דיר געהאט דיא דאזיגע מדה, וואלסטו אט יענעם חסיד נאך פיעל ליעבער געקריגען פאר האבען מסירת נפש און אויסשטעהן בזיונות אבי צו זיצען נעהענטער אביסעל נעבען זיין רבי׳ן. דאס אריינפאלען אין כעס ״עד כדי הכאה״, ביז צו שלאגען א אידען, ווייזט, אז דו דארפסט נאך פיעל, זעהר פיעל ארבייטען, מזכך צו זיין דיינע מדות. טא האסטו א שטראף פאר שלאגען א אידען: מהיום והלאה טארסטו קיינמאל ניט מעהר זיין ביי מיינם א טיש, ניט אין דעם זעלבען חדר און ניט אפילו אין יענער סביבה, א חוץ פורים און שמחת תורה״.

עס איז זיך שווער פארצושטעלען וואס פאר א שווערער עונש דאס איז געווען פאר אזא מענש וויא ר׳ משה דוד איז געווען.

קוים איז דער רבי אריינגעקומען און זיך געזעצט ביים טיש, ארומגערינגעלט פון זיינע עלטערע און אינגערע קינדער און אייניקלעך, איז דער טויזענדקעפיגער עולם געווארען וויא היפנאטיזירט, אלע אויגען האבען מעכאניש גע־

קוקט צו איין נקודה און אלע מחות זיינען געווען בעשעפטיגט מיט איין און דערזעלבער מחשבה: דער צדיק און זיין עבודת הקודש ביים טיש.

וויא א סטאטוע זיצט דער אלטער צדיק גלייך געשטרעקט ביים טיש. אויףביידע זייטען, ביי זיין רעכטער און לינקער האנד, שטעהן זיינע צוויי מקורבים. נאכדעם וויא ער האט זיך געוואשען דיא הענט פון א זילבערנער קווארט מיט צוויי אויערען אין א זילבערנעם בעקען אריין און אנגעהויבען דיא ״מוציא״, צושניידט איין גבאי דיא מוציא אויף גאנץ קליינע פיצעלעך.

און דער רבי פאלט באלד אריין אין דבקות. דיא אויגען קוקען וויא פער־שטארט, דיא הענט ווערען נערוועז, דיא פינגער הויבען אן צו קלאפען אויפ׳ן טיש. אלע אויערען ווערען אויפגעשטעלט. יעדער חסיד איין שלאש נעהמט זיך צוזאמען, שטרענגט זיך אן צו פערשטארקען זיין כח־השמיעה. דער רבי גנעהט איצט זינגען דאס בעוואוסטע ניגונ׳דל...

און דער גאנצער עולם ווערט וויא פערצויבערט. דאס שטילע, קוים הער־בארע ברומען פון דעם הימלישען ניגונ׳דל, קריכט אריין אין דיא טיעפע חדרי חדרים פון יעדענ׳ס הארץ און איז זיי מעורר צו א מדרגה פון טהאן ״תשובה מאהבה״. עס קאסט יעדען איינעם שווערע כחות צו דערשטיקען אין זיך דעם חרטה־זיפץ וואס וויל זיך אזוי גערן ארויסרייסען פונ׳ם הארץ, כדי צו געפינען דאדורך א פערלייכטערונג אויפ׳ן נפש. אבער דיא מורא מבלבל צו זיין דעם הייליגען צדיק ביי דער העכסטער מדרגה פון זיין טיש־עבודה, ביי א מדרגה פון עלית־נשמה, האלט זיי צוריק פון צו געבען אפילו דעם קלענסטען שארך. עס הערשט דעמאלט אזא שטילקייט, אז יעדערער הערט דאס קלאפען פון זיין שכנ׳ס הארץ. דאס געדויערט אזוי אן ערך פון פיער ביז פינף מינוטען.

און געזעסען איז דער צדיק ביים עסען גלייך געשטרעקט, ניט נעבענדיג אמאל זיך א ריהר, א חוץ מיט דער האנד וועלכע האט צוגעפיהרט דאס מאכל ביז צום מויל. פון דער זופ האט ער אים שבת קיינמאל ניט מעהר געגעסען וויא פינף לעפעל. ער פלעגט אבער דיא זופ אזוי פערזאלצען אז נאך איהם האט זיא קיינער ניט געקענט מעהר עסען. פונ׳ם פלייש האט ער נאר וואס טועם געווען און תיכף א וואונק געגעבען דעם גבאי ער זאל עס פערטהיילען אלס שיריים.

דאס גאנצע עסצייג פונ׳ם רבי׳ן איז געווען פון ריין גאלד. אלע מאכלים פלעגט ער עסען מיט א גאפעל, א חוץ דעם קוגעל פון שבת וואס ער פלעגט תמיד עסען מיט דער הוילער האנד. פונקט וויא זיין פאטער, דער ריזינער, פלעגט זיך נוהג זיין.

פון חסידים האב איך געהערט דערצעהלען, אז דער אפטער צדיק האט אמאל געפרעגט דעם ריזינער אויב עס איז אמת אז ער עסט קוגעל מיט דער הוילער האנד.

״און מיט וואס עסט איהר דעם קוגעל?״ האט איהם דער ריזינער צוריק געפרעגט.

״איך בין מיך נוהג אלע אנדערע מאכלים צו עסען מיט דער הוילער האנד — האט איהם דער אפטער געענטפערט — בעת דעם שבת׳דיגען קוגעל עס איך מיט א גאפעל צוליעב דעם דאזיגען טעם:

״דער קוגעל איז א מאכל־שבת. דאס איז א רמז אויף דער השפעה פון שבת.

וועלכע קומט דירעקט פון כביכול׳ס האנד, ווי דער זוהר הקדוש זאגט: "מהאי יומא מתברכין מניה כל שיתא יומין עילאין". ובכן, וויא אזוי קען עפעס וואגען א בשר־ודם צו נעהמען ביי כביכול דירעקט פון זיין האנד?"

"און איך זאג — האט איהם דער ריזינער געענטפערט — וויבאלד מען האט שוין יא א זכיה איינמאל אין דער וואך אז כביכול זאל משפיע זיין מיט זיין הייליגער האנד, טא פאר וואס זאל מען ניט נעהמען טאקע דירעקט פון איהם נאר דורך א ממוצע?"

נאכ׳ן טיש, בעת די חסידים זיינען געזעסען אין שענק איבערשמועסענדיג די עובדות פונ׳ם רבינ׳ס טיש און דעם צדיק׳ס הנהגות, האט זיך ענטוויקעלט א שמועס מכח די וויניציגע אכילה פון די צדיקים פון דער ריזינער גזע. דארויף האט איינער פון דער חבריא דערצעהלט די דאזיגע עפיזאדע:

דער ריזינער רבי איז געווען א זעהר קליינער אכלן, ער האט כמעט גאר ניט געגעסען, נאר טועם געווען פון די מאכלים וואס מען האט פאר איהם אני־דערגעשטעלט, כדי להחיות את נפשו, אבער ניט מעהר.

בעת ער איז דאס ערשטע מאל געזעסען צוזאמען ביי א טיש מיט זיין מחותן, ר׳ חיים קאסאווער, דעם וויזניצער׳ס פאטער, האט דער קאסאווער צדיק אין דער תחלה געגעסען פון די מאכלים לרוב, ווי א מענש דארף עסען. ער האט אבער באלד בעמערקט, אז זיין מחותן, דער ריזינער, עסט כמעט גאר ניט פון די מאכלים.

"פארוואס עסט איהר עפעס לגמרי גארניט?" — האט דער קאסאווער צדיק געפרעגט דעם ריזינער בשעת סעודה.

"איידער מיר זיינען געבוירען געווארען — האט איהם דער ריזינער גע־ענטפערט — האבען מיר זיך אויסגענומען מיט אונזער גוף א תנאי מפורש, אז אנדערש קענען מיר (די נשמה) מיט איהם ניט שליסען קיין מחותנ׳שאפט, סיי־דען ער וועט מסכים זיין זיך צו בעגנוגען מיט דער קלענסטער פארציע פון אלע לעבענס־בעדירפניסען. מיט א מעוט דמעוט. ער איז דארויף איינגעגאנגען און ער היט אב דעם אויסגענומענעם תנאי (בעדינג)".

האט דער קאסאווער צדיק אוועקגעלעגט דעם לעפעל אויס דער האנד און אויפגעהערט צו עסען.

"פארוואס עסט איהר עפעס ניט, מחותן? — האט איהם דער ריזינער גע־פרעגט —האט זיך אפשר אייער גוף אויך עפעס מתחייב געווען צו אייך בשעת לידה?"

"דאס ניט" — האט צו איהם דער קאסאווער געזאגט — "מיר זיינען זיך דוקא נוהג צו עסען וויפיעל דער גוף בעדארף האבען. אבער איצט איז מיר פער־ענטפערט געווארען אן ענין וועלכען כ׳האב קיינמאל ניט פערשטאנען: פריי־טאג צו־נאכטס, ווען דער איד קומט אהיים פון שוהל אין דער בעגלייטונג פון די צוויי שבת־מלאכים, איז ער זיי מקבל פנים מיט א פיינעם "שלום עליכם, מלאכי השרת", מיט זמירות ושירים, אבער באלד, דער בכבוד׳דיגער קבלת־פנים האט זיך נאך ניט רעכט געענדיגט, זאגט ער צו די הימלישע געסט, אדער ער זינגט צו זיי, א "צאתכם לשלום", א "געהט אייך געזונטערהייד". פארוואס שיקט ער זיי עפעס אזוי גיך אוועק און לאזט זיי ניט זיצען ביז נאכ׳ן עסען?

דער טעם דערפון איז, ווייל א מענש קען ניט עסען, וויבאלד ס׳זיצען נעבען איהם מלאכים וועלכע עסען גארניט״.

קאפיטעל 38

דיא טיש-זמירות

יהושע׳קע סאקווערערס באזשנע נגונים — וואס די טענער פלעגען פון זיך ארויסריידען — די פיהלונג פון חסידים בשעת זמירות — דאס דבקות פונ׳ם צדיק — די פארעם פון די פיער תנועות — מען קען ווערען אויפ-איד אבער ניט אוים-חסיד — א פאקט פון ״בדידי הוה עובדא״.

דיא טיש-זמירות ביי דיא סאדאגורער צדיקים האבען אין זיך געהאט א הימלישע גבורה צו ציהען התעוררות-טרעהרען פון אלע צוהערער, אויך פון אזעלכע וואס זיינען נאר על־פי סבה אדער צוליעב פריוואט־אנגעלעגענהייטען געקומען קיין סאדאגורע. חסידים האבען, פערשטעהט זיך, צוגעשריבען דעם דאזיגען געוואלדיגען כח צו דעם רבינ׳ס השפעה, וועלכע האט שוין פון פריהער נאך געהאט געשאפען א מין הרהור־תשובה שטימונג. דאס מעג זיך טאקע זיין אמת. אבער אהן גוטע ווערקציינגע איז שווער, און אויך ניט מעגליך, אפילו פאר׳ן גרעסטען וועלטס-קינסטלער, צו בעווייזען זיינע קינסטלערישע ארבייט. דיא נגינה־ווערצייגע פון סאדאגורע, זיינען געווען דיא וואונדערבארסטע פון אלערליי מינים פון נגינה אין דיא הויפען פון דיא אנדערע גוטע־אידען, און דיא זינגערס ביים טיש זיינען געווען דיא יחידי סגולה פון דיא לירישע וועלטס־מנגנים, וועלכע זיינען בכח געווען, דורך זייער מתיקות׳דיג זינגען, צו ציהען טרעהרען אפילו פון א שטיין.

און געזונגען האט מען ביים טיש אין א שבת נאר צוויי, און אין א יום טוב טהיילמאל דריי זמירות. די צוויי זמירות פון שבת זיינען געווען, ביי א פרייטאג צו־נאכטס׳דיגען טיש, איינע אין מיטען דער סעודה, דאמאלס האט יהושע׳קע סאקווערער געזונגען דעם לעצטען האלבען זמר פון ״כל־מקדש״, אנהויבענדיג פונ׳ם חרוז ״יום קדוש הוא״. און נאכ׳ן בענשען וויעדער פלעגט יאסעל באליגראדער, אדער אן אנדער זינגער, זינגען דריי מאל ״ישמחו במלכותך״.

יהושע׳קעס א ניגון פון ״יום קדוש הוא״ איז געווען, וויא חסידים רופען, א ״באזשנע״ ניגון, וועלכער האט פון זיך ארויסגעגעבען טענער פון א מאדנע מין קרעכצעניש און פון א הימליש בענקעניש. דיא דאזיגע לירישע טענער, האבען פון יעדען איינעם, יא חסיד אדער ניט חסיד, אויסגעריסען א שטיק הארץ און ארויסגעצויגען דעם מארך פון דיא ביינער. דער ניגון האט אין זיך פערקערפערט דעם גאנצען אידישען וועהטאג. דעם גרויסען צער פון דיא כנסת ישראל און דיא ענויים קשים פון גלות השכינה. ניט ווילענדיג האט מען גע־

מוזט, זיך צוהערענדיג, לאזען טרעהרען, ניט קאלטע, ציבעלע טרעהרען, נאר טאקע הייסע, גליהענדיגע, וועלכע האבען געברענט וויא פייער ניט אויף דיא באקען, נאר אין דער טיעפסטער טיעפעניש פון דער נשמה. דאפון האט זיך דארט ענטוויקעלט א מין ניט אויסשפרעכבארעס פלאטערניש, א מין זיסער עונג רוחני, אן התעוררות הנפש און אן אין־סופ׳דיג הי־תוקקות (אונענד־ליכעס געלוסטען) צו עפּיס הויכעס, ערהאבענעס, הימלישעס, צו אזעלכעס וואס מען ווייסט אליין ניט ווי עס אנצורופען, און מען קען עס באין אופן ניט בולט מאכען וואס אייגענטליך מען וויל.

ס׳דערוועקט זיך דאמאלס אינ׳ם מענשען דער "חלק אלקי", דער ניצוץ פונ׳ם הימלישען געטליכקייט.

און אזוי איז געוועזען דער סדר הנגינה ביים טיש:

אויפ׳ רבינ׳ס א וואונק, האט זיך יהושע׳קע סאקווערער ארויפגעשטעלט אויף א באנק ניט ווייט פונ׳ם רבי׳ן, און ארום איהם זיינע אונטערהעלפערס. קוים האט ער אנגעהויבען צו זינגען דעם זמר, האט דער גאנצער עולם פער־מאכט דיא אויגען, אנגעשטרענגט דיא גייסטיגע כחות, גלייך זיי ווילען מיטהעלפען צו דער ענטוויקלונג פון דער התעוררות־עלעקטריציטעט, און גע־הארכט מיט א געוואלדיגען ערנסט און א טיעפע שטילקייט. כל זמן יהוש׳קע האט געזונגען דיא תנועה צופאסענדיג איהר צו דיא ווערטער פונ׳ם זמר, וועלכע ער פלעגט איבער׳חזר׳ן אזוי פיעל מאל ביז דיא תנועה האט זיך גע־קענט אבשליסען צוזאמען מיט׳ן זאץ פונ׳ם זמר, האט קיין מענש, אפילו דיא משוררים זיינע, זיך ניט געדארפט אריינמישען אפילו מיט א ברום אדער א קרעכץ. דאס נפש פונ׳ם הארכעדיגען עולם הויבט זיך דאמאלס אן אויפצור־הויבען העכער און העכער פון דעם דאזיגען עולם השפל. דער וואכעדיגער, אלטעגליכער צער פערשווינדעט וויא א שאטען, און א גערייצטע געלוסטונג צום עולם הרוחני שפרעכט זיך אויס אין דעם שטיל דערשטיקטען קרעכץ וואס רייסט זיך ארויס, דא און דארט, ניט ווילענדיג, פון דער טיעפער פער־ווייטאגטער נשמה, "אוי, רבונו של עולם!"

בשעת זינגען איז דער רבי געזעסען שטארק פער׳דבק׳עט, זיך אונטער־שפארענדיג מיט דער רעכטער האנד, ווען עלענבויגען האט זיך אנגע־לעהנט אויפ׳ן טיש, דעם שטערען. דער גוף האט זיך דאמאלס קיין ריהר ניט געטאהן. דיא אויגען זיינען על פי רוב געווען וויא פערגלעזערט, קוקענדיג משונה׳דיג וויא אין אן אנדערע וועלט אריין. ביי א הארצברעכענדע נגינה־תנועה, פלעגט ער אמאל צו בעטאנען מיט א לאנגען, אויסגעצויגענעם, טיע־פען קרעכץ "א—ו—י!"

ערשט נאכדעם וויא דער זינגער האט געענדיגט דיא תנועה מיט דעם זאץ פונ׳ם זמר, הויבען אן דיא משוררים, וויא אויך מאנכע פונ׳ם עולם וויא באלד זיי קענען שוין דעם ניגון, צו איבער׳חזר׳ן מיט התלהבות דיא גאנצע תנועה, פון אנהויב ביז צום סוף. אזוי געהט עס פסוק ביי פסוק.

ביים הויכען און דעם פערטען פאל (תנועה) פונ׳ם ניגון, צוגיעסט זיך אין דער גאנצער סביבה א מורא׳דיג השתפכות הנפש, א פחדים־וויינענדיגעם

קרעכצען פון וועלכען ס׳פיהלט זיך בחוש דער גאנצער סוד פון אמת׳ער נגינה.

מחמת דער סאדאגורער "באזשנע" ניגון, פלעגט זיין צוזאמענגעשטעלט פון פיער לאנגע פאלען (תנועות). דיא ערשטע דריי "פאלען" זיינען געווען רעגעלמעסיגע, ניט זעהר מרעיש־עולם׳דיגע, פון וועלכע דיא דריטע תנועה איז געווען א מין "בניחותא", זיא האט צוגעפיהרט צו א נגינה׳שע סטאציע, וואו דאס נפש האט געפונען א קאפּ־אלע מנוחה פון דער אויפרעגונג און זעעלען־טלטולים ביי דיא ערשטע צוויי תנועות, זיך דאביי פארצוברייטען צום רעכ־טען קנאק, צו דער פיערטע, הויכע תנועה, וועלכע איז דער הויפּט־פונקט פונ׳ם ניגון און אין וועלכער ס׳קאנצענטרירט זיך דער גאנצער כשרון פונ׳ם מחבר און דער גאנצער כח פונ׳ם ניגון. ביי דעם דאזיגען "פאל", ווערט דער זינגער אליין וויא אויך זיינע צוהערער מיטגעריסען פון מתיקות און א גע־היימעס בענקעניש נאך עפעס ניט בעשטימטעס. ביי דער דאזיגער הויכער תנועה קומען זיי צו דער העכסטער נשמה־ערשיטערונג, צו א מדרגה פון כלות הנפש, פיהלענדיג דאביי אזא מין תענוג רוחני, וועלכען מען קען ניט ער־קלעהרען און פערשטעהן ביז מען האט עס ניט אליין מיטגעמאכט און מיט־געפיהלט.

אזוי וויא אבער דער ניגון האט שוין דערגרייכט דיא העכסטע מדרגה און ס׳איז שוין "באו מים עד נפש", פיהרט דער ניגון צוריק צו דער געלאַ־סענער דריטע תנועה, וועלכע ברענגט צוריק די פריהעריגע מנוחת הנפש. דאס הייסט, אז דאס נפש וואס האט פריהער ארומגעשוועבט אין הויכע גייסטיגע וועלטען, קומט איצט צוריק אין איהר רוה אריין.

דער סאדאגורער ניגון ווערט דעריבער צוכאפּט אויף דער גאנצער חסידישער וועלט וויא א לעקעכיל. אפילו יענע רביים וואס זיינען געווען "להשמיד" אויף סאדאגורע, האבען דאך געגעבען א הכשר אויף זייערע בע׳טעמ׳טע ניגונים און שטארק געגארט זיי צו הערען זינגען.

דער כח פון דער סאדאגורער נגינה איז אזוי שטארק, אז ווער ס׳האט זיא אמאל אין זיין לעבען געהערט פון דער ריכטיגער קוועלע, קען זיא מעהר קיינ־מאל ניט פערגעסען. זיא לאזט אויף איהם איבער א פעולה אויף כל ימי חייו.

דערצעהלען זיך דיא חסידים אזא עובדה:

א איד, א סאדאגורער חסיד, האט געהאט א זוהן וועלכער איז געווארען נאך זיין חתונה, דורך אומשטענדען, א יוצא לתרבות רעה. ער האט אויפ־געהערט צו פאהרען צום רבי׳ן, אויפגעהערט צו פיהרען א כשר הויז און אויך געווען א מחלל שבת בפרהסיא. דער פאטער האט דאפון געהאט שטארק צער, ניט געוואלט מעהר האבען מיט׳ן זוהן א דין ודברים אפילו. נעהיי ער איז גע־שטארבען.

"וואס איז עפּיס געשעהען מיט אייער זוהן?" — האט איהם דער סאדאגורער אמאל געפרעגט ביים פראווען.

"איך וויל פון איהם מעהר ניט וויסען — האט איהם דער חסיד געענט־פערט. — ער האט לגמרי אוועקגעטרעטען, רחמנא ליצלן, פונ׳ם לעבעדיגען גאט".

"א חסיד וואס איז אמאל געוועו בײ מײן טיש קען ניט אוועקטרעטען פון לעבעדיגען גאט, חס וחלילה — האט איהם דער צדיק געענטפערט. — טאמער האט ער געזינדיגט, מעגט איהר זיכער זײן ער וועט ניט שטארבען אהן תשובה. פאהרט אהיים און ווארט צוריק מיט איהם גוט".

ארײנקומענדיג אומגערעכט אין זײן זוהנ׳ס חדר, האט ער איהם געהערט זינגען א התעורות׳דיג סאדאגורער ניגונ׳דיל, פון תנועות וואס בעטען זיך וויא נסיסה־תחנונים. דערזעהענדיג פלוצים פאר זיך דעם ברוגז׳דיגען פאטער, האט ער אונטערבראכען דאס זינגען אבער פערגעסען, פאר איבערראשונג, אבצוואווישען דיא טרעהרען פון זײנע באקען, וועלכע זײנען געוועו א פועל יוצא פונ׳ם טרויעריגען ניגון.

"וואס פאר א מחותן ביזט דוא עפיס איצט מיט א חסידישען ניגון?" האט איהם דער פאטער געפרעגט — "דוא האסט דאך איצט זעהר א קנאפ שייכות מיט אידישקייט".

"עס איז אונטער אומשטענדען מעגליך צו ווערען אויס־איד אבער אין קיינעם פאל איז עס מעגליך צו ווערען אויס־חסיד — האט איהם דער זוהן געענטפערט אין א גאנץ ערנסטען טאן. — אידישקייט איז אין א געוויסער מאס א "דבר התלוי במוח", א שטיק שכל־זאך, קען אבער דער שכל אונטער געוויסע אומשטענדען בעווייזען דעם היפוך דאפון, און לערנען א פשט פונקט פערקעהרט פון דעם וואס וואלט בעדארפט צו זײן. חסידות אבער איז א "דבר התלוי בלב", געפיהל־זאך, מעשה הארץ. דעם געפיהל און דעם הארץ קען מען ניט בעפעהלען אדער בעווייזען מיט סברות און דרעהדלעך. עס פיהלט זיך אזוי, עס ווילט זיך אזוי, און גנה טוה עפים".

ער איז אויך באלד געווארען א בעל־תשובה און צוריק געפאהרען אלס חסיד צום סאדאגורער רבי.

"דאס האט נאך דער בעל־שם אויסגע׳פועל׳ט בײ זײן ליעבען נאמען— האט דאן דער סאדאגורער געזאגט — אז בײ אונזערע חסידים זאל מקוים ווערען דער פסוק: "כי לא ידח ממנו כל נדח", ער מוז סוף כל סוף קומען צו אן אמת׳ן הרהור תשובה".

אט האט איהר אן ענין פון בדידי הוה עובדא:

זײענדיג אין בארישלאוו בעשעפטיגט כמה יאהרען אלס א דירעקטאר פון דיא נאפט־קוואלען, האב איך ווייניג וואס געהאט צו טהון מיט חסידות. דיא גרויסע געשעפטען האבען מיך ארײנגעפיהרט אין א גאנץ אנדערע ספערע, וועלכע איז ווייט פון ענינים פון חסידות כרחוק מזרח ממערב.

האט זיך אמאל געטראפען אז צוליעב געשעפטס אנגעלעגענהייטען האב איך געמוזט האלטען שבת אין דראהאביטש. דארט איז דאמאלס געוועו א רבי פון דער סאדאגורער גזע ר׳ חיים שפירא, מיט וועלכען איך בין גוט בעקאנט געוועו נאך מקדמת דנא, בעת כ׳בין נאך געוועו א סאדאגורער חסיד, און וועלכער האט מיך שפעטער זעהר גורם געוועו און בײ מאנכע צוזאמענטרעפונגען מיך כמה פעמים אײנגעלאדען בײ איהם צו האלטען אמאל א שבת.

איך האב דאריבער בעשלאסען צו זײן איצט זײן שבת־אורח, ניט מחמת

כ׳האב געוואלט ביי איהם זוכען דאס וואס חסידים זוכען ביים רבי׳ן. נאר פשוט אויס פיאטעט צו מיינע זכרונות נעורים (יוגענד עראינערונגען).

ביים טיש בין איך אין דער תחלה גאר ניט נתפעל געווארען. דאס האט מיר געדיענט אלס איבערצייגונג, אז איך בין שוין באמת ניט מעהר דאס וואס איך בין אמאל געווען — אויס חסיד!

דיא דאזיגע איבערצייגונג האט אבער ניט לאנג געדויערט.

קוים האט זיין בעל תפלה ר׳ לייזער אנגעהויבען צו זינגען מיט זיין בעל־טעמ׳ט הייזעריג קול דעם זמר "כל מקדש" מיט א מתיקות׳דיגען סאדאגורער ניגון, בין איך אויגענבליקליך געווארען א גאנץ אנדערער מענש. איך בין אונגעהויער נתפעל געווארען און אריינגעפאלען אין א מין דבקות־צושטאנד. דער לאנג אבגעשטארבענער חסידישער פונק, איז אויפגעשטאנען תחית־המתים און האט זיך צופלאקערט צו אן אש־להבה. פון מיינע אויגען האבען ניט ווילענדיג אנגעהויבען צו רינען שטראמען טרעהרען און דאביי איז דער תענוג אזוי גרויס געווען אין מיין טיפען נפש, אז כ׳האב מיך בעמיהט איינ־צופרעגען דעם דאזיגען מאמענט אין מיינע געדאנקען לזכר עולם. מאכענדיג מיט מיר א חשבון הנפש, וואס פאר א גרויס פערגעניגען עס איז אין אזא סביבה, אז ס׳מעג פאר איהר זיין דיא כפרה אלע אנדערע מגושם׳דיגע תענוגים, און מניה וביה פעסט בעשלאסען כ׳זאל דאס שפעטער ניט פער־געסען, נאך דאפון נאך פיעל מאל צו געניסען.

אבער ביי וואס־ס׳איז א געלעגענהייט פון חסידישע נגינה פלאקערט דער פונק ווידער אויף.

דאס איז דער דער גרויסער כח פון א סאדאגורער ניגון.

קאפיטעל 39

דער "לחיים"

דער סדר האכילה — דער טעם פון שטעלען וויין ביים צדיק׳ס טיש — פארוואס די טיש־עבודה איז גרעסער פון דער תפלה־עבודה. — דער נאהענטער און דער ווייטער "לחיים" — טהוט א טובה צו א מת דורך וויין־שטעלען — דער רבי א שופט ביים בית־דין של מעלה — דבקות צום צוויטען מאל.—א מעשה פונ׳ם "כוס של ברכה"—דער "חסל" פונ׳ם טיש.

דער סדר האכילה ביים סאדאגורער׳ס טיש איז אזוי געווען. צום ערשטען האט מען ארויפגעשטעלט די מאכלים פאר׳ן רבי׳ן און פאר זיינע קינדער, דאן האט מען אין דער גיך ארויפגעשטעלט די מאכלים פאר די אורחים ביים טיש, פאר יעדען איינעם אין א בעזונדער שיסעלע, ניט ווי ביי אנדערע רביים וואו צוויי אורחים

עסען פון איין טעלער אדער שיסעלע. איך האב פריהער בעטאנט די ווערטער "אין דער גיך", מחמת דער רבי ז"ל האט קיינמאל ניט אנגהויבען טועם צו זיין פון זיין מאכל וואס איז געשטאנען פאר איהם, ביז ער האט ניט געזעהען, אז פאר אלע אורחים וואס זיצען ביים טיש, שטעהען שוין אויפ'ן טיש זייערע מאכלים. כדי דעם רבינ'ס מאכלים זאלען ניט דערווייל קאלט ווערען, האט מען אויסגעטהיילט פאר דיא אורחים אין גרוים איילעניש.

פאר דיא שטעהענדיגע חסידים האט מען געגעבען דיא שיסעלעך מיט עסען אין דיא הענט אריין אהן א סדר. ווער ס'האט בעקומען א פארציע האט געגעסען. מחמת צוקומען צו זיי האט מען ניט געקענט, און יעדע פארציע האט געמוזט דורכגעהען דורך צעהנדליגע הענט.

ביי יעדען "טיש" האבען דיא חסידים געשטעלט וויין. דער וויין איז געווען אין קליינע באטעלקאלעך, וועלכע האבען געקאסט א האלבען גולדען און דער פערדיענסט האט געהערט צו מאנכע מקורבים. דער טעם און צוועק פונ'ם שטעלען דעם וויין ביים "טיש" איז געווען, ראשית, אזוי באלד ווי דער טיש פונ'ם צדיק ווערט פערדעכענט פאר א "מזבח", מוז מען דאך אויך מקריב זיין "נסכים", צו גיעסען וויין אויפ'ן מזבח. דאס איז אויך געווען דער טעם וואס דער רבי פלעגט שטארק פערזאלצען דיא מאכלים, כדי מקיים צו זיין דעם פסוק "על כל קרבנך תקריב מלח."

דער צווייטער טעם איז געווען, כדי דיא חסידים זאלען קענען קומען אין בעריהרונג מיט'ן צדיק דורכ'ן טרינקען צו איהם "לחיים". וועלכעס איז געווען איינס פון דיא וויכטיגע עובדות ביים רבינ'ס טיש.

דער דריטער טעם איז געווען, כדי צו דערמאנען דעם צדיק, בעת ער איז עוסק אין דער טיש־עבודה און איז ביכולת מעורר צו זיין רחמים אויף אידען, דיא נעמען פון דיא חסידים, און אויף זיי משפיע זיין טובות. דעריבער האט יעדער חסיד, אפילו דער ארימסטער, געשטעלט כאטש איינמאל וויין אין א יום־טוב, בעת דיא גבירים פלעגען שטעלען ביי יעדען טיש, ניט נאר איין פלעשעל נאר עטליכע מיט אמאל.

האט זיך אמאל געמאכט אין א ווינטער־שבת, אז ס'איז ניט געווען אזעל־כע אורחים וועלכע זאלען זיין איינשטאנדע צו ספענדען געלד אויף וויין, פלעגט דער גבאי, דער שר־המשקים, שטעלען וויין אינ'ם נאמען פון אזעלכע חסידישע גבירים וואס זיינען דאמאלס לחלוטין גאר ניט געווען אין סאדאגורע ביים רבי'ן, כדי ס'זאל ביים טיש זיין וויין בהרחבה, און שפעטער מיט א צייט, ווען דיא דאזיגע גבירישע חסידים זיינען געקומען צו פאהרען צום רבי'ן, האבען זיי מיט א דאנק און פערגניגען בעצאהלט פאר דעם געשטעלטען וויין, זייענדיג פול מיט שמחה וואס זייערע נעמען זיינען דערמאנט געווארען ביים צדיק'ס "טיש".

ווארים, וויא כ'האב שוין פריהער בעמערקט, שטעהט אין דיא אויגען פון דיא חסידים דעם צדיק'ס טיש־עבודה פיעל העכער פונ'ם צדיק'ס תורה און תפלה עבודה, בנוגע דער מעגליכקייט משפיע צו זיין ישועות אויף אידען, און דאס איז צוליעב דעם דאזיגען טעם:

וויא כיטרע דער וועלטס־צדיק זאל ניט זיין זיך אויסצוהיטען בשעת זיין תורה און תפלה פונ'ם בעל־דבר, דעם שטן, איז יענער אבער אויך נענוג

כיטרע אויסצווזוכען מיטעל, וועלכע זאָלען צושטערען אָדער, לכל הפחות, מאכען א פגימה אין זיין עבודה, דורך א מחשבה זרה פון א שמץ כבוד אָדער גדלות. וויא א שומר שטעהט ער, דער בעל־דבר, אויף דער וואך, בעת דער צדיק איז עוסק אין געטליכע ענינים, איהם צו הינדערן, אָדער כאָטש שוואך צו מאכען, זיין כח־השפעה, דורך פערשיעדענע ספעקולאציעס און דריי־דערלעך. קוים אָבער זעצט זיך דער צדיק ביים טיש עסען, אָן ענין וואָס איז בלויז א גוף־זאך, וואָס יעדעם לעבעדיגע נפש, אויך א בהמה און א חיה, מוז עס טהון, לאכט דאמאָלס דער בעל־דבר אין דיא פויסטען אריין, ׳טראכטענ־דיג: "א בשר־ודם וויא אלע נבראים אָט דער דאָזיגער צדיק! אויך ער איז עוסק אין פראָסטע בהמה׳שע ענינים". ער טרעט זיך דעריבער איצט פון איהם אָפּ, מיינענדיג אז ס׳איז איצט איבעריג צו היטען איהם דיא טריט. אָט דיא דאָזיגע געלעגענהייט ווייסט דער צדיק אויסצונוצען און טהוט זיך אָפּ זיינע הימלישע פעולות אָהן א שום הינדערנים און אָהן וועלכען ס׳איז קטרוג.

דעריבער שטעהט דיא טיש־עבודה אזוי הויך ביי דיא חסידים.

אזוי וויא מען האָט געענדיגט דאָס וויין־שטעלען, גיט דער רבי א וואונק מיט דער האנד און דיא קינדער דערלאנגען פון דיא פלעשלעך וואָס שטעהען אויסגעשטעלט פאר׳ן רבי׳ן אין דיא הונדערטער, צו דיא אורחים וואָס זיצען אויף ביידע זייטען פונ׳ם טיש, צו יעדע צוויי פארשוינען איין פלעשעל. דאן דערמאָנט דער רבי מאנכע פון דיא שטעלערס און דער גבאי גיט זיי צו פלעשלעך וויין. אָפט מאָל הייסט דער רבי געבען אזא אורח וואָס האָט דאמאָלס גאר נים געשטעלט, וועלענדיג איהם, הפנים, דאמיט טהאָן עפּיס א הימלישע טובה. דערנאָך טהיילט מען צו דיא אורחים וואָס שטעהען אויף דיא בענק פלעשלעך וויין, איין פלעשעל צו דריי אָדער צו פיער פארשוינען. אזוי לאנג וויא דער טיש־פאראט קען ליעפערן. אויפ׳ן טיש לאָזט מען נים איבער מעהר וויא צוויי באָטעלקעלעך וויין פאר "כוס של ברכה" ביים בענשען.

איצט הויבט זיך אָן דער פרק "לחיים" וועלכער דויערט מעהר וויא א שעה. דאָס איז דיא איינציגע התקרבות וואָס דיא חסידים האָבען ביי דיא ריי־זינער קינדער, צו קומען אין בעריהרונג מיט׳ן רבי׳ן אין א שבת אָדער אין א יום טוב. דאָס זוכה זיין אָנצוריהרען מיט זיין האנד דעם רבינ׳ס הייליגע פינגער. מחמת מעהר וויא דיא שפיץ פינגער דערלאנגט דער רבי נים צו קיין שום חסיד, מעג ער זיין ווער ער איז.

דאָס טרינקען "לחיים" צום רבי׳ן, איז פערבונדען אָפטמאָל מיט סכנת־נפשות, בעזאָנדערס בשעת דיא יום־טוב׳דיגע "טישען", בעת עטליכע טויזענד חסידים רינגלען ארום דעם רבינ׳ס טיש. דיא טיש חסידים וועלכע זיצען נים וויים פונ׳ם רבי׳ן, זיי געהט עס נאך גוט. זיי בויגען זיך אריבער דעם טיש צו דער ריכטונג וואו דער רבי זיצט און בעריהרען דירעקט דעם צדיק׳ס פינגער ביים "לחיים". דעמזעלבען פארצוג האָבען אויך דיענינגע חסידים וואָס שטעהען נאָהענט פונ׳ם רבינ׳ס זיץ אָדער הינטער דער שטוהל.

דיא אנדערע חסידים אָבער וואָס זיצען וויים אוועק ביים טיש, פאסט זיי דאָך נים אפיר צו געהען פונ׳ם טיש צו צוגעהן ביז צום רבי׳ן טרינקען

״לחיים״, אגב איז עס אויך אונמעגליך, מחמת דעם מורא׳דיגען נעדרענג פון דיא הונדערטער חסידים וואס שטעהען הינטער זיי ארום דעם טיש, בעדינגען זיי זיך מיט טרינקען צום רבי׳ן דעם ״לחיים״ פון דערוויטענס.

און אזוי איז דער סדר פונ׳ם וויטען ״לחיים״.

דער חסיד האלט דאס גלעזעל וויין אין דער לינקער האנד, און דיא רעכטע האנד איז אויסגעשטרעקט אין דער ריכטונג וואו דער רבי זיצט, אזוי לאנג, ביז דער רבי הויבט אויף דיא אויגען און שטרעקט אויס דיא האנד צו דער ריכטונג וואו ער זיצט. דאן ווערט דאס פעררעכענט פונקט אזוי גוט גלייך ער וואלט בעריהרט דעם רבינ׳ס האנד בידים ממש. דאסזעלבע טהון אויך א סך חסידים וואס שטעהען ארום אויף דיא הויבע בענק, פון וואנעט זיי האבען א גוטען אויסזיכט צום רבינ׳ס טיש. אויך זיי טרינקען דעם וויטען ״לחיים״, אויס מורא ניט צו פערלירען זייער פלאץ שוין פאר׳ן גאנצען טיש, מחמת פון נאכאמאל צוריק קומען צו זייער פריהעריגען ארט, קען אפילו קיין רעדע ניט אמאל זיין.

דאגעגען אבער זיינען פאראן הונדערטער חסידים, וועלכע ווילען זיך באין אופן ניט בעגניגען לאזען מיט א וויטען ״לחיים״. זיי שלאגען אלצדינג אין דיא שאנצען אריין, און דיא דירעקטע בעריהרונג פונ׳ם הייליגען צדיק׳ס פינגער, ווילען זיי ניט אבגעבען פאר ״כל הון דעלמא״. זיי פערלאזען גערען זייערע פלעצער, שטעלען זיך ממש איין דאס לעבען כדי זיך צו צושטופען ביז צום רבינ׳ס שטוהל, צו טרינקען צו איהם אן אמת׳ען און רעכטען ״לחיים״ וויא ס׳געהער צו זיין. על פי רוב זיינען דאס ערשטקלאסיגע כניאקישע חסידים.

ווי כ׳האב שוין פריהער געזאגט, איז דעם צדיק׳ס טיש דער בעסטער מיטעל פאר ברייגגען ישועות אויף אידען. חסידים גלויבען זאגאר, דאס דער צדיק קען דאמאלס טאן א טובה, ניט נאר צו די לעבעדיגע, נאר אויך צו די נפטרים אפילו. בעזאנדערס זיינען דאס ביכולת געווען צו טהאן דער ריזינער און זיינע קינדער, פון וועלכע, די חסידים בעהויפטען, אז זיי זיינען פון די ריכטער ביים בית־דין של מעלה.

די סאדאגורער חסידים האבען ניט ליעב צו דערצעהלען מופתים פון זייער רבי׳ן. ביי זיי איז דאס ענין פון מופתים־ווייזען אזוי קליין אז ס׳איז גאר א בושה צו לויבען דעם רבי׳ן מיט אזעלכע קליינינקייטען. זיי בעדיענען זיך תמיד מיט דעם ווערטעל: ״אותות ומופתים באדמת בני חם״, דאס הייסט, אז חם׳עוואטע, קליין־מוח׳דיגע רביים, בעדיענען זיך מיט ווייזען מופתים. פונדעסטוועגען דערצעהלט מען צווישען זיך דאך נפלאות, אבער ניט פון ווייזען קליינליכע מופתים, נאר פלאים׳דיגע ענינים אויף א הויכען שטייגער.

דערצעהלען זיך די חסידים אט דיעזע אינטערעסאנטע מעשה פונ׳ם ריזינער ז״ל, בנוגע דעם כח פון שטעלען וויין ביים טיש:

ניט וויט פון ריזין האט געוואהנט א גרויסער גביר, וועלכער איז געווען דעם ריזינער׳ס א גרויסער אנהענגער און פאר איהם געספענדעט א היבשע סומע ווען ער פלעגט נאר צו איהם קומען קיין ריזין.

דער דאָזיגער גביר האָט דאָן געקויפט ביי א פּריץ א גוט, וואו מעהרערע אידען פלעגען האָבען פּרנסות פון קרעטשמעס, מיהלען, מילכיגס און נאָך אנ־דערע געשעפטען ביי וועלכע די פּוילישע פּריצים האָבען תמיד פאַרגעצוינגען דעם איד, צוליעב זיין טרייהייט און איבערגעבענהייט.

קוים אָבער האָט דער אידישער פּריץ איבערגענומען דאָס געקויפטע גוט, האָט ער באלד משלח געווען אלע אידלעך און זיי בערויבט פון זייערע פּרנסות.

מיטלערווייל איז דער ריזינער אוועק קיין סאדאגורע. די אומגליקליכע, מחוסרי־פּרנסה׳דיגע אידלעך, וועלכע האָבען געוואוסט, אז זייער פּרנסה בערויבער איז א גרויסער אנהענגער פונ׳ם ריזינער, זיינען געקומען צו פאָהרען קיין סאדאגורע, זיך צו בעקלאָגען פאַר׳ן צדיק אויף זיין אכזריות׳דיגען חסיד.

דער ריזינער איז נבהל ונשתומם געוואָרען צוהערענדיג זיך איבער די אכזריות׳דיגע מעשים פון זיינס א מענש. ער האָט די אידלעך מיטגעגעבען א בריעף צום גביר, דעם נייעם פּריץ, אז ער זאָל תיכף ומיד קומען צו איהם קיין סאדאגורע.

דאָסמאָל האָט דער גביר ניט געפאָלגט דעם רבינ׳ס פקודה און איז ניט גע־קומען.

דער רבי האָט זיך ניט געפוילט און דורך די אידלעך נאָך אמאָל אויפגעפאָ־דערט דעם פּריץ, שוין אין א שטרענגערען טאָן, אז ער זאָל תיכף קומען צו איהם, ובאם לאו, וועט ער חרטה האָבען.

”איך מיש מיך ניט אין זיינע געשעפטען — האָט זיי דער גביר געענטפערט מיט חוצפה — טאָ, זאָל ער זיך אויך ניט מישען אין מיינע געשעפטען. איך טהו נאָר דאָס וואָס איך פערשטעה אז עס איז פאַר מיר ראטזאם און גוט צו טהאָן“.

”נו, נו!...“ — האָט דער צדיק בעמערקט ווען ער האָט זיך דערוואוסט פון דיעזער פרעכער תשובה. מעהר האָט דער רבי ניט גערעדט א דבור אפילו פון דער דאָזיגער אנגעלעגענהייט.

נאָך א גאַנץ קורצע צייט איז דער גביר געוואָרען א יורד צוזעהענדיג. ער איז בדיל הדל געוואָרען שלא כדרך הטבע. דאָס גוט האָט מען פערקויפט אויף א ליציטאציע און ער איז געוואָרען א פּשוט׳ער קבצן.

ער האָט זיך אָבער געשעהמט צו קומען קיין סאדאגורע מפייס צו זיין דעם בעליידיגטען צדיק.

פאַר גרויסע צרות איז ער אויך קראנק געוואָרען. אזוי ווי די דאָקטוירים האָבען בעהויפּטעט, אז ער איז אין א סכנה, כאָטש ער קען נאָך ארומגעהן, האָט ער זיך ענטשלאָסען צו פאָהרען קיין סאדאגורע.

אָנקומענדיג קיין סאדאגורע, איז ער גלייך פערפאָהרען צום רבינ׳ס הויף. װאַרטענדיג אין פאָרהויז ביז מען וועט איהם אפשר צולאָזען צום רבי׳ן האָט דער ריזינער פלוצים א מאַך אויף געגעבען די טהיר, א קוק געגעבען אויף דעם פּנים פון דעם געוועזענעם גביר און זיך אנגערופען צום גבאי:

”זאָל ער גיך און געשווינד אהיימפאָהרען!“

קוים וואָס ער איז נאָר וואָס געהאָט אהיים געקומען, איז איהם זעהר שלעכט געוואָרען און איז באלד דארויף געשטאָרבען.

ביים ריזינער צדיק איז דאס שטעלען פון וויין ביים טיש פערן־עכענט געווען פאר א זעהר גרויסען ענין. די חסידים האבען געהאט אמונה, אז דורכ׳ן וויין־שטעלען בעקומען זיי א נאהנט התקרבות מיט׳ן צדיק, וועלכער איז דאריבער בכח צו ברייננגען פאר זיי א ישועה סיי צום גוף און סיי צום נפש.

ס׳האט זיך אפטמאל געטראפען, אז דער צדיק האט ביים "טיש" געהייסען דעם גבאי שטעלען וויין פאר א חסיד וואס איז דאמאלס גאר ניט געווען אין ריזין. די חסידים האבען דאפון פערשטאנען, אז דער צדיק האט דערפיהלט א גזר־דין הענגען איבער׳ן חסיד און וויל איהם מיט׳ן כח פון וויין־שטעלען מבטל זיין.

איינמאל אים א שבת ביים טיש, איז דער ריזינער געזעסען זעהר פער־דבק׳עט, כמעט גאר ניט טועם געווען פון די מאכלים. די חסידים האבען פער־שטאנען אז דאס איז ניט אזוי פשוט, אז דער "טיש" וועט היינט ברענגען עפעס חידוש׳ליך נייעס.

פלוצים האט דער רבי א וואונק געגעבען צום גבאי. דער גבאי האט זיך צו־געבויגען צום רבי׳ן און צו זיין גרויס ערשטוינונג האט ער געהערט ווי דער רבי הייסט איהם שטעלען וויין פאר דעם פערשטארבענעם אבגעקומענעם גביר.

אפשר ווייסט דער רבי נאך ניט אז ער איז שוין א נפטר — האט זיך דער גבאי געטראכט און געשטאנען פערצווייפעלט ניט וויסענדיג איך להתנהג.

"נו, פארוואס שטעלסטו ניט דעם וויין ווי כ׳האב דיך געהייסען?" — האט איהם דער רבי נאכאמאל איבערגעפרעגט.

"ער איז שוין א נפטר" — האט דער גבאי בעמערקט מיט א שטיל קול.

די גאנצע חבריא חסידים האבען אויפגעשטעלט מויל און אויערען, זייענ־דיג נייגיעריג צו הערען דעם רבינ׳ס תשובה.

"וואס מיינט איהר אז איך וויים דאס ניט?" — האט זיך דער רבי אנגע־רופען מיט א טאן פון שטילע התלהבות צום גבאי און צו די חסידים. — הערט אוים וואס איך וועל אייך דערצעהלען:

"אין הימעל ביים בית־דין של־מעלה זיינען פאראן דריי־ערליי בתי־דינים (געריכטען). איין בית־דין איז צוזאמענגעשטעלט פון בלויז מלאכים; דאס צוויי־טע פון בלויז אזעלכע צדיקים וואס זיינען שוין אויף יענעם עולם, און דאס דריטע פון נאר אזעלכע צדיקים וואס לעבען נאך אויף דעם עולם.

אזוי ווי א מענש שטארבט, פיהרט מען איהם דן צו זיין קודם כל פאר דעם מלאכים־געריכט. געוועהנליך בעקומט ער דארט א זעהר שווערע שטראף. מחמת מלאכים־ריכטער פערשטעהען לחלוטין גאר ניט ווי אזוי מען קען עפעס עובר זיין אויף דעם רצון הבורא און בעגעהן א זינד, ווייל זיי האבען דאך ניט קיין יצר־הרע און פערשטעהען בכלל ניט ווי אזוי מען קען פערפיהרט ווע־רען צו טהאן אן עברה.

האט אבער דער אנגעקלאגטער אביסעל שכל און א שטיקעל זכיה עס זאל זיין דבריו נשמעים, פערלאנגט ער מען זאל איהם שטעלען פאר אן אנדער בית־דין. דאן ווערט ער גע׳משפט ביים בית־דין וואס איז צוזאמענגעשטעלט פון פערשטארבענע צדיקים.

די דאזיגע ריבטער, וועלכע האבען אמאל אליין מיטגעמאכט אויף דער

וועלט די שווערע מלחמה מיט׳ן יצר־הרע, זיינען שוין אביסעל מקיל און האנד־לען שוין ניט אזוי שטרענג. אבער אלץ נאך ניט גאנץ מילד, מחמת זיי זיינען דאך סוף כל סוף בלויזע נשמות, בעפרייט פון אלע מענשליכע בעדירפנישען און שוין פיעל פערגעסען פון ערדישע פלאגען און בהמות׳דיגע תאוות.

האט אבער דער בר־מנן מעהר שכל און דאצו נאך א סיעתא דשמיא, פער־לאנגט ער מען זאל איהם משפט׳ן פאר דעם בית־דין וואס איז צוזאמענגעשטעלט פון אזולכע צדיקים וועלכע לעבען נאך און שפירען נאך די היץ פונ׳ם יצר־הרע פייער. זיי, די דאזיגע לעבעדיגע שופטים, פעראורטהיילען דעם מת מיט א גאר גרינגע שטראף. שטעל פון זיין נשמה ווענען א באטעלקע וויין!״

דעמאלט האבען אלע חסידים פערשטאנען, אז דער גבירישער נפטר האט זוכה געווען נע׳משפט צו ווערען פון א צדיקים־בית־דין, און אז דער ריזינער צדיק איז איינער, אדער אפשר גאר דער ראש, פון דעם דאזיגען הימלישען בית־דין.

נאכדעם ווי דער רבי איז פארטיג מיט די מאכלים, זאגט ער די טיש־תורה. צווישען דעם ריזינערס קינדער איז געווען דער סאדאגורער דער איינצי־נער וועלכער האט ביי יעדען טיש געזאגט ״תורה״, פון וועלכע ס׳איז זעהר ווייניג דאן געדרוקט געווארען, אבער דיא ראשי־החסידים האבען זיי געהאט אויפגעשריבען יעדער פאר זיך, לויט זיין זכרון און השגה.

פאר׳ן בענשען, איז דער רבי ווידער אריינגעפאלען אין זיין דבקות, זינגענדיג צום צווייטען מאל דאס פריהער דערמאנטע ניגונ׳דל. דאן האט ער אליין, אדער איינער פון דיא קינדער, געבענשט, און דיא גבאים האבען, בעת דער רבי איז נאך געזעסען ביים טיש, אריינגעגאסען דאס שיריים פונ׳ם רבינ׳ס כוס של ברכה אין דיא צוויי איבערגעבליבענע באטעלקאלעך וויין, עטליכע טראפען אין יעדען פלעשעל. דאן האבען זיי דאפון מכבד געווען צו קאפקעלעך צו אלע מיוחסים ביים טיש און ארום דעם טיש. פונ׳ם רבינ׳ס כוס גופא, האבען נאר געטרונקען דעם רבינ׳ס קינדער און דיא גאר גרויסע בעלי־זכיה וואס דער רבי אליין האט זיי דאמיט מכבד געווען, א זאך וואס ס׳איז פעררעכענט געווארען אלס א זעלטענהייט שבזעלטענהייטען.

מכח דעם ״כוס של ברכה״, האב איך אמאל צוגעזעהן אן אינטערעסאנטע עובדא:

קיין סאדאגורע פלעגען קומען כמעט אלע וועלטס־חזנים, כדי דארט צו בעווייזען זייערע גבורות און הלכות נגינה. ביי א יעדען פון זיי איז דאן געווען א כבוד צו דערצעהלען, אז ער האט געהאט דיא זכיה צו ״איזעגען אין רבינ׳ס קלויז אדער צו זינגען ביים רבינ׳ס טיש. צווישען דיא חזנים וועל־כע איך האב געזעהן און געהערט אין סאדאגורע, זיינען געווען: נפתלי באלטער, ניסיע בעלזער, ירוחם הקטן און ברוך שור. אט פון דיא דאזיגע לעצטע צוויי חזנים וויל איך דא דערצעהלען א קליינע עפיזאדע.

ס׳איז געווען אין שבועות תרמ״ב, וועלכער איז געפאלען אין מיטוואך און דאנערשטאג. ביידע חזנים, ירוחם הקטן און ברוך שור, זיינען דאמאלס געקומען צו פאהרען אויף שבועות קיין סאדאגורע. ברוך שור האט מיט געהאט זיינע אלע משוררים, בעת ירוחם הקטן איז געקומען גאנץ אליין אהן א משורר. אזוי

וויא ברוך שור האט געזעהען אז ירוחם הקטן איז אויך דא אויף יום טוב, האט ער גענומען רשות ביים רבי׳ן ז״ל און איז אריינגעפאהרען קיין משערנאוויץ אויף שבועות. דארט צו דאווענען אין שוהל, כדי זיך דאפון אויסצושלאגען די גרויסע הוצאות.

ירוחם הקטן איז פערבליבען ביים רבי׳ן און געדאווענט ביידע טעג יום־טוב פאר׳ן עמוד אהן משוררים.

אויף שבת נאך שבועות, איז ברוך שור ווידער אריינגעקומען קיין סאדא־גורע און געדאווענט אין דער קלויז מוסף מיט זיינע משוררים. אוים קנאה, איז ירוחם הקטן ביים מוסף ארויסגעגאנגען אין פאליש אריין, כדי זיך ניט צו צו־הערען צו ברוך שור׳ס פאלשע נגינה.

הפנים, אז דער רבי האט יא מקבל תענוג געווען פון ברוך שור׳ס דאווענען, מחמת ביים ״טיש״ האט ער מכבד געווען ברוך שור צו זינגען מיט זיינע משוררים ״אב הרחמים״, בעת ירוחם הקטן האט ניט געהאט און ניט געקענט האבען אזא כבוד, ווארים זינגען ביי א טיש, קען מען דאך אודאי ניט אהן משוררים.

נאכ׳ן בענשען, האט דער רבי ז״ל מכבד געווען מיט דיא שיריים פון ״כוס של ברכה״ צו ירוחם הקטן, אן ענין וואס איז אין סאדאגורע בעטראכט געווארען פאר׳ן גרעסטען כבוד.

״איך טרינק ניט קיין משקה״ — האט ירוחם הקטן געזאגט צום רבי׳ן האלטענדיג דעם כוס אין דער האנד.

א שרעקליכע שטילע אויפרעגונג האט געהערשט צווישען גאנצען עולם. ס׳טייטש, אזא חוצפה! מעיז פנים צו זיין און זיך אפצוזאגען פון א כבוד וואס דער צדיק אליין, בכבודו ובעצמו, איז איהם מכבד!

דער רבי גופא האט אבער ניט בעוויזען קיין שום צייכען פון אויפרעגונג, נאר שטיל און געלאסען איהם איבערגעפרעגט: ״נו, און וואס טהוט איהר מיט ארבע כוסות?״

״איך טרינק ראזינקע וויין״ — האט ירוחם געענטפערט שטאמלענדיג. ער האט זיך געכאפט, אז ער האט געמאכט א גרויסען נארישען פעהלער.

ער האט דאן טועם געווען פונ׳ם כוס של ברכה.

ביי דיא חסידים האט אבער ירוחם הקטן פון דאמאלס אן פערלארען דעם חן. זיי האבען איהם ביז זיין טויט ניט געוואלט מוחל זיין דעם דאזיגען גרויסען חטא, פון מסרב זיין, ניט צו וועלען טרינקען דיא שיריים פון כוס של ברכה.

מיט א הילעכדיגעם געזאנג האבען דיא חסידים דאן בעגלייט דעם רבי׳ן פונ׳ם שאלאש ביז אין זיינע דירות אריין, און דאן געגאנגען אין שענק אריין טרינקען משקה און זיך משמח זיין לכבוד יום־טוב.

40

פערשיעדענעס

דער פחדים׳דיגער "עננו" און די מורא׳דיגע "נענועים". — דאָס געדרענג ביי כפרות שלאָגען. — ס׳איז גענוג וויבאלד מען איז נאָר אונטער איין דאך. — דער צדיק פאַהרט מקבל פנים זיין דעם קייזער. — מען גיט א נאָמען נאָך א לעבעדיגען פאָטער אויס נקמה.

ווי איך האב שוין בעמערקט אין א פריהערדיג קאפיטעל, דאווענט דער סאדאגורער רבי ביחידות אין זיין שטיבעל ניט צווישען עולם. ס׳זיינען דאך פאַראנען זמנים אין׳ם משך פון די ימים נוראים, וואס דער צדיק פלעגט אריינקומען ביי געוויסע תפלות אין קלויז אריין, זיך שטעלענדיג צווישען עולם ביי דער מזרח־וואנד. די צייטען זיינען געווען אום סכות ביי הלל צו די נענועים, און אין מאנכע סליחות־נעכט ביי דער תפלה פון "עננו", וועלכע ער, ז״ל, פלעגט זיא זאָגען פאַר׳ן עולם, אלס א בעל־תפלה, אין א גאר שטילען מתיקות׳דיגען טאָן, וועלכער האט זיך דאך געהערט אין דער גאנצער גרויסער קלויז.

די דאָזיגע עננו־תפלה, וועלכע ווערט ביי די חסידים פעררעכענט פאר איינע פון די גרעסטע עבודת־הקודש, איז אזוי מעורר דאמאלס די הערצער פון׳ם גאנצען עולם, אז יעדער איינער פיהלט דאביי א הימליש מתיקות וועלכעס גרעניצט זיך כמעט מיט א בחינה פון כלות־הנפש, דאס איז א מין טעם וואס כדי איהם צו פיהלען מוז מען איהם אליין פערזוכען.

די נענועים מיט׳ן לולב בשעת דעם סכות׳דיגען הלל, איז געווען אין סאדאגורע איינע פון די חשוב׳סטע עבודות, שוין צוליעב דעם אליין. וואס דיא דאָזיגע עבודה איז געטהאָן געווארען, בגלוי, צו וועלכער ס׳האבען זיך אלע חסידים געקענט צוקוקען, פונקט ווי ביי דער טיש־עבודה.

אלע חסידים וואס קומען אהיימצופאָהרען פון סאדאגורע, פון א ימים־נוראים נסיעה, האבען תמיד צו דערצעהלען נפלאות פון דעם פחדים׳דיגען "עננו" און פון דיא מורא׳דיגע "נענועים", און די צוהערער ווערען קיינמאל ניט מיעד אויסהערענדיג און אויספרעגענדיג אלע איינצעלהייטען, בעזאנדערס פון דיא "נענועים", וואס פאר א פאזיציאן דער רבי האט פערנומען האלטענדיג דעם לולב און ווי לאנג דיא נענועים האבען בכלל געדויערט.

זעהען זעהט מען דאמאלס נאר דעם רבי׳ן שטעהען מיט׳ן פנים געווענדעט צו דער מזרח וואנט, דער טלית אראבגעלאזט ביז צום גארטעל, און פון׳ם טלית

שטארען ארויס צוויי הענט גאנץ אויסגעשטרעקט — מערקט איך דאס גוט, גאנץ אויסגעשטרעקט אין דער פראנט פון׳ם קערפער, ניט איינגעבויגען אפילו אין עוקץ ביים עלענבויגען.

קוקענדיג אויף דיא הענט גופא זעהט מען ניט אמאל דיא מינדעסטע בעוועגונג. דער גאנצער איינגעהילטער קערפער, מיט די הענט בכלל, זעהט אויס ווי א מארמאר־סטאטוע, בעת דער לולב ציטערט ביים שפיץ און לאזט פון זיך הערען א שטיל רוישען ווי פון א יונגביימעל אין א פריהלינג ווינטעל. אין אזא אונבעוועגליכע פאזיציאן מיט אויסגעשטרעקטע הענט, שטעהט דער צדיק אזוי מעהר ווי א שעה. א חוץ וואו דער דין פערלאנגט אומצואווענדען דיא האנדבעוועגונגען אויף אן אנדערע זייט פון די זעקס זייטען.

אנו, רבותי, זאל עמיצער פון אייך פרואווען צו האלטען דיא הענט צוזאמען אויסגעשטרעקט אין א גלייכער פאזיציאן עטליכע מינוטען. דאן וועט איהר פערשטעהען פארוואס דיא חסידים בעוואונדערן אזוי די דאזיגע עבודה וועלכע דויערט תמיד פון צוויי ביז דריי שעה, איבריגענס, איז קיין פעדער ניט אימשטאנד דאס ריכטיג צו שילדערן. מען מוז עס זיך אליין צו קוקען אום צו קענען געהעריג ניט משא־פנים׳דיג אורטיילען איבער דעם געוואלטיגען אומנאטירליכען כח העבודה.

בשעת דיא נענועים הערשט אין דער קלויז א מורא׳דיג שטילקייט. עס הערט זיך נאר דאס טרעסלען פון׳ם רבינ׳ס לולב און אפטמאל א שפיצער לאנגער און טיעפער קרעכץ, וועלכער איז בעקאנט צוליעב זיין אייגענטימליכקייט אלס ״דער סאדאגורער קרעכץ״, וואס רייסט זיך ארויס פון דער טיפעניש פון׳ם צדיק׳ס הארץ און קריכט דאן אריין אין אלע טיעפסטע ווינקעלעך פון די חסידים׳ס נשמה. אלע טויזענדער אויגען זיינען דאמאלס גערינכטעט צו איין־איינציגער נקודה און אלע מחשבות זיינען קאנצענטרירט צו איין צענטרום צום צדיק׳ס היילינע עבודה.

* * *

ערב יום כפור, זייגער דריי פארטאג. דער גאנצער הויף געהט אויף רעדער, עס רוישט זיך ווי אין א בינשטאק. מענשען לויפען, שטופען זיך, שטורכען מיט דיא עלענבויגענס כדי צו צוקומען צום איינגאנג פון דער אלטער קלויז, אבער אומזיסט, דיא טירען זיינען שוין צוגעשלאסען, און דער גרויסער עולם בעלאגערט די אפענע פענסטער דורך וועלכע דיא גבאים ציהען ארויף ביי דיא הענד מאנכע אנשים חשובים, בעלי פראטעקציע. אין דער לופטען פליהען א מאסע קאפעלושען מיט סאמעטענע יארמעלקעס, וואס דיא גבאים האבען אוועקגעשליידערט פון די קעפ פון אזעלכע חברה־לייט וואס ווילען זיך אריינכאפען אין קלויז אריין ביד חזקה.

דער רבי זאל מאריך ימים זיין געהט איצט שלאגען כפרות.

און געזעהען האב איך ווי איינער א בעקאנטער חסיד ארבייט מיט די עלענבויגענס מיט כל הכחות, אט איז ער שוין נעבען דעם פענסטער, רוקט אריין דעם גבאי א מתנת־יד, און באלד איז ער ארויפגעצויגען געווארען און פערשווינדען.

איך האב איהם שטארק מקנא געווען. אט וועט ער האבען די זכיה זיך צו צוקוקען צו דעם רבינ'ס עובדא בשעת דעם סדר־כפרות.

מיינע פינאנצען האבען מיר ניט ערלויבט צו מאכען אזעלכע הוצאות.

לכל הפחות וועל איך כאטש האבען א בעקאנטען פון וועלכען כ'וועל מיך דאן קענען דערוויסען ווי אזוי דער צדיק איז זיך נוהג בשעת דיזער עבודה.

"ווי אזוי איז זיך דער רבי נוהג בשעת כפרה־שלאגנע ?" — האב איך איהם דאן בייטאג געפרעגט.

ער האט אויף מיר ארויסגעשטעלט צוויי אויגען.

"פריטץ ! בטלן ! — האט ער דאן אויסגערופען— ווערמען לאזט מען דען אריין אין רבינ'ס חדר בעת ער איז עוסק אין סדר כפרות ?".

— וואס דען האט זיך ווידער דער גאנצער עולם אזוי מסוכנ'דיג געשטופט אין קלויז אריין, און צו וואס האסט דו דאפיר געגעבען דעם גבאי א מתנת־יד ?

"שוטה ! איז'ס ניט ווערטה אפשר צוויי גולדען צו זיין אונטער איין דאך מיט רבי'ן בעת ער איז מקיים "וכפר בעדו ובעד ביתו ?"

"אבער אריינגעלאזען צו ווערען אין'ם רבינ'ס חדר, בשעת זיין עבודה אין סדר כפרות, דאצו האט קיין שום בן אדם פון'ם גאנצען עולם ניט דיא זכיה".

דאס קנאה־פייערל איז דאן אין מיין הארץ אויסגעלאשען געווארען.

* * *

מוצאי יום כפור. אין אלע ווינקעלאך פון דער גרויסער קלויז שטעהען קופ־קעלעך חסידים און דעבאטירען מיט גרויס אייפער, "ווי אזוי וועט זיין די צר זאמענקונפט ?" "וואס וועט ער רעדען מיט'ן רבי'ן ?" "האט ער שוין גע־הערט פון'ם גרויסקייט פון אונזער צדיק ?" "א שאלה אביסעל, ווער ווייסט דאס ניט ווער דער רבי זאל לעבען איז, בפרט נאך ער וואס ווייסט אלצדינג ?"

דיא דאזיגע דעבאטע האט זיך בעצויגען ניט אויף קיין אנדערען וויא אויף'ן קייזער פראנץ יאזעף, וועלכער איז אים יום־כפור 1880 געקומען צו פאה־רען קיין טשערנאוויץ פאר א דרייטעגיגען אויפענטהאלט. און דער רבי האט געזאלט צו מארגענס, א טאג נאך יום כפור. אריינפאהרען קיין טשערנאוויץ מקבל פנים צו זיין דעם קייזער.

אין טשערנאוויץ, אן דער זייט פון איינע פון דיא שעהנסטע גאסען וואו דער קייזער האט געזאלט דורכפאהרען, האט מען אויפגעשטעלט א וואונדערשעה־נעם ביידעל, געפלאכטען פון גרינע צווייגען און פערפוצט און אויסגעציערט מיט פרעכטיגע פרישע בלומען. דאס ביידעל איז עקסטרא געמאכט געווארען, מיט דער בעוויליגונג פון'ם שטאטהאלטער, פאר דעם אלטען סאדאגורער צדיק ז"ל, מקבל פנים צו זיין דעם עסטרייכישען קייזער.

יעדער האט ערווארטעט, אז דער קייזער וועט זיך אודאי אבשטעלען און רעדען מיט'ן צדיק עטליכע דבורים.

בעת דער קייזער איז פארבייגעפאהרען, האט ער אויסגעדרעהט זיין פנים צו דער זייט וואו דער אלטער צדיק איז געשטאנען אין דער פרעכטיגער סכה

איז׳ם קאפעל ארומגערינגעלט פון זיינע קינדער. באותו רגע, האט דער רבי ארויפגעטהאן אויף׳ן קאפ זיין סאבעל־קאלפאק און געמאכט דיא ״ברכה״.

״דאס איז דער וואונדער־ראבי פון סאדאגורע״ — האט דער טשערנאוויצער שטאטהאלטער, וועלכער איז געפאהרען צוזאמען מיט׳ן קייזער, בעמערקט צום קייזער אלס אינפארמאציאן.

״א ווירקליך וואונדערשעהנע היטע״ (ביידעל) — האט דער קייזער בעמערקט און געהייסען ווייטער פאהרען ניט אבצושטעלען זיך. בעת מיט׳ן רב ר׳ בנימין וויים האט ער ביים קבלת פנים איינגע׳טענה׳ט עטליכע מינוטען.

דער רבי זאל דאמאלס געוועז האבען א גרויסען חלישות־הדעת.

די חברה חסידים האבען דאס אויסגעטייטשט, אז דער קייזער האט תרעומות אויף׳ן רבי׳ן פארוואס ער מיט זיין גאנצע פאמיילע זיינען פערשריבען פאר טערקישע אונטערטהאנען.

* * *

די ימים טובים זיינען פאריבער. דער פרעמדער עולם, א חוץ די שטענדיגע ״יושבים״, זיינען זיך צופאהרען אהיים. איך אבער האב ניט געהאט מעהר קיין אויסזיכט צו מעגען אהיימקומען. לויט א בריעף וואס כ׳האב ערהאלטען, האט מיין שווער מיך פערלייקענט פאר זיין איידעם, בעטראכט די טאכטער זיינע פאר אן אלמנה. און אויך דיא איבריגע חסידישע שטאדטלייט פערדאמען מיך פאר ווערען א סאדאגורער חסיד.

מוזענדיג זיך מיאש זיין פון דער היים און ניט קענענדיג ווערען א כניאקישער ״יושב״ און א פראפעסיאנעלער בטלן, האב איך אנגענומען א קנעלעכץ אין׳ם דארף הארעטשע נעבען סאדאגורע, כדי איך זאל זיין ביכולת צו פאהרען קיין סאדאגורע צום רבי׳ן אויף פיעלע שבתים און אויף יעדען יומא דפגרא, און אין מיר איינצוזאפען דאס גאנצע חמימות פונ׳ם סאדאגורער חסידות.

ווי גרויס די שנאה איז געוועז איז מיין געבורטס־שטעדטיל ראזוואדאוו צו דיא סאדאגורער חסידים, קען בעווייזען דיזע עובדא:

דעמזעלבען ווינטער האט מיין פרוי געבארען אונזער ערשטען זוהן. ניט האבענדיג דיא מעגליכקייט אהיימצוקומען צום ברית, אוים מורא פאר א נקמה, איז מיין שווער, יהושע זינגער, געוועזן מיין פערטרעטער און האט ביים ברית זיך אליין מכבד געוועזן מיט דער ברכה. ביי ״ויקרא שמו בישראל״ האט ער דעם קינד א נאמען געגעבען ״יצחק״, נאך מיר. עס איז געווארען א רעש אין בית־המדרש, ס׳טייטש, א נאמען נאך א לעבעדיגען טאטען, מען האט וואו ס׳איז דעם קינד משנה־שם געוועזן צום נאמען ״יעקב״.

א מאדנע נקמה.

אבער דאס פערבלייבען אין דער שכונה פונ׳ם חסידישען מקור, האט מיר געגעבען דיא געלעגענהייט זיך צו בעטייליגען אין אלע חסידישע ״זיצען״ פון די יומא דפגרא׳ם און זיך צו צוהערען צו די חסידישע שמועסען און גוט־אידישע ספורים פון דער ערשטער קוועלע, וועלכע איך וועל ביי יעדער געלעגענהייט איבערגעבען צו די לעזער אין דערזעלבער פארם ווי כ׳האב זיי איבערגענומען.

41

דער שפאציער

מחשבה אויפ׳ן סאדאגורער חסידות. — א חסידישער שמועס אין רביז׳ס מקוה. — די סודות פון פאהרען שפאצירען. — דעם רביז׳ס דבורים ביים פראוועז. — דער פירוש פון א חסיד ווערט מקוים.

דאס איז געווען אין א זומער־פרייטאג נאכמיטאג.

איך בין מיר געלעגען אין א גערטעל, וועלכעס איז געווען אנגעשלאסען צו דער קרעטשמע אין דארף הארעטשע, אונטער א בוים און געטראכט:

״וואס האב איך עפעס געטהאן? פערלאזט א היים, א פרנסה הויז, א יונג ווייבעל, גוטע ברידער, זיך פער׳ברוגז׳ט מיט דעם יוגענד רבי׳ן, און איצט בין איך שוין ניין חדשים נע ונד, א דארפ׳ס מלמד׳ל. אהיימקומען טאר מען ניט מעהר, אהער נעהמען דאס ווייב מיט׳ן קינד איז ניטא צו וואס. און דאס אלצ־דינג איז געשעהן צוליעב סאדאגורער חסידות. איז דאס טאקע באמת כדאי גע־ווען צו ברענגען אזעלכע קרבנות?!

הייסע טרעהרען האבען זיך מיר געקייקעלט פון מיינע אויגען. ס׳האט זיך מיר פערבענקט אהיים.

דיא ארענדארקע, משה הירש עלענבערג׳ס ווייב און דיא מוטער פון מיינע תלמידים, א כשר׳ע אידענע וועלכע האט מיך בעהאנדעלט וויא א קינד, איז גראד געגאנגען אין שטאל אריין א בליק געבען צו דיא בהמות. פארבייגעהענדיג פאר מיר און בעמערקענדיג מיין פערוויינט פנים, האט זיא א מין ברחמנות׳דיגען שמייכעל געטהאן, וויא איינער רעדט: ס׳עפיס א חידוש? א בלוט און מילך יונגערמאנטשיק, קוים אנגעהויבען צו געניסען פונ׳ם לעבען און פלוצים איז ער אוועקגעריסען געווארען פון א זיסינקער היים, צו ליעגען דא אין הארעטשע עלענד און פערלאזען אונטער א בוים, זעטענדיג זיין בענקעניש מיט פוסטע פאנטאזיען...

״איך גיזה אויף שבת קיין סאדאגורע״ — האב איך מיט אן אימפעט גע־זאגט צו דער ארענדארקע אריינקומענדיג אין קרעטשמע.

דיא גוטע פרוי האט גאר ניט געענטפערט. באלד האט זיא מיר דערלאנגט א קליין פעקעלע, אין וועלכען ס׳איז געווען איינגעפאקט: צוויי חלות, א שמי־

קעלע פיש, א האלב עוף, און אייננעזויערטע אוגערקע און א קליינטשיק פלעשעלע אקאוויט, זאגענדיג צו מיר: פאהר געזונטערהייד צום הייליגען צדיק און פועל אלדעס־גוטס.

פון הארעטשע קיין סאדאגורע איז פשוט א שפאציער. מען דארף זיך נאר לאזען איבערשיפען דעם "פרוט", וועלכער האט פארביי געשטראמט נאהענט נעבען דער קרעטשמע. פון יענער זייט "פרוט" האט זיך געשלענגעלט א שמאלער פוס־שטעג צווישען לאנקעס, וועלכער האט נאך אן ערך פון צוואנציג מינוטען צוגעפיהרט צום קייזער־שטראס וועלכער געהט פון מיהאלאי, אדער באיאן, קיין סאדאגורע. געהענדיג א האלבע שעה אויפ׳ן קייזער־וועג, האט זיך דאן שוין ארויסגעזעהן ר׳ יאסעלע מאנזאן׳ס הויז, וועלכעס איז געשטאנען ביים איינגאנג פון דער שטאדט סאדאגורע.

דערזעהענדיג דאס דאזיגע הויז אין וועלכען ס׳האט געוואהנט דעם הייליגען ריזינער׳ס טאכטער, איז מיין אומעט פערשוואונדען און מיין גייסט ווידער אויפ־געמונטערט געווארען.

קומענדיג נאהענט צום רבינ׳ס הויף, האב איך גראד געטראפען משה בונם׳ען געהן אין רבינ׳ס מקוה אריין.

משה בונם איז געווען דער אמת׳ער טיפ פון א פערצייטיגען חסיד. א איד וואס האט אמת׳דיג מורא פאר אן עברה. א איד גאר ניט קיין נאר, קיין מינע אפילו פון א כניאק און דאך א חסיד מיט׳ן פולען מויל. געווען איז ער דוקא א נגידיש קינד, א זיידענער יונגערמאן, א גרויסער תלמיד חכם און א ספרא רבא. אזוי וויא ער איז יונגערהייד געווארען, לא עלינו, אן אלמן, האט ער זיך באלד פערנומען מיט זיינע זיבען זאכען קיין סאדאגורע, געווארען דארט א "יושב" און עוסק געווען אין עניני חסידות, שפעטער איז ער נתעלה געווארען צו ווערען הויפס־מלמד ביים רבינ׳ס אייניקעל ר׳ חיים׳ניו שפירא, דער היינטיגער דראַ־האביטשער רבי. ער איז דאן געווארען זיין מקורב ביז ער, ר׳ משה בונם, איז געשטארבען.

"קום מיט מיר אין מקוה אריין — האט משה בונם צו מיר געזאגט נאכדעם וויא ער האט מיר געגעבען א פריינדליכען "שלום עליכם" — דורך מיין פראַ־טעקציע וועט מען אויך דיך אריינלאזען אין רבינ׳ס מקוה."

זיך טובל צו זיין אין רבינ׳ס מקוה, איז געווען פאררעכענט ביי יעדען חסיד פאר אן אונגעהויערע זכיה. איך האב מיך אן זיין אנטראג אנגעכאפט מיט הענד און פיס און מיט׳ן פעקעל אין דער האנד געגאנגען אין מקוה אריין.

מיט משה בונם׳ען בין איך נאך פון פריהער גוט בעקאנט געווען. ער איז געווען מיינס א לאנדסמאן פון א שטעדטיל וואס איז אין שכנות פון מיין געבורטס־שטאדט ראזוואדאוו.

שמועסענדיג אין מקוה איבער מיין לאגע, האב איך מיך פאר איהם מתנצל געווען וואס כ׳מוז זיין כסדר נע ונד אין דער פרעמד און קען ניט מעהר אהיימפאַ־מען צו ווייב און קינד, וועלכעס איך האב נאך לחלוטין גאר ניט געזעהן.

"אוי ! האט משה בונם א טיפען קרעכץ געטהאן. דוא ביזט נאך אלץ צו ווייט פון דער קדושה, עס פעהלט דיר דאס אמת׳ע התדבקות (צוקלעפען זיך) צום צדיק. א חסיד וואס פיהלט דעם צדיק און האט א חלק אין צדיק אלס זיין שורש נשמה, אזא חסיד פיהלט שטענדיג א מין בענקעניש רק צו זיין אין דער סביבה פונ׳ם צדיק און אנצוקוקען זיין הייליגע צורה. ווער מיר היים ? וואס מיר היים ? ווער מיר ווייב און קינד, וואס מיר ווייב און קינד ? דער רבי, ער איז דער כולל און דער תמצית פון אלצדינג: מיט׳ן השתוקקות צום צדיק פער־געהען אלע נארישע תשוקות און אלע פוסטע תאוות. קום הייפיגער צום רבי׳ן. פערטיעף דיך מעהר אריין אין חסידות, בעטייליג דיך אפט ביי דיא חסידישע "זיצען", און סוף הטעם לבוא. דוא וועסט דאן קומען צום אמת׳ן זיסען טעם פון אונזער חסידות".

איך האב געשוויגען, איך בין שטארק מסופק געווען אויב מיין נשמה איז איבערהויפט מסוגל צו קומען צום טעם. מחמת דיא אלע מיטעל זיינע האב איך דאך שוין אויסגעפרואווט.

"איבריגענס — האט משה בונם ווייטער געזאגט זעהענדיג אז כ׳בין נאך לעת־עתה זעהר ווייט פון אזא מדרגה — דערצעהל עס דעם רבי׳ן און הער וואס ער וועט דיר זאגען. אן דעם רבינ׳ס דבורים וועל איך שוין פערשטעהען וואס דו האסט צו טהאן. ווען ווילסט דו דיך פראווען ביים רבי׳ן ? "

"שבת־צו־נאכט׳ס" — האב איך איהם געענטפערט.

— פאלג מיך אוןווארט ביז זונטאג. ס׳איז כדאי צו זעהען ווי דער רבי וועט פאהרען שפאצירען דעם זונטאג מיט ר׳ נחום בער׳ניו. איך וויל דיר אויך מגלה זיין א סוד, אז די נעניטע חסידים פראווען זיך תמיד נאך דעם רבינ׳ס א שפאציער. א זמן פון אן עת רצון.

* * *

דער סאדאגורער רבי ז"ל פלעגט אפט פאהרען שפאצירען קיין זוטשקא א דארף נעבען טשערנאוויץ וואו ס׳האט זיך געפונען א שעהן ראמאנטיש וועלדיל, אין וועלכען זיין פאטער, דער ריזינער ז"ל, פלעגט אפט, ביים שפאציער, מיחד זיין זיינע יחודים.

צום שפאציער פלעגט דער רבי מיטנעהמען איינעם פון דיא קינדער אדער פון דיא אייניקלעך. זיין מקורב ר׳ משה דוד איז תמיד מיטגעפאהרען. ביי דעם רבינ׳ס קינדער איז דער שפאציער מיט רבי׳ן פעררעכענט געווען פאר׳ן גרעסטען פערגניגען, מחמת אויף׳ן וועג פלעגט מען פון איהם תמיד הערען הויכע דבורים און דערצעהלען וואונדערבארע מעשׂיות פון פערשיעדענע צדיקים.

אנגעטריבען דיא פערד האט תמיד ר׳ שלום בעל־עגלה, וועלכער האט אנגעהאלטען דעם פאסטען נאר אויסשליעסליך אלס דעם רבינ׳ס לייב־בעל־עגלה אבער ניט אלס שטאל דיענער. ביי אלע חסידים איז ר׳ שלום זעהר געאכטעט געווען, יעדער איינער האט זיך געהאלטען פאר א זכיה ווען ר׳ שלום האט זיך מיט איהם אריינגעלאזט אין א שמועס צו דערצעהלען מאנכע ענינים מכח

דעם רבינ׳ס שפאציער. נים איינער האט זיך געווינשען אז ער זאל נאך אמאל האבען דיא זכיה, כאטש איינמאל אים לעבען, צו פערטרעטען דיא שטעלע פון ר׳ שלום בעל־עגלה.

חסידים בעהויפטען, אז דיא אפטע נסיעות פון׳ם צדיק אין וועלדעל אריין איז געווען נאר כדי מתקן צו זיין דיא נשמות נדחות, וואס בלאנזען ארום אויף׳ן עולם התוהו, מחמת דער בעל־שם הקדוש פלעגט זיך אויך אזוי נוהג זיין. דעריבער פלעגען דיא חסידים תמיד, ביי א גלעזעלע משקה, אויספרעגען שלום בעל־עגלה איבער יעדער תנועה און דיא מינדעסטע בעוועגונג וואס דער רבי פלעגט מאכען בעת דעם שפאציער.

דיא מוח־חסידים פלעגען ווידער בעהויפטען, אז דיא נסיעה אין דעם התבודדות־וועלדעל איז געווען, כדי זיך אבצושיידען פון דער מענשען־סביבה, זיך מתבודד צו זיין אין א מקום וואו דער אויר איז מסוגל צו קומען אין א בחינה פון "מוחין דגדלות", זיך אויפצוהויבען פיעל העכער איבער דיא וועלטליכע ספערען, און דאדורך זיין ביכולת אראבצוציהען פון׳ם "היכל הברכה" א שפע (איבערפלוס) פון ישועות אויף אידען.

דעריבער האט מיך משה בונם געראטען צו פראווען זיך ביים רבי׳ן זונטאג נאך׳ן שפאציער.

* * *

נעבען דעם רבינ׳ס טהיר שטעהט אים זונטאג נאכמיטאג א הערליכע קאלע־סא צוגעשפאנט צו צוויי טייערע הייסבלוטיגע פערד גרייט צום שפאציער. זיי קאפען אונגעדולדיג אויף די פלאסטער־שטיינער און שאקלען נערוועז מיט די גאוה׳שע קעפ, וועלכע זיינען פערציערט מיט פערד׳ישע מלבושי־כבוד. זיי קענען לחלוטין גאר ניט איינרוהען, ס׳ווילט זיך זיי שוין פאהרען. א מערכה, וואס דער אויסגעפוצטער ר׳ שלום, אין זיין נייעם סאמעטענעם קאפעלוש, אין זיין שווארץ, מאדערנע שיפקאלע, מיט זיינע פערקעמטע קורצע פאה׳קעלעך, וועלכער איז געזעסען אויף דער קאזלע מוכן ומזומן, האלט זיי פעסט ביי דיא לייצען און הייסט זיי האבען געדולד.

"וויסען אט דיא דאזיגע פערד וואס פאר א גרויסע זכיה זיי האבען צו טהאן אזא עובדא, מיט וועלכע טויזענדער חסידים זיינען זיי מקנא?" דאס איז געווען דער שמועס פון צוויי בנייאקלעך וואס זיינען געשטאנען אין מיין שכנות צווישען דיא צעהנדליגע יושבים וואס שטעהען און ווארטען צו זעהען דעם רבי׳ן מיט׳ן חשוב׳ן איידעם זיינעם פאהרען שפאציערען. און דערווייל זיינען זיי, די יושבים, עוסק אין "מעשה מרכבה", בעטראכטען מיט חשק׳דיגע אויגען די סוסים און דיא קאלעסע און קלערען אריין פערשיעדענע חקירות מכח דיא סודות־ענינים וואס שטעקט אין זיי.

דיא שמועסערס מכח דער ידיעת פון דיא פערד זיינען נאך נים געהאט געקומען צו קיין טאלק, בעת ס׳האט זיך בעוויזען אין דער טהיר דעם רבינ׳ס צורה און נאך איהם דער חנ׳עוודיגער ר׳ נחום בער׳ניו און דער מקורב ר׳ משה דוד, וועלכע האבען בעשטיגען דיא קאלעסע און באלד נעלם געווארען.

איך מוז מודה זיין דעם אמת, אז ס'זיינען מיר דעמאלט דורכגעפלויגען אפקורסישע מחשבות, אויב ס'איז באמת כדאי געווען מבטל צו זיין דאס זונטאג'דיגע לערנען מיט מיינע תלמידים, כדי זיך צו צוזעהען דאס פאהרען שפאציערען, ווי משה בונם האט מיר געזאגט, אבער דער עיקר איז דאך אבער צו פראווען זיך נאך'ן שפאציער. מען מוז ווארטען.

כ'האב מיר אויך דער נאכט ביים פראווען געמאכט מוטה און דערצעהלט דעם צדיק מיינע צרות, אז כ'קען ניט אהיימפאהרען אוים מורא פאר רדיפות און דעריבער מוז איך זיין א דארפס-מלמד שוין קרוב צו א יאהר, בעת אין דערהיים האב איך אן איינענעם פרנסה-הויז.

"דוא וועסט קענען אהיימפאהרען, אבער דיא וועלט דארף דאך מלמדים אויך האבען" — האט צו מיר דער רבי געזאגט און בשעת מעשה אויפגעהויבען זיינע גרויע אויגען, מיך געמוסטערט פון אויבען ביז אראפ מיט א קוים מערק־בארען שמייכעל, פון וועלכען איך האב מיך משער געווען דיא כונה: "ניט כדאי געווען דער גאנצער טא־רא־ראם. איך וואלט מיך אהן דיר אויך געקענט בעגעהן". איך בין ארוים פון'ם פראווען שטארק צורודערט. עפים האט זיך מיר געדאכט אז דער צדיק האט מיך דורכגעקוקט און פערשטאנען אז מיין אמונת צדיקים הינקט אביסעל אונטער. א פאראדאקסישע מחשבה.

"דו וועסט בקרב אהיימפאהרען — האט מיר משה בונם דאן ערקלעהרט דעם רבינ'ס דבורים — אבער פאר איין זאך האב איך מורא, אז מיט דיין פרנסה הויז וועט זיך אויסלאזען א בוידעם און דו וועסט מוזען ווערען א מלמד. דער רבי זאל לעבען רעדט ניט קיין איבריגען דבור."

ביידע זאכען זיינען מיט א יאהר שפעטער מקוים געווארען, אבער דעריבער אן אנדערם מאל.

42

דאס פראווען

דער הרהור תשובה פאר'ן פראווען. — א "קוויטעל" מוז מען קענען לייענען פון דער לוידיגער זייט. — מען מוז זיך אמאל ארויבלאזען פון די מדרגות. — די ערשטע בקשה איז פאר'ן נפש.—מען מוז שוויצען. — דער רבי נעהמט ניט צו די פדיונות.

דער ענין פון "פראווען", דאס הייסט, נעהמען ביי די חסידים א "קוויטעל" אין וועלכען ס'זיינען פערשריבען זייערע בקשות און זיי געבען א ברכה, האט נעפאדערט אין סאדאגורע הכנות פון ביידע זייטען, דאס מיינט, אזוי גוט פון די חסידים'ס צד ווי אויך פונ'ם רבי'ן גופא.

אן אמת'ער חסיד איז קיינמאל ניט צוגעגאנגען זיך פראווען ביים רבי'ן,

וויבאלד ער איז ניט פריהער געווען אין מקוה און דאביי געהאט אן אמת׳ען הרהור תשובה. דער אמת׳ער חסיד איז איבערצייגט געווען אין אלע פאזערן פון זיין נשמה, אז בעת דער צדיק לייענט דאס קוויטעל איז אלצדינג, וואס דער מענש האט געטהאן מיום הולדו, זייט ער איז געבארען געווארען ביז צו אותו רגע, הכל גלוי וידוע לפניו, ווייס דער צדיק פון אלעמען.

מען זאגט נאך צווישען חסידים פון א גרויסען רבינ׳ס וועגען, אז אזא רבי וואס איז ניט אימשטאנד צו לייענען דאס קוויטעל פון דער אונבעשריבענער זייט, טאר איבערהויפט ניט נעהמען קיין קוויטעל ביי א חסיד און דער ״פדיון״ איז פשוט גזל. דאמיט איז געמיינט, אז בעת דער רבי זיצט ביים פראווען זיינע חסידים, מוז ער זיין אין א בחינה פון ״יושב וגלוי עינים״, אין דער מדרגה פון א קלארען בעל רוח הקודש, אזוי אז ער זאל פונ׳ם נאמען אליין, אדער גאר אפילו פון דער צווייטער לעדיגער זייט פונ׳ם קוויטעל, קענען ארויסלייענען אלצדינג וואס דער קוויטעלגעבער פער־לאנגט פון איהם מתפלל צו זיין פאר איהם און טאקע אין איינוועגס איהם אליין דורכקוקען דורך און דורך.

אז מען לייענט דעם נאמען אינ׳ם קוויטעל — האט אמאל דער אלטער סאדאגורער ז״ל געזאגט צו זיינע מקורבים — מוז מען תיכף דערקענען וואס פאר א מין נפש דער מענש פונ׳ם קוויטעל איז, כאטש מען האט נאך אפילו זיין פנים ניט אנגעקוקט. און ווידער פערקעהרט, אנקוקענדיג א מענש דארף מען וויסען זיין נאמען ווי ער הייסט. וויבאלד מען ווייס דאס ניט, קען מען ניט אמאל דעם א׳ ב׳ פון א גוטען אידען. הא בהא תליא, דער מענש מיט זיין נאמען זיינען שנים שהם אחד, מען מוז פון איין חלק דערקענען דעם צווייטען. דאס איז דער סוד פון דעם וואס גאט ברוך הוא האט פארגעפיהרט פאר אדם הראשון אלערליי בעשעפענישען און איהם געהייסען אויסגעפינען, לויט זייער מהות, מיט וואס פאר נעמען זיי דארפען גערופען ווערען.

אזוי ווי דער זיידע ר׳ בער ז״ל — האט דאן דער סאדאגורער זיי דער־צעהלט — האט אנגעהויבען מפורסם צו ווערען אויף דער וועלט, האבען פיעל פונ׳ם בעל־שם׳ס תלמידים זעהר משתוקק געווען איהם צו זעהן. צווישען וועלכע ס׳האט זיך געפונען דער גרויסער צדיק ר׳ מענדעלי פרעמישליאנער.

ארויספאהרענדיג פון זיין היים צום זיידען ז״ל, האט ער אנגעזאגט זיין משמש זהיר וזהיר, אז א גאנצען וועג, ביז ער וועט צוריק אהיים קומען, זאל ער איהם ניט רופען ״רבי״, ווי דער סדר איז, אויך ניט ביים נאמען ר׳ מענדל, נאר גאר מיט א פרעמדען נאמען ״ר׳ ברוך״, כדי קיין בן אדם זאל ניט וויסען ווער ער איז און פון וואנען ער קומט.

אריינקומענדיג צום זיידען ר׳ בער מיט׳ן משמש צוזאמען, האט דער זיידע אויסגעשטרעקט די האנד, איהם געגעבען א פריינדליכען ״שלום״ מיט די ווער־טער: ״שלום עליכם ר׳ מענדלי פרעמישליאנער!״

״דער דאזיגער איד הייסט גאר ר׳ ברוך״ — האט זיך ר׳ מענדלי׳ס משמש אנגערופען צום זיידען.

״גם ברוך יהיה!״ — האט איהם דער זיידע ר׳ בער געענטפערט. — ״די וועלט רופט מיך ״דער גרויסער מגיד״, און וואס וואלט אלזא בעשטאנען מיין

גרויסקייט ווען איך זאל ניט מרגיש זיין די מחשבה (דערפיהלען דעם בלויזען נעדאנק), ווען ר׳ מענדלי האט נאר געקלערט צו מיר צו פאהרען?״

ביי די רביים פון דער סאדאגורער גזע, האט מען באמת געקענט בעמערקען אן אונגעהייערע הכנה איידער זיי האבען זיך געזעצט פראווען דעם עולם. מיט דער דאזיגער הכנה, ערקלערען די חסידים, האט דער צדיק געשאפען אן ״אתערותא דלתתא״, א מין פונ׳ם מענשען געשאפענער געטליכער כח, וועלכער איז מעורר און שאפט אן ״אתערותא דלעילא״, אן עת רצון אינ׳ם הימעל פאר אידישע תפלות. זיי האבען זיך ניט נוהג געווען ווי מאנכע אנדערע גאליציאנער רביים, צו וועלכע מען האט געקענט צוקומען זיי צו דערלאנגען א קוויטעל מיט א פדיון צו יעדער צייט אין טאג, ווען ס׳זיינען נאר אנוועזענד געווען עטליכע מענשען צום פראווען און וויבאלד מען האט נאר דעם גבאי מכבד געווען מיט א שעהנעם מתנת־יד. אין סאדאגורע האט דאס פראווען שטאטגעפונען נאר אין בעשטימטע שטונדען אין טאג. אין דער פריה בעפאר דער רבי איז אריינגעגאנגען אין קלויז אריין דאווענען, און אויך דער נאכט ארום צעהן אזייגער. די אנשים מצוינים האט מען אריינגעלאזט צום רבי׳ן אין זיין ״סאליע״ צום פראווען, בעת דער איבריגער עולם האט געמוזט ווארטען אין פראווע־צימער ביז דער רבי איז דארטען אריינגעקומען צום פראווען. אבער אויך אין דעם דאזיגען חדר האט מען נאר אריינגעלאזט א געוויסע מענגע פארשוינען. די איבריגע האבען געמוזט ווארטען אין פארהויז אדער אין דער אלטער קלויז. זאגאר אינ׳ם הויף, ביז ס׳איז ווידער געווארען פלאץ אריינצולאזען אן אנדער סכום פון חסידים. אט דא איז שוין דער ״באקשיש״ געווען א גרויסער מליץ יושר צו געפינען חן ביי די גבאים ניט צו לאזען צו־לאנג ווארטען.

ס׳האט זיך אבער אפטמאל געטראפען, אז דער צדיק איז ניט אריינגעקומען אפילו צו דער בעשטימטער צייט, און א טהייל מאל טאקע לגמרי גארניט, צום פראווען. דארין זאל תמיד געווען זיין דער גורם די הכנה וועלכע האט בעגעגענט גרויסע שוועריגקייטען צוליעב אונבעקאנטע סבות.

א חוץ דעם איינפאכען טעם פון דער דאזיגער גרויסער הכנה, כדי דער צדיק זאל מיט זיין עבודת הקודש און תפיסת המוחין מעורר זיין אן עת רצון, א צייט אין וועלכער ער זאל בכח זיין צו פועל׳ן ישועות פאר אידען, האט אויך די דאזיגע הכנה, לויט דער מיינונג פון מאנכע חסידים בעלי־מוח, גאר געהאט א פאראדאקסישען פערקעהרטען טעם, ניט כדי דער צדיק זאל יא זיין בכח דורכצוקוקען דאס פנימיות פון זיינע חסידים, נאר אדרבה, כדי ער זאל דאס גאר ניט זעהן.

דער צדיק וועלכער האט דאמאלס ביים פראווען בעדארפט קומען אין בערי־הרונג מיט פערשיעדענע ברואים, צווישען וועלכע ס׳האבען זיך אויך געפונען מאנכע מגושם׳דיגע, אנשים בעלי חומר, קליינע און נידעריגע נפשות, כדי צו קענען זיי מקבל פנים זיין און פונדעסטוועגען ניט אראבפאלען פלוצלינג פון די מדרגות אלס א פועל יוצא פון זיין ווייטער און טיעפער ראיה אין די טיעפעניש פון די פערשמירטע, פערדארבענע נפשות, האט זיך דער צדיק געמוזט בענוצען מיט א מין מדרגה וועלכע הייסט ״בחינת הצמצום״, דאס הייסט, ער האט זיך מצמצם געווען, צוזאמענגעקארטשעט און איינגעשרומפען זיינע הימ־

לישע כחות, זיך אראבגעלאזט שטופענווייז פונ׳ם עולם האצילות, פונ׳ם עולם המחשבה צום עולם הגשמי, עולם השפל, און דאפון, פון די ערדישע און בהמה׳שע ענינים גאר ניט מעהר נתפעל ווערען. דאס דאזיגע צוזאמענגעהמען זיך און מגשם צו זיין זיין רוחניות׳דיגען איך, זיין ערדעלען עצם אלקי, האט, כביכול, אן עהנ־ליכקייט מיט דעם "צמצום" וועלכער איז געווען בשעת בריאת העולם. דאס איז א זעהר טיעפער ענין און עס פאדערט דאצו א שווערע אונגעהייערע עבודה.

ווי די מעשה זאל ניט זיין, ליעגט דארין א טיעפער געדאנק. יעדער ערד־לער מענש מוז זיך אראבלאזען פון זיינע מדרגות, אננעהמען אן אנדערע גייס־טיגע פארמע, ווען ס׳קומט איהם אויס צו קומען אין בעריהרונג און האבען א מגע ומשא מיט א גראבען יונג. עס איז ניט קיין לייכטע ארבייט צו מאכען זיך אליין מגושם׳ער ווי מען איז.

דער נוסח פון א "קוויטעל" צום רבי׳ן וועט אפשר פאר מאנכע מענשען זיין אינטערעסאנט אין א געוויסער מאס. נאך דער אויפשריפט פון אויבען די ווערטער "ברוך השם" און דעם נאמען פון דער שטאדט, האט זיך אין דער צווייטער שורה אנגעהויבען דעם חסיד׳ס נאמען מיט זיין מוטער׳ס נאמען, ווי למשל "צבי הירש בן לאה". דער ענין פארוואס מען דערמאנט נאר דער מוטער׳ס ניט דעם פאטער׳ס נאמען, איז געגרינדעט אויף א מאמר אין זוהר הקדוש שמות דף י"ז ע"א: "אין מזכירין לעולם שם אביו של אדם רק שם אמו מפני חשדא" (מען זאל קיינמאל ניט דערמאנען דעם פאטער׳ס נאמען נאר דער מוטער׳ס נאמען, וועלכע איז זיכער אהן א ספק זיין מוטער). נאכ׳ן נאמען זיינען תמיד געשריבען געווען די ווערטער "לישועה בגוף ונפש". איך דערמאן דאס מיט א כונה, ווייל אין קוויטלעך וועלכע חסידים פלעגען געבען צו אנדערע רביים אין גאליציען, בעזאנדערס ביי די רביים פון דער ראפשיצער גזע, איז קיין מנהג ניט געווען צו שרייבען אין אנהויב פונ׳ם קוויטעל די ווערטער "ברוך השם" און אויך ניט צו פערלאנגען פונ׳ם רבי׳ן, אלס די ערשטע פון אלע בקשות, א ישועה אויפ׳ן "נפש". די דאזיגע אינ׳ם פלוג אונבעדייטענדע דבורים, ווייזען בעשיינפערליך דעם גייסט פונ׳ם סאדאגורער חסידות. קודם כל בעט דער חסיד א ישועה פאר׳ן נפש, דאן ערשט רעכענט ער אויס די איבריגע זיינע בקשות. נאכ׳ן מאנ׳ס נא־מען מיט זיינע בקשות, איז איינגעשריבען געווארען דעם ווייב׳ס נאמען, אויך מיט דער מוטער׳ס נאמען, מיט איהרע פערזענליכע בקשות. דאן די נעמען פון אלע קינדער מיט א בעמערקונג פאר יעדען איינגעל "לבריאת הגוף ולהתמדת בלמוד" (צו זיין געזונד און האבען חשק צום לערנען). די גרויסע חסידים פלע־גען קיינמאל ניט איינשרייבען אין קוויטעל עולם-הזה בקשות, נאר די בקשה "לעבוד את ה׳ מתוך רחבה" (צו קענען דיענען השם יתברך פון רחבה). דאס הייסט זיי ווילען יא עולם הזה אבער נאר אלס א מיטעל צו עבודת ה׳.

דער געדרענג ארום דעם רבי׳ן ביים פראווען פלעגט זיין אונגאטירליך. פון יעדען פנים האט זיך געגאסען שוויים ווי טייכען וואסער. הפנים אז אין דעם דאזיגען שוויצען האט געשמעקט עפעס א כונה, און אפשר איז׳ס טאקע געווען א סגולה צו א ישועה. מחמת קוים האט דער רבי בעמערקט א חסיד ווען ס׳האט געלונגען דורך א צופאל אריינגעשטויסען צו ווערען אין דער ערשטער שורה אהן מיה און מאטערניש און אהן שוויים, פלעגט דער רבי ז"ל צו איהם

בעפערקען: "נעה, דו האסט נאך ניט געשוויצט!" כהרף עין איז דער דאזיגער חסיד פערדרעגנגט געווארען פון דער גרויסער מאסע ביז אין דער לעצטער שורה און דאן האט ער ערשט אנגעהויבען אויפ׳ס ניי צו שטופען זיך מיט כח מיט ביידע עלענבויגענס, ביז ער האט זיך געבאדען אין שוויס.

אויך פאר איינעם וואס איז ניט קיין חסיד וואלט עס אינטערעסאנט גע־ווען צו ווערען א חסיד באדיי פאר איין איינציגע שעה, זיך צו פראווען ביים רבי׳ן, כדי בייצוואוהנען און זיך צוצוזעהן דעם ענין פון פראווען. ער וואלט זיכער בעוואונדערט דעם זשעניאלען אויפפאסונגס קראפט, די וואונדערבארע שלאגפערטיגקייט, דאס גרויסע געניטקייט און ערפאהרענהייט אין יעדער אנגע־לעגענהייט. אין די זעהר קורצע פראגען וועלכע ער פלעגט איבערפרעגען אדער אין זיינע קורץ אויסגעדריקטע עצות אין געצעהלטע דבורים, האט געשטעקט א ים מיט חכמה און פראקטישקייט. ער האט ניט גערולדעט קיין איבערפרעגען נאך אמאל. "איך האב שוין געזאגט", פלעגט ער געוועהנליך ענטפערען, ווען עמיצער האט איהם געוואלט דעם ענין נאך אמאל קלאר מאכען און איבערפרע־גען, א מין "טאמער וואלט אזוי גלייך געווען". דער מקורב האט באלד אזא פאר־שוין מיט דער האנד אוועקגעשטופט און צוגעלאזט אן אנדערען.

דעם פדיון האט מען קיינמאל ניט געגעבען דעם רבי׳ן צוזאמען מיט׳ן קוויטעל, ווי דער מנהג איז ביי אלע אנדערע רביים. דער סאדאגורער רבי האט אי־בערהויפט ניט געזעהן און ניט געוואוסט אויב דער חסיד גיט איהם א פדיון אדער ניט. אויף דער צווייטער זייט פונ׳ם פראווע־טישעל איז געזעסען דעם רבינ׳ס מקורב ר׳ משה דוד, ער האט צוגענומען די פדיונות. אין דעם גרויסען געדרענג איז בשום אופן ניט מעגליך געווען אויפצופאסען, ווער עס לעגט אני־דער דעם פדיון און ווי גרויס ער איז. דער דאזיגער מנהג איז געווען איינגע־פיהרט כדי "שלא לבייש את מי שאין לו", אז דער יעניגער וואס איז ניט בכח צו געבען קיין פדיון, זאל זיך ניט געפינען פערשעהמט פאר׳ן רבי׳ן ווייל ער ניט איהם גאר ניט. דער רבי האט סיי־ווי אלע קוויטלעך צוגענומען אהן געלד.

פונדעסטוועגען האט יעדער חסיד, ווי ארים ער זאל ניט געווען זיין, געגע־בען דעם רבי׳ן א "פדיון". עס איז כמעט ווי א כלל ביי חסידים, אז למען דעם צדיק׳ס ברכה זאל קענען חל זיין, מוז דער צדיק האבען עפעס וואס ס׳איז א חומריות׳דיגע הנאה פונ׳ם חסיד. זיי, די חסידים, בעווייזען דאס פון דער תורה, אז יצחק אבינו האט ניט געקענט געבען זיין זוהן די ברכה ביז ער וועט ניט פריהער פונ׳ם זוהן האבען א הנאה גופנית, כדי די ברכה זאל קענען שורה זיין מיט אלע פרטים און דקדוקים. דאס איז אויך די סבה וואס דער נביא שמואל האט גענומען ביי זיינע בעזוכער פדיונות און דאן דאך געקענט זאגען "ולא לקחתי מאיש מאומה" (כ׳האב פון קיינעם גאר ניט גענומען). מחמת דאס נעה־מען איז גאר געווען "לשם נתינה", כדי זיין ברכה זאל קענען חל זיין. דער פדיון איז דעריבער בעטראכט געווארען ביי חסידים אלס דיזעלבע מדרגה פון ברענגען בכורים צום כהן גדול קיין ירושלים און קיינער **האט זיך דאפון ניט מונע געווען.**

43

דער כח פון א דבור

דער שטענדיגער נוסח פונ׳ם צדיק׳ס ברכה. — א זאנדערבארע שאלה פון א יונגען בעל־אמונה. — אמונה איז בעסער פון עשירות. — ער ווארט פופצעהן יאהר אויפ׳ן מקוים ווערען פון רבינ׳ס דבורים. — ער האט זיך דערווארט.

דער סאדאגורער רבי האט על פי רוב ניט געזאגט דעם חסיד, אויף דער בקשה פון זיין קוויטעל, מעהר פון דיא דאזיגע ווערטער: ״השם יתברך זאל דיר העלפען״, אויסער וואו ס׳האט זיך געפאדערט א בעזונדערע עצה, וואו ער האט שוין געמוזט זאגען עטליכע פאזיטיווע דבורים, דאמאלס האט דער חסיד געוואוסט, אז איצט אדער שפעטער, די ישועה מוז אמאל קומען אין דער פארם וויא דער רבי האט זיך אויסגעדריקט, און תמיד, אונטער אלע אומשטענדען, געזוכט מיט א פעסטער אמונה, אויסצופיהרען דאס וואס דער רבי האט איהם געראטהען. דיא גרויסע אמונה האט איהם, דעם חסיד, אפט־מאל געהאלפען און געברענגט א ישועה פון שלא כדרך הטבע.

דער כח פון אמונה אינ׳ם רבינ׳ס א דבור איז געווען טיעף איינגעווארצעלט ניט נאר אינ׳ם חסיד׳ס הארץ אליין נאר אויך אין דעם הארץ פון זיין ווייב און קינדער, וועלכע האבען ממש דעם רבי׳ן פערגעטערט און אין הארמאניע מיט׳ן פאמיליען־פאטער אויסגעהאלטען מיט אויסדויער דאס עלענד און דחקות, ערווארטענדיג דיא ישועה וועלכע דארף קומען צוליעב דעם רבינ׳ס עטליכע דבורים.

אלס א מוסטער פון אמת׳ער אמונה פון א חסיד און פון זיין גאנץ בני בית, און דיא אוננאטירליכע גוטע פאלגען פון דיעזער גרויסער אמונה, וויל איך דא בעשרייבען אן אינטערעסאנטע עובדא, פאר וועלכע איך בין ערבי פאר איהר אמת פון אנהויב ביז צום סוף.

נאכדעם וויא כ׳האב אבגעקנעלט א גאנץ קיילעכדיג יאהר אין דארף הארעטשע, נעבען טשערנאוויץ, כדי צו זיין אין דעם שכנות פון סאדאגורע, און נאך אליץ מורא געהאט אהיימצופאהרען, מען זאל מיך ניט לעגען דארט אי׳ן חרם אריין, האט מיין פריהער ערוועהנטער פריינד, דער הויפּט־לעהרער ר׳ מאנוס ווייכסעלבוים, מיר אויסגעזוכט א קנעלעכץ ביי א פייערדיגען חסיד ר׳ איצי פיכמאן פון רזשאווניץ נעבען כאטין אין בעסאראביען. דארטען האב איך דאס געהאט דיא ריכטיגע געלעגענהייט צו צוזעהן דעם גרויסען כח און

אמונת צדיקים פון סאדאגורער חסידים און דאס רעזולטאט פון אזא אמונה.

געלערנט האב איך דארט מיט צוויי תלמידים: בנימין, א בחור פון צוויי און צוואנציג יאהר און מאיר, א צוואנציג יעהריגער בחור, בעת איך אליין בין אין גאנצען אלט געווען קוים ניינצעהן יאהר, כאטש איך בין שוין געווען זייט צוויי יאהר א בעוויבטער. אונזערע לערנשטונדען זיינען געווען פארטאג, פון דריי נאך חצות ביז זיעבען א זייגער, מחמת בייטאג זיינען דיא דאזיגע בחורים געווען בעשעפטיגט אין דעם פאטער׳ס וואלד־געשעפט.

געלערנט האבען מיר דיא גאנצע וואך חושן משפט, א חוץ פרייטאג פארטאג ווען מיר האבען געלערנט דעם ״אור החיים״ פון דער וואכעדיגער סדרה, מחמת ביי דיא סאדאגורער חסידים איז דאס לערנען דעם ״אור החיים״ איינס פון דיא וויכטיגע עיקרים פון חסידות.

איך האב געזאגט: ״געלערנט האבען מיר״, בעת אין דער אמת׳ע האבען מיר ניט געלערנט. מיר האבען מעהר געשמועסט וויא געלערנט. און געשמועסט האבען מיר ניט ווייל איך, דער מלמד זייערער, האב געוואלט, נאר ווייל זיי, דיא תלמידים, האבען אזוי געוואלט און איך האב געמוזט מסכים זיין. מחמת בעת איך בין נאך געווען דאמאלס אהן א התימת זקן, זיינען זיי שוין געווען בעבערדעלטע יונגעלייט און מיר האט דעריבער געפעהלט דאס שטארקייט אקעגען זיי מעיז פנים צו זיין.

אבער למען האמת מוז איך מודה זיין, אז זיי האבען מיט מיר נישט געשמועסט חלילה קיין דברים בטלים. נאר דוקא זעהר הויכע ענינים בנוגע דעם דרך פון חסידות און אמונת הצדיקים. דיא דאזיגע תלמידים זיינען דא־מאלס אין ענינים פון חסידות פיעל העכער געשטאנען פון זייער מלמד.

האט דאמאלס, למשל, דער אינגערער תלמיד מאיר, א שטיק תלמיד חכם, מיך געפרעגט מיט א טאן פון ״ילמדנו רבנו״, מיינענדיג אז איך בין אין ״חסידות״ א יודע הכל, אט דיא דאזיגע הארבע שאלה, איך זאל זיא איהם פותר זיין:

״עס איז דאך א דבר ידוע, אז ״צדיק גוזר והקדוש ברוך הוא מקיים״, וואס פאר א דבור דער צדיק זאל ניט ארויסזאגען מוז ער מקוים ווערען. כהיום וואלט איך געוואלט וויסען, אויב דער רבי איז בכח משנה צו זיין דיא טבע ער זאל קענען גוזר זיין, למשל, אז אוים דעם דאזיגען טיש זאל ווערען א לעבעדיגע חיה?״

אויף אזא אומגעלומפערטע פראגע מכח אמונת צדיקים בין איך לחלוטין ניט געווען פארבערייט. זיא מבטל זיין כלאחר יד האב איך אויך ניט גע־טארט, מחמת סאי־וויא זיינען דארטען דיא ״קארדונער״ (עטטרייבער) פער־רעכענט פאר ניט מאמינים. צו מיין גליק איז גראד דאמאלס דער פאטער דורכגעגאנגען דאס צימער וואו מיר האבען געלערנט, האט איך מיר געמאכט הארץ און זיך אנגערופען מיט א מוסר׳דיג קול: ״אנו, לאמיר ליעבער לערנען, מיר פטור׳ן דאך אב דיא גאנצע עטליכע שעה מיט בלויז דבורים!״

בייטאג, האט ר׳ איצי פיכמאן מיך אריינגערופען צו זיך אין חדר און צו מיר אזוי געזאגט:

״איציק׳ל, איך הער מיך גאנץ גוט אונטער יעדען טאג, אז איהר זיינט

מעהר עוסק אין שמועסען וויא אין לערנען. אבער דאס ארט מיך לגמרי נאר ניט. אדרבה, זיי מעגען וועניגער אביסעל לערנען און אנשטאט דעם, שמועסט מיט זיי פיעל חסידות און פערשטארקט אין זיי דעם כח אמונה אין צדיקים. זעהט זיי זאלען ווערען גרויסע חסידים און שטארקע מאמינים".

ער האט אין מיר געטראפען דיא ריכטיגע אדרעסע.

אבער טאקע דיא דאזיגע איבערטריבענע, אוננאטירליכע בלינדע אמונה אינ'ם צדיק, האט איהם, ר' איצי'ן, געבראכט אויף א וואונדערבארען, כמעט ניט גלויבליכען אופן, א ישועה פון ברכה והצלחה.

דער ישוב רעזשאווניץ, איז א קליין גוט, וועלכעס איז כמה שנים גע־האלטען געווארען אין פאכט פון מעהרערע אידען בשותפות. דער גאנצער רזשאווניצער "פני", צווישען זיי אויך ר' איצי פיכמאן.

דיא דאזיגע חברה פאסעסארען, אלע פייערדיגע סאדאגורער חסידים, האבען געצויגען זייער ארימע חיונה אויסשליסליך נאר פון דער דאזיגער פאכ־טונג. זיי האבען אלע געלעבט בדחקות. אם ערגסטען איז אבער אפ געווען ר' איצי פיכמאן, מחמת ער האט געהאט מעהר קינדער וויא זיינע שותפים און איז דאצו אויך געווען א מענש מיט א גוט הארץ און אן אפענע האנד.

האט זיך ר' איצי אמאל שטארק מתנצל געווען פאר'ן רבי'ן איבער זיין ביטערען מעמד.

און אלס א פלאים'דיגער אויסנאהם, האט איהם דער צדיק דאמאלס ניט אבגע'פטר'ט מיט דיא געוועהנליכע אויסדריקע: "השם יתברך זאל זיך אויף דיר מרחם זיין און שיקען א ישועה". נאר צו איהם געזאגט דיא דאזיגע געצעהל־טע דבורים:

"פאר דיר וואלט געווען דער איינציגער תכלית, דוא זאלסט דיך קענען צו־שלאגען צו א שטיקעל וואלד".

דאכט זיך גאר פשוט'ע דבורים, אבער ר' איצי האט זיי אנגענומען פאר א בארע מטבע. ער האט שוין געהאט דיא ישועה אין דער קעשענע פון א וואלד־מסחר. וויא אזוי ער וועט קענען צוקומען צו אזא מסחר? אזא שאלה ענ־בערט בכלל גאר ניט אן אמת'ען חסיד'ס מוח, וויא באלד ער האט געהערט אזעלכע בפירוש'דיגע דבורים ארויסגעהן פונ'ם רבינ'ס מויל.

ס'וועט שוין קומען, אויב ניט היינט וועט עס זיין מארגען.

און דער דאזיגער מארגען האט זיך פאוואליע אזוי דערציינגען גאנצע פופצעהן יאהר.

מיטלערווײלע איז ר' איצי געווארען א בעל מטופל פון צעהן קינדער, בלי עין הרע, געווארען א גרעסערער בעל־דארפער און צוגלייך אויך א גרעסע־רער קבצן, ניט אויסגערעדט זאל עס זיין. דאס ארימקייט אין זיין הויז איז אזוי גרויס געווען, אז צוויי יאהר בעפאר איך בין צו איהם געקומען, האט ער פערזעצט זיינע זילבערנע לייכטער, דאס לעצטע וואס ער האט נאך געהאט, כדי צו בעצאהלען דעם מלמד פון זיינע קינדער שכר למוד ער זאל קענען אהיים פאהרען אויף יום טוב. ביי איהם אין הויז האט מען בשתיקה ממש צוגעהונגערט.

באלד נאך יענעם פסח, האט זיך ר' איצי דערוואוסט, אז א פריצע פונ'ם

כאטינער אויעזר האט אויסגעשריבען א ליציטאציע אויף איהר׳ס א זעהר גרויס וואלד.

״לאנע!״ — האט זיך ר׳ איצי פלוצים אנגערופען צו זיין וואוילקענעווע־נע פרוי, וועלכע איז בעקאנט געווען אין דער גאנצער סביבה מיט איהר חסידות און שטארקע ידיעה אין דיא קליינע אותיות. בעזאנדערס בעריהמט דורך איהר עלוי׳שקייט אין דיא ״קביעות המועדים״ — ״לאנע, ווייסטו וואס כ׳וועל דיר זאגען? כ׳האב בדעה צו געהען אויף דער וואלד־ליציטאציע״.

״וואס זאגסטו עפעס, איצי? — האט זיין ווייב לאנע אויסגערופען מיט גרויס ערשטוינונג, ארויסגלאצענדיג אויף איהם צוויי פראגענדע אויגען, כלומר, ביזטו חלילה געפאלען פונ׳ם שכל? — וואס רעדסטו עפעס, קינד לעב? וויא אזוי וועסטו עפעס מיט א ליידיגע קעשענע געהען אויף א ליציטאציע פון אזא גרויס וואלד? דוא האסט דאך אפילו ניט אין מזומן אויף הוצאות הדרך!״

״לאנע! — האט ווידער אמאל ר׳ איצי אויסגערופען, טייטלענדיג צו איהר מיט׳ן פינגער פון דער רעכטער האנד אויף דער פלאכער זייט פון דער לינקער האנד. — לאנע מיין טהייערע, אט פון דעם פינטעלע אמונה ווילסטו מיך אוועקשטויסען? ווייסטו דען ניט וואס דער היילינער רבי זאל לעבען האט מיר געזאגט מיט פופצעהן יאהר צוריק, אז מיין איינציגער תכלית וואלט געווען איך זאל מיך קענען צושלאגען צו א שטיקעל וואלד? פאס גוט אויף די דבורים ״מיין איינציגער תכלית״. אזוי וויא איצט איז שוין באו מים עד נפש, איז שוין דיא העכסטע צייט דעם רבינ׳ס דבורים זאלען מקוים ווערען. איך געה אויף דער ליציטאציע, ניט מיט ליידינע קעשענעס, וויא דוא האסט דיך אויסגעדריקט, נאר מיט א קעשענע פול מיט דעם צדיק׳ס הבטחה.

לאנע האט ניט מעהר געפרואווט איהם אוועקצוריהרען פון זיין פינטעלע אמונה, און ר׳ איצי פיכמאן האט זיך געלאזט געהען צו פיס, מיט איין־איינ־ציגען רובעל אין קעשענע אויף דער וואלד ליציטאציע.

אין דער שטאדט באטין האט דאמאלס געוואהנט א גביר, א גרויסער וואלד סוחר, ר׳ מענדיל רייז. ער איז געווען דער איינציגער צו מאכען אלע וואלד־געשעפטען פון דער גאנצער געגענד און קיינער האט איהם ניט געקענט קאנקורירען. קוים האט ער זיך דערוואוסט אז ס׳איז פאראנען ביי ד׳ור פרי־הער דערמאנטער פריצה א פעטער ביין אבצולעקען, האט ער אבגע׳שוחד׳ט דיא קלענערע וואלד־סוחרים, אזוי וויא זיין שטיינער פלעגט זיין, אז זיי זאלען ניט קומען אויף דער ליציטאציע, כדי ער זאל פערבלייבען דער איינצי־גער קויפער און עס איבערנעהמען מיט דיא בעסטע בעדינגונגען.

און ר׳ איצי איז זיך געגאנגען צו פוס, מיט א לעערע קעשענע אבער מיט א הארץ פול מיט אמונה און בטחון. ער האט געזעהען ר׳ מענדיל רייז פאריבערפאהרען אין זיין שעהנע קאלעסע, אבער וואס איז דאס זיין באבענ׳ס דאגה? ״אמונה איז שטארקער און האט א גרעסערען ווערטה פון געלד״, האט ער ביי זיך געטראכט.

ר׳ מענדל, וועלכער האט איהם גאנץ גוט געקענט, האט זיך ניט אמאל אויף איהם אומגעקוקט, נאר אין א גאלאפ ווייטער געפאהרען.

פלוצלונג, טראך!... א ראד האט זיך צובראכען אין ר׳ מענדל׳ס קארעטע. ער איז פון איהר ארויסגעפאלען און צובראכען א פוס.
מען האט איהם באלד געמוזט צוריקפיהרען אויף א געדונגענעם וואגען אין שטאדט אריין, און דער ארימער ר׳ איצי איז געווען דער איינציגער ליציטאנט ביי דער פריצה.
וויא אזוי דאס איז געשעהן איז ניט וויכטיג. א פאקט איז עס אבער, אז ר׳ איצי האט ביי דער פריצה נושא חן געווען. זיא האט איהם נאכגעגעבען דיא הויפט־בעדינגונג אז דיא קווארטאל־צאהלונגען זאלען שטאטפינדען ערשט צו ענדע פונ׳ם קווארטאל. זיא האט געשיקט נאך איהר נאטאר, ער זאל שרייבען דעם פערטראג אויף איהרע הוצאות.
ר׳ איצי איז דאן אהיים געפאהרען מיט׳ן פערטראג אין קעשענע אין דער פריצה׳ס קאלעסע. ער האט דאן געהאקט דעם וואלד צוועלף יאהר רצופים פון וועלכען ער מיט דיא קינדער האבען געמאכט א שעהנע מטבע.
ווען איך בין צו איהם געקומען, האט ער שוין געהאט געהאלטען דאס וואלד איבער א יאהר.
יא, ס׳איז אפשר א צופיעל חדוש׳ליכע געשיכטע, זיא איז אבער אמת ויציב.

44

מעמדות

די הויפט־הכנסה פונ׳ם רבינ׳ס הויף. — די שמחה בעת מען גיט דאס מעמדות. — עס איז א טובה פאר׳ן גוף און פאר דער נשמה. — דער צדיק איז בחינת "שבת". — דאס מעמדות האט איהם געראטעוועט פון שאול תחתית.

דיא הויפט הכנסה פונ׳ם סאדאגורער הויף איז בעשטאנען פון "מעמדות", אדער הויף־שטייער. יעדער איינער וואס רעכענט זיך נאר פאר א סאדאגורער חסיד, האט בעדארפט צאהלען א געוויסען שטייער פאר דער אויסהאלטונג פונ׳ם רבינ׳ס הויף. דאצו איז בעשטימט געווען א געוויסער שטייער־איינגעהמער, אדער ווי די חסידים רופען איהם א "גובה", וועלכער פאהרט ארום פון שטאדט צו שטאדט און פון ארט צו ארט, וואו ס׳זיינען נאר פאראנען סאדאגורער חסידים. צוזמען צונעהמען דאס "מעמדות". געוועהנליך בעזוכט אזא "גובה" יעדעם שטעדטעל פיער מאל אין יאהר. עס פערשטעהט זיך, אז דאצו מוז מען האבען מעהרערע "גובים", פון וועלכע יעדער איינער האט זיך שוין זיין בעשטימטע געגענד.
דער דאזיגער שטייער וועלכער הויבט זיך אן ביי צוויי רובעל, אדער גולדען, א יאהר, איז בעטראכט ביי דיא חסידים וויא דיא קדושה פון "מחצית השקל".

וואס דיא אידען פלעגען מיטשטייערען יעהרליך צו דער הוצאה פון׳ם בית־המקדש און דאן שפעטער, נאך׳ן חורבן, דאמיט אויסגעהאלטען דיא הוצאות הבית פון די אידישע נשיאים. דער ארימסטער חסיד, פלעגט א משכון פארזעצען און דאס געלד אקעגען געטראגען דעם גובה מיט גרויס שמחה. אפילו אזעלכע חסידים וועלכע האבען געהאט א יעהרליכע צדקה־יניקה פון׳ם הויף, האבען פונדעסטוועגען גע־דארפט צאהלען א יעהרליך מעמדות, אהן וועלכע מען קען ניט גערעכענט ווע־רען צווישען דיא שטאבילע סאדאגורער חסידים.

דער "גובה" האט געהאט א רשימה פון אלע חסידים וואס האבען איינ־געצאהלט דאס מעמדות־געלד. ווען ער איז צוריקגעקומען קיין סאדאגורע, האט ער איבערגעגעבען דיא דאזיגע רשימה, אין וועלכער יעדער חסיד פון דיא נותנים איז פערשריבען געווען מיט זיין מוטערס נאמען, צום רבי׳ן, וועלכער האט זי דורכגעקוקט און זיי אלע צוזאמען געגעבען א ברכה. יעדעס שטעדטיל האט דאן בעקומען פון׳ם רבי׳ן א "מטבע" אין׳ם ווערטה פון א האלבען אדער א גאנצען רובל, אלס א קבלה פון׳ם מעמדות און א מתנה פון׳ם צדיק. דיא דאזיגע "מטבע" פלעגט תמיד דער גובה מיטברענגען בעת ער איז געקומען דאס צווייטע מאל אין שטעדטעל אריין פאר מעמדות. דיא מטבע איז דאן פערקויפט געווארען ביי א ליציטאציע צווישען דיא חסידים. דער פרייז האט אפטמאל געשטיגען ביז פערציג אדער פופציג רובעל און טאקע פאר דעם דאזיגען געלד, האט מען דאן געמאכט א הוליאנקע דיא עטליכע טעג וואס דער גובה האט זיך דארטען אויפ־געהאלטען און ס׳האט זיך געטהאן אויף טיש און אויף בענק פאר גרויס שמחה.

דיא דאזיגע גובים זיינען געוועהנליך געווען פון דיא חסידישע יחידי סגולה, מוח־מענשען, וואס זיינען געווען בקי אין אלע חסידישע ענינים און גרויסע מומחים אין ספורי מעשיות פון צדיקים. די גאנצע צייט וואס אזא גובה איז געזעסען אין א שטעדטיל, איז אין דער סאדאגורער קלויז געווען א יום־טוב. אלעס האט פערלאזט דיא מסחר־ענינים, פערגעסען דיא עולם־הזה עסקים, כדי זיך משמח צו זיין מיט׳ן גובה און הערען פון זיין מויל הויכע דבורים פון׳ם הייליגען צדיק און פון זיינע קינדער.

מכח דעם ענין פון מעמדות דערצעהלען דיא סאדאגורער חסידים אזא מעשה:

דעם ריזינער׳ס א גובה איז אמאל צוריק געקומען פון זיין מעמדות־נסיעה און איבערגעגעבען דעם רבי׳ן דיא רשימה (ליסטע) פון דיא מעמדות־געבער. ביים לעזען די נעמען פון דער רשימה האט דער ריזינער בעמערקט, אז עס פעהלט אויס א נאמען פון א חסיד וואס פלעגט צאהלען א יעהרליך מעמדות דיא סומע פון פינף פוילישע גולדען, אן ערך פון 75 קאפיקעס (ביים ריזינער האט מען געקענט צאהלען מעמדות וועניגער וויא פון צוויי רובעל א יאהר).

"פארוואס האט עפיס דיזער חסיד ניט געצאהלט דאס יאהר קיין מעמדות־געלד?" — האט דער ריזינער געפרעגט דעם גובה, וועלכער איז געווען א רב אין א קליין שטעדטיל.

ער וואהנט דאס יאהר אין א דארף — האט דער גובה געענטפערט. — דיא הוצאה צו איהם עקסטרא ארויסצופאהרען, וואלט בעדארפט קאסטען מעהר

זוי א רובעל. די הוצאה וואלט דאך דעריבער גרעסער געווען פון דער הכנסה.
"רבי איתקרי וחכים לא איתקרי" (א רב ביסטו טאקע, אבער ניט קיין גרויסער חכם). — האט דער ריזינער אויסגערופען, אין אן ערנסטען טאן. — וואס? איהר ווילט ניט מאכען א הוצאה בין א רובעל פאר א מעמדות פון פינף גולדען? איך זאג אייך, אז מיין רצון איז, איהר זאלט מאכען אפילו פינף רובעל הוצאה אויף א מעמדות פון א חצי רובעל. מיר זענען ניט חלילה קיין מקבלים, מיר זענען נותנים.
אין דיא דאזיגע לעצטע דבורים זאל ליגען א זעהר טיפע כונה מכח דעם ענין פון מעמדות.
ביי א געלעגענהייט האט אמאל ר׳ נחום בער׳ניו, דער איידעם פון׳ם סאדאגורער רבי׳ן און אן אייניקעל פון׳ם ריזינער, דעם ענין אביסעל ערקלערט:
געהאנדעלט האט זיך דאמאלס אויך פון א פעהלענדער פערזאן אויף דער מעמדות־ליסטע. מחמת דאס מעמדות פון׳ם סאדאגורער און דיא רשימה, פלעגט ער איבערנעהמען ביים גובה. אויף דער פראגע פון ר׳ נחום בער׳ניו, האט דער גובה ערקלערט, אז דער חסיד גופא איז שוין געשטארבען און זיין זוהן איז אן ארימאן וואס איז ניט בכח צו צאהלען מעמדות־געלד.
דארויף זאל ר׳ נחום בער׳ניו האבען בעמערקט מיט א שאלה: אבער אויף שבת האט ער יאקאש? זאל ער אבשפארען פיער קאפיקעס א וואך פון דער שבת־הוצאה און געבען מעמדות. דער הייליגער "זוהר" זאגט, אז דער צדיק הדור איז אין דער זעלבער בחינה ווי דער "שבת". בעת אבער מיט די הוצאות וואס ער גיט אוים אויף שבת, מאכט ער שבת נאר פאר זיך און זיין לעבעדיגע בני־בית, מאכט ער דאנעגען מיט זיין מעמדות־געלד אויך א שבת פאר זיין געשטארבענעם פאטער.
דאפון דרינגען זיך דיא חסידים, אז דאס מעמדות טהוט ניט א טובה נאר דעם לעבעדיגען חסיד, נאר עס שיצט איהם אויך נאך זיין שטארבען אויף יענעם עולם פון אלדאס בייז. אלס א ראיה דאצו ווערט דערצעהלט, אז נאכדעם וויא דער פערשטארבענעם חסיד׳ס זוהן, הערענדיג דיא פריהער דערמאנטע דבורים פון׳ם רבינ׳ס איידעם, האט דאן איינגעצאהלט זיין מעמדות, איז צו איהם געקומען זיין פאטער אין חלום אנגעטהאן אין בגדי שבת און האט צו איהם געזאגט: "תנוח דעתך כמו שהנחת את דעתי", השם יתברך זאל דיך אזוי צופריעדען שטעלען מיט א נחת־רוח, וויא דו האסט מיך מחיה געווען.
ביי דער שמחה וואס דיא שטעדטלאך מאכען לכבוד דעם גובה, ווערט על פי רוב געשמועסט מענינא דיומא, דאס הייסט, טאקע פון דעם ענין פון מעמדות גופא, וויא גרויס דאס איז און וואס פאר א טובות דאס ברענגט פאר דיא חסידים בזה ובבא, אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט.
ביי אזא מין זיץ, האב איך אמאל געהערט דעם יושב דערצעהלען א מענינא־דיומא מעשה פון ר׳ פינחס׳ל קאריצער, פון וועלכע ס׳איז בולט, אז דאס מין מעמדות־געלד איז ניט א נייע איינפיהרונג פון דיא ריזינער גזע, נאר דאס האט נאך עקסיסטירט אין דיא פריהעריגע דורות ביי דיא אלטע צדיקים.

דער גרויסער צדיק ר׳ פינחס׳ל קאריצער, א תלמיד מובהק פון׳ם בעל־שם ז״ל, האט געצויגען זיין מחיה פון׳ם "מעמדות־געלד" וואס אלע זיינע חסידים האָבען איהם געגעבען יעהרליך. ער אליין פלעגט מאכען די רשימה פון׳ם מעמדות. בעשטימען דעם בעטראג וואס יעדער חסיד זאל איהם געבען, און עס איבערגעגעבען צו צוויי פון זיינע גרעסטע תלמידים, ר׳ וואלף בעהער און ר׳ יוסף ראשקאָווער, וועלכע פלעגען ארומפאהרען אלס "גובים" צוזאמענצונעהמען דאס מעמדות־געלד פון׳ם רבינ׳ס וועגען.

האט זיך אמאל געטראפען, אז בעת דער רבי האט דורכגעקוקט די אלטע רשימה, כדי צו מאכען אין איהר מאנכע אויסבעסערונגען, האט ער אויסגעשטריכט דעם נאמען פון א גביר וואס פלעגט איהם געבען א היבשע מטבע און אנשטאט זיין נאמען האט ער ארייגעשטעלט זיין זוהנס נאמען אבער ניט מעהר מיט אזא גרויסען סכום (בעטראג) וויא דער פאטער פלעגט געבען.

דער ענין איז ביי זיי געווען א דבר פלא. זיי האבען זיך אבער משער געווען אז אין יענעם גביר׳ס הויז איז פארגעקומען עפיס נייעס, דער צדיק ווייסט מן הסתם וואס ער טהוט.

וכך הוה, קומענדיג אין דער שטאדט אריין וואו דער גביר האט געוואהנט, האבען זיי זיך תיכף דערוואוסט, אז דער גביר איז שוין געשטארבען און זיין זוהן דער יורש, פיהרט זיך שוין ניט מיט אלעמען וויא זיין פאטער אין חסידישע ענינים. דער צדיק האט דעריבער ניט געוואלט אויף איהם מכביד־עול זיין, צו ברענגען איהם צו א נסיון, דעריבער האט ער פערקלענערט דאס מעמדות.

שפעטער מיט צוויי יאהר, האט דער צדיק אויסגעשטראכען פון דער ליסטע אויך דעם זיהנ׳ס נאמען. האבען די תלמידים געמיינט, אז דער זוהן איז אויך שוין א נפטר. אבער קומענדיג אין יענעם שטעדטיל אריין, האבען זיי זיך דערוואוסט, אז לעבען לעבט ער נאך, און דוקא גאר א גוט לעבען, אבער ער איז געווארען, לא עלינו, א יוצא לתרבות רעה, אן אפיקורס, א רשע־מרושע׳ניק, אזוי אז דער צדיק האט איהם ניט מעהר בעטראכט פאר קיין לעבעדיגען (רשעים בחייהם קרואים מתים) און מיט איהם ניט געוואלט מעהר האבען קיין שום מגע־ומשא.

האט אבער דער פאטער אין קבר ניט געקענט געפינען קיין מנוחה. כל זמן זיין זוהן האט נאך געגעבען דאס מעמדות, כאטש ער האט זיך ניט געפיהרט בדרך הישר, האט ער נאך אלץ געהאט אן אחוזה (אנהאלטעניש) אין דער קדושה, אז ענין וועלכעם האט איהם דארטען, אויף׳ן עולם האמת, אויך א שטיק טובה געטהאָן, איצט אבער נאכדעם ווי דער צדיק האט איהם גאנץ געשטראכען, איז שוין די גאנצע פערבינדונג מיט דער קדושה איבערגעריסען געווארען; און ער האט אויך דארטען דאפון צו ליידען.

און דעם זוהן האט זיך גע׳חלומ׳ט אז דער פאטער איז צו איהם געקומען און איהם געצוואונגען מיט איהם מיט־צוגעהען צו א הימלישען דין־תורה.

און געפיהרט האט ער איהם מיט געוואלד, ממש ביים קארק, ביז אין

א היכל פון׳ם בית־דין של־מעלה. אז וועמעס שפיץ ס׳איז געזעסען טאקע דער רבי ר׳ פינחס׳ל.

און דער הימלישער סעקרעטער האט אויפגעמישט דעם ספר הזכרונות און פארגעלעזען אלע זיינע מעשים תעתועים. דאן האט דער פאטער גע׳טענה׳ט, אז דער זוהן האט ניט קיין רעכט געהאט מיט זיין עהרליך און שווער פערהאריוועטעס געלד צו בעגעהען אזוי פיעל עברות. ער פערלאנגט דאריבער דאס דער זוהן זאל מיט איהם שוין פערבלייבען לעולם ועד.

האט דער חלומ׳דיגער זוהן פערשטאנען וואס דאס מיינט און זיך געבעטען רחמים ביים יושב־ראש, מען זאל איהם לאזען לעבען און ער איז מבטיח מיט א שבועה אז ער וועט צוריק ווערען גוט און פרום.

”ער האט מיר צוויי יאהר רצופים געגעבען מעמדות. פון זיין געלד האב איך אז הנאה געהאט — האט זיך דער יושב־ראש פון׳ם בית־דין, ר׳ פינחס׳ל אנגערופען — קען איך איהם איצט ניט פערלאזען אין אז עת צרה. לאזט איהם ווייטער לעבען, איך בין ערב פאר איהם אז ער וועט מקיים דבור זיין.”

דארויף האט זיך דער חלומ׳דיגער זוהן אויפגעכאפט פון׳ם שלאף.

באותו יום, האט גראד ר׳ פינחס׳ל מסדר געווען דיא רשימה און דעם זוהן צוריק אריינגעשטעלט מיט דעמזעלבען בעטראג וואס דער פאטער פלעגט געבען.

קומענדיג אהין, האבען זיך דיא ”גובים” דערוואוסט, אז דער זוהן האט חוזר בתשובה געווען, ווערענדיג צוריק א חסיד גמור.

אט דאס איז דער כח פון׳ם מעמדות.

45

די מטבע

א ”מטבע” אלס א שמירה. — די גוטע אייגענשאפטען פון אזא מטבע. — א שמירה אין קבר. — דאס זאנדערבארע פערשווינדען פון מטבעות. — א מטבע פאר א כלל. — ער גיט אוועק זיין גאנץ פערמעגען פאר א זילבערנעם רובעל. — א הימלישע מטבע. — א מציאה נאך 25 יאהר.

דער קאדאנורער רבי ז״ל פלעגט אויף׳ן פערלאנג פון זיינע חסידים געבען מטבעות נאך׳ן פראווען. דאס הייסט, אז וויבאלד א חסיד האט פון איהם געבעטען א ”מטבע” (און ווער האט דאס ניט געבעטען ?), האט ער כמעט קיינמאל ניט אבגעזאגט.

על פי רוב, האט דער חסיד וועלכער האט געבעטען א מטבע, דערלאנגט דעם רבי׳ן א זילבערנע מטבע. דער רבי האט זיא צוגענומען, געהאלטען א סעקונדע אין זיין האנד, ניט זאגענדיג דאביי קיין שום דבור אפילו, און זיא דאן צוריק־

געגעבען איז'ם חסיד'ס האנד אריין, ביי וועלכען זיא איז געווען טייער וויא אן אוצר. אזא "מטבע" האט געהייסען א "שמירה". צו דאדורך ווייל איהר בעזיצער פלעגט זי אבהיטען וויא אן אויג אין קאפ זי זאל איהם ניט פערלוירען געהען, אדער מחמת ער האט געגלויבט אז דיא מטבע היט איהם אב פון אלעם בייזען, איז אלעם איינס. צו גרויסע מיוחסים האט דער רבי געגעבען זיין אייגע־נע מטבע פאר א שמירה. אין דין אריין, איז אבער גאר קיין חילוק ניט געווען. אבי דער רבי האט דיא מטבע געהאלטען אין דער האנד און זיא געגעבען אלס א שמירה.

אזא מטבע האט ניט געהאט קיין ווערטה פאר עמיצען אנדערש א חוץ פאר דער פערזאן צו וועלכען זיא איז געגעבען געווארען. פונדעסטוועגען האט דער בעזיצער פון אזא מטבע געקענט זיך לייהען אויף איהר ביי אן אנדערן חסיד א פיעל גרעסערן בעטראג פון וויפיעל זיא איז באמת ווערטה געווען, וויסענדיג אז יענער וועט זיא באין אופן ניט פערפאלען לאזען, ער וועט אלעם מעגליכע אנווענדען זי צוריק אויסצולייזען.

כמעט יעדער סאדאגורער חסיד האט געהאט פיעל אזעלכע מטבעות, וואס ער האט בעקומען ביי יעדער נסיעה. דיא דאזיגע "שמירות" זיינען ביים חסיד געווען קודש קדשים. טאמער איז ער קראנק געווארען, איז דיא ערשטע עובדא זיינע געווען צו לעגען דיא מטבעות אונטער'ן קישען, צוליעב צוויי טעמים: ערש־טענס, צוליעב דער אמונה אז דיא שמירה־מטבע איז מסוגל צו א רפואה שלמה. צווייטענס, טאמער איז טאקע נגזר געווארען מן השמים אז ער זאל, חלילה, אוועקגעהן פון דער וועלט, זאלען דיא מטבעות זיין אנגעגרייט אונטער דער האנד מען זאל זיי איהם מיטגעבען אין קבר אריין אלס א שמירה פאר'ן מלאך דומה און אנדערע פגעים רעים. דעם דאזיגען פערלאנג האט דער חסיד לחלוטין גאר ניט בעדארפט אנזאגען אין דער צואה. מחמת ס'איז שוין אן אנגענומענער מנהג ביי אלע סאדאגורער חסידים, אז מען גיט מיט דעם בר־מנן אלע זיינע "מטבעות" אין קבר אריין.

אזא בייטעלע פול מיט קליינע מטבעות האב איך מיר אויך אנגעזאמעלט דורך דער צייט וואס איך בין געפאהרען קיין סאדאגורע און זיי האבען אויך, וויא חסידים האבען מיר פערזיכערט, געטהאן זייערע פעולה און מיר געבראכט א ישועה.

דאס איז געווען אים זומער תרמ"ג, איך בין דאמאלס געווען אין באריסלאוו, א מלמד ביי א גביר ליב קאפעל. אגב, קען מען זעהן, אז ס'איז באלד אין מיר מקוים געווארען דעם רבינ'ס דבורים. לויט משה בונם האט מיר זיי מפורש געווען. און גע־וועזען בין איך דארט אהן מיין בני־בית. דער שמערץ פון'ם רבינ'ס פטירה, כאטש איך בין לגמרי גאר ניט געווען פון די גאר הייסע חסידים, האט מיך איבער־וועלטיגט מורא'דיג, און איך בין קראנק געווארען אויף א טיפוס־קראנקהייט. מיין קראנקען־וועכטער איז געווען מיין אייגענער פאטער, וועלכער איז דאמאלס אויך געווען אין באריסלאוו אליין אהן דעם בני־בית. אזוי וויא מיין פאטער איז גאר געווען א סאנזער חסיד, וואו מען ווייסט לחלוטין גאר ניט דעם דין פון "מטבעות", האב איך איהם געהייסען לעגען מיין ליינוועגטען בייטעלע מיט מטבעות אונטער

דעם קישען און איהם אנגעזאגט אז באם חלילה וחס, דיא שעה זאָל ניט זיין, איך וועל שטארבען, זאָל ער מיר דיזע "שמירות" מיטגעבען אין קבר אריין.

וויא מען קען פערשטעהען בין איך דאמאלס גראד ניט געשטארבען. אבער א פלא איז געשעהען. דיא מטבעות זיינען פון אונטערן קישען פערשוואונדען געווארען, וויא א שטיין אין וואסער אריין. ביז דעם היינטיגען טאג איז מיר דער ענין א רעטזעל. ווער האט זיך דאס געלאקעמעט צו צו׳לקח׳נען דאס בייטעלע מיט אלטע קליינע מטבעות ? !

אלטע חסידים האבען מיר דאמאלס געזאגט, אז דיא שמירה־מטבעות האבען שוין אזא טבע. קוים האבען זיי אבגעטהאן זייער שליחות און געבראכט א ישועה, ווערען זיי פלוצים פערשווינדען.

כמעט יעדער חסיד ווייסט צו דערצעהלען מאנכע פלאים פון פאסירונגען מיט מטבעות. האט מיר אמאל ר׳ איטצי שוחט פון באריסלאוו, א הייסער סאדא־גורער חסיד, דערצעהלט אזא מין מעשה :

זיינס א בעקאנטער, א חסיד, איז אמאל זעהר שווער קראנק געווארען. דיא דאקטוירים האבען איהם שוין געהאט גאנץ מיאש געווען. אונטערן קישען איז געלעגען א סכום מטבעות איינגענעהט אין א בייטעלע. אין מיטען דער נאכט, ווען דיא סכנה איז שוין אזוי גרוים געווען, אז מ׳האט געמיינט דאס אט, אט לעשט ער אוים, איז דער חולה אנדרימעלט געווארען. און גע׳חלומ׳ט האט זיך איהם, ער איז אין סאדאגורע און פראוועט זיךביים רבי׳ן. האט איהם דער צדיק געפרעגט אויב ער האט ביי זיך אלע מטבעות און זיך זיי געהייסען ווייזען. האט ער ארויסגענומען דאס זעקעל מטבעות און עס דערלאנגט דעם רבי׳ן.

דער רבי האט עס דאן אויפגעעפענט, אויסגעשיט דיא מטבעות אויף׳ן טיש, פון זיי אויסגעקליבען איין מטבע. דאס איז געווען גראד יענע מטבע וואס דער צדיק האט איהם געגעבען בעת ער איז געווען דאס גאנץ ערשטע מאָל אין סאדא־גורע. דאן האט ער צו איהם געזאגט : "דיא דאזיגע מטבע מוזט דוא מיר צוריק־געבען. ביים געבען א מטבע, קען מען אמאל בעווייזען גבורות, ביים צוריקנעהמען דיא מטבע — טאקע נפלאות".

ביי דיא דאזיגע ווערטער האט זיך דער חולה אויפגעכאפט, ער האט דער־פיהלט אז ער איז געווארען א פרישער מענש. האט ער געבעטען דיא קינדער מען זאָל אפיר נעהמען דאס בייטעלע פון אונטערן קישען, עס אויפעפענען און איהם ווייזען דיא מטבעות. וויא ערשטוינט איז ער געווארען, דערזעהענדיג אז פונקט יענע מטבע וואס ער האט געהאט בעקומען פון׳ם רבי׳ן ביי זיין ערשטע נסיעה, איז ניט מעהר פאראנען צווישען דיא מטבעות. פארדאס איז ער טאקע באלד געזונד געווארען.

שפעטער מיט א צייט, בעת ער איז געווען ביים רבין אין סאדאגורע און איהם דערצעהלט דעם חלום און וואס ס׳האט דאן פאסירט, האט דער צדיק א קליינעם, קוים מערקבארען שמייכעל געגעבען, זאגענדיג : "מילא, וואס א חלום איז אליץ אימשטאנד". מעהר האט ער קיין דבור ניט געזאגט.

און איך בין איבערצייגט מיט מיין גאנצער נשמה — האט ר׳ איטשי שוחט געזאגט, בעת ער האט געענדיגט דעם דאזיגען ספור המעשה — אז דיא דאזיגע

מטבע וועלכע איז איהם געגעבען געווארען מיט פיעל יאהרען פריהער, איז פון לכתחלה אן געגעבען געווארען נאר פאר דעם דאזיגען צוועק. קוים האט דיא מטבע דערפילט איהר שליחות, האט זיא זיך דער רבי צוריקגענומען.

וויא ס'זאל ניט זיין די מעשה מיט'ן חלום פון ר' איטצי שוחט'ס בעקאנטען, איז אמאל קיין ספק ניט, אז דער גרויסער כח פון אמונה וואס דער אמת'ער חסיד האט אין דעם רבינ'ס מטבע, וועלכע ליעגט איהם צוקאפענס אונטערן קישען, אז דער דאזיגער כח העלפט פיעל, זעהר פיעל, צו בעזיגען דיא שווערע קראנקהייט. אט א פנים ביי א דאקטאר, אפילו ביים בעסטען, העלפט דען ניט פיעל מעהר דעם חולה'ס פארטרויען צום דאקטאר וויא זיינע מעדיצינען?

א בעזאנדערס וואונדערליכע מעשה וועגען א פערשוואונדענע מטבע, האב איך אמאל געהערט דערצעהלען פון אלטע חסידים ביי א הילולא־זיץ פונ'ם וויזשניצער רבין ר' מענדעלי, וועלכער איז געווען אן איידעם פונ'ם ריזינער רבי'ן ר' ישראלטשי ז"ל. א מעשה, וועלכע איז ווערטה כ'זאל זי דא נאכדערצעהלען.

מרים'ניו, די טאכטער פונ'ם ריזינער און דאס ווייב פון ר' מענדעלי וויזניצער, האט זיך זעהר געשראקען איידער זי האט געדארפט ברייננגען אויף דער וועלט איהר ערשטעם קינד, דער שפעטערער רבי ר' ברוך'ל וויזניצער.

איז זי אריינגעגאנגען צום פאטער, דעם ריזינער, און איהם געבעטען, ער זאל איהר געבען א מטבע פאר א שמירה פון אלעם שלעכטען. גאט זאל שומר ומציל זיין.

האט איהר דער ריזינער דאמאלס געגען א מטבע, וועלכע זי האט איינגענעהט אין א זייד'ען בייטעלע און עס אויפגעהאנגען אויפ'ן האלז פאר א שמירה.

נאכדעם ווי דער ריזינער איז נסתלק געווארען, האט זי צופעליג א טאפ געטהאן דאס בייטעלע אויפ'ן האלז און דערפיהלט אז ס'איז גאר ליידיג, ס'איז אינעווייניג גאר ניטא.

האט זי דערפון געהאט גרויס עגמת־נפש. אבער אזוי ווי ס'איז צווישען חסידים א בעקאנטע אמונה, אז די מטבעות וואס דער צדיק גיט פאר א שמירה פערשווינדען צוליעב פערבארגענע אורזאכען, האט זי זיך געטראכט: "אויב כ'בין ניט ווערטה צו טראגען די מטבע וואס מיין הייליגער פאטער האט מיר געגעבען, טא לאמיך כאטש ווייטער טראגען דאס בייטעלע אין וועלכען זיין שמירה, די מטבע, איז אמאל געלעגען". זי האט 25 יאהר דורכאנאנד געטראגען, אויפגעהאנגען אויפ'ן האלז, דאס לעערע בייטעלע, א זאך וואס יעדער איינער, דער מאן, דער וויזניצער רבי און אלע קינדער זייערע, האבען עס געוואוסט.

א יאהר איידער זי איז געשטארבען איז זי שווער קראנק געווארען און די דאקטוירים האבען בעהויפטעט אז זי מוז האבען אן אפעראציע. מען איז מיט איהר אוועקגעפאהרען קיין וויען צו די גרויסע פראפעסארען, מען זאל איהר דארטען מאכען די אפעראציאן. זי האט זיך אבער אויסגערעדט, אז דאס בייטעלע זאל מען ניט אראפנעהמען פון איהר קערפער בשעת אפעראציע.

בשעת מען האט אנגעהויבען איהר איינצוגעבען דאס שלאף־געטראנק (נארקאזע), האט זי אין אן אויפגערעגטען צושטאנד אנגעכאפט דאס ביי איהר אזוי הייליגע בייטעלע, אויסשרייענדיג: "אי, טאטעניו, הייליגער, וואו ביזטו?" און

בשעת מעשה האט זי, צו איהר גרויס ערשטוינען, דערפיהלט אז די מטבע געפינט זיך ווידער אינעווייניג אין בייטעלע.

זי האט אבער ניט לאנג געלעבט נאך יענער אפעראציע. נאכדעם וויא זי איז געשטארבען, האט דער ווזניצער רבי ר׳ מענדעלי געעפענט דאס בייטעלע, דערפון ארויסגענומען די אין איהר געפונענע מטבע און זי געוויזען זיינע קינדער, זאגענדיג: ״זעהט, אט דאס איז א מטבע מן השמים (א הימלישע מטבע)״.

חסידים וועלכע האבען געהאט פיעל מטבעות, פלעגען לאזען פון זיי גיסען א קידוש-בעכער אדער א חנוכה-לעמפעל. עס פערשטעהט זיך, אז זיי האבען אבער תמיד זיך איבערגעלאזט עטליכע מטבעות, זיי מיטצוגעבען אין קבר אריין.

דיא דאזיגע שמירות אדער מטבעות, האבען אויך געקענט געגעבען ווערען שלא בפניו, אונטער דיא אויגען. א פאטער האט געקענט נעהמען א מטבע פאר זיינס א קינד און א מאן פאר זיין פרוי. אויך האט איין חסיד געקענט בעטען ביים רבי׳ן א מטבע פאר אן אנדערען חסיד וועלכער איז נאר פערבליבען אין דערהיים און האט נאר מיטגעגעבען א קוויטעל צום צדיק מיט א פדיון.

עס איז אבער פאראנען געווען אן אנדער מין ״מטבע״, אין וועלכער ס׳האט געזאלט האבען געשטעקט א סגולה צו ברייגנען א ישועה, ניט נאר צו א בעשטימ־טע פערזאן, נאר פאר יעדען וואס בעזיצט זי. אזא ״מטבע״ איז געגעבען געווארען פון׳ם רבי׳ן, ביי א וויכטיגער געלעגענהייט, ניט צו א יחיד, נאר צו א רבים, צו א כלל. אזא מטבע איז געוועהנליך פערקויפט געווארען צווישען דיא חסידים פון יענעם כלל, פער ליציטאציע. דאס געלד איז געגאנגען אויף א סעודת מרעים און אויף משקה. וויפיעל א קויפער האט ניט געזאלט בעצאהלען פאר אזא מטבע, האט ער אלע געקויפט און איינגעהאנדעלט א מציאה, אן אמת׳ע כשר׳ע מציאה. ווארים וויא לאזט זיך דען אבשאצען דער ווערט פון אזא חשוב׳ע און טייערע זאך אין וועלכער ס׳איז דבוק און קלעפט דעם רבינ׳ס ברכה?

וויא גרויס ס׳איז דיא אמונה פון חסידים צום רבינ׳ס א מטבע, קען בעוויי־זען דיא דאזיגע עפיזאדע.

דאס איז געווען אים זומער תרמ״ב, בעת איך בין געווען אין רזשאווניץ, בעסאראביען, ביי ר׳ איטצי פיכמאן. יענעם זומער, איז דער רבי ר׳ אברהם יעקב׳ניו פון סאדאגורע געפעהרליך קראנק געווארען, אזוי אז דיא דאקטוירים האבען איהם שוין געהאט מיאש געווען. האט אבער השם-יתברך זיך מרחם געווען אויף זיינע טויזענדער חסידים און איהם געשיקט, למעלה מדרך הטבע, א רפואה מן השמים.

נאכדעם וויא דער צדיק איז ווידער גאנץ געזונד געווארען, האט מען אין אלע שטעדט וואו ס׳האבען זיך נאר געפונען סאדאגורער חסידים, געפראוועט ״סעודות-הודאה״ בתפים ובמחולות, מען האט געגעסען און געטרונקען, געזונגען און געטאנצט, און זיך משמח געווען וויא ווייט דאס צייג האט געהאלטען.

כדי צו מאכען דיא רזשאווניצער חסידים אן איבערראשונג, האב איך, מיט דער ידיעה פון מיינם א פריינד, א פייערינער חסיד. ר׳ חיים שלמה האט ער געהייסען, אנגעשריעבען א מליצה׳דיגען בריעף צום רבי׳ן, מיט דעם לסדר ״למען

יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב כל ישראל" (א פסוק פון יענער וואכעדיגער סדרה), אז היות אזוי וויא מיר, דיא חסידים פון רזשאווניץ, מאכען אויף א סעודת־הודאה, בעטען מיר, מיט גרוים הכנעה און רעספעקט, אז דער הייליגער רבי זאל אזוי גוט זיין און אונז אריינשיקען א מטבע לכבוד דעם גרויסען טאג פון אונזער גרויסער שמחה. דער בריעף איז געשיקט געווארען מיט א שליח מיוחד, איבער דער גנב'ישער גרעניץ. מיר האבען איהם דאפיר געגעבען שליחות־געלד דריי רובעל.

און וויא גרוים איז דאן געווען אונזער שמחה, בעת איך האב ערהאלטען א תשובה פונ'ם רבינ'ס לייב־מקורב, ר' הירש ליב ביליג, מיט א מטבע — א גאנצען זילבערנעם רובעל. באלד איז דער גאנצער ישוב פול געווען מיט דער אי־בערראשענדער בשורה און עס האט זיך געקאכט און געטומעלט אויף קעסעל און אויף כלים. דיא מטבע איז דאן פערקויפט געווארען צו א חסיד, ר' אליה האט ער געהייסען, פאר 25 רובעל, פאר וועלכען מען האט געקויפט משקה און געבא־ליעוועט דריי טעג רצופים. יענע שמחה וועל איך אין מיין לעבען ניט פערגעסען.

ביי יענער סעודה, האט מיר אן אלטער מלמד, ר' אברהם לעמבערגער, דער־צעהלט מכח א מטבע דיזע מעשה:

"פאר עטליכע יאהר האט אונז דער רבי זאל לעבען אויך געשיקט א מטבע. מען האט זיא אנגעהויבען ליציטירען און ס'האט שוין געהאלטען ביי 25 רובעל. פלוצים האט זיך אויפגעשטעלט אשר באדנער, אן ארימער בעל־מלאכה, וועלכער איז אויך געזעסען צווישען דער חבריא, און געזאגט צום עולם בזה הלשון:

רבותי, איהר האט שוין ביי פערשיעדענע געלעגענהייטען געהאט דיא זכיה אבצוקויפען דעם רבינ'ס מטבעות, בעת איך, אן ארימער באדנער, קען מיך קיינ־מאל ניט צושלאגען צו קויפען דעם רבינ'ס א מטבע מחמת איך האב ניט דיא נעניגענדע מזומנים דאצו. אבער מיין הארץ ברענט פאר חשק וויא א פייער. עס ווילט זיך מיר דוקא קויפען אט די דאזיגע מטבע "ואין כסף לאדון זה", כ'האב אפילו ניט א מזומנ'דיגען רובעל ביי דער נשמה. וובכן, בין איך געפאלען אויף א המצאה. וויא איהר ווייסט, האב איך מיין אייגענם א מעלקענדיגע קוה, וועלכע האט מיך געקאסט 30 רובעל. דיא דאזיגע קוה, וועלכע איז מיין גאנצ ביסעל ארימקייט, גיב איך אייך פאר דער דאזיגער מטבע. האט אויף מיר רחמנות און לאזט מיר איצט צו דעם מקח.

דיא גאנצע חברה האט מסכים געווען, און מיט אן אויסגעשדריי פון "זכה לו", איז אשר באדנער געווארען אין א שעה מוצלחת דער אייגענטימער פון דער מטבע.

באלד האט מען געשיקט א דעפוטאציע צו ברענגען דיא קוה ביז אינ'ם הויף פון דער קלויז, וואו ס'האט געזאלט ווערען אבגעהאלטען דיא שמחה. מיט גרוים פאראד איז דיא קוה געפיהרט געווארען, אין בעגלייטונג פון אלע אידישע ווייסע־חברה'ניקעס פונ'ם שטעדטיל, ביז פאר דיא קלויז. דא האט זיך אנגעהויבען א פרישע ליציטאציע אויף דער קוה גופא. זיא איז פערקויפט געווארען פאר דעם פרייז פון 27 רובעל, פאר וועלכע געלד ס'איז דאן געווען א ששון ושמחה ביז צום זיבעטען הימעל."

אזא מין שטארקע אמונה קען מען געפינען נור אויסשליסליך ביי די סאדאגורער חסידים.

46

דרשה-געשאנק

א שטענדיגע "זכר לחתונה". — דער צדיק קויפט אב זיין אייגענע "מטבע". — דער פרטות׳דיגער "איך" און דער כללות׳דיגער "איך". — דער כח פון צדיק ווי א "פריזמא". — דעם צדיק׳ס עשירות געהערט צום כלל. — די פאלשע חתונה. — ששון ושמחה אין די קלויזען.

יעדער חסיד פון סאדאגורע האט תמיד ערהאלטען פונ׳ם רבי׳ן דרשה־געשאנק, ווען ער האט חתונה געמאכט א זוהן אדער א טאכטער. א געוועהנליכער חסיד, ניט קיין מפורסם, פלעגט בעקומען פונ׳ם רבי׳ן א זילבערנעם רובעל. א מיוחס אדער א גביר דאנעגען — א גאלדען רענדעל. דאס דאזיגע דרשה־געשאנק איז, פערשטעהט זיך, ניט אבגעשאצט געווארען לויט דעם געלד־ווערטה. עס איז בעטראכט געווארען פאר א "שמירה" צו הצלחה. דאס פאר־פאלק פלעגט די דאזיגע מטבע אבהיטען ווי אן אויג אין קאפ, זיך ממש אין איהר שפיגלען, גלויבענדיג, אז זי וועט בריינגען אין הויז אריין ברכה און הצלחה. מען האט די דאזיגע מטבע ניט אויסגעביטען אפילו אין דער גרעסטער נויט. זי איז פערבליבען אויף תמיד א זכר לחתונה.

דער ראש החברה פון די טשארטקאווער יושבים, ר׳ אפרים אסטילער, האט אמאל דערצעהלט, אז אין א ג׳ חשון, די יאהרצייט פונ׳ם ריזינער ז״ל, האט דער טשארטקאווער רבי געגעבען זיינע חסידים א מטבע אויף משקה. פארנאכט, ווען דער רבי איז געקומען אין קלויז אריין דאווענען מנחה, האט ער געפרעגט ר׳ אפרים׳ן אויב די מטבע איז שוין פערקויפט געווארען פער ליציטאציע, ווי דער מנהג איז.

"זי איז נאך לעת־עתה ניט פערקויפט געווארען" — האט איהם דער ראש החברה געענטפערט.

— פאר וואס פאר א פרייז, למשל, ווערט געוועהנליך אזא מטבע פערקויפט? — האט דער רבי געפרעגט דעם ראש החברה ר׳ אפרים.

"פאר א יאהרען איז זי פערקויפט געווארען פאר צעהן רובעל" — האט ר׳ אפרים געענטפערט.

— פאר דעם געלד איז זי דאך ווערטה פאר מיר אליין — האט צו איהם דער רבי געזאגט. ער האט געהייסען זיך צוריקגעבען די מטבע און בעפוילען דעם גבאי אויסצוצאהלען די צעהן רובעל.

דעם גאנצען עולם איז דער ענין געווען א גרויס חידוש. סטייטש, דער צדיק

אליין זאל צוריק אבקויפען זיינ'ס א מטבע. וואו שטעקט דא עפעס דער שכל?

נארישע חסידים! זיי, מיט זייערע קליינע מוחות, האבען געוואלט פער־שטעהן און משיג זיין די טיעפע כונה פונ'ם צדיק'ס אן עובדא.

האט דאס אבער ר' נחום בער'ניו ז"ל, דעם סאדאגורער רבינ'ס איידעם, צו פערשטעהן געגעבען אויף אזא אופן:

אן אמת'ער צדיק האט אמונת־צדיקים טאקע אין זיך אליין, אין זיין הימ־לישען כח צו ברייננען ישועות. אהן אזא אמונה, קען דער צדיק לחלוטין ניט משפיע זיין ישועות אויף אידען. די דאזיגע אמונה אין זיך אליין איז א פועל־יוצא (רעזולטאט) פון אט דער דאזיגער הנחה (גרונד־באזים):

דער אמת'ער צדיק שרייבט קיינמאל ניט צו זיין גרויסען הימלישען כח און זיין גבורה משפיע צו זיין ישועות, אויף זיין אייגענעם חשבון פון זיין "איך", נאר אויף דעם חשבון פונ'ם "כלל", פון זיינע מאסען חסידים. ער, דער צדיק, בעטראכט זיך נאר פאר א מרכז, מיטעלפונקט, א מין פריזמא, וואו די ליכט־שטראהלען וואס שיינען ארויס פון אלע זיינע חסידים קומען זיך צוזאמען, בילדענדיג דאדורך א גרויס, שעהן, פיעלפארביגעם ליכט, וועלכעס שיינט דאן צוריק אין די חסידים'ס הערצער, מיט טויזענדפאך מעהר פראכט און מעהר גלאנץ. אינ'ם לשון פון די חסידים הייסט אזא ליכט "אור חוזר".

דער כח און די אייגענשאפט פונ'ם צדיק אליין, בעשטעהט אין דעם וואס ער איז אימשטאנד צו לייטערען דעם קבוץ פון די ניצוצות של אור (די מענגע פון די ליכט־פונקען), צו פערשטארקערען און פערשעהנערען זייער ליכט, ווי א מענטעל צו א געז־פלאם, להבדיל.

נמצא, אז וואס מעהר עניוות דער צדיק בעזיצט, אלץ מעהר שרייבט ער צו זיין כח און זיינע וואונדערבארע פעולות (האנדלונגען) רק אויפ'ן חשבון פונ'ם כלל, ניט אויפ'ן חשבון פון זיין אייגענער פערזענליכקייט אלס אן אדם פרטי, א פריוואט־מענש.

ביי אזא מדרגה, איז לייכט מעגליך אז דער צדיק אלס אן אדם פרטי, אלס א פריוואט מענש, זאל אין זיך אליין האבען אמונת־צדיקים, ניט אין זיין פערזענ־ליכען "איך" נאר אין יענעם "איך" וועלכער איז דער מרכז, דער צענטער, דער מיטעלפונקט פון די חסידים'ס כח.

דאס איז די סבה וואס דער טשארטקאווער צדיק האט אבגעקויפט זיין איי־גענע "מטבע", אן עובדא אין וועלכער ס'האט געשטעקט דאס גרעסטע עניוות, כלומר, דאמיט האט ער געוואלט זאגען, דאס דער כח פון דיעזער מטבע קומט ניט פון מיין פרטית, דורך מיין אינדיווידואליטעט, נאר דורך און צוליעב דער השפעה פון אנדערע גאר, פונ'ם כלל חסידים. ובכן, בין איך, אלס אדם פרטי, אזוי בערעכטיגט צו קויפען די מטבע, האבענדיג אין איהר אמונה צוליעב דעם כח פונ'ם כלל, פונקט ווי יעדער אנדערער חסיד.

דאס האט אויך געמיינט דער רבי ר' הירש מיט זיין דבור, אז "חסידים מא־כען א רבי'ן, ניט דער רבי מאכט חסידים".

א וואזשנע "מטבע" פלעגען די חסידים בעקומען פאר געבען דעם רבי'ן דרשה־געשאנק, ווען ער האט חתונה געמאכט א קינד אדער אן איניקעל. א האלב יאהר פאר דעם זמן החתונה, פלעגען ארויספאהרען משולחים פונ'ם רבינ'ס הויף

אין אלע מקומות וואו ס'איז נאר געווען א קבוץ פון "אנשי שלומנו", סאדאגור־רער חסידים. די דאזיגע משולחים זיינען געווען בעקאנטע און אנגע־זעהענע חסידים, און וואו זיי זיינען געקומען, האט מען געמאכט א יום טוב פון זייער כבוד ווענען און זיי דאן נעגעבען, יעדער איינער איבער'ן כח, דרשה־געשאנק פונ'ם רבינ'ס וועגען. משכנות פלעגט מען פערזעצען, דאס לעצטע האט מען פון זיך אוועקגעגעבען ברצון טוב, אבי צו האבען א חלק אין דער הויפ'ס־חתונה. דאס דרשה־געשאנק האט ניט געהערט דעם פאר־פאלק וואס האט בע־דארפט חתונה האבען, נאר עס איז געגאנגען אויף הוצאות־החתונה.

סאדאגורער חסידים האבען זיך קיינמאל ניט געפרעגט, אויב דער צדיק בענויטיגט זיך טאקע באמת אין זייער הילף אויף הוצאות החתונה. אפילו ווען דער צדיק זאל האבען א בארעס פערמעגען, געניגענדע מזומנים פאר אלע הוצאות החתונה, פלעגען זיי זאגען, טאר ער יענעם געלד ניט פערנוצען, ווייל עס גע־הערט ניט צו איהם נאר צום כלל ישראל. דאמיט האבען זיי געמיינט, אז דאס כסף מזומן וואס געפינט זיך ביים צדיק אין הויף, איז א סגולה אז ביי אידען זאל זיין רחבה און גדולה, ווייל דער צדיק איז דער תמצית פון די חסידים, ווי־באלד ער פיהרט זיך ארים און ברחקות, לעבט זיך דער כלל ישראל אויך אויף א קבצנישען אופן. וויבאלד דער מוח גיט ניט צו די אברים די נויטיגע השפעה צום ענטוויקלען זיך, בלייבען זיי אבגעשטאנען און אבגעלעבט. דעריבער מוז זיך ביים צדיק אין הויז תמיד געפינען עשירות, וואס מעהר איז אלע בעסער. דאס איז אויך דער סוד פונ'ם כהן גדול'ס עשירות, פון וועלכען די גמרא זאגט: "גדלהו משל אחיו", אז די אידען האבען איהם געמוזט געבען רייכע מתנות, כדי זיין הויז זאל זיין רייך אין כבוד, אין רחבה און אין גדולה, וועט דאס גורם זיין א השפעה פון כל טוב פאר'ן כלל ישראל.

האב איך מכח דיעזען ענין אמאל געהערט פון ר' איצי טויסטער'ס מויל נאכדערצעהלען א קורצען דבור פונ'ם ריזינער ז"ל:

בעת מען האט איהם גענומען תפוס קיין קיוב פאר א פאלש בלבול, האט מען, פערשטעהט זיך, בעדארפט האבען פיעל געלד צוליעב פערשטענדליכע אור־זאכען. האט זיך דאמאלס ביים צדיק אין הויף געפונען מזומנים אין א סכום פון דרייסיג טויזענד רובעל. אבער דער צדיק האט געגעבען א בפירוש'דיגע פקודה, אז דאס נויטיגע געלד זאל מען צוזאמענגעהמען ביי זיינע רייכע חסידים, ניט צו בעריהרען, מיט א פרוטה אפילו, דאס בארע עשירות וואס ליעגט אין דער קאסע. בעהויפטענדיג:

"ווי אזוי קען דער כלל ישראל איבערנעכטיגען אפילו איין איינציגע נאכט אהן כסף מזומן ?"

שמע מינה, פון דאניט איז בפירוש געדרונגען, אז דאס געלד איז נאר גע־לעגען לטובת דעם כלל, כדי דאדורך משפיע צו זיין פרנסה צו זיינע חסידים. דעריבער האבען זיי, די חסידים, טאקע קיינמאל ניט געפרעגט זיך קיין שאלות, נאר געגעבען ווען מען האט בעדארפט און פערלאנגט, מיט שמחה און מיט אן אפענער האנד, בעזאנדערס נאך צו א חתונה וועלכע האט בעדארפט אבקאסטען א הון רב, איבער הונדערט טויזענד רובעל.

שפעטער, נאכדעם ווי די משולחים זיינען צוריקגעקומען און איבערגעגע־

בען אין הויף די געזאמעלטע דרשה־געשאנק, האט דער רבי געלאזט צושיקען אין יעדען שטעדטעל אריין, אלס א מתן־שכר, א וואזשנע מטבע, וועלכע פלעגט תמיד פערקויפט ווערען פאר א הויכען פרייז, כדי צו האבען משקה לרוב אויף דער חתונה וועלכע האט בעדארפט געפייערט ווערען אין יעדען שטעדטעל בעזונדער.

די חסידים וואס זיינען נאר געווען עפעס ביכולת, האבען געטהאן אלצדינג וואס זיי האבען נאר געקענט, אבי צו זיין אין דער לאגע זיך צו בעטהייליגען אויף דעם צדיק׳ס גרויסע שמחה טאקע פנים אל פנים. די יעניגע חסידים אבער וואס צוליעב פערשיעדענע סבות איז זיי לחלוטין אונמעגליך געווען צו פאהרען אויף דער חתונה, האבען געמאכט א חתונה אין דערזעלבער נאכט וואס די אמת׳ע חתונה איז געפייערט געווארען אינ׳ם רבינ׳ס הויף, טאקע ביי זיך אין קלויז, און טאקע א חתונה מיט כל המפורשים, מיט עסען און טרינקען, זינגען און טאנצען, און אפטמאל מיט כלי־זמר און חתן־כלה אויך.

א יונגער חסיד פלעגט זיך פערשטעלען פאר א כלה, דער צווייטער פאר א חתן, און אויף א פרעהליך הלצה׳דיגען אופן אבגעהאלטען אלע חתונה צערע־מאניעס. די פערשטעלטע חתן־כלה האבען געפיהרט דעם טיש, און ארום טיש זיינען געזעסען די מחותנים, אלע חסידים, אנגעטהאן אין בגדי שבת, און געפראוועט א פרעהליכע סעודה מיט משתה ושמחה. ס׳האט אויך ניט געפעהלט א בדחן וואס זאל דעם עולם משמח זיין מיט גראמען און פערשיעדענע הלצות.

די דאזיגע פאלשע חתונה האט איינגעבראכט פאר דעם נייעם פאר־פאלק פונ׳ם הויף א היבש פאר שעהנע מתנות פון א בעדייטענדען ווערטה. מחמת די גאנצע הכנסה פון אזא חתונה איז פערברויכט געווארען צו קויפען א שעהנע מתנה פאר די רבי׳שע חתן־כלה.

די הכנסה איז בעשטאנען פון די מצוה־טענצלעך און פון דעם דרשה־גע־שאנק.

אלע חסידים וואס האבען זיך בעטהייליגט אין דער קלויז אויף דער נאכ־געמאכטער חתונה, האבען געמוזט כאפען א מצוה־טענצעל מיט דער פערשטעל־טער כלה און דערפאר בעצאהלען א היבשע מטבע, וועלכע האט זיך גערופען ״שבת־געלד״. דאס געלד האט צוגענומען דער הויפט־מחותן, דאס איז געווען דער קאסירער פון דער הכנסה און דער הויפטמאכער פון דער חתונה.

שפעטער האט מען אויך, ווי אויף א רעכטע חתונה, אויסגערופען דרשה־געשאנק פון חתנ׳ס צד און פון כלה׳ס צד. וויסענדיג אז דאס געלד געהט פאר מתנות צום נייעם פאר־פאלק פונ׳ם הויף, האט יעדער איינער געגעבען דאס דרשה־געשאנק מיט א ברייטער האנד און מיט א פרעהליך הארץ. פאר אט דיעזע גאנצע הכנסה, האט דאן דער קאסירער איינגעקויפט א שעהנע מתנה פון גאלד אדער פון זילבער און זי אוועקגעשיקט צום פריש פערהייראטעטע פאר־פאלק.

אין מאנכע מקומות פלעגען די חסידים פראווען, פונקט ווי אין הויף, טאקע גאנצע ״שבעת ימי המשתה״, יעדען טאג א פרישע סעודה. משקה האט, ברוך השם, קיינמאל ניט געפעהלט. מען האט אבגעהאלטען אמת׳דיגע חסידישע ״זו־צען״, מיט ספורים פון צדיקים, עובדות און מעשים, ווי אויך דברי־תורה, כאפען אלע מאל א רקידה׳לע און דאביי געפיהלט דעם רעכטען טעם גן־עדן.

47

די הויף־חתונה

די הכנות אין הויף. — חסידים מארבע פנות העולם. — די שנאָרערס־סעודה. — מען האָפט אויף די גאולה שלמה. — ניט תמיד ווייזט מען ארויס דאָס ״רבי׳שקייט״. — דער חתן־כלה טאנץ. — נפלאות פון דער חופה. — דער חלום ווערט מקוים. — דאָס מויל איז פיעל הייליגער פון די הענט.

ווער ס׳האָט זיך ניט צוגעזעהן א חתונה־שמחה אין סאדאגורער הויף, האָט אין זיין לעבען ניט געזעהן אז אמת׳ע הארציגע אידישע שמחה, און האָט ניט קיין בעגריף וואס מען מיינט גוט אידישע מלוכה און חסידישע רחבה.

זייט א צייט קאָכט זיך יום ולילה אינ׳ם רבינ׳ס הויף וויא אין א קעסעל. דיא בעסטע שניידערס פון טשערנאָוויץ זיצען אין הויף און זיינען עוסק אין נעהען דיא בעסטע און טייערסטע סאמעטענע און זיידענע חתונה מלבושים פאר דער כלה און פאר דיא מחותנים. דיא בעריהמטעסטע קעכינס און בעקערינס זיינען בעשעפטיגט בסדר אין אנגרייטען פערשידענע מאכלים, איינגעמאכצען און געבעקסס פאר דיא צעהנדליגע טויזענדער אורחים, צווישען וועלכע ס׳וועלען זיך געפינען דיא גרעסטע צדיקים פון דער משפחה, דיא גרעסטע חסידיש־גבירישע קאפיציטעטען וויא אויך דיא גאנצע ״האַטוואַלע״ פון דער קריסטליכער געזעלשאַפט.

און דיא שטאָדט סאדאגורע געהט פשוט אויף רעדער. דיא הויפלייט זיינען ממש ארויס אויס דיא כלים פון דיא מורא׳דיגע טרדות. גאנצע שורות מיט וואגענס אנגעפאַקט מיט חסידים, ציהען זיך אויף אלע וועגען וואס פיהרען קיין סאדאגורע, רייכע און ארימע, מיוחסים און סתם בעלי־בתים, רבנים און רבי׳שע אייניקלאך און סתם חסידים און כניאקעס מכל המינים. דיא הערצער זייערע פלאַטערען, דיא נשמות ליובען זיך שוין אין פאראויס פונ׳ם ים פון תענוגים וואס ערוואַרטעט זיי דאָרטען ביים רבי׳ן אין הויף.

אלע פינף הייליגע ברידער, דיא גרעסטע צדיקים פונ׳ם דור, וועלען זיך בעטיילינען אויף דער דאָזיגער גרויסער חתונה פון זייער ברודער׳ס יתום, ר׳ נחום בער׳ניו, וועלכער געהט חתונה האָבען מיט זיין פעטער׳ס, דעם סאדאגורער צדיק׳ס טאָכטער, פערילע.

ס׳ווילט זיך יעדען איינעם פון דיא חסידים זעהן, וויא אזוי דיא אנדערע צדיקים, זייער רבינ׳ס ברידער, זיינען זיך נוהג, וויא אזוי זיי פיהרען דיא "טישען" און וויא אזוי זיי פראווען דעם עולם. בעזאנדערס איז יעדער נייגיריג צו זעהן דעם איינגסטען פון דיא ברידער, דעם הוסיאטינער צדיק ר׳ מרדכי פייבל, וועלכער איז בערימט מיט זיין הימליש אצילות, וועמען קיין שום מענש האט קיינמאל ניט געזעהן טהאן א שפיי, א כראק אדער א ניס, און ביי וועלכען מען זעהט ביים טיש בחוש דעם ענין "עלית־נשמה".

און ארימע לייט, קבצנים, שנארערס פון אלערליי סארטען קומען צוגעהן מארבע כנפות הארץ. א קלייניגקייט ? עסען וועט דאך ניט פעהלען א וואך אדער צוויי רצופים. "געשי:פטען" וועט זיך אויך לאזען מאכען ביי די פרייגיבע גבירים פון רוסלאנד, וועלכע ווארפען פשוט מיט געלד אויף א הויפישע שמחה. און היינטזשע טאקע דיא ארימע סעודה וואס ווערט געמאכט אין הויז אויסשליעסליך צוליעב זיי, ביי וועלכער דער צדיק גופא קומט אריין פאר א ווילע, רעדט מיט מאנכע פון זיי א פאר דבורים און הייסט דעם גבאי געבען א יעדען א שעהנע מתנה!

דאס גאנצע שטעדטיל סאדאגורע איז פלוצים געווארען איין גרויסער אכסניה־פלאץ. יעדעס הויז איז א האטעל. יעדע סוכה אדער קאמער א סטאנציע. מען רעכט זיך אויף פופציג טויזענד חסידים און סתם אורחים און צוקוקערס.

שוין רוישט זיך אומעטום וויא אין א ביענשטאק. מען בעקענט זיך איינער מיט׳ן אנדערען, מען דערצעהלט זיך נייעסען, מען קאכט זיך, מען טרינקט תיקון און עס רודערט זיך אויף קעסעל און אויף כלים. דיא פערשידענע ערליי כלי־זמר פון דער וועלט, דיא בערדיטשעווער, דיא קנעהניטשער, דיא טשערנאוויט־צער און נאך אזעלכע בעריהמטעהייטען זיינען שוין אנגעקומען און לאזען זיך שוין הערען אנסטראיענדיג זייערע כלים אין זייערע הויפס־סטאנציעס.

"דער טשארטקאווער קומט ! דערהערט זיך פלוצים א בשורה־קול פון א פערסאפעטען חסיד. ער איז שוין אין זוטשקא. דיא קינדער זאלען לעבען זיינען שוין אקעגען געפאהרען מיט דריי קאפעליעס מוזיק.

דא הויבט זיך אן א שרעקליך געלויף פון אלע זייטען. טויזענדער חסידים פערשארצען דיא פאלעס און לויפען צו פוס. אנדערע ווידער כאפען איין־שפע־נערדינגע וועגעלעך און פאהרען.

דער רבי פון טשארטקאוו, בעריהמט צוליעב זיין "יראה עילאה", זיצט אין דער ערשטער קאלעסע פער׳דבק׳ט. נעבען איהם זיין זוהן און אקעגענאיבער זיין לייב־מקורב. נאך דעם רבינ׳ס קאלעסע ציהען זיך קאלעסען און סתם וועגען מיט טשארטקאווער חסידים און מקורבים וועלכע בעגלייטען זייער צדיק אויף דער חתונה.

ביי דעם זוטשקער וועלדעל שטעלט זיך דעם רבינ׳ס קאלעסא אב. דארט דארף שטאטפינדען דיא ערשטע צערעמאניע פון קבלת פנים. דאס געדרענג איז פחדים׳דיג. עטליכע שעה געדויערט דאס בלויזע קבלת־שלום. אבער טויזענדע חסידים געהען צוריק, ניט האבענדיג אפילו געכאפט א בליק אויף׳ן צדיק.

ס׳איז ממש סכנת־נפשות.

"האסטו איהם געזעהן? — פרעגט איינער דעם אנדערן — ער האט גאר נים קיין צורת בן אדם, א מלאך אלקים, אזוי וויא עס פאסט פאר אונזער רבינ'ס א ברודער, כלם קדושים". דאביי באדט מען זיך פשוט אין א ים פון תענוג.) און א מחשבה נעהמט דורך דורך'ן מוח: "אפשר?... וואס קען מען וויסען? אפשר, וויבאלד די כנופיא פון אזעלכע גרויסע צדיקים וועט זיין בייזאמען און אר־בייטען זייער עבודת הקודש צו איין נקודה מיט פעראייניגטע כחות, אפשר ווע־לען זיי בעזיגען דעם בעל־דבר, מכניע זיין דיא סטרא אחרא, פערטיליגען דעם כח־הטומאה און ברייגגען א גאולה שלמה פאר'ן כלל ישראל. אפשר?...

דיזעלבע עובדות, דיזעלבע מחשבות און דבורים ווידערהאלען זיך ביים אנקומען פון דיא איבריגע ברידער פון'ם רבי'ן, דער לעאוועד, דער שטעפענעש־טער, דער הוסיאטענער און דעם חתן'ס ברודער דער באהושער צדיק.

אין א גרויסען שאלאש זיצען אלע צדיקים מיט זייערע קינדער ביי דער ערש־טער חתונה־סעודה, דאס איז דאס חתן־מאל, א נאכט פאר דעם יום החופה. דער סאדאגורער, דער עלטעסטער ברודער פיהרט דעם טיש און די איבריגע ברידער זיצען וויא פשוט'ע בעלי־בתים, מען זעהט ניט דיא פחדים'דיגע "יראה" פון'ם טשארטקאווער, דאס פארגלייזען דיא אויגען און ווארפען מיט צוויי פינגער וויא דיא פליגעל פון א ווינד־מיהל, פון'ם הוסיאטינער.

גרויס איז דער כח פון צדיקים בשעת זיי ווייזען ארויס זייערע הימלישע עובדות. גרעסער איז אבער זייער כח מיט דעם וואס זיי קענען, ווען זיי ווילען, זיך בעהערשען און פערבארגען דעם מעכטיגען, הימלישען נשמה־טריעב און זיך מאכען זיצענדיג פשוט כאחד האדם.

מאנכע חסידים זיינען צוליעב דעם זעהר ענטטוישט געווארען.

איז שוין דאס געדרענג פון די צעהנדליגע טויזענדער חסידים, וואס האבען געגארט כאטש צו כאפען איין בליק אויף דעם הייליגען טיש וואס איז ארומגע־רינגעלט מיט אזעלכע גרויסע צדיקים, זעהר גרויס, איז אבער דאס געדרענג נאך פיעל גרעסער און סכנות־נפשות'דיגער געווען, נאך'ן עסען בעת ס'דארף פארקו־מען דער רעכטער קנאק...

דאס מצוה־טענצעל פון חתן־כלה.

נאר ביי דער סאדאגורער גזע הערשט דער מנהג, אז חתן־כלה טאנצען דאס מצוה־טענצעל פאר דער חופה, ביי דער חתן־מאהל סעודה. ביי אנדערע רביים און ביי אלערליי אידען, ווערט ערשט געטאנצט נאך דער חופה בשעת דער גרוי־סער סעודה.

און טאנצען טאנצט דעמאלט נאר דער חתן, ניט דיא מחותנים, וועלכע זיי־נען ערשט מקיים דיא דאזיגע מצוה, לויט דעם אידישען מנהג, מיט עטליכע טעג שפעטער ביי דער גרויסער סעודה.

שטעהט מען אויף טיש און אויף בענק, אויף דיא פענסטער, איינער אויף'ן אנדערן און מען הענגט אויפ'ן באלקען און אין דער לופטען, כדי צו זעהן דיא דאזיגע הייליגע צערעמאניע, א רמז צו "יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה"...

אלע צדיקים שטעהען אין א ענגל, ארום זיי דיא גרעסטע מקורבים אויך אין א ענגל, וועלכער איז אבער אפען אן איין זייט, פאר דיא רבישע מחותניסטעס.

כדי זיי זאלען קענען צו קוקען צו דער צערעמאָניע. אין דער מיטען טאַנצט דער חתן מיט דער כלה, דורך א טיכעל, פון וועלכען דער חתן האלט איין עק און די כלה דעם צווייטען. און דרעהען זיך ארום, אזוי אז די פנים'ער זיינען אוועק־געווענדעט איינער פון דער צווייטער. די כלה געהט ניט פערדעקט דאס פנים. אפשר למען מקיים צו זיין דעם מאמר פון דער גמרא: "אסור לאדם לקדש אשה עד שיראנה" (מען טאר ניט מקדש זיין אן אשה ביז מען זעהט זיא ניט פריהער).

באלד כאפט מען אוועק די כלה און די פערשיעדענע כלי־זמר שפּיעלען לוסטיגע שטיקלעך און דאס געטאנץ ווערט ווירוואַרעדיג אז ס'שווינדעלט אוש פאר די אויגען.

גרויס און הימליש איז דאמאלס די שמחה.

* * *

א ליכטיגע, לעבעדיגע און לוסטיגע נאכט איז דאמאלס געווען. אלע פענס־טער פון אלע הייזער, אפילו פון די גוי'שע, זיינען געווען בעלויכטען. פון אומע־טום האָבן זיך געהערט קולות פון שפּיעלען, זינגען און טאנצען. אלע שענק־הייזער זיינען געווען אנגעפילט. ר' יעקב יאשע קאריצער, האט געהייסען געבען משקה, פאר יעדען איינעם וואס וויל נאר טרינקען, אויף זיין חשבון. האט זיך, פער־שטעהט זיך, יעדען געוואלט טרינקען. מען האט דאן געטאנצט אין די גאסען א גאנץ נעהענדיגע נאכט, און דאביי זיך צוגעזונגען: "אשרי עין ראתה כל אלה", וואויל איז דעם אויג וואס האט זוכה געווען דאס אלעם צו זעהען.

אין א פריהערדיג קאפּיטעל (31) איז שוין בעשריבען געווארען דער הערלי־כער פּאראד פון דער דאָזיגער חתונה, לויט דער שילדערונג פון א שרייבער פון א דייטשער צייטונג, איבער די פּראכט־קאלעסען אין וועלכע דער חתן און די כלה, יעדער בעזונדער, זיינען געפאהרען אין דעם יום החופה, ארומגערינגעלט מיט טשערקאסישע רייטער (פערשטעלטע חסידים) אין מונדירען איינגעטונקט אין גאלד, אמת מלכות'דיג.

פון דער חופה דערצעהלען זיך די חסידים נפלאות:

אונטער דער חופה האט דער חתן דערפיהלט צוויי הענט ליגען אויף זיין קאפּ. וויסענדיג אז עס איז ניט דער מנהג פון די צדיקים פון דער ריזינער גזע צו בענ־שען דעם חתן קודם החופה, ארויפלעגענדיג די הענד אויפ'ן חתן'ס קאפּ, האט ער ניט וויליענדיג געעפענט די אויגען פאר א רגע און געבליבען בלאס ווי די וואנט.

ער האט געזעהן, הייסט עס, בחוש, זיין פערשטארבענעם פאטער ר' שלום יוסף שטעהן נעבען איהם, געבענדיג איהם א ברכה. האלטענדיג די הענט אויף זיין קאפּ.

"האסט, הפנים, ניט געוואוסט, אז ביי א חופּה פון אונזער משפחה, קומען צו גאסט אלע אונזערע הייליגע זיידעס ביז צום רבי'ן ר' בער בכלל, פון עולם האמת, זיך מיט אונז משמח צו זיין?" — האט שפּעטער צו איהם געזאגט זיין שוועהר דער סאדאגורער רבי.

"איך האב דאפון געהערט, אבער ניט געוואוסט אז מען קען דאס זעהן מיט בשר־ודם'דיגע אויגען" — האט איהם דער יונגער חתן געענטפערט.

אונטער דער חופה האט דיא כלה פערילע שרעקליך געוויינט. האט זיא דאן דער פאטער געפרעגט אויף דער סבה פון׳ם שטארקען וויינען.

״כ׳האב מיך דאמאלס דערמאנט א חלום פון א פריהערדיגע נאכט — האט איהם דיא כלה געענטפערט. — ס׳האט זיך מיר גע׳חלומ׳ט, אז בשעת מיר זיינען געשטאנען אונטער דער חופה, זיינען אונז בעפאלען א מחנה קאזאקען און גע־וואלט דעם חתן אוועקפיהרען. האסט דו, היילינער טאטע, זיך אנגערופען: ״לאזט איהם איצט צורוה, פערשטערט מיר ניט מיין שמחה. איהר וועט דאך דאס קענען טאן א אנדערם מאל״.

״היינט אין דער פריה האב איך נאר געדענקט אז ס׳האט זיך מיר עפים גע׳חלומ׳ט. אבער דעם חלום גופא, האב איך מיך בשום אופן ניט געקענט דער־מאנען, אין דער רגע וואס דער חתן האט מיר אנגעטהאן דעם טבעת קידושין האב איך מיך דערמאנט דעם חלום און א שטארק געוויין האט מיך פלוצים אי־בערוועלטיגט, ניט וויסענדיג אליין פארוואס״.

״דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין״ (חלומות האבען ניט קיין שום בעדייטונג), האט איהר דער פאטער געענטפערט. ״מיר האבען זיך איינגעקויפט א גוט שטיקעל סחורה און מיר וועלען זיך, אם ירצה השם, דאמיט האלטען אין נחת״.

זיי זיינען שפעטער ביידע, דער שווער מיט׳ן איידעם, אין איין יאהר נסתלק געווארען, דער אלטער צדיק האט דאס שטיקעל סחורה ניט געקענט זויפהאלטען נאר כל זמן ער האט אליין געלעבט. מחמת ״אין שלטון ביום המות״, ועז מען האלט ביים הסתלקות הערט זיך אויף דיא ממשלה.

ניט בחנם האט דער סאדאגורער צדיק געהייסען שפיעלען דעם קנעהניטשער פיעדעל־קינסטלער א וויינענדיגע נגינה און געשפיעלט האט ער דאמאלס אזעלכע וויינענדיגע וואלאכישע תנועות, אז דער גאנצער עולם האט פערגעסען אז ס׳איז א שמחה און געגאסען מיט טרעהרען וויא אין יום כפור. דער צדיק האט בלתי ספק געוואוסט, אז דער סוף פון דער דאזיגער שמחה וועט זיין א בכיה לדורות. דער חתן אליין האט, הפנים, אויך עפעס געפיהלט, מחמת ער האט דאן בעמערקט, אז יענע וואלאכישע הארצרייסענדיגע מעלאדיע וואלט זיך גוט צוגעפאסט צו ״אדם יסודו מעפר וסופו לעפר״.

מכח דעם וואס כ׳האב פריהער בעמערקט, אז ס׳איז ניט דער מנהג פון די ריזינער קינדער צו בענשען דעם חתן ארויפלעגענדיג די הענד אויף זיין קאפ, האב איך געהערט נאכדערצעהלען פונ׳ם ריזינער די דאזיגע עפיזאדע:

בעת דער ריזינער האט חתונה געמאכט זיין עלטסטע טאכטער מרים׳ניו, מיט ר׳ מענדעלי וויזניצער, ר׳ חיים׳ל קאסאווער׳ס זוהן, האט ער פאר דער חופה געבענשט דעם חתן מיט הוילע דבורים, ניט ארויפלעגענדיג די הענד אויף דעם חתנ׳ס קאפ, ווי דער מנהג איז ביי אנדערע רביים, בעת זיי ניבען עמיצען א ברכה.

״זאל איהם דער היילינער מחותן בענשען מיט זיינע הייליגע הענד — האט זיך די מחותנת׳טע צו איהם אנגערופען — דער צדיק הדור איז גלייך צו א כהן, וועלכער בענשט מיט די הענד.״

"מען בעדארף נים בענשען מים די הענד נאר מים׳ן מויל. מחמת דאס מויל איז פיעל הייליגער פון די הענד — האט איהר דער מחותן געענטפערט — אין דער תורה שטעהט בפירוש געשריבען, טאקע ביי די כהנים׳ס ברכה: "כה תברכו את בני ישראל", אזוי זאלט איהר בענשען די אידען. "אמור להם", איהר זאלט צו זיי זאגען מים׳ן מויל."

קאפיטעל 48

הויפס־אנטיקען.

דאס בעריהמטע אלטע תנ"ך׳ל — א זילבערנער טיש וואס שטעלט פאר "עקדת יצחק" — דעם רבי׳ן׳ס מעבעל פאר׳ן קייזער — א שרייבצייג פאר צעהן טויזענד גולדען — דיא פסח׳דיגע גאלדענע מלוכה — טייערע אנטיקען פון בורשטין — אן אנטימשנע ביבליאטעק.

די טייערע אנטיקען וואס האבען זיך געפונען אין סאדאגורער הויף, האבען גע׳שם׳ט אויף דער גאנצער וועלט. ווי כ׳האב שוין אין א פריהערדיג קאפיטעל בעמערקט, פלעגען די גרעסטע צייטונגען שיקען זייערע קארעספאנדענטען קיין סאדאגורע, כדי זיך צו צוצוזעהן צו אלעם וואס געהט דארט פאר אינ׳ם רבינ׳ס הויף און דאס דאן גענוי בעשרייבען. פיעל פון יענע שרייבער האבען בעשריעבען נים נאר דיא פערזענליכקייט פון׳ם רבי׳ן מיט זיינע קינדער, זייערע הלבשה און זייערע מנהגים, נאר אויך איבער דיא הויפס־אנטיקען וואס געפינען זיך דארט. עס איז דעריבער כדאי צו ברייגגען מאנכעס וואס א שרייבער פון דער "גארטענ־לויבע" האט געשריבען אין יאהר 1876 איבער דיא הויפס־אנטיקען.

נאכדעם וויא דער שרייבער שילדערט זיין אנקומען קיין סאדאגורע, דאס אויסזעהן פון דיא גאליצישע און רוסישע חסידים, דיא אצילות׳דיגע פנים׳ער פון דער גוט־אידישער גזע און וויא אזוי דער יונגער רבי ר׳ נחום בער׳ניו, דעם אלטען צדיק׳ס איידעם, האט איהם אויפגענומען און מיט איהם גערעדט און פער־שיעדענעם געוויזען, דערצעהלט ער אין יענער צייטונג כהאי לישנא:

דער יונגער צדיק האט געגעבען א בעפעהל צום גבאי און באלד דארויף האט דער גבאי אריינגעבראכט אן אינטערעסאנטעס, הערליכעס בוך. ער האט מיר דערלאנגט דאס בוך איך זאל עס בעטראכטען. דאס איז געוועזן א כתב־יד, א וואונדערשעהן געשריבענער תנ"ך אויף פארמעט־בלעטער. דיא טאוולען פון׳ם ספר זיינען געמאכט געוועזן פון מאַ־סיוו זילבער אויף וועלכע ס׳זייגען געווען איינגראווירט הערליכע מיניאטורען און פערפוצונגען.

עס האט זיך דאן צווישען אונז ענטוויקעלט א שמועס מכח דעם אלטקייט

פון דער דאזיגער האנדשריפט, אין וועלכען יאהר ס׳איז געשריבען געווארען, אויף דעם טיטעל־בלאט איז דאס יאהר ניט געווען אויפגעשריבען בפרוש נאר מיט רמזים, ניט קלארע בעדייטונגען.

ר׳ נחום בער׳ניו האט געהייסען אריינרופען דעם הויפס־געלעהרטען מאן, דעם רבינ׳ס א מקורב, א געוויסען ר׳ ליבוש (דאס האט געמוזט זיין דער טארקער רב ר׳ מאיר ליבוש), וועלכער האט שטארק נאכגעדענקט, און נאך שווערער מיה אויסגעפונען, אז דאס תנ״ך איז געשריבען געווארען אים יאהר פינף טויזענד צוועלף נאך דער אידישער רעכנונג, וועלכעס מיינט, פאר זעקס הונדערט פיער און צוואנציג יאהר.

דער יונגער רבי האט דאן געגעבען א וואונק צום גבאי. באלד זיינען אריינ־געקומען פיער משרתים, און אנגעהויבען צו שלעפען מיט פיעל כח א גרויסען אייזערנעם קאסטען וועלכער איז געשטאנען אין א ווינקעל פון יענעם חדר. צוויי גבאים האבען דאן אויפגעשלאסען דיא פיעל שלעסער וואס האבען געהאנגען אויף׳ן קאסטען און דאן אראבגענומען פון איהם דאס דעקעל, און א שטארקע הערליכע זילבער־פלאטע, איינגעבעט אין ווייכע הירשלעדער, האט פון דארט ארויסגעגלאנצט. מיט פעראייניגטע כחות האבען אלע זעקס מענער ארויסגעצויגען דיא פלאטע און זיא אנידערגעשטעלט אנלעהנענדיג אויף דעם קאסטען מיט דער פראנט־זייט צו אונז.

דיא פלאטע איז געווען פיער־עקיג, דיא עקען אבער ניט שארף שפיציג נאר אביסעל פעררונדעט (קיילעכדיג). זיא איז געווען אן ערך פון א מעטער לאנג און א האלבען מעטער ברייט. דיא דיקע איז געווען אכט מילימעטער (וועניגער וויא א האלבע אינטש). זיא איז געווען געסטעמפט מיט דעם רוסישען רעגיערונג־צייכען אז זיא איז פון פערצעהן לויטיג זילבער. אויף דער פראנט־זייט איז געווען איינגראווירט א קונסטפאלע לאנדשאפט, אין זעמענס מיטען עס איז געווען א בארג מיט שטופען (טרעפ), ארומגערינגעלט מיט עטליכע פאלמען בוימער. אין דער רעכטער זייט זיינען געשטאנען: א ווידער (א זכר פון א שאף) און א קוה.

"וואס שטעלט דאס עפיס פאר?" האב איך איהם געפרעגט.

— דיא עקדה פון יצחק — האט דער יונגער רבי גענטפערט.

"עס איז דאך אבער ניטא קיין זכר אפילו פון אברהם און פון יצחק?"

— מחמת עס איז ביי אידען אן איסור — האט ער געענטפערט — אויסצו־גראווירען בילדער פון מענשען. דאריבער איז דא נאר פאראנען דער ארט וויא מען האט איהם געוואלט מקריב זיין און דער "איל" (ווידער) וואס מען האט אנ־שטאט איהם מקריב געווען. דיא קוה איז נאר געצייכענט געווארען כדי ס׳זאל אביסעל מעהר לעבעדיג אויסזעהן, דיא מענשען דאצו מוז מען זיך בלויז אין דיא געדאנקען פארשטעלען.

דאן האבען דיא משרתים ארויסגענומען פון׳ם קאסטען דיא איבריגע טיילען פון׳ם טיש. פיער פיס אין דער פארם פון הירשען־פיס, פערציערט מיט רייכע בלעטער פון אויבען. דאן א קונסטפאלער בלומען־קראנץ ליגענדיג אויף פיער גרויסע לייבען־פיס און דאצו א פרעכטיגע גירלאנדע וואזע. אלע פון פערצעהן לויטיג זילבער.

איך בין געשטאנען וויא בעצויבערט אנקוקענדיג אט דיזע וואונדערשעהנע קונסט־ארבייט.

"עס איז א זעהר טייערע זאך — האט דאביי דער יונגער רבי בעמערקט — עס קאסט א הון רב. אבער ביי מיר אין דיא אויגען איז עס ניט פערדעכענט פאר אזא וואונדערליכען אנטיק, מחמת מען קען עס דאך נאכמאכען. וויבאלד כ׳וויל ספענדען א גרויסע געלד־סומע, קען איך מיר פון א קינסטלער־האנד לאזען מא־כען אן עהנליכען טיש. אין מיינע אויגען האט נאר אן אמת׳ן ווערטה אזא זאך, וואס פאר קיין שום פערמעגען אין דער וועלט קען מען עס ניט מעהר בעקומען. ביי אונז אין הויף איז באמת פאראנען אזא מין אנטיק, דאס טייערסטע און תשוב׳סטע פון אלע אונזערע קאסטבארקייטען, דאס איז א בורשטינענער ציגאר־רענשפיץ פון וועלכען מיין שווינערפאטער רייכערט. ער איז אזוי לאנג (דאביי האט ער אויסגעשטרעקט ביידע הענד צו ווייזען וויא לאנג ער איז), און מען קען אזעלכעס ניט בעקומען פאר קיין שום געלד מעהר".

דיא איינריכטונג פון׳ם רבינ׳ס פריוואט־צימער איז ממש געווען איינגע־טונקט אין גאלד. אים יום כפור 1880 בעת דער קייזער פראנץ יאזעף איז געווען אין טשערנאוויץ פאר א דריי טעגיגען בעזוך, האט מען אויסגעבארגט ביים סא־דאגורער הויף דיא מעבעל, מיט וועלכע מ׳האט אויסמעבלירט דעם קייזערס פריי־וואט־צימער. דער קייזער האט דאמאלס אויסגעדריקט זיין בעוואונדערונג איבער דיא הערליכקייט און געשמאקפאלקייט פון דיא גאנצע מעבעל בכלל, בעזאנדערס איבער דער שטוהל אויף וועלכע ער איז געזעסען, און איבער א קוואקע מיט היהנדלעך שטעהענדיג אויף׳ן גראז, אלעס געמאכט פון זהב טהור און קינסטלע־ריש אויסגעארבייטעט.

זייענדיג אין טשערנאוויץ, האט דער קייזער בעזוכט דיא גרויסע פאבריק פון׳ם אידישען גביר און קולטוס־פארשטעהער טיטינגער. צום אנדענקען האט דער קייזער גע׳חתמ׳עט זיין נאמען אין א בוך, וויא דער סדר איז ביי קייזערליכע וויזיטען. דאס גאלדענע קונסטפאל אויסגעארבייטעטע שרייבצייג, מיט וועלכע דער קייזער האט זיך בעדיענט ביים אונטערשרייבען און שטארק בעוואונדערט, איז אויך געווען אויסגעבארגט ביים סאדאגורער רבי׳ן. טיטינגער האט דאן אנ־געבאטען דעם רבי׳ן דעם פרייז פון צעהן טויזענד גולדען פאר׳ן בעריהמטען שרייבצייג מיט וועלכען דער קייזער האט זיך בעדיענט. ער האט עס געוואלט האבען אלס אן אנדענקונג, דער רבי האט אבער יעדען פרייז צוריק געוויזען.

די גרעסטע רחבה און גדולה האט מען געקענט זעהן ביים רבינ׳ס פסח׳דיגען סדר־טיש. ס׳איז געווען אן אמת׳ער שלחן־מלכים. אלע כלים וועלכע האבען גע־דיענט צום רבינ׳ס פערזענליכען געברויך, זיינען געווען פון ריין גאלד וויא דיא כלים פון׳ם בית־המקדש. צווישען דעם קיילעכדיגען טיש, ארום וועלכען דער רבי מיט דיא קינדער זיינען געזעסען, און דעם לאנגען טיש, ארום וועלכען ס׳זיינען געזעסען דיא געלאדענע אורחים, איז געשטאנען אויף דער ערד א פראכטפאלער זילבערנער אכט־רעהריגער לייכטער, אן אמת קינסטלעריש שטי־קעל ארבייט. וועלכער האט געגרייכט העכער אזש איבער דיא טישען, כדי צו

בעליכטעז דיא גאלדענע און זילבערנע כלים וועלכע האבען געבלישטשעט וויא שיינענדיגע שטערן אויף׳ן סדר־טיש.

צווישען דיא אנטיטשנע כלים אויף׳ן טיש, האט זיך בעזאנדערס אויסגע־צייכענט א קליין וויין־פעסעל שטעהענדיג אויף א קינסטלעריש געשטעל, פון וועלכען מען האט געצאפט וויין צו דיא ארבע כוסות פאר׳ן רבי׳ן מיט דיא קינ־דער, און א פראכטפאלע טאץ אויף וועלכער ס׳זיינען געשטאנען אכטצעהן כוסות. דאס פעסעל מיט דער טאץ און דיא כוסות, זיינען געווען געמאכט פון ריינעם עכטען בערנשטיין (בורשטין) און האבען אמאל געקאסט א הון רב.

אן אנטיק שבאנטיקען איז אויך געווען דיא זילבערנע סדר־קערה, א ירושה פון׳ם ריזינער, זיא האט אויסגעזעהן ווי א קליינע קאמאדע מיט דריי שופלעד־ליך. יעדעס שופלעדעל האט געדיענט פאר א פלאץ פיר איין מצה פון דיא דריי סדר־מצות. אויף דער דעק פון דער קאמאדע, וועלכע איז געווען ארומגערינגעלט מיט א "זר זהב". א הערליך געשניצט פערגאלדעט לייסטעל, זיינען געשטאנען זעקס קונסטפאלע טעלערלעך פאר דיא קליינינקייטען וועלכע מען דארף האבען צו דער סדר־צערעמאניע. דיעזע קאמאדע מיט איהרע כלים זיינען געווען העכסט אנטיטשנע קינסטלעריש אויסגעארבייטעט. דער פעליטאניסט פון דער פראנק־פורטער צייטונג, וועלכער האט דאס אלעס געזעהן און בעשריבען אין דער גרוי־סער וועלט־צייטונג, האט בעהויפטעט, אז דער ווערטה פון דיזע כלים איז אונשעצבאר.

דיא דאזיגע טייערע קערה צוזאמען מיט איהרע כלים, זיינען אבער געשטאנען ביים סאדאגורער רבין אויף׳ן סדר־טיש נאר פאר א זכר פון זיין הייליגען פאטער, לכבוד יום טוב. בענוצט האט ער זיך אבער ניט מיט זיי, נאר מיט א גרויסער וואונדערפולע גאלדענע סדר־קערה, וואס דיא רוסישע גבירישע חסידים האבען איהם געלאזט מאכען אלס א מתנה, אין׳ם יאהר תרי״ט, ווען ער איז געזונד גע־ווארען פון א סכנה׳דיגע קראנקהייט. דיזע קערה ווערט אין סאדאגורער הויף פערעכענט פאר איינס פון דיא שעהנסטע זעהענסווירדיקייטען.

גע׳שמ׳ט האט אויך אויף דער וועלט דיא בעריהמטע ביבליאטעק וואס האט זיך געפונען אין סאדאגורער הויף, א זאמלונג פון אלע ספרים וואס זיינען געשרי־בען און געדרוקט געווארען אין דער חסידישער ליטעראטור. כמעט אלע אנטיקען פון דער ערשטער דרוק און פיעל כתבי יד. דיא דאזיגע זאמלונג פון פיעל טויזענ־דער ביכער יקרי המציאות, אמת׳ע זעלטענהייטען, האט געזאמעלט און צוזאמענ־געשטעלט מיט גרויס מיה און פאר אן אונגעהויערעס פערמעגען דער פריהער דערמאנטער געלעהרטער בעל מוח, ר׳ נחום בער׳ניו דעם רבינ׳ס איידעם, וועל־כער האט אליין אויסגעארבייט א קאטאלאג צו אלע ספרים. דיא ביבליאטעק האט פערנומען איינע פון דיא גרעסטע חדרים פון ר׳ נחום בער׳ניוס וואהנונג, וועלכע איז געווען פול מיט שאפעס וואס האבען געגרייכט פון דער ערד ביז צום באלקען.

אזעלכע טייערע אוצרות האט פערמאגט דער סאדאגורער הויף.

קאפיטעל 49

קלויז־אנטיקען

דאָס בעריהמטע וואונדערשעהנע פרוכת — דאָס טהייערע ספר-תורה׳לע — דיא קללה ווערט מקוים — א ירושה פון גלות שפאניען — כולי־גאנעס פאַגראָמעווען אין דיא שעהנע קלויז — חורבן בית-המקדש — די הויפס-גארדע.

אויסער די וואונדערבארע הויפס־אנטיקען, האט אויך די שעהנע פּאלאַץ־ארטיגע קלויז פערמאגט איהרע אייגענע זעהר אינטערעסאנטע אנטיקען.

א חוץ דעם קונסטפאלען שעהנעם בית־המקדש׳ל, געשניצט פון אליף־האלץ, וועלכעס איז בעוואונדערט געווארען פון אלע וועלטס־קינסטלער און וועל־כעם כ׳האב שוין בעשריבען אין א פריהערינעם קאפיטעל, האבען זיך געפונען אין דער קלויז נאך ׳אנדערע זעהענסווירדיגקייטען:

1) דאס וועלט בעריהמטע פרוכת וועלכעס שטאמט פון א אידישע קהלה אין בוכאריען און איז פון א גאנץ אלטען שפאנישען אורשפרונג.

איינע פון די רייכסטע קהלות פון בוכאריען האט דאס אבגעקויפט ביי אידען, וואס זיינען פערטריבען געווארען פון שפאניען, פאר א הון רב. שפעטער מיט פיעל יאהרען, ווען די בוכאריער אידען זיינען פערמינדערט און פעראָרימט געווארען צוליעב פערשיעדענע רדיפות און פערפאלגונגען, האבען זיי דאס טייערע פרוכת פער׳משכונ׳ט אין א באנק־הויז פון מאסקווע, אויף א הלואה פון עטליכע טויזענד רובעל. זיי האבען זיך אבער בפירוש אויסגערעדט אלס א בעדינג, דאס אין פאל דאס משכון וועט פערפאַלען ווערען, נאך א בעשטימטער צייט, טאר עס די באנק נים פערקויפען נאר אויסשליסליך פאר א פרוכת אין א אידיש מקום קדוש אריין.

אויף דעם וויים־זיידענעם פרוכת, זיינען אויסגעשטיקט גאלדענע וויינ־שטאק־צווייגען, וועלכע רינגלען ארום די גאלדענע צוויי לוחות. די בלעטער פונ׳ם ווייגשטאק און זיינע טרויבען, זיינען אויסגעשטיקט מיט פערלען און איינגעפאסט פון דימאנטען, רובינען און סאפיר־שטיינער. יעדער מענש, אפילו נים קיין פאכמאן, קען זיין א מבין אז דאס פרוכת איז א דבר יקר, אן אנטיטש־נע זאך. לוים א בעשרייבונג פון א פאכמאן אין דער דייטשער צייטונג ״גארטענ־לויבע״, איז דאס פרוכת ווערטה אן אונגעהויערעם פערמעגען ווענען די טייערע שטיינער און פערלען, צווישען וועלכע ס׳געפינט זיך איין סאפיר, וואס האט

מיט זיין גרויסקייט קיין גלייכען ניט אויף דער וועלט, א חוץ איין איינציגער, וועלכער געפינט זיך אין בעזיץ פונ׳ם באראן בראניצקי אין פאריז.

2) דאס וואונדערבארע ספר־תורה׳לע, וועלכעס איז אין גאנצען גרויס אכט צאהל (אינטשעס) און יעדער אות דאפון איז אזוי שעהן, אזוי ריין און אזוי בולט גלייך ס׳וואלט ערשט נעכטען געשריבען געווארען.

חסידים זאגען, אז דאס דאזיגע ספר־תורה׳לע האט דער ריזינער אבגע־קויפט, אדער עס בעקומען במתנה, פונ׳ם נישכיזער צדיק, וועלכער האט עס געלאזט שרייבען ביים גרויסען פשעווארסקער צדיק ר׳ משה סופר און פון וועל־כען מען דערצעהלט, טאקע בנוגע דעם דאזיגען ספר־תורה׳לע, א מעשה פלא:

דער פשעווארסקער צדיק ר׳ משה סופר, איז געווען איינער פון די גרעסטע תלמידים פונ׳ם רבין ר׳ אלימלך פון ליזענסק. ער האט פערפאסט א בערימט חסידיש ספר אויף תורה, וועלכעס הייסט "אור פני משה". אין דער הסכמה וואס דער רבי ר׳ זושא פון אניפאליע, א ברודער פונ׳ם רבי׳ן ר׳ מלך, האט געגעבען אויפ׳ן ספר, שרייבט ער, אז ער האט זיך אמאל צוגעקוקט ווי ר׳ משה סופר האט גע־שריבען א ספר תורה מיט קדושה און טהרה, און ער האט דאמאלס געזעהן ווי פייער האט געשפריצט פון דער פעדער בעת ער האט געשריבען די אותיות פון דער תורה.

נאכ׳ן רבי׳ן ר׳ אלימלך׳ס פטירה, האט זיין תלמיד, דער גרויסער צדיק ר׳ מרדכי פון נעשכיז זעהר געגארט צו בעקומען דעם דאזיגען בעריהמטען תלמיד ר׳ משה סופר צו זיך אלס א תלמיד און א חסיד. אזוי ווי דער נעשכיזער ז״ל איז זעהר רייך געווען, האט ער צו זיך בעצויגען דעם גרויסען און הייליגען סופר ר׳ משה פון פשעווארסק, כדי ער זאל פאר איהם שרייבען, טאקע ביים נעשכי־זער אין הויז, א קליין ספר־תורה׳לע. ממילא, האט ער זיך געטראכט, וועט ער שוין דאן פערבלייבען זיינ׳ס א תלמיד.

האט ר׳ משה סופר געשריבען דאס ספר־תורה׳לע ביים נעשכיזער אין הויז פינף יאהר רצופים. דער נעשכיזער האט איהם דאן דערפאר בעצאהלט אין מזומנים, חוץ דעם וואס ער האט איהם אויסגעהאלטען ברחבה מיט כל הצטרכות די גאנצע צייט, די סומע פון פינף הונדערט גאלדענע רענדלעך, א הון רב צו יענע צייטען.

נאכדעם ווי דאס ספר־תורה׳לע איז פערטיג געווארען, האט דער נעשכיזער צדיק געלאזט מודיע זיין דעם עולם, אז ער פערלאנגט א גוטען בעל־מגיה (קאר־רעקטאר), וועלכער זאל דאס ספר גוט דורכקוקען און נאכזוכען עפעס א גרייז. ער האט פערשפראכען צו צאהלען דעם בעל־מגיה פאר יעדען פעהלער וואס ער וועט געפינען אינ׳ם ספר־תורה׳לע, דריי גאלדענע דוקאטען.

האט זיך געמעלדעט א בעל מגיה, ממש א קינסטלער אין זיין פאך, און האט זיך גענומען צו דער ארבייט. מען האט איהם יעדען טאג אבגע־שלאסען אין א בעזונדער חדר אין רבינ׳ס בית־המדרש, וואו ס׳האט זיך ניט געפונען ניט קיין טינט און פעדער און ניט קיין מעסערעל אדער אן אנדערע זאך מיט וועלכער ער זאל קענען מאכען א גרייז מיט זיינע אייגענע הענד און דאן בעהויפטען אז ער האט דעם גרייז אויסגעפונען. מען פלעגט איהם אויך דורכ־

זוכען יעדען טאג איידער ער איז אריינגעגאנגען אינ׳ם חדר מניח צו זיין דאס ספר.

דער בעל מגיה האט אבער ניט געפונען קיין איינציגען פעהלער אפילו אינ׳ם גאנצען ספר תורה׳לע.

וועלענדיג פערדיענען לכל הפחות דריי דוקאטען, האט ער אבער געמאכט אזא מין ספעקטאקעל. ער האט אויסגעריסען א האר פון זיין בארד, זי נאס געמאכט מיט שפייעכץ און דאן אזוי לאנג געארבייט מיט דער נאסער האר אויף דעם פיסעל פונ׳ם אות ג׳ אין דעם ווארט ״נגע צרעת״, ביז עס איז גאנץ אויסגעפילט געווארען און די ג׳ האט דאן אויסגעזעהן ווי א נ׳.

קוים האט ער געוויזען דעם נעשכיזער, אין דער געגענווארט פון ר׳ משה סופר, דעם גרייז וואס ער האט אויסגעפונען, האט זיך צו איהם ר׳ משה אנגערופען:

״דעם דאזיגען פעהלער האסטו מיט דיינע אייגענע ידים אליין געמאכט. מחמת איך דערמאן מיר פינקטליך דעם ״יחוד״ (אין זין האבען אין דער מחשבה א הויכען הימלישען גערדאנקען פון גאט׳ס נעמען) וואס איך האב דאמאלס מכון געווען, בעת כ׳האב געשריבען די ג׳ פונ׳ם ווארט ״נגע״. אלס א בעוויז אז איך זאג אמת, וועט זיך אט דער דאזיגער נגע-צרעת אן דיר האלטען אזוי לאנג ווי דו וועסט לעבען. ניט געפינענדיג דאצו קיין שום רפואה.

די קללה איז אויף דער שטעלע מקוים געווארען.

3) דער טייערער בראנז-גלעזערנער הענג-לייכטער מיט צוויי-און-זיבעציג רעהרען פערציערט מיט געשניטען גלאז וואס זעהט אויס ווי בלומען, און אנטיטשנע ארבייט, וועלכער האט געקאסט עטליכע טויזענד גולדען. דער דאזיגער לייכטער איז דורך דעם גאנצען יאהר פערהאנגען מיט אן איבערצוג. נאר אים יום טוב ווערט דער איבערצוג ארונטערגענומען און אלע רעהרען ווערען באלייכטעט. אזוי ווי ער הענגט פונקט אין דער מיטען פון דער קלויז, פערשיינט ער און פערבלישטשעט די גאנצע ריעזיג-גרויסע קלויז מיט זיין פראכט און גלאנץ.

4) דאס עקסטרא געגאסענע שטאל-אייזערנע ארון קודש, א מוסטער פון שעהנהייט. דער יחוס פון דעם דאזיגען ארון קודש, איז ניט אזוי צוליעב זיין הערליכקייט און די גרויסע סומע געלד וואס ס׳האט געקאסט, ווי צוליעב די סבה וואס האט גורם געווען מען זאל עס מאכען. מחמת די ענטשטעהונג און גיסונג פון דעם דאזיגען ארון קודש איז פערבונדען מיט א הוליגאנסטווע מעשה:

אים יאהר תרמ״ב האבען זיך ביינאכט אריינגעכאפט אין דער קלויז א באנדע גנבים, וואהרשיינליך זוכענדיג דאס טייערע פרוכת און די איבעריגע ווערטהפאלע פערעכטיגע כלי-קודש וועלכע האבען געהאט א ווערטה פון א היבשע עטליכע טויזענדער, וואס די קלויז האט פערמאגט. הפנים, אז די גנבים זיינען ניט געווען ריכטיג אינפארמירט מכח דער שמירה פון די טהייערע קלויז אוצרות. זיי האבען ניט געוואוסט, אז די אלע טהייערע חפצים נעכטיגען קיינמאל ניט איבער אין דער קלויז נאר אינ׳ם רבינ׳ס הויף.

פאר גרוים פערדרוס איבער זייער אומזיסטיגער טרחה, האבען די איינברעכער אויסגעלאזט זייער כעס צו די ספרי תורות. זיי האבען אויפגעבראכען

דאס פון עצי־זית טהייער געשניצטע ארון קודש, ארויסגענומען די ספרי תורות, זיי צוריסען און געשענדעט אויף א זעהר מאוס׳ען הוליגאנסקען אופן. אויף די בענק, די טישען, די הערליך פערפוצטע ווענט און אויפ׳ן ארון קודש גופא, האַבען זיי אויסגעקריצט צלמים און אנגעארבייט א חורבן אין דער שעהנער פראכט־פאלער קלויז.

פארוואס זיי האבען פערשוינט דאס חדר׳ל וואו דער רבי דאווענט, אין וועלכען ס׳געפינט זיך די שעהנסטע און טייערסטע מעבעל און אויספוצונג פון דער וועלט, בלייבט א שאלה. יעדענפאלס וואלטען זיי ניט געקענט מבזה זיין דאס פריהער ערוועהנטע טהייערע ספר־תורה׳לע, וועלכעס איז כמעט תמיד געשטאנען אין א חדר אינ׳ם רבינ׳ס דירות, ניט אין דער קלויז.

ס׳איז ניט מעגליך צו בעשרייבען דעם גרויסען צער און דעם שרעקליכען טרויער וואס האט געהערשט אינ׳ם הויף ווי אויך אין דער גאנצער שטאדט, בעת מען האט צו מארגענס אין דער פריה זיך דערוואוסט פון דעם דאזיגען חורבן און דעם מורא׳דיגען חלול הקודש. אין די ווייטעסטע גאסען האט מען דאן געפונען זיך ארומוואלגערען געשענדעטע יריעות פון די ספרי תורות. ס׳איז געווען פשוט חורבן בית־המקדש.

דאמאלס איז געווען די צייט פון די ערשטע פאגראמען אין רוסלאנד. האַבען פיעל מענשען בעהויפטעט, אז ס׳איז גאר ניט געווען מעשה גנבים, נאר מעשה להכעיס פון רוסישע פאגראמשטשיקעס, וועלכע האבען זיך ביינאכט אריי בערגעכאפט דורך דער גנב׳ישער גרעניץ פון בעסעראביען כדי צו מאכען א תל פון בעריהמטע אידישע הייליגקייטען און דאבי אפשר אויך אבלעקען א פעטען ביין. ס׳האט זיך דעריבער פערשפרייט א קלאנג, אז דיזעלבע הוליגאנעס וועלען קומען נאך אמאל אין א גרעסערע צאהל, למען צו פאגראמאווען און בעראבעווען טאקע אינ׳ם רבינ׳ס הויף.

און אימה חשכה איז געפאלען אויפ׳ן גאנצען שטעדטעל.

די זשאנדארמערי (א מין פאליציי־פערוואלטונג) פון סאדאגורע, האט בעקר מען א דירעקטען אויפטראג פון דער שטאטהאלטעריי (נאטשאלסטווא) אין טשערנאוויץ, גוט חוקר ודורש צו זיין די אנגעלעגענהייט און בעזאנדערס שטארק צו בעוואכען דעם רבינ׳ס הויף. די הויפס־פערוואלטונג האט זיך אבער מיט דעם לגמרי ניט צופריעדען געלאזט. זי האט אויסגע׳פועל׳ט ביי דער טשערנאוויצער שטאטהאלטעריי איהר צו ערלויבען די גרינדונג פון א ספעציעלע בעוואפענטע אידישע הויפס-גארדע, א מין זעלבסט־שוץ מחנה. די בעוויליגונג איז געגעבען געווארען. הונדערטער געזונדע און מוטהיגע יונגע לייט האבען זיך פרייוויליג געמעלדעט מען זאל זיי אנשליסען אן דער שוץ־גארדע. זייער קאפיטאן איז געווען אהרן, דער בן־יחיד פון דעם הויפס־שענקער ר׳ טעבל, דעם רבינ׳ס מקורב.

די הויפס־גארדע האט בעוואכט דאס הויף און די קלויז נאכט פאר נאכט, א לאנגע צייט. די מחבלים זיינען אבער ניט מעהר געקומען. דער גאנצער ענין איז דאן פערבליבען ביז צום היינטיגען טאג א ניט אויפגעלעזטעס רעטזעל.

דאמאלס האט מען דאס געלאזט עקסטרא פאבריצירען אן אייזערנעם, פייער און גנבה זיכערעס, ארון קודש, וועלכער ווערט פעררעכענט אלס איינע פון די קלויז־אנטיקען.

קאפיטעל 50

חסידישע פילאָזאָפיע

א פרק אין הלכות חסידות. — עולם הזה שטעהט נים אין קאָנטראסט צו עולם הבא. — די תאוה איז א מיטעל צו אהבת הבורא. — דעם בעל־שם׳ס דרך.

ס׳איז געווען אין א יומא דפגרא, דעם סאדאגורער רבין׳ס יום־הולדת. דיא חבריא איז געזעסען אין שענק ביי טעבעל׳ן און געטרינקען משקה. אין אמת׳ן איז אָבער דאָס טרינקען בטל בששים געוואָרען לגבי דיא הויכע שמועסען מכח דיא הייליגע דרכים פון דער ריזינער גזע. דיא שמועסערס האָבען זיך צוהיצט און ס׳האָט זיך פערוויקעלט א טיעפער שמועס אין וועלכען ס׳האָט נע־שטעקט א שטיק פילאָזאָפיע פון׳ם לעבען.

איך וויל עס דאָ איבערגעבען כהויה:

איך וואָלט אייך געבעטען — האָט איינער פון די יונגע, רייכע רוסישע חסידים, וועלכער האָט לויט דער הלבשה אויסגעזעהן וויא א שטיק יאָלד, גע־זאָגט צו ר׳ יחזקאלי גאָוויסעלצער, וועלכער איז געזעסען אויבען־אָן און געווען דער ראש־המדברים — איך וואָלט אייך געבעטען מיר צו געבען צו פערשטעהן, וויא אזוי עס גראמט זיך צוזאמען עולם־הזה מיט עולם־הבא, דאמיט מיין איך צו זאָגען, וויא אזוי קען דאָס הימלישע עבודות פון׳ם צדיק האָבען א התחברות, א פערבינדונג מיט ענינים פון לוקסוס און עולם הזה. איך בין נים חלילה מהרהר נאָך דיא דרכים פון׳ם צדיק, איהר מעגט מיר הייליג גלויבען אז איך גלויב דאָס ער, זאָל לעבען, איז כלו קודש. אָבער כ׳וואָלט מיר זיכערער געפיהלט אין מיין אמונה, ווען זיא זאָל זיין פערבונדען כאָטש מיט אן עוקץ ידיעה. "תורה היא וללמוד אני צריך".

— עס איז אפילו א צו הויכער ענין — האָט איהם ר׳ יחזקאלי געענטפערט — נור כדי צו דערפילען דיין רצון, טאַ, וועל איך פרואווען מקרב צו זיין דעם ענין אל השכל.

מיר חסידים מיינען, אז דאָס חסידות האָט זיך ערשט אָנגעהויבען פון׳ם בעל־שם הקדוש ז״ל, בעת אין דער אמת איז דאָס מין חסידות שוין גאָר אַן אלטער ענין, מחמת חסידים זיינען געווען במציאות נאָך מיט פיעלע הונדערטער יאָהרען צוריק.

לאמיר זיך ניט נארען. געפינען מיר ניט אין דער גמרא פיעל מעשיות, הנהגות און דבורים פון חסידים? זיינען דען אלע מקובלים ווי ר׳ משה קארדאווערע, דער ר״י הקדוש, ר׳ חיים וויטאל, דער של״ה און נאך הונדערטע אנדערע, וועלכע האבען געלעבט א סך יאהרען פאר׳ן בעל־שם, ניט געווען קיין חסידים? אלא וואס דען? חסידים און חסידות האבען לעולם טאקע עקזיסטירט ביי אידען נאך ״מקדמת דנא״, פון פערצייטענס אן, נאר דער בעל־שם הקדוש האט ערפונדען א נייע שיטה אין דעם חסידות, וועלכע איז גאנץ דער היפוך פון די פריהעריגע שיטות און דרכים, און דער הייליגער ריזינער ז״ל האט געהאט דעם כח, דאס גליק אין דיא געלעגענהייט, מוציא צו זיין דיא דאזיגע שיטה מן הכח אל הפועל (צו רעאליזירען דעם ניי ערפונדענעם סיסטעם).

דא האט ר׳ יחזקאלי מפסיק געווען פאר א מינוט, געטרונקען צום עולם ״לחיים״, אלע חסידים האבען איהם נאכגעטהאן, זיך דערכאפט אביסעל דאס הארץ און דאן אויפגעשטעלט מויל און אויערען צו דער נייער פילאזאפישער ערקלערונג איבער דעם סאדאגורער חסידות.

דער חילוק צווישען דעם אלטען דרך פון חסידות און דער נייער בעל־שם׳סקע שיטה — האט ר׳ יחזקאלי ווייטער פארטגעזעצט זיין שמועס — איז די געגענזעצטע מיינונג מכח דעם תוכן און דער בעדייטונג פון דעם וואס מען רופט אן ״עולם־הזה״.

דיא אלטע פערצייטיגע חסידים זיינען געווען ביי דער מיינונג, אז דיא גאנצע וועלט איז צוזאמענגעשטעלט פון שני הפכים, צוויי געגענגעזעצטע אייגענשאפטען, פון גוטעס און שלעכטעס, עדעלעס און גראבעס, טמא און טהור, גשמיות און רוחניות. דאס גוטע, דאס עדעלע, דאס ריינע און דאס רוחניות׳דיגע, האבען זייער יניקה און שעפען זייער חיות פון דער קדושה און פון דער נשמה. להיפוך אבער, אלע מענשליכע און בהמה׳שע תאוות, קומען פון דעם גוף און שעפען זייער כח און זייער חיות פון דער טומאה, די סטרא אחרא, רחמנא ליצלן.

נמצא, דאפון זיינען אט יענע אלטע חסידים געקומען צו א בעשלוס, אז דיא עבודה פון אן אמת׳ן חסיד דארף קודם כל בעשטעהן הויפטזעכליך אין דער עובדא מכניע צו זיין דעם חומר, צו מאכען אונטערטעניג און משעבד זיין אלע כחות פון׳ם גוף רק צו דער נשמה, כלומר, אז דער גוף זאל זיין רק אן עבד צו דער נשמה אין אלע זיינע פעולות.

אבער וויא אזוי קען דאס מעגליך זיין, אז אזעלכע צוויי שונאים, וויא דאס גוטע מיט׳ן שלעכטען, דאס רוחניות און דאס גשמיות, זאלען קענען וואהנען צוזאמען און לעבען אין פריעדען, ווען דער פערלאנג פון׳ם גוף איז פונקט דער היפוך פון׳ם פערלאנג פון דער נשמה?

האבען זיי, דיא פריהעריגע חסידים, דעריבער אויסגעפונען דעם דרך פון סגופים, דעם גוף כסדר צו פלאגען און אויסצומאטערען דורך ווייניג עסען, ווייניג שלאפען, ווייניג זיך אנטהאן תענוגים, נאר דאס וואס איז נויטיג ״להחיות את נפשו״, אהן וועלכען דער גוף קען זיך באמת ניט מעהר בעגעהן. אזוי ארומעט, האבען זיי גערעכנט, וועט דער מענש זיין ביכולת אבצושוואכען דעם כח הטומאה און נגבר צו זיין דיא סטרא אחרא. זיי האבען דעריבער געמאכט

אן הנחה, אז וואס מעהר דער מענש ציהט זיך צוריק פון עולם-הזה תענוגים, וואס מעהר ער פאסט און פלאגט זיך, אלץ מעהר דערוויטערט ער זיך פון דער טומאה און דערנעהענטערט זיך צו דער קדושה.

לויט דער דאזיגער מיינונג, זיינען דער גוף און דיא נשמה, דאס רוחניות און דאס גשמיות, דיא קדושה און, למבדיל, דיא טומאה, צוויי פערשיעדענע וועלטען, וואס האלטען כסדר מלחמה אהן אן אויפהער. און דער זיגדיגער מענש וועלכער איז דער מלחמה-ציעל פון אט דיאביידע ענטגעגענגעזעצטע כחות, מוז זיך ענטשליסען צו געהן רעכטס אדער לינקס, אדער ווי די חסידים האבען זיך אויסגעדריקט, לה' אדער לעזאזל.

קומט זיך אבער צו געהען דער הייליגער בעל-שם און מאכט נאר אן אנדערע הנחה: היות, אזוי וויא השם יתברך איז דאך "מלא כל הארץ כבודו", פול דיא גאנצע וועלט, און וויא דיא מקובלים דריקען זיך אויס, "לית אתר פנוי מניה", ס'איז גאר ניט פאראנגען קיין פלאץ אויף דער וועלט וואו השם-יתברך זאל דארטען ניט זיין; דאפון איז דאך בפירוש געדרונגען, אז דער געטליכער כח, דאס חיות פון דער קדושה איז בנמצא אפילו אין אלע חומדיות'דיגע ענינים, וועלכע זעהען אויס לפנים, אדער זיינען עס טאקע באמת, מעשה בהמה. די טומאה וואלט לחלוטין גאר ניט געקענט האבען קיין קיום, אפילו איין-איינציגע רגע, וויבאלד דיא געטליכע קדושה זאל אין איהר ניט אריינשיינען און אריינגעבען א חיות. אין אנדערע ווערטער קען עס הייסען, אז דער גאנצער עולם הגשמי און אלע תענוגים פון'ם גוף זיינען לגמרי גאר ניט קיין טומאה און קיין סטרא אחרא, זיי זיינען נאר "כלים" צו דער קדושה.

ס'ווענדעט זיך נאר, וויא אזוי און אויף וואס פאר אן אופן מען געניסט דיא תענוגים. מען קען עסען און עסען, הנאה האבען און הנאה האבען, אבער איין עסען צום אנדערען און איין הנאה צו דער אנדערער, זאל לגמרי גאר ניט גלייך זיין; דער איינער פיהלט אין דער הנאה דאס געטליכע, דאס הויכע, דעם חיות פון דער תאוה, די ניצוצות פון דער קדושה, בעת דער צווייטער פיהלט אין דער זעלבער הנאה דאס נידריגע, מגושם'דיגע, גראבע, פסולת'דיגע און סטרא-אחרא'דיגע פון דער תאוה.

לפי זה, לויט דעם קומט אויס, אז ניט נאר דער צדיק דארף זיך ניט צוריקציהען פון דיא וועלטליכע תענוגים, נאר אדרבה, ער מוז זיי טועם זיין, כדי אויסצוזעפינען אין זיי דעם געטליכען כח וואס גיט אין זיי אריין דאס חיות, און דיא אחוזה (אנהאלטעניש) וואס זיי האבען אן דער קדושה. אין'ם עסען, אין טרינקען, אין קליידען און אין אלערליי עולם-הזה ענינים, געפינט דער צדיק אויס די ניצוצות הקדושות, די הייליגע פונקען פון גאט ברוך הוא'ס כבוד, דיא עביגע קראפט פון אין-סוף און איז זיי מעלה צו זייער שורש.

דיא תאוה גשמית (דיא ליידענשאפט פון ליעבע) — זאגט דער הייליגער בעל-שם — איז נאר א כלי, א מיטעל, צו דער ליעבע פון השם-יתברך. דורך דער גוף'עדיגער תאוה, קען מען פערשטעהען און בעגרייפען וואס מיינט ליעב צו האבען דעם בעשעפער. דער דאזיגער דרך איז אבער א זעהר שווערער עסק פאר'ן צדיק, מחמת ער דארף ביי אלע זיינע תענוגים אויסגעפינען דעם מקור, דעם תוך, דאס חיות און הימלישעס פון דער הנאה. ביים הנאה האבען, מוז זיך

דער צדיק בעהעפטען און פעראייניגען, מיט דעם חלק הקדושה, מיט׳ן געטליכען פונק פון דער תאוה, ניט, חלילה, מיט דער תאוה גופא, דאס הייסט דאס מגושם׳דיגע, דאס קליפה׳דיגע, און דיא גראבע טומאה פון איהר.

דער צדיק וועלכער פערשטעהט דאס און האט געגוג שכל און כח המעצור דאס דורכצופיהרען, קומט דאדורך צו א גאר הויכע הימלישע מדרגה, דאמאלס קומט ער צו דער אמת׳ער הבנה (פערשטאנד) פון דעם ענין "מלא כל הארץ כבודו", אז אפילו דאס "ארציות", דיא אזוי מכלומרשט בהמה׳שע ענינים פון דער וועלט, זיינען פול מיט׳ן כבוד און מיט׳ן כח פון גאט ברוך הוא. ער, דער צדיק, פערשטעהט ערשט דאמאלס וואס דיא תורה האט געמיינט מיט איהרע דבורים פון בשעת קבלת התורה, אז דיא "אצילי בני ישראל", דיא גרויסע צדיקים פון יענעם דור, האבען געזעהן דאס גדלות און דעם כח־אלהי אין דעם וואס זיי האבען געגעסען און געטרונקען (ויחזו אלקים ויאכלו וישתו).

נאך מעהר, רבותי. מיט דעם וואס דער צדיק האט א הנאה, א הנאה רוחנית מיין איך, פון דער לפנים׳דיגער תאוה, איז ער דאמיט נאך מהנה דעם בורא עולם, דעם חלק הקדושה, דעם געטליכען טהייל וואס איז משוקע און פער־זונקען אין דער גשמיות׳דיגער תאוה, מאכענדיג דאדורך אויס דער הנאה גשמית אן הנאה רוחנית, אויס דעם גראבען און מגושם׳דיגען אן ערדעלעס, געט־ליכעס פערגניגען. וואס מעהר דער צדיק פערטיפט זיך אין דעם תוך תוכם, דיא טיעפעגישען פון׳ם תענוג, כדי דארט אויסצוגעפינען און צו ענטפלעקען דיא דארט פערבארגענע געטליכקייט, דיא ניצוצות הקדושות, דאס חיות הקדושה, אלץ העכער שטעהט ער און אלץ גרעסער איז ער.

נאר דוקא מיט דעם דאזיגען דרך קען דער צדיק דאס אלעס טהאן. מיט תעניתים און סגופים, מיט ענטבעהרונגען און זיך פלאגען, איז ער באין אופן ניט אימשטאנד צו איבערקעהרען דיא קליפה צו א קדושה, צו מאכען אויס׳ן שלעכ־טען גוטעס און מעלה צו זיין דיא פערלוירענע ניצוצות הקדושות צו זייער שורש.

דורך אזא מין דרך האט דער בעל־שם־טוב ז"ל אריינגעבראכט אחדות און אייניגקייט אין דער גאנצער נאטור, בעווייזענדיג, אז אלעס איז איינס, אלעס האט דעמזעלבען שורש און דיזעלבע יניקה, און ווער עס פערשטעהט דיא וועלט, קען אין אלעס געפינען נאר דאס גוטע, דאס שעהנע, דאס הויכע און דאס געטליכע.

אזוי ארומעט, לאזט זיך, לכל הפחות, אביסעל משיג זיין, וויא אזוי א צדיק מעג זיך גוט עסען, גוט טרינקען, הערליך וואהנען, שעהן אויספאהרען און דאך זיין דער גרעסטער רבי אין דור. אט דאס איז דער אמת׳ער דרך פון׳ם בעל־שם.

ס׳פערשטעהט זיך, אז ניט יעדער ווייסט און קען דאס אויספיהרען וויא עס געהער צו זיין, אבער וואויל איז צו אונז וואס מיר האבען זוכה געווען זיך מדבק צו זיין אין דעם רעכטען, אויסערוועהלטעסטען צדיק פון׳ם דור.

לאמיר נעמען צו ביסעלער בראנפען.

קאפיטעל 51

דיא מקורבים.

פערשיעדענע ערליי הויף'ס עמטער. — דיא זעקס מיניסטארען. — א בעזונדער משגיח אויף כשרות. — דיא שטריימעל-גנבים. — א סימן מובהק אויף מי לחיים און מי למות. — ס'איז שווער צו האלטען א סוד.

א חוץ די פיעל משרתים און משרתות, הויף־דאמען און גאווערנאטקעס, אריינגעהערס און טעלערלעקערס, וועלכע זיינען געווען אין סאדאגורער הויף, האט דער רבי געהאט פאר זיך אליין זעקס מקורבים, לייב־מענשען. מאנכע פון זיי האבען געקענט בעטראכט ווערען אלס מיניסטארען און ראטהגעבער פונ'ם צדיק.

דער פריהער דערמאנטער מקורב ר' משה דוד, א מענש א בעל מוח, וועל־כער האט געכאפט פונ'ם רבי'ן אז עונש פאר קומען אין כעס אריין און געבען א חסיד א פאטש, איז געווען ביים צדיק אין א מדרגה פון א געהיים־ראט. דער רבי האט איהם זעהר געאכטעט און טאקע ליעב געהאט. ביי יעדען שפאציר־אויספאהר האט משה דוד געמוזט באגלייטען דעם רבי'ן. ער האט געוואוסט ווע־גען אלע סודות, וועלכע זיינען געווען פארבארגען פון די איבריגע מקורבים. דער רבי פלעגט זיך תמיד מיט איהם בעראטען אין יעדער וויכטיגער אנגעלעגענהייט. דעריבער האבען איהם די חסידים געהאלטען פאר א שטיק בעל־מדרגה, א הויכער מוח־מענש.

ר' הירש ליב ביליג, א איד א גרויסער תלמיד־חכם, א ספרא רבא, א ווילדער ידען און א גרויסער חכם, א געוואלטיגע פער־זענליכקייט ביי די רייכע רוסישע חסידים, איז געווען אין דער בחינה פון "מיניסטער פאר אויסערליכע אנגעלעגענהייטען". ער האט גע־פיהרט די גאנצע קארעספאנדענץ מיט אלע רביים און וואזשנע חסידים פון רוס־לאנד ווי אויך פון רומעניען און גאליציען גופא. ער האט אויך געהאלטען אין זיינע הענט די לייצען פון דער אויסערליכער פאליטיק, ווי פון מאכען רבנים, אנשטעלען שוחטים און אנדערע התמנות'ן (פאסטענס) איבער אלע ענינים וואס האבען נוגע געווען אידישקייט און חסידות, אויף וועלכע דער צדיק האט געהאט

אן איינפלוס. דאס איז געווען א זעהר שווערער פאראנטווארטליכער פאסטען, באזאנדערס אין דער צייט פון דעם גרויסען מחלוקת פון סאנז מיט סאדאגורע, ווען יעדער צד פון די בעלי פלוגתא האבען אויסגענוצט זייער גאנצען כח און איינפלוס אין אלע שטעדט וואו עס זיינען געווען ביידע־ערליי חסידים, צו ערא־בערען די רעליגיעזע פאזיציעס פון אייגענע רבנים, שוחטים און אנדערע וויכ־טיגע כלי קודש. א זאך וואס האט ניט איין מאל געפיהרט צו געשלעגערייען, קפוח־פרנסה און נאך צו פיעל ערגערע זאכען, ווי עס וועט אן אנדערש מאל דער־צעהלט ווערען.

ר׳ מאטיע ראזען איז געווען דער גבאי־צדקה פונ׳ם רבי׳ן. ער האט פאר־וואלטעט אלע ענינים פון דער הויפט־צדקה, וועלכע האט באטראפען אן ערך פון צוויי טויזענד גולדען א וואך. ער איז אויך געווען דער פיהרער פונ׳ם כולל וואה־לין, איבער וועלכען דער רבי ז״ל איז געווען דער נשיא, אונטער וועלכען עס האָ־בען זיך פאראייניגט אלע שטעדט, וואו דעם סאדאגורער רבינ׳ס השפעה איז גרויס געווען. דער ריכטיגער נאמען פון דעם דאזיגען כולל האט באמת באדארפט זיין ״דער סאדאגורער כולל״, ווייל די הכנסה און אויך די הוצאה איז געווען כמעט אויסשליסליך פון און צו סאדאגורער חסידים. פון דעם דאזיגען ארץ־ישראל געלט איז ר׳ מאטיע געווען דער קאסירער און דער הויפט־פערוואלטער.

ר׳ פינחס גבאי איז לכתחילה געווען דער הויפט־פארוואלטער און איינקוי־פער פון אלצדינג וואס דער הויף האט באדארפט. שפעטער נאכדעם ווי דער מקורב ר׳ משה דוד האט זיך פארזינדיגט ביים רבי׳ן, האט ר׳ פינחס איבער־גענומען זיין שררות מסדר צו זיין די חסידים ביים טיש איידער דער רבי קומט אריין. ער האט אויך געהאט די אויפגאבע צו געהן פאראויס פאר׳ן רבי׳ן, ווען דער רבי איז געגאנגען צום דאווענען אדער צו א טיש, כדי צו מאכען פלאץ צווי־שען די ווארעם פון די הונדערטער און אויך צומאל טויזענדער חסידים, וועלכע האבען זיך געשטופט מיט מסירות־נפש צו זעהן דעם צדיק. צו די צוויי זאכען, מסדר זיין דעם טיש און באשיצען דעם רבי׳ן, האט מען באדארפט האבען א בעל־גוף און א בעל־כח. דערצו האט זיך גוט געפאסט ר׳ פינחס גבאי מיט זיינע ברייטע פלייצעס און ריעזיגע ידים.

ר׳ יצחק דוד לייזעראוויטש איז געווען דער קיך־פארוואלטער און דער אויסטיילער פון מאנאש צו די יושבים, און חלות, לעקעך און בראנפען צו אלע חסידים אום שבת און אום יום־טוב. ער האט אויך געמוזט באזארגען די מיוחס׳־דיגע חסידים, רבי׳לעך, רבי׳שע אייניקלעך און אנגעזעהענע רבנים, אהיים צו שיקען צו זיי אויף דער סטאנציע עסען און טרינקען ביד רחבה.

ר׳ זוסיא ראזען, א זוהן פון דעם פריהער דערמאנטען ר׳ מאטיע ראזען, איז געווען דעם רבינ׳ס לייב־גבאי. ער האט זוכה געווען משמש צו זיין דעם רבי׳ן ביים אנטאן און אויסטאן איז דערהיים ווי אויך אין דער מקוה. ער האט אויך באדיענט דעם רבי׳ן ביים עסען אין זיין פריוואט־חדר. דער רבי פלעגט בכלל ניט וועלען עסען סיידען נאר פון ר׳ זוסיא׳ס האנד, ווייל ער האט איהם זעהר גורם געווען.

א חוץ די דאָזיגע זעקס לייבליכע מקורבים זיינען אויך געווען אין הויף האַלבע און פערטעל מקורבים, צווישען וועלכע עס איז כדאי צו דערמאָנען ר׳ הירש׳ל סקוהלער, וועלכער האָט געהאַט די אויפזיכט אין דער קיך איבער די כשרות. ער האָט געמוזט שטעהן ביים וויַיקען, זאַלצען און אָנגיסען דאָס פלייש, כדי צו זיין זיכער, אַז ס׳איז געמאַכט כדין וכהלכה. מחמת אפילו אויף דער פרומער קעכין האָט מען זיך אין סאַדאַגורער הויף ניט סומך געווען איננאַנצען אויף כשרות. און אויך ר׳ ליבוש׳ל איסטריקער, דער ראש החברה פון די יושבים, וועגען וועלכען איך האָב שוין פריהער געשמועסט און וועמען איך בין שולדיג א באַזונדער דאַנק, ווייל ער האָט מיך מציל געווען פון א גנבה.

דאָס איז געווען אין דעם לעצטען שבועות פאַר׳ן רבינ׳ס הסתלקות. זייענדיג דאַמאָלס אין סאַדאַגורע, האָב איך געוואָלט צוזעהן די גרויסע צערעמאָניע וואָס ווערט געפייערט בשעת די חברה חסידים פיהרען דעם רבי׳ן, כעלות הבוקר, אין מקוה אַריין. זיי, די אַלטע אויסגעפּראָוועטע חסידים, האָבען מקים געווען דיא מצוה פון אויף־זיין די נאַכט פון שבועות בשלמות. איך אָבער, א גאַליציאַנער חסיד, בין מיעד געוואָרען, פּשוט שלעפעריג געוואָרען, און האָב זיך געלעגט שלאָפען אין דרויסען, אויף די געפּלאַסטערטע טרעפ פון דער פראָנט פון דער קלויז, כדי זיך אויפצוכאַפּען, ווען דער רעש פונ׳ם געזאַנג בעת דער מקוה־צערעמאָניע וועט זיין גרויס, און זיך באַטייליגען אין דער דאָזיגער שמחה.

איך ווייס ניט צי ראָטשילד פיהלט אַזא זיסען טעם אינ׳ם שלאָף אין זיין ווייכען פעדערען־בעט, ווי עס פיהלט זיך א חסיד שלאָפענדיג אינ׳ם רבינ׳ס קלויז אויף דער האַרטער באַנק אָדער אויף די גאָלע שטיינער פונ׳ם רבי׳ס הויף. איך האָב געשמאַק איינגעשלאָפען, באַדענדיג זיך אין א ים פון זיסע חלומות.

פּלוצים האָב איך דערפיהלט א שאָקעל פון א פעסטער האַנט, טרייסלענדיג מיין שלאָפענדיגען גוף ווי מיט א לולב, זאָגענדיג: „פּריטץ, וואָס שלאָפסטו דאָ? מען וועט ביי דיר נאָך אוועק׳גנב׳ענען דאָס גוטע שטריימעל!”

איך האָב געעפענט די אויגען און דערזעהן פאַר מיר שטעהן א קורץ און גראָב אידעל, אונזער ראש החברה. זייענדיג זעהר שלעפעריג, האָב איך זיך לכתחילה ניט געוואָלט צוהערען צו זיינע דבורים. איך האָב לחלוטין זיך ניט נעקענט פאַרטרויט מאַכען מיט דעם געדאַנק, אַז צווישען דעם רבינ׳ס חסידים זאָלען זיך גאָר געפינען גנבים. איך האָב זיך איבערגעדרעהט אויף דער אַנדער זייט און געוואָלט פאַרטזעצען מיין שלאָף, אָבער מיין ראש החברה האָט אויס רחמנות צו מיין שטריימעל מיך געטאָרעט ביז איך האָב געמוזט אויפשטעהן.

אמת, איך בין שפּעטער ווידער איינגעשלאָפען, אויף אַן אַנדער פּלאַץ, אַזוי שטאַרק, אַז איך האָב פאַרשלאָפען די גאַנצע צערעמאָניע, און מיין שטריימעל האָט מען מיר, על פּי נס, דאַרט ניט צוגע־גנב׳עט. איך האָב זיך אָבער דאַן דער־וואוסט, אַז עס געפינען זיך פיעלע בעלנים, וועלכע קומען קיין סאַדאַגורע אַלס חסידים און פיהרען אהיים א גאַנצע וואַגאָן־לאַדונג מיט שטריימלעך און אַנדערע זאַכען וואָס עס קומט זיי נאָר אונטער די הענט. עס איז דעריבער א סברא, אַז מיט דעם וואָס ר׳ ליבוש׳ל איסטריקער האָט מיך גראָד אויפגעוועקט אין דער ריכטיגער צייט, האָט ער מיך דאָך מציל געווען פון א גנבה.

עס איז אויך כדאי צו באמערקען, אז דיא אלע גבאים און מקורבים האבען געפיהרט גביר׳ישע הייזער און געלעבט בהרחבה ווי פירשטען. עס האט זיי ניט געפעהלט קיין פויגעל מילך אפילו. מאנכע פון זיי האבען אויך איבערגעלאזט א שעהנעם פארמעגען, נאכדעם ווי זיי האבען אפגעלעבט זייערע יאהרען אין גדולה מיט כל טוב און חתונה געמאכט זייערע קינדער אין נחת און כבוד אזוי, אז מען האט זיך געקענט איבערצייגען ווי אמת עס איז דער מאמר פון דער גמרא: "טוב לצדיק וטוב לשכנו".

דער סאדאגורער רבי ז״ל האט קיינמאל ניט געזאגט צום חסיד אלס אן ענט־פער, אויף דער בקשה פונ׳ם קוויטעל, מעהר ווי די ווערטער: "השם יתברך מ ע ג דיר העלפען", אדער "ז א ל דיר העלפען". האט דער חסיד געמעגט זיך בעטען רחמים, אז דער רבי זאל איהם מ ב ט י ח זיין א ישועה, האט אלץ דער צדיק נאר איבערגע׳חזר׳ט דיזעלבע דבורים. ביי זעהר קליינע אויסנאהמען האט זיך געטראפען, אז צום צווייטען מאל האט דער רבי געזאגט: "השם יתברך ו ו ע ט דיר העלפען". דאמאלס האט שוין דער חסיד געוואוסט פאר א בריא, אז ער וועט געהאלפען ווערען. ער האט שוין ממש געהאט די ישועה אין דער קעשענע און אהיים געפאהרען מלא גדולה.

די נאהנטע מקורבים פונ׳ם רבי׳ן האבען אבער תמיד דערקענט אן דעם טאן פון דער ברכה און אן די מינעס פונ׳ם צדיק׳ס צורה, צי דער חסיד האט גע־פועל׳ט אדער ניט. באזונדערס פלעגען זיי האבען א סימן מובהק צו דעם צדיק׳ס תפילה וועט אנגענומען ווערען, בעת עס האט זיך געהאנדעלט אין א רפואה־בקשה פאר א חולה מסוכן. וויבאלד דער רבי האט נאכ׳ן לייענען דאס קוויטעל עס צוגענומען און באהאלטען אין זיין קעשענע, האבען זיי געוואוסט פאר זיכער, אז דער קראנקער וועט בקרב האבען א רפואה שלמה. האט דער צדיק דאן נאכ׳ן לייענען אוועקגעלייגט דאס קוויטעל אויפ׳ן טיש מיט דעם געשריבענעם אראפ און מיט דער ליידיגער זייט ארויף, איז פאר זיי דאן געוועזן אודאי, אז דער חולה האט נימ מעהר קיין האפנונג געזונט צו ווערען, ער איז שוין לאחר יאוש. האט אבער דער רבי געלייגט דאס קוויטעל אויפ׳ן טיש מיט׳ן כתב ארויף, האט עס ווידער געהייסען, אז די אנגעלעגענהייט איז נאך ניט ערליידיגט, ניט צום גוטען און ניט צום שלעכטען. זיי האבען זיך דאן באמיהט, אויב ס׳איז געווען א היימי־שער חולה, דעם רבי׳ן צו דערמאנען וועגען דעם חולה, כדי ער זאל ווייטער מתפלל זיין.

די דאזיגע סימנים האבען אבער נאר געוואוסט די מקורבים און מאנכע יחידי סגולה, פון וועלכע איינער האט מיר דאס מוסר געווען בסוד־סודות. עס איז אפשר טאקע אן עולה וואס איך בין איצט א מגלה סוד. זאל מיר עס גאט מוחל זיין.

קאפיטעל 52.

דאָס קאנאריקעל.

א שמועס פון גלגולים. — דער פחד פא׳ דער מגפה. — חסידים זוכען שוץ ביים רבי׳ן. — דער חסיד איז מנצח דעם רבי׳ן און כאפט אן עונש.—דער גלגול אין א קאנאריקעל.—דער רבי גיט איהם א תיקון.

געהערט האָב איך דיא דאָזיגע מעשה וואס כ׳געה אייך דא דערצעהלען, פון א איש מהימן, דער הויפט־מקורב פון׳ם סאדאגורער רבי׳ן, זיין רעכטע האנד ממש, ר׳ הירש ליב ביליג ז״ל (א שוואגער פון דעם שרייבער פון דיא רבי׳שע מעשה׳לעך). און דערצעהלט האָט ער דאָס ביי א יומא־דפגרא־זיץ, אין טעבעל׳ס שענק ביי א גלעזעלע משקה.

געשמועסט איז דעמאלט געווארען מכח גלגולים, וויא דער מענש, וויא גוט און פרום ער זאָל ניט זיין, מוז ער נאך הונדערט און צוואנציג יאהר מגולגל ווערען אין פערשיעדענערליי ברואים, ביז ער ווערט גאנץ געלייטערט און איז זוכה צור־ריק צו קומען צו זיין שורש, צו א שטענדיגען מקום מנוחה צום פלאץ פון אייביגע אונאויפהערליכע תענוגים.

עס פערשטעהט זיך, אז דער הויפט תכלית פון דעם דאָזיגען שמועס איז געווען, מפרסם צו זיין דעם כח פון׳ם צדיק מתקן צו זיין אזעלכע פערוואלגערטע נשמות, דורך פערשיעדענע דרכים, צו העלפען זיי, אז זיי זאלען ווערען געלייטערט פאר דיא צייט, ניט דארפען מיט־מאכען פיעל גלגולים און ארומוואנדערונגען פון בעשעפעניש צו בעשעפעניש, מאה פעמים ואחד.

דארויף האָט ר׳ הירש ליב אנגעהויבען זיין ספור־המעשה :

געוועזן איז דאָס, אוי״ב כ׳האָב ניט קיין טעות, אין יאהר תקצ״א. דיא חולי־רע, רחמנא ליצלן, האָט דאמאָלס געבושעוועט אין גאנץ רוסלאנד און געמאכט חורבות ניט־דאָ־געדאכט אין יעדען הויז.

קוים איז די מגפה צוגעקומען צו דעם שטעדטעל ריזין, האָט זיך דער רבי ז״ל אבגעשלאָסען אין זיין חדר־מיוחד און קיין שום פרעמדען מענש צו זיך ניט צוגע־לאָזט. ער האָט ארויסגעגעבען א בפרוש׳דיגע פקודה צו זיינע מקורבים, אז זיי זאָלען איהם צורוה לאָזען, ניט צולאזען צו איהם קיין שום אורח, און ניט איהם מבלבל זיין פון זיין עבודה און פון זיינע כונות אפילו מיט א דבור כל־שהוא.

ער האָט געוואלט כאטש מציל זיין וויפיעל ס׳לאָזט זיך. כאטש אבהיטען זיין סביבה פון׳ם מלאך המשחית. דאצו האָט זיך געפאדערט א געוואלדיגע מוחֿ

עבודה אהן וועלכע ס'איז שטערונג. ס'איז בלתי ספק, אז ער וואלט עס געוועז אויסגעפיהרט, ווען ניט דער גרויסער כח פון'ם בעל־דבר, וועלכער האט זיך בע־דיענט אלס א מיטעל, טאקע מיט דעם רבינ'ס א טרייען חסיד. ר' נתנאל'ע האט ער געהייסען, און צופיהרט דעם גאנצען בנין.

ר' נתנאל'ע איז געווען אן אלטער טרייער חסיד, וועמען דער ריזינער ז"ל האט איבערגנומען בירושה נאך פון זיין פאטער ר' שלום שכנא. ער איז געווען א פלאם־פייער אין חסידות, א מאמין אין'ם רבי'ן, דעם ריזינער, בלב ונפש. פאר'ן רבינ'ס א דבור וואלט ער זיך ממש געווען מקריב געווען, ניט געזאגט, נאר טאקע פשוט געגאנגען אין פייער אריין.

צוליעב דער שרעק פון דער מגפה, האבען זיך פיעל אידען פון דער אומגע־גענד פערזאמעלט קיין ריזין, וועלענדיג זיין נאהענט פון'ם צדיק אין דער עת צרה, כדי זיך צו שיצען אונטער דיא פליגעל פון זיין זכות. דער גרויסער המון האט אנגעפילט דעם גאנצען הויף פון'ם רבי'ן, ווארטענדיג דער רבי זאל זיי צולא־זען און זיי געבען א ברכה און אויך א שמירה פאר דער מגפה.

צו זייער אלעמענס צער, האט זיי דער גבאי מודיע געווען, אז דער צדיק האט א בפרוש'דיגען בעפעהל געגעבען קיין מענש אויף דער וועלט ניט צו צו־לאזען צו איהם פאר א געוויסע צייט.

וואלטען דארטען געווען בלויז חסידים פון'ם אמת'ן ריזינער טיפ, וואלטען זיי געגאנגען אין שענק אריין, געטרונקען "לחיים" מיט שמחה, וויסענדיג אז דער רבי ווייסט מסתמא וואס ער טהוט, אז דאס אלעס איז נאר לטובת ישראל. זיינען אבער ס'רוב פערזאמעלטע אין'ם רבינ'ס גרויסען הויף געווען דארפסלייט, פראסטע ברואים, האבען זיי אנגעהויבען ביטער צו וויינען, מיינענדיג אז דאס וואס דער צדיק לאזט זיי ניט צו, איז א סימן אז דיא הימלישע טויערן זיינען פערשלאסען. דער גזר־דין איז שוין גע'חתמ'עט און ס'איז שוין לחלוטין פאר זיי קיין הילף ניט פאראנען.

ר' נתנאל'ע חסיד, וועלכער האט ניט געקענט צוקוקען דעם צער פון'ם עולם, וויסענדיג אז וויבאלד דער צדיק זאל זיי צו זיך צולאזען וואלטען זיי געפיהלט א היילונג אויף'ן הארצען און געפאסט מוטה איבערצושטעהען דיא צרות און אי־בערצוווארטען דיא שלעכטע צייט, האט אויף זיך מקבל געווען זיך איינצושטע־לען דאס לעבען, מבלבל צו זיין דעם צדיק, און איהם אויפמערקזאם מאכען אויף דעם צער פון דיא הונדערטער אידען.

ער האט שוין גוט געוואוסט אז דער ריזינער עניין שמעקט מיט סכנת־נפשות. אז דעם צדיק'ס הקפדה מוז מאכען א שלעכטען רושם. ער האט אבער געפיהלט אז ער דארף דאס טהאן און מוז עס טהאן.

אלס היימישער מענש, האבען די גבאים איהם לגמרי ניט געהיטען. בעקו־מענדיג דיא געלעגענהייט, האט ער פלוצים אן עפען געטהאן די טהיר פון'ם רבינ'ס חדר.

דער צדיק איז שטארק צורודערט געווארען און אויסגערופען מיט א טאן פון פערוואונדערונג:

"נתנאל'ע ! "

"הייליגער רבי — האט ר' נתנאל'ע זיך אנגערופען בעת דיא צייהן האבען איהם געקלאפט פאר שרעק — דער עולם גארט אייך צו זעהן, דער עולם מוז אייך זעהן. אייער הייליגע צורה, וועט פערטרייבען דעם מלאך המשחית פון זייער סביבה און דעם טויט־שרעק פון זייערע הערצער. בענשט זיי, רבי, בענשט זיי ! "

דער צדיק איז געשטאנען א ווייל'ע פערטראכט דאן האט ער זיך אנגערופען:

"גוט, געה זאג זיי, אז איך וועל באלד צוקומען צו דעם פענסטער פון'ם פראנט־חדר און זיי געבען א ברכה".

מיט א פרעהליך פנים, רויבערענדיג דיא לולקע־ציבוק, האט זיך דער צדיק בעוויזען פאר דיא פערזאמעלטע חסידים אין הויף און זיי געגעבען א ברכה. דורך דעם בלבול־עבודה פונ'ם צדיק האט אבער די ברכה נאר געהאט א כח פאר דער גאר נאהענטער סביבה.

פון אלע חסידים וואס זיינען דאמאלס צוגעגען געווען, איז ר' נתנאל'ע געווען דער איינציגער וואס איז געפאלען אלס א קרבן פון דער דאמאלסדיגע מגפה.

דעם צדיק'ס הקפדה האט דאס גורם געווען.

קיין ווארט האט מען ניט געהערט רעדען דעם צדיק מכח זיין געליעבטען חסיד צוויי יאהר רצופים, מען האט איהם שוין כמעט געהאט פערגעסען, נאר זיך דערמאנט אין איהם צו זיין יאהרצייט בעת די חסידים האבען געטרונקען תיקון פאר זייז נשמה.

א פלא איז אבער געשעהען באלד נאך ר' נתנאל'עס טויט. בעת דער רבי איז אמאל געגאנגען אין מקוה אריין, האט ער געזעהען א שייגיצעל האלטען אין דער האנד א שטייגעל אין וועלכען ס'איז געווען א קאנאריקעל. ער האט דאס שפיעל־פויגעלע געכאפט אין וואלד און איז געקומען אין הויף אריין עס צו פער־קויפען.

דער צדיק האט געהייסען דעם גבאי קויפען דאס קאנאריקעל, עס אריינזע־צען אין א שעהן גאלדען שטייגעל און עס אויפהענגען ביי איהם אין זיין חדר מיוחד.

זייט דאמאלס פלעגט דער צדיק, טאג ביי טאג, איידער ער איז געגאנגען דאווענען, זיך אנידערשטעלען ביים שטייגעל און אין א פער'דבק'טען צושטאנד זיך צוהערען צו דיא שעהנע און יעמערליכע טרילערס פונ'ם קאנאריקעל. די מקורבים האבען שוין גוט פערשטאנען אז דער עסק איז ניט א פשוט'ע זאך. אז דער רבי, וועמעס אויער איז אפען זיך צו צו הערען די הימלישע שירה וואס די מלאכים זינגען פאר'ן כסא הכבוד, קען לחלוטין ניט פעראינטערעסירט זיין אין געזאנג פון א פשוט קאנאריקעל.

מען האט זיך געמערקט, אז אין אט דעם דאזיגען קליינטשיקען פויגעל איז פערשטעקט א נשמה פון א גאר גרויסען צדיק. צוליעב וועמען דער רבי פעראר־בייט מעשים כדי איהם צו געבען א תיקון.

אבער ווער קען דאס זיין אט די דאזיגע נשמה? געה זיי א חכם און פער־שטעה סתרי בראשית (די געהיימניסע פון דער נאטור).

ענדליך איז אבער דער טיפער סוד נתגלה געווארען.

ס׳איז געווען צוויי טאג איז חודש ניסן, ווען מען לייענט אין דער תורת נאך׳ן דאווענען דעם צווייטען "נשיא". ווען נאמען איז געווען "נתנאל בן צוער". יענעם טאג איז די עבודה פון׳ם צדיק געווען פאר׳ן דאווענען מורא׳דיג. זיין דבקות איז געווען איבערנאטירליך, און דאס קאנאריקעל האט פון זיך ארויס־געגעבען הימלישע טענער, עפיס האט מען געפיהלט אז ס׳דארף פארקומען עפיס חידוש׳ליכעס. אלע הערצער האבען געצאפעלט פאר גרויס אויפרעגונג.

פלוצים האט דער רבי אויסגערופען: "היינט איז א שטיק יום־טוב, דער יום־טוב פון׳ם נשיא נתנאל. ס׳איז זיין טאג און זיין שמחה, לאמיר געהען דאווענען".

נאך׳ן דאווענען, נאכדעם ווי מען האט שוין געהאט אבגעלייענט דעם "נשיא" פון׳ם טאג, האט מען געהערט דעם צדיק זאגען דעם "יהי רצון" פון׳ם נשיא, מיט אזא התלהבות, אז ס׳איז ממש געווען א בחינה פון כלות־הנפש.

און דאס איז דער נוסח פון׳ם יהי רצון:

"יהי רצון מלפניך ה׳ אלקי ואלקי אבותי שתאיר היום בחסדך הגדול על נשמתיו קדישין דמתרחשין כצפרין, ומצפצפין ומשבחין ומצלאין על עמא קדישא ישראל. רבונו של עולם, תכנים ותעייל הנך ציפרין קדישין לאתר קדישא דאתמר עליה עין לא ראתה אלקים זולתך."

אויף אידיש מיינט דאס:

"הלואי ס׳זאל זיין פון דיר א גוטער ווילען, א הימלישער גאט, דו זאלסט היינט פערלויכטען מיט דיין גרויסע גנאדע, אלע הייליגע נשמות וועלכע פלאטערן ווי די פויגעלעך און סוויטשערן און לויבען און בעטען פאר דיין פאלק ישראל. רבונו של עולם, ברייננ שוין אריין יענע הייליגע פויגעלעך צו יענעם הייליגען ארט, פון וועלכען דער נביא האט געזאגט, אז קיין אויג האט דאס ארט נאך ניט געזעהען א חוץ דיר, גרויסער גאט".

באותו רגע, האט זיך דאס קאנאריקעל אין מיטען זינגען, אויסגעשטרעקט און געלאזט די נשמה.

דאפון האט מען זיך געדרונגען, אז דאס קאנאריקעל איז געווען דער גלגול פון ר׳ נתנאל חסיד און זיין נשמה האט געהאט א תיקון אין דעם טאג פון׳ם נשיא "נתנאל בן צוער".

דאס הייליגע פויגעלע איז אריינגעבראכט געווארען אינ׳ם הייליגען ארט פון אונטערי כסא־כבוד, מיט דעם כח פונ׳ם צדיק׳ס תפלות און מוח־עבודה.

קאפיטעל 53.

א מופת.

מען האט ניט ליעב צו דערצעהלען מופתים. — דער פועל יוצא פון סאנזער מחלוקת אויף סאדאגורע.—א פרומער בן סורר ומורה.— דער לעבעדיגער מת. — א פערקעהרטע ווירקונג. — איין רבי איז מעניש דעם צווייטען.

כ׳האב שוין אמאל בעמערקט, אז די סאדאגורער חסידים האבען ניט גערן צו דערצעהלען מופתים פון זייער רבי׳ן, פון וועלכען זיי גלויבען אז ער איז ״כלו מופת״, אלע זיינע תנועות און מנהגים זיינען בלויז וואונדער, מחמת ער איז א מושל איבער דער גאנצער נאטור און זיינס א פשוט׳ער דבור איז בוקע רקיעים, שפאלט אלע הימלען. פונדעסטוועגען, ווערט כמעט ביי יעדען חסידישען זיץ דערצעהלט פערשיעדענע מופתים וואס דער צדיק האט בעוויזען, אבער דאס דער־צעהלען פון דיא מופתים איז נאר ווי כלאחר יד, א מין אגב־אורחא זאך, כדי מחזק צו זיין די אמונה צווישען די נאך ניט גאנץ אויסגעפראוועטע חסידים, וועל־כע שטעהען נאך ניט אויף אזא הויכע מדרגה צו ווימען, אז מופתים בעווייזען איז די נידריגסטע מדרגה פון׳ם צדיק, א מין גוט־אידיש דרדק־חדר.

האט מען אמאל ביי א חסידישען זיץ זיך צושמועסט מכח דער ווירקונג וואס ס׳האט געהאט אויף׳ן חסידות דאס שרעקליכע סאנזער מחלוקת.

וויא עס איז בעקאנט, האט דער סאנזער רב, וועלכער איז געווען דער גרעס־טער פערעהרער פון׳ם ריזינער צדיק, אנגעהויבען צו פיהרען, שפעטער נאך׳ן ריזינער׳ס פטירה, א שטארק מחלוקת אויף דיא ריזינער קינדער און אלע זייערע חסידים. דאס מחלוקת האט זיך דאן אזוי שרעקליך צו־פלאקערט, אז ס׳האט געבראכט צו געשלעגען, הריגות, מסירות און חרמות. דער סאנזער רבי האט ארויסגעגעבען אן איסור אויף אלע סאדאגורער חסידים, אז מען טאר זיך מיט זיי ניט משדך זיין, ניט צוזאמען דאווענען און זיי ניט מצרף זיין צו קיין שום דבר מצוה. א זאך, וועלכע האט גורם געווען א געוואלדיגע שפאלטונג אין דיא חסידישע מחנות.

...״ווען מען דענקט, אז די שרעקליכע גזרות פון׳ם סאנזער האבען געהאט אירגענד וועלכע ווירקונג אויף׳ן סאדאגורער חסידות, צו פערקליינערן איהר איינפלוס, האט מען א זעהר גרויסען טעות — דאס איז געווען דיא הקדמה פון

דעם ראש המדברים, וועלכער האט געהאט דאס ווארט מכח דעם דאזיגען ענין. — ארדבה, וואס מעהר די רדיפות מצד סאנז האבען זיך פערשארפט, אלץ מעהר האט זיך געשטארקט דער כח כון אמונה אין דיא הערצער פון אונזערע חסידים אין אונזער הייליגען צדיק, און אלץ מעהר האבען זיך אן אונז בעהעפט פיעל חסידים טאקע פון'ם סאנזער'ס חדר גופא. מאסען יונגעלייט האבען פערלאזט זייער פעטערליך הויז, זייערע פרויען און קינדער און זיינען געפאהרען קיין סאדאגורע, דארט געווארען יושבים, זיך אבגעפלאנט יאהרען, ניט קוקענדיג אויף דיא געפאהרען וואס זיי וועלען שפעטער האבען אויסצושטעהען, בעת זיי וועלען צוריק אהיימקומען, פון דער סאנזער סביבה און אפטמאל טאקע פון דעם אכזריות פון דיא אייגענע פאמיליע.

אזא מין מעשה האט זיך פערלאפען אין דראהאביטש, ביי א שטעדטישען בעל־בית, א סאנזער חסיד, ר' יצחק ווייצנער. ער האט געהאט א בן יחיד, א זיידענער יונגערמאנטשיק, אלקנה האט ער געהייסען, וועלכער איז געווען פערהייראטעט טאקע פון דראהאביטש גופא. אנהערענדיג זיך אין בית־המדרש פון דיא סאנזער חסידים מעשים תעתועים מכח דיא סאדאגורער רביים און זייערע חסידים, האבען דיא דבורים גאר געהאט א פערקעהרטע פעולה אויף זיין יונגע נשמה. ס'האט זיך איהם פלוצים פערגלוסט צו פאהרען קיין סאדאגורע, כדי צו זעהען מיט זיינע אייגענע אויגען, אויב ס'איז אלצדינג אמת וואס דיא סאנזער האבען אויסגערעדט אויף די סאדאגורער צדיקים און אויף זייערע קינדער מכח זייערע הנהגות און אויפפיהרונגען.

עס האט זיך אט דעם דאזיגען יונגענמאן בשום אופן ניט געלאזט גלויבען, אז דיא קינדער פון'ם ריזינער צדיק, צו וועמען דער סאנזער אליין איז געפאהרען און איהם געהאלטען אלס א קדוש אלקים, אז אט דעם דאזיגען צדיק'ס קינדער, רביים פון טויזענדער חסידים, זאלען זיך פלוצים אויפפיהרען ניט על פי תורה, און אז זייערע חסידים זאלען מיר־ניט דיר־ניט ווערען פראסטע משומדים מיט וועלכע קיין עהרליכער חסיד טאר ניט האבען קיין שום מגע ומשא.

און דער טעמפעראמענטפולער יונגער אלקנה, האט איבערגעלאזט זיין פאטער און מוטער, זיין שוועהר און שוויגער צוזאמען מיט זיין יונג ווייבעל, און איז בגנבה אוועק געפאהרען קיין סאדאגורע.

קוים האבען זיינע עלטערן זיך דערוואוסט פון דער "מעשה־רע" וואס זייער בן־יחיד האט געטהאן, צו פערשווארצען דאס פנים פון דער גאנצער משפחה, ווערענדיג א סאדאגורער חסיד, האבען זיי זיך אונגעהויער מצער געווען. ביי זיי, וויא אויך ביי די שוועהר און שוויגער פון דיזען יונגען בן יחיד, האט עס געהייסען, אז דער זוהן איז געווארען א "יוצא לתרבות רעה", רחמנא לצלן.

איז ר' יצחק ווייצנער געגאנגען צום דראהאביטשער רבי'ן ר' ישעיה'לע, זיך מיט איהם שואל בעצה צו זיין, וויא אזוי ער זאל זיך נוהג זיין מיט זיין "בן סורר ומורה".

דער דראהאביטשער רבי ר' ישעיה'לע, א שטארקער געגנער פון סאדאגורע, האט איהם געהייסען זיך רייסען, "קריעה" און זיצען "שבעה" נאך'ן זוהן פונקט ווי נאך א מת. דאן אן איהם גאנץ צו פערגעסען און ניט מעהר האבען, זאלאנג

ער וועט לעבען, וואס ס'איז פאר א מגע ומשא מיט זיין בנ'אק, דעם משומד. ער מוז ביי איהם פון היינט אן פעררעכענט זיין, פאר א טויטען כשאר המתים.

דיא עלטערען האבען געטהאן אלעס וואס דער רבי האט זיי געהייסען.

נאכדעם ווי דער יונגער אלקנה איז אבגעזעסען א צייט, אלס א "יושב", אין סאדאגורע, און די מטבעות וואס ער האט מיט זיך מיטגענומען האבען זיך אויסגעלאזט, האט ער נעבאך געמוזט בחרפה ובבושה צוריק אהיימפאהרען קיין דראהאביטש. כאטש ער האט גאנץ גוט געוואוסט אז ס'ערוואַרטעט איהם דארטען ניט קיין זעהר פריינדליכער קבלת פנים.

קומענדיג אהיים, האט ער געטראפען די טהירען פון זיין שוועהר, ביי וועמען ער פלעגט פריהער עסען קעסט, פערשלאסען פאר איהם. דער שוועהר האט איהם קורץ און שארף צו פערשטעהען געגעבען, אז ער האט אין זיין הויז לגמרי גאר ניט וואס צו זוכען און איהם ניט אפילו געגעבען רשות זיך צו זעהען מיט זיין יונג ווייבעל "ריוועלע".

"מוז מען צוריק ווערען א בחור און צוריקגעהען צו מיין עלטערנ'ס הויז" — האט זיך אלקנה געטראכט—"זיי וועלען זיכער ניט פערשליסען זייערע טהירען פאר זייער בן־יחיד ווי א דער אכזריות'דיגער שוועהר האט געטהאן".

ער האט אבער, צו זיין גרעסטער איבערראשונג, זיך באלד דערוואוסט, אז ער האט געהאט א ביטערן טעות. זיינע פרומע און חסידישע עלטערן, האבען פינקטליך אויסגעפאלגט דעם רבי'ן ר' ישעיה'ס פקודה און פון איהם מעהר ניט געוואלט וויסען.

עלענד און פערלאזט האט זיך דער אומגליקליכער יונגערמאן, דאס געוועזענע "נגידיש קינד" ארומגעוואלגערט, צוויי יאהר רצופים, אין א בית המדרש, געלעבט פון נדבות וואס מענשען מיט רחמנות האבען איהם געגעבען. ס'רוב טעג איז ער ארומגעגאנגען הונגעריג און בארוויס, אבגעריסען און אבגעשליסען, וועהרענד זיינע עלטערן און זיין ווייב'ס עלטערן האבען געלעבט אין כבוד און אין בעל־בתישקייט.

ענדליך האבען זיינע עלטערען חרטה בעקומען אויף'ן גאנצען עסק. דאס פערטערליכע און מוטערליכע רחמנות האט זיך ביי זיי דערוועקט. זיי האבען זיך געווענדעט מיט א הייסע בקשה צום רבי'ן ר' ישעיה'לע, ער זאל צוריקרופען זיין פריהעריגען פסק און זיי מתיר זיין צוריקצונעהמען זייער אומגליקליכען בן יחיד אין זייער הויז אריין.

האט זיך אבער דער רבי ר' ישעיה'לע פער'עקשנ'ט און באין אופן ניט געוואלט "מחיה מתים" זיין, צו מאכען צוריק לעבענדיג דעם "יוצא לתרבות רעה'ניק", וועמען ער האט איינמאל פאר אלע מאל געהייסען בעטראכטען פאר א "מת".

דער פאטער, וועמעס הארץ האט געקלעמט פון רחמנות אויף דעם עלענד פון זיין איינציג קינד, איז פלוצים געפאלען אויף א משונה'דיגען געדאנקען. ר' יצחק, וועלכער איז געזעסען שבעה נאך'ן זוהן וויל ער איז געפאהרען קיין סאדאגורע, האט זיך מיישב געווען און איז אליין אוועקגעפאהרען אויף א שבת קיין סאדאגורע.

ער האט זיך געוואלט איבערצייגען מיט זיינע אייגענע אויגען אויב ס׳איז טאקע "הכצעקתה", אויב ס׳איז דארט באמת א נעסט פון הפקרות און אפקורסות ווי די אנדערע רביים מיט זייערע חסידים האבען אויף די סאדאגורער מוציא לעז געווען, און אויב ס׳איז באמת כדאי געווען צו פערשטויסען פון זיך א גוטען, פרומען און געלעהרטען בן יחיד נאר פאר דעם גרויסען חטא צו וועלען ווערען א סאדאגורער חסיד.

אין סאדאגורע, האט ר׳ יצחק ווייצנער גאר ניט אויסגעזאגט פון וואניט ער איז און דעם צוועק פון זיין רייזע. ער האט, קודם כל, זיך געוואלט צו אלצדינג גוט צוקוקען מיט אייגענע אויגען. ווי ערשטוינט איז ער דאן געווארען, זעהענדיג דארטען אידען יראים ושלמים, זיצען על התורה ועל העבודה און עוסק זיין אין חסידות, אידען בטלנים וואס ווייסען ניט כמעט קיין צורת מטבע.

"זיינען דאס די משומדים? האט ר׳ יצחק זיך געפרעגט מיט א ניגון פון "הזאת נעמי". אויף די דאזיגע אידען האט מען זיך דאס אנדערצעהלט אזוי פיעל שקרים פון הפקרות און אפקורסות? "

פאר אויפרעגונג האט ער אזש געוויינט ווי א קינד.

ערשט איצט האט זיך ר׳ יצחק ווייצנער פערטרויט פאר׳ן רבינ׳ס מקורבים, דערצעהלענדיג זיי דעם גאנצען ענין. די מקורבים האבען דאס דאן איבערדערצעהלט דעם צדיק.

"אליהו הנביא איז געווען א גרויסער צדיק און אויך א בייזער צדיק — האט דאמאלס דער רבי געזאגט צו זיינע מקורבים. — ער האט זיך אנגענומען השם־יתברך׳ס קריוודעס און בעשטראפט די פושעים, ווי ער אליין האט זיך אויסגעדריקט: "קנא קנאתי", כ׳בין א בייזער. פונדעסטוועגען, האט אויף איהם א שפעטערער נביא געזאגט נביאות, אז טאקע דיזער קנא׳דיגער נביא, וועט נאך אמאל צוריק קומען צום פאלק ישראל, כדי "והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם", צו מאכען שלום צווישען די עלטערען און קינדער, זיי צו פעראייניגען צו איין באנד. א איד וואס זייעט אבער שנאה צווישען עלטערען און קינדער, ס׳מעג אויך זיין מיט א גוטע כונה פון קנאת ה׳ צבאות, אזא איד קען ניט זיין קיין מנהיג הדור. הלואי זאל ער דאפיר ניט האבען קיין עונש."

און דער רבי ר׳ ישעיה האט שפעטער מיט יאהרען טאקע געהאט אן עונש. ער איז געשטארבען, לא עלינו, ניט כדרך הארץ. געווען איז דאס, אויב כ׳האב ניט קיין טעות, אין א שמיני עצרת. ר׳ ישעיה׳לע איז דאמאלס געזעסען צוזאמען מיט זיינע חסידים און געפראוועט דעם שמיני־עצרת׳דיגען טיש. די חסידים האבען געשטעלט וויין, מען האט געטרונקען, געזונגען און זיך משמח געווען מיט רקידות לכבוד עונג יום טוב..

פלוצים האט אנגעהויבען אין שטוב, אין מיטען העלען טאג, טונקעל צו ווער־רען. דער גאנצער הימעל האט זיך פערצויגען מיט שווארצע וואלקענס. דער רבי ר׳ ישעיה׳לע איז געווארען אונרוהיג. ער איז בטבע געווען א שרעקליכער בעל פחד פאר א דונער. אזוי וויא ס׳פלעגט נאר אנהויבען צו דונערן און צו בליצען האט ער זיך תיכף בעהאלטען אין א שאפע אדער אויך אונטער׳ן בעט.

איצט אבער, זיצענדיג צוזאמען מיט די חסידים, האט ער זיך געשעהמט

צו פערבארגען זיך אין א בעהעלטעניש. וואס הייסט עפּיס אויסבעהאלטען זיך פאר זיין ליעבען נאמען ?

פלוצלים טראך.... א שטארקער דונער האט אויסגעשלאגען. ר׳ ישעיה׳לע האט א שרעקליכען ציטער געטהאן, אבער ניט מעהר. פאר גרויס שרעק האט ער בעקומען א הארץ־שלאג, און איז אויף דער שטעלע געבליבען טויט זיצענדיג אויף דער שטוהל.

ר׳ יצחק ווייצנער מיט׳ן זוהן אלקנה זיינען פערבליעבען פייעריגע חסידים, פון די אמת׳דיגע ״אנשי שלומנו״.

און נוהג געווען האט זיך ר׳ יצחק כל ימי חייו, אז דאס ערשטע געלד וואס ער האט יעדען טאג געלייזט אלס א פאטשאנטיק, אין זיין שניט־געוועלב, ווי גרויס דער פדיון זאל ניט געווען זיין, האט ער דעם פאטשאנטיק אוועקגעשיקט צום סאדאגורער רבי׳ן א פדיון. דעמזעלבען מנהג האט אויך געהאט זיין זוהן אלקנה.

״איהר מעגט זיכער זיין רבותי, האט דער דערצעהלער געענדיגט זיין ספור־המעשה, אז דער רבי ז״ל איז לחלוטין גאר ניט אויסען געווען מעניש זיין, חלילה, דעם רבי׳ן ר׳ ישעיה׳לע, וועלכער האט, לויט זיין השגה (בעגריף) זיכער געמיינט לשם־שמים. נאר ווי דען ? דעם צדיק׳ס הקפדה ברייננגט אן עונש אפילו אהן דעם צדיק׳ס ידיעה, אמאל תיכף און אמאל שפּעטער מיט יאהרען.

יא, חברים, א גוטער איד מוז מען קענען זיין ! ״

קאפיטעל 54.

מיין יום־טוב אורח.

דעם צדיק׳ס דבורים ווערען מקוים. — מוחל די פסח׳דיגע מלוכה כדי מפים צו זיין דעם רבי׳ן. — פארוואס מען דארף נהנה זיין פון׳ם צדיק׳ס סעודה. — דער צדיק גיט פיעל מעהר פ׳ון דעם וואס ער נעהמט. — דיא משקה טהוט דיא געווינשטע פעולה.

״דו וועסט קענען אהיימפאהרען, אבער די וועלט בעדארף דאך מלמדים אויך האבען״ — האט דער סאדאגורער רבי צו מיר געהאט געזאגט ביים פראוועון. די ווערטער זיינע זיינען אין גאנצען מקוים געווארען, טאקע לויט דעם פירוש פון משה בונם׳ן, וועלכער האט מיר געזאגט דאמאלס: ״אבער פאר איין זאך האב איך מורא, אז מיט דיין פרנסה־הויז וועט זיך אויסלאזען א בוידעם און דו וועסט מוזען ווערען א מלמד״.

פאר פסח אין׳ם יאהר תרמ״ב, האב איך ערהאלטען א בריעף פון ראזוואדאוו, אז איך מוז אונבעדינגט אהיימקומען כדי מיך צו שטעלען צו דער אסענטירונג (פריזאוו) אין דזיקאוו. אין איינוועגס האט מען מיר אין׳ם בריעף מודיע געווען, אז דער ראזוואדאווער רבי, פאר וועמעס הקפדה איך האב שטארק מורא געהאט, ער זאל מיך ניט הייסען רודפ׳ן צוליעב מיין סאדאגורער חסידות, אז

דער דאזיגער פריהעריגער רבי מיינער, האט פערלאזט גאליציען און זיך איבער־געטראגען מיט זיין גאנץ בני בית און מיט זיין גאנצען הויף־שטאאט קיין קלי־מאנטאוו, א קליין שטעדטיל אין רוסיש פוילען. מיט דער דאזיגער ידיעה האט מען בעאבזיכטיג מיר גרינגער צו מאכען דאס הארץ כ׳זאל ניט קיין מורא האבען אהיימצוקומען. מחמת קוים איז דער רבי ניט דא אין שטאדט, וועט שוין דאס קנאות פון דיא שטאדט־לייט געגען א סאדאגורטשיק אויך מעהר ניט האבען דעם פריהעריגען כח. מיין שמחה איז געווען אין לשער.

פונקט אים ראש חדש ניסן, בין איך אהיימגעפאהרען, נאך אן אבוועזענ־הייט פון אנדערטהאלבען יאהר. געפאהרען בין איך אבער ניט דירעקט אהיים, נאר קודם כל קיין דזיקאוו צו ערשיינען ביי דער אסענטירונג. דארט האב איך זיך דערוואוסט, אז דער ראזוואדאווער רבי איז ניט געפאהרען קיין פוילען כדי להשתקע, דארטען טאקע צו פערבלייבען פאר תמיד, נאר פאר א קורצער צייט. האב איך בעשלאסען אז כדי מפיס צו זיין מיין פריהעריגען רבי׳ן, דעם ראזוואדא־ווער, פאר מיין חטא וואס איך בין בעגאנגען אקעגען איהם, זאל איך פאר דאס איהם ברענגען א גרויס קרבן. אנשטאט צו האלטען פסח אין מיין היים זיך משמח צו זיין אים יום טוב מיט מיין בני בית, וועל איך תיכף נאך מיין קומען קיין ראזוואדאוו פאר א קורצע וויילע, פערלאזען מיין היים און אוועקפאהרען אויף פסח צו מיין רבי׳ן קיין קלימענטאוו. כדי צו ווייזען מיין אנהענגליכקייט צום פריהעריגען רבי׳ן פאר דער גאנצער וועלט, האב איך אויך בעשלאסען ניט צו פאהרען נאר צו געהען צופיס, וויבאלד כ׳וועל נאר טרעפען א שותף צו מיין פוס־נסיעה. און למען דער יצר־הרע זאל ניט דאן, נאך מיין אהיימקומען, איבער־קעהרען מיין בעשלוס "הארעז־קארען", האב איך געשווארען ביי מיינע תפלין מקיים דבור צו זיין, צו פארציכטען אויף מיין הויזליכען עונג יום־טוב און מיך קוויקען מיט דעם פערגעניגען פון׳ם צדיק׳ס פסח־טיש.

נאכדעם וויא איך בין בעפרייט געווארען פון מיליטער און בין אהיימגעקו־מען אין מיין געבורטס־שטעדטיל, האב איך תיכף דערצעהלט איעדען פון מיין בעשלוס. דיא גאנצע בית־המדרש חברה האט מיך דאפיר זעהר געלויבט. אנ־שטאט דיא רדיפות וואס כ׳האב ערווארטעט, האב איך גאר פון יעדען געהאט גרויס התקרבות. ס׳האט זיך אויך געפונען א חסידישער יונגערמאן, איציק דוד׳ל־אהרן־מענדל׳ס האט ער געהייסען, דער ראזוואדאווער סופר, וועלכער האט איינ־געוויליגט צו מאכען מיט מיר בייזאמען דעם שפאציער צו פוס ביז קלימענטאוו.

דאס אינטערעסאנטעסטע דאפון איז, וואס מיין יונגע פרוי האט לגמרי נאר ניט פראטעסטירט געגען אט דעם דא׳ ־ען זאנדערבארען פראיעקט. הפנים, אז זי אליין האט אויך פערשטאנען אז מען מוז ברענגען דעם רבי׳ן א גרויס און טייער קרבן־כפרה.

דער ראזוואדאווער רבי האט מיך דאמאלס שטארק מקרב געווען. ס׳איז ביי איהם געווען זעהר אנגעלעגט, וואס נאך מיין גאנץ סאדאגורער חסידות, האב איך נאך געקענט האבען געגוג אויפאפפערונגס־כח, צו קומען צו איהם אויף יום־טוב און נאך דאצו אויף אזא גרויסען יום־טוב. זיין צופריעדענהייט פון

האבענדיג מיך דאמאלס פאר אן אורח איז געווען צוליעב דער דאזיגער כונה: ער האט זיך געוואלט אמאל גרינדליך דערוויסען, אויב ס׳איז עפּיס פאראנען א שטיק אמת אין דיא בעהויפּטונגען פון דיא בעלי מחלוקת פון סאדאגורע, די סאנזער און דיא בעלזער חסידים, כּכח די מאדנע און אויפגעקלערטע פיהרונגען פון דיא קינדער פון׳ם סאדאגורער. ער האט געוואוסט פאר זיכער, אז איך וועל פאר איהם קיין ליגען נים זאגען.

דיא ערשטע פראגע וואס דער רבי האט מיך געפרעגט נאך דעם געוועהנ־ליכען קבלת־שלום איז געווען כהאי לישנא:

"פון דיר, יצחק, וועל איך דאך יא געוואהר ווערען דעם אמת, אויב דיא ווייבער פון׳ם סאדאגורער הויף רייטען אויף פערד מיט רייכערנדיגע ציגארען אינ׳ם מויל".

אזוי וויא ער האט געהערט מיין פערזיכערונג, אז דיא אלע נארישע פּאטש־טען זיינען שקר וכזב, פּוסטע בלבולים, האט ער זיך אנגערופען צו זיינע מקורבים:

"זעהט איהר? איך האב אייך תמיד געזאגט, אז דאס איז נאר דיא מעשי־ידו פון׳ם רידניקער ב... (דא האט ער זיך בעדיענט מיט א צו־נאמען וואס ער פלעגט רופען דעם רידניקער רב, דעם סאנזער צדיק׳ס זוהן און זיינס א שוואגער, אבער דאביי אויך א בעל־פּלוגתא). ער איז דאס שולדיג אין דעם גאנצען פייער־דיגען אומזיסטען מחלוקת". דאן האט ער זיך געווענדעט צו מיר זאגענדיג:

"איך האלט דעם סאדאגורער פאר א גרויסען בעל־מדרגה. ווען איך זאל נים אזוי שוואך זיין, וואלט איך נאך חשק געהאט צו פאהרען קיין סאדאגורע פארשטעלט ערהייד, זיך צו־צוקוקען וויא אזוי ער פיהרט א טיש".

יענעם זומער בין איך פערבליבען אין דערהיים און געצויגען א מחיה פון מיין פרנסה־הויז. איך האב באלד געהאט פערגעסען דעם סאדאגורער רבינ׳ס דבורים. האט אבער פּלוצים, אין א טאג פון די עשרת ימי תשובה, אויסגעבראכען א שרעקליכע שרפה אין ראזוואדאוו, וועלכע האט חרוב געמאכט דריי חלקים פון דער שטאדט, דארונטער אויך מיין פרנסה־הויז. אזוי ווי איך בין נים געווען אסעקורירט (אינשורט), בין איך געבליבען ממש בעירום ובחוסר כל, נאקעט און בארוויס. איך האב דאן געמוזט אוועקפאהרען קיין בארישלאוו דארט ווערען א מלמד ביי אן עשיר ר׳ ליב סטעבניקער, וועלכער האט מיך עקסטרע צוגענומען צו זיינע צוויי קינדער.

אזוי ארומעט זיינען דעם סאדאגורער׳ס דבורים, נאך א קיילעכדיג יאהר אין גאנצען מקוים געווארען.

* * *

ס׳איז געווען אין א פאר שבועות פון׳ם יאהר תרמ״ג, דאס יאהר פון׳ם סאדאגורער׳ס פּטירה. אין דער שמאלער, לאנגער, חורבה׳דיגער סאדאגורער קלויז אין בארישלאוו, האב איך שפּאצירט פערטראכט אויף און אפּ. שוין פיעל וואכען, זינט נאך פסח, האב איך מיך געשלאגען מיט דער דעה: וואו אהין פאהרט מען דאס יאהר צו קבלת התורה? דאס הארץ האט מיך געצויגען ווי א מאגנעט צו־ריק אהיים צו מיין אלטען רבי׳ן. מיין שטעלע אין בארישלאוו האט אבער געפּאר־

דערט זיך צו האלטען אן די סאדאגורער חסידים. אבער א חוץ דעם וואס דארטען איז געווען מעהר כבוד צו זיין א סאדאגורער חסיד, האט זיך אין מיר אויך דער־וועקט מאנכמאל א שטארקע נייגונג דוקא צו פאהרען קיין סאדאגורע. דעריבער בין איך געווען א פוסח על שתי סעיפים, ניט קענענדיג פאסען א פעסטען בעשלוס.

"וואו וועסטו האלטען שבועות?" — האט מיך פלוצים א פאק געגעבען מאיר שוחט, אונטערברעכענדיג מיך פון מיין פערטראכטקייט.

"איך פאהר... איך וויים?... כ׳האב ערשט בעקומען א בריעף פון מיין שוועהר אין ראזוואדאוו כ׳זאל קומען אהין צו פאהרען אויף יום־טוב, צוליעב א וויכטיגען ענין" — האב איך איהם געענטפערט, פון אנהויב שטאמעלדיג און דאן פאסענדיג מוטה, ווייל כ׳האב אויסגעטראכט א תירוץ, און ענפערענדיג מיט א פעסטען טאן.

"איך האב געמיינט אז דו ביסט שוין משלנו, אין גאנצען אז אונזערינגער, צום סוף לאזט זיך גאר אויס א בוידעם — האט צו מיר מאיר שוחט געזאגט, וועלכער האט גוט פערשטאנען, אז מיין נסיעה קיין ראזוואדאוו וועט ניט זיין לשם מסחר נאר לשם חסידות. — כא, כא, כא, האט ער זיך דאביי שטארק צו־לאכט — אזא טייערען יום־טוב ווילסטו פערברענגען ביי עפים א רבי׳טשיקעל הא? ווען שוין פאהרען, פארוואס טאקע ניט צום מקור, צום קוואל, צו דער קדושה גופא? אוי, יונגער שוטה! עס פעהלט דיר נאך פיעל שכל. זיי־זשע ניט קיין טפוש און פאהר מיט מיר קיין סאדאגורע. מיר וועלען דארטען אביסעל צולעבען, געניסען דעם אמת׳ן עונג יום־טוב.

איך בין דאמאלס טאקע ניט פערבליבען קיין טפוש, און געפאהרען קיין סאד־אגורע, צו דער קדושה גופא. יענער שבועות, וועלכער איז שוין אויף אן אנדער ארט בעשריבען געווארען, איז מיר גוט איינגעקריצט געווארען אין זכרון, מחמת דאס איז געווען דאס לעצטע מאל וואס כ׳האב געזעהן דעם רבי׳ן. ער איז אין דעמזעלבען זומער נסתלק געווארען.

איינקווארטירט האב איך מיך דאמאלס ביי יאסיל שניידער, סטאנציע נומער דריי, דוקא ניט מיט מאיר שוחט צוזאמען. אבער פאר דאס האב איך דאמאלס געהאט אן אמת׳ן עונג יום־טוב טאקע אין מיין סטאנציע גופא, צוליעב א וויכ־טיגען אורח וועלכען איך האב זוכה געווען צו האבען דאמאלס ביי מיין טיש אויף מיין חשבון.

אין סאדאגורע איז געווען א מנהג, אז יעדער בעל־בתישער חסיד, וועלכער איז נאר בכח געווען, האט אויף א שבת אדער א יום טוב סעודה איינגעלאדען א חסיד, א שעהנעם אידען, צו זיין טיש, עס פערשטעהט זיך, אז ביי אזא סעודה האט מען געהערט דבורים און דוקא גאר הויכע ענינים.

מיין אורח איז דאמאלס געווען, א בעקאנטער אנגעזעהענער אלטער חסיד ר׳ אברהמ׳לע אלטשטעדטער. עס איז ביי מיר פערדעכענט געווען פאר א זעהר גרויסע זכיה, דאס וואס ר׳ אברהמ׳לע האט מיר צוגעטיילט דעם כבוד צו עסען מיט מיר צוזאמען א יום־טוב סעודה. איך האב שוין גוט געוואוסט, אז ס׳וועט שוין זיין א סעודה טאקע פון סעודה לאנג, ס׳וועט זיין וואס צו הערען און וואס צו זעהן.

זעהענדיג ביים עסען אז ר׳ אברהם׳לע זיצט מיט מיר ביים טיש, האָבען זיך צו אונזער סביבה צוגעשארט אויך דיא איבריגע חסידים פון מיין סטאנציע, אזוי אז אוים אונזער קליינעם טיש, איז געווארען אן אויסגעצויגענער, לאנגער, אמת׳ער חסידישער טיש.

באלד נאך׳ן וואשען און אנהויבענדיג דיא מוציא פון דיא הויפס־חלות וואס מיר האָבען אויסגעפאסט ביים הויף׳ס־פערוואלטער איציק דוד פאר גאנצע פיער סעודות, האט זיך ענטוויקעלט א שמועס מכח דעם ענין וואס אפילו די רייכע חסידים זיינען זיך נוהג נהנה צו זיין פון׳ם רבינ׳ס מאכלים.

״איך דענק אז ס׳איז גאר א פשוט׳ער ענין אהן שום סודות — האב איך מיך דאמאלס אנגערופען — דער רבי זאל לעבען וויל ניט נהנה זיין פון זיינע חסידים׳ס פדיונות בדרך מתנה, שטיצענדיג זיך אויף דעם פסוק ״ושונא מתנות יחיה״. עס איז דאך אבער ניט שייך צו זאגען אז דער רבי זאל ניט נהנה זיין פון דיא חסידים, טא פון וואניט׳זשע דען וועט דער הויף בעקומען דיא נויטיגע הספקה (אויסהאלטונג). דעריבער איז עס א חיוב פון יעדען חסיד, נהנה צו זיין פון׳ם רבינ׳ס סעודה, כדי דער פדיון וואס ער וועט דאן געבען דעם צדיק, זאל ניט מעהר קענען בעטראכט ווערען אלס א ״מתנה״.

״א טפשות״ — האט זיך דארויף אנגערופען א רוסישער חסיד. — ״איהר גאליציאנער פאהרט צום הייליגען צדיק וויא פשוט׳ע אפע, איהר זעהט מען פאהרט, פאהרט איהר אויך, כדי צו קענען זיך רופען ״חסידים״. אין דער אמת׳ן אבער האט איהר לגמרי גאר ניט קיין השגה און הויבט ניט אן צו פערשטעהן א רמז אפילו, וואס ס׳מיינט א ״צדיק הדור״. שייך צו זאגען אויף׳ן רבי׳ן זאל לעבען אז ער נעהמט א מתנה ? ראשית, פון וואנעט האבען מיר דען אין גאנצען צו געבען ווען ניט דורך דער השפעה פון׳ם הייליגען צדיק ? נמצא, אז ער איז נאר דער אמת׳ער ״נותן״, דער געבער, ניט חלילה דער ״מקבל״, דער נעהמער. דאס עבען האט געמיינט די גמרא אין קידושין מיט דעם וואס זי בעהויפטעט, אז דאס ״נעהמען״ פון אן אדם חשוב הייסט גאר ״געגעבען״, מחמת דער צדיק נעהמט דאך ניט א טויזענד חלק אפילו פון דעם וואס ער גיט צו זיינע חסידים כאילו אין גשמיות.

״והשנית, איז דאך לחלוטין גאר ניט אבצושאטצען דעם ווערט פון׳ם ליכט וואס דער הייליגער צדיק לייכט אריין אין די הערצער פון זיינע חסידים, צו יע־דען איינעם לויט זיין מדרגה, ביז אין די טיעפסטע טיעפענישען פון זייערע נשמות.

״דיא אמת׳ע סבה וואס מיר ווילען נהנה זיין פון׳ם צדיק׳ס סעודה איז, כדי מקיים צו זיין דעם מאמר פון דער גמרא, אז ווער עס האט אן הנאה פון דער סעודה פון א צדיק איז פונקט גלייך ער וואלט אן הנאה געהאט פון׳ם שעהנקיים פון דער שכינה הקדושה״.

דער שמועס האט זיך פערצויגען. אלע טיש־זיצערס האבען זיך אין איהם בעטהייליגט, א חוץ ר׳ אברהם׳לע. אויף וועלכען מיר האבען געלעגט אזוי פיעל האפנונגען צו הערען פון איהם עפים גוטע דבורים. ער איז געווען דער איינציגער

וועלכער האט זיך געזאגט די ביינדלאך פון א פלינעלע במתינות, כמו ער וואלט זיך גאר ניט אינטערעסירט אין אונזערע דבורים.

די בעלי יכולת פון'ם טיש האבען געהייסען ארויפגעבען משקה לכבוד יום־טוב. מען האט געטרונקען "לחיים", איינמאל און נאך אמאל. ס'איז אביסעל ווארם געווארען. אן עלעקטרישער פונק האט געברענגט אין קאנטאקט אלע אויגען און אלע הערצער. די נשמה האט בעקומען "התרוממות" פון שמחת יום־טוב. ערשט איצט איז דער שטילער ר' אברהם'לע רעדעוודיג געווארען. נאכדעם וויא ער האט, אלס אן הקדמה, א טיעפען קרעכץ געטהאן און דאביי א מאך געגעבען מיט דער האנד מיט א מין בטול, כלומר, ווי ער וואלט דאמיט געוואלט זאגען: "וואס ווייסט איהר לגמרי פון וואס צו שמועסען און וויא אזוי מען שמועסט חסידות? אזעלכ ענינים פערשטעהען נאר מיר. אלטע חסידים, וועלכע מאנכע פון אייך בעטראכטען אלס עובר־בטל'דיגע קאטשעלאפניקעס. ספורים קענען מיר נאר דערצעהלען, דבורים ווי ס'געהער צו זיין, קענען מיר נאכזאגען".

קאפיטעל 55.

א פארצייטיגע נסיעה.

אמאל און היינט. — די קדושה מוז זיך בעדיענען מיט דער טומאה. — די אמת'ע חסידישע נסיעה מוז זיין לכל היותר מיט פערד, אויב ניט צופוס. — די ל"ג-בעומר'דיגע שמחה. — א זכיה פון א בעל-עגלה. — חסידישע סוסים.

ר' אברהם'לע האט נאכאמאל א "נעפ" געטאהן פון'ם ווייגלעזעל נאכדעם ווי ער האט עס קודם ארומגעווישט מיט'ן מיטעלסטען פינגער. די דאזינע "טעימה" איז לגמרי ניט געוועזן לשם טרינקען, נאר כדי צו כאפען מוחות, אלס א מין הקדמה צו זיין שמועס. די גאנצע טיש־חבריא האט זיך צוגעבויגען צום טיש, אויף אן אופן זיי זאלען קענען קוקען דעם דערצעהלער ממש אין פנים אריין, זיך צוצוזעהן צו זיינע העויות און תנועות בשעת דעם דערצעהלען. אלע האבען אויפגעשטעלט מויל און אויערן, וויסענדיג, אז וויבאלד ר' אברהם'לע האט נאר אויפגעמאכט זיין מויל, וועט שוין זיין עפיס צו הערען און טאקע חידושים.

דאן האט ר' אברהם'לע געטאהן א זופ צום דריטען מאל פונ'ם כוס און מיר אלע נאך איהם. ער האט זיך א וויש געגעבען איבער די גראבע וואנצעס, אני־דערגעשטעלט זיין כוס צוריק אויפ'ן טיש. האלב פערגלייזערט די אויגען און מיט א טיעפען קרעכץ, וועלכער האט זיך בעשיינפערליך ארויסגעריסען פון זיין טיעפער נשמה, האט ער אנגעהויבען זיינע דבורים גאר ניט מענינא, פון דעם ענין וואס מיר האבען פריהער געשמועסט, נאר זיך אזוי גלאט אין דער וועלט אריין, פון דעם וואס ס'האט איהם, הפנים, געדריקט אויפ'ן הארץ:

"זכרתי ימים מקדם". ניטא. אוי, די פריהערינגע צייטען. אי, אי, אי. די כטרא אחרא פערשטארקט זיך ווי מען קעהרט זיך און ווי מען ווענדעט זיך. דער כח הטומאה פון דער באהן, למשל, האט געמאכט די נסיעה צום הייליגען צדיק וואכענדיג, מגושם׳דיג, אז ווען כ׳הויב אן דערפון צו שמועסען צופט׳ס אזש ביי דער נשמה, ס׳צופט ווי מיט פייערדיגע צוואנגען. "אוי לו לדור שכך עלתה בימיו" (וועה איז צום דור וואס דאס איז געשעהן אין זיינע צייטען).

פון מאנכע זייטען האט זיך געהערט דערשטיקטע, פערוויינאגטע קרעכצען, א צייכען פון הסכמה צו זיינע דבורים.

"כ׳האב עס גערופען "מגושם׳דיג" — האט ר׳ אברהמ׳לע ווייטער געזאגט — דאס איז אבער דאצו א צו קליינער אויסדרוק. ס׳איז טומאה׳דיג, קליפה׳דיג. דו יונגערמאנטשיק — האט ער זיך געווענדעט צו מיר, אנכאפענדיג מיך ביים לינקען לאץ, זייענדיג שוין אן עוקץ בגילופינ׳דיג — דו קענסט דאך, דוכט זיך, לערנען און ווייסט דאך אודאי, אז דורך דעם חטא פון דער "כנסת ישראל" איז, כביכול, די הייליגע שכינה אויך אין גלות. אבער איהר, יונגע חברה, ווייסט דאס נאר, פערשטעהן אבער, פערשטעהען דאס נאר מיר אלטע חסידים. וואס דאס מיינט "גלות השכינה". אוי, די שכינה איז אין גלות. די כנסת ישראל איז אין גלות, און דער צדיק הדור איז אויך איצט אין גלות. די קלפה האט, בעונותינו הרבים, גובר געווען. זי "ושאנדזעט" איצט אומעטום ארום ממש ווי א בעל־בית׳טע. מיר, אוי, מיר חסידים, מוזען זיך איצט מיט איהר, מיט דער קלפה מיין איך, בעדיענען, כדי צו קענען צוקומען צו דער קדושה; מיר מוזען זי מאכען פאר א כלי, פאר א ממוצע, פאר א מין שרכנ׳טע, ס׳זאל ניט אויסגערעדט זיין, צו אונזער התחברות מיט׳ן צדיק הדור.

"די הייליגע ספרים זאגען, אז כדי מען זאל קענען צוקומען צום גן־עדן, מוז מען פריהער דורכגעהן דעם גיהנם. דאס זאל זיין דער סוד פון "ויהי ערב ויהי בוקר", פאר׳ן ליכט פונ׳ם מארגען מוז פריהער זיין דאס חשכות פון אבענד. מיר חסידים פיהלען אט איצט, טאקע בחיים, דעם דאזיגען ביטערן טעם. כדי מיר זאלען זיין ביכולת צו צוקומען צום הייליגען צדיק, וועמעס סביבה איז אין דער בחינה פונ׳ם גן־עדן התחתון, מוזען מיר זיך איצט בעדיענען מיט דער קלפה, די באהן, דעם גיהנם התחתון, וועלכע האט ביי אונז אוועקגערויבט, אוי, דאס גאנצע רוחניות, דעם גאנצען תוכן, דאס גאנצע הימלישע חיות פון א נסיעה צום צדיק. אט דאס, רבותי, דאס איז דער אמת׳ער "גלות השכינה".

א שווידער האט דורכגעדרונגען די גאנצע טיש־סביבה.

"לחיים, לחיים" — האט ר׳ אברהמ׳לע אויסגערופען נעהמענדיג דעם כוס אין דער לינקער האנד אריין. — "לחיים", זאל זיך שוין השם יתברך אמאל מרחם זיין. די כנסת ישראל און מיט איהר דאס טייערע משכון וואס מיר האבען אין גלות, די שכינה הקדושה, זאלען שוין בקרב אויסגעלייזט ווערען פון דער האנד פונ׳ם שר של עשו, סמאל הרשע ימח שמו, ס׳זאל נתרומם ווערען דער קרן ישראל און דער הייליגער צדיק אונזערער זאל טאקע זיין דער גואל צדק."

"לחיים, לחיים" — האבען מיר אלע געענפערט פה אחד, מיט א טאן פון אן אמת׳ער הסכמה אויף זיינע ברכות, ווינשענדיג דאצו אריכות ימים ושנים פאר רבי׳ן מיט די קינדערליך און די גאנצע הייליגע משפחה.

און ר׳ אברהמ׳לע אלטשטעדטער הויבט ווידער אן פארטצווזעצן זיין אונ־טערבראכענעם שמועס:

„אוי, יונגעלייטלעך, פריצעס, וואס פערשטעהט איהר פון חסידות צו זא־גען און צו שמועסען, האט איהר דען אן השגה אפילו פון אן אמת׳ן טעם פון חסידות? האט איהר דאס אמאל פערזוכט? ווייסט איהר, למשל, וואס ס׳מיינט אן אמת׳ע חסידישע נסיעה צום צדיק? מיר, מיר אלטע חסידים האבען דאס מיטגעמאכט. מיר, האבען אין אונזערע יונגע יאהרען, „כשהשנים כתיקונן", ווען די דורות זיינען נאך ניט אזוי זינדיג געווען, פערזוכט דעם זיסען, הימלי־שען, גן־עדן טעם פון א נסיעה. אוי, איז דאס געווען א נסיעה! ס׳האט דאך יעדער געפיהלט עפיס אזא קדושה, אזא תענוג רוחני, אזא מין טעם־מן אויף טריט און שריט, זינט מיר האבען זיך אנגעהויבען פארצובערייטען און זיך צו געהמען צו דער נסיעה. מיר האבען געפיהלט דעם זעלבען טעם וואס אונזערע אבות אבותינו האבען געפיהלט געהענדיג אויף א יום־טוב קיין ירושלים „עולי רגל" זיין, אדער ברענגענדיג „בכורים" צו זיין ליעבען נאמען אין בית המקד־ש אריין, וויסענדיג, אז אט, אט, זעהען זיי שוין דאס בית המקדש מיט׳ן כהן גדול. אדרבה, פרעגט וועלכען אלטען חסיד, וואס האט אמאל פערזוכט דעם טעם פון א נסיעה צום צדיק, ניט מיט דער טומאה׳דיגער באהן, נאר פשוט ווי א חסיד דארף פאהרען אין א בויד, געשלעפט פון פשוט׳ע סוסים, אויפ׳ן אלטען שטיי־נער, אויב ער וועט אייך ניט זאגען די זעלבע דבורים.

„דאס איז געווען פאר א יאהר דריי־און־צוואנציג. הא, וואס זאג איך? יא, פאר א יאהר ד ר י י ־ א ו ן ־ צ ו ו א נ צ י ג, טאקע פאר א שבועות איז דאס געווען. פון קיין באהן האט מען דאמאלס נאך ניט געוואוסט. געווען איז שוין אפילו אויף א טייל מקומות א באהן, אבער ווער האט זי געזעהן? ווער וואלט נאר געטראכט אפילו אין דער מחשבה צו פאהרען אויף אזא מחבל? זע׳מיר, פערשטעהט זיך, דעמאלס געפאהרען, ווי אוזערע אבות אבותינו, אויף א פשוט׳ע עגלה. די נסיעה פון אלטשטאדט קיין סאדאגורע פלעגט דויערן פון אן ערך א פערצעהן טעג. איך, צוזאמען מיט מיינע חברים אין חסידות, הא־בען מיר זיך באלד נאך פסח אנגעהויבען פארבערייטען און מאכען הכנות צו דער נסיעה קיין סאדאגורע אויף שבועות, מקבל צו זיין די תורה צוזאמען מיט׳ן צדיק הדור, ביי וועמען מען פיהלט יעדען שבועות, וויבאלד מען איז׳ס נאר זוכה, דעם מתיקות׳דיגען טעם פון „מעמד הר סיני". דער ארויספאהר פון אלטשטאדט האט געזאלט זיין אים ל"ג בעומר, אין א בויד, וועלכע איז עקסטרא געדונגען געווארען ביי יחיאל בעל עגלה פאר דעם דאזיגען צוועק.

„שוין פון ראש חודש אייר אן, האבען מיר שוין אנגעהויבען צו ציהען חיות פון דער עתידות׳דיגער נסיעה. איך שמועס שוין ניט פון די פייערדיגע מלוה־מלכה׳ס, וועלכע מיר, אלע חסידים פונ׳ם שטעדטיל, האבען געפראוועט מיט רחבה אלס א קאנטע אויף דער דאזיגער נסיעה. נאר אויך יעדער דבור און יעדע פעולה פון דער גאנצער צייט, האט נאר צו טהאן געהאט מיט דער הכנה צו דער רייזע קיין סאדאגורע. ס׳איז לחלוטין גאר ניט אזוי לייכט אנגעקומען דאס אנגרייטען די הוצאות הדרך, דאס אויסשטרויען די בויד מיט אלע נויטיגע רעקוויזיטען, כדי ס׳זאל זיך אונז נאך, חלילה וחס, ניט טרעפען א מכשול אויפ׳ן

וועג. און היינטזשע טאקע דאס אנגרייטען א היבש ביסעל צדה לדרך פון
משקה און פערבייסען. עפיס א קליינינקייט. א פערצעהן טעגיגע נסיעה!

"און וויסען מוזט איהר, אז דאס איז נאך געווען פאר דעם סאנזער מחלוקת.
גענען אונזער צדיק ווי אויך גענען אונזערע חסידים האט נאך קיינער ניט נע־
וואגט פוצה פה צו זיין. די חסידים פון די אנדערע רביים, האבען אלע אויף
אונז געקוקט מיט אויגען פון קנאה. זיינען זיי דאך אויך געפאהרען אויף
שבועות צו זייערע רביים, אבער עפיס אהן לעבען און אהן געזונד, אהן שמחה
און אהן הכנות, פונקט ווי א קאזאק פאלט אין א סוכה אריין. אט האט מען
גענומען א וואגען, זיך א זעץ אויף געגעבען און געפאהרען." אזא טעם אויף אונ־
זערע שונאים. ס׳איז ניט אונזערע דרכים, ס׳איז ניט אונזערע חסידים.

"דער טאג ל"ג בעומר איז ביי אונז אלע געווען אן אמת׳ער יום טוב. קיין
איינציגער חסיד איז ניט אהיימגעגאנגען עסען, מחמת אין דער קלויז איז געווען
פארבערייטעט א סעודה, ממש כסעודת שלמה בשעתו. צוליעב אונזער נסיעה,
האט מען פריה אבגעדאווענט און תיכף זיך גענומען צו דער סעודה. מילא דאס
עסען יאק דאס עסען. דאס טרינקען און דאס הוליען נאכ׳ן עסען, איז געווען
איבערנאטירליך.

"מיר האבען שוין דאמאלס, מיט׳ן אנהויב פון דער נסיעה, אנגעהויבען צו
פיהלען די שמחה און די קדושה פונ׳ם התדבקות (בעהעפטען זיך) אינ׳ם צדיק,
וועלכעס מיינט, אן התדבקות אין דער "שכינה" כביכול. אלע נפשות פון אונ־
זער גאנצער חבריא, האבען זיך בעת דעם טאנצען פעראייניגט צו איין־איינציג
נפש, וועלכע האט א דירעקטע יניקה פונ׳ם מקור, פון דער קדושה עליונה, וואס
קוועלט ארויס פון "היכל השירה והזמרה". וואס זאל איך אייך זאגען, קינ־
דער, די ווענט האבען ממש מיט אונז מיטגעטאנצט. מען האט זיך נעגאסען מיט
משקה ווי מיט וואסער.

די בויד, אין וועלכער מיר האבען געזאלט פאהרען, איז שוין געשטאנען
גרייט אויסגעסטרויעט פאר דער קלויז, געשפאנט צו דריי פערד, דוקא ניט ווי די
לייבען, אבער לכל הפחות זיינען זיי דאך געווען פערד, ניט קיין רוח׳דיגע באהן.
יחיאל בעל עגלה, וועלכער האט שוין זוכה געווען צו האבען געמאכט דריי
נסיעות קיין סאדאגורע, טאקע אט מיט די דאזיגע זעלבע סוסים, האט זיך אלע
מאל ארייננעכאפט אין דער קלויז אריין, ארייננעכאפט א כוסה׳לע און דאן ווי־
דער ארויסגעגאנגען צו דער בויד, אוועקצוטרייבען די ווייסע חברה׳ניקעס, וועל־
כע האבען דערווייל גע׳בעל־בתי׳וועט איבער די בויד מיט די סוסים, און זיך
אומצוקוקען אויב די פערד האבען גענוג האבער. ביי דער דאזיגער געלעגענ־
הייט, האט ער זיי אויך גוט אנגעפאיעט, געגעבען צו פערבייסען, פון זיין האנ־
ארויס, אביסעל פריש גראז, א מין פערד־ממתקים, זאגענדיג צו זיי: עסט, קינ־
דער, טרינקט, חברה, ווייסט אויך, אז ס׳איז א יומא דפגרא.

"ארום פיער א זייגער, האבען מיר געדאווענט מנחה בצבור. ביני לבינו,
האבען אונזערע ווייבער מיט די קינדער געברענגט צו טראגען די פעקלעך אונ־
זערע, אין וועלכע ס׳איז געווען איינגעפאקט, א חוץ די דברים שבקדושה, וואס
א איד מוז מיט זיך מיטהאבען אונטערוועגס, אויך עולם־הזה ענינים, עסענדיגע
זאכען. יחיאל האט געמאכט פון די פעקלעך גוטע זיצפלעצער, אויסבעטענדיג

אויף זיי עטליכע בינטלעך שטרוי, דאן איז ער ווידער אריינגעקומען אין דער קלויז, האלטענדיג די בייטש אין דער האנד, און כאפענדיג די לעצטע כוסה, האט ער א געשריי געגעבען: ״אנו, חברה, פאהרען!״

״דא האט זיך ערשט אנגעהויבען דאס געזעגענען. אן ערבוביה (פערמי־שונג) פון קולות: ״זייט מיך מזכיר פאר׳ן הייליגען צדיק״, ״פאהר לחיים ולשלום״, ״פערגעס ניט אהיימצוברענגען ״מטבעות״ פאר די קינדערלעך״, האט זיך געלאזט הערען איבער דער גאנצער קלויז. פלוצים האט די גאנצע חברה אנגעהויבען צו זינגען דעם פסוק ״כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך״, אין וועלכען ס׳איז מרומז דער שם פונ׳ם מלאך וואס איז ממונה אויף שמירת הדרך (דער דאזיגער שם איז ״יוה״ך, די סופי תיבות פון די ווערטער כי׳ מלאכיו׳ יצוה׳ לך׳), און מיט א הארמאנישעם געזאנג האט מען אונז ארויסגעפיהרט פון דער קלויז.

״מיר, די פאהרערס, האבען זיך איינס נאך דאס אנדערע אויפגעזעצט. די בויד האט אנגעהויבען פאמעלעך צו פאהרען, און דער גאנצער עולם, אנשים, נשים וטף, האבען אונז בעגלייט ביז אונטער דער שטאדט. דארט האבען זיי זיך אבגעשטעלט, אונז נאכגעזאגט א הייסע ״יברכך״. יחיאל בעל עגלה האט דאן א שמיץ געגעבען די פערד, און ״ויסע״. דער עולם איז זיך פאוואליע אהיימגעגאנגען, בעת מיר זיינען געפאהרען מיט הערצער פול פון תשוקה, שמחה און ליעבע צו השם יתברך, צום הייליגען צדיק און צו דער גאנצער וועלט, צו אונזער רבי׳ן קיין סאדאגורע.

״אט דאס, רבותי, האט געקענט הייסען א נסיעה צום צדיק!״

קאפיטעל 56.

דער בעל תשובה.

די פראזניקעס אין די קרעטשמעס. — א לוסטיגער ראש־חודש־זיץ. — די צווייערליי אופנים פון תשובה טהאן.—אן ארענדארסקע ווידוי. — מעשיות פון צדיקים ראטעווען א אידיש נפש פון דער קלפה׳ס הענט. — א מאדנע למוד־זכות אויף אידען.

״וואס פאר א מין נסיעה דאס איז געווען, זאלט איהר מיך שוין גאר ניט פרעגען — האט ר׳ אברהם׳לע אלטשטעדטער ווייטער דערצעהלט מכח דער אמאליגער נסיעה אין א בויד קיין סאדאגורע. — דאס הוליען אויפ׳ן גאנצען וועג, אין אלע סטאציעס וואס מיר האבען געמאכט, איז געווען אין לשער. שמחת פורים איז אקעגען דעם הבל־הבלים. מיר האבען זיך א גאנצען וועג געפיהלט פריי, בעלי־בתים איבער אונזערע מעשים און איבער אונזער רצון. מיר האבען געהאט די ברירה זיך אבצושטעלען ביי יענע קרעטשמעס וואו מיר האבען גע־וואלט און זיך דארט פערוויילען ווי לאנג ס׳האט זיך אונז פערגלוסט. מיר זיי־

נען ניט געווען, ווי היינט מ'שטיינס געזאגט, א תולה בדעת אחרים, אבהענגיג
אן דעם ווילען פון די רוחות'דיגע מלאכי חבלה, און כחומר ביד היוצר אין די
הענד פון די קאנדאקטארעס פון דער אייזענבאהן, רחמנא לצלן. וואס קלערט
איהר? ס'איז שוין געווען א וועלט מיט וועלטעלעך.

"און וויבאלד מיר האבען זיך שוין אבגעשטעלט ערגיץ אין א קרעטשמע,
איז שוין געווען וואס צו זעהן און וואס צו הערען. ס'האט דאר־
מאלס געהערשט צווישען אונז און אין אונזערע הערצער אן אמת'ע
הימלישע שמחה, בחינת "אגיל ואשמח". ניט איין שמוציג נפש,
וואס איז שוין געווען משוקע (פערזונקען) אין דער טומאה ביז איבער די אויערען,
השם יצילנו, האבען מיר, מיט'ן כח פון אונזער שמחה'דיגען זיץ, מטהר געווען און
עס נערעטעט פונ'ם שאול תחתית. ניט אין מקואות פ"י יסורים און סגופים האר
בען מיר זייערע טנופת'דיגע נפשות טובל געווען און אבגעריייניגט, נאר אין אבי־
סעלע משקה, אין א קוואל פון שמחה און אין א שטראם פון הויכע דבורים און
מעשיות פון אונזערע צדיקים. ווי פון א מאגנעט זיינען זיי, די חוטאים וואס
האבען זיך על פי צופאל צו אונז צוגעהערט, צוגעצויגען און אנגעקלעפט געווא־
רען, דערפיהלענדיג און פערשטעהענדיג מיט אמאל, אז אלע זייערע נארישע
תאוות און מכלומר'שדיגע תענוגים מעגען זיין די כפרה פאר אונזערם דאס
קלענסטע שמחה'לע. דאדורך זיינען דאמאלס אויף אונזערע אפטע נסיעות, כמה
וכמה בעלי עברה, וואס האבען זיך גראד מיט אונז צוזאמענגעטראפען לפונדס
אחד, ממש איבערגעקעהרט געווארען צו גאנץ אנדערע ברואים, צו אמת'ע "אנשי
שלומנו", טאקע צו הייסע פאהרערס צום צדיק, זאל מאריך ימים זיין, און מיט
דער צייט אויך צו אמת'ע אויסגערופענע חסידים. אנו, צי קען מען אויך בימינו,
איצט אויף די סטרא־אחרא'דיגע אייזענבאהן נסיעות, אזוי מקדש השם זיין,
מקיים צו זיין "מוציא יקר מזולל"? זאלען זיי אזוי לעבען!

אט שטעהט נאך פאר מיינע אויגען, גלייך ס'וואלט ערשט נעכטען געווען,
דער מגושם'דיגער ארענדאר מיט זיין פויעריש חוטא'דיג פנים. ס'איז געווען אים
ראש חודש סיון. אויף אונזער נסיעה האבען מיר דאמאלס געפראוועט די סעודת
ראש חודש אין א דארף נאך קאלאמיי. משקה האט אונז דער ארענדאר נעגע־
בען לרוב, אבער משקה, טאקע פונ'ם יין המשומר, אמת'דיגער 95גער, און דאס
נאר גאנץ אומזיסט, אהן א גראשען הוצאה אפילו. הפנים אז ער האט אין זיך
געהאט א ניצוץ פון א חסיד. ווי ס'האט זיך אויך שפעטער באמת ארויסגעוויזען.
אין אונזער סביבה איז אביסעל ווארים געווארען, ס'האט זיך דאן געמאכט א
חידוש פון א "זיץ".

ווארום וויסען מוזט איהר, רבותי, אז צו א "זיץ" מוז מען אויך האבען א
גרויסע סיעתא דשמיא. אט, למשל, זיצען מיר טיילמאל דוקא צווישען זיך, בלויז
אנשים משלנו, ניטא אפילו קיין עוקץ פון א פסולת, מען שמועסט, מען דער־
צעהלט, און דוקא גאר זעהר הויכע און אינטערעסאנטע ענינים, פונדעסטוועגען,
ווי מעשה שטן, פיהלט מען לחלוטין גאר ניט די הרגשה וואס מען וואלט בעד־
דארפט פיהלען: ס'פעהלט חמימות, התרוממות, השראת השכינה, הארץ. אמאל
אבער, דוקא ניט צווישען די איי־איי חסידים, די געהויבענע בעלי מחות, נאר
צווישען איינפאכע בעלי אמונה, ביי א קאפעלע משקה, און עס מאכט זיך א

שמועס, טאקע פון שמועס-לאנד. ס'ווערט דאן אן אמת'ער גן־עדן־זיץ. מען ווייס ניט וואו די נאכט קומט אהין, מען קען זיך לחלוטין גאר ניט שיידען איינער פונ'ם אנדערען: עפעס פיהלט זיך אין דער לופט די גרויסע השפעה פונ'ם צדיק'ס כח.

אט אזא מאדנע זיץ האט זיך דאמאלס גראד געמאכט אין יענעם ראש־חודש אין דער דארפ'ס קרעטשמע. דאס ווארימקייט פון דער קדושה איז זיך צוגאנ־גען אין אלע אברים. ס'האט זיך געפיהלט א מין "אתערותא דלעילא", ווי א הימ־לישער ליכט שטראהל שיינט אריין אין אונזער אלעמענס הערצער, די אמת'ע הערה פון קבלת התורה.

און געשמועסט זיינען דאמאלס געווארען דבורים נפלאים מכח ענינים פון תשובה, מיט וואס פאר אויגען אונזערס א צדיק קוקט אויפ'ן חוטא און אויף זיין אמת'ן דרך התשובה, און ווי אזוי ס'האבען דארויף געקוקט די גרויסע רבנים פון די גאונישע מתנגדים.

דער ארענדאר, וועלכער האט אונז אלע מאל אריינגעבראכט אין אונזער בעזונדער חדר'ל א פריש ביסעלע משקה, האט זיך אנגעהויבען צו פעראינטע־רעסירען מיט אונזערע מעשיות און דבורים. ער האט ביי אונז געבעטען רשות, זיך אנידערצוזעצען ביי אונזער טיש און זיך צוהערען צו אונזער שמועס. מיר האבען באלד פערשטאנען, אז דא שטעקט דעם צדיק'ס כח, אז די קדושה הויבט זיך אן מתגבר צו זיין איבער דער קלפה און מיר מוזען איהר, דער קדושה, צו־העלפען, מחמת "הבא לטהר מסייעין אותו".

"אט האט איהר א ראיה מפורשת (קלארען בעוויז) צו דעם ענין וואס מיר האבען דא פריהער געשמועסט — האט איינער פון אונזער הברה גומר געווען דעם פריהעריגען שמועס. — אדרבה, הערט זיך צו א מעשה שהיה:

אין דער שטאדט פינסק, אין רוסלאנד, האט זיך אמאל געטראפען, אז אן אשה האט בייגאכט, ניט פאר קיין שום איד געדאכט, זאדושעט איהר זויגענ־דיג קינד, בעת זי איז דאמיט צוזאמען געשלאפען אין בעט. ווי איהר ווייסט, איז דאך פון תמיד אזא אונגליקליכער צופאל בעטראכט געווארען פאר דער אשה גלייך זי וואלט געווען א הורג נפש (א מערדערישע זינד). פאר וועלכער זי האט נאך בעדארפט ארויסנעהמען א שווערע תשובה פאר א כפרת־עון.

די פערביטערטע פרוי איז באלד אין דער פריה געלאפען צום פינסקער רב, ר' אביגדור, א תלמיד פונ'ם ווילנער גאון און א שרעקליכער מתנגד פון צדיקים און חסידים, ער זאל איהר ארויסגעבען א תשובה אויף איהר גרויסען חטא.

האט איהר דער רב קודם געמאכט שווער דאס הארץ, ערקלערענדיג איהר דעם גרויסען עונש וואס ס'וואלט איהר בעדארפט קומען פאר דעם חטא פון "הריגת נפשות", און דאן איהר ארויסגעגעבען א תשובה זי זאל פאסטען פ"ד (84) תעניתים, יעדען מאנטאג און דאנערשטאג, נאכ'ן תענית זאל זי שלאפען אויף א הארט געלעגער און כסדר טהאן תפלה צו זיין ליעבען נאמען ער זאל איהר מוחל זיין.

צופעליג איז דאמאלס געקומען צופאהרען קיין פינסק דער בעריהמטער צדיק ר' לוי יצחק, שפעטער דער בערדיטשעווער. די אונגליקליכע פרוי איז געגאנגען צום צדיק מיט א קוויטעל, האט פאר איהם פערגאסען באכען טרערען אויף איהם

גרויסען חטא און אויף איהם דערצעהלט דעם דרך התשובה וואס דער שטאדט רב האט איהר אנגעוויזען פאר א כפרת־פשע.

"חלילה, חלילה!" — האט דער צדיק אויסגערופען אין גרויס אויפרעגונג, דערהערענדיג די שווערע תשובה וואס דער רב האט איהר ארויסגעגעבען. — "זאל גאט שומר ומציל זיין! איהר טארט ניט פאסטען און פייניגען אייער גוף אפילו איין־איינציגען טאג. "תשובה" מיינט, צו פעררינכטען און גוט צו מאכען דאס וואס מען האט פריהער קאליע געמאכט. מיט פאסטען און פייניגען, מיט זיך אויסהונגערען און אויכמוטשען, וועט איהר באיז אופן ניט זיין אימשטאנד צו פעררינכטען דעם חטא וואס איהר זייט בעגאנגען אומגערן. אייער ריכטיגע תשובה איז: איהר זאלט גוט עסען, גוט טרינקען, גוט שלאפען און זיך בעמיהען אנצואווענדען אלצדינג וואס איז נאר בכח אייך צו מאכען געזונד און פריש, שטארק און מונטער, לוסטיג און לעבעדיג, כדי איהר זאלט אויסזעהן גוט און שעהן, האבען חן אין אייער מאנ׳ס אויגען און זיין ביכולת צו פעררינכטען די זינד, דורך האבען כח צו ברענגען אנדערע קינדער אויף דער וועלט.

"אט דאס, רבותי, איז דער דרך פון אן אמת׳ן צדיק!"

קרוב און עהנליך צו אזא מעשה האט פאסירט טאקי ביי אונזער רבי׳ן, זאל מאריך ימים זיין, אין סאדאגורע גופא — האט זיך א צווייטער פון דער חבריא אנגערופען. — וכך הוה עובדא:

ס׳איז צו איהם אמאל געקומען א טשערנאוויצער איד, א שטיק נואף, לא עלינו, און האט פון איהם פערלאנגט א תשובה. ער האט איהם אויך דערצעהלט, אז דער קאלאמייער רב (ער האט זיך געשעהמט ארויסצונעהמען א תשובה ביים רב פון זיין שטאדט איז ער געפאהרען קיין קאלאמיי וואו מען קען איהם ניט) האט איהם ארויסגעגעבען א תשובה, ער זאל דריי יאהר רצופים זיין נע־ונד, און די גאנצע צייט ניט מעהר עסען ווי איינמאל אין טאג א שטיקעל טרוקען ברויט מיט א טרונק וואסער.

האט אונזער הייליגער צדיק א שמייכעל געטהאן, זאגענדיג: "לא זו הדרך! די אמת׳ע תשובה איז "תשובת דמשקל", דאס מיינט, ניט מעהר צו בעגעהן דיזעלבע עברה, אפילו ווען דו האסט דאס יכולת און די געלעגענהייט צו זינדיגען. דאס קען אבער לחלוטין ניט זיין, וויבאלד דו וועסט כסדר זיין הונגעריג און דורשטיג, מיעד און אפגעפלאגט. עס און טרינק דאס שעהנסטע און דאס בעסטע, אין דיין אייגענער היים צווישען דיין בני־בית. רק זיי אויף זיך מקבל באמת, מיט א ריין הארץ און א פעסטען רצון, ניט מעהר צו זינדיגען. אלס א כפרת־עון זאלסטו פערטהיילען צווישען ארימעלייט דיזעלבע סומע געלד וואס דו האסט דאס לעצטע יאהר פערשווענדעט אויף עברות. דאס איז די ריכטיגע תשובה. השם יתברך דארף ניט און וויל ניט מענשען־קרבנות. האט דאך דער נביא בפרוש געזאגט אינ׳ם נאמען פון השם־יתברך: "כי לא אחפוץ במות המת... והשיבו וחיו".

ס׳איז אויך דאמאלס דערצעהלט געווארען די דאזיגע עובדא:

דער בעריהמטער צדיק און אוהב ישראל ר׳ משה ליב פון סאסאוו, האט זיך אמאל ביי די סליחות פון "זכור ברית" צו׳טענה׳ט מיט׳ן רבונו של עולם אויף אזא מאדנעם אופן, כדי מלמד זכות צו זיין אויף די כנסת ישראל:

"טאטע זיסער, דו דארפסט דאך נויטיג האבען אז אידען זאלען זינדיגען. אין דיין הייליגער קרוין זיינען דאך איינגעפאסט דרייצעהן שיינענדיגע ברילִיאַנ־טען פון די "שלש־עשרה־מדות", איכפאל די אידען זאלען לחלוטין גאר ניט זינדיגען, וואלטען דאך געפעהלט פון דער קרוין א היבש ביסעל בריליאנטען, ווי, למשל: "ארך אפים", "נושא עון ופשע" (גאט איז זעהר געדולדיג, ער איז מוחל די זינד און די פערברעכענס). א שעהן פנים וואלט דיין קרוין געהאט אהן אזעלכע טייערע דיאמאנטען."

ווען דער פרשיסכער צדיק האט געהערט נאכדערצעהלען דיזע דבורים, האט ער געזאגט, אז איצט איז איהם פארענטפערט געווארען א זאך וואס ס'איז איהם תמיד קשה געווען: פארוואס שטעהט עפים אין דער שמונה־עשרה "הרוצה בתשובה", אז גאט וויל מען זאל תשובה טהאן. ס'וואלט דאך בעדארפט שטעהן "המתרצה בתשובה", וועלכעס וואלט געמיינט, אז ער לאזט זיך איבער־בעטען דורך תשובה?

איצט אבער, לויט דעם סאסאווער צדיק'ס דבורים, איז שוין רעכט. "הרוצה" מיינט, אז כביכול איז אמאל צופריעדען ווען דער מענש זינדיגט, כדי ער זאל דערנאך האבען אויף וואס תשובה צו טהאן, און ער, השם יתברך, וועט דאן זיין ביכולת איהם מוחל צו זיין און גערופען ווערען "מלך מוחל וסולח".

בלאס ווי די וואנט האט דאן דער ארענדאר פערלאזט אונזער חדר'ל. ס'איז ביי אונז געווען קלאר ווי אויף דער האנד, אז ער האט בעקומען א הרהור תשובה. מיר האבען איהם בעקומען: די קדושה האלט אין גובר זיין.

מיר האבען זיך דארט נאך א היבש ביסעל משמח געווען לכבוד ראש חודש, ווי אויך לכבוד דער הכנה צו קבלת התורה. סוף כל סוף איז געקומען די צייט ווייטער צו פאהרען. מיר האבען זיך געזעגענט מיט'ן ארענדאר און איהם גע־דאנקט פאר דער גוטער און פריינדליכער אויפנאהמע.

"טהוט מיר צוליעב אוןווארט נאך אביסעל" — האט דער ארענדאר גע־זאגט צו אונז אלע. — דאן האט ער זיך געווענדעט צו מיר זאגענדיג:

"אייערע חברים וועלען מיר דאך מוחל זיין, ווען איך וועל אייך מטריח זיין פאר א פאר מינוט אין א בעזונדער חדר. איך האב מיט אייך עפעס וויכטי־געס צו ריידען".

"מיט אייער שמחה און אייערע שעהנע מעשיות האט איהר ביי מיר אוועק־גערויבט מיין מנוחה פאר אייביג — האט דער ארענדאר אנגעהויבען נאכדעם ווי מיר זיינען אריינגעקומען אין א בעזונדער חדר. — דאס פינטעלע איד האט זיך אין מיר דערוועקט. איך בין א חוטא! איהר הערט, מיין ליעבער איד? איך בין א גרויסער בעל־עברה'ניק! איך האב שוין פופצעהן יאהר צו טהאן מיט אן אשת־איש, מיינס א שכנה. אמת, איך האב אין דער פריה נאך קיינמאל ניט פערפעהלט צו דאווענען, אביסעל מעהר אדער אביסעל וועניגער, אבער תפילין האב איך תמיד געלעגט, קיינמאל ניט פערפעהלט. זעהט איהר, מיין ליעבער איד, מנחה ומעריב איז שוין עפעס אנדערש, דאס קען מען שוין אין א קרעטשמע ניט אבהיטען אפילו ווען מען זאל זיין א נח הצדיק. אויך שבת קען מען ניט אין גאנצען היטען ווי ס'געהער צו זיין. איך אליין היט מיך אוים ווי ווייט מעגליך צו נעהמען אום שבת געלד אין דער האנד אריין, נאר מיין עלטערע מיידעל זי

איז שוין ניט אזוי אבגעהיט. וואס קען מען זיך העלפען? מיר זיינען דאך אין גלות, מ'שטיינס געזאגט. דערפאר גיב איך אלע ארימעלייט וואס געהען פארביי מיין קרעטשמע, צו עסען און צו טרינקען אהן געצאהלט. מען איז דאך, ווי ס'איז, פארט א שטיקעל איד, און ניט אייביג לעבט דער זינדיגער מענש אויף דער וועלט. אבער, וועה צו מיר, די אשת־איש לאזט מיך ניט צורוה פון נעכטען ביינאכט אז, זינט כ'האב מיך צוגעהערט צו אייערע מעשיות. נעהמט מיך מיט אייך מיט צו אייער רבי'ן, זאל ער מיר ארויסגעבען א תשובה."

די דאזיגע אלע דבורים, כמעט מיט'ן זעלבען לשון ווי כ'דערצעהל אייך, האט דער ארענדאר דערצעהלט ווי "בנשימה אחת", ניט געבענדיג אמאל מיר די געלעגענהייט איהם עפעס איבערצופרעגען. איך האב מיך געפיהלט גליקליך צו האבען די זכיה ארויסצורייסען א נפש פון דער קלפה'ס לאפעס. האב איך איהם געראטהען מיט אונז מאקע מיטצופאהרען צום הייליגען צדיק.

ס'איז שוין שפעט, מיר מוזען שוין געהן צום רבינ'ס טיש — האט ר' אברהם'לע געענדיגט זיין שמועס. — כ'וועל זיך דעריבער בעגניגען אייך צו דער־צעהלען, אז דער דאזיגער חוטא איז שפעטער געווארען אן איש תמים, אן עהר־ליכער חסיד און א שטיק געהויבענער איד.

אזעלכע זאכען, כהנה וכהנה, פלעגען זיך טרעפען ביי די פערצייטיגע נסיעות צום צדיק, חבל על דאבדין!

"לאמיר געהן צום טיש."

קאפיטעל 57.

הנאהבים והנעימים.

די טרויעריגע עלטער. — צדיקים וואס דאס דור איז זיי ניט ווערטה געוועז. — די ביטערע יללה ביי תקיעת־שופר.—דער גזר־דין ווערט אויסגעפיהרט. — א מופת אבגעלערענט פון א מאמר הגמרא. — מען דארף וויסען ווי אזוי צו עסען.

הארטע, שווערע און ביטערע טעג זיינען געקומען צום סאדאגורער צדיק אין זיינע לעצטע צוויי לעבענסיאהרען. נאכדעם ווי ער איז איבערגעשטאנען דעם גרויסען נסיון פונ'ם פייערדיגען מחלוקת מצד דעם סאנזער צדיק און איז ארויס בשלום, אזוי, אז ניט נאר האט דאס מחלוקת ניט געקענט פוגם זיין אויף דאס מינדעסטע פון דעם סאדאגורער'ס כבוד, נאר אדרבה, דאס סאדאגורער חסידות האט זיך נאך געשטארקט און פערמעהרט פון טאג צו טאג מיט כבוד און גדולה, האט פלוצים השם יתברך געפרובט דעם צדיק מיט א זעהר שווערען און מורא'־דיגען נסיון. ער האט ביי איהם צוגענומען זיינע טייערע צוויי קינדער. זיין עלטסטען זוהן ר' שלמה'ניו און זיין ליעבען איידעם ר' נחום בער'ניו, דער זוהן פון זיין עלטסטען ברודער ר' שלום יוסף ז"ל.

נעהאט האט דער סאדאגורער רבי ז״ל, זיעבען קינדער, דריי זיהן און פיער טעכטער. די עלטסטע טאכטער איז געווען פערהייראטעט צו ר׳ זעליג׳על, דעם מאגליניצער צדיק׳ס א זוהן. די צווייטע איז געווען דאס ווייב פון ר׳ נחום בער׳ניו, דעם ריזינער׳ס אן אייניקעל פונ׳ם עלטסטען זוהן ר׳ שלום יוסף, וועל־כער איז נסתלק געווארען באלד נאכן פאטער׳ס פטירה און ליעגט אין לייפציג. די דריטע איז געווען ר׳ ישראל׳ניו מעזיבושער׳ס ווייב, און די פערטע איז די פרוי פונ׳ם איצטיגען טשארטקאווער רבי׳ן.

די דריי זיהן זיינען געווען: ר׳ שלמה׳ניו, ר׳ איטצי׳ניו, דער געוועזענער באיאנער רבי און ר׳ ישראל׳ניו, דער געוועזענער ממלא מקומו פון זיין פאטער אין סאדאגורע.

האבען אלע חסידים נערעכענט פאר בעשטימט, אז דער ממלא מקומו פונ׳ם סאדאגורער וועט זיין, בלתי ספק, ר׳ שלמה׳ניו, וועמען דאס רוב חסידים פלע־גען רופען דער ״גאליציאנער רבי״, צוליעב דעם וואס ער איז געווען דער איינצי־גער צווישען די קינדער, וועלכער האט אין דער תחלה געהאט א גאליציאנער ווייב, די טאכטער פונ׳ם רבי׳ן ר׳ הירש פון רימאנאוו (שפעטער האט ער זיך מיט איהר געט׳גט, ווייל זי האט ניט געהאט קיין קינדער), און איבערהויפט צו־ליעב דעם וואס זיין עבודה און יראת שמים איז ניט געווען פערשטעלט און בע־האלטען ווי ביי די רוסישע גרויסע רביים, הויל ״עבודה שבלב״, נאר אפען, בריש גלי, מען האט זי געקענט אנטאפען מיט די הענט, אן עהנליכקייט אביסעל צו דער עבודה פון זיין שווער, דער רימאנאווער צדיק ז״ל.

איז אבער דאס דור, הפנים, ניט ווערטה געווען צו איהם.

ס׳איז געווען אין ראש השנה, תרמ״ב. דער עולם אין סאדאגורע האט דאר־מאלס געצעהלט אין די טויזענדער. די גרויסע קלויז איז ביים דאווגען געווען געפאקט ביז, ממש, צו דערשטיקען, אויך דער הויף פון דער קלויז איז געווען פול מיט אורחים, וועלכע האבען ניט געוואלט האבען קיין מסירת נפש, האבען זיי זיך בעגנוגען געלאזט מיט דער תפלה אינ׳ם חצר פון דער קלויז. כאטש מען האט כמעט גאר ניט געהערט די תפלות פון די זיסע חזנים, נאר געמוזט מיט־דאווגען על פי ״אומדנא״, לויט ווי דער עולם האט אויסגעשריען.

איך, אלס א גאליציאנער חסיד, וואס איז ווענינ וואס געאיבט אין דער עלענבויגען־מלחמה וואס מען דארף כסדר פיהרען וויבאלד מען וויל דאווגען אין דער קלויז גופא, האב אויך יוצא געווען מיט דער חצר־תפלה, מחמת ס׳איז דאך ניט קיין קריאת מגלה וואס מען איז ניט יוצא וויבאלד מען דערהערט ניט עפים א ווארט פונ׳ם חזן. אבי מען דאוונט בצבור און דאצו צוזאמען מיט׳ן הייליגען צדיק, נעהנטער אביסעל אדער ווייטער, דאס איז שוין אין דין אריין ניט קיין גרויסע נפקותא.

בנוגע תקיעת שופר ווידער, זיינען מיר אלע דרויסען־שטעהערס זיכער גע־ווען, אז די תקיעות פון ר׳ יעקעלע בערדיטשעווער, דעם רבינ׳ס בעל־תקיעה און דער מלך פון אלע בעלי־תקיעות אויף דער גאנצער וועלט, וואלטען מיר גע־הערט, ניט נאר אין דעם הויף פון דער קלויז, נאר אפילו ווען מיר זאלען שטעהן אבגערוקט עטליכע גאסען. א קלייניגקייט, ר׳ יעקעלע׳ס קול תקיעה! א מענש

וואס בלאזט שוין ביים רבי׳ן, זאל לעבען, א מעשה פון 25 יאהר רצופים און קיינמאל ניט געמאכט קיין טעות אין די תקיעות אדער געדארפט דורך וועלכע סבה ווידערהאלען עפּיס א תקיעה.

פונדעסטוועגען, כאטש מיר אלע, חצר־מתפּללים, זיינען אזוי זיכער געווען, אז ווי ווייט מיר זאלען ניט שטעהען וועלען מיר דאך גוט הערען די תקיעות, האבען מיר אלע דאך זיך אנגעהויבען צו צושטופּען צו די פענסטער פון דער קלויז, אזוי ווי ס׳האט זיך נאר דערהערט דער אויסגעשריי פון "למנצח לבני קורח מזמור", די הקדמה פון די תקיעות. עפּיס דאכט זיך, אז ביי די תקיעות איז מען ניט יוצא וויבאלד מען שטופּט זיך ניט.

א מורא׳דיג שטילקייט האט געהערשט אין דער קלויז און אינ׳ם חצר. אלעם האט אויפגעשטעלט די אויערן. מיר האבען זיך משער געווען, אז ס׳וואלט זיך שוין בעדארפט לאזען הערען א קול תקיעה. ס׳איז דאך שוין עטליכע מי־נוט נאך דער ברכה, אבער אין קול ואין קשב. מען הערט ניט קיין קול שופר.

פּלוצים האט עפּיס מיט אמאל ווי א שרעקליכעס געוויטער אויסגעבראכען א מורא׳דיגער יאמער־געוויין פון טויזענדער מיילער, חורבן בית המקדש ממש. דער דרויסען־עולם האט באלד פערשטאנען אין וואס ס׳האנדעלט זיך און איז מיטגעריסען געווארען אינ׳ם רעש׳דיגען יללה׳ן. ר׳ יעקעלע האט בשום אופן ניט געקענט ארויסברייננגען א קול תקיעה. דאס ערשטע מאל אין פינף־און־צוואנ־ציג יאהר וואס דער שטן האט געהאט שליטה אין רבינ׳ס קלויז מבלבל צו זיין די תקיעות. אינסטינקטיוו האט דער גאנצער עולם דערפיהלט, אז דאס איז ניט פשוט, אז דא הענגט עפּיס א ביטערער גזר דין איבער׳ן צדיק׳ס הויף. געמיינט האט יעדער, אז דאס איז א שלעכטער צייכען אויף בנוגע דעם צדיק גופא. און דאס איז געווען די סבה פון דעם פּלעצליכען ביטערען יללה־אויסברוך.

די הימלישע השגחה האט אבער אנדערש בעשטימט.

די תקיעות האט מען יאקאש געענדיגט ווי ס׳איז, אבער א כמארע פון א ניט־בעוואוסטער זארג האט געהאנגען זינט ראש השנה אויף דער גאנצער חסידישער סביבה.

אין דעם זעלבען ווינטער, כ׳ טבת, איז דער עלטסטער זוהן פונ׳ם צדיק, ר׳ שלמה׳ניו נפטר געווארען.

אבער דאמיט איז נאך ניט געשלאסען געווארען דער מורא׳דיגער גזר דין.

ר׳ נחום בער׳ניו, דער איידעם פונ׳ם רבי׳ן, איז געווען דער ליעבלינג פון אלע רוסישע חסידים. געהייסען האט עם צווישען די חסידים פון תמיד אן, אז לאחר מאה ועשרים שנה, נאכ׳ן רבינ׳ס הסתלקות, וועט ר׳ שלמה׳ניו איבער־נעהמען אלע גאליציאנער חסידים און ר׳ נחום בער׳ניו אלע רוסישע חסידים. די רוסישע חסידים האבען ליעב א מוח־רבי, וועמעס עבודה איז מעהר אינווענינ ווי אויסווענינ, און דאס האבען זיי געפונען ביי ר׳ נחום בער׳ניו.

א חוץ זיין אצילות׳דיג אויסזעהן און זיין שארפען מוח, איז ער אויך גע־ווען א געוואלטיגער שמועסער. דאמיט איז ניט געמיינט, אז ער האט א סך גערעדט. אדרבה, ער האט דוקא ווענינ גערעדט, נאר תמיד געפונען א קורצען און פאסענדען אויסדרוק צו יעדען מענשען און ביי יעדען ענין, וועלכער איז גע־

ווען א דבר בעתו און אין וועלכען ס'האט געשטעקט א ים מיט חכמה. די חסידים פלעגען ממש לעקען די פינגער פון זיינ'ס א דבור אדער א תורה'לע, וועלכע מען האט באלד פערשפרייט מינדליך און שריפטליך צו אלע חסידים פון דער וועלט. א חוץ זיין גרויסע חכמה, איז עפּיס געלעגען אין זיינע אויגען א זעלטענער חן, א פערבארגענער כח המושך צו צוציהען אלע מענשען וואס זיינען נאר געקומען אין זיין סביבה ווי דורך א מאגנעט.

אויף זיין רייזע קיין קארלסבאד, פלעגט ער אין וויען אבשטייגען, כדי זיך צו בעהאנדלען ביי א פּראפעסאר. דארט פלעגט ער איינשטעהן אין א בעקאנטע כשר'ע רעסטאראנט, דער איינציגער ארט וואו ער האט זיך ערלויבט צו עסען בשר־עוף, וועלכעס ס'האט גע'שחט'ען זיין אייגענער שוחט וואס איז מיט איהם מיטגעפאהרען.

איינמאל, בעת ער האט געגעסען אין יענער אכסניה, האט מען איהם צוגע־טראגען צום טיש א זופּ פון עופות־פלייש. אזוי ווי ר' נחום בער'ניו האט גע־וואלט צופיהרען די לעפעל מיט די יוך צום מויל, האט ער פלוצים ווי אין האסט, די לעפעל מיט די זופּ צוריק אריינגעלעגט אין טעלער.

ער האט זאפארט געשיקט אריינרופען די בעל־בית'טע פון דער אכסניה, און נאך א חקירה ודרישה האט זיך ארויסגעשטעלט, אז דאס עוף האט געהאט א שאלה, נאר אזוי ווי ס'איז שוין געווען שפּעט צו שחט'ן אן אנדער עוף, האט זיך די בעל־בית'טע סומך געווען אויף איהר אייגען בקיאות און הלכות כשר־מאכען עופות, און עס בעטראכט אלס כשר. ווי ס'האט זיך אבער דאן ארויסגע־וויזען, איז'ס דוקא געווען א גאר הארבע שאלה.

זעהענדיג, אז די חסידים, וועלכע האבען די דאזיגע עובדא בייגעוואוינט, זיינען זעהר ערשטוינט און גענייגט דאס צו בעטראכטען אלס א מופת, האט ר' נחום בער'ניו אן ענויות'דיגען שמייכעל געטהאן, זאגענדיג צו זיינע מענשען:

"איהר דארפט אייך גאר ניט חידוש'ן, ווי אזוי איך האב זיך פלוצים דער־וואוסט, אז די יויך איז ניט גלאט־כשר. עס איז לגמרי גאר ניט קיין מופת און ס'שטעקט ניט דארין אפילו קיין שמץ נביאות. עס איז פשוט כפשוטו.

"אזוי ווי כ'האב געהאלטען ביים צופיהרען דעם לעפעל מיט זופּ צום מויל, האב איך פלוצים בעקומען א שטארקע, אונגעהויערע תאוה, א י ה ר מעגט עס רופען "אפּעטיט", צו עסען די זופּ. האב איך מיר דאפון געדרונגען, אז די זאך איז ניט פשוט. מחמת צו וואס דארף זיך עפּיס דער יצר־הרע געבען אזוי פיעל מיה, מיך צוצורעדען צו עסען די זופּ, בעת איך וואלט זי דאך סיי ווי באלד געגעסען? וואס שפּיעלט עפּיס ביי איהם אזא ראלע מיין יא־עסען אדער ניט־עסען פון דער יויך וואס ער בעמיהט זיך צו פערשטארקען אין מיר די תאות־אכילה? מן הסתם שטעקט דא עפּיס דארינען זיינם א שטיק שמד־שטיק, און מען מוז האבען ישוב הדעת כדי דאס אויסצוגעפינען. מען דארף צו אזא זאך לגמרי גאר ניט זיין קיין בעל־מופת און א בעל רוח הקודש. איהר קענט דעם ענין גאר געפינען אין א מאמר פון דער גמרא: "סעודה שהנאתך מרובה משוך ידך הימנה" (און עסען, וועלכעס שמעקט דיר צו שטארק, לאז עס שטעהן און געניס עס ניט מעהר). הלואי וואלטען אידען פערשטאנען די גמרא, וואלטען זיי ניט געקומען צו קיין מכשול."

די אהבה צווישען די צוויי שוואגערס, ר׳ שלמה׳ניו און ר׳ נחום בער׳ניו איז געווען ממש אהבת דוד ויונתן, זיי האבען פשוט ניט געקענט לעבען איינער אהן דעם צווייטען. האט די פטירה פון ר׳ שלמה׳ניו געמאכט א שרעקליכען איינ־דרוק אויף ר׳ נחום בער׳ניו. מען האט איהם זייט דאמאלס ניט געזעהן מעהר קיין שמייכעל טהאן. זיין געזונדהייטס צושטאנד איז ארונטערגעקומען פון טאג צו טאג, מען האט געקענט זעהן בחוש, אז די כחות געהען איהם אויס.

שפעטער מיט א יאהר, באלד נאך שבועות, איז ר׳ נחום בער׳ניו שטארק קראנק געווארען. די טשערנאוויצער דאקטוירים האבען איהם אוועקגעשיקט קיין גלייכענבערג דארטען צו געניסען פרישע לופט. עס איז איהם דארט, נאך אן אויפהאלט פון עטליכע וואכען, פיעל בעסער געווארען. ער האט דעריבער בעשלאסען אהיימצופאהרען. אויפ׳ן וועג, האט ער אבגעטרעטען אין ווין, כדי זיך דארט צו זעהן מיט זיין דאקטאר און צו הערען זיין מיינונג מכח זיין בריאות־הגוף.

אים דיענסטאג, כ״ו אב, האט ער פאר׳ן נאכט געדאווענט מנחה אין האָ־טעל וואו ער איז איינגעשטאנען. דאן האט ער געזאגט צום באריסלאווער נגיד, ר׳ אברהם וואלדינגער, וועלכער איז אויך גראד דאמאלס געווען אין ווין און איז איינגעשטאנען אין דעמזעלבען האטעל, אז ער, ר׳ נחום בער׳ניו, וויל איצט זיך דורכפאהרען איבער די וויענער גאסען פאר עטליכע שטונדען. ער האט דעריבער געבעטען דעם גביר צו פערבלייבען ביי איהם אין זיין חדר ביז ער וועט צוריקקומען פון׳ם שפאציער, ווייל זיין געזעלשאפט איז איהם אנגענעהם.

ארום עלף א זייגער, איז ר׳ נחום בער׳ניו צוריקגעקומען. ער האט ריכטיג דארט געטראפען ר׳ אברהם וואלדינגער אויף איהם ווארטען. ער האט זיך פאר איהם בעקלאגט אז ער איז זעהר מיעד און פיהלט א שרעקליכע שוואכקייט. אף על פי כן, האט ער זיך געשטעלט אין א ווינקעל דאווענען מעריב. ער איז אבער באלד שוואך געווארען און זיך אנידערגעזעצט. בשעת קריאת־שמע האט וואלדינגער דערזעהן, אז דער צדיק וואקעלט זיך פאר שוואכקייט. ער איז צו איהם צוגעגאנגען זעהן וואס ס׳איז דערמעהר. האט ר׳ נחום בער׳ניו אנגע־שפארט דעם קאפ אויף וואלדינגער׳ס אקסלען, וויעדערהאלט דעם פסוק ״שמע־ישראל״ און געלאזט זיין כשר׳ע נשמה.

צומארגענס, מיטוואך כ״ז אב, האט מען אנגעפרעגט טעלעגראפיש דעם טשארטקאווער צדיק אויב מען זאל דעם נפטר איבערפיהרען קיין סאדאגורע, מחמת דעם סאדאגורער האט מען ניט מעהר געקענט פרעגען אן עצה, ווייל ער אליין איז שוין דאמאלס געווען א חולה מסוכן.

האט דער טשארטקאווער צדיק געענטפערט, אז מען זאל איהם ניט איבער־פיהרען צוליעב צוויי טעמים: ערשטענס, ווייל ס׳וועט ניט מעגליך זיין דער קראנקער ברודער זאל זיך דאפון ניט דערוויסען, וויבאלד מען וועט איהם אהיים ברייגנען, א זאך וואס קען, חלילה, ברייגנען שלעכטע פאלגען פאר׳ן צדיק. צווייטענס, איז פאראנען א חשש אז מען וועט דעם נפטר ניט קענען אהיים־ברענגען צייטליך פאר שבת.

מען האט דעם גרויסען נפטר דאריבער קובר געווען אין וויען. זיין קבר איז ארומגערינגעלט מיט שטאלענע שטאכעטען. קיין סאדאגורער חסיד וואס פאהרט פארביי די שטאדט וויען, פעהלט ניט אבצושטייגען און צו בעזוכען דאס קבר פונ׳ם בעליעבטען יונג־פערשטארבענעם צדיק.

בנוגע דער פטירה פוןביידע געליעבטע שוואגערס אין א משך פון אנדערטהאלבען יאהר, האט זיך דאן דער טשארטקאווער צדיק בעדיענט מיט׳ן פסוק וואס דוד האט מספיד געווען דעם קעניג שאול און זיין זוהן יונתן: ״הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו״.

קאפיטעל 58.

כלל ופרט.

די אגדות איבער ר׳ נחום בער׳ניו. — דער צדיק פערליערט די מדרגות אין אן עת צרה. — א ״פועל ישועות״ דורך קללות און שטורכעס. — די יונגע פערשטעהן אמאל בעסער ווי די אלטע. — ברייגגט א ישועה דורך זינגען. — דער ״אור הקדמון״ איז פערלאשען געווארען.

מורא׳דיג איז געווען דער איינדרוק וואס די פריהצייטיגע פטירה פון ר׳ נחום בער׳ניו האט געמאכט אויף אלע רוסישע חסידים וואס פלעגען פאהרען קיין סאדאגורע. זיי האבען זיך נאך איהם ניט מעהר געקענט טרייסטען. ס׳האט זיך דאן באלד ארומגעוועבט ארום דעם יונגען נפטר, א געוועב פון זעלטען שעה־נע מעשיות און ספורים, פון זיין גרויסקייט און פון די געטליכע צוקונפט וואס האט איהם ערווארטעט, ווי באלד ער וואלט געווען איבערלעבט דעם שווער, אלס א צדיק הדור.

איינע פון די וואונדערבארע מעשיות וואס די סאדאגורער חסידים דערצעה־לען זי אויף יעדער יאהרצייט פונ׳ם צדיק ר׳ נחום בער׳ניו ז״ל, און וועלכע איז אויך זעהר שעהן געשילדערט געווארען אינ׳ם ״שיחות חסידים״ פון שטיינבערג, איז די מעשה וואס האט זיך געטראפען צווישען איהם און זיין ווייב׳ס זיידען, דעם צדיק פון קארלין, וועלכע זאל אפשר האבען גורם געווען צו די פטירה פון ביידע צדיקים.

און אזוי ווערט די מעשה דערצעהלט ביי די חסידים:

אים ווינטער פונ׳ם יאהר תרל״ב, איז דער בעריהמטער צדיק און בעל מופת ר׳ אהרן פון קארלין (דער צווייטער), געקומען צו פאהרען אלס גאסט צו זיין איידעם דעם אלטען סאדאגורער צדיק ר׳ אברהם יעקב ז״ל, קיין סאדאגורע.

אין יענעם ווינטער איז גראד געווען א זעהר שלעכטער אונטערגאנג אויף סימפעטארינס, רחמנא לצלן. אינ׳ם רבינ׳ס הויף פלעגט זיך אבטהאן הריסות פון די ביטערע געוויינען פון די פאמיליען פון די געפעהרליכע יולדות, וואס הא־

בען געבעטען ביים צדיק רחמים, ער זאָל זיך פאַר זיי איינשטעלען פאַר דעם פאָטער אין הימעל, רחמנות צו האָבען אויף די יונגע נפשות, ניט זיי אוועקצו־נעהמען פון דער וועלט פאַר דער צייט.

דער צדיק האָט געטהאָן זיינ׳ס און מתפלל געווען. ס׳איז אָבער נאָר א גאַנץ קליינער פּראָצענט ניצול געוואָרען דורכ׳ן כח פונ׳ם צדיק׳ס תפלות. דער גזר־דין איז געווען מורא׳דיג שטאַרק; ס׳איז געווען א בחינה פון ״תעלי בעידנא״, דעם בעל־דבר׳ס צייט און ממשלה.

מאַכט זיך א מעשה, אז די איינציגע טאָכטער פונ׳ם רבינ׳ס א מקורב, ר׳ ישעיה, האָט ער געהייסען, איז פּונקט אויף דער צייט געווען און אָנגעהויבען צו שפּירען ״חבלי לידה״. ר׳ ישעיה איז תיכף געלאָפען צו זיין רבי׳ן, כאַפּענדיג די פּיש פאַר דער נעץ, און האָט מרעיש עולם געווען אז דער צדיק זאָל טאַקע תיכף מתפלל זיין, איידער נאָך די סכנה קומט, אז זיין טאָכטער זאָל באַלד און גיך גרינג איבערקומען אין א שעה מוצלחת.

״איך קען דיר היינט גאָר ניט העלפען — האָט צו איהם דער אַלטער צדיק געזאָגט. — איך בין איצט אין א מדרגה פון ירמיה הנביא, בעת ער האָט זיך ביטער בעקלאָגט און אויסגערופען: ״גם כי אזעק ואשוע סתם תפלתי״ (איך מעג מיר אויסרייסען די קעהל שרייענדיג צו גאָט, וויל ער מיין תפלה ניט צונעהמען). געה אריין צו מיין שוואָגער ר׳ אהרן, אפשר וועט ער זיין ביכולת, מיט זיינע דרכים און מיט זיינע מיטלען, מכניע צו זיין (צו בעזיעגען) דעם בעל דבר און ברענגען א ישועה פאַר דיר און פאַר כל ישראל.״

פּונקט ווי דער ספּאָלער זיידע ז״ל, איז אויך ר׳ אהרן קאַרלינער׳ס כח בעשטאַנען אין דער מדה פון ״כעס״, צו זיין א ״פועל ישועות״. כעס, איז איי־גענטליך אפילו א גאָר שלעכטע מדה, נאָר וויבאַלד דער צדיק ארבייט אויס די דאָזיגע מדה רעה און ברענגט זי אריין אין דער קדושה, קען ער דוקא מיט דעם ״כעס״ פּיעל אויפטהאָן, דורך איהם מבטל צו זיין כל׳ערליי דינין תקיפין און גזרות רעות, וועלכע הענגען, חלילה, איבער׳ן כלל ישראל אָדער איבער א פּרט (אן איינצעלנע פּערזאָן).

האָט עס זיך געהאַנדעלט נאָר אין א קליינע בקשה׳לע, איז געווען גענוג ווי־באַלד דער קאַרלינער צדיק האָט זיך אויף דעם קוויטעלגעבער נאָר אָנגעבייזערט אָדער גוט אָנגעשאָלטען מיט טויטע קללות, דאָס ער זאָל זיכער זיין, אז ער האָט שוין גע׳פועל׳ט ביים צדיק כל טוב. טאָמער אָבער האָט׳ס זיך געהאַנדעלט אין א שווערען עסק, מבטל צו זיין א גרויסען גזר־דין, זיינען שוין די געבייזערן און די קללות פונ׳ם צדיק צו שוואַך געווען אלם מיטעל צו ברענגען די ישועה. דאַ־מאָלס האָט ער זיך שוין געמוזט בעדינען מיט׳ן ציבעק. קוים האָט דער קאַרלינער דעם ישועה־זוכער מכבד געווען מיט א פּאַר גוטע שטורכעס מיט׳ן ציבעק, איז׳ס דאָן געווען ברור כשמש, קלאָר ווי די זון, אז די ישועה איז שוין ממש אויף דער האַנד.

און אונזער ר׳ ישעיה האָט טאַקע געהאַט די גרויסע זכיה, בשעת איבערגע־בענדיג א קוויטעל מיט א פּדיון צום קאַרלינער, פון איהם אריינצוכאַפּען עטלי־כע גוטע שטורכעס מיט׳ן ציבעק, אויסרופענדיג מיט כעס:

״געה צו אַלדע רוחות, דו כלב שבכלבים, דראַב שבדראַבעס. וואָס מיינסטו

עפים? איך וועל נעהן מהפך זיין סדרי בראשית צוליעב דיין טאכטער? ארוים פון מיין שטוב, דראב!"

מיט א גרויסע שמחה איז ר׳ ישעיה דארויף אהיימגעלאפען אנזאגען די טהייערע בשורה זיין ווייב און טאקע דער יולדת גופא, אז ער האט דאס גליק געהאט ניט נאר ארייגצוכאפען א פאר גוטע קללות פונ׳ם צדיק, נאר טאקע עט־ליכע גוטע שטורכעס אויך, און אז זיי מעגען דעריבער זיכער זיין, אז אט־אט, אקארשט מען זעהט ניט, קומט שוין די ישועה.

די ישועה האט אבער געלאזט אויף זיך ווארטען א היבש ביסעל. אט איז שוין חצות לילה, זייגער צוועלף ביינאכט, און ס׳הויבט זיך אמאל גאר ניט אן. די סכנה ווערט כסדר גרעסער און גרעסער.

צוזאמען מיט זיין פערצווייפעלט ווייב איז איצט ר׳ ישעיה געלאפען צום קארלינער און געמאכט א געוואלד: "סטייטש רבי — האט די אומגליקליכע מו־טער זיך צושריהען — ס׳איז דאך טאקע אייער איידעם׳ס טאכטער! דער היגער צדיק, זאל מאריך ימים ושנים זיין, האט דאך אונז געשענקט די דאזיגע מתנה, די בת יחידה אונזערע, צוועלף יאהר נאך אונזער חתונה! שווייגט ניט, הייליגער צדיק, רייסט איין וועלטען, אז אונזער מתנה זאל פון אונז ניט חלילה צוגענומען ווערען. אונזער רבי, זאל לעבען, האט דאך בפרוש געזאגט צו מיין מאן, אז איהר קענט אונזער טאכטער דערהאלטעןביים לעבען."

דער קארלינער צדיק איז פון דער פרוי׳ס ווערטער שטארק נתפעל געווא־רען. ער האט געהייסען די אשה תיכף אהיימגעהן און איהר מאן, ר׳ ישעיה, זאל ווארטען ביי איהם אין זיין פאר־צימער. ער האט געוואלט האבען התבודדות, פערבלייבען אליין אין זיין חדר, צו טהאן וואס מען בעדארף טהאן, כדי צי קו־מען צו דער מדרגה פון "עלית־נשמה". ער האט געוואלט מאכען א "שאלה מן השמים", אנפרעגען אויף די הויכע מקומות, איבער די סבה פונ׳ם גזר־דין אויף דיא אידשע קימפעטארינס.

האט מען איהם דאן מן השמים מודיע געווען, אז ס׳איז געווען א גרויסער קטרוג אויפ׳ן כלל ישראל. כדי צו פערשטאפען דעם בעל־דבר׳ס מויל, האט מען איהם געמוזט מפייס זיין מיט א סכום קרבנות פון אידישע יולדות. ובכן, ווי־באלד דער קארלינער וועט זיך דוקא איינשפארען, אז די דאזיגע יולדת, די בת יחידה, זאל פערבלייבען לעבען, וועט דאדורך דער גאנצער כלל ישראל האבען זעהר פיעל צו ליידען.

איז אויך דאן דער קארלינער צדיק געקומען צום בעשלוס, אז ס׳איז טאקע גלייבער דאס דער פרט (אן איינצעלנע פערזאן) זאל זיין א קרבן כפרה פאר׳ן כלל (די גרויסע מאסע). ער האט דעריבער מסכים געווען צו דער גזרה מן השמים. ער האט אבער אויסגע׳פועל׳ט, אז דאס קינד זאל לכל הפחות בלייבען לעבען.

"איך האב געטהאן איבער מיין יכולת — האט ער דאן געזאגט צו ר׳ ישעיה. דאס קינד האב איך שוין אויסגעבעטען: אייער טאכטער דארף גרוים רחמים. אבער השם יתברך איז דאך א פאטער א בעל־הרחמים..."

האט ר׳ ישעיה פערשטאנען פון די דאזיגע ווערטער, אז זיין טאכטער שטעהט שמאל. אבער אלס חסיד און מאמין אינ׳ם צדיק האט ער זיין בטחון ניט

פערלוירען. ווייבאלד דער קארלינער קען ניט העלפען, וועט איהם ז י י ן רבי, דער סאדאגורער, מוזען העלפען.

ער איז תיכף אריינגעלאפען צום רבי׳ן און איהם דערצעהלט מיט א ביטער הארץ דעם קארלינער׳ס תשובה.

״לא בסבי טעמא״ (אלטע האבען ניט מעהר קיין שכל) — האט צו איהם דער רבי געזאגט. געה אריין צו מיין ר׳ נחום בער׳ניו, זאל ע ר דיר העלפען. די י ו נ ג ע קענען זיך אמאל גיכער אן עצה געבען ווי די א ל ט ע.

אזוי ווי ר׳ נחום בער׳ניו האט זיך דערוואוסט אין וואס ס׳האנדעלט זיך, האט ער געהייסען זיין נבאי ער זאל געהן אויפזוכען יהושע׳קע סאקווערער און איהם תיכף ברענגען צו איהם.

יהושע׳קע איז געוועז, ווי ס׳איז שוין פריהער דערמאנט געווארען, דער הויפ׳ס בעל־תפלה, וועמעס ניגונים האבען גע׳שמ׳ט אויף א האלבע וועלט, דורך זייער מתיקות און התעוררות.

״זינגט עפּיס א שעהנעם זמר — האט צו איהם ר׳ נחום בער׳ניו געזאגט, אזוי ווי ער איז נאר וואס אריינגעקומען אין חדר. — זינגט עפּיס בע־טעמ׳טעם און ברענגט אונז צו אביסעל התעוררות.״

יהושע׳קע, שטעהענדיג מיט גרויס דרך ארץ פונקט ווי ווען ער וואלט גע־שטאנען פאר׳ן רבי׳ן ז״ל, האט גאר ניט איבערגעפרעגט, נאר זיך אויסגעהוסט און אנגעהויבען זינגען זיינ׳ס א ״כבקרת״.

ר׳ נחום בער׳ניו האט א מאך געגעבען מיט דער האנד, און יהושע׳קע האט תיכף אויפגעהערט זינגען.

— עפּיס א קונץ ביים ״ונתנה תוקף״ צו ציהען התעוררות! זינגט עפּיס אנדערש.

האט יהושע׳קע אנגעהויבען צו זינגען ״אב הרחמים.״

״מיר האלטען איצט ניט ביי ״הזכרת נשמות״ — האט צו איהם ר׳ נחום בער׳ניו ווידער געזאגט. — מיר ווילען און דארפען עפּיס ל ע ב ע ד י ג ע התעוררות. ווייסט איהר וואס, ר׳ יהושע׳קע? זינגט אונז נאר דאס קאפּיטעל ״ר׳ ישמעאל״ פון ״איזהו מקומן.״

יהושע׳קע האט אנגעהויבען צו זינגען. מען האט געקענט זעהן בחוש, אז ער איז בעאיינפלוסט געווארען מיט א הימלישע השפעה פון ״היכל השירה״. ס׳האבען זיך געגאסען פון זיין מויל קולות און זיסע טענער, וועלכע האבען זיך געבעטען רחמים און תחנונים, אז ס׳האט פּשוט אויסגעריסען א שט״ק הארץ. בעת דעם זינגען, איז ר׳ נחום בער׳ניו געזעסען מיט פערגלייזערטע אויגען, פון וועלכע ס׳האט זיך געגאסען א ים מיט טרעהרען, די לינקע האנד אונטערשפּאר־רענדיג די לינקע זייט פונ׳ם שטערען און מיט דער רעכטער האנד קלאפּענדיג בסדר מיט׳ן גאלדענעם טאבאק־פּושקעלע אויפ׳ן טיש.

ביי די ווערטער ״כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט״, האט יהושע׳קעס נגינה דערגרייכט די העכסטע מדרגה פון א הימלישע מתיקות און א הארצרייסענדע התעוררות.

דא האט זיך פּלוצים דערהערט א לאנג־געצויגענער און טיעפער קרעכץ ארויסרייסענדיג זיך פון ר׳ נחום בער׳ניו׳ס ברוסט. א מין משונה׳דיגער קרעכץ,

וועלכע נאר די קינדער פון דער ריזינער גזע זיינען אימשטאנד ארויסצוברענגען.

האט דאפון יהושע׳קע פערשטאנען, אז מען דארף די דאזיגע ווערטער מיט דער זעלבער נגינה איבער׳חזר׳ן עטליכע מאל.

אלע צוהערער זיינען געווארען בעגייסטערט. דער ניגון האט געשניטען פאסעם פון דער נשמה, מען האט געפיהלט א מין התחלה פון כלות הנפש פאר גרויס תענוג.

ר׳ נחום בער׳ניו האט א מאך געגעבען מיט דער רעכטער האנד און יהושע׳קע איז אויגענבליקליך שטיל געבליבען.

״כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט״ מיינט — האט ר׳ נחום בער׳ניו זיך אנגערופען צו די ארומשטעהענדיגע — אז וויבאלד ס׳האנדעלט זיך אין א כלל־זאך און אין א פרט־זאך, דארף מען זיך גיכער רעכענען מיט׳ן פרט ווי מיט׳ן כלל. דער טעם דאפון איז ווי די גמרא זאגט: ״אין בכלל אלא מה שבפרט״, אז דער כלל איז דאך ניט מעהר ווי א צוזאמענשטעלונג פון פיעל פרטים. דעריבער זאג איך: ״רבונו של עולם, העלף דעם פרט, וועט שוין ממילא דער כלל אויך האבען א ישועה.״

ס׳האט ניט ,אנג געדויערט, און מען איז געקומען אנזאגען א בשורה טובה, אז די יולדת איז בשלום איבערגעקומען און צו מזל געבארען א בן זכר, א בן־קיימא.

פון דעמאלס אן האט זיך שוין ניט מעהר געטראפען קיין אומגליקספעלע ביי די אידישע יולדות.

דאס זעלבע יאהר, י״ז סיון, איז דער קארלינער צדיק נסתלק געווארען. מיט די ווערטער ״לא בסבי טעמא״, האט דער סאדאגורער מרמז געווען, אז זיין שוואגער ר׳ אהרן איז נימ מעהר ראוי צו זיין דער מנהיג הדור. דער יורש פון זיינע מדרגות איז געווען טאקע ר׳ נחום בער׳ניו, וועלכער איז שפעטער מיט עלף יאהר נסתלק געווארען. מחמת דער דור איז ניט ווערטה געווען צו אזא הויכע נשמה, וועלכע איז געווען, לויט ווי דער רבי ז״ל האט זיך אויסגעדריקט, בבחינת ״אור הקדמון״.

קאפיטעל 59.

דעם רבין׳ס הסתלקות.

די לעצטע צייט פאר דער פטירה. — די לעצטע ״מטבע״. — דבורים בשעת פטירה. — די צוויי שטעלפערטרעטער. — אין שני מלכים משמשין בכתר אחד. — דער יונגערער צדיק פערבלייבט אין דער אלטער רעזידענץ. — ״באיאן״ ווערט א גרויסער חסידים צענטער.

דאס הסתלקות פונ׳ם ליעבען זוהן ר׳ שלמה׳ניו האט געמאכט א שרעק־ליכען איינדרוק אויף דעם געזונדהייטס־צושטאנד פונ׳ם אלטען צדיק פון סאדאגורע. ער איז גאנץ געבראכען געווארען אין זיין האלטונג. ער האט זייט דאמאלס כמעט גאר ניט געגעסען און איז גאנצען געווען אויסגעטהאן פון יעדען עניין וואס האט וואס־עס־איז א נגיעה מיט חומריות.

אמת דער צדיק האט די גרויסע יסורים מקבל געווען באהבה. ער האט ווי פריהער ווייטער געפיהרט זיינע טישען מיט די חסידים, ניט לאזענדיג פון זיך ווייזען אפילו א רמז פון תרעומות, חלילה, אויף דער הנהגה פון דער השגחה עליונה. דאס העכסטע וואס מען האט דאן געזעהן פונ׳ם צדיק, איז געווען, דאס וואס די מקורבים האבען איהם אפטמאל געטראפען זיצען פערטיעפט אין דעם למוד פון דער פרשה אין דער תורה, וואו עס ווערט דערצעהלט פון דער פלעצליכער מיתה פון אהרן הכהן׳ס קינדער, נדב און אביהו, בעת מען האט בענייעט דאס משכן. הפנים, אז בעת די פאטערליכע געפיהלע האבען זיך אין איהם ערוועקט, האט דער צדיק געפונען א טרייסט אין יענער פרשה וואו ס׳שטעהט: ״וידום אהרן״, אהרן הכהן האט געשוויגען און ניט געטרויערט אויף זיינע צוויי קינדער.

מעגליך, אז דער סאדאגורער צדיק האט שוין דאמאלס געפיהלט, אז באלד קומט נאך דער צווייטער קרבן — זיין ליעבער איידעם.

אבער דער גוף, ווי א רוחני ער זאל ניט זיין, איז דאך פארט ניט מעהר ווי א גוף, און צו זיינע כחות איז פאראנען א גבול און א גרעניץ.

באלד נאך שבועות פונ׳ם יאהר תרמ״ג איז דער צדיק קראנק געווארען און געלעגען צו בעט. די דאקטוירים האבען בעהויפטעט, אז די געדערים זיינען אין איהם איינגעטריקענט געווארען פון הונגער און דער צדיק איז אין א סכנה. דער הונגער האט זיך גענומען דאפון, וואס ער האט כל ימי חייו גאר ניט גענגעסען, בעזאנדערס נאך די לעצטע אנדערטהאלבען יאהר.

פון דער פטירה פון ר׳ נחום בער׳ניו, האט מען איהם ניט מעהר דערצעהלט.

דייסען הייסט עס אז ער האט דאס ניט געוואוסט ביז ער איז נסתלק געווארען. די מקורבים אבער האבען בעהויפטעט אז זיי האבען אותות ומופתים אז דער צדיק ווייסט פון דעם גרויסען צווייטען אומגליק זיינעם, נאר ער מאכט זיך כלא ידע.

ווען דער סאדאגורער רבי איז קראנק געווען מיט צוויי יאהר פריהער, האבען איהם אויך געהאט די דאקטוירים אויפגעגעבען. אבער די מקורבים האבען דאמאלס געהערט פונ׳ם צדיק דבורים, פון וועלכע זיי האבען זיך משער געווען, אז ער וועט נאך געזונד ווערען. ער זאל דאמאלס האבען בפרוש געזאגט, אז די שערי שמים זיינען אפען פון זיינעט וועגען צו די אידישע תפלות. א רמז אז אידען קענען איהם נאך אויסבעטען. מען האט טאקע תהלים געזאגט אין אלע מדינות, איינגעריסען קברים, געטרונקען תיקון און מען האט איהם אויסגעבעטען.

איצט אבער, אין די לעצטע פאר וואכען פון זיין קראנקהייט, האט דער צדיק גאר ניט גערעדט. ער איז די גאנצע צייט געלעגען מיט פערגלעזערטע אויגען, נאר ווען ס׳איז געקומען זמן תפלה, האט ער זיך געהייסען געבען צו וואשען און טלית ותפלין. די מקורבים האבען געגארט צו הערען פון איהם כאטש א דבור בנוגע ווער ס׳זאל זיין דער ממלא מקומו, אבער קיין ווארט. צו די קינדער פלעגט ער יא רעדען מאנכע דבורים, אבער נאר בנוגע זיין צושטאנד און ווי ער פיהלט.

איינמאל, אין דער נאכט פון יאהרצייט פון זיין עלטסטען ברודער ר׳ שלום יוסף, האט ער געעפענט די אויגען, צוגערופען דעם גבאי און געהייסען זיך געבען א זילבערנעם רובעל. ער האט דאן דעם רובעל צוריקגעגעבען דעם גבאי און געהייסען איהם געבען די חסידים תיקון צוליעב דער הילולא פונ׳ם ברודער, בעמערקענדיג צוויי מאל: ״ס׳איז היינט א גרויסער טאג! היינט איז א גרויסער טאג!״

כ׳האב מיך ביז היינט ניט געקענט דערוויסען, ווער ס׳איז דאמאלס געווען דער גליקליכער צו קויפען דעם רבינ׳ס לעצטע מטבע.

אין דעם זעלבען טאג איז דער צדיק נסתלק געווארען. פאר יציאת נשמה זאל ער האבען געזאגט צו די קינדער די דאזיגע דבורים:

״נאפד נקמה״, השם יתברך, דאכט זיך, גורט אמאל אן זיינע לענדען מיט נקמה, אבער דער אמת איז, ״סתרו יושר״, אין יעדער פעולה זיינע איז פערבארגען דער אמת׳ער יושר. דעריבער דארף דער מענש אלע הרעתקאות (אומגליקען) מקבל זיין באהבה. ס׳איז אפילו א שווערער עסק צו זיין ביי אזא מדרגה, אבער ״עצתו אמונה״, די עצה דאצו איז, מען זאל האבען אמונה, מען זאל גלויבען מיט אלע מיתרי הלב (הארץ-פעדים) דאס וואס מען זאגט: ״שמע ישראל ה׳ אלקינו ה׳ אחד.״

ביי דיזע ווערטער האט דער צדיק געלאזט די נשמה.

* * *

מיט׳ן הסתלקות פונ׳ם אלטען צדיק ר׳ אברהם יעקב ז״ל, האט דער נאמען סאדאגורע פיעל פערלארען פון זיין הערליכען גלאנץ און פון זיין מערקווירדיגע צוציהונגס קראפט. אנשטאט וואס פריהער זייגען די נעמען טשארטקאוו און

הוסיאטין, וואו ס׳האבן געוואוינט דעם סאדאגורער׳ס צוויי ברידער, אויף גרויּ
סע רביים, כמעט בטל געווארען לגבי סאדאגורע. אזוי, אז די אויסענוועלט, די
ניט סאדאגורער חסידים, פלעגען זיי אלע, אויך די טשארטקאווער און די הוסיאּ
טינער חסידים, בעטיטלען מיט׳ן נאמען ״ס א ד א ג ו ר ע ר ח ס י ד י ם״,
מוזמת דער אלטער סאדאגורער צדיק ר׳ אברהם יעקב׳ניו האט פערשטאנען און
געהאט די אייגענשאפט אין דעם געהעריגען כח, צו ברענגען דאס סאדאגורער
חסידות, אינ׳ם משך פון די 32 יאהר פון זיין ממשלה, צו די העכסטע מדרגה
וואס א חסידישע מלוכה האט געקענט דערלאנגען, אנשטאט דעם האט זיך באלד
נאכ׳ן הסתלקות, אנגעהויבען צו ווייזען א בעדייטענדע ענדערונג. דער כח
המושך פון סאדאגורע איז אבגעשוואכט געווארען, און דאגעגען האט אנגעהויבען
דער נאמען טשארטקאוו צו פערנעהמען דעם ערשטען פלאץ אין דער ענטוויקלונג
פונ׳ם סאדאגורער חסידות, דער נאמען הוסיאטין, דעם צווייטען, און דער נאּ
מען סאדאגורע קוים דעם דריטען פלאץ.

פיעלע פראמינענטע סאדאגורער חסידים, האבען באלד נאכ׳ן רבינ׳ס
פטירה פורץ גדר געווען, ברעכענדיג דעם אלטען מנהג וואס הערשט מקדמת דנא
צווישען חסידים, אז אונטער אלע אומשטענדען, דארפען די אמת׳ע חסידים ניט
פערלאזען דעם מקום וואו זייער פערשטארבענער צדיק האט געוואוינט, וויבאלד
ס׳זיינען צוריקגעבליבען קינדער וואס זיינען ראוי צו פערטרעטען דעם פאטער
אפילו נאר אין א ״זעיר־אנפין״ געשטאלט.

דאס ניט אנזאגען פונ׳ם סאדאגורער, ווער ס׳זאל אייגענטליך זיין דער
ממלא מקומו אין סאדאגורע גופא, האט גורם געווען מאנכע שטילע אינערליכע
סכסוכים צווישען די ברידער, אדער, ריכטיגער זיך אויסצודריקען, צווישען די
ביידע׳ערליי מקורבים פון די צוויי ברידער־צדיקים.

דאס פראבלעם איז לכתחלה זעהר שווער געווען צו לעזען. קיין איינציגער
פון ביידע ברידער האט ניט געהאט דעם השק און דעם מוטה, צו פערלאזען דעם
פלאץ, וועלכער איז געווען א משך פון צוויי דורות א צענטרום, א מקום קדוש
פון טויזענדער אידען; א פלאץ, וועלכער איז געווען אויסגעשטאטעט מיט
כל׳ערליי איינריכטונגען וואס א רבי׳שע מלוכה פערלאנגט און מוז האבען: מיט
א וואונדערבאר שעהנעם און פרעכטיגען הויף, מיט א הערליכע פאלאץ־ארטיּ
גע קלויז מיט איהרע אלע טייערע איינריכטונג; א פלאץ, וועלכער איז אויף טריט
און שריט פול פון הייליגע זכרונות פונ׳ם פאטער און פונ׳ם הייליגען זיידען דעם
ריזינער ז״ל. — צו פערלאזען אט דעם דאזיגען פלאץ, און זיך געהן אויפזוכען
א פרישען מקום מנוחה ערגיץ אין אן אנדערער שטאדט, איז א גרוים וואגעניש
און א שווערע אויפגאבע.

איז עס דעריבער לכתחלה בעשלאסען געווארען, אז די ביידע ברידער צוּ
זאמען זאלען פיהרען די חסידישע ממשלה, דאמיט די גאנצע גדולה זאל פערּ
בלייבען פונקט ווי פריהער בחיי אביהם, ביים אלטען צדיק׳ס לעבענסטעג.

די ערשטע צוויי יאהר האט עס זיך טאקע אזוי געפיהרט. וואס ס׳האט
זיך דאמאלס געטהאן הינטער די קוליסען, ווייסט מען ניט. געוועג, אז לפנים,
האט געהערשט שלום ושלוה. ביידע ברידער האבען געדאווענט צוזאמען אינ׳ם
חדר מיוחד פון דער קלויז. אין וועלכען דער אלטער רבי ז״ל פלעגט דאווענען

אַנשטאָט וואָס דער פֿאָטער פֿלעגט יעדען שבת נאָך פֿיהרען א י י ן חסידישען טיש, אים ווינטער, נאָך פֿרייטאָג־צו־נאכטס, און אים זומער נאָך שבת ביי טאָג, האָבען די צוויי ברידער־רביים געפֿיהרט יעדען שבת צוויי חסידים־טישען: דער עלטערער, ר׳ איטשי׳ניו, האָט געפֿיהרט אים ווינטער דעם נאכט־טיש, און דער אינגערער, ר׳ ישראל׳ניו — דעם טאָג־טיש.

אָבער ווען צווישען די צדיקים גופא האָט געהערשט די גאנצע צייט שלום, שיינט עס, אז צווישעןביידע׳ערליי מקורבים און הויפּשטאַטען איז ניט געווען זעהר פֿויגעלדיג. יעדער צד פֿון די מקורבים האָט זיך בענוצט מיט כל׳ערליי מיטלען צו פֿערגרעסערען דעם כבוד פֿון ז י י ן רבי׳ן און צו צוציהען די חסידים אונטער ז י י ן רבינ׳ס פֿליעגעל. א זאַך, וועלכע איז ניט נאַטירליך און ניט מעגליך געווען ס׳זאָל קענען לאנג אנהאַלטען.

דאָס וואָס פֿיעל חסידים פֿונ׳ם סאדאגורער האָבען פֿערלאָזען סאדאגורע באלד אין דער תחלה און זיך בעהעפֿט אָן דעם טשארטקאָווער, האָט ס׳וואהר געמאכט א שווערען איינדרוק אויף די צוויי יונגע צדיקים, דאָך האָט קיין איינציגער פֿון זיי ניט געלאָזט פֿאלען אפילו דעם קלענסטען דבור מכח דעם דאזיגען ענין, וויסענדיג, אז שליעסליך איז דאָך דער פֿעטער איצט פֿערבליבען דער „צדיק הדור״, דער עלטסטער פֿונ׳ם היילִיגען זיידענ׳ס פֿערבליבענע צוויי זיהן.

ענדליך זיינעןביידע צדיקים געקומען צו דער איבערצייגונג, אז „אין שני מלכים משמשין בכתר אחד״, דאָס איינער פֿון ביידע ברידער מוז אָבטרעטען דעם פּלאַץ פֿאר׳ן צווייטען. די נסיעה פֿון די חסידים איז פֿיעל פֿערמינדערט געוואָרען, בלויז אוים הוצאות ריקזיכטען. מחמת סוף כל סוף האָט דאָך יעדער איינער פֿון ביידע צדיקים געהאט זיינע אנהענגער, וועלכע וואָלטען זיך בעגנוגען געלאָזט מיט דעם איינציגען רבי׳ן וועלכען זיי פֿערעהרען. האָבען זיי אָבער געמוזט, מפני הכבוד, געהן מיט א קוויטעל און א פּדיון אויך צום צווייטען ברודער, א זאַך וואָס האָט פֿעראורזאכט צווייפֿאכיגע הוצאות. דעריבער איז טאקע דער עולם וועניגער געפֿאָהרען, און ביידע צדדים זיינען דאן געקומען צו דער איבערצייגונג, אז ס׳קען ווייטער ניט אזוי געהן.

נאָך א לאנגען דין ודברים, איז מען געקומען צו אן „עמק השוה״ (פֿערגלייך), אז דער עלטערער ברודער, ר׳ איטשי׳ניו, זאָל אָבטרעטען דעם פּלאַץ פֿאר׳ן אינגערען ברודער, ר׳ ישראל׳ניו, און פֿאר דאָס זאָל דער אינגערער, ארויסצאָהלען דעם עלטערען ברודער דעם סכום פֿון הונדערט טויזענד קראָנען.

באלד האָט ר׳ איטשי׳ניו געמאכט זיין חסידישע רעזידענץ אין דעם קליינעם שטעדטעלע באיאן, ביי דער רוסישער גרעניץ, זיך דאָרט געלאָזט אויפֿבויען א פּרעכטיגען רבי׳שען הויף מיט א הערליכע קלויז, אינ׳ם ווערטה פֿון א פֿערטיל מיליאָן קראָנען. דאָס גאנצע שטעדטיל האָט דאן בעקומען א גאנץ אנדערע צורה. עס זיינען אויפֿגעבויט געוואָרען שעהנע האָטעלס, געגרינדעט געוואָרען בעדייטענדע געשעפֿטסהייזער, וועמעס איינקונפֿט איז געווען אויסשליסליך פֿון די טויזענדער חסידים וואָס פֿלעגען קומען קיין באיאן יאָהר־איין יאָהר־אוים. מחמת דאָס באיאנער חסידות האָט באלד געוואקסען ווי אויף הייוועז, און באיאן איז געוואָרען א גרויסער צענטער פֿון חסידות.

אָבער אויך סאדאגורע האָט זיך באלד צוריס פּאָפּראַוועט. א דאנק דער

גרויסער חכמה און אינטעליגענץ פונ׳ם רבי׳ן ר׳ ישראל׳ניו. כאטש ניט צו דער מדרגה וואס ס׳איז געווען אין דעם פאטער׳ס צייטען.

דאס תמימות פונ׳ם באיאנער צדיק האט צו איהם צוגעצויגען אס מייסטען דעם חסידיש־כניאקישען עולם, בעת די חכמה און שארפזין פונ׳ם סאדאגורער, האט צוגעצויגען צו זיך ניט נאר דעם רוב נגידישען עולם, נאר אויך אינטעלי־גענטע און געבילדעטע פערעהרער אזוי, אז מען האט מיט אמת געקענט אנרופען דעם קבוץ פון סאדאגורער אנהענגער: א מאדערנעזירטע חסידישע סביבה.

קאפיטעל 60.

אשבת אין באיאן

פיער ערליי חסידים אין איין קלויז. — די חברה "עולי רגל". — א חשבון אהן דעם בעל־הבית. — די ענטוישונג. — דעם רביק׳ס דבורים ווערען מקוים.

נאר איין־איינציג מאל בין איך געווען ביי דעם צדיק ר׳ יצחק פון באיאן. נאר איין־איינציגען שבת האב איך געהאלטען ביים זוהן פון מיין אלטען רבי׳ן, דער סאדאגורער ר׳ אברהם יעקב ז״ל, אבער יענער שבת איז מיר איינגעקריצט געווארען אין מיין זכרון פאר א לאנגע צייט:

דאס איז געווען אין יאהר תרנ״ד, עלף יאהר נאכ׳ן אלטען צדיק׳ס פטירה. אין באריסלאוו, וואו כ׳האב דאמאלס געוואהנט, איז געווען א גרויסע סאדאגו־רער קלויז, אין וועלכער ס׳האבען געדאווענט צוזאמען די חסידים פון אלע פיער רביים פון די ריזינער קינדער, די צדיקים פון טשארטקאוו, הוסיאטין, באיאן און סאדאגורע.

לפנים האבען אט די אלע חסידים געלעבט בשלום. אין הארץ אבער, איז ביי יעדען פון זיי פערבארגען געווען א היבש ביסעל קנאה: יעדער איינער האט געוואלט, אז נאר זיין רבי זאל בעטראכט ווערען פאר׳ן צדיק הדור, און האט זיך דאריבער בעשטרעבט צו "ווערבעווען" חסידים פאר זיין רבי׳ן, וואו ס׳האט זיך נאר געלאזט.

ס׳רוב קלויז־חסידים זיינען געווען ארימע־לייט. א נסיעה צום רבי׳ן פלעגט זיי אנקומען שווער ווי קריעת ים־סוף. האבען די חסידים דארום תמיד געזוכט עצות ווי אזוי צו פערגרינגערען פאר׳ן ארימען חסיד די נסיעה צום צדיק, כדי צו פערמעהרען און פערשטארקען, דורך פיעל נסיעות, די פערבינדונג צווישען די רביים און זייערע חסידים.

דורך דער עצה און מיה פון א יונגען, הייסען סאדאגורער חסיד, שלום יעקב לייזעראוויץ, א זוהן פונ׳ם באיאנער הויפס־פערוואלטער, ר׳ יצחק דוד,

איז דאס שווערע פראבלעם געלעזט געווארען אויף דוקא גאר א גרינגען אופן. ס׳האט זיך געגרינדעט אין דער סאדאגורער קלויז א חברה מיט׳ן נאמען "עולי רגל", וועמעס מיטגליעדער זיינען מחויב געווען איינצוצאהלען פינף קרייצער וועכענטליך. צו ענדע פון יעדען חודש האט מען גורל געווארפען צווישען די זיבעציג מיטגליעדער פון דער חברה. ווער ס׳האט זוכה בגורל געווען, האט בעקומען צעהן גולדען אויף רייזע־שפעזען צום רבי׳ן; חוץ מזה, האט איהם די חברה מיטגעגעבען א "פדיון" צוויי גולדען פאר דער גאנצער חברה, מיט א ליסטע אויף וועלכער ס׳איז געווען אנגעשריבען די נעמען מיט די מוטער׳ס נעמען פון אלע מיטגליעדער. אזוי ארומעט האט די חברה געהאט א געלעגענהייט צו שיקען איינמאל אין חודש איהר׳ס א מיטגליעד צום צדיק, און די קלויז איז דאָדורך כסדר געשטאנען אין א נאהענטער פערבינדונג מיט׳ן רבינ׳ס הויף.

דער גליקליכער געווינער האט געהאט א פרייע האנד צו פאהרען צו איינעם פון די דערמאהנטע פיער צדיקים, דאס הייסט, צו זיין רבי׳ן. טאמער איז דער געווינער אבער ניט געווען קיין אויסגעשפראכענער חסיד פון איינעם פון די פיער, נאר א געמישטער, וואס פלעגט פאהרען אמאל צו דעם און אמאל צו יענעם פון די דאזיגע ריזינער קינדער, פלעגט שוין יעדער חסיד זיך בעמיהען צו איבעררייזען, בשתיקה, דעם "זוכה בגורל", ער זאל פאהרען צו זיין רבי׳ן, ניט מיינענדיג דאמיט, חלילה, קלענער צו מאכען דאס גרויסקייט פון די איבריגע דריי צדיקים, נאר פשוט, ס׳האט זיך א יעדען איינעם בעסער געוואלט דערמאהנט ווערען צום גוטען פאר זיין אייגענעם רבי׳ן און צו הערען וואס ס׳געהט פאר אין זיין רבינ׳ס הויף.

אלס א מיטגליעד פון דער דאזיגער חברה האב איך געהאט דאס גליק "זוכה בגורל" צו זיין דעם צווייטען חודש נאכדעם ווי די חברה איז געגרינדעט געוואָרען, קוים וואס כ׳האב געהאט איינגעצאהלט גאנצע אכציג קרייצער. און אמת׳ער בעל מזל!

זייענדיג גראד יענעם טאג א טרוד, האב איך ניט געקענט זיין צוגעגען אין דער קלויז ביים גורל־ווארפען.

פלוצים זיינען אריינגעפאלען אין מיין וואהנונג צוויי פערסאפעטע חסידים, האלטענדיג זיך מיט ביידע הענד ביים הארץ, אויסרופענדיג:

"דו... ביזט גליקליך, איציק׳ל, האסט... א גליק פון א מלך... דו האסט זוכה געווען... זוכה בגורל!"

ווען מען זאל מיר געווען זאגען א בשורה אז כ׳האב געמאכט א הויפט־טרעפער אויף דער לאטעריע, וואלט מיין שמחה ניט געקענט גרעסער זיין ווי אין יענער רגע וואס כ׳האב דערהערט אט דיזע פרעהליכע בשורה. זייענדיג דאָמאלס א רימאנאווער חסיד, האב איך דאך געגאַרט נאך אמאל צו זיין אין טשארטקאוו אדער אין הוסיאטין, וואו איך בין געווען עטליכע מאל נאך דעם סאדאגורער רבינ׳ס פטירה. מיינע מזומנים האבען מיר אבער ניט ערלויבט צו פאהרען צו צוויי רביים. איצט איז מיר גאר אומגעריכט געקומען אזא גוטע געלעגענהייט. עפעס א קליינינקייט פון א גליק? זיך אביסעל דורכפאהרען אויף קהל׳שע הוצאות, זיין ביים הייליגען צדיק, נהנה זיין פון די "טישען" און אביסעל צוהוליען מיט די חסידים. און היינט׳שע דאס אהיים קומען! די גאנצע

קלויז וועט זיך דרעהען ארום מיר, איך וועל זיין דער צוציהונגס־פונקט פון דער גאנצער חברה א גאנץ קיילעכדיגען חודש; יעדער וועט מיך מקנא זיין, יעדער וועט מיר קוקען אין מויל אריין; און איך וועל דערציילען און דערציילען, אלץ־דינג וואס כ׳האב געזעהן און געהערט.

"וואס ביזטו אזוי איבערראשט? — האט איינער פון די צוויי חסידים גע־פרעגט, איבעררייסענדיג דעם פאדים פון מיינע זיסע געדאנקען — פארוואס גיבסטו נישט א קאפעלע משקה? הא? ניט ווערטה אפשר ביי דיר צו טרינקען לחיים ביי אזא גוטע בשורה?"

מניה וביה, איז געשטאנען אויפ׳ן טיש א פלעשעל שליוואוויץ מיט א צו־ביים, און מיר האבען געטרונקען א ווארימען, ברודערליכען סאראגורער "לחיים" איינער צום צווייטען.

באלד אבער האב איך מיך דערוואוסט פון דעם הויפט־צוועק פון זייער קר־מען צו מיר אנזאגען די בשורה.

די צוויי חברה־לייט זיינען געווען באיאנער חסידים. זיי האבען געוואוסט, אז כאטש איך בין שוין זיית עטליכע יאהר א רימאנאווער חסיד, פונדעסטוועגען בין איך שטארק נוטה קיין טשארטקאוו, וואו איך בין שוין געווען עטליכע מאל און געהאט פון אלטען צדיק גרויס התקרבות. האבען זיי פערשטאנען, אז פון צווישען די פיער צדיקים צו וועלכע איך האב א ברירה צו פאהרען, וועל איך, בלתי ספק, מיר אויסוועהלען דעם טשארטקאווער. דאריבער זיינען זיי דאס גע־קומען מיך איבערצורייידען צו מאכען א פרוף און דאס מאל פאהרען קיין באיאן. "טאקע א יונגער רבי — האבען זיי געזאגט — אבער פארדאס ווערטו האבען גרויס התקרבות, שעפען א ים מיט חיות. עפעס דאך דעם אלטען רבינ׳ס א זוהן!"

איך האב מיך געלאזט איבעררייידען.

את חטאי אני מזכיר. כ׳מוז אויסזאגען דעם אמת, אז מיין דאמאלדיגע נסיעה צום צדיק קיין באיאן איז ניט געווען א נסיעה לשמה, מיט אן ערנסטע כונה ווי ס׳פאסט זיך פאר אן אמת׳ן חסיד, אהן שום פניה (זייטען־געדאנקען). דער אמת׳ער חסיד, וויבאלד ער פאהרט צום צדיק, איז ער מבטל זיין גאנצען "איך". ער זוכט ניט קיין כבוד, פערלאנגט ניט קיין שום התקרבות, ער גארט נאר צו זעהן דעם צדיק און צו זיין אין זיין סביבה. מיר אבער האט דאמאלס געפעהלט אט די דאזיגע ריכטיגע אמונה. ביי מיין פאהרען האב איך גאר אין זינען געהאט א מחשבה זרה, האפענדיג צו האבען דארט גרויס התקרבות. דאס האב איך אבגעלערענט פון א קל־וחומר. מה־דאך דער טשארטקאווער, דעם באי־יאנער׳ס א פעטער און דער עלטסטער צדיק אין דור, האט מיך געפראוועט אין זיין פריוואט־צימער און מיט מיר גערעדט מכח וועלט־ענינים, א זאך וועלכעס איז ביי אלע חסידים בעטראכט געווארען פאר א גרויסען כבוד, על אחת כמה וכמה ביים יונגען באיאנער רבי׳ן, צו וועמען איך פאהר נאר ווייל מען האט מיך אויסגעכאפט, וועל איך דאך אודאי זיין דאס אויבערשטע פונ׳ם שטייסעל. עפעס בין איך דאך א גאנצער יאק־שע־מייאיש, דער הויפט־שרייבער, כמעט רעדאק־טאר, פונ׳ם "מחזיקי הדת" און א היבשער מיוחס פונ׳ם ווייב׳ס צד!

מיט גרויס שמחה האב איך איינגעטראטען צו דער נסיעה קיין באיאן. איך האב ערווארטעט דארט צו טרעפען מיין שוואגער אברהם׳לע דים פון לינסק,

דער ארכיטעקט פונ׳ם באיאנער הויף, וועלכער איז נאך ניט אין גאנצען פער־טיג געווען, האפענדיג אז ער וועט מיר געהן ביי דער האנד און מיך אומעטום פארשטעלען. איך בין אנגעקומען אין א מזל׳דיגער שעה. דעם שוואגער האב איך דארט ניט געטראפען.

דעם רבינ׳ס מקורב ישראלי מרגליות, וועלכער האט מיין נאמען גוט גע־קענט פון דער צייטונג "מחזיקי הדת", האט מיר ניט אמאל געשענקט די קלענ־סטע אויפמערקזאמקייט. ער האט זיך לחלוטין אויף מיר גאר ניט אומגעקוקט. און ס׳איז דאך א דבר ידוע, אז יעדע התקרבות ביי א רבי׳ן הענגט נאר אב אינ׳ם גוטען ווילען פון די מקורבים. ביז היינט קען איך מיר ניט ערקלערען די סבה פון דעם דאזיגען אייז־קרירות. ס׳איז געווען אין א שבת פ׳ "כי תצא". דער עולם איז געווען קליין, קוים צוויי מנינים, אזוי, אז אהן א בעזאנדערע קורבות האב איך מיך בעדארפט ארויסזעהן. אבער געה שריי "חי וקים" וויבאלד איך דענק און ישראלי לענקט.

זונטאג אין דער פריה האט מיך דער רבי אבגעפראוועט שטעהענדיגערהייד אין דער טהיר בעת ער איז געגאנגען צום דאוונען. קודם האט ער ביי מיר צוגענומען די ליסטע פון דער חברה און ניט געלייענטערהייד זי איבערגעגעבען צו ישראל מרגליות, וועל־כער איז געשטאנען ביי זיין רעכטער האנד. דאן האט ער געלייענט מיין קוויטעל און זיך דאביי אביסעל פערטראכט.

איך האב פון תמיד אן געהאט א מנהג, אז בעת כ׳האב געוואלט מיך שואל בעצה זיין מיט א צדיק מכח עפעס אן ענין, האב איך קיינמאל ניט אנגעשריבען מיין בקשה אינ׳ם קוויטעל, נאר זי געפרעגט דעם צדיק בעל־פה, מחמת די קוויט־לעך בלייבען אפטמאל ליגען אויפ׳ן טיש און א פרעמדער קען דאדורך זיך דער־וויסען פון מיינע סודות.

איך האב מיך דאמאלס געוואלט שואל בעצה זיין מיט׳ן צדיק, אויב איך זאל פערלאזען בארעסלאוו און מיך איבערטראגען קיין לעמבערג.. איך האב אין קורצע ווערטער, ווי ס׳פאסט זיך ביי א שטעהענדיג פראווען, געשילדערט פאר׳ן רבי׳ן מיין געגענווערטיגע לאגע, פרעגענדיג איהם אויב איך זאל אוועק קיין לעמבערג.

אויפ׳ן רבינ׳ס תשובה האט געהאנגען מיין גאנצע צוקונפט. מחמת איך בין געווען פעסט ענטשלאסען, אז וואס דער רבי וועט הייסען זאל איך אויספאל־גען. דער תלישת־הדעת פון שבת האט אין מיין הארץ ניט אבגעשוואכט אפילו אויף א האר דאס פערטרויען צום צדיק, ווייסענדיג אז דער רבי אינטערעסירט זיך לגמרי ניט אין מקרב זיין די חסידים. בפרט ווען ער האט מיך איבערהויפט גאר ניט געקענט און ניט געוואוסט ווער איך בין.

איידער דער רבי האט נאך אויסגעהערט מיר צו געבען א תשובה, האט זיך ישראלי מרגליות אנגערופען:

"וויבאלד ער איז ניט זיכער, דאס אין לעמבערג וועט איהם בעסער געהן ווי אין בארעסלאוו, דארף ער ניט משנה מקום זיין".

איך בין נבהל ונשתומם געווארען איבער דער דאזיגער אונערהערטער חוצפה. דאס ערשטע מאל אין מיין לעבען האב איך דאמאלס געהערט, אז א גבאי זאל א דעה זאגען דעם רבי׳ן וואס ער זאל ענטפערען.

האב איך מיך אנגערופען: "געקומען בין איך אהער מיך שואל בעצה צו זיין מיט׳ן רבי׳ן, ניט מיט אייך!"

דער רבי האט א שמייכעל געטאן, הפנים אז ער איז צופרידען געווען מיט מיין תשובה. דאן האט ער זיך אנגערופען:

"דו מעגסט פאהרען קיין לעמבערג, השם יתברך וועט דיך ניט פערלאזען. אין א גרויסע שטאדט קען מען זיכער צו עפעס קומען.

צוויי חדשים שפעטער האב איך שוין געוואהנט אין לעמבערג. דעם באַ־יאנער רבינ'ס דבורים זיינען פינקטליך מקוים געווארען.

קאפיטעל 61.

בעלז און סאדאגורע.

די אספת רבנים אין לעמבערג. — דאָס התנגדות צו א העברעאישע צייטונג. דער "מחזיקי הדת" א פאקטאָר צו השכלה. — סאדאגורער כעסער געקוקט.

אין יאהר תרל"ח האט דער אלטער בעלזער רב, ר' יהושע'לי רוקח ז"ל, דער פאָטער פונ'ם איצטיגען רבי'ן, איינבערופען קיין לעמבערג אן אספת רבנים פון גאנץ גאליציען. דער צוועק פון דער אספה איז געווען, צו גרינדען אין לעמבערג א צענטראל חברה, מיט'ן נאמען "מחזיקי הדת", וועלכע זאל האבען פיליאלען אין אלע גאליצישע שטעדט מיט'ן זעלבען נאמען. די צענטראלע מחזיקי הדת אין לעמבערג זאל אויך ארויסגעבען א צייטונג מיט'ן נאמען "מחזיקי הדת", וועמעס אויפגאבע זאל זיין צו פערשפרייטען חסידות און יראת שמים צווישען די גאליציאנער אידען, און מלחמה צו האלטען מיט דער אויפגעקלערטער צייטונג "שומר ישראל". וואס איז דאמאלס ערשיענען אין לעמבערג, ווי אויך מיט די איבעריגע השכלה־צייטונגען פון יענע צייטען: "המליץ", "הצפירה", "המגיד" און "העברי", אבצושוואכען זייער השפעה אין די אידישע הייזער. די חברת מחזיקי הדת און איהר צייטונג זאל שטעהן דירעקט אונטער דער אויפזיכט פון בעלז, אדער פון דעם פערטרעטער פון בעלז, וועלכער וועט ערוועהלט ווערען ביי דער אספת־רבנים אלס א נשיא און פרעזידענט.

אָט צו דער דאזיגער אספה זיינען אויך איינגעלאדען געווארען דער סאדא־גורער און זיינע צוויי ברידער, דער טשארטקאווער און דער הוסיאטינער ז"ל.

די תשובה פונ'ם סאדאגורער איז געווען (אין נאמען פון אלע ברידער), אז צוליעב פערשיעדענע טעמים קענען זיי זיך ניט פערזענליך בעטהייליגען אין דער אספה. זיי ערקלערען זיך אבער גאנץ איינפערשטאנען מיט די בעשליסע פון דער פערזאמלונג בנוגע צו גרינדען אומעטום חברות צו פערשטארקען דעם דת. זיי זיינען אבער אבסאלוט געגען דעם פראיעקט צו גרינדען א צייטונג, אפילו א לשון קודש'ע, פאר דעם דאזיגען צוועק, וועמעס ווירקונג וועט גאר זיין, נאך זייער אנזיכט, דער הפוך, פונקט פערקעהרט פון דער כונה פון די גרינדער.

די דאזיגע בעהויפטונג, ווי קוריאז זי זאל ניט זיין, האט א היסטארישע פלאטפארם. דער סאדאגורער צדיק האט געהאט א ווייטערען און א טיעפערען קוק פונ'ם בעלזער רבי'ן. די לשון־קודש'ע צייטונג "מחזיקי הדת" האט געהאט די פונקט ענטגעגענגעזעצטע ווירקונג פון דער כונה פון איהרע גרינדער. די דא זינע חסידישע צייטונג, איז דוקא געווען די יעניגע וועלכע האט די חסידישע יוגענד אויפגעוועקט פון זייער לעטארגישען שלאף. זיי דאן פערטריבען פונ'ם בית־המדרש און פון דער קלויז אינ'ם לאנגער אריין פון די דאמאלסדיגע משכילים און שפעטערדיגע ציוניסטען.

ווי אזוי איז דאס עפעס געשעהן? אָט הערט זיך צו:

צו יענער צייט, האט בעלז קאנטראלירט דאס אידישקייט פון א גרויסען טהייל פון גאליציען. די אידישע יוגענד איז לגמרי געווען איינגעשלאסען אין די ד' אמות של הלכה פונ'ם בית־המדרש. ניט נאר איז עס זיי פערבאטען געווען צו לערנען העברעאיש, צו לעזען א העברעאישע צייטונג, ווי דעם "המגיד", "המליץ", "הצפירה", "העברי" אדער אפילו יוסף כהן צדק'ס "המבשר". נאר אפילו צו לערנען תנ"ך איז פערעכענט געווען פאר'ן גרעסטען חטא. ניט איינ־

מאל האט מען א בחור ארויסגעווארפען פונ׳ם בית המדרש ווייל מען האט איהם געטראפען זיצען איבער אן "עשרים־וארבע׳לע". די בית־המדרש־בחורים, די פאהנען־טרעגער פונ׳ם קינפטיגען דור, האבען ניט געקענט האבען קיין שום געלעגענהייט זיך צו בעקענען מיט וועלכעס מאדערנעס וויסען, אדער כאטש, לכל הפחות, מיט דער ארימער העברעאישער ליטעראטור פון יענער צייט. אלע וועגען וועלכע פיהרען צו בילדונג זיינען פאר זיי געווען פערצאמט. טאמער האט מען געכאפט א בחור ארייננקוקענדיג אין א העברעאיש ספר׳ל, אדער, גאט זאל שומר ומציל זיין, אין א צייטונג, האט ער שוין מעהר קיין תקומה ניט געהאט. ער האט שוין פערזאגט דעם צעהנטען ניט מעהר צו בעגעהן אזא נארישקייט.

האט אבער פלוצים אנגעהויבען צו ערשיינען א לשון־קודש׳ע צייטונג, וועלכע איז געמאכט געווארען על "טהרת־הקודש", פון בלויז קדשי־קדשים, פון דער פרומער חסידישער חברה "מחזיקי הדת", וועמעס נשיא איז געווען דער פרומער קראקויער רב ר׳ שמעון סופר, א זוהן פונ׳ם "חת"ם סופר", מיט דער בפרוש׳דיגער הסכמה פונ׳ם בעלזער צדיק. עפעס א קליינע ישועה? מען וועט דאך שוין מעגען עפענטליך לייענען א צייטונג, אפילו אינ׳ם סאמע בית־המדרש, און קיינער וועט ניט מעהר מתרעם זיין, מחמת ס׳איז דאך א הייליגע צייטונג, ס׳שטעהט דאך בפרוש אויפגעשריבען אזוי אויף דער ערשטער זייט, אז "מען זאל אז דעם בלאט נוהג זיין א קדושה און עס ניט פערנוצען צו אונהייליגע זאכען". און ווידער וויבאלד מען מעג שוין לייענען, פארוואס טאקע ניט אמאל זיך פרואווען א שרייב צו טהאן עפעס א נייעס׳ל, כדי צו זעהן דעם נאמען געדרוקט שחור על גבי לבן, שווארץ אויף ווייס?

פון דאמאלס אן, איז שוין ממילא אויך מותר געווארען צו נעהמען אין דער האנד אריין א תנ"ך׳ל, ניט חלילה צו לערנען דארינען, דאס האט מען נאך אלץ ניט געטארט, נאר פשוט כדי נאכצוקוקען דעם פשט פון עפעס א שווערווארט וואס מען האט געפונען אין "מחזיקי הדת". אין די קלויזען פלעגען דאמאלס די בחורים לעזען יעדען דאנערשטאג בייםנאכט די צייטונג בצבור, מיט פערשיעדענע פירושים, כמנהג פון בית־המדרש בחורים, און די פאטער׳ס פון די בחורים האבען איצט פון די בנים גאר אנגעקוואלען.

האט אמאל דער "מחזיקי הדת" פערפיהרט א מחלוקת לשם־שמים מיט׳ן "העברי" אדער "המגיד", נו, מוז מען זיך דאך פערשאפען איינע פון די דאזיגע צייטונגען, ניט חלילה צו לעזען אין זיי, נאר פראסט צו זעהן וואס אט די אפיקורסים שרייבען דארט, כדי דאדורך זיך צו איבערצייגען ווי שטארק און גערעכט ס׳איז דאס אורטהייל וואס זייער צייטונג "דער מחזיקי הדת" פעראורטהיילט זיי, יענע צייטונגען, אלס כל־בו׳ניקעס און כופרים.

אט אזוי ארומעט, האט זיך מיט דער צייט אויסגעבילדעט פון די דאזיגע פרומע מחזיקי־הדת־לעזער, ניט נאר פלייסיגע לעזער פון מאדערנע העברעאישע און ניט העברעאישע צייטונגען, נאר אויך טאקע גרויסע משכילים און בעריהמ־טע שרייבער. עס איז א פאקט, אז כמעט אלע גרעסטע געלעהרטע פונ׳ם דור וואס שטאמען פון גאליציען, ווי די לאנדעס־רבנים דר. מרדכי עהרענפרייז און דר. יהודה ליב לאנדוי, ווי אויך דר. נינציג, דר. ראטהבלום און נאך פיעל אנ־דערע בעקאנטע פערזענליכקייטען אין דער העברעאישער ליטעראטור, האבען אנגעהויבען זייער שרייבער־קאריערע אין דער חסידישער צייטונג ״מחזיקי הדת״. ווען ניט אט די דאזיגע פרומע צייטונג, ווער ווייס אויב זיי וואלטען געווען אויס־געוואקסען דאס וואס זיי זיינען היינט. און ווער ווייס אויב דער שרייבער פון דיעזע שורות וואלט אימשטאנד געווען אויפצושרייבען זיינע חסידישע זכרונות.

די ריזינער ק׳נדער, וועלכע זיינען פונ׳ם בעלזער בעטראכט געווארען אלס אויפגעקלערטע, האבען, הפנים, דאס אלעס געזעהן אין פאראוים. פון זייער שטאנדפונקט, וועלכער האט אין זיין יסוד (פרינציפ) אין גאנצען איינגעשטימט מיט בעלז, אז די השכלה איז דער סם־המות צום חסידות, האבען זיי פאלשטענ־דיג רעכט געהאט ניט מסכים צו זיין צו דער גרינדונג פון א כשר׳ע חסידישע צייטונג.

קאפיטעל 62

דאָס חנוכה ליכטעל — אַ נר־נשמה

(אַ חסידישער שמועס).

צאָס חולין׳דיג ווערען פון אַ נסיעה צום צדיק. — די שכינה איז אין גלות. — פאָהרט צום צדיק שטאַרבען. — מען דאַרף פערשטעהען דעם רבינ׳ס דבורים. — די חנכה־ליכט עבודה מציל צו זיין אַ חסיד פון חבוט־הקבר. — דער „לחיים צו אַ מת. — אַ מיתה מתוך שמחה. — וואָס הייסט אמונת צדיקים.

„אוי, ניטאָ די אמאָליגע גוטע צייטען פון חסידות“, האָט ר׳ אייזיק׳ל אָנגעהויבען זיין שמועס אין חסידים־שטיבעל ביי אַ „זיטץ“ אין די ערשטע נאכט חנכה. אלעס איז געוואָרען חולין, וואָכענדיג, מגושם׳דיג מעג מען זאָגען. דער כח פון דער סטרא אחרא האָט גובר געווען, די טומאה איז געוואָרען, בעונותינו הרבים די גבירה, די גאַנצע בעל־בית׳טע, און דאָס חסידות, די קדושה, טאָקע דאָס גאַנצע אידישקייט — די שפחה.

„פערצייטענס אָבער, ווען איך בין געווען אַ יונגערמאַן, איז עס גאַנץ אַנדערש געווען. אוי, איז דאמאלס געווען אַ וועלט! אלעס האָט פשוט געשיינט, אלעס איז געווען אָנגעזאָפּט מיט קדושה. אַ נסיעה צום הייליגען צדיק איז געווען אַ נסיעה, אַן ענין, אַ גאַנצער עסק. מען האָט געהאַט הכנה פאַר׳ן פאָהרען און ביים פאָהרען. און געפאָהרען זיינען מיר צווישען אונזערע, סאַמע היימישע, אפילו ניט איין חלבנה. מען האָט געזעהן, געהערט אויפ׳ן וועג הייליגע דבורים, עס איז געווען בלויז אמת. אָבער היינט? אָט פאָהרט מען אויך מכלומר׳שט צום צדיק, מען זיצט אויך צוזאַמען, מען דערצעהלט זיך חסידות, בקיצור, מען טהוט לפנים אלעס דאָסזעלבע וואָס אונזערע אבות האָבען געטהון, אָבער עפּעס איז עס דאָך ניט דאָסזעלבע, עס פעהלט הארץ, עס פעהלט תוך, איך מעג זאָגען עס פעהלט די הארה פון דער שכינה.

„וואָס ווייסט איהר, יונגע צוציקעס, צו זאָגען אָדער צו דערצעהלען וועגען א נסיעה. אָט זעצט איהר אייך אַריין אין דער קליפּה׳דיגער באהן, צווישען אן ערב־רב פון ברואים וועלכע זיינען מטמא דעם גאַנצען אויר, נים האָבענ־דיג אפילו די מעגליכקייט מטהר צו זיין אייערע מחשבות ווי עס קעהרט צו זיין, ניט זייענדיג אימשטאַנד אפילו צו רעדען עטליכע חסידישע דבורים, דורך דער טומאה׳דיגער סביבה. אין מיינע צייטען איז אָבער גאָר געווען אַן אנדער וועלט. יא, רבותי, שכינתא בגלותא, די הייליגע שכינה איז נעבעך אין גלות".

א טיעפער ביטערער זיפץ האָט זיך אַרויסגעריסען פון אַלע הערצער מיט אַמאָל.

„און היינט די דבורים וואָס מיר האָבען זיך דאַמאַלס אָנגעהערט אויף דער נסיעה. עפּעס א קליינינגקייט, צוואַנציג חסידים, און חסידים מיט׳ן פולען מויל, חסידים פונ׳ם אַלטען דור, וועלכע האָבען זיך עפּעס אָנגעזעהען ביי צדיקים און אָנגעהערט פון צדיקים, צוואַנציג אַזעלכע חסידים אויף איין פוהר. און געפאָהרען זיינען מיר טאַקע גאַנצע פיערצעהן טאָג צוזאַמען, צו־זאַמען געבענטשט, צוזאַמען געגעסען און געטרונקען און צוזאַמען עוסק געווען אין חסידות. אוי, איז דאָס געווען א צייט! דאַמאַלס איז באמת מקוים געוואָרען דער פּסוק „והיה המשכן אחד", דער צדיק מיט די חסידים זיינען גע־ווען איינס, א „קומה שלמה".

„פאָהר איך מיר אַזוי צום אַלטען ז"ל אויף חנכה. און געפאָהרען זיינען מיר דאַמאַלס בלויז אַלטע חסידים, מוח מענשען, קעפּ, בעלי מדרגה. איך בין געווען דער אינגסטער צווישען זיי, דער „זעירא דמן חבריא", דער קלענס־טער. מילא וואָס איך האָב מיך דאַמאַלס צוגעהערט איז מה שאין הפה יכול לדבר. נור אָבער כדי אייך צו ווייזען וואָס מען מיינט א חסיד און ווי ווייט עס גרייכט דער כח פון אמונת־צדיקים, וועל איך אייך דאָ דערצעהלען א מעשה וועלכע האָט טאַקע פּאַסירט אויף יענער חנוכה־נסיעה, וואָס איך האָב צוגעזעהען מיט מיינע אייגענע אויגען.

„איינער פון אונזער נסיעה־חבריא האָט געהייסען ר׳ נחמן׳טשע באַ־שיעס, א חסיד מסוים. דער רבי ז"ל האָט אויף איהם אַמאָל געזאָגט: „נחמן איז א קאָזאַק, דער יצר־הרע ציטערט פאַר איהם ווי א פיש". איהר הערט עפּעס דבורים? א מענש וועלכער האָט מיט׳ן יצר הרע לגמרי גאָר נים קיין חשבונות. איהר קענט אייך שוין משער זיין ווי בגלופין׳דיג מיר אַלע האָבען זיך געפיהלט וויסענדיג, אז ר׳ נחמן׳טשע פאָהרט מיט אונז צוזאַמען.

אלע אונזערע הערצער זיינען געווען פול מיט שמחה. אָבער די שמחה פון ר׳ נחמן׳טשע אליין אויפ׳ן גאנצען וועג איז געווען עולה על כלנו. עס איז געווען א משונה׳דיגע שמחה געמישט מיט דביקות. און געשמועסט האָט ער דאמאלס, און דערצעהלט האָט ער דאמאלס, מיט א מין תמימות, מיט א מין התרוממות ממש אין לשער. חסידים וועלכע האָבען איהם געקענט מכמה שנים האָבען מבטיח געווען, אז ר׳ נחמן׳טשע איז לגמרי ארויס פון די כלים. אין אזא מדרגה האָבען זיי איהם קיינמאָל ניט געזעהען.

„אן ערך פון א מייל פאר סאדאגערי, האָט זיך פלוצים ר׳ נחמן׳טשע א כאפּ געטהון ביים קאָפּ מיט אן אויסגעשריי: מיין קאָפּ, מיין קאָפּ! ער האָט באלד בעקומען היץ און מיר האָבען פערשטאנען אז עס איז ניט ווי אָם בעסטען מיט אונזער ר׳ נחמן׳טשע. מיר האָבען געהייסען דעם בעל־עגלה זיך צו איילען אין שטאָדט אריין, כדי איהם תיכף מזכיר צו זיין פאר׳ן הייליגען צדיק. אָבער ביז מיר זיינען געקומען אין די שטאָדט איז ער געוואָרען א חולה מסוכן.

„ווי גרויס אונזער צער איז געווען פון ר׳ נחמן׳טשעס מסוכנ׳דיגע קראנקהייט, איז אלץ גרעסער געווען דער בטחון, אז אזוי ווי מיר וועלען איהם מזכיר זיין פאר׳ן רבי׳ן, וועט תיכף קומען די ישועה מיט די רפואה.

„צוקומענדיג אין דער סטאנציע, איז דער משרת באלד געלאָפען רופען א דאָקטאָר, בעת איך, אלס דער אינגסטער פון דער חברה, בין תיכף געלאָפען צום הייליגען צדיק, כדי צו פערכאפּען די ברכה בעפאָר עס איז גע׳חתמ׳עט געוואָרען דער ביטערער גזר דין.

דערצעהלענדיג דעם גבאי מכח דעם ענין, האָט ער מיך תיכף געמעלדעט ביים רבי׳ן ז״ל און טאקע באלד מיך אריינגעפיהרט אין זיין חדר מיוחד.

„הייליגער רבי, האָב איך מיט אימפּעט אויסגערופען תיכף נאָכ׳ן קבלת שלום, ר׳ נחמן׳טשע באשיעס איז אין א גרויסער סכנה, ער איז א חולה מסוכן״.

„אין א סכנה! האָט דער רבי ז״ל מיט א פליאה אויסגערופען. וואָס זאָגסטו עפּעס? נחמן א חולה מסוכן! חלילה, נחמן איז ניט אין א סכנה, נחמן איז אָנגעזאפּט מיט מצות, מיט מעשים טובים און מיט אמונת צדיקים, נחמן האָט גאָר קיין מורא ניט״. און אזוי ווי זיך ערמונטערנדיג פון א מין דבקות, האָט ער, ז״ל, אויפ׳ס נייעס א פרעג געטהון: אזוי, נחמן איז קראנק? השם יתברך איז א כל יכול, ער ק ע ן העלפען און שיקען די ישועה.

ווי איהר ווייסט, האָט דער הייליגער רבי קיינמאָל ניט גערעדט א פשוט׳ן דבור. עס איז דעריבער געווען ביי אלע מקורבים א דבר ידוע, אז

וויבאלד דער רבי זאָגט אויף א חולה די ווערטער: „השם יתברך וועט זיך מרחם זיין", איז עס געווען א סימן מובהק, קלאָר ווי דער טאָג, אז דער חולה וועט זיכער האָבען די רפואה. טאָמער האָט אָבער דער רבי געזאָגט: „השי"ת זאָל העלפען", האָט דאָס געהייסען, אז דער גזר דין איז נאָך ניט ענטשיעדען, דער עסק איז נאָך אין א ספק, אהין אָדער אהער. האָט אָבער דער רבי געזאָגט: „השי"ת קען העלפען", האָט יעדער געוואוסט, אז מען מעג שוין מאַכען די ברכה "דין האמת", ווייל דער גזר־דין איז שוין גע'חתמ'עט און דער חולה האָט ניט מעהר קיין שום האָפנונג.

וויסענדיג פון דיזען ענין האָב איך מיך פון ר' נחמן'טשע גאַנץ מיאש געווען. איך האָב אויך גוט פערשטאַנען די כונה פונ'ם רבי'נס־דבורים דאָס „נחמן איז ניט אין א סכנה", וועלכע האָבען געמיינט, אז ער האָט זיך גוט פערזאָרגט מיט צידה לדרך, אזוי אז ער דאַרף גאָר ניט מורא האָבען פאַר'ן יום הדין.

אהיימקומענדיג פונ'ם רבין ז"ל, האָב איך שוין געטראָפען ר' נחמן'טשע בשעת גסיסה. ער האָט נאָך געסטייעט צו עפענען די אויגען און ארויסצו־רעדען דיזע דבורים, וועלכע איך וועל אין מיין לעבען קיינמאָל ניט פער־געסען: „חברים, זאָגט מיר דעם הייליגען רבינ'ס תשובה. גיט מיר מיט זיינע קמיעות אינ'ם קבר. זיי ליעגען אין מיין רענצעל אין א לייוואַנטען בייטעלע. זייט מיך מזכיר פאַר'ן הייליגען צדיק און טרינקט „לחיים" פאַר מיין נשמה איידער מען וועט טהון מיין רעכט."

„דער רבי האָט געזאָגט, האָב איך מיט אימפעט אויסגערופען, אז איהר האָט גאָר ניט וואָס מורא צו האָבען..."

א ליעבער שמייכעל האָט זיך בעוויזען אויפ'ן פנים פונ'ם גוסס. ער האָט פערשטאַנען דעם רבינ'ס דבורים. און תוך כדי דבור האָט ער אויסגעהויכט זיין כשר'ע נשמה, ערב חנכה בין השמשות.

די הדלקה (אָנצינדען) פונ'ם ערשטען חנכה־ליכטעל איז דעמאָלט גע־ווען ממש פחדים'דיג. מיט'ן ברענענדיגען שמש אין דער האַנד, איז דער צדיק געשטאַנען אין דער אַלטער קלויז בצד מעריב, פאַר דעם גרויסען, וואונ־דערבאַרען חנכה־לעמפעל, גאַנץ פער'דבק'עט. די אויגען זיינען געווען פער־גלייזט און דער גאַנצער גוף כמעט ווי פערשטיינערט, קוים, קוים וואָס מען האָט געקענט בעמערקען א בעוועגונג אין דער אויבערשטער העלפט פון דעם הייליגען גוף, דורך דעם ציטערן פונ'ם קליינעם פלעמעל פון דעם ברענענ־דיגען שמש. פאַר פראָסטע ברואים, וואָלט זיך אפשר געקענט דאַכטען, אז

דער צדיק שטעהט זיך אזוי גאנץ קאלט גלאט אין דער וועלט אריין. אבער די שארפע הרגשה פון חסידים האבען געפיהלט ווי ס׳קאכט זיך אינ׳ם פנימיות פונ׳ם רבי׳ן ממש ווי א קעסעל. דאס אש־קודש פון זיין הארץ האט געהאט א געוואלדיגע השפעה אויפ׳ן גאנצען חסידישען עולם, וועמעס אלע אויגען זיינען ווי מיט א מאגנעט צוגעצויגען געווארען צו דער איינציגער נקודה, וואו דער רבי, ז״ל, איז געשטאנען.

פלוצים האט זיך דערהערט א שטילער, לאנג אויסגעצויגענער קרעכץ, ארויסקומענדיג פונ׳ם צדיק׳ס ברוסט, אלס אן הקדמה צו דער ברכה איבער די חנכה־ליכט.

אלעס אין דער קלויז שטעלט אויף מויל און אויערן.

ברוך אתה... הויבט דער צדיק אן מיט א שטיל קול ווי זיין סדר פלעגט זיין. אין דער קלויז איז שטיל אז מען קען מאהן זייען. אלע חסידים שטעהען מיט פערמאכטע אויגען און מיט אויפגעשטעלטע אויערן, כדי נים צו פערלירען, חלילה, אפילו איין איינציגעס ווארט וואס געהט ארויס פונ׳ם צדיק׳ס פה קדוש...

„להדליק נר של״... און דער רבי האט מפסיק געווען א רגע איידער ער האט געענדיגט דאס ווארט „חנכה״.

מען האט זיך שפעטער דערוואוסט, אז דאס חנכה־ליכטעל איז גאר גע־ווען א נ ר ־ נ ש מ ה פאר זיין געליעבטען חסיד ר׳ נחמן׳טשע, און די הפסקה איז געווען צוליעב דער מחשבה: „להדליק נר של נשמה״.

און די עבודה בשעת דער חזן זינגט דעם זמר פון „מעוז צור״ בעת דער רבי קוקט געוועהנליך גלייך אין דעם „אור״ פונ׳ם חנכה־ליכטעל, איז דע־מאלט געווען שרעקליך. מען האט געקענט זעהען בחוש אז ער פערארבייט מעשים, פיהרענדיג א מלחמה מיט׳ן בעל־דבר.

און יהושע׳קע סאקווערער זינגט, מיט זיין נעימות׳דיגען ניגון „ובידו הגדולה הוציא את הסגולה״. עס ציפט ביי דער נשמה פאר גרוים מתיקות. די וואס זיינען געשטאנען נאהנט נעבען רבי׳ן האבען בפירוש געהערט, ווי דער רבי ז״ל האט נאכגעזונגען שטיל כמה פעמים די ווערטער, מיט א טיע־פען קרעכץ בעגלייטעט: „אוי, הייליגער בעל־הרחמים! ובידו הגדולה הוציא את הסגולה״ (מיט זיין גרויסע האנד האט ער בעפרייט זיין ליעבען אוצר).

איצט ערשט האט יעדער פון די חסידים פערשטאנען, אז דער רבי ווייסט שוין, דורך א ידיעה פון אויבען, וואס ס׳איז געשעהען, און אז זיין גרויסע עבודה איז צו בעפרייען זיין ר׳ נחמן׳טשי פון די יסורים פון חיבוט הקבר.

ערשט נאָך די חנכה־ליכט בענשען האָט מען איהם דערצעהלט פון ר׳ נחמן׳טשעס פטירה.

„א גרויסע נשמה, א הויכע נשמה! האָט דער רבי עטליכע מאָל אויסגע־רופען. ער האָט א גרויסע זכיה. ער וועט האָבען מעהר מנוחה ווי ביי זיך אין דער היים".

מטהר געווען האָבען איהם נאָר די גאַנצע חבריא וועלכע האָבען מיט איהם געמאַכט די לעצטע נסיעה. קיין אַנדערען האָט מען ניט צוגעלאָזט. אזוי האָט דער רבי געהייסען.

נאָך דער טהרה, ווי ער, דער בר־מינן, איז שוין געווען אָנגעטהאָן אין זיינע ריינע ווייסע מלבושים, האָט איינער פון אונזער חברה אַרויסגענומען א פלעשעלע בראַנפען און מיר האָבען געטרונקען „לחיים". מיר האָבען דאָס פנים פונ׳ם בר־מינן אויפגעדעקט, ער זאָל זעהען און הערען דאָס זיין רצון איז מקוים געוואָרען. ביים „לחיים" האָט קיינער ניט פערגעסען צו וויג־שען דעם מת ער זאָל געפינען א מנוחה צווישען די אַלטע חסידים און צדיקים, כּיט׳ן כח פון זיין אמונה אין צדיקים.

איך, אלס דער איינגסטער, בין געווען דער לעצטער ביים טרינקען. מיט א הימלישען כח פון אמונה, אז ער ווייסט און הערט אַלעס, האָב איך א כאַפּ געטהון דעם נפטר׳ס האַנד זאָגענדיג צו איהם: „לחיים ברודער׳טשע נחמן בן רייזעל, און טאָקע לחיים. זאָרג ניט ברודער, דו ביזט גליקליך ווי די גאַנצע וועלט וואָס ביסט דאָ געשטאָרבען. דער רבי האָט געזאָגט אז דאָ וועסטו געפינען די אמת׳ע מנוחה, ער האָט דיר אויך א טובה געטהון נעכטען ביים ערשטען חנכה־ליכטעל, לחיים, פערגעס אונז ניט דאָרט."

רבותי, איך זאָל אזוי זוכה זיין צו זעהען קבוץ גליות, ווי איך האָב מיט מיינע אויגען געזעהען דעם בר־מינן׳ס פנים אויפלייכטען און שמייכלען. איך האָב אויף דעם צוואַנציג עדות.

א, דאָס, חברה, הייסט א חסיד, וואָס האָט אמונת צדיקים.

קאפיטעל 63

דער לאכעדיגער פורים

דעם רבינ׳ס הויף־בדחן. — מען מעג זיך פרעהען אבער ניט לאכען. — מען דארף שכל האבען אבצונארען דעם בעל־דבר. — דער סוד פון שכור׳ן אים פורים. — דער חילוק פון סאדאגערער און אנדערע חסידים. — ס׳איז אמאל בעסער צו זיין אין גהינם ווי אין גן־עדן.

דער פורים׳דיגער טיש פון ר׳ ישראל׳טשי ריזינער, דער סאדאגערער רבי, איז געווען מורא׳דיג. דער רבי איז כסדר געזעסען פערטראכט מיט פער־מאכטע אויגען, זינגענדיג דאס בעקאנטע, פערוועהטאגטע ניגונ׳דעל, וועל־כעס איז אנגעזאפט מיט א בענקעניש צו דער שכינה.

עס האבען ניט געהאלפען יאסעל בראדער׳ס חכמות. דער רבי האט ניט געשמייכעלט אפילו.

ר׳ יאסעל בראדער איז געווען ביים ריזינער ז״ל א מין הויף־נאר. ווי גרויס דער פחד און דער יראת הכבוד זאל ניט געווען זיין פאר׳ן ריזינער, האט יאסעל בראדער תמיד געהאט א פרייע האנד צו מאכען זיך כל׳ערליי הלצות אין דער געגענווארט פונ׳ם רבי׳ן. און א גבורה האט ער געהאט, אז קוים האט ער געעפענט זיין מויל ארויסצורייד׳ן א דבור, האט דער רבי ז״ל געמוזט נעבען א שמייכעל, אבער טאקע נאר א שמייכעל, ווארום גע־לאכט האט ער, ז״ל, כ מ ע ט קיינמאל ניט. אבער דעם רבינ׳ס א בלויזער שמייכעל האט אין זיך געהאט גענוג כח ארויסצורופען אן אונגעהויערע שמחה ביי אלע זיינע חסידים, וויסענדיג אז דער רבי איז מיט זיין שמייכעל ממש בונה עולמות.

דער ריזינער רבי איז געווען א גרויסער פריינד פון שמחה און א שטאר־קער שונא פון עצבות. א חסיד מיט א זויער פנים האט ניט געטארט קומען אונטער זיינע אויגען. ער פלעגט זאגען, אז אויף א פרעהליך פנים רוהט די שכינה. מיט שמחה קען מען אלעס פועל׳ן ביי השי״ת, ווייל כביכול איז דער מקור השמחה, בעת עצבות און מרה שחורה איז נור מעשה שטן. ער,

ז״ל, פלעגט זאָגען, אז ער האָט ליעבער א לוסטיגען דייטש פון א מרה־שחורה׳־דיגען חסיד. פונדעסטוועגען איז ער געווען א שטאַרקער מתנגד פון לאַכען.

„ש מ ח ה איז עפּעס אנדערש, און ל א כ ע ן איז עפּעס אנדערש", האָט ער אמאָל געזאָגט אין א שמועס מיט די מקורבים. „לאַכען איז גאָר ניט מעשה איד. די אידישע שמחה דאַרף זיין בבחינת „עוז וחדוה במקומו", זי דאַרף זיך געפינען אינ׳ם פנימות, אינ׳ם תוך פונ׳ם הארץ. די גוי׳שע שמחה אָבער בעשטעהט פון בלויז חצוניות, אינ׳ם לאַכען, וועלכע איז נור א שמחה לשעה, אַ שחוק עובר, און עס שמעקט אויך מיט תאוה. דאָס איז דער סוד פונ׳ם פסוק „אל תשמח ישראל אל גיל בעמים". אן איד דאַרף ניט, און טאָר זיך ניט פרעהען אויפ׳ן זעלבען אופן ווי להבדיל דער גוי".

איינמאָל אין יאָהר אָבער, פלעגט ער, ז״ל, מאַכען אן אויסנאַהם, געבענ־דיג אן אמת׳ן לאַך. דאָס פלעגט זיין ביי דער פורים׳דיגער סעודה, ווען יאָ־סעל בראָדער פלעגט אריינקומען א פערשטעלטער, מאַכענדיג פערשידענע אָנשטעלען און דערציילענדיג כל׳ערליי הלצות. לכתחילה האָט זיך אָנגע־הויבען צו בעווייזען אויפ׳ן רבינ׳ס פּנים א שמייכעל, וועלכער האָט זיך בסדר פערגרעסערט ביז צו דער מדרגה פון אן אמת׳דיגען לאַך. אָבער טאַקע נאָר איין איינציגען לאַך, ניט מעהר. תיכף איז דאָס הייליגע פּנים נשתנה געוואָרען, אָננעהמענדיג צוריק דעם פריהערדיגען ערנסט. דאָס געלעכטער איז ווי מיט־אמאָל אָבגעהאַקט געוואָרען, כלומר, אָט האָב איך אָבגעטהון מיינס, אָבגענאַרט דעם שטן, דעם עמלק, און מעהר טאָר מען ניט.

מכח דיעזען לאַכען, האָט ער, ז״ל, אמאָל געזאָגט דיעזע דבורים: „פּורים איז אן עת רצון זיך מתגבר צו זיין איבער׳ן ס״ם דעם שטן, וואָס ווערט אָנגערופען ע מ ל ק, מבטל צו זיין זיינע קטרוגים אויף דער כנסת ישראל. כדי איהם אָבצונאַרען, מוז מען זיך פאַרשטעלען אין זיינע מלבושים, זיך נוהג זיין מיט זיינע מנהגים, כדי ער זאָל אונז בעטראַכטען פאַר „אחד משלהם", אויף וועמען עס איז נישטאָ מעהר וואָס מקטרג צו זיין. אזוי ווי ער איז נאָר מסיח דעת פון אונז, איז גרינג מבטל צו זיין יעדען גזר דין וואָס הענגט איבער אידישע קעפּף. דאָס מיינט די גמרא: „חיב אדם לבסומי בפוריא", א איד דאַרף זיך אָנ׳שכור׳ן אין פורים. אָננעהמען פאַר א ווייל׳ע דעם שטן׳ס מנהגים, כדי איהם אָבצונאַרען. אָבער נור ביז א בעשטימטען גבול. מען דאַרף וויסען ווען אויפצוהערען."

דאָס איז אויך געווען דער טעם פונ׳ם ריזינער׳ס לאַכען ביי דער פורים׳־דיגער סעודה.

דאָס יאָהר אָבער, האָבען אַלע חכמות און הלצות פון יאָסעל בראָדער ניט געהאָט די קלענסטע פעולה.

אַלע חסידים האָבען געזעהן בחוש אז עס הענגט א סכנה־דיגער גזר־דין איבער׳ן כלל ישראל.

פלוצים האָט דער רבי ז״ל געעפענט די אויגען, זיך אומגעקוקט אויף אַלע זייטען, כמו אראבקומענדיג פון א גאַנץ אַנדערן עולם. אָט שטעהט פאַר איהם יאָסעל בראָדער מיט א פנים פון א געקינצעלטער חוצפה, זאָגענדיג צום רבי׳ן:

„אייערע חסידים, רבי, האָבען אויף אייך א גרויס תרעומות. זיי זיינען אויף געהאַקטע צרות מעהר ווי כל החסידים פון אַנדערע רביים. זייער גורל איז א ביטערער בזה ובבא, אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט.

„וואָס מיינסטו דאמיט צו זאָגען?״ האָט איהם דער ריזינער געפרעגט.

„איך מיין פשוט כפשוטו״, האָט יאָסעל בראָדער געענטפערט. „אָט לאָ־מיך אייך זאָגען: ווען א חסיד פון אַן אַנדער׳ן רבי׳ן קלייבט זיך צו פאָהרען צו זיין צדיק, גרייט זיין פלונית׳טע פאַר איהם אָן צידה לדרך, ממש פון כל טוב. דער שטערטישער עולם בעגלייט איהם מיט גרויס כבוד. קומענדיג צו זיין רבי׳ן, איז דאָך אגיל ואשמח. דער רבי איז מיט איהם א גאַנצער „פּאַניע בראַט״, ער האָט דאָרט כל׳ערליי התקרבות, מען זינגט אין איינעם, מען טאַנצט צוזאַמען, און ס׳איז א לעבען פון ששון.

„איצט וועל איך אייך דערצעהלען וואָס עס טהוט זיך מיט איהם אויף יע־נער וועלט. אזוי ווי דער בר־מינן קומט פאַר׳ן בית דין של מעלה, גיט איהם דער גרויסער שופט א פרעג: „במה עסקת? וואָס האָסטו געטהון אויף יענעם עולם״?

„איך בין געווען א חסיד!״ ענטפערט דער בר־מינן קלאַפּענדיג מיט די צייהנער, וויסענדיג, אז דער שופט עליון האָט שוין פריהער גוט דורך געניש־מערט זיין ספר הזכרונות און זיך געמאַכט רשימות פון זיינע היבשע חטאים.

„א חסיד? פון וועלכען גוטען־איד?״

„מיין רבי איז געווען דער פיטשירייווקער צדיק״, ענטפערט דער חסידישער מת מיט טויט־שרעק.

„בא, לויט דעם רבי׳ן איז ער כ׳מעשה ניט פון א חסיד, זאָגט דער שופט עליון צו דער פמליא של מעלה. אין גן־עדן אריין!״

ווי אזוי געהט עס אָבער אייער׳ס א חסיד? אויף אַלע שונאי ישראל געזאָגט. ווייל ער פאָהרען צו אייך קיין סאדאגערי, מוז ער זיך אוועק׳גנב׳ענען ביינאַכט, פערכאַפּענדיג מיט זיך בלויז טלית ותפילין, ווייל, ווי איהר ווייסט,

ווערט א סאדאגערטשיק אומעדום גע'רודף'ט. פון התקרבות קען דאך ביי אייך גאר קיין מדובר ניט זיין. קוים וואס ער איז זוכה אנצוריהרען אייערע שפיץ פינגער ביים קבלת שלום, און צו הערען פון אייך ביים געזעגנען די פאר דבורים: „פאהרט לחיים ולשלום". מעהר קוקט איהר אייך אפילו אויף איהם ניט אום.

קומענדיג ווידער אויף יענעם עולם און הערענדיג די שאלה: במה עסקת? ענטפערט ער מיט גאוה: „איך בין געווען א ריזינער חסיד", האפענדיג אז אייער נאמען וועט איהם מציל זיין פון חבוט הקבר און די שבעה מדורי גיהנם.

„אזא גרויסען רבי'ן, און דאך אזא קאלעקעוואטער חסיד!" רופט אויס דער שופט עליון מיט כעס: „אין גיהנם אריין!"

„פאר וואס־זשע זוכסטו דיר ניט אויס אן אנדער רבי'ן?" האט איהם דער ריזינער געפרעגט, בעת אויף זיין הייליגער צורה האט זיך אנגעהויבען צו ווייזען שפורען פון א שמייכעל.

„ווייל יאסעל בראדער זאגט, ס'איז בעסער צו זיין אין א ו נ ז ע ר גיהנם איידער אין ז י י ע ר גן עדן."

דער רבי ז"ל האט זיך שטארק צולאכט. און געלאכט האט ער דאמאלס צוויי מאל.

באלד האט ער אנגעהויבען צו זאגען תורה מיט דערזעלבער כונה, אויפ'ן פסוק: אשרי העם, גליקליך איז דאס פאלק ישראל, שככה לו, כאטש עס האט זיך אויסצושטעהען אינ'ם גלות צרות און רדיפות מעהר ווי אלע פעלקער, פונדעסטוועגען אשרי העם, פיהלט זיך די כנסת ישראל גליקליך, ווייל שה' אלהיו. בעסער צו ליידען צרות זייענדיג גאט'ס פאלק, איידער צו האבען נחת און פרייד אונטער'ן רשות פון דער סטרא אחרא.

און דער רבי האט געלאכט צום דריטען מאל. און די חסידים האבען מיטגעלאכט. עס איז געווארען א שמחה אין אלע עולמות. דער ס"ם איז מבולבל געווארען און דער גזר דין איז בטל געווארען.

דער פורים פון תר"ח, ווערט דעריבער גערופען פון אלע סאדאגערער חסידים, „דער לאכעדיגער פורים".

קאפיטעל 64

פסח ביים ריזינער רבי'ן

(פון ר' אייזיק'ל חסיד'ס ספר זכרונות.)

די אמת'ע שמחת־יום־טוב איז נור ביים צדיק. — לאו כל אדם זוכה צו זעהן דעם רבינ'ס סדר. — א נסיעה צום צדיק. — נסים פון בית־המקדש. — דער סדר־טיש. — א צדיק'ס תורת פול מיט ציוניסטישע געדאנקען. — ווער איז משיח? — א גאולה טבעית מוז זיין פריהער פאר די גאולה נסית.

כל זמן שהנשמה בקרבי, אזוי לאנג ווי מיינע אויגען וועלען אפען זיין, וועל איך ניט פערגעסען דעם גרויסען הימלישען תענוג וואס איך האב געהאט אין מיינע יוגענד יאהרען, ווען איך האב געמאכט מיין נסיעה צום ריזינער קיין סאדאגורע, אויף פסח פון דעם יאהר תר"י.

דער אמת'ער חסיד, פיהלט קיין מאל ניט קיין עונג יום־טוב סיידען אין דער מסבה פונ'ם צדיק מיט זיינע חסידים. מחמת א חסיד זוכט אין שמחת יום־טוב דאס איידעלע, דאס אצילות'דיגע, ניט פשוט א פולען בויך פון די מגושם'דיגע מאכלים. און התרוממות הנפש, וועלכע איז די תולדה פון א תענוג רוחני, קען מען באין אופן ניט האבען און ניט משיג זיין, נור אין דעם צדיק'ס מסבה, צוזאמען מיט די חבריא קדישא.

און ווען דאס איז געזאגט געווארען בנוגע אלע ימים טובים פונ'ם יאהר, על אחת כמה וכמה דער יום־טוב פסח, וועלכער איז כמעט בלויז רוחניות, וואו דער חסיד וואס איז זוכה צו זיצען ביים רבינ'ס „סדר", פיהלט און פערשטעהט דעם תענוג פון „צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה". דעריבער איז דער גרעסטער וואונש פון יעדען חסיד ער זאל כאטש איין איינציג מאל אין לעבען, זוכה זיין צו זיצען ביים רבינ'ס סדר־טיש, צו זעהען דעם צדיק'ס דבקות אין דיזע גרויסע ליל־שמורים־נאכט, און פיהלען אט אזא מין הימלישעם נעימות, מה שאין הפה יכול לדבר ואין האזן יכולה

לשמוע (דאָס מויל קען עס ניט אַרויסריידען און דאָס אויער קען עס ניט אויפ־פאַסען).

עס איז אָבער זעהר שווער צו דערגרייכען צו דיזער זכיה. מחמת פסח איז ביים רבי׳ן ז״ל ניט ווי אַן אַנדער יום־טוב. ווען יעדער יום־טוב׳דיגער „טיש״ איז קדש, איז דער פסח׳דיגער סדר־טיש קדש קדשים, פון וועלכען ס׳איז געזאָגט געוואָרען „ולא יבואו לראות כבלע את הקדש״, ניט יעדער איינער קען האָבען די זכיה זיך צו צוזעהן די גרויסע קדושה פונ׳ם רבינ׳ס סדר אָבריכ־טען. עס ווערט דעריבער צוגעלאָזט נור יחידי סגלה, דאָס זעמעל־מעהל פון די חסידים, און אויך פון דיזע, נור אַ מנין מצומצם, ניט מעהר פון צעהן פאַרשוין.

פונדעסטוועגען פלעגען קומען צופאָהרען אויף פסח אַן ערך פון הונדערט חסידים. און אַזוי פלעגט זיין דער מנהג: ערב פסח, האָט שמואליק גבאי פאָרגעלייגט פאַר׳ן צדיק אַ ליסט פון אַלע אָנגעקומענע חסידים. דער רבי האָט די רשימה דורכגעקוקט און בעצייכענט, ממש ביד קדשו, וועלכע חסידים פון דער ליסט זיינען ראוי זיך צו בעטייליגען אין זיין חבורתא קדושתא. דער גאַנצער עולם איז געשטאַנען אין הויף וואַרטענדיג אויף דעם רעזולטאַט פון דער בחירה. דאַן איז שמואליק אַרויסגעקומען, זיך געשטעלט אויף די טרעפ און אויסגערופען די נעמען פון די גליקליכע, וועלכע דער גאַנצער חסידישער עולם האָט שטאַרק מקנא געווען. די נבחרים זיינען תיכף געגאַנגען האָבען די נויטיגע הכנה, זיך אויסטהאָן נאָך מעגליכקייט פונ׳ם גשמיות, פונ׳ם וואָכעדי־גען, אָדער בעסער געזאָגט פונ׳ם חמצ׳דיגען. „כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק״. דאָס מיינט, אַז פאַר׳ן צדיק טאָר מען זיך ניט ווייזען, כל זמן מען איז וואָכעדיג און מגושם׳דיג; מען מוז זיך פריהער אָברייניגען דורך טובל זיין אין אַ מקוה און האָבען דאַביי אַ הרהור־תשובה. בעת דער איבריגער עולם האָט זיך אַ לאָז געגעבען צום סאַלאַש, אַ מין שפייז־מאַגאַזין, וואו מען האָט זיי אויסגעטיילט מצות, ווייז אויף ארבע כוסות און אַ פלעשעלע שליוואָוויץ, פאַר די ערשטע צוויי סדר־נעכט; דעם סדר האָט אַ יעדער געפּראַוועט אויף זיין סטאַנציע.

איצט זייט אייך משער מיט וואָס פאַר אַ מין מחשבות, האָפנונגען און כליון נפש, איך בין געפאָהרען אויף מיין נסיעה קיין סאַדאַגורע אויף פסח.

אַרויסגעפאָהרען זיינען מיר אַ גאַנצע חבריא, פונקט אים ראש־חדש ניסן. אַ, וואָס פאַר אַ מין נסיעה דאָס איז געווען! מיר האָבען געפיהלט בחוש די שמחה פון „עולה רגל״ זיין. שוין אויפ׳ן וואָגען האָט מען געקענט

זעהן ממש נפלאות. געדאַכט האָט זיך לכתחלה, אַז אין דער בויד וועלען ניט קענען אריין מעהר ווי, לכל היותר, אכט פארשוין, און דאָס אויך בדוחק גדול, און געפּאַהרען זיינען מיר גאַנצע פינפצעהן פארשוינען, און ס׳איז ברוך־השם געווען פּלאַץ פאַר אַלע, נאָך ווי הייסט פּלאַץ, טאַקע בהרחבה, ממש ווי אין בית־המקדש, וואו ס׳פלעגט זיין: „עומדים צפופים ומשתחוים רוחים" (בעת מען איז געשטאַנען איז ענג געווען און ביים בוקען זיך האָט יעדער געהאַט גענוג פּלאַץ זיך אויסצושטרעקען אויף דער ערד), אמת׳דיגע גבורות הבורא.

אָנגעקומען קיין סאַדאַגורע זיינען מיר פּונקט פאַר בדיקת חמץ, וועלכעס פּלעגט זיין אין סאַדאַגורע אַ גאַנצער ענין. פאַר מנחה, איז דער צדיק ז״ל געגאַנגען בכבודו ובעצמו צום ברונען אין הויף, אָבצושעפּען „מים שלנו" פאַר די מצות וואָס מען האָט געדאַרפט באַקען ערב פסח. מיר, די נייע אָנגעקומענע אורחים, האָבען נאָך זוכה געווען צו שטעהען אין דער שורה וואו דער רבי האָט געדאַרפט דורכגעהן, צו זעהן דעם צדיק׳ס צורה, וועלכע האָט דעמאָלט געשיינט ווי דער אור פון ששת ימי בראשית, און פון איהם מקבל שלום צו זיין. ס׳פערשטעהט זיך, אַז תיכף ביי אונזער אָנקומען, איז געווען די ערשטע עובדא צו לויפען זיך טובל זיין אין מקוה אריין, ווי איך האָב שוין פריהער בעמערקט: „כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק".

בדיקת חמץ פלעגט געדויערען ביים רבי׳ן ביז האַלבע נאַכט. ער פּלעגט אַליין מיטנעהמען מיט׳ן גבאי שמואליק, וועמען ער האָט געגעבען אַ כח הרשאה צו זוכען דאָס חמץ, אין אַלע חדרים אריין. דאָס קרעכצען און די בכיות פונ׳ם צדיק, זיינען דעמאָלט געווען איבער׳ן מענשליכען יכולת. מען האָט געזעהן בחוש, אַז מיט זיינע עובדות וויל ער מבער זיין דעם שטן, דעם יצר־הרע, וועלכער ווערט אָנגערופען „שאור שבעיסה", דער גרויסער חמץ. מיר האָבען שוין אָנגעהויבען פיהלען די „הארה" פון ליל שמורים.

ביי אונז אַלע האָט דאָס האַרץ געקלאַפּט ממש ווי ביי אַ גזלן. ווער פון אונז וועט האָבען די גרויסע זכיה מיטצוזיצען ביים טיש „שהמלך במסבו"?

ווי גרוים איז געווען מיין שמחה, הערענדיג צו מאָרגענס שמואליק׳ן אויס־רופען מיין נאָמען צווישען דעם רבינ׳ס אורחים ביים סדר טיש. איך האָב אָנגעהויבען צו טאַנצען אין הויף פאַר גרויס שמחה און געדאַכט האָט זיך מיר, אַז אַלע עולמות עליונים און די בני היכלא דמלכא עילאה טאַנצען מיט מיר מיט; דעם אמת געזאָגט, האָב איך מיך אויף אַזא כבוד גאָר ניט גע־רעכנט, מחמת איך בין דעמאָלט געווען דער „זעירא דמן חבריא".

* * *

פסח, די ערשטע סדר־נאכט. אויפ׳ן הסב־בעט, וועלכעס איז איבערגע־דעקט מיט א זיידענער קאלדרע, אויסגעשטיקט מיט גאלדענע שטיקערייען, זיצט דער צדיק איינגעהילט אין א ווייסען קאפטאן, וועלכען ער האט נאך בירושה פונ׳ם זיידען ר׳ אברהמ׳לע מלאך, און רעכט אב דעם סדר. ארום א קיילעכדיגען טיש זיצען די זעקס זיהן, די הייליגע קינדער פונ׳ם רבי׳ן און די איינקלאך. אלע כלים פונ׳ם טיש זיינען פון ריין גאלד. אין דער מיטען פונ׳ם טיש איז געשטאנען די בעריהמטע זילבערנע קערה, וועלכע געפינט זיך נאך היינט אין סאדאגורער הויף און איז פאררעכענט פאר אן אנטיק שבאנטיקען. זי האט אויסגעזעהען ווי א קליינע קאמאדע, מיט דריי שובלעדלאך. יעדעס שובלעדעל האט געדיענט פאר א פלאץ פאר איין מצה פון די דריי סדר־מצות. אויף דער דעק פון דיזע זילבערנע קאמאדע זיינען געשטאנען זעקס קונסטפאלע טעלערלאך, פאר די קלייניגקייטען, וועלכע מען דארף האבען צו דער סדר־צערעמאניע. אט ביי דיזען רונדען טיש זיינען נור געזעסען דעם רבינ׳ס קינ־דערלאך. צווישען דיזען טיש און דעם טיש וואו דער מנין חסידים זיינען געזעסען, צווישען וועלכע איך בין געווען דער לעצטער, זיינען געשטאנען אויף דער ערד צוויי גרויסע, הויכע זילבערנע אכט־רעהריגע מנורות, קינסטלעריש אויסגעארבייט, וועלכע האבען געגרייכט פיעל הויכער איבער די טישען און פערשפרייט אויף זיי א העלע ליכטיגקייט.

דאס איינציגע מאל אין יאהר, וואס אויך די רביצין און די שניערען זיי־נען געזעסען אין דעם זעלבען חדר פונ׳ם צדיק. זייער ציערונג און די טייערע בריליאנטען האבען געבלישטשעט פון דערווייטענס ווי די זון־שטראהלען. אבער ווער האט זיך דעמאלט מיט דעם פעראינטערעסירט, בעת מען זעהט פאר זיך דעם גרויסען צדיק אויף וועמעס פנים ס׳האבען געשיינט די „קרני־הוד“ פון משה רבנו.

אלטע חסידים האבען עדות געזאגט, אז יענער סדר איז געווען משונה פון אלע פריהערדיגע סדרים. די השפעה פונ׳ם צדיק׳ס קדושה און התלהבות איז אריין אין די טיעפע ווינקעלאך פון אונזערע נשמות. מיר זיינען געקומען צו דער מדרגה פון „פסיקת זוהמא“, ווערענדיג גערייניגט פון אלערליי פסולת.

שטיל, אבער מיט אינערליכער התלהבות, הויבט דער צדיק אן צו זאגען „הא לחמא עניא“. און שטיל זאגען מיר איהם נאך מלה במלה. מען דארף האבען א הימלישע גבורה איינצוהאלטען דאס פייער וואס ברענט אין אונזערע הערצער. דאס איז נור דער כח פונ׳ם צדיק.

„הא לחמא עניא“ — הויבט דער רבי אן מפרש צו זיין — „עס איז ארים

ברויט וואס מיר עסען אין גלות. כל זמן מיר האבען ניט אונזער אייגענע היים, הייסען מיר נור אורחים, זיצערס ביי פרעמדע טישען, און די גרעסטע רחבה, די גרעסטע גדולה אונזערע ווערט דאדורך נור אנגערופען „לחמא עניא" ארים ברויט. „השתא עבדי", אפילו די אידישע שררות אין גלות זיינען בבחינת עבדים, די נשמה פון אונזערע גדולים זיינען פערקנעכט צו אנדערע. נור אין אונזער אייגען לאנד, מיט אן אייגענע אידישע ממשלה, וואלטען מיר געקענט אנגערופען ווערען „בני־חורין". אבער, משטיינס געזאגט, וואס טהוען מיר שוין גאר כדי צו צוקומען צו דער מדרגה פון „בני־חורין"?

א טיעפער זיפץ האט זיך ארויסגעצויגען פון צדיק׳ס ברוסט, און מיר אלע האבען בעקומען א שטארקען הרהור תשובה.

ביי יענעם סדר האבען מיר געזעהען זאכען וואס עין לא ראתה און נע־הערט דבורים שלא שמעה אוזן מעולם. דאס איז שוין געווען א שטיקעל סדר! מען האט כסדר געזעהן דבקות. דעם מאמר פון „והיא שעמדה לאבותינו" האט דער צדיק איבערגע׳חזר׳ט צוויי־און־פערציג מאל. די חסידים וואס זיינען געזעסען נעהענטער צום צדיק האבען עדות געזאגט, אז ביי יעדעס מאל זאגען האט ער לגמרי געהאט א גאנץ אנדערע צורה, דאס הייסט, ער איז געווען א „פושט צורה ולובש צורה".

ביים לעצטען מאל זאגען, האט ער זיך שטארק פער׳דבק׳ט, מעהר ווי א האלבע שעה, דאן האט ער איבערגע׳חזר׳ט די ווערטער: „שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו" כמה פעמים, און געענדיגט מיט דיזע ווערטער: „עס וועט קומען א צייט, ווען די אומות העולם וועלען אונז פיינד האבען שנאת מות. און ניט קענענדיג פון אונזערע פטור ווערען דורך רדיפות און שחיטות, וועלען זיי אונז ארויסטרייבען פון זייערע מדינות צוריק קיין ארץ ישראל. ס׳איז אפילו ניט קיין גרויסער כבוד צוריק צוקעהרען צו אונזער לאנד אויף אזא מבוזה׳דיגען אופן, אבער האט אונז דען ניט פרעה אויך ארויסגעטריבען פון מצרים? דער פסוק זאגט דאך בפרוש „כי גורשו ממצרים". איבריגענס, זאל זיין ווי ס׳וויל, און אויף וואס פאר אן אופן ס׳וויל, אבי מיר זאלען צוריק קומען צו אונזער אייגען לאנד; דאס איבריגע וואס ס׳דארף געשעהן, וועט שוין טאקע דארט ממילא געשעהען".

ווען מיר זיינען צוגעקומען צום זמר „אל בנה", האט זיך דער צדיק פאר א ווייל׳ע פערטראכט און ווידער אנגעהויבען:

„זיי ווילען ד ו ק א א גאולה מופתית, וואס זאל איך אבער טהאן, ווען איך האלט לחלוטין גאר ניט פון מופתים? זיבען טעג רצופים האט משה רבנו

זיך געוויינערט אין מדין פון צוגעהן אין השם־יתברך׳ס שליחות קיין מצרים, אויסצולייזען די אידען. ווייסט איהר פארוואס? ווייל די גאולה האט בע־דארפט פערבונדען זיין מיט מופתים און משה רבנו האט געוואלט א גאולה בדרך הטבע..."

דאס אלעס איז אבער געווען בקליפת השום אקעגען דער הויכע מדרגה וואס מיר האבען דעמאלט משיג געווען, בעת דער צדיק האט זיך געזונגען „שיר־השירים", נאכ׳ן סדר, מיט דעם בעוואוסטען ניגונ׳דעל, וועלכעס קען אויסציהען דעם מענשענ׳ס חיות ביז ממש צו כלות־הנפש. דאס האבען מיר געפיהלט, בעת ער האט אנגעהויבען צו זינגען דעם פסוק „נפשי יצאה בדברו". אזעלכע דבורים, ממש כנתינתן, האב איך ניט געהערט און וועל שוין מעהר ניט הערען.

נאכ׳ן סדר, בעת מיר חסידים האבען דעם ענין פון רבינ׳ס דבורים אי־בערגעשמועסט, האט אן אלטער חסיד דערצעהלט א פריהערדיגען דבור פונ׳ם צדיק וועלכער האט אויך א גרויס שייכות צום דאזיגען ענין:

„אים יאהר תר"ח (1848), האט די גאנצע אידישע וועלט גערעכענט אז ס׳איז עקבתא דמשיחא. די מלחמות, די ערבוביא און די רעוואלוציאנען פון יענעם יאהר, האבען ביי אונזערע חסידים פערשטארקט די אמונה, אז דאס זיינען די „ימות המשיח". אויך פיעל צדיקי הדור האבען געהאט דיזעלבע מיינונג. א טייל פון זיי האבען אפילו געוואנט זיך עפענטליך צו אויסערן, ו ו ע ר פון די צדיקי הדור וועט זיין דיעזער משיח. צווישען זיי איז געווען דער סטרעטינער רבי, ר׳ יהודה הירש, דער תלמיד און ממלא מקומו פון ר׳ אורי סטרעליסקער.

זאגענדיג תורה ביים פסח׳דיגען סדר־טיש, איז דער סטרעטינער אריין אין א שטארק דבקות, אויסטייטשענדיג דעם פסוק: „הנה זה עומד אחר כתלינו", אט שטעהט שוין משיח הינטער די טהיר. „דער צדיק הדור, דאס איז ר׳ ישראל׳טשע ריזינער, איז דער ריכטיגער משיח. די צייט איז אויך אן עת מוכשרת. הלואי דאס דור זאל נור ראוי זיין דאצו".

הערענדיג דיעזע דבורים האט דער ריזינער בעמערקט: „ניין, דער דור איז אבסאלוט נ י ט ראוי צו א גאולה נסית, דאצו דארף מען גרויס כח, עבודה און אונגעהויערע סגופים. ווי קען דאס אבער אויספיהרען דאס גע־פלאגטע און אויסגעמאטערטע אידישע פאלק, וועלכעס האט שוין אפילו קיין כח ניט הויך צו וויינען און צו בעטען רחמים? זאל דאס אידישע פאלק פריי ווערען פון זיין שעבוד הגפש; זאל מען איהם נור אריין לאזען פריי קיין ארץ־

ישראל אָהן ניסים ונפלאות, דאַן וועט שוין די ישועה רוחנית ממילא קומען. עס מוז פריהער זיין אן „אתערותא דלתתא", דורך עובדות און ממשות׳דיגע מעשים, ניט נור דורך מחשבות און אבלויזען רצון. איך זאָג, האָט דער רבי ז"ל דעמאָלט געענדיגט זיינע דבורים, אַז קודם וועט זיין א גאולה על פי הטבע, פונקט ווי אין עזרא הסופר׳ס צייטען ביים בית־שני. ערשט דאַן, דאָרט אין ארץ ישראל, וועט קומען די אמת׳ע גאולה, די גאולה רוחנית".

אוי איז דאָס געווען א פסח! כל זמן שהנשמה בקרבי וועל איך איהם ניט פערגעסען.

קאפיטעל 65

דער לעצטער שבועות אין סאדאגורע

עונג יום טוב נור ביים צדיק. — מען פיהרט דעם רבי'ן מיט שמחה אין מקוה אריין. — פערשלאפען די צערעמאניע. — גרויסע השגות ווי ביי „מתן תורה". — דער מורא'דיגער „פיש". — א רמז אויף דער פטירת. — דער רבי האט זיך ניט בעוויזען.

דאס איז געווען אין יאהר תרמ"ג, דאס יאהר, אין וועלכען דער אלטער סאדאגורער צדיק, ר' אברהם יעקב'ניו ז"ל איז נסתלק געווארען. איך האב געהאט די זכיה צו זיין ביים צדיק דעם לעצטען שבועות, וועלכען די חסידים רופען סתם: „דער גרויסער שבועות!"

שוין כמה שנים וואס איך וויים ניט דעם טעם פון אבהאלטען א יום טוב ביי ווייב און קינדער אין דער היים, ניט ביי א גוטען־אידען. ביי אנשים כערכנו, זעהט עס אוים וואכעדיג, עם־הארצות'דיג, צו זוכען דעם עונג יום טוב ביי זיך אין דער היים, ביים „סיר הבשר", ביי פיש און ביי וויין. דעם „עונג יום טוב" מוז מען פיהלען מיט דער נ ש מ ה ניט נור מיט'ן ג ו מ ע ן; און פיהלען, קען מען באין אופן ניט אין דער גשמיות'דיגער סביבה פונ'ם בני בית, נור ביים צדיק, וואו אלעם איז בייזאמען, דער קאפ מיט די איברים, דער רבי מיט די חסידים, וועלכע בילדען צוזאמען א גאנצע קערפערשאפט, א „קומה שלמה".

ווער ס'האט ניט געזעהן און ניט מיטגעמאכט דעם לעצטען שבועות אין סאדאגורע, האט קיינמאל ניט פערזוכט דעם זיסען טעם פון „וגילו ברעדה". ס'איז געווען ממש דיזעלבע בחינה ווי בשעת מתן תורה. לכל הפחות, האבען אזוי בעהויפטעט די געהויבענע חסידים, ווארים בנוגע צו מיין אייגענע הרגשה, וועט איהר באלד הערען, אז כ'בין ניט ווערט געווען מיטצומאכען די גרויסע הימלישע שמחה; איך האב זי, בעונותינו הרבים, פערשלאפען.

די שטימונג פון די חסידים אין יענער שבועות־נאכט, איז געווען זעהר געדריקט. דעם רבינ׳ס קרעכצען ביי דער שמונה עשרה פון מעריב, זיינען געווען מורא׳דיג. אלע אויגען זיינען געווען פול מיט טרעהרען און אויף יע־דען הארץ איז געלעגען ווי א שווערער שטיין, דריקענדיג ער כלות הנפש. הפנים, ס׳האט זיך שוין געפיהלט אין דער לופט, אז ס׳הענגט א ביטערער גזר־דין איבער אונזערע קעפ. אפשר האט דאס געהאט א שייכות מיט דער חסידישער בעהויפטונג, אז דער צדיק איז דער „עץ חיים" און די חסידים זיינען די צווייגען, וועלכע האבען שוין אנגעהויבען צו פיהלען, אז די ווארצ־לען פונ׳ם בוים פערלירען זייער השפעה און די יניקה פונ׳ם רוחניות׳דיגען זאפט ווערט שוואכער.

פיהלענדיג דיעזע הרגשה, האט זיך יעדער איינער געשטופט, ממש מיט מסירת הנפש, זיך גוט איינצוקוקען אינ׳ם רבינ׳ס הייליגע צורה, גלייך דאס הארץ וואלט איהם געזאגט, אז אט פאהרט ער נאך יום טוב אהיים, וועט ער שוין קיינמאל ניט זיין ביכולת צו זעהן דעם צדיק.

די ערשטע נאכט שבועות איז ביי די סאדאגורער חסידים פעררעכענט פאר דעם וויכטיגסטען זמן פונ׳ם גאנצען יאהר. אט זיצען זיך די חברה־לייט אין קלויז זאגענדיג פשוט „תיקון ליל שבועות", גאר ניט מעשה חסידים. פלוצים פערגלוסט זיך א ביסעלע משקה, פערמאכט מען די תיקונ׳דלעך, מען טרינקט לחיים, מען צוזינגט זיך און מען כאפט א רקידה׳לע אזוי ווי אין פסוק שטעהט, און ס׳פיהלט זיך אמת בגילופין׳דיג. דאס אלעס איז אבער נור בקליפת השום, א הבל־הבלים, אקעגען דער גרויסער, הימלישער שמחה, בעת דער רבי געהט נאכ׳ן „תיקון" אין מקוה אריין. דאס איז כעלות הבקר, אזוי ווי ס׳הויבט נור אן צו טאגען. דער סוד פון דיזער „טבילה" איז א זעהר טיעפער ענין. דער רבי ווערט דעמאלט נתקדש און קומט צו דער מדרגה פון „ומשה עלה אל האלקים". די שמחה פון די טויזענדער חסידים וועל־כע פיהרען דעם רבי׳ן אין מקוה אריין, זייער זינגען און טאנצען איז אין לשער. יעדער פיהלט דעמאלט א געוואלדיג התרוממות הנפש, א מין „יציאה מן הכלים", וועלכעס מען קען ניט איבערגעבען מיט׳ן מויל אדער מיט א פעדער.

ווי געזאגט, זיינען די חסידים געווען יענע שבועות־נאכט א ביסעל מרה־שחורה׳דיג. אבער חסידים זיינען דאך חסידים. זיי ווייסען, אז עצבות, רחמנא ליצלן, איז מעשה „בעל דבר", וועלכער וויל נור פערשטערען זייער שמחת יום טוב, כדי אריינצוגעבען חיות אין די סטרא אחרא. מיט דעם

כח פון אביסעל משקה האבען זיי באלד פערטריבען דאס עצבות. ס׳איז באלד געווארען לעבעדיג. די חברה האט געהוליעט מיט כל הכחות, ווי ווייט דאס ציינג האט געהאלטען, וגם אני הקטן בתוכם, האפענדיג אויף דער גליקליכער מינוט, ווען דער רבי וועט אין א מזל׳דינגער שעה געהען אין מקוה אריין.

הפנים, אז אני הקטן בין נאך ניט געווען קיין אויסגעפראוועטער חסיד, מחמת איך בין באלד מיעד געווארען און אנידערגעפאלען ווי א הרוג. ווארים וויסען מוזט איהר, אז מיעד ווערען איז גאר ניט מעשה חסיד. דער אמת׳ער חסיד, וואס מעהר ער טאנצט און הוליעט לכבוד יום טוב, אלץ מעהר הימ־לישען כח בעקומט ער, א מין „אתערותא דלעילא״, אזוי אז ער פיהלט זיך ביכולת צו מאכען מיט־טאנצען מיט זיך די גאנצע וועלט. אזוי ווי איך בין אבער, לא עליכם, מיעד געווארען, האב איך מיך אביסעל צוגעלעגט אין דרויסען אויף די שטיינער אינ׳ם הויף פון דער נייער קלויז, כדי צו כאפען כאטש א דרימעל, א שינת ארעי, האפענדיג, אז דער געטומעל פונ׳ם זינגען בעת די חסידים וועלען פיהרען דעם רבי׳ן אין דער מקוה, וועט מיך אויפוועקען פון מיין שלאף, און אויך איך וועל זיין ביכולת זיך צו בעטיילינען „בהאי ועדא״ אין דער הימלישער שמחה.

אין מיין טיעפען שלאף האב איך פלוצים דערהערט א וואונדערליך זיס געזאנג פון טויזענדערליי קולות, וועלכעס האט געקלונגען אין מיינע אויערען ווי א שרפים־הארמאניע. איך האב געעפענט אביסעל מיינע מיעדע, פערשלאפענע אויגען און דערזעהען אן אונגעהויערעס בלישטשען פון טויזענדער ליכטער און א ווילדעס טאנצען פון א טויזענד קעפיגער מאסע ארום דעם צדיק. ס׳האט זיך מיר געדוכט, אז דער גאנצער הויף טאנצט מיט, צוזאמען מיט די שטיינער אויף וועלכע איך ליעג. אויב ס׳איז אמת, אז אין די ערשטע נאכט שבועות עפענט זיך דער הימעל און ווער ס׳איז זוכה קען דעמאלט זעהען „מראות אלקים״, איז דאס זיכער געווען באותו הרגע ווען דער רבי איז געגאנגען אין מקוה אריין. אזוי ווי איך האב אבער ניט געהאט קיין זכיה מקבל צו זיין דאס פנים פון דער שכינה הקדושה, בין איך צוריק אנשלאפען געווארען.

פיעל מעהר ווי איך האב געזעהען אין מיין האלב פערשלאפענעם צו־שטאנד, האבען דעמאלט די חסידים געזעהען בהקיץ, אין דער ווירקליכקייט. ס׳ווערט בעהויפטעט, אז די גאנצע חבריא קדישא, וואס האבען בעגלייט דעם רבי׳ן אין מקוה אין יענער שבועות־נאכט, האבען זוכה געווען צו אן השגה פון דערזעלבער שמחה ווי בשעת מתן תורה, „למחזי זיו דזעיר אנפין״, צו זעהען אין צדיק׳ס צורה, כביכול, דאס פנים פון דער שכינה. דאס איז נע־

ווען די „נדיזנע“, וועלכע דער רבי ז״ל האָט איבערגעלאָזט, דעם לעצטען יום־טוב, פאַר זיינע חסידים. הפנים, אַז ס׳איז באמת געווען עפּיס זעהר אינטע־רעסאַנטעס. א והא ראיה, דאָס איך, און מן הסתם נאָך אַנדערע וואָס זיינען נים ראוי געווען דאָס צו זעהען, האָבען עס פערשלאָפען.

* * *

און דער „טיש“ איז דעמאָלט געווען א מורא׳דיגער. דער רבי ז״ל איז כסדר געזעסען פער׳מוח׳ט. דאָס ניגונ׳דל, וועלכעס ער פלעגט תמיד זינגען ׳שטילערהייט ביי יעדען טיש. האָט ער דעמאָלט געזונגען כמעט בקול רם, מיט אַזאַ מין דבקות, מיט אַזאַ מין התעוררות, אַז ס׳האָט געצויגען קוואַלען טרעהרען פונ׳ם גאַנצען עולם. אַ מורא׳דיגע שטילקייט האָט געהערשט צווי־שען די טויזענדער חסידים וואָס האָבען אָנגעפילט דעם גרויסען ריזיגען „סאַ־לאַש“. מען האָט געזעהען בחוש, אַז דיעזער „טיש“ איז גאַנץ אַנדערש פון אַלע „טישען“; ווען אַלע טישען זיינען קודש איז דיזער טיש קודש קדשים. „תורה“ ביים טיש האָט דער רבי דעמאָלט ניט געזאָגט; דערפאַר האָט ער געהייסען זינגען ביים טיש דאָס קאַפּיטעל „אב הרחמים“, אַ מין הזכרת נשמות אין פאָראויס...

ווי איהר ווייסט, איז אין סאַדאַגורע ביים אַלטען ז״ל געווען אַ מנהג, אַז נאָכ׳ן טיש, פלעגען די חסידים טאַנצען מיט גרויס התלהבות, אינ׳ם הויף פאַר׳ן רבינ׳ס פענסטער. דאָס טאַנצען איז געווען אַ מין ארויספאָדערונג, אַז דער צדיק זאָל זיך בעוויזען ביים פענסטער, באַדיי אויף אַ י י ן רגע. דאָס איז אויך תמיד געשעהען. פריהער אדער שפּעטער, האָט זיך דער רבי פּלוצים אַ וויז געטהון ביים פענסטער, תמיד מיט אַ שמייכעל אויף זיינע בלאַסע ליפּען. דערזעהענדיג דעם צדיק׳ס צורה, וועלכעס איז ביי די געהויבענע חסידים בעטראַכט געוואָרען ווי „קבלת פני השכינה“, איז געוואָרען אַ הימלישע שמחה צווישען די טאַנצענדיגע חבריא. אין דער רגע האָט געשטעקט דער גאַנצער ס ו ד פון „עולה רגל“ זיין.

אויך יענעם לעצטען שבועות, ווי שלעכט געשטימט די חסידים זאָלען נים געווען זיין, האָבען זיי געטהון דאָס זייעריגע. זיי האָבען געזונגען, געטאַנצט, פּשוט מרעיש עולמות געווען, אָבער אומזיסט, אין קול ואין עונה.

אין דערזעלבער צייט איז זיך דער רבי געזעסען אין זיין חדר, ארומגע־רינגעלט פון זיינע קינדער און גאַנץ נאָהנטע מקורבים, זעהר פער׳דבק׳ט, מיט פערגלייזטע אויגען, ניט אַמאָל הערענדיג דאָס אונגעהויערע זינגען און דאָס רעש׳דיגע טאַנצען פאַר זיינע פענסטער.

פלוצים האט דער רבי ז״ל אויפגעמאכט די אויגען, זיך ארומגעקוקט אויף אלע זייטען, גלייך ער וואלט ערשט זיך אויפגעכאפט פון א טיעפען שלאף, און אנגעהויבען צו זאגען תורה אויפ׳ן פסוק: „לך אמור להם שובו לכם לאהליכם״ זעהר טיעפע און הויכע ענינים. דער תוכן פון דער „תורה״ איז געווען, אז פאר׳ן צדיק הדור איז פערהאנען א בעשטימטע צייט ווי לאנג ער זאל קענען טהון טובות דעם כלל ישראל זייענדיג אויף ד י ע ז ע ן ע ו ל ם ה ש פ ל. ס׳קומט אבער א צייט, ווען דעם צדיק׳ס כח אויף ד י ע ז ע ן עולם לאזט זיך אויס, און זיין כח און יכולת איז נור צו קענען א טובה טהון זייענדיג אויפ׳ן ע ו ל ם ה א מ ת. דעמאלט הערט דער צדיק א קול משמים זאגענדיג צו איהם: „לך אמור להם, שובו לכם לאהליכם״, זאג זיי, דיינע חסידים, אז די צייט איז געקומען זיי זאלען אהיימפאהרען געזונטערהייט: „ואתה פה עמוד עמדי״, מחמת ד ו דארפסט פערבלייבען ד א מיט מיר.

אזוי ווי דער רבי ז״ל האט געענדיגט דיעזע דבורים, האט ער א וואונק געגעבען צו די קינדער זיי זאלען זיך אבטרעטען און אהיים געהען. דאן האט ער בעפוילען דעם גבאי־ער זאל זאגען דער חברה זיי זאלען אויפהערען צו טאנצען, כדי דעם רבי׳ן ניט מבלבל צו זיין פון זיינע מחשבות, און געהען צו די קינדער, דארט זיך ווייטער משמח צו זיין, „כי חדות ה׳ היא מעזכם״, וויל דער כח פון חסידים, אפילו על כל צרה שלא תבוא, איז נור דורך שמחה.

די מקורבים האבען שוין דעמאלט פערשטאנען די כונה פון דיעזע דבורים און האבען זיך שוין געריכט אויף דעם ביטערען גזר־דין.

דאס איז געווען דער א י י נ צ י ג ע ר יום טוב וואס דער רבי ז״ל האט זיך ניט געוויזען ביים פענסטער און ניט געשמייכעלט.